
3 1761 05972213 2

את מזבח גליוני ערכתי להעלות עליו מזכרת תודה ותשואות חן להגבירים הנדיבים והישרים ממדינת פרייסין ומכבדי תורה ולומדי' אשר תמכו בידי לקבל ספרי במחיר כל איש כברכתו יברכהו ה' בבני דשמיכי ומזוני רויחי וחיי אריכי, ולזאת יסלחו לי על אשר לא אוכל להעלות שמותם בלוח הפרענומעראנטען כי קצר מצע .זו מהשתרע ואי"ה אקוה להדפיס בקרוב ספר מוטות כנפים אז יבואו כל הפרענומעראנטען כמנהג המחברים:

הסכמת הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה יעקב אב"ד מק"ק קארלין בעהמ"ח ספר משכנות יעקב.

המפורסמים ה"נ ראי' ה"ה הרב המופלג הדרשן המפורסם איקלע לאתרין וספרו בידו וחברתו אשר חבר על פרק שירה, ופוק חזי מאן גברא רברבי דקא מסהדי עלי' ה"ה גאוני וגדולי הזמן נ"י המפארים והמהללים את פאר חבורו הקדוש אשר קרא את שמו כנף רננים, על פרק שירה, יסודתו בהררי קודש מהקדמות המחקרים האמיתים מבני עמינו, ושורש טבעי הבע"ח איש איש למינו לפי מהללו, והרב המחבר אזן חקר ותיקן ועשה אזנים לתורה להגדילה ולהאדירה וא"נ לדידי ולדכוותי להעיד עליו, כי פומא קמסהיד עלי' הוצק חן בשפתותיו אך למען כבוד התורה וכבוד המחבר אף ידי תכון עמו לקבל עלי בל"נ לקחת ספר במחיר כאשר יצא מבית הדפוס ובאתי עה"ח.

היום יום ב' י"ב תשרי תקנ"ט פה קארלין.

נאום יעקב חונה פה ק"ק הנ"ל.

מחזיקנא טיבותא לרישא דעמי' וגדיבי קרתא קדישא נאווהרדק אשר כלכלו אותי ואת כל אשר לי זה כמה שנים לא חסרתי דבר מעת היותי למגיד מישרים בקהילתם ועל ברכם טפחתי ורביתי זאת המחברת יהיה שלום בחילם שלוה בארמנותיהם ונזכה כולנו לביאת גואל צדק ב"ב אמן: ועל טוב יזכר שמו של הרבני השלם תם וישר כמו"ה אורי בנו של הגאון מו"ה נתן נטע אב"ד דק"ק הנ"ל קורות ביתו ורהיטיו יעידו על עמלי יום ולילה כאשר הריתי וילדתי מחברת הזאת בצל קורתו, ואחרון חביב ה"ה רעי ועמיתי אוהבי וידידי באמת ותמים ה"ה הרב המופלג מו"ה שבתי במוהרי"ן לא ימחה שמו מזכרוני אתן שמו למזכרת בחתימת ספרי יזכרם ה' לטובה חסדם ועמלם אשר עשו עמדי ועם בני ביתי ועם הספר הזה — יעש ה' עמכם חסד ושלוו אהליכם תפרחו כגפן נאהליכם כזית תראו בטוב ירושלים כדברי המשורר וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

הסכמת הרב הגאון הגדול הישיש חכם וצדיק בנן של קדושים נכד הגאון בעל פני יהושע משארית גאוני קדמאי דמדינת פרייסן אב"ד דק"ק ראוויטש.

אם אומנם דבר שפתים אך למחסור להגיד תהלת איש חכם לב ה"ה הרב הגדול מו"ה זונדל לוריא אשר פיו יעיד על חכמת לבבו בשכבר יש בידו הסכמות מגדולי ישראל המפורסמים, אך רצונו של אדם הוא כבודו. והנה כל רואי ספרו יתפלאו על מחשבותיו ועשתונותיו וממרחק יביא תוקף ועת לדרושו, כי מלבד אשר הוא בלול בפסוקים ובמדרשים אף גם זאת הראה בקיאותו בחכמת הטבע ויעש בהם מטעמים; והעולה על כולם יראת ה' היא אוצרו. וה' חנן אותו בלשון למודים, דבריו מתוקים כדבש ונופת צופים כאשר השמיע דבריו בקהל רב זה כמה פעמים ובכל פעם הוסיף דעת וחדשות השמיע, לזאת מה מאד ישמחו הקונים את חבורו ויחזיקו לו טובה על אשר נתן אל לבו לפרש כוונת פרק שירה. וגם אני בלי נדר אקח הספר הזה במחיר אשר ישית הרב המחבר נ"י. וה' יהי' בעזרו, כי יפוצו חבוריו בקרב תבל.

הכ"ד המדבר לכבוד התורה ולומדי!

היום יום ב' ג' ניסן ישא ברכה וחן לפ"ק פה ק"ק ראוויטש יע"ו.

הק' אהרן יושע אלי' בלא"א הגאון מוהר"ר דוב בער זצלה"ה הערצפעלד חפ"ק הנ"ל.

הסכמת הרב הישיש הגאון הגדול מו"ה יוסף דוד אב"ד דק"ק מיר.

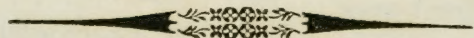
הן חזיתי איש מהיר במלאכתו מלאכת ה' לדרוש בחכמה ובדברי נפלאות על פרק שירה וכבר נתנו עדיהן בהסכמה גדולי הדור על הספר הנ"ל שחבר ה"ה הרב המופלג חכם ושלם הדרשן הגדול מו"ה חנוך זונדל הסי' מקדם מ"מ בעיר מולדתי ק"ק זאגר תדש, ואח"כ נתקבל למגיד מישרים בק"ק נאווהרדק הסמוך לקהילתינו, ואם היות שמכתבי הלז להיות עולה בהסכמה הוא אך למותר כי כבר יש לו הסכמות מגדולים אך למלאות רצונו של יודעי ומכירי הרב המחבר באתי גם אנכי להסכים על הדפסת ספרו וכי הוא באמת ספר מלא חכמה ויראת שמים, ובל"כ קבלתי עלי לקבל ספר במחיר כאשר יצא מהדפוס הכ"ד.

היום יום ב' ח' אדר ראשון תקנ"ז לפ"ק.

נאום הק' יוסף דוד בהרב מו"ה צבי זצלה"ה חונה פק"ק מיר.

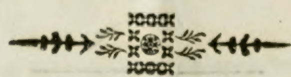
מכיר טובת משלים חסרונו ונכנע אליו ולפי שהכלב עני ומזונותיו מועטים הוטבע על מדת הכרת טובת מיטיבו, וזה שאמר הכלבים דכתיב בהם והכלבים עזי נפש ולהכניע עזותם נבראו מזונותיהם מועטים כנ"ל וע"י מיעוט מזונותיהם חביב אצלם כל אשר יותן להם מבן אדם ומכירים טובתו ועובדים אותו באמונה וזהו סיבת שירתם שילמדו מהם בני אדם מדה זאת הכוללת עיקר שלימות האדם עם חברתו וביחוד שלימותו להכיר טובת מטיב האמיתי והוא האל ית' וזה מפני מה זכו למדה הזאת שהם דוקא יעוררו האדם לתכלית כוונת יוצרו וקושיתו היה על טבע עזותם הניתן להם אשר בסבה ענין הכרתם טובת מטיבם כנ"ל, ענה לו מלאך משמים ואמר לו ישעי' עד מתי אתה מתענה והוא שאלתך מענין פ"ה כמנאים על זה הדבר לא שלחוני לגלות אליך כי שבועה היא מלפני המקום ב"ה מיום שגלה סודו לחבקוק הנביא לא גלה דבר זה לשום ברי' ולא תחכה על זה שום גלוי אלא בשביל שתלמידו של אדם גדול אתה שלחוני משמים להזדקק אליך להגיד לך שאלתך השני' במה זכו הכלבים לומר שירה, והוא לפי שכתוב בהם ולבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ולא עוד וכו' על כן זכו כלבים לומר שירה ולענין השאלה שאלת בתחילה מענין הפ"ה תעניתים כנ"ל נשלחתי להזהירך חזור לאחורך ואל תוסף בדבר זה עוד כמו שכתוב שומר פיו ולשונו שלא ידרוש במופלא ממנו ולא ירצה לדבר במכוסה ממנו שומר מצרות נפשו, וגם אנכי המבאר אקיים זה שלא לנגוע ולבאר במאמר הזה עוד כי אם בארתיו דרך כלל שלא יסתור קצתו לקצתו וענין אמרו גלה סודו לחבקוק הוא מענין אומרו וצדיק באמונתו יחי' והכלב מוטבע בו אמונה לאדונו, ויתר פרטי זה המאמר הסתום אין בי כח וגם לא אוכל לבאר ויהא מונח עד שיבוא חבקוק ויגלה הסוד המסור רק לו לבדו ואני כבר יצאתי ידי חובת הבאור בעזרת השם יתברך ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

תם ונשלם פרק שירה וביאור כנף רננים:

ותהי השלמתו בפנות שנת **יה אל סלעי! צדקתך לא כסיתי**
בתוך לבבי, אמונתך ותשועתך
אמרתי, לא כחדתי חסדך
ואמתך לקהל רב לפרט גדול.

ותחילת שנת **תקבלנו באהבה** לפרט קטן.

והנה כשנתבונן באלו הפרקים אשר עמדנו עליהם ובארנום כולה ומספרם שמונים וחמש ונתעורר על ספק עצום אם המסדר אלו הפרקים חשב סוגים יקשה מדוע חשב אח"כ קצת הב"ח הפרטים בשמותם ובסוגי הצמחים חשב סוג אילנות שבשדה ואח"כ פרט חמשה אילני מאכל ולא חשב זית וכמה אילני מאכל הנמצא למאות והוא ספק עצום מאוד אשר לא נוכל להביא פרטי הנמצאים המוזכרים בפ"ש תחת סדר מוגבל ומדוע דוקא פ"ה לא פחות ולא יותר, ואחשוב כי זה הוא אשר רצה ר' ישעי' במספר התעניות אשר התענה כי ג' שאלות שאל ר' ישעי' ועל האחת בא עלי' תשובה מאת המלאך, ועל השני' הזהירו אותו שלא ישאל עוד באזהרת שומר פיו ולשונו וגו', וידוע כי השאלה אשר בא עלי' תשובה ברורה כתב המסדר השאלה כמו שהיא והתשובה אשר עלי' בפירוש אמנם השאלה אשר לא רצו להשיבו עלי' מפני הסתר הסוד זו השאלה לא רצה המסדר לגלותה בפירוש לעיני ההמון אחר שלא בא עלי' תשובה גלוי' ואין לעורר להמון שאלה בלא תשובה לכן הבליע המסדר השאלה הנ"ל ברמז התעניתים, ומצינו בגמרא על ההי דמתהפכא לי' רצועה דתפילין ויתיב עלי' ארבעין תעניתא ופי' רש"י שם שהוא כמספר ארבעים יום שהי' משה בהר בלא אוכל ומשתה וכדומה מצינו ומספר התעניות רומזים על איזו ענין ככה ג"כ לפי דעת מהר"ם טראני שהפ"ש הוא מיוחס לדוד המע"ה ורצה לידע מדוע בא במספר פ"ה דוקא לכן התענה פ"ה תעניות שיגלו אותו סודו מדוע דוקא אלו הפ"ה נמצאים לא פחות ולא יותר והנה שטחיות המאמר בדרך כלל רבי ישעי' תלמידו של רחב"ד התענה פ"ה תעניות כלומר שלא יש עוד כמה נמצאים יש להתבונן מהם דברים מועלים לבד מאלו הנזכרים בפ"ש כמ"ש אצל שלמה נאמר ויהי' שירו חמשה ואלף ופי' שם בשיר הצפרדע אשר הי' שלמה מעורר למודים ובתי' מחמשה ואלף נמצאים ע"ש מארז אשר בלבנון עד האזוב ופרטים האלה לא נזכר בפרק שירה אשר לפנינו ולא באור מהות השאלה כי אם ברמז הפ"ה תעניות מטעם הנ"ל והוא שאלה כוללת גם שאל עוד שאלה והואיל שבא עלי' תשובה הציג המסדר אח"כ את השאלה בפירוש והנו אומר כלבים דכתיב בהם והכלבים עזי נפש וכו' כלומר יש להתבונן בנמצא האחרון והוא הכלב במה שכל הנמצאים פרטים מהחיות ובהמות זכר שירתם בל' יחיד ארי אומר זאב אומר שור אומר והכוונה על כלל המין אבל בנמצא האחרון לא אמר כלב אומר בלשון יחיד שיורה על כללות המין כי אם כלבים אומרים וזה יורה שכל אחד מפרטי אישי' אומר אשר לפי דרכינו מענין התעוררת הכלב יש הבדל בין פרטי אישיו לענין הלמוד היוצא ממנו אשר יורה גם כן על זה הפסוק המיוחס אליהם כאלו אומרים באו נשתחוה נכרעה נברכה זכר ג' לשונות השתחואה נגזר משורש שחות והוא כפיפת השדרה לבד זולת אם נאמר וישתחו על אפיו ארצה הוא פשוט ידים ורגלים כמשרז"ל כריעה הוא כפיפת הכרעים אשר הוא יותר מהשתחואה וברכה הוא השתטח ברכיו לארץ מורה הכנעה יתירה וכמו כן יש הבדל בין פרטי מיני זה הכלב יש מורה הכנעה יתירה לאדוניו בגדר הברכה ויש שאינו כ"כ בענין הכנעתו כי אם בגדר הכריעה ויש שהוא רק בגדר השתחואה כידוע אצל הטבעים על כמה מינים יחלק סוג הכלב ואנו זכרנו זרזיר וגם הוא ממין הכלב ואמונתו וחסדו עם אדוניו יתר גדול מאוד שמסלק עצמו מהטרף ומביאו אל אדוניו, וזהו שזכר פרטי אישיו כלבים אומרים כאלו בזה הסוג יבדלו מיניו בענין הכנעה והכרת טובו זה בגדר השתחואה זה בגדר כריעה ויש בגדר ברכה וככה יתחלף ענין הכרת טובה ומטיבו הנלמוד ממנו בעניני בני אדם, וזהו ששאל על ענין הכלבים יתר מכל הב"ח להיות הנלמוד מהם הוא עיקר הכל כנ"ל והוא כולל כל שירות הנמצאים ולזה זכרו באחרונה מאסף לכל שירות הנמצאים אשר ענין הכרת טובה כוללם, ומה שאמר דכתיב בהם והכלבים עזי נפש אינו מספר בגנותם הם מלהכיר שצדיק כמותו יאמר גנאי על פעולת ה' אבל זכר הסיבה המביא את הכלב למדה זאת, ידוע מרז"ל ג' עזים הם כלב בחיות (ביצה כ"ה) ושלא תיק לעולם ע"י עזותו נברא עני ודל ומזונותיו מועטים ואין מטבעו לאכול כל אשר יותן אל פיו כי אם בשר ועצמות וע"י זה נכנע לבני אדם ועובד אותם באמונה ומלקט עצמות תחת שולחנם כמ"ש ז"ל ע"פ יודע צדיק דין דלים ראה הקב"ה בכלב שמזונותיו מועטים שוהה אכילתו במעיו ג' ימים וכמ"ש כפין עני' גללי בלע והוא שבעל קיאו וטבע הרעב ותאב לדבר להיות

מכיר

חתימה

רבי ישעיה תלמידו של רבי חנינא בן דוסא, התענה פ״ה תענית, אמר כלבים שכתוב בהם, והכלבים עזי נפש, לא ידעו שבעה, יזכו לאמר שירה, ענה לו מלאך מן השמים, ואמר לו ישעי׳ עד מתי אתה מתענה על זה הדבר, שבועה הוא מלפני המקום ב״ה, מיום שגלה סודו לחבקוק הנביא, לא גלה דבר זה לשום ברי׳ בעולם, אלא בשביל שתלמידו של אדם גדול אתה, שלחוני מן השמים, להזדקק אליך, ולהגיד לך, מפני מה זכו הכלבים לומר שירה, לפי שכתוב בהם, ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, ולא עוד אלא שזכו לעבד מצואתם עורות לכתוב ס״ת ומ על כן זכו לומר שירה, ולענין מה ששאלת חזור לאחוריך, ואל תוסף בדבר הזה עוד כמו שכתוב שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן:

המאמר הזה הוא סתום וחתום ומלבד מה שמורה בעצמו על סודו בפירוש כמו שאמר מיום שגלה סודו וכו׳ סותר עצמו בתחלה אמר שהתענה לדעת מפני מה זכו הכלבים לומר שירה וזהו כפי הנראה עיקר השאלה והשיב לו המלאך שבשביל שתלמידו של אדם גדול הוא מוכרח להגיד לו זה הסוד מהכתוב לא יחרץ וגו׳ ועבוד עורות כנ״ל אשר לפי הפשט אינו מספיק לתשובת שאלתו ויהי׳ לוטה בו הסוד כפי דרך רז״ל לדבר בענינים כאלה ברמז ומה ענין אמרו עוד ולענין השאלה ששאלת חזור לאחוריך ואיזו שאלה שאל לבד זה שהשיב עליו כנ״ל ומה ענין שכיים שומר פיו ולשונו וגו׳ שאין להם ביאור כלל וגם בפרטי זה המאמר אשר בא תעניתיו במספר חמשה ושמונים אז ענה לו מלאך מן השמים אלא דבר הוא מודע לא ענהו קודם לכן, עוד יש לדקדק הלא יש נמצאים בפ״ש גרועים מהכלב כמו עכבר אמרו רז״ל הנהו עכברי רשיעי ניהו או הנחש הארור מכל וכולם ישוררון למלך הכבוד ומודע הרעים העולם על הכלב דוקא גם סיפר בגנותו מהכתוב והכלבים עזי נפש מי יתן ואדע מה גנאי הוא זה כי נמצאו פחיתות בשאר ב״ח הנראים לעינינו יותר מגונים ובכל זאת לא יקשה עליו מפני מה אמרו שירה ולא אכנים עצמי בענין הסוד אשר בו כי מופלא ממני בל אדרוש אבל אתבונן בענין הסיפור להבין דבריו לבד ולהתיר הספיקות הנ״ל

אחרי כי חנני ה׳ לעמוד על כל אלו הפרקים ובארתים בדרך ישר כפי טבע הענין והנחתי הסודות הרמוזים בו לאנשי הסוד ואני לא באתי אלא לפרש דבריהם הקדושים ולקרבם אל השכל לאנשים כערכי גם חומה הייתי להדברים הקדושים האלה אשר ממקור קודש נבעו להגן בעדם מלעגת נפתלים המלעיגים על דברי חכמים ולחוכא ואטלולא דברי אלו הפרקים שומים בפיהם לכן יגעתי ומצאתי צורת המאמרים כפי אשר תתישב הדעת ושכל הישר ומספיק ג״כ להשיב לאפיקורס שדבריהם הוא דרך חידה ויש להם תוך ובזה יוקח ראי׳ על כל דבריהם המאמרים באמת דברי חכמים וחידותם ושכנתי בעצמי לשער הים וגליו שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדולות וכל המאמרים הובאו בפרקים אלו וה׳ עזרני עתה באתי אל החוף ולא נשאר לפני כי אם זה המאמר המובדל אין מהיושר שאפטרהו בלא ביאור, לכן מלאתי את לבבי לצייר צורה גם בתוך זה המאמר ובה׳ אעזר:

כשנתבונן בכל הנבראים הנמצאים בעולם במיניהם וסוגיהם אין מספר לרבוים ד״מ סוג הדומם בכלל היא הארץ ונחלקת למינים אין מספר הרים בקעות גבעות סלעים וכדומה בלי ספק שהם נבדלים באיכותם וטבעם כאשר נבדלו בשמם, גם בסוג הצומח יש כמה אלפים מיני אילנות ותבואות עשבים ודשאים שונים ובסוג החי כולל סוגי הבהמה והחי׳ והעופות ושרצים,

כאין לאדוניו בכל לב עד אשר אמרו רז"ל למה נקרא שמו כלב שהוא כולו לב וסופר ממנו נפלאות אשר גם במות אדוניו לא סר אהבתו ואמונתו והכרת טובת מטיבו ממנו וראיתי בעיני מעשה כזה גם כל ספורי הטבע מלאים משבח זה הגוונא ועבודתו וחסדו עם אדוניו, ויתבונן המשכיל מזה הגוונא שלא יהיה כפוי טובה בין איש לרעהו ולא יהיה נועל דלת בפני כל מטיב וא"א לאדם לחיות חיי הבדידות כי הוא מוכרח להגנת בני אדם בענין פרנסתו ובני אדם יצטרכו ג"כ לו לכן הכרת טובת כל מקבל למטיב יפתחו אוצרות הטוב לנצרכים לו ויתנו זה לזה ויקבלו זה מזה ובזה יושלם ענין קבוצם ויהיה זה תועלת המוסף מהתבוננות זה הגוונא בעניני דרך ארץ בין איש לרעהו והשלמות תקון גופו וקניניו בעוה"ז, ויותר מזה בעניני שלימות נפשו לאלהיו אשר נתחייבנו להכיר טובת מטיבינו וכפי ערך הטוב והתמדתו ככה עכ"פ נתחייב בהכרתו ותת תודות למטיבינו ולא נגיע לחלק אחד מאלף להכיר טובת הבורא על כל אחד ואחד מאתנו לפי מה שהוא — כהכרת זה הגוונא טובת אדוניו מבני אדם ועבודתו אותו באמונה וכמו שיתבאר עוד, והנה כשנתבונן בעת זה הגוונא יכרע וישתחוה וינשק רגלי אדוניו ואם יצוהו לעשות דבר את אשר ביכלתו לעשות יעשה בזריזות ואחר ישוב לאדוניו ויחבק כפות רגליו וישתחוה לפניו כאומר עשיתי מה שצויתני והנני מוכן למשמעתך עוד איך לא נבוש ולא נכלם ממנו כי מה טוב יש לו מאדוניו כי אם אכילתו העצמות היבשות הנזרקים לו אשר ישביע רעבונו לפי שעה ואין לאדוניו חלק לא בקיום נפשו ולא בתקון בנין גויתו כי אם הוא סיבת היותו ומזונו לפי שעה וכל חפץ הגוונא ומגמתו לעשות הטוב בעיניו ולהראות הכרת טובתו לא ישקוט יום ולילה, על אחת כמה וכמה מההודאה והשבח ועשות הטוב והישר בעיני בוראנו יוצרינו נתחייבנו לו ית' אשר ברא אותנו מאין ליש ויצר אותנו על תכונה נפלאה כזאת ושפע טובותיו הפליא עמנו בכל עת ורגע והזמין מזונותינו באופן הנאות להרכבתינו אשר ילאה כל לב לחשוב אף כל פה לדבר ועט סופר לכתוב עד כמה נתחייבנו אליו ית' מההלול וההודאה כערך טובתו עלינו הממשיך חיותינו לרגעים ואנחנו מחטים מהודות לו והננו גרועים ונבזים מזה הגוונא אשר לפנינו אשר הוטבע על הכרת מעט הטוב המקבל מאדוניו, הנה כלבים אומרים ירנה בעת ראינו אותם כורעים ומשתחווים לפני אדוניהם על מעט הטוב השיגו מהם נאמר אנחנו זה לזה בואו נשתחוה וגו' התבוננו ממנו ובואו נשתחוה ונכרעה ונברכה גם אנחנו כמוהו לפני הויה המהוה אותנו מאין ליש והוא עושנו ומתקן ענינינו בכל עת ורגע כל זה יתעורר האדם בהתבוננו מזה הגוונא וילמד ממנו איך לעבוד ולכבד למלך הכבוד אשר זה עיקר תכלית בריאותינו ויסוד מציאותינו הם כל פרי הצלחתינו בזה ובבא, וזה מה שרצינו לבאר מזה הגוונא והשלמנו פרק ששי ונשלם עניני פרק שירה כפי אשר ידענו לבארו בעזה"ל יתברך. הנותן ליעף כח:

כלבים אומרים: באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו:

הנמצא הזה יעורר להתבונן בו ענין נכבד יקר מאוד מכל הנמצאים וכי הענין הנלמד מטבעו כולל כל שירות הנבראים למיניהם ולזה בא מהמסדר פרק שירה באחרונה כלומר שהוא כלל מכל שירות הקודמים לכן זכור זה אל תשכח כי הוא עיקר ויסוד הכל והוא מה שזכרו הרב בעל עקידה בשער שנים ושמונים בתחילתו וז"ל הנה הכרת החסד המקובל תעדר, והשבת הגמול הראוי תבטל על מה ועל מה העולם עומד, וזה מהידוע שהעולם בכללו חסד ואמת ברא יוצרו ית' בתתו מציאות שלם לכל נמצא בתורת רצון ונדבה, והנה הוא מבואר כי אע"פ שלא עשה זה לקבל ממנו פרס כשכיר יקוה פעלו כי מציאותו ית' מספיק בעצמו ואין לו שום צורך לזולתו, הנה מ"מ טבע הענין יחייב שיקבל מכל ברואיו כולם השכר הראוי לו מהם והוא הכרת חסד בהלל והודאה איש לפי מהללו: וזה המין מהשכר לא מנע עצמו מקבלתו אדרבה בקשו מהם מן הדין לפי שהגורע חוקו בזה הרי מציאותו לבטלה וכאלו אינו עכ"ל, וכבר כתבנו בקצת הפרקים מענין הכרחיות זאת המדה בכל מנהגי העולם מראשי זה המציאות היושבים ראשונה במלכות עד סוף כל מדריגות עולם ההוי' וההפסד הזה אשר אנו בני אדם בתוכם וחיינו תלוי בקבוץ והתחברם ואם תפסק מדה זאת והוא ענין הכרת טובת המטיב ונהי' כפוי טובה לא יכון אנחנו וחברותינו וכמעט כל דברי ולמודי זה החבור סובבים על יסוד ופינת זאת המדה וכמ"ש בשיר התרנגול מענין הדרך ארץ הנלמד ממנו, והנה הכרחיות זאת המדה בין כתות האנשים הוא מפורסם ולפי שאין מציאות למחיתם רק על דרך המו"מ בתת קצתם לקצתם וקבול קצתם מקצתם ולזה מבואר שהמדה היותר מגונה הוא היותו כפוי טובה לבלתי השב גמול למי שעשה עמו חסד להקדים לתת לו הצריך אליו כי הוא מבטל המדה שעלי' נברא העולם, ולזה העמוד החסד אשר עליו העולם קיים לא יקרא חסד סתם כמאמר הכתוב עולם חסד יבנה אבל נקרא גמילות חסד והוראות זה השורש גמול הוא על השבת טוב לעושה טוב ורע לעושי רעה כאומר ישיב גמולו בראשו ועל השבת טובת מטיבו אמר גומל נפשו איש חסד ואומר למה יגמלני המלך הגמולה ונאמר גמלתהו טוב ולא רע ומזה הונח ג"כ על עת בשול הפרי מהאילן אשר טרח ויגע בו נוטעו בלי שכר כי אם לתקות טוב פריו, וכאשר יחל להראות גמר הפרי אשר כוון אליו הנוטע להגיע ממנו הונח אליו גומל כמו ובוסר גומל ויגמול שקדים והוא גמול העץ טורח העובד ונוטע אותו והונח ג"כ על הגמלא מהב"ח היותר גדול ונזון ע"י האדם וצריך הרבה מהמזון לקחת מידי בעליו ועם כל זה לא יאכל לחמו חנם כי אם כפי גודל גופו ורוב מזונותיו ככה תהי' גמול עבודתו לכן הונח עליו שם גמל אשר בעבודתו יגמול מזונו ומזה הונח על ילד הנעתק משדי אמו אשר יקבל משם והלאה מזונותיו מידי אמו ובא לכלל דעת קצת להכיר טובתה ולהשיב גמולה ע"י תנועותיו ומבטא שפתיו נקראהו גמול, והנה בתהלה עולם חסד יבנה על צד החסד גמור אמנם קיום העולם הוא ע"י החסד שעושה האדם עם חבירו ויהיה זה שכרו ית' וגמולו מבני אדם שיעשו חסד איש עם רעהו ויתקיים העולם על ידיהם לכן נקרא כל חסד שאדם עושה עם רעהו בתחלה בשם גמילות חסד ויהיה נקרא לערך המקבל חסד סתם אמנם הפועל ההוא נקרא גמול להקב"ה על חסד עולם כי כל החסד שאנו עושים עם אחינו הנצרכים נחשב להקב"ה לגמול חסדו עמה עמנו עבור בנין העולם וגם עיקר עמידת העולם אינו על החסד הגמור כי אם על הגמול הבא ממקבל המכיר טובת מטיבו כפי כחו והוא מבואר, והנה כשנתפש המדה הזאת בין ב"ח נמצא רבים מהם הוטבעו על ענין הכרת טובת מטיבם ומזה הסוס והחמור והגמל והשור כמ"ש ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו וכאשר בא דברינו באלו הנמצאים אולם זה אינו כי אם בעת יקבלו הטוב מאדוניהם יכירו טובתו ויכנעו לו אמנם בעת שאינם צריכים לו ישכחו כל טוב אשר יעשה להם כידוע למתבונן בהם, אמנם זה הנמצא אשר לפנינו הוטבע על זאת המדה ביתר שאת ויתר עז עד אשר שומר אדוניו בצאתו ובואו בשכבו ובקומו לא ישקוט הכלב ולא ינוח אם יבוא איש בצל קורת אדוניו אף בלילה לא שכב לבו לנבוח בקולות נוראים עד אשר יקיצו בעליו מפחד גנבים ושודדי לילה והוא עבד

נאמן

חולדה אומרת: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

זה הנמצא הוא הראשון משמונה שרצים האמורים בתורה ונקרא בלה"ק חולד ואמרו רז"ל כל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה שאין בבריאות הים כנגד זה הנמצא ביבשה עד שלפי התיחד היבשה ממים רק בזה המין נקראת היבשה על שמו חלד כמ"ש האזינו כל יושבי חלד, וז"ל רז"ל מובא בילקוט תהלים ע"פ האזינו כל יושבי חלד ר' אחאי בשם רבי אבוה ורבנן חד אמר למה ממשיל כל באי עולם לחולדה לפי שכל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מהחולדה וחד אמר מה חולדה זו גוררת ומנחת ואינו יודעת למי מנחת כך כל באי עולם גוררין ומניחין ואינם יודעים למי מניחים שנאמר יצבור ולא ידע מי אוספם ע"כ, והנה כבר כתבנו בשיר השרצים מענין רוחק זה המין מטבע נפש היפה והקצתו במראיתם זהו לאות כי שרשה למעלה רחוק מאור פניו ית' לזאת לא נמצא מהם פנים במרכבה והרחיקה התוה"ק אלו המינים לא לבד מאכילה כי אם החמירה במגען ומשאן וחומר טומאתן מאויר כלי חרס ושעורן משונה מטומאת נבלת חיה ועוף בכעדשה וזהו לאות שאין במינו דבר הטהור כלל, והנה שמונה השרצים הראשון בהם הוא החולד זה הנמצא אשר אנו בביאורו והנה מצינו מאמר רז"ל כל שביבשה טמא כנגדו בים טהור וכבר הקדמנו כל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה, ולפי מה ששפטנו שמין השרצים הם המרוחקים יותר מכל הב"ח הואיל ואין במינם דבר המותר כלל לנפש ישראל מה שאין כן בשאר מיני הב"ח ויתחייב לפי דברינו הבדל בין השמונה שרצים עצמם הז' שרצים מהעכבר ואילך אם הם המרוחקים כנ"ל במה שאין במינם מותר כלל מ"מ יש בהם קצת התקרבות אל הטוב במה שיש בסוגם בים טהור אולם החולדה הוא המרוחק ומשוקץ לגמרי עד שאף בים אין מסוגו שיהיו טהור כי לא נמצא שם כלל ואין בו מדה טובה לגמרי שיעורר לבני אדם על דבר מיוחד לאיזו שלימות כשאר הב"ח והוא ענין רוחקו מהסיבה הראשונה, וידוע כי התבוננות היוצא מכל נמצא להיות דבר טוב היא שיחתו כאלו ישים אמרים בפה האדם ויעוררו ע"פ המתיחם כפי ענין הנלמד ממנו כמו צניעות מחתול גזל מנמלה והוא כמשך משרשו למעלה והוא הנותן מציאותו וקיומו, והנה בחולדה אין בה דבר טוב כלל שילמוד האדם ממנה איזה שלימות מיוחד כתבונן בטבעו אשר הוא משותף עם כל הנמצאים אשר בסוגו והוא הנשמת רוח אשר באפו ובזה יוקח רא' והתבוננות מזה הנמצא להודות לבורא עולם על רוח חיים אשר באפינו, ואם תאמר ההתבוננות הזה יוקח מכל נפש חי' ומה נשתנה החולדה שרק היא תעורר אותנו על כל הנשמה תהלל יה אף אנכי אענך כי כל ב"ח אף שממנו נוכל התבונן מענין החיות אשר בו בכל זאת מיד כשיראה לעינינו נבחין מענין התיחדותו משאר ב"ח על ענין שמיוחד הנמצא בו ג"ח מהחסידה הכרת טובה מכלב וכדומה ולא נשגיח על ענין המשותף אשר בו עם כלל הב"ח כי לזה הענין מדוע יעורר אותנו זה הנמצא ולא נמצא אחר, אבל בשנתבונן בחולדה נשגיח ג"כ על איזו ענין יעורר אותנו ביחוד מזולתו מהנמצאים ונחפש בו ולא נמצא לולי זה מה שהוא מתדמה עמהם בענין החיות ולפי שלא נמצא בו שלימות מיוחד כי אם זה החיות הרי גם הוא מתיחד ונבדל מכל הב"ח בזה במה שאין בו כי אם זאת הנשימה אשר בו משתתף ויהי' זה עצמו ענין התיחדותו, וכבר אמרנו בשיר הנמצא יבחן בבחי' שהוא מיוחד מזולתו ויהי' זאת שירתו שהוא מיוחד מכל הב"ח שאין לו בחי' אחרת כלל כי אם זאת הנשימה, וזהו חולדה אומרת כל הנשמה תהלל יה וכמאמרם ז"ל על כל נשימה ונשימה יתחייב ההלול וזהו הללויה והבן :—

הנמלה שלושה בתים יש לה ואינה כונסת בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינא אלא באמצע והיא הולכת ומכנסת בקיץ כל מה שמוצאה חטים ושעורים ועדשים ואמר ר' תנחומא ואינה חיה אלא ששה חדשים וכל מאכלה אינה אלא חטה ומחצה ולמה כונסת כל אלו שאומרת אם יגזור ה' חיים עלי ויהיו לי מוכן לאכול וכו' לפיכך אמר שלמה התקן עצמך במצות בעוה"ז לעולם הבא מהו ראה דרכי' וחכם ראה דרך ארץ שבה שהיא בורחת מן הגזל אמר ר' שמעון בן חלפתא מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה והיו כולם באות ומריחות בה ולא היתה אחת מהן נוטלות אותה באתה אותה שהיא שלה ונטלה אף על פי כן אין לה קצין שוטר ומושל אתם שמניתי לכם שופטים על אחת כמה וכמה עכ"ל, הרי מבואר הפלגת זריזותה והיא ע"י טבעה מקטעה רגליהם של עצלים בין בעניני הגוף בין בעניני הנפש כי מי שהוא עצל בהשלמות צרכו גופו המכיר ומרגיש חסרונו בכל עת ורגע כי אכף עליו פיהו בכל זאת יסבול חרפת רעב ממאנו ידיו לעשות ק"ו שלא ידאג מאומה בעבור הנפש ואחריתו, אמנם הזריז בעניני גופו להאסף ולכנוס על שנה ושנתים ודואג לימים הבאים לא ימלט שיעלה על לבו מה שיהיה למחר לאחר זמן פקודתו. ולסיבה כזאת הוטבע בברי' קלה כזאת מהזריזות המופלג יותר מכדי צרכה לא לצורך מינה זולת ללמד לאדם דעת וליסר העצל, וזהו נמלה אומרת לך אל נמלה עצל וגו' וכבר הערנו בשיר התרנגול בקול המיש' ענין עצת שלמה שילך העצל אל הנמלה כי זה ענין עצלותו שלא ילך מפתח ביתו ואמר טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיב אל פיו הרי אסורים רגליו ואיך ישמע לו ללכת היערה למקום משכן הנמלים, אמנם הענין הוא כמו שאמר במקום אחר בחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין כי לעצלותו לא יחריש וכשיגיע זמן הקציר ישאל מאחרים ולא יתנו לו כי יאמרו אין תקוה לו כאשר יבוא עת החרישה עוד יתעצל ג"כ מלחרוש ובמה תשיב חובך וכאשר ירעב מאוד וחביריו לא יתנו לו מוכרח לחזור אחר מקומות הנקברים וללקט גרגירים מן ההפקר כאשר ימצא כי אכף עליו פיהו וחרפת רעב תעוררהו מעצלותו והנה ימצא מזון בלא עת נתן לו שלמה עצה הוגנת

והוא לאמרו ידעתי כי תאלצך הרעב באחרית הקציר לשאול בין הקוצרים וזהו ושאל בקציר ואין כי לא ירחמו עליך על שלא חסת על עצמך ותחזור על גרנות דגן וריקה נפשך ואין במה לשבר רעבונך לכן אודיעך אנה תמצא גרגירי דגן הרבה בעת דוחקך יש בריה קלה וקטנה היא הנמלה זריזה מאוד להכין בקיץ לחמה לכן לך אל נמלה אתה העצל לך וחפש בחוריה ותמצא מזון להפיק רעבונך אבל כוונת עוד היא שתבוש ותכלם שתזקק למזון בריה פחותה כמו שהיא שתכין יותר הרבה מכדי צרכה לאנשים עצלים כמותך וכמו שער בנפשך יהי' לחמה כאשר תראה חלישת מזגה ודלת מציאותה והפלגת זריזותה אשר ממותרי מזונה תחיה אותך וכדאי בזיון אליך לפחיתתך וגריעתך ממנה אשר אין לך תקנה אחרת כי אם לחפש באוצרותי' להחיות נפשך, וכאשר תהיה אצלה לכל הפחות ראה דרכיה וחכם להיות כמותה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך אשר אין לה קצין שוטר ומושל יכריחנה על כך כמו שיש לך מכריחים להעירך על ענין הזריזות, וזה נמלה אומרת לך אל נמלה עצל כלומר תעורר את העצל לזריזות ע"י טבעה זה אשר תכין יותר מכדי צרכה והעצל אשר ישאל בקציר ואין כל"ל יהיה מוכרח לבוא אליה ולחפש במטמוניותיה למלט נפשו מרעב ויתבונן ממנה להתחכ' ולהסיר מסוה העצלות מעל עיניו, ומזה ג"כ נוסף טבע הנמלה שאינה נוגעת במה שאינה שלה כמו שלמדנו מרז"ל גזל מנמלה כי הזריז להוציא כחותיו לפועל ירגיש בעצמו שלימות ה' אשר נתן בכח כל נברא סיבה מספקת להכין לחמו לנפשו ולא יצטרך לגעת בשל חבירו וכל אחד עומד בשלו ומעיד הנברא על הבורא כי הוא הנותן לחם לכל בשר, אבל מי אשר לעצלותו מאנו ידיו לעשות וכאשר ירעב יגנוב או יגזול מאת רעהו חלקו מעשיו מוכיחים על מחשבתו שאינו מאמין כי הקב"ה נותן לחם לכל בשר כי לולי זאת היה מצפה שיזמין ה' לחמו ולא יבוא בעקיפין על בני אדם, והנה הנמלה לזריזותה אינו נוגעת במה שאינה שלה ותזהיר בטבעה לבני אדם על הגזל כאלו אומרת הקב"ה כל יכול זן ומפרנס לכל ונותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו ומש"ל כפי כל הנוסחאות והבוחר יבחר או שניהם כאחד טובים:

ויחי' הב"ת אח"כ בלא התיק והוא עיקר חיותו ככה הגוף נקרא רק בשר אדם ועיקר האדם הוא הנפש הנתונה בקרבו ונשמת אלוה ונתנה בגוף להוציאה אל המציאות בעוה"ז ע"י עסק התורה והחכמה ומעשים טובים כי כך גזרה חכמתו ית', וכמו שלא נדע צורך התיק אל השבלול להוציאו אל המציאות וזהו מסתרי הטבע ק"ו שלא נוכל להשיג ולידע ענין השלמות הנפש אשר הוא חלק אלהי ממעל בגוף הגשמי הזה, אמנם כאשר הוא למראה עינינו יחייב החוש כי הוא זה הב"ת הנולד מזה התיק ככה יחייב השכל שהנפש תגדל בגוף האדם ותתעלה בו על משך ימים וע"י שלימות התורה והחכמה תהי' הולכת הלוך וגדל עד כי תגדל מאד ואז תפרוץ גופה ותשברהו והיא תעלה מעלה מעלה אל מקום אשר הי' שם אהלה בתחילה ותיקה ונרתקה הוא הגוף הלזה יבלה בעפר עד עת קץ יעמוד לגורלו, וזה גדר איש השלם השלים אמתת מציאותו בתיק הזה ונשלם במשך ימים בכדי שיוכל לחיות בחיים הנצחיים עולמי עד ונדמה הצדיק להשבלול אשר עיקר חיותו לאחר שיצא מהתיק, אמנם לא כן הרשעים כשהם חיים בגופם אינם עוסקים בתורה ומצות ואינם דואגים להשלים נפשם ולתת לה מציאות חזק עודה בגוף שתוכל לקנות הנצחיות בנתיב אלמות — אמנם כל זמן שהם בגוף חושבים שזה התיק הוא תכלית מציאותם ואינם מציירים מציאות זולת התיק הוא הגוף הלזה וכל מגמתם לענג ולפנק התיק הוא הגוף והנפש לא תשלם עד אשר תמו נכרתה הנפש בעוד הגוף קיים, וזהו שאמרו חז"ל רשעים בחייהם קרואים מתים ובהשבר הגוף אין לו השארה ונצחיות כלל והם בגוף ובנפש נמסו כמו מים יתהלכו למו ואין להם מציאות בלתי הגוף כלל, וזהו שבלול אומר ירנה טבע התבוננות אלו הב' מינים מעיר ומעורר לכל אשר נשמה באפו להביא ראי' על נצחיות נפשו וישתדל פה בעוה"ז עודו בתיקו ונרתקו הוא הגוף על הענינים העוזרים על השארותה ונצחיותה ולא יהי' מציאותו לבטלה כמ"ש המשורר ימסו כמו מים יתהלכו למו כמו שבלול ממין הב' שזכרנו אשר תמס יהלוך וכנפל אשת בל חזו שמש ככה יהיו הרשעים המעלימים עיניהם לבל יראו באור ה' המתנוצץ עלי תבל להקיץ נרדמים ולהאיר חשכים על ידי התורה והמצוה בחשכה יתהלכו ולא יראו באור החיים רק אור זרוע לצדיק, וזה מה שרצינו לבאר:

נמלה אומרת: נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו:

זה הנוסח הוא מספר העקרים למהרי"א אלבו (מ"ג) ובסדר הגאון יעב"ץ מייחס אל הנמלה פסו' לך אל נמלה עצל ראה דרכי' וחכם וראיתי בסדר השל"ה הק' יחס להנמלה ג' אלו הכתובים לך אל נמלה וגו' אשר אין לה קצין וגו' ומוסיף ג"כ נותן לחם לכל בשר וגו', ואשר ראיתי אני טוב לאחוז בזה וגם מזה לא אנח ידי ולבאר כי הכל הולך אל כונה והתבוננות אחת כמו שלמדנו שלמה להתבונן ממנה, גם אמרו רז"ל אלמלא לא נתנה תורה למדנו גזל מנמלה ובמ"א אמרו זריזות מנמלה ולמ"ד גזל מנמלה שייך יותר זה הכתוב נותן לחם וגו' וכמו שיתבאר ולמ"ד זריזות מנמלה שייך יותר פסוקי שלמה המזרז העצל ובאמת הכל אחד וזריזות מביא להתרחק מן הגזל, טבע זה המין ידוע ומפליא מאוד למתבונן ונקרא בל"א (מֵאַייזֶע) שוכן בחפירה תחת הארץ ואוסף בקציר מן החטים לצורך מזונו, ואמר אריסטו בספר השמע כי חותך את ראש גרגיר החטה כדי שלא יצמיח ויתעפש ויפסד וכל אחד אוסף כמה גרגרים ודי לו באחד ומאכל כל ימי חייו ואומרים על זה המין כי הוא חזק מכל ב"ח שהוא נושא משא כנגד כפלים וכפלי כפלים ממשקל גופו מה שלא נמצא כן בב"ח אחר שיהיה נושא יותר ממשקלו וכשיבוא הגשם על הזרעים שהכין מוציאם מהחפירה ומנגבם בשמש, ובמסכת חולין (פ' א"ט דף נ"ז) ר' שמעון בן חלפתא עסקן בדברים הוי אזל ואחזי היכי איתא להא מלתא אזיל בתקופת תמוז פריש גלימא וכו' מה ראה שלמה ללמוד לעצל מן הנמלה רבנן אמרי הנמלה

גבולינו וימלאו שם הטוב מאתו ית' לפי טבעם ועשה זה שלא יהיה היזקם מצוי בין הב"ח והאדם וכמ"ש בשיר המדבר ע"פ באים מארץ מרחק משל למלך שהי' לו לגיון קשה הפליגן מכנגד פניו ונעל בפניהם ושם כתבנו טעם ותועלת הלגיון הקשה הזה ומציאת המדבר ע"ש, וענין הפלגתן לארץ מרחק והנעילה בפניהם הוא במה שנולדו על טבע מזונם הפכי מהב"ח אשר בישוב וזה בלי ספק סיבת ההרחק והנעילה כי טבע כל ב"ח להמשך אחר מקום מזונו ומחיתו ונקשר בעבותות הטבע בלי להפרד ממקום חיותו וזה המנעול אשר הפליגן להמזיקים ונעל בפניהם והבן — ומי כהחכם ויודע פשר דבר כהבורא ית' הטוב לכל להזמין לכל גייה וגויה די מחסורה ולזה שם טבע העקרב במקום מדבר שממה ושם יחיל טובו וגבול נתן בינינו וביניהם וכל אחד יהי' נעול במנעול טבע מחיתו במקומו אשר הוכן לו עד עת בוא דברו כמ"ש בשיר המדבר כי זה תועלתם במציאות והם הלגיון קשה והמלך טוב גם להם להזמין פרנסתם אומנם לבדד ישכנו, וזהו עקרב אומר טוב ה' לכל ירצה אף אם כי טוב ה' לכל גם לאלו המזיקים שמזמין להם מזונם גם כן וזהו טוב ה' לכל לטובים גם לרעים, אולם מענין

הפלגת טבע מזונם דוקא לארץ ציה ושממה מזה נתבונן ורחמיו על כל מעשיו כי לא יחפוץ במות רשע כי אם בשובו וחיה לא כן אם הי' פרנסת המזיקים בינינו הגם כי גם אז הי' הקב"ה משגיח ואין נספה בלא משפט כי אין העקרב ממית אלא החטא אומנם לא הי' העולם מתקיים כי מי יצדק לפניו ית' בדין ואם לא יהי' ארך אפים בעולם מיד כאשר יחטא האדם יבוא המזיק ויטרוף נפשו וגנאי למלך שיהי יושב על כסא המשפט והסנקליטור או ההורג נפשות יעמוד על ימינו מלפה יצא הדין מהמלך ומכרזת את ראש הנידון כי אם הסנקליטור יהי' מופלג מהמלך יען באור פני מלך חיים וכאשר נחרץ על אדם משפט מות ישלחו אחריו להביאו ויתכן אשר בין כה ובין כה יבקש הנידון על נפשו וישוב מעול או ימצא עליו מליץ אחד מני אלף וינצל, כן הדבר הזה מאתו יתברך אשר הפליג המזיקים מכנגד פניו הוא לאות על התגבורת רחמיו על מעשיו והם הבני אדם ואף אם הוא רשע למות עד בוא דברו עם המענים ושב ורפא לו, וזהו שדייק ורחמיו על כל מעשיו כי הרשע והחוטא ג"כ מעשי ידי יוצר הוא והיוצר לא יחפוץ בהשחתת פועל ידיו ומעשהו, הומ"ל:

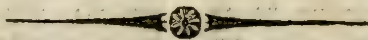
שבלול אומר: כמו שבלול תמס יהלוך נפל אשת בל חזו שמש:

זה הנמצא נקרא חומט ובל"א (דיא שנעקקע) ונקרא שבלול להיות תולדתה בתיק ונקרא (שנעקק אוטען) ונמצאים לרוב באגמים ונהרות ולפעמים ימצא השבלול עם השרץ בתוכו ולפעמים נמצא התיק בלא השרץ והב"ח אשר הי' בהתיק רומש על הארץ, ויש ב' מיני שבלול אחד אשר התיק ר"ל (דחם אוטען) לא נברא אלא להשלים הב"ח כילד הגדל במעי אמו וכאשר יוגמר הווית הב"ח ושלימותו יפתח התיק וימצא מזונו ועיקר חיותו הוא לבד מהתיק והתיק יבלה בעפר כאשר נמצא באגמים, ויש עוד מין שבלול אשר נולד בתיק ואין לו מציאות הזק שיוכל לחיות בלא התיק וראיתיו בעיני משחקים בו הילדים ותבניתו בתיקו לבן עם קרנים רפה המזג וכשמגביה את עצמו מתיקו נמס

ונכסה בליחה לבינה עד אשר המם ימס לגמרי ותיקו נשאר ריק ממנו והוא כלה ואבד ותבנית התיק עגול ארוך כמו אנטיונא ופתלתול, ולהיות אלו הב' מינים אינם באים אל המציאות בלא תיק נקרא שבלול בגזר משבולת כמו סגריר נגזר מן סגור בכפל הלמ"ד פעל כמו שמין הדגן נשלם בתוך השבולת ככה זה המין גדל בתיק ויהי' התיק אצלו כמו השבולת להדגן, ובמס' מועד קטן במשנה צדין את האישות ואת העכברים פריך בגמרא מאי אישות וכו' כמו שבלול והוא שקורין לימלא ופי' רש"י ברי' הנימס ברירין והוא מה שזכרנו, יתבונן המשכיל מברי' קלה כזו ויקח ראי' על מציאותו שאין תכלית מציאותו הגוף הנראה לעינים עור ובשר ועצם הוא רק כמו תיק השבלול אינו אלא להשלים השבלול

ויחי'

אשר הי' לו מקודם ונתן לו טבע פרנסתו לאשר לא יצטרך שום כלי ויהי' מצוי בכל מקום שהוא והוא העפר, וזהו שבקללו אותו על גחונך תלך סמך לו ברכתו ולנפילתו נתן לו סמיכה ועפר תאכל כל ימי חייך, ומזה יצא לרז"ל (יומא דף ע"ה) בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם בשר ודם כשהוא מתקוטט עם רעהו יורד עמו עד לחייו מדת הקב"ה אינו כן קלל לנחש עולה לגג מזונותיו עמו יורד לארץ מזונותיו עמו, וכוונתם שנדבוק במדותיו ית' כשהיא מייסר החוטא אינו חפץ בהשחתו לגמרי כי אם בתוך הכעס זכור רחמיו לתת לו מחי' בשפל מדרגתו כמו שעשה עם הנחש אחר שאמר לו על גחונך תלך והשפיל אותו הי' זה השפלות סיבה להעדרו כי הי' מת ברעב כנ"ל נתן לו מיד סמיכה ומחי' בעפר שפלותו במה ששנה טעמו שיטעום טעם עפר, אמנם יצר לב האדם אינו מתיישב בכעסו כשהוא מתקוטט עם חבירו לתת לו מחי' אבל יורד עמו עד לחייו והוא מבואר, ועוד זאת הגדיל חסדו עם הנחש כשנתבונן מענינו כאשר מאכלו כעת הוא עפר ואם הי' נזדמן לו במקרה מזונו הקדום (טרם נקצצו רגליו) מונח לפניו כעת והוא טועם אותו היה מרגיש טעמו והי' זוכר מעמדו הקודם והי' מצטער הפליא לעשות גם זה החסד עמו שישוה לכל הב"ח שיתפרנס שלא בצער ג"כ היינו כמ"ש שכל מה שהוא טועם אינו טועם אלא טעם עפר ואם נזדמן לפניו מאכלו הקודם אינו טועם טעמו עוד כי אם טעם עפר בכדי שלא יזכור עוד מלבו הקודם, כל זה חקרנוהו מטבע הנחש כאשר הוא למראה עינינו כעת ונכיר בזה חסדי ה' וטובו על פחותי בריותיו ורעים שבהם המורדים והפושעים כמשרז"ל אין טוענין למסית וכו' ק"ו שיגביר חסדו לעושי רצונו ולישרים בלבותם, וזה נחש אומר ירצה מובן לפי מה שסופר מענינו כאלו אומר סומך ה' לכל הנופלים כאומר אם ה' יתן בחסדו סמיכה לכל הנופלים המחויבים להיות נופלים בדין ומשפט כנחש אשר סבב כל רעות העולם עכ"ז נתן ה' סמיכה לנפילתו ע"י החזרת טבעו להיות עפר לחמו קל וחומר שיהי' זוקף לכל הכפופים כי להעמיד הכפוף ונוטה ליפול יותר נקל מלהסמך הנופל לגמרי, כמו שפי' רש"י על פסוק כי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו כי אח"כ כשיהי' נופל לגמרי קשה הסמיכה ק"ו הזקיפה ע"ש — וידוע כי אנחנו סובלי הגלות אינינו מתוארים עדיין בשם נופלים ח"ו כי אם כפופים ונוטים ליפול כמ"ש הנביא ביום ההוא אקים את סוכת דויד הנופלת ולא כתיב אשר נפלה הי' משמע שכבר נפלה אמנם הנופלת משמע בהוה שעדיין נוטה לפול ק"ו שהקב"ה יקימנו ונחי' לפניו, וזהו המובן מענין הנחש ק"ו סומך ה' לכל הנופלים כנ"ל ק"ו זוקף לכל הכפופים וכמ"ש נפלה ולא תוסיף לנפול עוד ואז יהי' קץ של בעתה קום בתולת ישראל התנערי מעפר הנה מלכך יבוא לך בב"א אמס"ל בעז"ה:

עקרב אומר: טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו:

זה המין הוא נמצא בארצות החמות והוא מזיק יותר גדול מהנחש כמ"ש רז"ל על משנת אפי' נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק אבל עקרב פוסק, ופי' רש"י לפי שהעקרב מסוכן בודאי ומשכנו במדבר הגדול והנורא כמ"ש המוליכך במדבר הגדול וגו' נחש שרף ועקרב, ומתבונן מזה הנמצא חסדי ה' ורחמיו על מעשי ידיו ואריכת אפו לעוברי רצונו מבני אדם שהזמין לאלו המזיקים פרנסתם במקום אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם לחסרון מזון ומחי' כפי טבעו באין גפן תאנה ורימון ומים אין וגו' ולזה יתרחקו בני אדם ממקומות אלו, וטבע העקרב ושאר המזיקים הבדיל מטבעי בני אדם וב"ח הבייתים הרחק מאוד שלא ימצא קורת רוח במזון ומחי' הנאותים לנו וימצאו מזונם המיוחד להם במקומות השוממים הגם שאף הם נזונים מטובו ית' לא חפץ לזונם עם שאר בריותיו ביחד והי' זה מאתו ית' על צד החמלה והרחמים שיהי' טבעם הפכי מטבענו להרחיקם מעל גבולינו

בהשגת גבול וקנאה גם לא קפח פרנסתו, ובבריאתה באר התנא האלהי זה הענין אשר עומדנו עליו יותר במה שאמר מימי לא ראיתי צבי קיץ וכו', והנה הצבי מונח פרנסתו בכח הנתן לו מאת הטבע קלות המירוץ והארי מתפרנס בכח הגבורה והשועל בכח הערמימות, ומה שהצבי לא ירצה לבקש פרנסתו בגבורת הארי ובפקחות השועל או הארי ישיג גבול הצבי או השועל יבקש טרפו בכח הצבי והארי' אינו מהתימה כי אין לו לצבי גבורה ואין לארי קלות המירוץ ואין לשועל כח שניהם לכן כל אחד עומד בשלו, ומזה לא יתכן להוכיח את האדם במה שישיג גבול רעהו כי יאמר לי האדם הב"ח הללו לא יוכלו לרדת איש תוך כח רעהו כי אין לו כח רעהו כלל אבל כל אדם כלול בכל הכחות אם מעט או רב אין טענה מהם על האדם, אמנם טענה חזקה ותוכחת מגולה הוכיח התנא ממה שהצבי יש לו קלות המירוץ ומדה הזאת אשר ביד האדם יוכל להתפשט על כמה פנים מי שהוא קל המירוץ יוכל להיות יודע ציד לרדוף בהרים גם יוכל להיות שליח מעיר לעיר עוד יוכל להיות קיץ והוא שומר פירות מגנבים ושודדים, ועתה נבחין איך כל ב"ח שומר כחו והכנתו לדבר מיוחד ולא ישט ממנה לא לבד לכח ותכונה אחרת מה שאין בו, אולם אף אם הכח ההוא עצמו הנטוע בטבעו יוכל לדרכים ופרנסות אחרות והי' יכול להשתמש בכחו באופן אחר להתפרנס ממנו בכל זאת לא ישנה את תפקידו מאופן לאופן בכח ההוא עצמו, וזהו מימי לא ראיתי צבי קיץ כי זה שייך ג"כ לקל המירוץ והוא אינו זז מפרנסתו המיוחדת כי אם שומר משמרתו להיות צד ציד לרדוף בהרים אחר הנאות למזונו, וכמו כן הארי נזון ממדת הגבורה לטרוף טרף והנה מדת הגבורה אצל האדם מתפשט לכמה דרכים להשיג פרנסתו אם להיות חלוץ צבא או להיות נושא סבל או להיות רוצח שופך דם, והי' הארי' ג"כ יכול להשתמש במדה הזאת אשר הוכן באופן אחר כמו להיות נושא סבל ולא ראיתי מימי ארי סבל כי אם נוהג על זה האופן שהוטבע עליו ואינו יוצא מאופן לאופן אף במדה אחת וק"ו שלא יאחוז במדה שאין בו, וכן שועל חנוני יש בו מהערמה והפקחות לצוד ציד עופות או לארוב בכרמים בתחבולות שונות, ואף שזה הכח בין בני אדם יוכל להיות חנוני או סוחר מכל זה מימי לא ראיתיו עוזב טבעו המיוחד ויאחז בפרט אחר אשר במדה הזאת עצמה וקל וחומר שלא יכניס עצמו בבקשת טרפו במדה אחרת שאין בכחו והכנתו כלל רק שומרים משמרתם, לכן אין בהם שנאה וקנאה ותחרות השגת גבול וכל מין אינו נוגע במה שמוכן לחבירו ולכן הם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו אלא לשמשני ואני לא נבראתי וכו' ק"ו שאתפרנס שלא בצער וכאמור בקודם — והותר הספק הנ"ל שהערנו כי מגדו ית' ראה גם כן להכין לכל אדם כח והכנה להיות מתפרנס שלא בצער, אמנם האדם בעצמו מקפח פרנסתו על ידי רוע מעשיו ובחירתו וה' הצדיק:

היוצא מדברינו משלימות הבורא אשר חנן לכל ב"ח כלי להשיג מזונו וכפי טבע המזון הכין כליו להשגתו ולמזון אשר לא יוכל להגיע אליו בכליו לא יתאוה אליו ולא ישתוקק הגם שלפעמים יהא מונח לפניו מוכן ד"מ בהמה דקה מזונה הוא ירק דשא גם עלי האילנות הגבוהים וניתן לה גוף קל תעמוד על ב' רגליה ותטרוף העלים בפיה, אבל בהמה גסה לכובד גופה לא תאכל כי אם ירק דשא בלבד להיות שאין לה כלי לזה ולפעמים כשהיא רועה בין האילנות וענפיהם מגיעים לארץ ממעל לראשה והוכל להגיע בפיה אל העלים והענפים לא תביט אליהם כלל שאין לה תאוה לטעום אותם כי לא תגע אל דבר אשר אין בכחה להגיע אליו אף אם יותן לפניה כי אם את אשר יורישנה כחה וכלי' אותה תאכל וזה סיבת פרנסתה שלא בצער, ועתה נתבונן בטבע המונח אשר לפנינו והוא הנחש אשר תחילת בריאתו הי' בעל קומה עם רגלים כדמות גמל וכמ"ש במדרש ובלי ספק הי' אז מזונו דבר אחר זולת העפר כפי אשר הגיע אליו בכליו אשר הי' לו אז מהטבע כפיהן הי' מאכלו כשאר הב"ח, והנה כאשר נתקלל להיות נופל כמ"ש על גחונך תלך ונקצצו רגליו וכליו אשר הי' לו מקדם להשיג טרפו כאשר הוא במעמדו הנוכחו עתה, לולי רחמיו ית' הי' כלה מין הנחש לגמרי במה שלמזונות הנאותים לטבעו לא יכול להגיע מחסרון כליו מה עשה הקדוש ברוך הוא לקיים זה המין שלא יעדר לגמרי שינה טבע מזונו

לטבעו הפרטי ק"ו בן בנו של ק"ו כי הכין לכל איש ואיש מאישי האדם כח והכנה מיוחדת בכלליות הכחות והתכונות אשר בו שיזון בו זה האיש מזולתו כי לא יתכן יבצר האדם מהב"ח בזה, אבל ההבדל הוא כי להב"ח לפי שמזגו וענין אחד פרטי לבד לכן נתן כלי פרטי בגופו תטהו הטבע מיד בהולדו לענינו המיוחד ולא יתכן בו טעות או מבוכה אבל האדם המוכנים למזגו כל הנמצאים וכולם נאותים לטבעו דומם צומח חי ולא יתכן יהיו נוצרים בגופו כלים גשמיים להשיג מזונותיו כי אז היה צריך לו כל הכלים אשר לכל מיני הב"ח והי' צריך לצפרנים כטורפים וחרטום רחב כבר אווזא וארוך כשלך וקוצים כקפוד ולשון כשור וכלי המציצה כדבורה וכח אריגה כשממית וכן כולם לפי כללות הנמצאים הנאותים למזגו והיה מדת גופו קטן מהכיל רוב הכלים האלה לזה נוצר משולל מכולם ונתן לו כח אחד לבד העמוד לו במקום כל הכלים והוא כח השכל אשר בו ימציאו המלאכות והחכמות ויתקן כל מיני מזון הנאותים לטבעו יחרוש ויזרע ויקצור ויארוג ויתפור הבגדים ויבנה הבית וכדומה וכאשר האריך הרב בעקרים, והנה אף שהוא מוכן לכל המלאכות והפרנסות ע"י שכלו בכל זאת נמצא בכל איש פרטי מאישי האדם בכלל שכלו כח והכנה פרטית תכריענו לחכמה ומלאכה מיוחדת משאר אנשים אשר בה יתיחד בהשגת טרפו מזולתו ולפעמים יעיד בנין גופו אשר הוא מוכשר לכח וההכנה אשר בנפשו לאיזו מלאכה או חכמה מיוחדת ויהיה ניכר לכל מתכונות אבריו ואומץ גויתו לאיזו מלאכה ופרנסה הוא מוכשר יותר אף אם עודנו ילד ד"מ מי אשר בטבע יצירתו חזק האברים בנינו אמוץ יהיה מוכשר לעבודת האדמה ואם ירגיל עצמו בזה וילמד יצליח בלי שום ספק וישיג פרנסתו בלי צער ואם לא יביאנו סיבות חיצוניות לאחוז בעבודת האדמה יהיה מוכשר לשאר מלאכות כבידות לחצוב בהר ולשאת בכתף או להסיע קורות לחטוב עצים וכדומה לכל אלו המלאכות ובידו הבחירה לבחור במה שיקל עליו פרנסתו או כפי שיסיעו אותו סיבות מולידיו, ואשר בטבע תולדתו ענוג ורך רפה המזג דל האברים אמנם זך הרעיון ומהיר השכל יהיה מוכשר ללמוד חכמה מהחכמות לכל אשר יטנו לבו וזה לאות כי יצלח בה וזה הכח מיוחד אשר בו תעמוד לו במקום כלי למזון בגוף הב"ח כנ"ל ועליו תסוב ציר פרנסתו, ויש אשר ירגיש בנפשו נטיה למלאכת הנגרות ויש למלאכת חרש וחושב ויש נופח באש פחם וכדומה ירגיש כל אחד טרם היותו לאיש לאיזו ענין יטנו פניותיו ומסכים להכנת גופו ולא יאנה את עצמו גם לא יקבל שחד מכבוד המדומה ואז לאשר נשאו לבו יתר מזולתו הוא לאות כי הוכן על זה מאת היוצר להתפרנס בזה הכח ככלי פרטי הניתן למזון הב"ח כנ"ל ובפירוש אמרו רז"ל אף בלמוד התורה אדם למוד במה שלבו חפץ יש שהוא מוכשר רק למקרא לבד ויש למשנה ויש בפלפול למוד הגמרא, וכשימשוך האדם לעסוק בדבר שיש לו כח והכנה יצליח בה ואם לסיבת גאוה או כבוד יבוש לעסוק בדבר אשר ידע בנפשו שהוא מוכשר לזה רק מקנאתו ברעהו יאחוז בדבר שאין לו כח והכנה עליו ולא לו יאות העסק כפי טבעו לשוא יעמול ולתוהו והבל כחו יכלה ולא ישאר בידו כי אם הקנאה ורע לב בהשג גבול לאשר מוכן לחבירו ועתיד ליתן הדין על קפות פרנסתו ועל זה העיר אותו התנא האלהי רשב"א באמרו:

מימי לא ראיתי חיה ועוף שיש להם אומנות כלומר יצטרכו לאמן ידיהם ברגל איזו מלאכה במה להתפרנס כי אם כלי פרנסתם נוצר עמהם בטבע מיוחד כל מין מזולתו ולכן הם מתפרנסים שלא בצער כי אין אחד נוגע במה שמוכן לזולתו כנ"ל והם לא נבראו בעולם אלא לשמשני כי האדם אצלו תעמוד ההויה זהו לאות כי הוא האדון על כולם כנ"ל, וממה שראה האדם עצמו אדון ומושל על כולם ידין בעצמו שלא ניתן בו זה הכבוד ויקר החכמה והמדע לבטלה כי אם לשמש את קוני, הם ואני לא נבראתי אלא לשמש את קוני והנה כי כן אינו דין שאתפרנס שלא בצער והוא כנ"ל בלי ספק נטוע בין כללות כחותי איזו כח ותכונה מיוחדת יחדו ה' בי טרם הולדי להתפרנס בה שלא בצער, אמנם הרעותי את מעשי ע"י קנאה ושנאה הסגת גבול ולא עמדתי על כח המיוחד לי כי הי' לי לבת והרהבתי עוז לעמוד במקום גדולים ולנגוע במה שמוכן לחבירי וע"ז קפחתי את פרנסתי ע"י רוע בחירתי וזהו רשע ורע לו כי עבר על כמה מצות התורה ולא פעל כלום ונהפוך הוא קפח פרנסתו ואם הי' עומד בשלו לא הרע את מעשיו

בהשגת

ואף חיי חוטא ופושע יקר בעיניו מאוד ואף אם יענוש אותו כדי רשעתו לא יחפוץ בהעדרו, והוא בהנקדם ומאמרם ז"ל במשנה (קדושין פ"ד) ר"ש בן אלעזר אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והם מתפרנסים שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני לא נבראתי אלא לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי ע"כ, ובגמרא שם שלהי קדושין תניא ר"ש ב"א אומר מימי לא ראיתי צבי קיץ ארי סבל שועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני ואני לא נבראתי אלא לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי כמ"ש עונותיכם הטו אלה וגו' ע"כ, ומ"ל מה הוסיפו בברייתא מענין חלוק מלאכות צבי קיץ ארי סבל שועל חנוני ומה כוונתם בזה, והנ"ל כי דבר גדול רצה התנא רשב"א ללמדינו מענין פרנסת הב"ח שלא בצער ודאגה כלל ומזונם מוצא אתם בכל מקום ורק האדם הוא תמיד בצער ודאגה איש מכאובות עבור לחמו לנפשו ועל זה יצא משפט מעוקל מאת בני אדם לחשוב על ה' תועה ולומר משנאתו את האדם הוציאו אל המציאות ולמען דעת מכאוביו ומבלתי יכולת להדיחם ומעליו נתן לו חכמה בינה גם דעת, אולם חלילה לאל מרשע ושדי מעול ונהפוך הוא כי הראה עוז אהבתו אל האדם יתר מאוד מכל חי אמנם האדם עצמו הוא המסבב ע"י רוע בחירתו העדר פרנסתו וכמו שנבאר, ידוע לכל עינים לו אשר כל נמצא מבה"ת כפי מזונו המיועד לו מאת יוצר הטבע ניתן לו כלי אומנות באחד מאבריו אשר בזה ישיג מזונו כאשר יראה הרואה בסוגי העופות כפי מזונם ישתנה החרטום בתרנגולת המנקרות באשפה ניתן לה חרטום חד וקשה לנקר הגרעינין מהאדמה או התולעים הבר האווזא חיותה במים ניתן לה חרטום רחב שיהיה נאות לצוד שרצי היבשה או המים ונברא השור בלשון תחתיתו כמו מסרג לחתוך הירק דשא כמ"ש כלחוך השור את ירק השדה ונבראת השממית או העכביש עם כח האריגה ע"י רירין שמוציאו מפיו ללכידת הזבובים הנאותים לטבעה והשלך נברא בחרטום ארוך לצוד דגי הים ונבראו הטורפים בצפרנים חדות ועקומות לקרוע הטרף וכן כל מין ומין כשתתבונן בו תמצא

כלי אומנתו כפי טבע מזונו נוצר עמו בגופו, עוד ראיתי חכמה בילדי הטבע וגדולה היא אלי והוא חסד הבורא גבר על נבראיו והוא סיבה עצמית שיתפרנסו שלא בצער אשר כל נמצא ישתוקק וירוץ אל מזונו כפי הכלי אומנות שלו הניתן בידו להשיגו אמנם אם יפגע בדרך הילוכו מאכלי שאר ב"ח אשר אין למאכל כזה כלי האומנות בידו להשיגו בהיותו המאכל במקומו הטבעי ואף אם כעת יוכל להגיע אליו בלא כלי אומנות ומעצמו ינתן למו פיו לא ישתוקק לזה ולא יתאוה כלל ולא יטעום אותו ויהי' מונח עד שיבוא את אשר לו המשפט עם הכלי המיוחד לטבע זה המזון והוא יקחנו חלקו, וזה הוא חכמה גדולה כי אם היה טועם המזון שאינו ראוי לו ואין לו כלי להשיג זה המזון ומרגיש עריבות המאכל הזה והיה כאשר יראה אח"כ זה המאכל במקומו הטבעי והשתוקק אליו וכלי אין לו להשיגו יהיה לו צער וכוונתו היה שיתפרנסו שלא בצער לפיכך מנע מהם הנגיעה והטעימה במה שאינו מוכן להם ואין להם כלי בטבע להשגתו יראה ומיד יניע ראשו ממנו ואף אם יותן למו פיהם נמצא כל הב"ח עומדים בשלם ואין אחד נוגע במה שמוכן לחבירו לכן אין להם קנאה ושנאה והשגת גבול וכדומה מהרעות רבות אשר בין פרנסת האדם, כי ענין זה ההשתוקקות לדבר שאינו מיוחד לו רבים חללים הפילה בכתות בני האדם והוא שורש פורה לכל המדות רעות גניבה גזילה רציחה ועצומים כל הרוגי קנאת איש מרעהו אשר יעבידו וימררו את חיי האדם בפרך, והנה למה שראינו שהאדם הוא תכלית ופרי כל העולם אשר כל הנבראים הם אליו כערך ההיולי אל הצורה כאשר כל נמצא הקודם הולך מהלך הצורה והשלימות ע"י הבא אחריו כדומם לצומח וצומח לחי וחי נשלם במדבר ובו תעמוד היצירה והיה ראוי שכולם יכינו מזונו ועתה נהיה בהפך באשר לכל הנבראים מזונם יותן אל פיהם בקלות נמרץ ע"י הכלי אשר נוצר עמו בטבע ומזון האדם מלבד רוב הסכנות והמלאכות יש כמה אנשים יחסר לחמם וקשה עליהם השגת מחיתם וכמ"ש קשה מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, ובאר האלהי ר"ש ב"א במאמר אשר לפנינו הסיבה בזה כי בלי ספק כאשר הכין נותן לחם לכל בשר לכל איש ומאישי הב"ח בטבע גופו כלי פרטית להשיג טרפו הנאות

כמו הפיל והגמל והשור ועל הזרות שיולידו תאומים והטעם אשר כמות גופם ומזונם יצטרך לחלק גדול מהארץ ואם ירבו הפילים כגמלים לא יוכל הארץ לשאת אותם, אמנם הבהמה דקה אשר כמות גופה קטן יולידו שתים על הרוב והיותר קטני הכמות ככלב וחתול מולידים ארבעה וחמשה בבטן אחת וקטני הכמות יותר כשרצים יפרו וירבו יותר להיות מזונם פחות וצריך שיהיו נרשמים במציאות לתועלת המגיע מהם ואם יהיו הזבובים במספר מועט כגמלים לא יהיה ניכר זבוב בארץ לכן היה מחכמת היוצר כל מין קטני הכמות פרה ורבה יותר והוא מבואר, וידוע בטבע כי המולידים רבים הולדות קטנים מאוד שלא יניקו לאמם ואח"כ ירבו ויגדלו ויעצמו וכמו שנראה בעכבר המוליד ששה וביום הולדם הם קטנים כזבובים ומידי יום ביומו יתוספו בגדולם עד אשר בזמן קצר יגדלו כאמם, ועתה נתבונן בטבע מין האדם טבע האשה להוליד אחד ואז היא בריאה והולד יתקיים אמנם אם תלד שנים לא טוב לה מחמת קושי הלידה והולדות ג"כ חלשים מאוד וקשה לכלכלם ולזונם עד אשר יגדלו ורע לה רע לילדיה ומכ"שכ אם תוליד שלשה הוא סימן קללה לגמרי ועל צד הרחוק שיחיו הבנים גם האם בסכנה וק"ו ליותר משלשה וא"כ איך היה במצרים ובעובד אדום הגיתי תכלית הקללה כהיות לתכלית הברכה ולא מצינו שהיה זה נחשב בין הניסים המפורסמים, אולם אין זה מה שיקשה כי נתן הקב"ה לנשי ישראל טבע השרצים במה שהיו מולידים קטנים לגמרי ולא היה מוקשים בלדתם והיו האמות בריאים, אמנם הילודים קטני הגוף כמוהם בלתי אפשר לכלכלם מה עשה הקב"ה שלח ברכה בשדי אמם וגדלו ורבו שלא כטבע ילדי בני אדם כי הם כשרצים, וזהו שנאמר ע"י יחזקאל רבבה כצמח השדה נתתיך והם עשבים דקים בתחילה אמנם ותרבי ותגדלי שלא כטבע, וזהו שא"הכ ובני ישראל פרו ובאיזו אופן אמר וישרצו וירבו כי רבוים היה כמו השרצים במה שויעצמו במאוד מאוד והוא על עוצם גופם ובריאותם וזה הפך טבע האדם כאשר עתה אם תוליד אשה כמה ולדות בפעם אחת סכנה לאשה מקושי הלידה ואם יהיו הולדות קטנים ואז האשה תתקיים יהיו הנופלים האלה ככף איש בלתי אפשר לאמנם ולכלכלם עד אשר יגדלו ויסכלו מרחם, אמנם את אשר ירצה ה' לברכו בברכת פרי בטן יתן להם טבע השרצים ויולידו קטנים שלא יהיה נזק לאמותם והאמן והכלכל יהיה מיד ה' יברך את מזונם עד אשר כמעט קט יגדלו ויעצמו ונתקבץ בהם הרבוי עם העצמה, והנה הגפן טבעו להוליד הרבה כמ"ש איזהו אשכול כל שיש לו כתף ונטף ופי' בו כי הכתף הוא הרבוי ענבים השוכבים זה על גב זה ונוטפים על הארץ ועי"ז כופפים ג"כ הזמורה והיא אמם, וזהו שאמר אשתך כגפן פוריה שתוליד הרבה וא"ת שתחלש ג"כ כמו הזמורה מרבוי הבנים לזה אמר לא כן כי אם תוליד הרבה כגפן עם כל זה תהיה בירכתי ביתך והוא כנוי להנהגת הבית בכל הצטרכותיך ולא תצטרך לשכוב במטה כי אם תהיה בריאה ותתהלך בירכתי הבית לכל עניניה וא"ת שיהיו הבנים חלשים וקטנים לזה אמר בניך יהיו רעננים ודשנים כשתילי הזית במעט ימים יפרה וירבה עד אשר יהיה לעץ עב וחזק ומתערה כאזרח רענן וזהו בניך כשתילי זתים סביב לשולחנך וסיים הנה כי כן כלומר באופן כזה יבורך גבר ירא ה' ברבוי כגפן ובגדול כזית וברכת ה' היא תעשיר כתם, וכל זה נלמד מהאלים שבשרצים ואלו יאמרו זה בפיהם וזמש"ל:

נחש אומר: סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים:

זה המין כפי מה שידענו מעדות התורה אינו עתה על תמונתו וצלמו כאשר יצא מתחת ידי יוצר בראשית אבל נשתנה ענינו מהיותו עומד מהלך על רגליו ועתה נופל הולך על גחון זוחל עפר ובא לו זה דרך עונש על החטיאו האשה וכמ"ש על גחונך תלך וגו' והיה מה שהוא עתה למראה עינינו, יש להתעורר מזה על חסדי ה' ואהבתו פועל ידיו וחפץ בקיומם ולא יחפוץ בהשחתתם,

ואף

במקומות מזוהמים והשפלות אשר נפשו של אדם קצה לזכור אותם נגזור אומר על שרשה הוא ג"כ מרוחק מאור פני מלך ה' צבאות, וזהו הנרצה אצלי במאמר הנביא (ישעי' ס"ו) המקדשי' והמטהרים אל הגנות וגו' אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדיו יספו, והכוונה כי העכו"ם היו עובדים לצורת השרצים גם כן והיו כומריהם וכהניהם מקטרים לכחות הנ"ל השם ולשרשם למעלה והם לא היו אוכלים השרצים מחמת מעלה וקדושה כמו שאומרים לא אכלו הטלה והשור מצד קדושה והיו העכו"ם מקדשים ומטהרים ונזהרים מאכילת אלו השקצים ושאר העכו"ם הי' אוכלים כל מיני שקץ וגיעול ויחשוב האדם שהי' המקדשים והמטהרים יותר במעלה מאלו האוכלים בשר השקץ וגו' לזה אמר המקדשים והמטהרים לעבוד שורש עליון של השרצים והאוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר יחדיו יספו ואין יתרון זה על זה כלום כי זה שקץ גויתו וזה שיקץ פנימיותו ושכלו במה שנתן להם תואר אלהות, ומצינו כי מהסוגים הנמצאים בהם דברים מותרים כמו שיש בהמה ועוף יש להם שורש במרכבה פני ארי' והוא מלך בחיות והם הארי' אינו מן המותר יש במינו איל צבי ומאמר וגו' פני שור מלך בבהמות פני נשר מלך בעופות והם הנשר אינו מותר יש במינו מותרים, אומנם בסוג השרצים אין במינם טהורים כלל, וגם אין להם פנים במרכבה כשאר חיות ובהמות ועופות כנ"ל ולזה אלו המינים הם מרוחקים בשרשם ממקום טהור והם יורד על שהם ולמטה מרוחקים ג"כ מטבע פני אדם הוא הצלם אלקים, והם הוא קל שבקלים בכל זאת נפשו קצה בהם בתכלית וזה לאות שיש לו עדיין איזו דבר טוב בפנימיותו ועדיין בשם ישראל יכונה, אומנם המתעב ומשקץ עצמו באכילת אלו הטמאים ופנימיות נפשו אינו מרחקתן עוד זה לאות על פחיתות נפשו ועצמותו וטמא טמא יקרא לעצמו בזה במה שאין לו טבע קדושת ישראל כלל, ועתה יבוא על נכון מאמר רז"ל נאמר בשרצים אני ה' לומר לך אף אם אין בידכם אלא שכר מצוה זו כדאים אתם שאהיה לכם לאלהים והוא מחסדיו ית' שחושב מחשבות לבל ידח ממנו נדח ואף הרשעים האוכלים נבילות וטריפות רק אם לא שקץ נפשו לגמרי בשקצים הללו יש בו עדיין בפנימיותו רושם קדוש ולא ידח מאור פניו יתברך אחר קבלו עונשו הראוי לו כפי חטאותיו ואז יוכל להתקרב למקורו ושרשו בעליונים בין כל ישראל וזה ענין העוה"ב להיות כי לא נרחק ענינו לגמרי, וזהו אף אם אין בידכם אלא שכר מצוה זו הוא לאות על מטע ה' זרע קודש ואתם כדאים עדיין שאהיה לכם לאלהים, וזהו שאמרו ז"ל לעתיד אומר הקב"ה לכל הרשעים ג"כ מי שלא אכל שקצים ורמשים הגם שעבר על כל עבירות והיה מרוחק מאוד בשאר ענינים עדיין יש לו תיקון בשכר מצוה זו ויבוא ויקבל שכרו כי זה לאות על רושם קדוש הנמצא בו וזה הרושם מעליהו לחיי העוה"ב, הרי ע"י השרצים יבחן נפש ישראל הטובה היא אם רעה לעוה"ב, וזהו שרצים אומרים כלומר מטבעם אשר נפש הישראל קצה ומואס בהם בתכלית המיאוס הוא לאות כי נפשם ממקור עליון וממקום קדוש יהלכו והמתרחק מהם יזכה לעלות אל מקום אשר הנפשות הכסופות שם ובאלו אומרים ישמח ישראל בעושיו והוא לחזות בנועם ה' בני ציון יגילו במלכם והוא ענין קבול שכר המקום לאשר לא נגועלו בטומאתם עכ"פ ודו"ל:

אילים שבשרצים אומרים: אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך: הנה כי כן יבורך גבר ירא ה':

אמרו במדרש רבה ע"פ ובני ישראל פרו וישרצו [illegible] וגו' הדין תמורתי אם לחוק שבשרצים את מדמה אותם הדא עכברא דמולדה שיתא, וגם לקטן שבשרצים הדא עקרבא ילדה שיתין ע"כ, ואיזה אילים שבשרצים פי' כפי המדרש החזקים שבשרצים והוא עכברא תוליד שיתא וכמו שמצינו ג"כ בכלותיו של עובד אדום הגתי ילדו שיתא בכרס אחד, והנה מצינו אשר הב"ח גדולי הגוף מולידים אחדים

כמו

אמנם הענין הוא בהגהית לב אשר עיקר השכר המיועד לעתיד יהיה מה שאמר הנביא מלך ביפיו תחזינה וכמ"ש עתיד הקב"ה לעשות ראש חולה לצדיקים כמ"ש יהללו את ה' במחול וכל אחד מראה באצבע ואומר זה ה' קוינו לו ויושיענו ואמרו עוד צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, וידוע מה שאמרו הטבעים הקדמונים בהבדל שבין האדם ושאר ב"ח כי מין האדם נצב הקומה ומפני החום הטבעי שבו ודם הלב שהוא ממנו זכה ונקיה ואין בו מין העכירות דבר שיחשיכו וימנענו מלהיות קומתו נצבת וישר' ובהירת הודו כמו שתראה הנר כשידלק בשמן זית זך או משעוה נקיה או עצים יבשים תהיה שלהבתן ישרה על זוית נצבת וכשידלק בשמן עכור ועבה או בשעוה מלוכלכת ועצים לחים יעלה השלהבת על זויות מעותם לא ישרה ולזאת הסיבה נכפפה קומת הבהמה ומפני שהטבעי שלהם עבה וחשוך ועכור להיות העפר והמים גובר בהם ובמין האדם מתגברים יסודות הקלים ולזה חומם נקי ובהיר ולרוב זכות חומו ובהירותו וזכות מזגו הוכן מין האדם לקבל השכל יותר משאר בעלי חיים ע"כ, זכרו אריסטו בספר ב"ח, ולפי"ז לא הותר לאדם הראשון אשר הוא יציר כפיו יתברך לאכול בשר ב"ח כי טבע המאכל נמשך על האוכל שלא יקנה בטבע גסות ועכירות החומר, אמנם ניזון מדשנת ורעננות האדמה אשר היתה אז בשלימותה קודם המבול ולא מכל הצמחים שיזדמן כי אם מפרי העץ ועשב זורע זרע המזדכך ע"י השתלשלותם מהעובי ועכירות אל הזכות ובהירות, אמנם אחר המבול נתקלקלה האדמה מדשנה וטובה כמ"ש ז"ל הנני משחיתם את הארץ אף ג' טפחים של מחרישה נמחו ולא הי' מספיק כח האדמה לבד לחזק כחות בני אדם ואז התיר ה' לבני נח כל חי כירק עשב כי לטבע הגוף להחליף כחו יאותו הב"ח יותר, כמ"ש ז"ל כל נפש משיב את הנפש ומין הצמח לא יחזק כח האדם כל כך ולא חשש לעכירת השכל כי בענין פקוח נפש לקיום הגוף התירה התורה גם קיום המאכלות האסורות, אמנם אחר שעמדו ישראל על הר סיני אשר זה המעמד הוא לב העולם ופריו נתן להם הגבלה מיוחדת בענין אכילתם בתכונה בורא עולם היודע ומבין את אשר יאכלו ואשר לא יאכלו והדבר אשר הוא עבור בטבעו ומחשיך עיני השכל ומשקץ ומטמטם הנפש אסר להם כמ"ש הכתוב אל תשקצו את נפשותיכם וגו' אל תטמאו בכל אלה ונטמתם בם ואחז"ל א"ת ונטמתם אלא ונטמטם וכו' וזה טעם כלל מאכלות האסורות ואף אם הם נאותים ובריאים למזג גוף האדם רק הם מזיקים לאור השכל מנע מהם, וכמובא בזוה"ק פ' פנחס שאלת חד חכים גוי את ר"א וז"ל ותו דאתון אמריתון דלא אכליתון נבלה וטריפה בגין תשוו בבריאותא וכו' אנן אכלינן מה דבעינן ואנן בריאין יתיר מינייכו וכו' והשיב לחבירי' ישראל גו עמיין כלבא גו שייפין וכו' לבא נטל ברירא דמיכלא, הרי מבואר אשר עיקר נזק המאכלות האסורות שאסרה תורה במה שמזיקים להשכל הנתון בלב וישראל הם בחי' לב העולם לזה לא יאכלו מכל אשר יאכל לכל גוי וידוע בסוג המאכלות אסורות יש בהם הב"ח אשר אין במינו היתר כלל לאכלה כמו השקצים והרמשים ויש סוגים אשר יש במינם מותרים ג"כ, כמו בהמה חיה ועוף גדל ונאסר להם כמה מינים ואף במין המותר לא הותר אלא בתנאים שחיטה ובדיקה, והאסור הנבלות והטריפות הוא במין המותר ואף בניתר ע"י שחיטה יפלו ממנו כמה חלקים אסורים כחלב ודם וגיד הנשה ונצטרף המין המותר בצרוף אחר צרוף ג"כ בכדי שיהי' ראוי לנפש ישראל הרי ממש כמו הלב שנוטל הברור והמסולת שבמאכל המבורר אחר כל הצרופים ואז נאות למזונו, והנה דברים האסורים במין המותר אף שהם פוגמים הנפש להמשך אחר רוע התכונות ומזגים עם כל זה אינם פוגמים כל כך כמו האסור לגמרי כי בלי ספק האסור לגמרי פוגם יותר ושרשו וכח המחיהו נבזה ונמאס לגמרי כבהמה ועוף טמא עכ"ז יותר רע ומרוחק מאור פניו ית' הוא הסוג אשר אין מותר בו כלל והוא סוג השרץ השורץ ובלי ספק שרשו למעלה יותר מרוחק ומשוקץ ולזה לא די שמוזהרי' על אכילה אף גם החמירה תורה בטומאתן יותר מכל הטומאות עד אשר מטמא באויר כלי חרס ועודו כבשרו, וידוע מאמר רז"ל אין לך דבר מלמטה שאין לו מזל וכח מלמעלה ואף במין הצומח וכש"כ במין החי כמ"ש בהמה אית לי' מזלא וכפי חשיבות הדבר פה למטה ככה נשפט על שרשו למעלה, ואחר שראינו אלו המינים ר"ל השרצים מרוחקים מבני אדם פה הרחק מאוד ומציאותם

במקומות

בעת עסקו בעסקי העולם ויחפוץ להתעדן בתענוגי הזמן רודף אחר הכבוד והשררה ומכל העולה על רוחו לומר אני אמלוך איש כזה הוא הנמכר ליצר הרע ונמשך אחריו בלי מתג ורסן כשור לטבח יובל פתאום ישבר ואין מרפא ואף תורתו לא תגן בעדו כי לא שמר כח ההמלט אשר לו כי אם ישפיל דעתו ולא יחשוק לעלות אל גבהי חמודות מדומות, והנה כל זה הוא כאשר עדיין לא שלט היצר באדם כאלו היצר מזהיר אותו שלא יגביה כנשר ע״י ההתבוננות החתול והאדם אומר ארוממך וגו׳ ע״י ההתבוננות העכבר אבל כאשר לא נשמר האדם בכח ההמלט אשר בידו כנ״ל ונפל ביד היצר עדיין לא אבדה תקות האדם ועשה הקב״ה חסד עם האדם הולך שובב שהיצר ירף ממנו לפעמים בעתות ידועים או ימי תשובה ימים נוראים ויניחו להתבונן בעצמותו ותכליתו ואז כאשר ישים האדם נוכח פניו עסק התורה וישוב באמת ובתמים ימלט מידו בכח ההמלט שלו ויהיה כאלו לא נתפס כלל כמו שהעכבר כאשר נלכד בפי החתול הרודף אותו ותשיגנו ואם יזדמן לפניו חור עפר נס ונמלט אבל על הרוב העכבר אז במהומה ואינו יכול להמלט ככה היצר בטוח שירף מהאדם לעתים ידועים ואחר עבור ימים הקדושים ישיגנו עוד, וזהו כאלו אומר לאדם בעת הוא שב בימי הצומות ותעקתם ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב וגו׳ והאדם אז המחתרת פתוחה לפניו ואם ישוב מיד יקבלו ה׳ באהבה וחבה ואז עת לעמוד על נפשו ולהמלט ואם בכל זה לא נמלט אז ידע האדם כי הוא עצמו סבב עליו רעתו בעוה״ז ובעוה״ב ולא על ה׳ תלונותינו כי בראשון נתן לנו כח ההמלט ע״י התורה וכאשר לא שמרנו זה הכח ונפלנו ביד היצר הרע נתן לנו עתות התשובה ואם לא שמענו עד כה ונלכדנו ביד היצר ח״ו עד לכלה הרי נתחייבנו בנפשינו ואין לנו טענה עליו יתברך כלל, וזהו מתבונן מהעכבר בעת שהוא נתפס כאלו אומר ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו כנ״ל, ובזה השלמנו מה שרצינו אליו מאלו ג׳ הנמצאים לפי כל הנוסחאות וכדאים הדברים למציאות הנלמד מהם שילמוד האיש הנלבב להשמר מתחבולות היצר הרע וערמימותו מאלו ג׳ הנמצאים, וה׳ ישימנו מהשבים אליו בכל לב ותמ״ל, והשלמנו פרק חמישי, בעזרת אלקי עושי:

סליק פרק חמישי:

בעזר שומר לראשי,
אחל פרק ששי:

שרצים אומרים: ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם, כ״א יהי כבוד ה׳ וגו׳:

כן הוא הנוסח בסדר יעב״ץ אשר ניסחו אחזתי ולא ארפנה, אמנם בספר העקרים מביא שיר השרצים בנוסח יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו ופי׳ בו פי׳ נפלא מאוד כפי דרכו יעו״ש ואנחנו נשית לב לפרש זה הנוסח כפי הגאון מהר״י עמדן ייחס להם הכתוב ישמח ישראל בעושיו וגו׳, אמרו רז״ל לעתיד לבוא יאמר הקב״ה מי שלא אכל שקצי׳ ורמשים יבוא ויטול שכרו ויש להבין למה דוקא מי שלא עבר עבירה זאת ומשמע שעבר על כל עבירות והוא פלא, ואמרו רז״ל עוד נאמר בשרצים אני ה׳ לומר לך אף אם אין בידכם אלא שכר מצוה זו בלבד כדאים אתם שאהיה לכם לאלהי׳ וגם כאן קשה מאוד כנ״ל:

אמנם

ויהו לגמרי וכן ראיתי בעיני והעכבר אשר נמלט מפי החתול, וזהו מגודל חסדיו ית' על בריו' קלה כזאת בתחילה נותן לו כח להמלט שלא יפול בידו ויהיה נקל לו להמלט על נפשו מרודפו וכאשר עונותיו לכדהו ולא שת לבו לכח ההמלט אשר בו ונפל ביד מבקשי נפשו אינו ממיתו מיד כי אם יניחו לברוח וירדוף אחריו וישיגנו בכדי שיהיה עוד להעכבר תקוה אולי תוכל לברוח ומתחת ידו כאשר יזדמן לה חור באדמה כנ"ל ואם בכל זאת לא נמלט העכבר ונטרף מהחתול אז היא בעצמה סבבה רעתה ולא מיד ה' והטבע נסיתה זאת כי אם דמו בראשו וה' הצדיק ואין עולתה בו, וזהו וכשמגיע אומר כלומר בהתבונן האדם טבע החתול כשמגיע העכבר במה שתשחק עמו ותרדפנו ותשיגנו כמה פעמים הוי כאלו אומר ארדוף אויב ואשיגם ולא אשוב מרדפו עוד עד כלותם לגמרי ככה מוטבע בטבע החתול בכדי שתהיה עוד פתח הצלה להעכבר אם תתחזק עתה לא יבצר ממנה ג"כ הצלה בפעם הזאת, ומזה יתבונן המשכיל איך צדיק דינו ית' עם טבע העכבר וכאשר תספה מהחתול כאלו היא עצמה אומרת ואתה צדיק על כל הבא עלי כי אמת עשית בתחילה כאשר נתת בי כח הדלות להמלט ובסוף כאשר לא נשמרתי ממנה ונפלתי בידה הניחני לברוח ואז יכולתי להנצל אם לא שכחתי כח המלט שלי וכאשר כל זה לא הועיל ושלטה בי לא על ה' תלונותי כי אם על עצמי, וזהו כי אמת עשית ואני הרשעתי לכן באה אלי הצרה הזאת כל זה יבחין המתבונן בטבעם כפי מה שהם זה על זה והוי כאלו אומרים אלו הכתובים בפיהם:

אמנם הנלמד מזאת ההתבוננות מוסר השכל להנהגת האדם ושלימותו רבה מאוד אשר כדאי וראוי להבורא ית'. להמציא אלו ב' הנמצאים להראות לאדם דרכו בעוה"ז במה שכל ימיו מכאובים נרדף מהיצר אשר לא ישקוט מרדפו כל היום וכל עת מימי חייו אין לו לאדם מנוחה ממנו ואל יאמר האדם אנא בשרא והוא ר"ל היצר הרע נורא ואיך אנא יכול קאים, וכאשר ניתן בטבע החתול לרדוף את העכבר ככה טבע היצר לרדוף את האדם תמיד להכשילו ולהטותו מדרך הטוב אשר למענו נברא וכמו שנהג הבורא לקיום מין העכבר שלא יכלה ביד החתול נתן לו בטבע גופו כח הקיבוץ והתפשטות להמלט ע"י אל חורי עפר וינצל ממנו ככה ג"כ נתן הקב"ה כח ביד האדם להנצל מרדיפת היצר והוא התורה הקדושה אשר היא תבלין ורפואה למכתו ועי"ז יהיה לו מנוס ומפלט, וענין התורה הוא ממש כח הנמוכות והדלות שישפיל האדם דעתו בתורה ויהיה עצמו כעפר והדומה שהכל דשים עלי' ואז נמלט ממנו וכמו שמצינו על דוד ע"ה בעת שהיה במלחמ' היה קשה כעץ וכשהיה עוסק בתורה היה מעודן ונכנע כתולעת הרוחש בחורי עפר כמ"ש ואנכי תולעת וגו' חרפת אדם ובזוי עם הרי הפליג משפלות דוד והכנעתו בעת עסקו בתורה וכמ"ש אין דברי תורה מתקיימות אלא במי שדעתו שפלה עליו מה שאין כן המגיס דעתו בתורה ומגביה את עצמו בגאה וגאון, וזהו שוטה רשע וגס רוח והוא עם התורה ראשון למלתעת היצר לשלל ויהיה כאלו היצר אומר במקום החתול אם תגביה כנשר ע"י התורה אם בין כוכבים שים קינך משם דייקא אורידך והאדם מודה ומשבח להבורא ית' על כח הדלות והנמוכות אשר נתן לו ע"י התורה ועי"ז לא ישמח היצר על האדם וזה ארוממך ה' כי דליתני ועי"ז ולא שמחת איבי לי כי כאשר הת"ח ממאס עצמו בתורה ענותן שפל ברך שייף עייל שייף נפק וגרס באורייתא תדירא אין בכח היצר להגיע עדיו כלל, וכמו שהעכבר בהיותו בחור עפר מקום טבעו יארוב החתול סביב מקומו יצפה אולי יצא לשוט על הארץ לבקש למודו לאכול ולשתות ואז יפול בידו ככה נאמר סביב רשעים יתהלכון היצר הרע עם כל עוזריו אורבים מסביב לאיש השלם אולי יפסוק מדברי תורה וימשך אחר איזו תאוה מתאות העולם אולי אז יוכל לו וכאשר העכבר אף יצא מחורו לבקש מזון ומאכל באשר ימצא אבל לבו דואג וירא וחרד ומבקש נפשו ואינו מסיח דעתו מחורו מקום המלטו אז ג"כ מהנמנע שתשיגנו החתול כי אם בעת ישכח לגמרי מקום המלטו כאשר יראה חריצי חלב או קמח וחמאה וימשך לתאוה ותענוג מעט רגע ויכוף ראשו אל הפרור כד הקמח ולנועם מטעמים ישכח מהאורב מיד כנשר יטוש עלי' אוכל החתול בצפרניה עליו, עד"ז ממש ענין היצר לאדם אם יצא מעט רגע מעסק התורה לעניני העולם ולא יסיח דעתו מהתורה ושפלת רוחו גם אז קשה מאוד וכמעט מהנמנע שיפול ברשת היצר ומה גם אם הוא שת עיניו שפל בדרך אולם אם יסיח דעתו מהתורה

בעת

דבר לבטלה ואין העכבר בלי ספק תועלתו רב בעולם רק אנחנו לא נדע מה תועלתו, ויש מחכמי הטבע אומרים שהוא מוציא אלין עיפושי האויר ובמקום שהוא לא יהי דבר ולזה מעורות העכברים הגדולים יעשו אדרת שער לובשים אותם השרים והסגנים והוא יקר מאוד וטוב לרפואה יהיה איך שיהיה אמתת תועלתו בלתי נודע לנו בברור, אמנם קלקולו ונזקיו אשר יעשה בעולם רבה מאוד כמ"ש הנהו עכברי' רשיעי נינהו דאפי' גלימי גיילי כי דרכו וטבעו לאכול ולהזיק אף שלא כדרך הנאתו ישתבח הבורא הפץ בתקון עולם ולא בהשחתתו בכדי לקרב התועלת מזה המין ולהרחיק נזקו רצה שישאר תמיד במקום תולדתו והוא בחורי עפר וכפים ושם זימן לו ג"כ פרנסתו ואם זה המין לא ישקוט וינוח באדמה וילך לשוט בארץ ולהזיק בדרך הילוכו ברא לו ה' רודף תמידי והוא החתול שלא ימצא ממנו מנוח כי אם באדמה בכדי למעט נזקו ולהגין על מין העכבר שלא יכלה ביד החתול מיד בצאתו מבטן הארץ ברא את גופו מבשר ספוגיי והקדמונים קוראים זה הבשר בשר עלביי להיות לו כח הקבוץ והצמצום וכח התרחב והפשט ובלשונם (אָוחמטיט, פערערקראַפט) יתר מאוד מכל הב"ח עד אשר ספוגיות בשר כל הב"ח והאדם לתועלת ההצטרכות הרגשות תנועות האדם שלא יזיקו עצמות הקשים הבשר הרך יש בבשר גויתו ג"כ כח הצמצום וכח התרחב ויתחלפו הספוגיות' כפי המקומות והאברים הצריכים להענות מפני העצמות הקשים, וכמבואר אצלינו זה בדרוש מיוחד נקרא מוסקעלן בלע"ז והוא עכברים בלה"כ להיות זה המין נבנה כולו מבשר ספוגיי כזה והוא לטובתה מיד בהרגישה מבקש נפשה תמלט עצמה ונמלטת בתוך האדמה, וזה מחסדי הבורא על מין הזה שלא יאבד במלחמות מרבים קמים עלי' ובפרט מאויבו המיוחד והוא החתול, ולפי"ז כל מין על מקומו ומלאכתו למה שנברא יבוא בשלום החתול יעשה את שלו למה שהוטבע עליו לרדוף את העכבר בהיותו פורץ גבולו ומתרבה נזקו על תועלתו והעכבר יתקיים ג"כ מינו לתועלתו אשר נברא בהיותו שומר מקומו בבטן האדמה ברוך היוצר כל בחכמה אשר העכבר לא יתפש מהחתול ולא ישיגנו בהיותו על האדמה מקום מפלט לו כי אם בהשיאו זדון לבו לעלות למעלה לגנוב ולאכול ולהזיק וישיא דעתו מחורו לעריבות

שהאכל אז יתן ביד מבקש נפשו וכשואה תפול עליו החתול פתאום וטרף זרוע אף קדקוד ואין לעכבר המלט. כי אם באדמה ושם מקומו ע"י קימוץ גופו להדחק בנקב קטן, והנה כח ההמלט הניתן בעכבר הוא הפך כח ההמלט מכל הנרדפים ומרודפיהם כי הנרדף מבני אדם או מכל רודף נקל ההמלט ובטוח יותר במה שימלט במקום גבוה כמ"ש אפי' חלש למעלה וגבור למטה וכו' כי הגבוה אם הוא חלש יותר בטוח מהגבור העומד בשפל אמנם החתול עם העכבר אינו כן כי כל עוד יגביה א"ע הוא לא נצל זולת אם ישפיל א"ע אז יברח וימלט בכח הקימוץ והדלות שלו כנ"ל, וזהו הפסוק המיוחס לחתול כאלו תאמר למתבונן כנ"ל אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך כלומר כל עוד תגביה מעלה מעלה משם דייקא אורידך נאום ה' כי כך גזרה חכמתו והוטבע כי בהיותך על הארץ בכדי למנוע הנזק הנמצא בך כנ"ל:

והעכבר אומר כאלו יודה וישבח על כח ההמלט אשר לו והוא טבע למנוס עובי גופו לעת הצורך בחור קצר וקטן, וזה סיבת קיום מינו שלא ישחית אויבו עליו כאלו יאמר למתבונן ארוממך ה' כי דליתני כלומר נתת בי כח הקימוץ ודלות בשר וזהו סיבת ולא שמחת אויבי לי ויהיה דליתני מפורש דל כמו מדוע אתה ככה דל בן המלך והכוונה עשית אותי דל ורזה בעת אמלט מרודפי, ברדיפת החתול את העכבר נתבונן כאלו אומר באיזו אופן ישיגנו והוא אומר באיזו כח ימלט ממנו ואם העכבר לא נשאר בכח ההמלט הניתן לו להיות במקום חיותו אמנם יצא לחפצו וזדון לבו ונתפס דמו בראשו כי עליו וכיוצא בו המורדים נזק הוטבע בעצם בכח החתול הרדיפה כנ"ל והבן — ועוד זאת מחסדיו יתברך על זה המין הנרדף נתבונן מטבע החתול במה שהבורא נתן בטבעו בעת אשר יתפוש ולכד העכבר לא ימיתנו מיד כרגע כי אם ישחק בו ומייגע אותו יניחו מידו ויברח וירדוף אחריו וישיגהו וכן יעשה כמה פעמים וסוף יטרפנו לגמרי וכן העכבר יחשוב בעת יניחו החתול ידו וירף ממנו ויברח כי נמלט אבל לא כן אחר כי נפל פעם אחת בידו שוב לא ימלט ומה שמניח אותו לברוח הוא כמשחק כי לרוב יכולת החתול עליו ובטוח בהגעתו ישחק בו וירפנו מידו. ובכל זאת כאשר יתדיין שהחתול משחק עם העכבר סמוך לחורו אז יברח וימלט

והנה עובד כזה אינו שוה בעצם העבודה, וגם בעוה"ב אין שייך אצלו שמחה כי אינו דבר חדש אצלו השכר שמקוה כי כל ימי חייו עמל עליו כי קוצר אז מה שזרע. ועוה"ב נקרא אור כמ"ש אור לצדיקים ישמח ויקרא אור הגנוז, וזהו לא הכל לאורה כי אם צדיקים לאורה כי מגמתם פה לשכר עוה"ב ויזכו לאורה. אמנם הישרים אשר עולמם ראו בחייהם כי הי' מאיר להם עצם העבודה והרגישו בעוה"ז האור הגנוז ולא קוו לשכר כלל, וכאשר ילכו מעוה"ז ויהי' השכר הנתן להם מתואר בתואר שמחה וטבע דבר חדש הבא בהשגת הדעת ישמח לב מגלוי והראי' אור זרוע לצדיק ירנה השכר שמקוה והוא המכונה בשם אור הי' בבחינת זריעה וכל ימיו הי' צופה ומקוה עליו ולא שייך אצלו שמחה בהגיעו לזה האור, אמנם לישרי לב יהי' זה האור שמחה וענין חדש שלא קוו אליו מתמול שלשום:

היוצא מדברינו שזה הנמשל אשר לפנינו הוא הזרזיר יעורר למשכיל לאחוז טבעו להיות במדריגת הישרים ולכבוש תאוות הנאת ואהבת עצמו כי אם לאהבת אדונו ביחוד, כמו שהזרזיר כחו במתניו רודף אחר הציד בכל השתדלות ואינו נהנה במעשהו ועבודתו כלל כי אם מה שירצה אל אדונו ולהראות אותות אהבתו לו בכל כחו. כפי מה שהוטבע עליו ושוכח עצמו בעת כזאת, וזהו טבע הישר מבני אדם אשר בעת עבודתו ה' ישכח עצמו לגמרי והוא אז כצבא מרום במרום, וזהו זרזיר אומר כלומר מעורר ע"י טבעו ועבודתו את אדוניו כאלו אומר רננו צדיקים בה' אשר ימלא משאלותם ובוא יבוא ברנה לישא אלומות תקותם בעוה"ב ולא יאות להם ההלול כי מי לא ידרוש טובת עצמו, אולם לישרים נאוה תהלה אשר הם בטלים לרצון ה' ושוכחים טובת עצמם בעת עבודתם, וזמש"ל מטבע זה הנמשל, בעז"ה:

החתול אומר: אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאום ה': (עובדי' א')

עכבר אומר: ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי: (תהלים ל')

ובשמגיע אומר החתול: ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם: (תהלי' י"ח)

והעכבר אומר: ואתה צדיק על כל הבא עלי כי אמת עשית ואני הרשעתי:

עד כה נמשכנו בנוסח פ"ש אחר סדורו של הגאון יעב"ץ, אמנם פה נציג נוסח הגאון ונקיים ג"כ הנוסחא ישנה כפי שכתוב בסדר שער השמים מהשל"ה הקדוש וכמו שהצבנו פה כי התבוננות טבע אלו ב' מינים כפי דעת בעל המחבר פרק שירה יבחן מענין התיחסם זה לזה וכמו שמובן מהכתובים שייך להם, ולזה הצבנו ב' המינים זה לזה ולא כמו שעשה הגאון יעב"ץ שהפסיק ביניהם בשאר הנמצאים וכמו שנבאר, הנה ישתומם לב משכיל בהתבוננו על טבע החתול כי איננו מהחיו' הטורפות ומזיקות אבל הוא בן תרבות ושלום לו עם כל קטני הב"ח זולת לזה המין והוא העכבר נטוע בטבעו הוכנת עולם לרודפו עד כלה והענין הלא מפליאות תמי' דעים שלא נמצא כמוהו בכל הטורפים שיהיה טורף ומזיק למין מיוחד דוקא ומה נשתנה זה המין דוקא שיברא לו מזיק מיוחד גם מדוע לא יכלה מין העכבר כאשר אנו רואים מרדיפת החתול אותם תמיד, עוד אחת מפליא מאוד במין העכבר והוא בשנתבונן בגוף העכבר עת נראהו פתאום בבית מתהלך באשמיו ומיד בהרגישו בן אדם בורח בהחבא בחור אשר באדמה ונמדוד עובי החור ועובי גוף העכבר יהיה העכבר כעובי טפח והחור כעובי אצבע ובכל זאת יכנס בחור כזה וימלט לעינינו כהרף עין נראהו בל נדחק ונלחץ כלל, ועתה נחקורה מה עומק מחשבותיו ית' ומה גדלו מעשיו בקטן ובזוי שבב"ח לתקון עולם, והנה כלל מונח שלא ברא הקב"ה

יהיו שואלים מהלכים בו והם הרמאים ובוגדי בגד כי מי שהי' מחזיקים אותו לקודש קדשים והוא הנביא והי' השועל והוא הרמאות יוצא מתוכו, וזהו שאמר מחטאות נביאי' עונות כהני' וגו'. הרי השועל מעורר את האדם להרחיק את עצמו מערמימותו כי לא לו יהיו הבנינים אבל יחרבו וידור בהם, וזהו שועל אומר כאלו מהתבוננות טבעו מזכיר ומוכיח לבני אדם הוי! בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו הוי ואבוי להם כי לא ידורו בהבתים והארמונות כי הם בחצי ימיהם יעזבוהו ואני אדור בהם כי אחזו דרכי כלומר יהי' חרב ושמם מנת שועלים השוכנים בחרבות, וזה מה שרצינו לבאר:

זרזיר אומר: רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה:

זה הנמצא אשר לפנינו הוא כלב הציד והוא הזרזיר מתנים אשר זכרו שלמה (משלי ל"ה) שלשה המה מטיבי צעד וגו' ליש גבור בבהמה זרזיר מתנים וגו'. והזרזיר הנזכר בספר' רביעי הוא מין עוף כמבואר שם אם הכלב הציד חגור במתניו וענינו לצוד ציד ולהכין לפני בעליו, והנה הכלב הוא גם כן ממין הטורפים אוכל בשר מלקק דם וכשהוא צד הארנבת או שאר חי' אינו אוכל ממנו ומתאפק וכובש תאותו לאהבת בעליו ואין לו תועלת מדבר הניצוד כלל כי אם יביא אותו למצוא חן בעיני בעליו ויתעורר המשכיל המתבונן ממנו בהיכנס כפלאים לעבודת ה' יתעלה בעשות אדם אחת ממצות ה' לא יקוה בעבודתו טובת עצמו כלל ולא שום דבר חיצוני כבוד או תפארת מן האדם כי אם ימשול ברוח תאותו ויכבוש תשוקתו ויקריב אותו לרצון לפני אביו שבשמים ויעשה כמ"ש עשה דברים לשמן כלומר שיכוין בעשותו לעשות נחת רוח להמצוה לא זולת וסוף הכבוד לבוא. ואמרו רז"ל ע"פ אשרי האיש ירא ה' במצותיו חפץ מאוד במצותיו ולא בשכר מצותיו ועובד כזה הוא מוריש צדקתו ועבודתו לבניו כי דבר הנעשה לשם דבר אחר אין האדם מוריש לבניו אלא הדבר הנעשה בשבילו ולא הדבר אשר עשה, והנה מי אשר היו עובד ה' לא בעבור כי אם לתקות דבר אחר כבוד או תפארת והבן הוא מפנימיות האב ומחשבתו ושם הוא הכבוד והתפארת המקוה בעבור עבודתו ויהי' הבן רודף אחר הכבוד והתפארת ואם יוכל להגיע אליו זולת עבודת ה' לא יעבדנו כלל וזה להיות אשר עבודת ה' אצל האב לא הי' בעבורו ית' כי אם בעבור הכבוד והפניות הזרות אשר במחשבתו ויעיד עליו הבן; וזהו מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו, ירצה אם נרצה להכיר צדיק מתהלך בתום ובאושר או הוא צדיק לתקות דבר טוב או הנאת עצמו יבחן על ידי הבנים אם הבנים ג"כ צדיקים הי' צדיק בתומו ואם אינו ניכר צדקתו אצל הבנים זה לעד שלא הי' צדיק בתומו, וזה שאמר כאן אשרי האיש ירא ה', ואיזו איש הוא המאושר והמהולל אמר מי אשר במצותיו חפץ מאוד ולא בשכר מצותיו ובמה יודע זה המאושר באמת, אמר גבור בארץ יהי' זרעו ומפאת הזרע יוכר ויבחן תמימות וצדקת האב במה שדור ישרים יבורך יעמדו ממנו ג"כ דור ישרים וזהו הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, וזהו ההבדל בין תואר צדיק לתואר ישר כי העובד ע"מ לקבל פרס גם הוא צדיק יקרא כמ"ש רז"ל (ר"ה ג') האומר הנו סלע לצדקה בשביל שיחי' בני בשביל שאזכה לחיי עוה"ב הרי זה צדיק גמור, אבל גדר הישר הוא אשר במצותיו חפץ מאוד ולא בשכר מצותיו כנ"ל כי הוא המישר כל פעולותיו לתכלית אחת כמ"ש וכל מעשיך יהיו לשם שמים, ולפי זה יובן לנו מאמרם ז"ל (תענית דף ט"ו), לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה צדיקים לאורה וישרים לשמחה שנא' אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, והענין כי הצדיק יתכן שעובד אדעתא דנפשי' ודורש טובתו אם בעוה"ז או בעוה"ב, הרי הוא כזורע בעבור תקות הצמחה שתוציא הארץ עשר ידות ובשעת הזריעה אינו שמח ואדרבה הלך ילך ובכה נושא משך הזרע, כי אם בוא יבוא ברנה נושא אלומותיו,

אחת והם לא ילכו דרך פתח החורבה כי אם פורצים פרצות בחומה ורצים והבים דרך הפרצה כמ"ש נחמי' אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם, ומחשבתו נכרת מתוך מעשיו כי ערום יערים יודע הוא בעצמו שהולך למקום שלא יכשר בעיני בעליו ופן ירדפו אחריו יניח לו מקום לנוס ולהמלט כילד אם ילך דרך הפתח וירדוף אחריו אדם ויכנס ג"כ אחריו דרך הפתח אין לו מקום לנוס לכן עושה לו פרצה כנגד הפתח ומוצא דרך הפרצה וכאשר ירדוף אחריו האדם יכנס בפרצה והאדם לא יוכל לכנוס דרך הפרצה ומוכרח לסבב לכנוס דרך הפתח והשועל עומד ומצפה בפרצה עד אשר רואה רגלי האדם עומדים בפתח ואז מתהפך ונמלט הרי בזה ניכר ערמימות השועל במה שמכין לו בתחילת הילוכו לטרוף טרף מקום לנוס ולהמלט מהאורבים עליו, ככה ממש היה הנביאים הנבלים עושים כמ"ש הלובשים אדרת שער למען כחש בכדי שיתראו לנביאים ואליהם יבוא כל איש ואשה לשאול על כל נגע ומחלה או בנים בחשבם שהם נביאים ובשכר נבואתם היה נותנים להם שעלי שעורים ופתותי לחם כמ"ש יחזקאל (פר' י"ג) והנה הם עצמם יודעים שאין בהם ממש ופן יאמר על החולה חי והוא ימות ויתבדה ויאחז וכדי לחזק ולאמת השקר לא היו אומרים דבר מוחלט וברור כי אם מולתא דמשתמע לתרי אפי, ואמרו ז"ל בילקוט יחזקאל על זאת הפרשה הרי שהיתה אשה מעוברת ובאה אל הנביא לומר מה בבטנו זכר או נקבה אומר לה זכר ולשכינה אומר שתלד נקבה, הרי הניח לו מקום שלא יתבדה אם תלד זכר הרי טוב ואם תלד נקבה תעיד שכנתה שכך אמר לה הנביא הרי ממש הניח לו מקום להמלט שלא יהיה נתפש כשועל הזה מניח לו מקום על ידי הפרצה, וזהו כשועלים בחרבות נביאך ישראל היו לא עלית בפרצות ותגדרו גדר וגו' אבל להנאתכם הושפתם פרצות בשועל והוא ברור:

ובילקוט ע"פ כשועלים בחרבות וגו' רבי נחוניא אומר השועל הזה יושב ומצפה בחורבה בשעה שהוא רואה אדם לאיזו נד יברח כך כשועלים בחרבות וגו' הרי מבואר כדברינו, ולפי"ז יבואר לנו פסוק מוקשה במגילת קינות על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו ועניין הלכו מבנין פיעל והיה יותר מודק הלכו מבנין הקל, גם מה היה דומה לבו של המוקן על השועל שהולך על הר ציון יתר משאר חיתו יער, ונבאר תחילה פסוק (בתהלים ס"ג) יגרוהו ע"י חרב מנת שועלים יהיו, והוא כי השועל ניתן לו בטבע להתפרנס מערמימות ואין לו כח אחר במה להתפרנס אבל האדם ניתן לו כח היושר ויתפרנס ממנו כפי תכונתו ואם יאמר האדם על מה ולמה ניתן לי כח הערמימות, התשובה להשתמש בו נגד הרשעים כמו שאמר עם עקש תתפל גם לעסוק בתורה כמ"ש אני חכמה שכנתי ערמה ולהיות ערום ביראה גם לעמוד על סוף דעתו של רבו בזה ניתן לו רשות להשתמש בכח הערמימות והוא השועל אשר באדם, והנה כאשר האדם ישתמש בנרמות ומתוך להרבות הונו ולבנות בניינים וטירות הרי הרבה הונו בכח השועל ולא בכחו ועל פי מדת הדין הבתים והטירות שייכים אל השועל הואיל ובכחו נבנה לכן אמר עושה עושר ולא במשפט כי אם בערמה ומרמה בחצי ימיו יעזבנו הבעלים והארמונות שבים אל השועל שידור בו כי הם נבנים בכחו, וכבר אמרנו מטבע השועל שוכן בחרבות והם הבניינים אשר בנו בני אדם בעושק וגזל, וזהו שאמר תהלים (ס"ב) אל תבטחו בעושק ובגזל חיל כי ינוב ע"י עושק וגזל אל תשיתו לב כי מה יהי' סופם יגירוהו ע"י חרב את הרשע וביתו וטירותיו איה הם אמר מנת שועלים יהיה כי הוא חלקם ומנתם להיות נבנה בעושק וגזל והנה במקום שוכן הרמאי והבוגד והוא השועל מתחפש בלבוש אדם מדתו של יוצר בראשית שידורו שם שועלים טבעים ממש ויהי' המקום חרב מנת שועלים יהיה, והנה מלכי יהודה הרגו לנביאי האמת וממש גרשו מבוא בבית ה' ובבתיהם כי אם פתחו פתחם לנביאי השקר החנפים והבוגדים הנדמים לשועלים ככ"ל כשועלים בחרבות וגו' וזה הי' סיבת החורבן שהר ציון שמם לגמרי, וזהו על הר ציון ששמם מה הי' סיבה העיקרית לזה החורבן אמר הסיבה שועלים הילכו בו כלומר שועלים מבני אדם והם הנביאי השקר הנדמים לשועלים גרמו שילכו שם שועלים טבעים, וזהו הוראת בנין הכבד על פועל יוצא כידוע והבן — וזהו ג"כ מה שראו רבי עקיבא וחכמים שועל יוצא מבית קדשי הקדשים בכו אמרו מקום שנאמר בו והזר הקרוב יומת שועלים ילכו בו, כלומר המקום אשר החסידים והיראים מישראל יראו ללכת שמה ונקראו זרים לעונש קדושתו ועתה

יהיו

הראשון בכל זאת בעת נתפש יראה עון רעיו ג"כ אשר חטפו וגנבו אתמול כי הרועים מגלגלין על הנמצא את הכל אף אם לא ידע ואשם מאתמול ולא אכל ג"כ עם רעיו בטובה כמשפט הגנב אם יתכן שלא לבזותו כאשר גנב בפעם ראשון למלא את נפשו כי ירעב כמ"ש שלמה (משלי ו') אל יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב עם כל זה ונמצא יסבול עונשו ישלם שבעתים על שבע גנבים אשר גנבו מקודם לו כי יגללו עליו ויעמיסו על שכמו כי יאמרו שהוא גנב ג"כ מקודם ומי יכחיש כי לא יאמינו דבריו אף אם כנים הם אחר אשר נמצא במחתרת, ויתבונן המשכיל ממנו אשר לא יחרוך רמי' צידו כי אם יצליח פעם ראשון ושני סוף כל סוף יתפש וכל הון ביתו יתן בעד נפשו תהי' לו לשלל נוסף על הבא וחרפה מבני אדם בעת נמצא וכמ"ש ירמי' כבושת גנב כי ימצא (ירמי' ב'), ויתכן לתת טעם לענין הכפל אשר חייבה תורה לגונב ממון או כלים. יען אשר על הרוב הגנב ערום יערים ונמלט כמה פעמים וכאשר ימצא פעם אחד יגלגל עליו גניבה אחת מקודם זה וענין שור ושה טבח או מכר זה מורה על הרגלו בגניבה יותר מגלגלין עליו ארבעה וחמשה גנבות מקודם ואף אם גנב בפעם ראשון או לבעל הבית הזה הוא גניבה ראשונה לא נתנה תורה לשעורין ולא פלוג עם נתפש הגנב, וזהו שאמר שלמה ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ ישתבח הבורא כל בחכמה והנחילנו חוקים ישרים ותורת אמת, הימצא מדברינו כי הנמצא הזה ע"י טבעו מקטע רגליהם של גנבים ושודדי לילה ואת אשר ימתק לו גניבת חבירו ידע כי נכון בידו יום חושך ומרה תהי' באחרונה כאחרית זה הנמצא אם יתפש בעד עון רבים יפגיע נגש ונענה שבע כחטאתו כן דרך כל בוצע בצע רע לביתו בחבלי חטאתו יתמך ולא ימות מות ישרים, זהו זאב אומר ירצה מהתבוננות טבעו וענינו ואת אשר יקרה לו באחריתו כל אדם יתבונן גנות הרשע ומשפט פועלי און אשר לא לבד ירצה עונו אשר נתפש עליו כי אם על כל דבר פשע אשר קרה להבעה"ב הנגנבה ונשדד ישלם שנים על חמור על שור על שה יגלגלו על הזאב, והנה על שלמה ידע הבעה"ב בבירור שלא גנב הזאב בכל זאת אחר אשר נמצא ונתפש ירצה עון שלמה גם כן כי אם אתה לא גנבת גנב אחיך בן אדם אשר הוא גנב כמוך, וזהו על שה על שלמה ועל כל אבידה בין הגנב ראוי לזאת הגניבה ואף אם אינו ראוי לזה ינקום נקם ויאמר עליו כי הוא זה לגנבות ממנו כל נזקיו אשר סבל מגנבים ושודדי לילה אשר קדמוהו נאם עד האלקים יבוא דבר שניהם למשפט על כל נעלם מקודם לו ולא יזכה בהשפטו יען נמצא בין גנבים. ואשר ירשיעון אלהים המה השופטים לכל הפחות אינו יוצא מידי שלום שנים, וזהו ישלם שנים לרעהו כלומר בשביל רעהו כמוהו אשר גנב בתחילה, ויצא לנו מזה הנמצא מוסר השכל להתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו ואז יהי' נקי מה' ומישראל, והמש"ל:

שועל אומר: הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו:

זה הנמצא אמרו עליו שהוא ספק שבחיות וטבעו וענינו מלא מרמות ותוך בעל תחבולות וערום יערים לצוד ציד התרנגולים ועופות הביתיות הנאותים למאכלו וכל המושל מושל מענין נכלים ומרמיות עליו ימשול כי הוא רמאי ובוגד וטבעו כשהוא רץ להזיר פניו לאחוריו וכמ"ש רז"ל ע"פ וילכוד שלוש מאות שועלים מ"ש שועלים אמר רב אייבו בר נגרי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי שמעון יבוא מי שחוזר לאחור ויפרע מפלשתים שחרו משבועתם, והוטבע על ערמימות מאת יוצר הטבע, ואמר יחזקאל כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר וגו' (יחזקאל י"ג), ויש להתבונן ההדמיות לנביאי השקר עם השועלים הוא כי טבע השועלים ידורו בחרבות כידוע בארצות הקדם אשר שם זה המין מצוי מאוד עדרים. ונקרא בל"א (שאקאלם) ומזה המין לכד שמשון שלוש מאות בפעם

אחת

מים להעיר אשר רפא מימיהם וקפח פרנסתם ועל השתמשם במדת הרוגז והקנאה ספק רצוני ית' נפרע מהם ע"י הב"ח אשר לעומת המדה הזאת, ואמר החכם שלמה ארי נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי כ"ח) והוא ע"ד שאמרו רז"ל חיה רעה באה לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין וכו', והארי הוא נגד מדת הממשלה והגבורה ואורך רוח שבאדם ואם מפריז על המדה בה ספק רצונו ית' במקום שיש חלול ה' יפרע ממנו הארי ע"פ מדתו והמקלקל במדות הרוגז ספק רצונו ית' ופגעו הדוב כנ"ל, ובענין מושל רשע על עם דל נקבצו ובאו ב' אלו הבחי' כי הזקנים נושאים פנים לרשע ומאריכים רוחם ומחניפים אותו ושם שמים נתחלל גם המלך אינו כובש כעסו ופוגם במדת הארי' ועל הכעס והרוגז נגד הדלים הוא עוות במדתו של הדוב, וזהו ארי נוהם ודוב שוקק כלומר משלחת אלו ב' מיני החיות בבני אדם הוא סובב ע"י מושל רשע על עם דל והבן — וזהו כשישראל על אדמתם, אמנם עתה כשיהי' הקלקול בב' אלו המדות יגביר עליהם ה' שעבוד אלו ב' האומות והוא בבל ופרס זה נקרא ארי' כי מקבל כחו מפגם ישראל במדת הגבורה כנ"ל וזה כנגד הדוב כי חיותו ושפעו הוא ממדת הרוגז וכמו שאמר בזוה"ק ע"פ ויקצוף המלך מאוד וגו', וזהו שדרשו רז"ל במגילה על זה הפסוק ארי נוהם זה נבוכדנצר ודוב שוקק זה אחשורוש והענין נכון, וכבר כתבנו בשיר המדבר כי זה סיבת התיחד להטורפים מקום מיוחד מדבר שממה שלא יצא למדור האדם הוא בחסדו ית'. על מין האדם ואריכות אפים שלא יקבל המקלקל במדה מהמדות רעות אשר באדם עונשו מיד במקום שהוא וכמו שהבאנו שם המדרש משל למלך שהי' לו לגיון קשה שפליגן מכנגד פניו ונעל בפניהם ע"ש הדברים במאור רחב, וכאשר יתוקנו מדות האדם בביאת הגואל יתקיים מאמר הנביא וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי וגו' לא ירעו וגו' ואז ישושו מדבר וציה ואחר שלא יזיקו עוד ידורו עם בני אדם וירננו וישמחו המדבריות והחרבות תבננה, וזהו דוב אומר כאלו טבעו אומר לנו עתה אני מרחק מכם אמנם יבואו ימים ישאו מדבר ועריו ונמשך למעלה על פסוק שירו לה' שיר חדש (ישעי' מ"ב) והכוונה ישאו קול רינה ושיר מדבר ועריו ופי' ועריו הוא מקומות החרבות ונגזר משורש ערו ערו עד היסוד בה, חצרים תשב קדר והוא השכוני' באוהלים במדבריות ונוסעים בעדר יהיו עתה יושבים בחצרים ובטירות מיושבים עם כל טוב גם ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו אשר עתה בודדים ינאקו מחרבות חורב ושממה ואז ישאו קול רינה ותהלה כאלו יאמר לנו הדוב אז יחדיו תרבצנה ולא ישתנה עוד משכונותינו ולא נזיק עוד לבריות ועיקר הכל תלוי בעת ישימו בני אדם לה' כבוד המגיע לבורא מברואיו אשר זה עיקר כוונתו ית' בבריאה ואז ותהלתו באיים יגידו כלומר באיי הים ובמקומות השוממים אשר לא ישב אדם שם מעולם ישימו כבוד לה' ויספרו תהלתו, כל זה נתבונן מטבע החי' הרעה הזאת אשר סיבת רעתה הוא במקרה נמשך מפועל בני אדם כנ"ל וכאשר ימלא לעתיד תכלית בריאת האדם אז גם הם ומקומות מושבותם והם המדבריות יתוקנו כמ"ש אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן וגו' (ישעי' מ"א) ויהיו הם ואדמתם לרצון לבני אדם ויגידו פועל אלקים ויגידו תהלתו, והנה יש בנוסחאות ישנות מהפרק שירה יחסו זה הכתוב לשירת המדבר אמנם לפי דרכנו הכל הולך אל כוונה אחת, וזה מה שרצינו לבאר, בעזרת ה':

זאב אומר: על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבוא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו:

טבע זה המין הוא שודד וטורף חורב וגוזל כגנב בלילה והוא החי השוכן קרוב לישוב בני אדם ועומד זמן רב בלא מאכל ולפעמים יחטוף שה מהעדר ביום ויקרא עליו מלוא רועים ויצילו מפיו טרפו ויכהו ופצעוהו ומדמו ובשרו ועורו שנים ישלם על הגנבה אשר גנב ויתכן שזה הזאב בא בפעם הראשון

הראשון בכל זאת בעת נתפס יראה עון רעיו ג"כ אשר חטאו וגנבו אתמול כי הרועים מגלגלין על הנמלה את הכל אף אם לא ידע ואשם מאתמול ולא אכל ג"כ עם רעיו בטובה כמשפט הגנב אם יתכן שלא לבזותו כאשר גנב בפעם ראשון למלא את נפשו כי ירעב כמ"ש שלמה (משלי ו') אל יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב עם כל זה ונמצא יסבול עונשו ישלם שבעתים על שבע גנבים אשר גנבו מקודם לו כי יגללו עליו ויעמיסו על שכמו כי יאמרו שהוא גנב ג"כ מקודם ומי יכחיש כי לא יאמינו דבריו אף אם כנים הם אחר אשר נמצא במחתרת, ויתבונן המשכיל ממנו אשר לא יחרוך רמי' צידו כי אם יצליח פעם ראשון ושני סוף כל סוף יתפס וכל הון ביתו יתן בעד נפשו תהי' לו לשלל נוסף על הכת וחרפה מבני אדם בעת נמצא וכמ"ש ירמי' כבושת גנב כי ימצא (ירמי' ב'), ויתכן לתת טעם לענין הכפל אשר חייבה תורה לגונב ממון או כלים יען אשר על הרוב הגנב ערום יערים ונמלט כמה פעמים וכאשר ימצא פעם אחד יגלגל עליו גניבה אחת מקודם זה וענין שור ושה טבח או מכר זה מורה על הרגלו בגניבה יותר מגלגלין עליו ארבעה וחמשה גנבות מקודם ואף אם גנב בפעם ראשון או לבעל הבית הזה הוא גניבה ראשונה לא נתנה תורה לשעורין ולא פלוג עם נתפס הגנב, וזהו שאמר שלמה ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ ישתבח הבורא כל בחכמה והנחילנו חוקים ישרים ותורת אמת, הנמלה מדברינו כי הנמלה הזה ע"י טבעו מקטע רגליהם של גנבים ושודדי לילה ואת אשר ממתק לו יגיעת חבירו ידע כי נכון בידו יום חושך ומרה תהי' באחרונה כאחרית זה הנמלה אם יתפס בעד עון רבים יפגיע נגש ונענה שבע כחטאתו כן דרך כל בוצע בצע רע לביתו בחבלי חטאתו יתמך ולא ימות מות ישרים, זהו זאב: אומר ירצה מהתבוננות טבעו ועניינו ואת אשר יקרה לו באחריתו כל אדם יתבונן גנות הרשע ומשפט פועלי און אשר לא לבד יראה עונו אשר נתפס עליו כי אם על כל דבר פשע אשר קרה להבעה"ב הנגנבה ונשדד ישלם שנים על חמור על שור על שה יגלגלו על הזאב, והנה על שלמה ידע הבעה"ב בבירור שלא גנב הזאב בכל זאת אחר אשר נמצא ונתפס יראה עון שלמה גם כן כי אם אתה לא גנבת גנב אחיך בן אדם אשר הוא גנב כמוך, וזהו על שה על שלמה ועל כל אבידה בין הגנב ראוי לזאת הגניבה ואף אם אינו ראוי לזה ינקום נקם ויאמר עליו כי הוא זה לגנבות ממנו כל נזקיו אשר סבל מגנבים ושודדי לילה אשר קדמוהו נאם עד האלקים יבוא דבר שניהם למשפט על כל נעלם מקודם לו ולא יזכה במשפטו יען נמצא בין גנבים ואשר ירשיעון אלהים המה השופטים לכל הפחות אינו יוצא מידי שלום שנים, וזהו ישלם שנים לרעהו כלומר בשביל רעהו כמוהו אשר גנב בתחילה, ויצא לנו מזה הנמלה מוסר השכל להתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו ואז יהי' נקי מה' ומישראל, והמ"ל:

שועל אומר: הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו:

זה הנמלא אמרו עליו שהוא הפקח שבחיות וטבעו ועניינו מלא מרמות ותוך בעל תחבולות וערום יערים לצוד ציד התרנגולים ועופות הבייתות הנאותים למאכלו וכל המושל משל מענין ככלים וערמימיות עליו ימשול כי הוא המאי ובוגד וטבעו כשהוא רץ לחזור פניו לאחוריו וכמ"ש רז"ל ע"פ מלכוד שלוש מאות שועלים מ"ש. שועלים אמר רב אייבו בר נגרי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי שמעון יבוא מי שחוזר לאחור ויפרע מפלשתים שחזרו משבועתם, והוטבע על ערמימות מאת יוצר הטבע, ואמר יחזקאל כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר וגו' (יחזקאל י"ג), ויש להתבונן ההדמות לנביאי השקר עם השועלים הוא כי טבע השועלים ידורו בחרבות כידוע בארצות הקדם אשר שם זה המין מצוי מאוד עדרים. ונקרא בל"א (שאקאלם) ומזה המין לכד שמשון שלש מאות בפעם

אחת

ויש להעיר אשר רפא מימיהם וקפח פרנסתם ועל השתמשם במדת הרוגז והקצף הפך רצוני ית' נפרע מהם ע"י הב"ח אשר לעומת המדה הזאת, ואמר החכם שלמה ארי נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי כ"ח) והוא ע"ד שאמרו רז"ל חיה רעה באה לעולם על עינוי הדין ועל עוות הדין וכו', והארי הוא נגד מדת הממשלה והגבורה וארך רוח שבאדם ואם מפריז על המדה בה הפך רצונו ית' במקום שיש חלול ה' יפרע ממנו הארי ע"פ מדתו והמקלקל במדות הרוגז הפך רצונו ית' ופגעו הדוב כנ"ל, ובענין מושל רשע על עם דל נקבצו ובאו ב' אלו החיו' כי הזקנים נושאים פנים לרשע ומאריכים רוחם ומחניפים אותו ושם שמים נתחלל גם המלך אינו כובש כעסו ופוגם במדת הארי' ועל הכעס והרוגז נגד הדלים הוא עוות במדתו של הדוב, והנו ארי נוהם ודוב שוקק כלומר משלחת אלו ב' מיני החיות בבני אדם הוא בא ע"י מושל רשע על עם דל והבן — והנו כשישראל על אדמתם, אמנם עתה כשיהי' הקלקול בב' אלו המדות יגביר עליהם ה' שעבוד אלו ב' האומות והוא בבל ופרס זה נקרא ארי' כי מקבל כחו מפגם ישראל במדת הגבורה כנ"ל וזה כנגד הדוב כי חיותו ושפעו הוא ממדת הרוגז וכמו שאמר בזוה"ק ע"פ ויקצוף המלך מאוד וגו', והנו שדרשו רז"ל במגילה על זה הפסוק ארי נוהם זה נבוכדנצר ודוב שוקק זה אחשורוש והענין נכון, וכבר כתבנו בשיר המדבר כי זה סיבת התיחד להטורפים מקום מיוחד מדבר שממה שלא יכלת למדור האדם הוא בחסדו ית' על מין האדם ואריכות אפים שלא יקבל המקלקל במדה מהמדות רעות אשר באדם עונשו מיד במקום שהוא וכמו ששאלנו שם המדרש משל למלך שהי' לו לגיון קשה הפליגן מכנגד פניו ונעל בפניהם ע"ש הדברים בבאור רחב, וכאשר יתוקנו מדות האדם בביאת הגואל יתקיים מאמר הנביא וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי וגו' לא ירעו וגו' ואז ישושום מדבר וציה ואחר שלא יזיקו עוד ידורו עם בני אדם וירננו וישמחו המדבריות והחרבות תבננה, וזהו דוב אומר כאלו טבעו אומר לנו עתה אני מרוחק מכם אמנם יבואו ימים ישאו מדבר ועריו וכמשך למעלה על פסוק שירו לה' שיר חדש (ישעי' מ"ב) והכוונה ישאו קול רינה ושיר מדבר ועריו ופי' ועריו הוא מקומות החרבות ונגזר משורש ערו ערו עד היסוד בה, חצרים תשב קדר והוא השכוני' באוהלים במדבריות ונוסעים בעדר יהיו עתה יושבים בחצרים ובטירות מיושבים עם כל טוב גם ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו אשר עתה בודדים ינאקו מחרבות חורב ושממה ואז ישאו קול רינה ותהלה כאלו יאמר לנו הדוב אז יחדיו נרבצה ולא ישתנה עוד משכונותינו ולא נזיק עוד לבריות ועיקר הכל תלוי בעת ישימו בני אדם לה' כבוד המגיע לבורא מברואיו אשר זה עיקר כוונתו ית' בבריאה ואז ותהלתו באיים יגידו כלומר באיי הים ובמקומות השוממים אשר לא ישב אדם שם מעולם ישימו כבוד לה' ויספרו תהלתו, כל זה נתבונן מטבע החי' הרעה הזאת אשר סיבת רעתה הוא במקרה נמשך מפועל בני אדם כנ"ל וכאשר ימלא לעתיד תכלית בריאת האדם אז גם הם ומקומות מושבותם והם המדבריות יתוקנו כמ"ש אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן וגו' (ישעי' מ"א) ויהיו הם ואדמתם להגון לבני אדם ויגידו פועל אלקים ויגידו תהלתו, והנה יש בנוסחאות ישנות מהפרק שירה יחסו זה הכתוב לשירת המדבר אמנם לפי דרכנו הכל הולך אל כוונה אחת, וזה מה שרצינו לבאר, בעזרת ה':

זאב אומר: על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבירה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבוא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו:

טבע זה המין הוא שודד וטורף חורב וגוזל כגנב בלילה והוא החי השוכן קרוב לישוב בני אדם ועומד זמן רב בלא אוכל ולפעמים יחטוף שה מהעדר ביום ויקרא עליו מלא רועים ויצילו מפיו טרפו ויכהו ופצעוהו ומרטו ובשרו ועורו שנים ישלם על הגנבה אשר גנב ויתכן שזה הזאב בא בפעם הראשון

להחריב את בני אל חי והנה בעת בזאת ניכר גבורתו ית' ומהולל בתואר גבור באופן יותר נפלא מבעת אשר פועל גבורות במי קדם בצאתו לישע עמו מטעם שזכרנו, אמנם ההבדל בין ב' אלו בחינות הגבורה לו יתברך ניכר ומורגש אלינו כאשר נקרא גבור בעת היה פועל גבורות בתוך עירו והיכלו ועמו היה מוסף לנו כל טוב כאשר יתרומם וישתבח והתהדר בתואר גבור ואיש מלחמה והיינו לשם ולתהלה ולכבוד לעיני העמים כי אז היה נכרת גדולתינו ותפארתינו מבחי' הגבורות הנפעלות לנו, אמנם עתה נהפוך הוא כי במה יוכר איזו תואר ומעלה למתואר כל עוד שיתעלם ויעמיק המתואר בתואר ההוא בתכלית, והנה אם רעותינו וצרותינו מיד העכו"ם מעט והקב"ה שותק עדיין אינו ניכר תואר גבורתו ית' על ענין נקל בהפלגה. מה שרואה צרותינו ושותק וכל עוד נתגולל בעפר הבזת והשפלות בגלות ובעבדות עוני ריש וכפן וה' רואה עלבון בניו ושותק יתואר בתואר גבור יתר מאוד בהפלגה ומוסף תפארתו ותהלתו משפלותינו וכל עוד ירחיבו יעמיקו עניינו ומרודינו יתגדל כבודו ית' בתואר גבור יותר הרי כאשר נדמה ה' לגבור הכובש מזה ימחה כל הרעות רבות וצרות לנו, אמנם נקוה לעתיד ידמה ה' לאריה בפועל שואג לטרוף טרף ולתת נקמת היכלו ביד עמו ישראל כמ"ש ה' ממרום ישאג וגו' קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו, וזה שאמר הנביא וה' בהיכל קדשו וגו' כי נעור ממעון קדשו, וה' כאריה ישאג לפעול גבורות ולא כאריה הכובש והיינו עושה דבר אשר מזה סיבת כל רעותינו וחרבותינו, ולפ"ז יבואר לנו מאמר רז"ל הרואה ארי' בחלום ישכים ויאמר ארי' שאג מי לא יירא קודם שיקדימנו פסוק אחר עלה אריה מסובכו ומובן כנ"ל כי יש להתבונן באריה ב' בחינות ולשניהם נמשל הבורא יתברך אם בבחי' כבישת הגבורה והיינו מתעורר לנקום נקם ומזאת הבחינה היה ענין החורבן וסיבת כל הרעות ואז יתגבר עלינו הצר הצורר ונמשל לארי' בפועל גוים מקרקרים בהיכלו, וזהו עלה אריה מסובכו זה נבוכדנצר ומורה על רעה, אמנם בחי' השנית בעת יקום ה' להתעורר לנקום נקם כארי' טורף ושואג על נקמת היכלו וזאת הבחי' היא לטובה והוא זמן הגאולה, לזה הרואה ארי בחלום ויש בטבע בחינה לטובה ובחינה לרעה והחלום הולך אחר הפה לזה ישכים ויאמר ארי' שאג וגו' והוא בחי' הארי לטובותינו קודם שיקדימנו פסוק אחר עלה אריה מסובכו והוא רומז שהקב"ה בבחי' כובש וגוים מרקדים וכו' כמו שהיה בעת שעלה אריה מסובכו כנ"ל והוא לרעה וזה ברור, וזהו ארי' אומר מענין בחינתינו בטבעו כנ"ל כאלו אומר ה' כגבור יצא לא יהיה עוד כארי' שוכב וכובש כאשר היה זה כמה וסוף כל סוף יקום ה' ויהיה כגבור יצא כמ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים ולא יהיה עוד כגבור לא יוכל להושיע, כאיש מלחמות יעיר קנאה שיעורר גבורתו וקנאתו על אויביו יצריח בשאגתו אף יתגבר ולא יוסיף עוד לנו שפלות ותהלתו תואר גבור כ"א יהי' פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות לנו במהרה בימינו אמן ואמ"ל:

דוב אומר: ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו: ישימו לה' כבוד ותהלתו באיים יגידו:

מין הדוב טבעו להתנועע תמיד והורו ז"ל ע"פ תנינה דמיה לדוב אלו הפרסים שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בשר כדוב ומגדלים שער ואין להם מנוחה כדוב וקולו קול המוי' כקול איש מר לוחם כמ"ש נהמה כדובים כולנו ומשכנו ביערים ומדבריות רחוק מישוב בני אדם והוא רגזן בטבעו הפך מדת האריה מזיק אדם ובהמה והוא מטבע על מדת הכעס והקצף, ולזה הפוגע ומקלל במדה הזאת יפגעהו הדוב כאשר מצינו בזה באלישע אשר רפא המים הרעים (מלכים ב', ב') ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו וגו' ויפן אחריו ויראה' ויקלל' וגו' ותצאנה שתים דובים וגו' ותבקענה מהם ארבעים' ושני ילדים, וענין התקלסם בו מבואר בחז"ל כי אבות' היו מספיקי'

מים

ונפל ביד האריה כי לא כבש את יצרו בדבר אשר הותרה (מלכים א', י"ג), ומצינו ג"כ מי אשר כובש גבורתו ג"כ בדבר מגונה והוא מפריז על המדה יותר מדי ועת לעשות פעולת הגבורה ולהרים ימין עוז לכבוד ה' והוא כובש יענש ג"כ מיד האריה כמו שמצינו (מלכים י"ט) ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכיני נא וימאן האיש להכותו כי היה כובש יותר מדי והוא הפך רצון ה' ויאמר לו וגו' הנך הולך מאתי והכך אריה והוא מבואר, הרי טבע האריה הוא מגביל מדת הגבורה לבני אדם וצריכים להתבונן ממנו כענין המלאכה יש לה שלימות כפי הדמותה אל הטבע, ועל זה היסוד המשילו הנביאים את הקב"ה לארי' אחרי ה' ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים (הושע י"א) הנה כאריה יעלה מגאון הירדן וגו' ומי זה רועה אשר יעמוד לפני (ירמי' כ') וכשתתבונן בספרי הנבואה תמצא ענין שאגה על קול האריה בעת יכסוף לטרוף והוראתו אחרי סבול הרעב זה כמה עד אשר ילאה יתן קול חזק ונורא ומהמות לבו וזה סימן על רעבונו לטרוף טרף כל אשר יפגע מב"ח וקול כזה יכונה בלה"כ שאגה ונאמר שאגה לו כלביא (ישעיה ה') הכפירים שואגים לטרף (תהלים ק"ד) שאגת אריה וקול שחל וגו' (איוב ד') ונעתק זה השם ע"ד השאלה על הכובש וסובל חרפת מחרפים עם יכולתו עליהם ובכל זאת הוא מתאפק ונחשב כגבור לא יוכל להושיע מטעם הכמוס אצלו ומחשה מצפה מתי יגיע התור לבטל סיבת התאפקותו ויתעורר לנקום נקם לפעול גבורתו להכריע קמיו המחרפים אותו וכאשר יגיע העת ויקום כיום הלחמו ביום קרב הונח עליו ג"כ שאגה וענין הדמות אשר לו עם האריה בקומו לטרוף טרף אחרי אשר כבש גבורתו זה כמה, ומזה שאגו צורריך בקרב מועדיך והוא על מחריבי תפארת ישראל אשר קוו לו זה כמה והיה נכבש יכלתם וגבורתם מסיבת השגחתו ית' ועתה בעת נעלה כבוד ה[illegible]לא יכלתם בפועל לנקום נקם כמ"ש זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו (איכ' ב') הונח עליהם ענין שאגה וכמוהו שאגה לו כלביא, ועליו ישאגו כפירים (ירמיה ב') ומזה המחו עליו יתברך עת יתעורר לתת נקמתו באדום נקמת ה' ונקמת היכלו ודם עבדיו יקום אשר זה כמה מאות מהשנים התאפק מלהראות גבורתו בפועל כמ"ש הנביא

החשיתי מעולם אחריש אתאפק וכבש רחמיו מזרע ישראל לסיבת עונותיהם כמ"ש המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו (ישעי' ס"ג) ואח"כ כשיבוא העת הנכון ויום ישועה יקום ה' וינער ממעון קדשו אחר הבלג כביכול זה זמן רב מחרופת וגדופי העכו"ם האומרים מבלתי יכולת ה' גוים מרקדים בהיכלו ומתי יהיה זה כאשר נלך אחרי ה' ותורתו, וזהו אחרי ה' תלכו כלומר כאשר תעשו תשובה ולא תלכו אחרי הבעלים והלכתם בדרכיו והוא עיקר התשובה ואז כארי' ישאג ה' להעלות חמה ולנקום נקם ואז ע"י שאגתו יתקבצו הגליות מארבע כנפות הארץ, וזהו כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים ויחרדו הוא לשון אסיפה וקיבוץ פתאומי וג"כ יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור וגו', וזהו ג"כ מאמר הנביא ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו וענין כפל השאגה הוא על הפלגת ההתעוררות וחוזק הנקמה וכן אמר יואל ה' מציון ישאג, ומירושלים יתן קולו וגו' וכמו שיבוא באורו בשיר הגמול, וזה שאמר הנביא עמוס בהתנבאו על העת ההוא שמקום ארי' שאג מי לא ירא הכוונה אחר שנשמע שאגתו יודעים כל הבריות שהוא רעב ואינו מתאפק עוד מטרוף טרף מי לא יירא ממנו פן יפגענו ככה נאום ה' אלקים דבר מה שיהיה בעת נקום ה' ולא יתאפק עוד מי לא ינבא מה שהישועה תהיה בימים ההם, ובזה נבוא לכוונת נושא דרושינו הנלמד מטבע הארי' יוכר ענין גבורתו בשנים אם כשהוא מתאפק וכובש גבורתו כאשר הב"ח האלושים עוברים על פניו ולא יזיק להם עם גודל יכולתו עליהם אמנם זה לא יהיה תמיד אבל יבוא ג"כ עת רעבונו ואז יתן קול שאגתו ואז הב"ח יראים ומתחבאים ממנו ותמהים מגערתו, ועד"ז יתבונן המתבונן ענין הקב"ה עמנו כל ימי הגלות אשר נגזר עלינו להתם חלאותינו ולכלות פשעינו מתנהג עמנו בכבוש רחמיו והתאפק מלפעול גבורות כאשר היה מימי קדם ומתואר בתואר גבור כפי אשר תארוהו אנשי כנה"ג לומר הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו במה שרואה גוים מרקדים בהיכלו ושותק כי בזה יוכר ענין הגבורה יותר מגבור ואיש מלחמה בפועל כנ"ל איזהו גבור הכובש וכו' ואז נמשל הבורא יתבאר לאריה הרובץ וכורע והיינו קם שאז נמשל בגבורתו לאריה. גבור בפועל משחית גוים כמ"ש עלה ארי' מסובכו ומשחית גוים נסע יצא ממקומו להחריב

ולשפוט עניי עם עז ותורך נוראות ימינך בעת
תעשה גבורה בפועל בימינך, ולזה אמרו סנהדרין
ההורגת אחת בשבוע נקראת חובלנית אבל יהיה
יקר בעיניהם דם אדם ואף אם הוא חוטא צריך
לדקדק מאד לזכותו כמ"ש רז"ל על ושפטו העדה
והצילו העדה ק"ו לגבור ואיש חיל שלא יהא כלי
משחיתו בידו נכון להשחית אכזרי יקרא ולא גבור,
ותואר הגבורה שלא יתעורר לתועלת עצמו כלל
כי אם להעמיד היושר והאמת על מכונו ולהרחיק
העול והרמית מבוא בגבולו וזולת זה יהיה קשה
לכעוס וכובש כעסו וזה הוא ממש הוטבע בגבורת
ארי' כנ"ל, וזה שספר יעקב בשבח יהודה (בראשית
מ"ט) יהודה אתה יודוך אחיך ומה ענין ההודאה
אשר ידך בעורף אויביך כלומר תנצח אות' בהפנותם
אליך עורף וישתחוו לך בני אביך כלומר יכנעו אליך
עשרת השבטים ולא מאימת חרב והשתחוה תהיה
ההשתחואה לא כן כי אם גור אריה יהודה במה
שמטרף בני! עלית כלומר נסתלקת מטרף טרף
וכבשת כעסך עם כל תוקף יכלתך כי אם כרע
רבץ כארי וכלביא מתאפק וכובש ואינו קם לנקום
נקם לסיבה קטנה כי אם לענין גדול יפעול גבורתו
וזהו מי יקימנו הכוונה מי הוא הסיבה אשר יקים
אותו להתעורר מוכרח להיות סיבה גדולה מאוד
להקים לב אריה כמוהו, וכענין זה מספר בלעם
בשבח גבורי ישראל (במדבר כ"ג) הן עם כלביא
יקום וכארי יתנשא וגו' כלומר זה העם הוא ממש
כטבע הארי' והלביא שלא לסיבה קלה יקום הלביא
ויתנשא האריה לטרוף טרף ויהיה מלת יתנשא
מפועל המתדמה כמו מתרושש מתעשר ובאמת אינו
כן והכוונה נראה כמתנשא ובכל זאת אינו קם
והוא להורות על כבישת הכעס ככה זה העם יכבד
עליו לקום ללחום על ענין פחות כי אם כאריה
וכלביא כנ"ל מי יקימנו ויכבד עליו ההתקוממות,
אמנם אם כבר נתעורר לקום מוכרח להיות מסיבה
גדולה ותקם להעמיד הצדק ולהרחיק העול ואז
מנוחו בלי ספק וזה לא ישכב עד יאכל טרף ודם
חללים ישתה, וכן אמר משה דן גור אריה יזנק
מן הבשן (דברים ל"ג) והוא על שמשון הבא ממנו
כמ"ש רש"י, ויתכן כי לזאת נזדמנה לב' הגבורים
המיוחדים באומה ישראלית להלחם עם אריות
והוא שמשון ודוד בתחילת יציאת גבורתם לפועל
כמ"ש (שופטים י"ד) והנה כפיר אריות שואג לקראתו

ותצלח עליו וגו' וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין
בידו וכמו כן סיפר דוד מענין הדוב והארי שנזדמנה
לו עוד רועה בצאן והיה לו לאות ולמופת שיהרוג
את הפלשתי והיה להם זה הסימן בהלחמם ונצחם
את האריות להגביל מדת גבורתם להיות שנתן
להם מאת ה' מטה עוז ושבט מושלים לא יהיו להם
מאת ה' להזיק לעולם כי אם יעצרו גבורת! ויכלתם
ולא ישתמשו בו כי אם לישועת ה' בישראל ויהיה
להם זה ההתעוררת מהאריה שלא יתעורר בנקל
כי לסיבה חזקה ושמשון קיים זה כאשר עלו אנשי
יהודה אל סעיף סלע עיטם (שופטים ט"ו) ויאמרו
לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים ויאמר להם שמשון
השבעו לי פן תפגעון בי אתם, ומה היה צריך
להשביע אותם שלא יפגעו בו כאשר רצו להרגו
ישתמש בכחו וגבורתו לעומתם, אולם זה לאות כי
היה כובש גדול בגבורתו שלא ישפוך דם שלא כדין
כי הם צדיקים נגדו במה שרצו למסור אותו ביד
פלשתים להיות הוא הגורם ומסכן את כל ישראל
במה שנבאש בפלשתים והיה מחויב מיתה לכן בקש
מהם שלא יפגעו בו הם, אמנם לנגד הפלשתים
בטח בגבורת ישע ימינו אשר נתן לו ה' וזה ברור
כי הכח והעוז נתן לו רק להנקם באויבי ה', וכמוהו
בדוד מה נפלא מאוד התאפקותו להרוג את שאול
אשר עמד על דמו וב' פעמים נמסר שאול בידו
ואבישי בקש להרגו ולא הניחו באמרו מי שלח ידו
במשיח ה' ונקה כי לא לזאת נתנה לו זה הכח
והגבורה וטרדתו מפני שאול וצרת נפשו ותאות
המלוכה ורדיפתו אותו לא הניעו את לב דוד אשר
לבו כלב האריה חזק מגור להוציא את חרבו מתערה
לעומת שאול וזהו הפלגת גודל כבישת יצרו לזה
יקרא גבור באמת, הרי מבואר ענין גבורת אלו
הגבורים השנים ושקול דעתם וכבישת יצרם כי אם
ידעו בבירור שהוא לרצון לה' נותן בידם זה הכח
והוא הנלמד מהארי' אשר נזדמן לאלו ב' השלמים
שמשון ודוד ובעבורם נמשלו ב' שבטים אלו לארי'
כנ"ל, ומצינו הקפדה גדולה כאשר יתן ה' לאדם
איזו כח למען ישראל וטובתם והאיש הזה לא יהיה
מעצור לרוחו ויפריז על המדה מדעת עצמו וזהו
לאות שאינו כובש את יצרו יפול ביד האריה כמו
שהיה אצל הנביא אשר בא מיהודה וצוה לו ה'
שלא יאכל לחם שם והנביא הזקן אשר בשומרון
כחש לו ג"כ בדבר מלאך ה' והלך ואכל אתו לחם
ונפל

אלו החיות אשר הוטבע בהם אלו המדות בטבע ולא ישתמשו בהם כי אם לענינים פרטים אשר נוצרו עליהם ולא לדבר אחר כלל ויתבונן האדם להגביל אלו המדות בבחירתו ולהדמות אל הטבע שלא ישתמש בהם כי אם רק לשם שמים באמת, וזה הוי עז אומר כנמר שמשתמש במדה זאת לדבר פרטי המיוחד לו דוקא וקל כנשר דייקא רץ כצבי וגבור כארי דוקא כאלו הב"ח המשתמשים באלו המדות, ונבאר ענין גבור כארי כי הארי הוא המגביל מדת הגבורה איך ישתמש בו האדם לתת כבוד ליוצרו דייקא ולא להנאת עצמו כלל, ונבאר מאמר בן זומא איזהו גבור הכובש את יצרו וכבר כתבנו כי יש במדת הגבורה ב' בחינות, א גבורה בפועל אוחז חרבו בימינו ומאן דלבי מחא ומאן דנבא קטל ורק להשחית אהב ואימתו מוטלת על בני אדם ונותן חתיתו בארץ החיים לזה יקראו בני אדם גבור, אבל באמת לא זהו תואר גבור באמת כי איש כזה מזיק ומשחית לבריות בעלם ונהיה גבור כענין עריץ ומשחית, ולא היה בורא עולם נותן רשות לאשה לתוארו בתואר רע ומזיק כזה כי ה' הטיב לא יבוא ממנו רק טוב, וכאשר נקרא הוא ית' בתואר גבור מוכרחים אנו לומר שזה התואר הוא מעלה וטוב לעולם לא משחית ומזיק אבל תואר גבור באמו' הוא על בחי', הב' והוא הכבשה וארך אפים בענין הגבורה עצמו באם יש ביד אדם הכח להכות לאדם העומד נגדו והקניטו באיזו דבר והוא כובש כעסו ומעביר על מדותיו מפחד אולי ישפוך דם נקי לזה יקרא גבור ע"ד האמת כי גבורה כזאת הוא לתועלת העולם ולא לנזק, וזהו איזהו גבור הכובש את יצרו ומביא ראיה מהכ' טוב ארך אפים מגבור וגו', והגבלת הגבורה בזה האופן דייקא יעורר אותנו הארי מטבעו כאשר נספר למה שטבע הארי מיוחד באומץ הלב וכח וגבורה יתר מאוד מכל סוגי הב"ח הטורפים, ועם כל זה הונח בטבע להיות כובש גודל יכלתו לבל יקנוף ואינו מתעורר לדבר קל ונהפוך הוא כי יש בו בטבע מדת החסד וארך אפים ואינו נח לכעום ואינו מזיק לב"ח כי אם בעת שהוא רעב אז מיים והמשורר יצייר לנו אימתו ופחדו דוקא בעת שהוא רעב ורוצה לטרוף טרף כמ"ש כאריה יכסוף לטרוף אז הוא מאיים ומחריד לב הפוגע בו ולולי זאת אמרו הטבעים שעבר על אדם ישן ולא הזיקהו אף לא הקיצו משנתו גם נעורי הב"ח עברו על פניו ולא נגע בהם ואמרו ג"כ הטבעים שהוא מוגע בקדחת רביעית בכדי שלא יתאוה לאכילה בכל עת כשאר ב"ח וזהו לטובת העולם שלא יטרוף טרף כי אם לעתים רחוקים, ורז"ל אמרו אריה אישתיה זינתי' והכוונה מזון מחום הקדחה, לזה הונח בטבעו ענין ההסתפקות שלא יעורר אימתו על נקלה מה שא"כ הדוב והנמר אשר אינם בכח ועת כארי ועם כל זה הזיקם יותר מצוי ורגיל כי אין מעצור לרוחם כמוהו, וזהו הוי גבור כארי בענין הכבישה והוא מוכרח לעשות רצון אביך שבשמים, ולזה נמשלו גבורי ישראל הצדיקים לאריות, וזהו מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם והפך זורם דוקא במה שבכל גבורתם יש להם כח להתאפק כי כאשר יוכר הגבור ביום הלחמו ביום קרב וטרף זרוע אף קדקוד ככה תגדל תפארתו תגורתו עד למעלה יותר אם בעת זעמו והפו יתן מעצור לחרבו שתשאר על ירכו ולא ירבה חלליו בכל עת כי אם לסיבה גדולה מאוד להציל עשוק בדם נפש עשק רש וגזל משפט, וכמו שאמרו במדרש ממדת גבורתו ית' שהוא מאריך אף ולא יתעורר לנקום נקם לסיבה קטנה ונקלה כי אם משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום וגו', ושלמה קרא גבורים כאלו כמ"ש הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל דוקא לא גבורי עכו"ם אשר כל גבורתם להשחית כדוב שוקק וכנמר שוקד השקט לא יוכל חרבו מדם אף דם נפשות נקיים מחבלים כאלה לא יתוארו בתואר גבורים לתקן עולם כי אם להשחית, ולזה תארו את נבוכדנצר בשם משחית גוים לא בשם גבור, אמנם גבורי ישראל הם הכובשים גבורתם, וזהו כולם אחזי חרב כלומר נאחזים ונעצרים מהחרב שלא ישלפוהו בכל עת ואף כי הם מלומדי מלחמה בכל זאת איש חרבו על ירכו ולא בימינו בכל עת, מפחד בלילות הכוונה שלא יפגעו בספק נפשות כי מליכו מי שדאי מאויב מיתה נמשל לזריחת השמש כמ"ש אם זרחה השמש עליו דמי' לו (משפטים) כלומר ברור לך הדבר כשמש אשר בא על עסקי נפשות ואז הכהו והרגו ויהיה מפחד בלילות על ספק נפשות, זה שאמרו בני קרח (תהלים מ"ה) חגור חרבך על ירך ולא תאחזהו בימינך ואז תקרא גבור כי אם בעת צלח ורכב על דבר אמת לדכא עושק

ולשפוט

ושאר הברואים יותר בהם מגודל פליאת חכמה מעניני טבעם ואין מהתימה שהאדם מושל בם ורודה בהם ומהשוב שחושב לו היו אלו הברואים גדולים וחזקים לא היו נכנעים אל האדם, אמנם בזה הסגולה אשר לפנינו הוחן לו מהטבע פי שנים אלו אשר זכרנו אם מגודל כמות גופו מכל הב"ח ואם מעומק מחשבת הבורא נכרת מגודל ערמתו ופקחותו ועם כל זה הוא נכנע לאדם וזה מסיבת חסרונותיו אשר הוא משונה מכל הב"ח בשאין לו פרקי רגלים לברוח ומוטבע בפח הפינה ועל ידי זה נח להשיגו וכפי בנין גופו הי' עלול למקרים אשר לא יתמיד מינו לזה הוחן בכלי מלחמה להלחם בו נגד מזיקיו והוא החוטם הארוך והוא כלי לו להושיט מאכלו לתוך פיו בתלשו בו העשבים הראוי למאכלו כי אינו יכול להוריד ראשו לארץ כשאר הב"ח לזה מגיע חוטמו לארץ ומתהפך בו ויסרת אותו זה האבר תמורת כמה אברים מהבעלי חיים אשר הוא משולל מהם, ומזה יתבונן המשכיל טובת הבורא וחסדו על ברואיו והשתנות גופו בכמה חסרונות יסבבו לו הסדר נתן לו תמורתם האבר הנכבד הזה אשר לו בכדי שיהי' מציאותו מתמיד גם הננו בהשגחה יתירה משאר הב"ח יהי' לו זה תחת שלימות האברים בשאר הב"ח ולכן בהתבונן המשכיל אלו השנוים ויתפעל מזה על חכמת הבורא ימלא פיו תהלתו ותקנו לברך בוראו ולהללו ברוך משנה הבריות וכדאי זה הנברא מעוררו על חכמת בוראו להזכיר עליו ברכת ה' בשם ומלכות, וזהו שאמרו ז"ל הרואה פיל בחלום פלא נעשה לו והקשו והא אמרו במ"א כל החיות יפין לחלום חוץ מהפיל ותירצו הא במסרג ופי' רש"י מסרג שנושא אוכף עליו הוא טוב וסימן יפה להורות שהוא צדיק וראוי למשול אף בזה הסגולה הגדול והנורא שנראה בו מפלאות הבורא יותר מכל הב"ח, וזה פלא נעשה לו כי ראוי גם כן להעשות לו פלא אחר שנראה לו שגם זה הסגולה כפוף תחת ידו במסרג. אמנם בלא מסרג אינו יפה אבל מראים לו שעל זה הסגולה הוכר בו פלאות הבורא אינו כדאי למשול בו מצד מעשיו אשר לא טובים והוא גרוע ממנו ולזה אמרו כל החיות יפין לחלום חוץ וכו':

היוצא מדברינו אשר בזה הסגולה נתבונן פלאות הבורא מבחי' גודל כמותו ועם כל זה הוא נכנע לאדם ואולי הוא מחסרון ערמה כשאר ב"ח גדולי הכמות הנכנעים לעבודת האדם אמנם נכר ג"כ משעומק מחשבת יוצרו מגודל הערמימות אשר הוטבע עליו יותר מכל הב"ח ג"כ עד אשר פקחותו קרובה להבנת אדם כמעט ועם כל זה הוא נכנע אל האדם אין זה כי אם יד ה' עשתה זאת לגודל מעלת האדם וחלקו בארץ חיים, וזהו פיל אומר ירנה כאלו יאמר בעוררו את האדם להתבונן בו מה גדלו מעשיך ה' הוא על גודל כמות גופו מאוד עמקו מחשבותיו על מעלת צורת זה הסגולה והשכלה אשר בו ועם כל זה הוא נכנע אל האדם ואיך לא יכנע האדם אל בוראו, או יאמר מה גדלו מעשיך ה' סובב על האדם אשר הוא תכלית הבריאה המכונה בשם מעשה ומה עמקו מחשבותיו אשר נתן לאדם דעת ובינה למשול בזה הסגולה הגדול ומלא חכמ' וערמה והוא נכנע לעבודתו וללחום מלחמותו כמבואר מעניננו, והמש"ל:

ארי' אומר: ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה על אויביו יצריח אף יתגבר:

טבע זה הב"ח הוא מיוחד בכח ועוז מכל הב"ח כ"ש הכתוב מה עז מארי ולזה הוא מתואר מלך שבחיות ונקרא גבור כמ"ש (משלי ל') ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל, ואמר ר' יהודה בן תימא הוי עז כנמר קל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, ומה שזכר אלו הב"ח אצל אלו המדות לפי שאלו המדות הם על פי הרוב ממדות מגונות ומזיקות לקבוץ בני אדם, אמנם לפרקים הם נצרכות ג"כ לענין עבודת הבורא ית' ואם יזכור המדות עצמם הוי עז, וקל, ורץ, וגבור ל"ר א"ש נתן תורת כל אחד בידו ויסיתנו היצר להשתמש באלו המדות להנאת עצמו, בחשבו שהוא עז פנים לשם שמים או שאר אלו המדות וקלקולם רב מאוד בחברת האדם, לזה זכר

השיב אחור ימינו והוא בחי' הגבורה בימינך מה שבארנו שם כי אם מתנהג כפי הטבע לבד וזהו ענין העוז שאינו מתעורר מהמחרפים ומגדפים המכחישים בגבורתו לגמרי, וזהו ברוב עוזך מה שאתה מתאפק ורואה עלבונינו ואינך מתעורר בגבורתך בפועל ע"י זה יכחשו לך אויבך שאומרים מבלתי יכולת כביכול) אבל אנו ב"י יודעים כי לולי עולם יכלתו כברי אבדנו כשה אחד בין ע' זאבים וזהו הן גבורותיו והן נוראותיו וזהו מה נורא מעשיך וגו' ומה הוא אשר ברוב עוזך יכחשו וגו' הרי בזמן הגלות השגחתו עלינו מתוארת בשם עוז, וזה שמעורר לנו הנבי' כנ"ל ואני אשיר עוזך אני מעורר לב"א וזהו ענין השיר לפי דרכנו חסדי הבורא בהשגחתו בגלות המתואר בעוזך וגם אני מעורר בני אדם ע"י טבעי זמן הגאולה המתוארת בבוקר כמ"ש אתא בוקר וגם לילה וזהו ארנן לבוקר חסדך וזה בב' בחי' טבעי אם בעת כי היית משגב לי בעת הצלחתי וגם ומנוס ביום צר לי מורה ומעורר על השגחתו ית' בעת צר להם עינו ית' פקוחה להושיעם ומנוסם ומעוזם בעת צרה ויעזרם ויפלטם בעת הגאולה. כל זה יתעורר המתבונן מטבע זה הנמצא כנ"ל, וזה מה שרצינו אליו:

פיל אומר: מה גדלו מעשיך ה' מאוד עמקו מחשבותיך:

אמרו רז"ל ברכות פרק הרואה הרואה פיל וקוף וקפוץ אומר ברוך משנה הבריות כי היא בריה יותר גדולה מכל החיות אשר בעולם ובתארו הוא משונה מכל הברואים שאין לו פרקים וחוליות כשאר ב"ח ואינו יכול ללכת כי אם מעט לאט ופעמים מדלג ואינו יכול לכוף ראשו למטה לארץ ועל כן נברא לו חוטם ארוך שמקבל בו מזונו ושותה בו ומתנשם וטבעו לעמוד במים לזה נצרך לכלי זה שיחזיק רב אויר ורגליו הראשונים גדולים מהאחרונים וכן עומד ויש לו שנים גדולות עד מאוד ובונים עליו מגדל גבוה ומחזיק חמשים פרשים או מאה והוא בן תרבות ונכנע מכל ב"ח ומדבריים ומקבל תוכחת מוסר והוא ממזג שוה ככלב והסוס ומכיר ומשכיל ומלמדוהו שישתחוה למלכו ולא יתחבר עם הנקבה אחר עבורה ויחיו מאה שנה או מאה ועשרים שנה ויש אומרים מאתים או שלש מאות ואמרו עליו שהוא משכיל מאוד וערום ופעם אחת עבר בשוק מוכרי קמח ולעגו עליו החנונים על שינוי בריאתו והרגיש בלעגם והלך לנהר ומלא את החוטם מים ועבר עוד בשוק ההוא והשליך המים על הקמח והציף הכל והוא מפיל בשיניו הכתלים הגדולים ובמלחמה מפיל החלונות ואוכל ושותה פעם אחת ביום ומניע תחילה רגלו השמאלי בהליכתו הפך משאר ב"ח והוא צועק בפיו ולא בחוטמו וצעקתו גדולה כמו הארי' ואחר שיצעק ישאר בחוטמו אויר שישמיע קול ערב כקול זמר נעים ושותה יין וכשנותנים לו אגודת עשבים יבשים משקל ארבעים לטרות כורכן בחוטמו ונותן לתוך פיו אשר מתחת לחוטמו כמו ארובה ואוכלה בפעם אחת ואני ראיתי בעיני שכרך ככר לחם בחוטמו משקל עשרה לטרות ונתנו לתוך פיו וכח ההרגש אשר בחוטמו נפלא מאוד שהוציא פקק מתוך צלוחות יין אטום בראש חוטמו ושתה היין גם זה ראיתי שלקח אגורה ותקע בחוטמו והגביה מטבע דקה מאוד מהארץ ומתוך דלי מים בחוטמו גם ירה בקנה שריפה וכמוהו מהמלאכות א"א לפורטם ראיתי אני שעשה ויהי' לפלא בעיני כל רואה והנה ימצא בברואים מהנפלאות על אלו הב' מינים אם בכמות כגמל ודומיו אשר עין רואה ישתאה מתכונת הבורא בהם עם גודל כמות גופה כמה פעמים מהאדם עם כל זה הם נכנעים לנער קטן נוהג בם וזה יהי' אומנם לפליאות צורתם ומעוט הבנתם אף בערך הב"ח ויתעורר האדם מזה לשבח לאדון הכל אשר בראם על זאת הצורה ושם אלהי' חכמה כדי שיהיו נכנעים לאדם לעבוד עבודתו ויש עוד מבעלי החיים קטני הכמות כהשרצים ודומיהם ועם כל זה ניכרת בהם עומק מחשבות בוראם מהערמה והפקחות הוטבע בם או מדה מהמדות כמו הנמלה אשר היא ברי' קטנה ותכין בקיץ לחמה וגו' וכמו שהעיר עליה החכם שלמה להתבונן בה בינה וכמו כן הדבורה והשממית

ושאר

אזה ופי' ג"כ בזה הכתוב קורץ עין יתן עצבת ואויל שפתים ילבט כי רז"ל אמרו את בלעם בעין רעה וכמ"ש וישא בלעם את עיניו ובכתוב משמע שעיקר כח בלעם היה בפה, אמנם תחלה היה נותן עיניו בדבר הרוצה לקלל ומכוין בו עינו הרע במלוס גדול כנ"ל כהבטת הקפעה ועי"ז התרע ומלי' דהאי גברא ואחר אלה קללת שפתיו, אה קורץ עין יתן עצבת כלומר מה שעצם עיניו להסתכל נתן בו עצבת ורע מזל ואח"כ אויל שפתיו ילבט נלבט בשפתיו לולי ה' שהיה לנו והפך הקללה לברכה ע"כ דפח"ח, והוה נבוא אל הענין ויהיה הבטת עין אחת מעליותא לדבר המובט והנה מצאו רז"ל סתירת הכתובים פה אמר עין ה' אל יראיו ולהלן אמר עיני ה' אל צדיקים ותירצו ל"ק בזמן שעושים רצונו וכולם צדיקים נופלים ממדרגת היראים מסתכל הקב"ה בב' עינים ואינם צריכים להשקפה מדוקדקת ולא יקרה עון אמנם בשאינם עושים רצונו ומוסרים לפגע הזמן ומקריו ולמען שלא יאבדו יחידי סגולה היראים הנמצאים בדור ההכרח נותן להשקיף עליהם בהשקפה מדוקדקת יותר ולזה אמר הנה עין ה' אל יראיו בעת נגזר גזרת מות או רעה לסיבת אין עושים רצונו אז מביט אל יראיו בעין אחת השקפה מדוקדקת להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב, ולפ"ז נבוא לענין הקודש כי לא יתכן להשוות הדמיון השגחתו ית' בעין אחת לשינת הצבי בעין אחת כי פה השקפת עין אחת השקפה על תכלית הדקדוק וחזקה מהשקפת ב' עינים ושם ענין פתיחת עינו אחת הוא גרוע ואלו בעת שינתו מפתיחת ב' עיניו בעת הקיצו, וזה שאמר דומה דודי לצבי לענין פתיחת עינו אחת בעת אינם עושים רצונו וזהו שאמר יכול הדמיון מכל וכל ומה צבי כשהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה והוא גרוע מפתיחת ב' העינים אף הקב"ה כן בעת הבטתו בעין אחת גרוע להמובטים מהבטתו בב' עינים ת"ל הנה עין ה' אל יראיו ויראים הם גדולים מצדיקים וכבר למדנו הרמב"ם כי השגחתו ית' על האדם הוא כערך השתדלות האדם אליו ית' והנה השתדלות היראה יותר גדול מהשתדלות הצדיק ע"כ מוכרח אני לומר כנ"ל והבן — ונדמה ארץ ישראל ג"כ לצבי כמ"ש ארץ צבי לומר מה צבי אין עורו מחזיק את בשרו אף ארץ ישראל בשעה שיושבים עליה רווחא ובשעה שאין יושבים עליה גמדא ופי' במה שתמה על חלק קטן מהארץ אשר היתה מחזקת ששים רבוא עירות ועתה אף ששים רבוא קנים אינו מחזקת כפי למראה עינינו ותרצו ארץ צבי כתיב כמו שהצבי כשמפשיטים עורו אין מחזיק את בשרו שוב כשמניחים על הבשר בחייו היה נראה כמדת הבשר אמנם אח"כ נגמדה אף א"י כן ויהיה זה ע"פ נס וקרבו רז"ל אל הטבע במה שהראו דוגמתו בטבע בעור הצבי, ולפי דעת קצת יחסו הסיבה לפי שהיא ארץ הרים ובקעות וידוע כי משך קטן כזה ברוחב ואורך הארץ יחזיק יותר אנשים כפלים משטח ישר במדה כזה כי אם נצייר במחשבה ימותחו ההרים והבקעות ונעמידו על שטח מישור יהיה מדתו באורך וברוחב כפלים או יותר מאשר היה בתחלה ותלוי לפי גובה ההרים ועומק הבקעות ולזה לא נוכל לצייר עתה איך היתה מחזקת יושביה לפנים והוא כעין עור הצבי הבא לפנינו ואנו רואים ג"כ הבשר ולא נצייר כי זה העור מזה הבשר גם לא נוכל למתוח העור כבתחלה כי כשהעור היה עליו בטבע היה נמתח כל הקמטים ובחוזק כשלימות יד הטבע אמנם במלאכה לא נוכל לדמות עצמינו לטבע כמו שביארנו במ"א ככה לא נוכל עתה לדמות איך היו עם רב כזה מתופפים במשך קטן כזה מהארץ, וכמו כן נקראו ישראל על זה התואר כמ"ש הצבי ישראל:

היוצא מדברינו אלה הנמצא הזה על ידי טבעו יצייר לנו ענין חסדו ית' על מהירת הגאולה וישועה וגם בהיותנו בארץ אויבנו יצייר לנו ענין השגחתו ית' עלינו בעינו הפקוחה וכמו שטבע הצבי מקום טבעו מקום שנולד לא יניח ולא ישכח באם ישולח בסוף העולם לענין זה ג"כ דומה דודי לצבי וכמו שהבאנו לעיל המדרש, וזה הנרמז בכתוב אשר יחסו לו צבי אמר כלומר טבעו יעורר לנו והוי כאלו יאמר זה ואני אשיר עוזך כלומר מטבעי יקיף האדם ומצייר ענין העת המיוחם לו בעת הגלות כמ"ש עד מתי עוזך בשבי ואמרו עוד ברוב עוזך יכחשו לך אויבך וכבר כתבנו למעלה בשיר התרנגול ובמ"א מזה החבור כי עוז הונח על סובל ומתאפק מאשר בכחו לעשות ואינו עושה לסיבה ידועה ואף יעוררהו רבים לאחוז דרכו בפועל עם כל זה הוא כובש יצרו ואינו עושה ומאשר עתה בגלות כביכול שאינו מראה לנו נסי' וגבורותיו אשר פעל עמנו בימי קדם ועל זה אמרו

השיב

הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש, הכוונה כמו שהצבי אף הוא כבר ביד משתמט בטבע הקלות המרוץ שלו ונמלט ככה אם כבר באת בכף רעיך והוא היצר הרע נוקשת באמרי פיך נלכדת וגו' הנצל והשמט ממנו כצבי מיד, והסנדמיה בזה לצבי בענין רצונו ית' ועבודתו ולרוץ אל מצותיו יהיה דומה דודי לצבי למהר ישועתינו וכמו שאמרו ז"ל על פסוק דומה דודי לצבי אמר ר' יצחק מה הצבי הזה מדלג ומקפץ מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ומגדר לגדר כך הקב"ה מדלג ומקפץ מבית המדרש זה לבית המדרש זה בשביל לברך את ישראל הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כותלי בתי כנסיות ובתי מדרשות משגיח מן החלונות מבין כתפיהן של כהנים מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים, ד"א דומה דודי לצבי מה צבי מדלג וכו' כך משיח נגלה ונכסה מהם הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כותל מערבי שאינו חרב לעולם, ומצינו ג"כ ע"פ השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ ודרשו רז"ל שהשביע את האומות שלא ישעבדו בישראל יותר מדאי, ואמרו עוד למה נמשלו ישראל כאילה לומ' לך מה אילה רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה כך ישראל חביבים על הקב"ה כל שעה וכמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' ועדיין חביבותי' גבן, ולזה השביע את האומות אל תחשבו כי מסרתי אותם בידכם ולא אשגיח עוד בהם ושנאתי אותם והם הפקר אצליכם לא כן כשם שלא תפסק אהבת הצבי מבת זוגו וחביבה עליו כל שעה כך ישראל חביבים לפני גם עתה, ואמרו עוד ע"פ ברח דודי ודמה לך לצבי אימתי ביום שחרב בית המקדש נדמה לך לצבי מה הצבי הזה הולך לסוף העולם וחוזר למקומו אף ישראל אף על פי שנתפזרו בכל העולם עתידין לחזור שנאמר אלכה ואשובה אל מקומי דקלטינוס מלכא צד צביין ואפי' קרנאון דדהב ושלחינון לאפריקי לג' שנה הלכו לאתריהון ע"כ, הרי נסה טבעם שלא יעזבו מקומו אף אם נתרחקו לזאת נדמה הקב"ה לזה הנמצא במה שיחזור עוד למקומו וגם ישראל ישובו אל מקומם כמ"ש ושבו בנים לגבולם, ואמרו עוד מה הצבי כשהוא רץ מחזיר ראשו לאחוריו כך הקב"ה אף אם נתרחק מאתנו בגלות מ"מ מחזיר פניו להשגיח בנו שלא נאבד

בתוך הגוים ומה הצבי כשהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה יכול אף הקב"ה כן ת"ל הנה עין ה' אל יריאיו למיחלים לחסדו, ופה מקום הערה כי הראיה שמביא מהנה עין ה' אל יראיו משמע עין אחת והוא מום כדמיון הצבי ומה זה אמר יכול שהוא כן ת"ל שאינו כן ומביא ראיה שהוא כן ממש, אמנם הענין כי הדרשן לא היה יכול לדמותו לצבי ישן ממש וכבר נאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל הרי שלל ממנו השינה והתנומה שאין לייחס לו ואף ע"ד המליצה ולזה מצינו אמר הכתוב עיני ה' אל צדיקים אמר עיני לשון רבים משמע בב' עינים ונמשכו למאמר רז"ל בת"א כתיב עיני ה' אל צדיקים וכתיב הנה עין ה' אל יראיו ל"ק כאן בשישראל עושים רצונו של מקום מביט אליהם בב' עינים וכשאין ישראל עושים רצונו מביט עליהם בעין אחת, וי"ל לפי הכלל שידענו שהירא יותר נכבד במעלה מהצדיק והראיה היה מפורסם לצדיק ולא נקרא ירא כי אם אחר העקידה כמ"ש עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ואיך מוקים הנה עין ה' אל יראיו באין עושין, אמנם הענין הוא בשנבין בטבע ההבטה בב' עינים והבטת עין אחת כפי מה שהוא אצלינו והוא כי מי שרואה בשילוח ולא אל דבר מיוחד ב' עיניו פקוחות והוא השקפה כללית רואה כל הדברים יחד בלי השקפה מדוקדקת אמנם כשרואה דבר צריך לדקדק בראיתו כדרך המורה חיצים ורצונו לקלעות למטרה הטבע לעצום עינו אחת ובזה תכפל הראות כי נתאמצם ראיית ב' עינים בעינו האחת וכמו שפי' הרב בעל עקדה ע"פ וקבותו לי משם הואיל ואפס קצהו תראה וכלו לא תראה תהיה השקפת הכלל ומצומצם בהקצה ויחזק ההסתכלות, וכל עניני של בלעם הי' עין רעה וכמו ששמעתי מכבוד הרב הגאון דפה קהלתנו פי' על התרגום שתום העין גברא דשפיר חזה והוא תמוה כי בפסוק אמר שתום העין ותרגם בהפך אמנם פי' כנ"ל כשהי' רוצה להכנים עין רעה היה מעצים עינו האחת והיה הסיבה להכפיל ולאחד ראות עינו השנית וזה שתרגם שתום העין ע"ד כדי שיסתום ויגוב ופי' הרמב"ם שם שסותם הנקב הגדול ומניח בתוכו נקב קטן ככה ג"כ היה סותם העין שלא יהיה פתוח לגמרי כי אם מעט ולא ישאר כי אם פתיחה מעט ויהיה זה סיבה להסתכל בדבר הנראה וזה ע"י סתימת העין גברא דשפיר

חזה

הריה בחיות שור בבהמות ונשר בעופות ואדם גאה על כולם נטלן הקב"ה וקבען בכסא. הכבוד שמתגאה על הגאים וכאלו השור אומר כלומר המתבונן ממנו השירה לה' כי גאה גאה ב' פעמים הואיל והוא הגאה שבבהמות ומ"מ משעבד גאותו להשמע אל האדם כפי חק הטבע ומקבל עול בני אדם חוק ולא יעבור והנה האדם אשר הוא ג"כ גאה ומעליו יחזיק בטבע השור לקבל עליו עול הגאה ממנו והוא עול מלכותו ית' מזה נמשך ההגלה הזאת אשר אנו משוררים עליה והוא סוס ורוכבו רמה בים כל זה נמשך מהתבוננות השור, וזה מה שרצינו אליו להתבונן מזה הכוונה מסכים להכתוב שמכוון לו בעזרת ה':

חיות השדה אומרים: ברוך הטוב והמטיב:

אמור הנביא כל חיתו שדי אתיו לאכול כל חיתו ביער, הרי יש ב' מינים בחיות השוכנים בשדות והם החיות הקרובים לישוב וחיתו יער הם הרחוקים מישוב בני אדם והם שוכני היערות והמדבריות וכמו שאמר דוד כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף, ירצה המופלגים והרחוקים בהררי אלף, ואמר עוד המשלח מעינים וגו' ישקו כל חיתו שדי תשת חושך ותהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער הכפירים שואגים, זכר בין חיתו יער הכפירים וידוע הרחקם מהישוב, והנה החיתו יער זכר להלן בפרט זאב דוב אריה ופה הכוונה על החיות אינם טורפי אדם כעופר איל ויחמור תאו וזמר והם הנזונים מתבואות השדה ואינם מכת הנגועים ועל זה נאמר ויתרם תאכל חית השדה והם חיים מההפקר ובטוב בני אדם בהתברך האדמה ברבוי התבואות גם להם טוב וישתתפו בטוב בני אדם, ותקן על הגשמים ובשורות טובות מברך הטוב והמטיב ומקשי בגמרא על הגשמים הטוב ומטיב מברך והאמר רבי אבוהו ואמרי לה וכו' מודים אנחנו לך וכו' ותרצו תחילה הא דאית לי' ארעא הא דלית לי' ארעא והקשו אית ליה ארעא הטוב ומטיב מברך והא תנן וכו' לא קשי' הא דאית ליה שותפות וכו' ומסקינן שם דאיכא בני חבורה דשתי' בהדי מברך ג"כ הטוב והמטיב גבי שינוי יין ומיילא גבי גשמים תרוצא קמא דאיכא איתתא בהדי' דאיכא אחי בהדי הלכתא כינהו וכ"פ הרמב"ם הלכות ברכות פ"י הלכה ז', והנה אמר הכתוב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהי' כל תבואתה לאכול ועשאן שותפים לזה כאלו יאמרו הטוב והמטיב, וזה חית השדה אומרים כלומר מטבע פרנסתם המשתתפים עם תבואת השדה כאלו אומרים ברוך הטוב והמטיב וזהו שדרשו לענין ביעור מזה הכתוב בספרא ממה חיה שאינה ברשותו אוכלות בהמה שהיא ברשותו אינה דין שתאכל אלא כל זמן שחיה אוכלות מן השדה האכיל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית ומש"ל:

צבי אומר: ואני אשיר עזך ארנן לבקר חסדך כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי:

הנמצא הזה מעורר למתבונן בו על ענין נכבד ממדותיו ומאמריו במה שהוא מאת הטבע קלות המרוצה ובא מאמר התנא האלהי יהודה בן תימא הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים ונאמר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה ואמר דוד דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי ואמר המשורר הקדוש משכני אחריך נרוצה, וליחס שאלין במה שאמר התנא הוי רץ למצוה מנינו מעשהאל קל ברגליו כאחד הצביים אשר בשדה ולענין יתם מה שממנו אמר שלמה הגלל

פעולתו ולעשות מעשהו, וכאשר נתבונן מה התכלית בזה המציאות והוא קבלת עול מלכותו ית' והנה מי נכנס בעול מצותיו הלא המה ישראל לכן אמרו רז"ל בראשית המורה כי הבריאה היה לתכלית רומז על האומה המקבלים אלהותו ועול מצותיו, והנה הכלל מחובר מפרטים והפרט היותר נכבד מכולם אשר יראה בו זה התכלית בשלימות נוכל לומר כי גם הוא הכוונה במלות בראשית וזה אמרם בראשית בשביל משה שנא' וירא ראשית לו, והנה אמר הכתוב אדם לעמל יולד וכמ"ש במדרש דאי לא לעי לא אכל וכאשר ראינו זה בחיפוש כל הנמצאים שלא נברא דבר אשר יהנה מהעולם בלא טורח ועמל מה יהי' לעולם מחיר בעבור הנאתו ממנו וק"ו האדם אשר הוא תכלית הכל אין לו לאכול בעולם לחם חנם וכאשר ראינו זה ביחוד בבהמות הביתיות ובפרט בזה הנמצא אשר לפנינו כי תועלת העולם מעמלו ועבודתו מאה ואלף שערים מאשר נהנה מן העולם, ולמה שהאדם אין תכליתו זה העולם לבד כי אם מגד תורו אמנם עיקר תכלית בריאתו היא התורה אשר לו ובעבורה רב טוב צפון לו בעוה"ב לכן תלוי מזון האדם ופרנסתו בעוה"ז כפי עמלו בעסק התורה ומצותי' יותר מטרחו במזונתו ולכן נתיעד מזונו פה כפי קבלו עול מלכותו יתברך כמ"ש אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וכמ"ש בזה במ"א, ולכן בכל עת צרכו אל הלחם נתבקרה פנקסתו אם הוא ראוי להיות נמצא במציאות בבראות בו סימני התכלית אשר נברא למענו ואם לא יהי' מציאותו לבטלה ויתחייב העדרו, וכענין הזה ממש הי' בכלל ישראל בעמדם על הים תלוים באמת איש בהתבקר פנקסתם אם ראוי להם המציאות יותר מהעדר כמ"ש רז"ל מקטרג שר של מצרים מה נשתנו אלו מאלו כלומר כשם שלא נראה באומה שלי תכלית כוונת הבריאה ככה ג"כ הם משוללים זה התכלית והיו נדונים אם להשאר במציאות או להעדר כעמידת אדם בכל יום על עסקי פרנסתו, וזהו שאמרו קשה מזונותיו של אדם בכל יום כקריעת ים סוף אז, והנה מי הכריח מציאותם על העדרם אם לא נראה בם התכלית בבריאה כמו במצרים אמנם זהו מחסדי הבורא במה שברא העולם לתכלית הכלל כמו שאמרנו בראשית בשביל ישראל אמנם אם לא נמצא לפעמים זה התכלית אל הפועל היתה הכוונה

בבריאה ג"כ בראשית בשביל צדיק אחד כמשה כנ"ל וכמ"ש וצדיק יסוד עולם ובעבור הצדיק או הצדיקים יתראה בהם זה התכלית יגינו על כל העולם כולו וזה הכרית המציאות על הסדר, אמנם היכן מצינו זה בעבר שצדיק אחד יגן על כל העולם אינם צדיקים בשעת הסכנה לסתום פי המקטרג והוא שר של ים ושר של מצרים אשר היו יכולים לטעון על זאת מנת אף שהי' צדיק לא הגין על דורו שיהי' כן גם עתה ולא נשאר להשיב על טענת המקטרגים כי אם מיוסף אשר הי' דומה לשור בקבלת עול מלכותו ית' ושמירת מצותיו כנ"ל ועמד בנסיון לבל יתגאל באשת אדוניו וזכה אח"כ לפרנס כל העולם כולו ברעב כמ"ש ויוסף הוא המשביר לכל עם הארץ והכרית מציאות העולם על סדרו אשר היו ראוים לכלות ברעב והי' נדמה ג"כ לשור במה שמכלכל כל בני אדם ביגיעתו בעבודת האדמה, וכבר בארנו כי ענין הפרנסה הוא גם כן קשה כקריעת ים סוף מטעם הנ"ל והי' כל זה בזכותו מזה נתבטלה טענות המקטרגים וניצול כל ישראל בעבור הצדיקים אשר הי' אז כמשה וחביריו, וזה היה ראה וינס משמע שבתחילה לא רצה לנוס מפני הטענות הנ"ל יאות אמרו במדרש מה ראה אחר שמשה אמר לו שיקרע לא רצה כלומר שינצלו רבים בשביל יחיד מה נתחדש לו עתה שנס לזה אמר ארונו של יוסף ראה והוא הציל העולם מסכנה ע"י זכותו אף אם הם בלתי ראוים לזה הוכרח לנוס ג"כ מפני הצדיקים אשר בהם וזהו שהביא גזרה שוה מוינוס הנאמר אצלו מאדונתו כי הוא עיקר צדקתו וסיבת הנסיון אשר נבחן על ידו, וזהו שאמרו במדרש ע"ד סיבה הרחוקה הי' שבא לכלל זה הנסיון ענין שנאתם לזה אמר וישנאו אותו הי' סיבה כדי שיקרע הים לפניהם וכל זה הי' בהשים עצמו כשור לעול וזהו שאמר בכור שורו הדר לו ועי"ז וקרני ראם קרניו, ועתה בוא נבוא לבאר הכתוב שזכו לו אשר מובן מעניינו בקודם וזהו שור אומר כלומר מוכח מטבעו בהתבונן כנ"ל אז ישיר משה ובני ישראל כלומר שניהם משתתפים בשירה ואף שהגלה לא באה אלא ע"י משה לבד ונמשך זאת השירה על ידי יוסף הנמשל לשור בקבלו עליו עול מלכות שמים כשור לעול, השירה לה' כי גאה גאה וגו' אמרו רז"ל אמר ריש לקיש מאי דכתיב שירו לה' כי גאה גאה שירו למי שמתגאה על גאים ארבע גאים הם בעולם

אריה

בנגרי וכמו שמן ששכני אמי בילדותי היא עמדה לי וכו'. והוא פשוטו של מקרא. ויהיה מלת אבוס מקור, והנה ג"כ מאמר הנביא והאלפים והעירים עובדי האדמה, יהיו הקים כל כך עד שיהיו עובדי האדמה, בליל חמיץ יאכלו אשר זורה ברחת ובמזרה, אמר אלפים אצל עירים ועיר ידוע כי הוא בן חמור ועדיין לא הגיע לכח חמור וכמוהו אלוף ויהי' מאכלם בר, והנה בליל חמוץ נקי מפסולת זורה ברחת ובמזרה, ועם יתרון כחו וחילו הוא נשמע לבני אדם ונכבש לפניהם כמו שאמר הנביא ידע שור קונהו ופירש"י מתקנו בחרישה, ולגודל תועלתו לבני אדם יותר מכל הבהמות קראוהו מלך בבהמות, ואמרו ח"ל הרואה שור בחלום ישכים ויאמר בכור שורו הדר לו קודם שיקדמנו פסוק אחר כי יגח שור את איש ת"ר חמשה דברים נאמר בשור האוכל מבשרו מעשר נגחו הויין לו בנים המנגחים בתורה נשכו יסורים באים עליו בעטו דרך רחוקה מדמנה לו רכבו עולה לגדולה והתניא רכבו מת לא קשיא הא דרכיב הוא לתורא הא דרכיב תורא לדידיה ע"כ, והוא כי בטבע השור יש ב' בחינות אחת טובה כמ"ש שהוא עזר גדול בעבודת האדמה ורב תבואות בכחו אמנם יש בו גם כן בחינה אחת מצד הרע אשר בו כי הוא עלול לנגוח בקרניו ולהזיק בהמה או איש או בבעטו ורגלו ושאר הזיקות המצויים בו ולכן הרואה אותו בחלום הוראתו מסופקת אם לטוב או להפך וכל החלומות הולכים אחר הפה יהיה החלום ושברו תלוי בהפסוק הנופל תחילה לתוך פיו לזה יעצו ח"ל שישכים ויאמר בכור שורו הדר לו כלומר הטוב מהשור יהיה לו ולא הרע אשר בו יהיה לשונאיו כסוף הפסוק בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח קודם שיקדמנו פסוק אחר המורה על רעות השור והוא כי יגח שור את איש, האוכל מבשרו בחלום מתעשר כי זה ירמוז שיהנה מיגיעת השור הבא מבשרו כמו שאמר יגיעת בשר ויתעשר בהצלחת תבואותיו, נגחו בחלום הויין לו בנים המנגחים בתורה כי אחר אשר כבר סבל נגיחתו בדמיונו הרמז כי קרני השור התקועים בגופו והם בניו אשר ינגחו בתורה, נשכו הוא מצד הרע אשר בו כי שן הזיקו מצוי ומורה על יסורים יבואו עליו הואיל ונגע בבשרו, בעטו דרך רחוקה נזדמנה לו כי הנבעט נדחף מרחוק, רכבו עולה לגדולה והאדם הוא הרוכב עליו רומז

לנשיאות ראש ובהפך רומז לפעולת השור באדמה פעל בו והוא חפירת קבר, היוצא מזה יש להתבונן מזה הנמצא עניני הטוב אשר בו ובריחה מהרע אשר בטבעו, ואמרו ח"ל ע"פ אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור, לעולם ישים האדם עצמו כשור לעול וכחמור למשא לעסוק בתורה, והענין כמו שהזריעה על מים סיבה להצלחת התבואה והוא מזון הגוף ואם אין שור וחמור לעבוד את האדמה לא יצליח התבואה ואף כי נזרע על מים ככה אף חפץ אדם בתורה אם לא יכנים עצמו בעולה כשור המוכנים עצמו בעול החרישה לא יצליח, וזה לא די שזורע על כל מים ואם לא יהיה שם רגל השור והחמור אין זריעתו כלום ככה לענין עסק התורה אם לא ישים עצמו כשור לעול וזה משלחי רגל השור והחמור ואז תהיה זריעתו על מים מצלחת, ואמרו ז"ל מה שור אין כחו אלא בפיו אף ישראל אין כחם אלא בפיהם כמ"ש כלחוך השור את עשב השדה, ומצינו ליוסף שנמשל לשור כמ"ש בכור שורו הדר לו וזה שכבר השור הוא מלך בבהמות הטהורות ונושא בעול הסבל יותר משאר הבהמות יורה על יוסף שהי' טהור המחשבו' ומנעוריו נשא עול וחרפת אחיו ואח"כ שסרתו עומדת לו עם אשת אדוניו להיותו ירא שמים בסתר כי על כן בוחן לבות וכליות נתן לו שכרו להוציא מבית האסורים למלוך, חה שאמר הנביא טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו ולזה זכה יוסף לזון את כל העולם ברעב כמו שרב תבואות בכח שור, והנה אמרו רז"ל ע"פ וישנאו אותו אחיו מ"ט וישנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם. ואמרו עוד הים ראה וינוס ארונו של יוסף שנאמר בו וינס ויצא החוצה אף הכא הים ראה וינוס, ולהבין זה אמרו רז"ל קשה מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף שנא' לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, והענין אין בכלל אלא מה שבפרט וכשם שהעולם נברא לתכלית האדם בכלל והאדם יקבל עליו עול מלכות שמים יתמלא כוונת הבריאה והנה יצא אל המציאות מכל מין האדם לא קבלו עול של הקב"ה אלא ישראל ולכן הם תכלית הבריאה ואחר שפתח התורה בבראשית והכוונה להורות כי הבריאה אינה במקרה כי אם בעבור תכלית ידוע מכונה בשם ראשית כי סוף מעשה במחשבה תחילה וסוף מעשה הוא התכלית אשר בלב הפועל הניעו לפעול

הנביא באמרו שבן דוד ירכב על החמור בה' הידיעה והוא שישראל ישעבדו לבם לאביהם שבשמים, ומזה אמרם ז"ל הרואה חמור בחלום יצפה לישועה שנאמר הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא כשיהי' צדיק יושע וגדר צדקותיו יהי' בהיותו עני כלומר נכנע לרצונו ית' ויהי' רוכב על החמור כנ"ל ולזה ראיית חמור יפה לחלום מורה על זכות לבו וצדקת מעשיו:

ואחר אשר בארנו הנלמד מזה הכונה נכונה לבאר הכתוב שמכוון לו והוא לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וגו' והוא על בטול כל הכחות והמדות שבאדם לרצונו ית' וחשב פה כל המדות זכרו במוה"ק הנקראים ספירות כלומר אין עוד מלבדו והגדולה אשר באדם צריך לשעבד לגדולתו ית' הנשפע ממנו וכן הגבורה כמו יתרון כח החמור וגבורתו אינו מתפאר בה לתועלת עצמו כלל כי אם משועבד לטבעו אשר הוטבע עליו ואינו משתמש בו לתועלת עצמו כמו למרוד באדוניו וכמו כן מדת הנצחון אשר בו והודו והדרו הכל מיד ה' עליו, והנו לך ה' וגו' ואמר הטעם כי כל בשמים ובארץ כי המדות האלה נמשכים פה בארץ משמים ולדברי המקובלים הוא בחי' יסוד המחבר שמים וארץ והוא הצדיק יסוד עולם פה בארץ על ידי שמשעבד לבו לשמים עם גדולתו וגבורתו ותפארתו ונצחונו והודו ועי"ז שמבטל כבודו לכבוד המקום כביכול אנחנו נותנים לו הממלכה בשמים ובארץ כמו שע"י אברהם נעשה אלהי הארץ כאשר הי' אלקי השמים ואמר והמתנשא לכל לראש כלומר המתנשא פה בארץ לכל לראש והוא מלך בשר ודם גם הוא מייחס לך הממלכה ויהי' מתנשא פועל המתדמה כמו יש מתעשר מתרושש כל זה נלמד מהתבוננות החמור כנ"ל, זהו חמור אומר כאלו יאמר לנו ע"י בחינתינו בטבעו אשר הוא משועבד ובטל לרצון האדם ככה יהי' האדם משועבד עם כל כחותיו ומדותיו לו ית' זה לך ה' הגדולה והגבורה וגו' כנ"ל, זה מה שרצינו לבאר:

ובגמרא ברכות פרק הרואה דף נ"ח רב שילא נגדי' לההוא גברא דבעל מצרית עכו"ם אזל אכל בי' קורצי בי' מלכא אמר איכא חד גברא ביהודאי דקא דאין דינא בלא הורמנא דמלכא שדר עלוהי פריסתקא כי אתא אמר מ"ט נגדתי' להאי אמר להו דבא על חמרתא א"ל אית לך סהדי אמר להו אין אתא אליהו אדמי' ליה כאינש ואסהיד אמר ליה אי הכי בר קטלא הוא אמר להו אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למקטלי' אתון מה דבעיתון עבידו בי' עד דמעיני בי' בדינא פתח רב שילא ואמר לך ה' הגדולה והגבורה וגו', הרי דאתרחיש ניסא במה שאמר דבעל חמרתא פתח זה הכתוב אשר הוא שיר החמור, ועיין מהרש"א בח"א עם ביאורנו לעיל וינעם לך המש"ל:

שור אומר: אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים:

כבר זכרנו מהתבוננות זה הכוונה בשיר בהמה גסה טהורה ואין לך נמצא במציאות יועיל לעולם כמוהו אשר הי' מטובת הבורא וחסדו על מין האדם וחולשת כחם לעבוד את האדמה מידי העבודה להוציא לחם הראוי לאדם כפי טבעו לתת להם זה הכוונה אשר רב כחו ועצום חילו למשוך בעול לחרוש חרישם ולשדד אדמותם נושא משך הזרע, ואמר החכם באין אלפים אבום בר ורב תבואות בכח שור, והבדל בין שור לאלוף שור הוא העומד בחצי ימיו ונתמלא כחו ואלף הוא הנער בן שנה או שתים אשר לא בא עדיין לכלל כחו, וטבעי האלפים לא יתנו בירק דשא לבד אבל מוכרח להאבסם ג"כ עם הבר ואף שיהיה אכילתם יותר מכדי יגיעם עדיין מ"מ ישלמו זה המותר ברוב תבואות כשיגיעו לכח שור ואם לא יאסוף כח בילדותו יהיה חלש כחו בהגיעו לכלל שור, זהו באין אלפים אבום בר כלומר אם אין האלפים יאבסו בבר בילדותם אין רב תבואות בהגיעם לכח שור ויהיה מלת אין מושך עצמו ואחר עמו והוא משל ממשלי החכמה כמשל רז"ל דוק בככי ותשכח

בנגרי

עליה דרב חסדא ידע שור קונהו וחמור וגו' יבוא מי שמכיר אבוס בעליו ויפרע ממי שאינו מכיר אבוס בעליו, ולזה מצינו השלמים אשר מעולם הלכה לעשות רצון קונם השתמשו בחמור כמ"ש באברהם בהלכו לעקוד את בנו נאמר ויחבוש את חמורו להתבונן ממנו כמו שהוא בטל לרצון בעליו ולא חייש ליגיעתו ועמלו כלל ככה האדם לא נברא בעולם להיות בטל ונשמע לרצון קונו וימסר עצמו ונפשו כל אשר יחפוץ בוראו יעשה עמו כמו שהי' מענין העקדה, ולזה מצינו לרז"ל שקנה זה החמור הנלאות באמרם הוא בן האתון שנברא בין השמשות הוא החמור שרכב עליו משה שנא' ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור הוא החמור שעתיד בן דוד לרכוב עליו שנאמר עני ורוכב על החמור ע"כ, והם כי לא יבצר מיכולת ה' שיהי' כפשוטו ויתקיים זה החמור עד ביאת הגואל אמנם נימא בה מלתא כפי דרכינו והוא כי יתכן הכוונה על ההתבוננות זה שאמרנו סיבת מה שרכב אברהם עליו בעסק המוקדש הזה אף שיש להקשות מה שאלו זקני מואב אל בלעם מ"ט לא רכבת הסוסי' ומצינו לאברהם שהי' גדול מאוד במקנה ובלי ספק הי' לו סוס ומה גם שעבדו הלך בעשרה גמלים מ"ט לא רכב על גמל אמנם הכוונה כמו שאמרנו, וזה שאמרו במליצתם הוא החמור שרכב עליו משה דקדק הדרשן מה שאמר וירכיבם על החמור בה' הידיעה לומר שזה סיבת וכוונת משה שהרכיב בני ביתו על החמור הוא הכוונה בעצמו מה שרכב אברהם על החמור כנ"ל והוא לעורר ב"ב על ההתבוננות הנ"ל שיקחו מוסר מזה הנמצא לשעבד נפשם וגויתם לעבודתו ית' כמו שהחמור משועבד בטבע לעבודת האדם וסובלם בכל כחו ואינו בועט בשום פנים וכאלו משלים ומקיים גזרת הטבע ככה לא יבעוט האדם בעבודתו ית' ואף אם כשל כחו ע"י יסורים כי לכך נוצר ויהי' הה"א הידיעה סובב על הכוונה כי היא מסכים לכוונת רכיבת אברהם על החמור ולא שהי' זה החמור בעצמו ואומרו והוא בן האתון שנברא בין השמשות רומז ג"כ על כוונה הנ"ל עמוקה מאוד כי ידוע אשר פי האתון נברא בערב שבת בין השמשות כלומר ענין פתיחת פי האתון להוכיח את בלעם והוא מענין אמרו רז"ל על כל הניסים הנעשים את"כ בשדוד הטבע וכמאמרם ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשי בראשית על הים שיקרע ועל השמש שתעמוד ליהושע ועל הסלע יתן מימיו ועל האריות שלא יזיקו לדניאל ועל האש שלא ישרפו חנניה מישאל ועזרי' ביארם הרב המורה ביאור נפלא במאמר ה' מספרו הנכבד, והנה במה שרכב בלעם על האתון הי' לו ג"כ להתעורר על הנ"ל ולא לילך נגד רצונו יתברך והי' לו להתעורר מזה הנמצא כאברהם ומשה כנ"ל והי' לו לשוב, והנה הם נתעוררו מטבעי זה הנמצא לבד וכאלו דברה עמהם ר"ל עם משה ואברהם זה השוכר בהתבוננם ממנו והי' עמהם הדבור ענין ההשכלה ממנו כפי דרכינו במאמרת כל הנמצאים בזה החיבור והוא לתכלית ברואים אמנם לשטיא ברמיתא זה בלעם אחר שהלך נגד רצונו יתברך עם רכבו על זה הנמצא הי' לו להתבונן ולא כן הוכרח ה' לפתוח פי האתון תאמר לו בפיה ממש הפך הטבע מה שהי' לו להתבונן מטבעה לבד וזה ויפתח ה' את פי האתון ותאמר לבלעם הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך וגו' ולא התבוננתי מטבעי אשר אני שמרתי טבעי ולא בעטתי בך עם כל המעשים אשר עשית עמדי הפך רצון בוראי ובוראך רומז על עשה עמה מעשה איסור כדרשת רז"ל ההסכן הסכנתי לעשות לך כה והי' לך לקחת מוסר ממני בעבר ומה גם עתה כששניתי טבעי ובעטתי בך הי' לך עתה לשית לבך ולקחת מוסר כי הדרך אשר אתה הולך הוא מרי יותר ענוש ויותר גדול מכל אשר עשית מעודך במה שעשיתי עמך מדה כנגד מדה אתה בועט ביוצרך ואני אבעוט בך ועכ"ז לא בנת את אשר לפניך עד אשר הוכרח בוראי לשנות טבעי לגמרי לפתוח פי ולדבר דברים האלו עמך היש לך שוטה גדול מזה שלא נכוה בחמי חמין, וזה שאמרו רז"ל אוי לנו מיום הדין בלעם חכם של גוים כמו שהי' מפורסם לחכם ולא הי' יכול לעמוד בתוכחתו של אתונו והקשו רבים מה תוכחה יש בדברי' אמנם כפי דרכינו יש בה מהעמוק נוגע לענין הנלמד ממנה למשכיל, וזהו שאמרו הוא בן האתון שנברא בין השמשות כלומר ההתבוננות והכוונה הזה בעצמה הי' פה האתון אשר נברא בין השמשות לדבר עם בלעם בגשמיות פה אל פה כדבר איש אל רעהו והי' לנס זה הכוונה בעינה אשר הי' לאברהם ומשה מהתבוננות השכל ולא הוצרכו לנס והבן זה מאוד, ואומרו הוא החמור שעתיד בן דוד לרכוב עליו הוא ג"כ כוונה

בנ"א ואיפה המין מבני אדם כנ"ל, ויתכן שזה אשר דרש רבי יהודה אפתחא דבי נשיאה זה הכתוב היה בעבור שראה שם הפרידות כמ"ש במעשה דרבי פנחס בן יאיר שהדיון שנכנס בזה הפתח וראותו אותם נתעורר על מה שאמרנו כנ"ל, וזהו פרד אומר כאלו יאמר בעצמו המתבונן ממנו יודוך ה' כל מלכי ארץ הרגיל בידם זה המין וכמ"ש לעיל כי הוא ביד המלכים ושרים להטיל אימה על הבריות ובהתבוננם בו אשר זכרנו יודו ה' והטעם כי ע"י התבוננות טבעו ישמעו ויבינו טעם לאמרי פיך והוא עשרת הדברות, והוא כי כבד הוא מה שהשכל יחייב אומנם לא תנאף הוא רחוק אצל השכל אסורו אבל מזה הנמצא המוזר והפסול יתעוררו על טעם כל הדברות וכי לולי זה האסור ר"ל הניאוף אין מקום למצות כבד, וזהו כי שמעו אמרי פיך כלומר ממנו ובחינתו יודוך ה' כי שמעו והבינו אמרי פיך, וזה אשר רצינו לבאר מהתבוננות זה הנמצא אשר לפנינו מסכים לטבע הענין ורז"ל:

חמור אומר: לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש:

זה המין ידוע ומצוי בארצות כתועלת הסוס אצלינו וטוב ממנו בסבול על שכמו משאות גדולות הולך בדרכים רחוקים ומקבל מזונו ומחיתו במחיר יגיעתו וסבל שכמו מידי האדם אשר יעמוס על גבו והוא עם יתרון כחו הטבעי ועוצם גופו נשתעבד מיד הטבע לעבודת האדם ולא ישנה את תפקידו ואינו קץ ובועט במשעבדיו בפרך לפרוק עולם עם יכלתו וכחו על אולסת האדם ומעבידיו עם כל זה ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד והוטבע בטבע על מדת הסבלנות, וזהו שאמר הכתוב יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים אמר על זה השבט אשר הוא כחמור בעל עצמות רחבות כמ"ש גרמיו כמטיל ברזל להשתעבד עצמו לעסק התורה כחמור השתעבד מיד הטבע למשא בעבי גבו ורוחב עצמיו רובץ בין המשפתים כמפרש"י ז"ל כי כל הבהמות בעת ינוחו פורקים המשא מעל שכמם אמנם זה המין אף בעת מנוחתו ורביצתו המשא עליו וסובלה מפני טורח הפריקה והטעינה ויהי' טעם משפתים כמו שפות הסיר כלומר שני קצות כובד המשא הנטען עליו ונשפתת כמו הסיר על האש כל כך גדול מדת סבלנותו אשר בטבע ולזה דמה לו עסק תורת יששכר ועמלם בה יומם ולילה כחמור הרובץ עם המשא ובזה הגביל התארים הצריכים לעסק התורה, ובמו"ק דרש ר' אלעזר וכי יששכר חמור איקרי אי בגין דאשתדל באורייתא איקרי לי' סוס אמאי חמור אלא בגין דחמור כטיל מטולא ולא בעיט במארי' כשאר בעירי ולא אית בי' גסות הרוח ולא חייש מדורי' למשכב באתר מתתקן אוף הכי יששכר דאשתדלותי' באורייתא ולא בעיט בי' ב"ה ולית בי' גסות הרוח ולא חייש ליקרא דילי' אלא ליקרא דמארי והוא רובץ בין המשפתים כמד"א על הארץ תישן וחיי צער תחי' ובתורה אתה עמל, וזהו שאמרו ז"ל ישים אדם עצמו כשור לעול וכחמור למשא לסבול עול תורה ומצות, ולכן הי' מתוכחות ישעיהו בעת פורקם עול תורה אמר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן ירצה הם גרועים מאלו הנמצאים הנוצרים על העמל ועבודה ולא ישנו תפקידם אשר נוצרו עליו כי השור ידע קונהו כלומר לא די שידע בעליו אשר גדל אתו לעשות מלאכת עבודתו אף קונהו אשר קנה אותו מחדש ולא הורגל עדיין לעשות מלאכתו עם כל זה כאלו יודע בגלל מה קנהו לחרוש חרישו כלומר שאינו משנה טבעו על מה שנוצר וחמור גם הוא יודע מלאכתו אשר הוטבע עליו לישא אבוס בעליו אמנם ישראל לא ידע על מה שנוצר כמ"ש עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו ואינם נותנים על לב והי' להם להתבונן מטבע אלו שני הנמצאים עכ"ז עמי אשר גדלו אתי על עבודתם זאת לא התבונן מטבעם ר"ל אלו הב"ח להשלים כוונתם בבריאה, ואמרו רז"ל על מי שהיו מלקין אותו בב"ד בעברו על לא תעשה תנא רצועה היתה של חמור כדדרש ההוא גלילאה

עליה

בריה מזקת מאד ומצויה אצל המלכים ורוזנים ונשיאים להטיל אימה על הבריות, ובירושלמי אסרו לרכוב על זה המין מפני הכלאים ומקשינן והא כתיב אצל בני המלך דוד וירכבו איש על פרדו וינוסו ומשני אין למדין מן המלכות ומקשי עוד והא כתיב והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי ומשני ברי' מששת ימי בראשית הואי ואינה הבאה מהכלאים כך העתיקו הר"ב בפ"ח מכלאים, ומ"ל מה הקשה משלמה תיפוק ליה תירוצא קמא אין למדין מן המלכות, והנ"ל כי טעם אין למדין מן המלכות מפני שהמלך פורץ גדר לפעמים ומקשה לפי"ז שפיר משלמה הואיל ואמר דוד והרכבתם על הפרדה אשר לי הרי היתה מיוחסת לרכיבת דוד ואגלו לא שייך פורץ גדר ואמר הכתוב לא סר מכל אשר צוהו ה' לזה ומשני בריה מששת ימי בראשית הואי לולי זאת לא רכב עליה נעים זמירות ישראל, ונחזור לענינינו מהתבוננות זה הנמצא הראשון שהוא מזיק לעולם כנ"ל והב' שאינו מוליד כמ"ש כודנאיתא עקרה נבחין מזה שלימות וחכמות בורא עולם כל אשר ברא לא ברא דבר לבטלה כי אם הכל לתועלת וטובת העולם כמדד ומוגבל כפי שלימות התורה אשר היתה כלי אומנתו ית' במעשה בראשית כמ"ש רז"ל ע"פ ואהיה אצלו אמון ולזה צונו על הכלאים שלא להוסיף מין אחר על המינים שנבראו כי הם אינם לתועלת אבל לנזק ומתלט מה שא"כ המינים הנבראים על ידו אף המזיקים עיקר בריאתם הוא לתועלת יותר מהנזק והנזק שלהם בא מסיבת חטאי בני אדם וכמו שכתבנו בארוך בשיר המדבר ולאות זה המין אין בו תועלת כלל וכולו נזק כי עיקר התהותו על ידי החטא ופסלות ולהורות על מציאותו הפך רצונו ית' לזה לא נתן בו כח להוליד שירבה מין הפסול הזה לנזק עולם, והוא מעורר לבני אדם על כבוד ההורים הטבעים ואסור הניאוף בין בני אדם שיהיו נכרים האבות לבניה' אחריהם להתכבד מהם ולהתיחס כל איש מב"א על משפחותיו ובית אבותם כאשר המינים מב"א שומרים טבעם להתיחס אחרי מינם בולי בחירת בני אדם לרעה המקלקלים סדר וכוונת הבריאה ובידם להחריב עולם ע"י המזיקים אשר יתהוו ממעשיהם המקולקלים כמו שהיה בדור המבול שהיו פורצים גדרות עולם בהזדווגם אל שאינם מינם האדם והבהמה גם חיה עברו כשחתו ולזה נתנה התורה והמצוה לתקון

עולם וקיומו וכמ"ש לא לתוהו בראה כי אם לשבת יצרה ודרכי התורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום אם יתנהגו כפי טבע המציאו' ולא להוסיף כמלא או לגרוע ע"י ארחות עקלקלות ועל זה נאמר ג"כ על מצות התורה לא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו כי הכל בחד מתקלא אתקלו התורה והעולם והדברים עתיקי' והבן:

ובזה נבוא לכוונת נושאינו אשר סמכו לו מסדר אלו הפרקים בהקדים מאמרם ז"ל על זה הפסוק יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו' דרש רבי יהודה רבא אפתחא דבי נשיאה מה דכתיב יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו' כי שמעו מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהי' לך אמרו או"ה לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו לדברות הראשונות רבי יצחק אמר מהכא ראש דברך אמת ולא סוף דברך אתמהה אלא מסוף דברך הבינו כי ראש דברך אמת, וכוונת זה המאמר הוא כי האומות לא האמינו שיהי' להבורא עולם עסק ודבר עם בני אדם אשר השכל אנושי לא יחייב זה כמבואר מדעת הפלוסופים כאריסטו וחביריו אף המאמיני' במציאות סיבה ראשונה אמנם כאשר ראו את"כ בחוש ואשר שמעו והתבוננו קול ה' בכח ה' עוז לעמו יתן ונתברר להם הפך השכלתם כמ"ש ז"ל שבאו כל האומות אצל בלעם וכו' ואז נפלו במבוכה יותר גדולה לומר שצורך הבורא להשלים חסרונו ח"ו מבריאות עולמו במה שאמר אנכי ולא יהי' לך אמנם אחר ששמעו ג"כ סוף דבריו כבד לא תנאף נתברר להם כי צורך התורה הוא דוקא לעולם שלא יחרב אם יתנהגו בה ואשר בלעדה לא יכול להתקיים והי' סיבת דור אנוש וחורבן המבול והתורה אינו לתועלותו כלל כי לא יוסיפו הנבראים שום שלימות ולא יגרעו ממנו כהתחייב שכלם בתחלה מענין שלימותו ית' והודו על האמת, וזהו יודוך כל מלכי ארץ כי שמעו והבינו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר והיה הכוונה על מאמר מיוחד להם ואמרו אמרי סובב על דברות התורה, והתבוננות הזה בעצמו יתבונן המשכיל מבחינת זה הנמצא והוא הפרד הנתהוה משינוי טבע המציאות שלא כפי התורה הנזק והקלקול הנמשך מזה וידע ויבין מי שיש בידו זה המין תועלת התורה בכלל וכבוד ההורים בפרט והרחקת הזווג מין בשאינו מינו

נב"ח

יכנע ויהיה כאיש אחר ככה ג"כ הסוס בטבעו הוא רחוק מפועל ההכנע והשתעבד ובהפך רוחו גסה ואדרבה מבקש להרג בעליו מ"מ בבוא תחת יד האנשים יכנע וישתעבד ויהיה הדמיון ממש שלמה מכל גד, וזה כאלו יאמר הנה כעיני עבדים בעומדם דייקא אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גברתה בעומדה תחת ידה ובאותו מעמד הכנעתם בתכלית והשפלתם לנגדם במה שעומדים תחת ראותם אמנם בעת לא יראו לעיניהם אינם על זה האופן מהשפלות וההכנע באופן כזה ממש עינינו אל ה' אלקינו תמיד כי עיניו ית' משוטטות תמיד ואין זמן שלא נהי' תחת עיניו ואין מקום להסתר שם פועלי און, הרי נתבאר מהתבוננות הנמצא אשר לפנינו מה שרלינו אליו מענין ההכנע וההשתעבד למי שיאות לו ההשתעבדות אם שעבוד טבעי או שכלי שהוא ענין יקר מאוד מענין החירות והחפשיות הנכסף לחיות חיי הפקר ושלוה, ונזכה לכוף ערפינו להשתעבד לו ית' ובזה נזכה לחירות עולם בב"א:

פרד אומר: יורוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך:

פרד מין זה הוא בא מכלאי סוס וחמור ואינו מוליד והראשון אשר המציא זה המין ע"י הרכבת ב' בהמות הנ"ל הוא ענה בן צבעון כפי עדות הכתוב הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר ברעותו את החמורים לצבעון אביו ויש מרז"ל אומרים כי אדם המציא זה המין בראשונה, ולפי דברי כולם זה המין אינו בטבע כלל כי אם נמצא ע"י אדם מהרכבה ולכן אין לו השארה במין ומזה נלמד אשר השארת וקיום מיני כל הב"ח הוא מעשה ידי יוצר בטבע אמנם אם יחדש אחד בריה ע"י אדם ככ"ל אין בכחו ליתן לו השארה ולזה פרדה עקרה לא תוליד, ובילקוט רמז ה' א"ל ב' דברים עלו במחשבה להבראות ערב שבת ולא נברא עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת נתן הקב"ה בינה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה והביא ב' אבנים וטחן זה בזה ויצא מהם אור והביא ב' בהמות והרכיב זה בזה ויצא מהם פרד רבי שמעון בן גמליאל אומר פרד בימי ענה הי' שנא' הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר דורשי חמורות אומרים ענה פסול הי' והביא פסול לעולם ע"כ, הרי בין לת"ק ובין לרבי שמעון זה הנמצא לא נברא מיד הקב"ה עם שאר הנבראים כי אם בעזר מעשה ידי אדם אמנם לדברי ת"ק ראוי הוא להבראות לתועלת העולם ולזה הוציאו אדם במוצאי שבת ולדברי רשב"ג אין לו תועלת כלל ואינו ראוי להבראות והמציאו ענה ולדברי שניהם אין לו קיום המין אמנם מציאותו יתהוה בכל דור על ידי בני אדם מהרכבת אלו הבהמו' אשר הרכיבן אדם בראשונה, ולא נחלקו ת"ק ורשב"ג. כי יתכן שאדם הרכיבן בראשונה והראשון כבר נאבד והרכיבן עוד ענה זולת לת"ק הוא מין ראוי לעולם כשאר מינים לזה נתן בינה לאדם הראשון להמציאו ולדברי רבי שמעון בן גמליאל אינו ראוי להבראות כלל אמנם בא לפעולת אדם פסול כשאר כלאים אשר הסר הבורא שלא להוסיף על המינים אשר נבראו בהכוות ה' בב"ת במספר מכוון וכמו שכתבנו זה בשיר דשאים עיין שם, ואמרו עוד רז"ל כל שאזניו דקות אמו סוסיא ואביו חמור ושאזניו גדולות אמו חמורה ואביו סוס ר' חנינא הוי מפקיד לאילון דבי נשיאה הוי זבנין מן הילון דאודניהון דקיקין מפני שאמו סוסיא ואביו חמור, ואמר עוד שם על ענה מה עשה הביא חמורה וזווג לסוס ויצתה מהם פרידה אמר הקב"ה אני לא בראתי בעולמי דבר של היזק מה עשה הביא חכינה וזווג לארדון ויצא מהם חברבר מעולם לא אמר אדם שנשכו חברבר וחיה ומעולם לא אמר אדם שבעטתו פרידה לבינה וחיה והא קא חזינן דחיה אימא וחיתה והא קא חזינן דמיתסו בדסומקי איהו וחורין ריש כרעהו קאמינא אמר רבי יהושע למה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות, ומביא עוד מעשה ברפב"י שלא רצה לסעוד בביתו של רבי שראה הפרידות בביתו אמר מ"הם בביתו של זה ואני סועד אצלו וכו', הרי מדבריהם ז"ל כי לא היה רצון ה' שיברא במה שאמר אני לא בראתי בעולמי דבר של היזק ואתאן כרשב"ג, היוצא מזה כי היא

בריה

חכמים בערמה, ואמר החכם עליו ית' חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם ירצה כי ממשלת איש באחיו יהי' על ב' פנים שזכרנו אם מפאת יתרון כח ועצמה אשר לאחד על רעהו או לפעמים יהי' המושל חסר הכח והעצמה כהשתעבד הסוס לאדם הוא מפאת יתרון החכמה אשר לאדם במתג ורסן והתחבולות ויהי' כנ"ל עבד אויל לחכם לב והנה בא' מב' אלה יתגבר האחד על רעהו ק"ו באם שתיהם נקבצו באו וזה חכם לבב וגם אמיץ כח מי הקשה אליו כלומר מי העיז פניו להקשה ערפו נגדו וישלם כלומר ישאר שלם בגופו, והנה כי כן על מי יבטח האדם כי ימרוד בעושהו ויפרוק עול תורה ומצותיו ומעל שכמו הלא יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו למה נגרע וזה הנמצא אשר לעינינו הסר למשמעתנו וכל יכלתינו עליו אינו אלא כח השכלי אשר הוא יתרונינו עליו והוא שומר חוקו אשר נוצר בעבורו ואינו פורץ גדר הטבע אשר הוטבע עליו ואנחנו עם שכלנו נפרוץ גדרות אביר הרועים אשר יסד מלכו של עולם ברא אותנו ונתן לנו תורתו להטיב לנו ולחיותינו כיום הזה ובידו להכריח אותנו וליסרנו עשר ידות באין תכלית על אשר ביכלתינו להכריח זה הנמצא, והוא שאמר החכם שוט לסוס ומתג לחמור ושבט לגו כסילים כלומר הסוס ימשיכו האדם אל רצונו בשוט לבד והחמור מוכרח עוד למתג לבד השוט ולכסילים הם הגרועים מהם לא יספיק לא השוט ולא המתג לבד כי אם השוט והמתג ונוסף לזה עוד ענין שלישי והוא שבט לגו, אמנם תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה ירצה מה שיעשה השבט לגו כסילים עם מאה מכות כל זה לא יפעול כאשר יתפעל ויכנע המבין בגערה לבד להכנע ולהשתעבד אל רצונו ית', ואמרו רז"ל על זה טובה מרדות אחת בלבו של אדם ירצה ההכנע וההשתעבד והוא ענין המרדות בלשון חכמים הבא מפאת התבוננות לבו של אדם יותר ממאה מלקיות, וזה שאמר דוד אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני אל תהיו כסוס כפרד וגו' ירצה אף שמהתבוננות הסוס והפרד ודומי' יתעורר האדם להמשך אל רצון עבודתו יתברך כאשר ימשך זה הנמצא אל רצון האדם וכביאורינו מ"מ אל תהיו כמו הסוס והפרד הזה אשר לא ימשך אל רצונכם כי אם על ידי מתג ורסן הואיל ואין הבין שאין חלק לו בבינה לזה במתג ורסן עדיו לבלום בל קרוב אליך ועד"ז האדם אשר לא ירצה להמשך אל רצון בוראו כי אם הכרח המתג והרסן כנ"ל לא יספיק לו בזה וכנ"ל שוט לסוס ומתג לחמור ושבט לגו כסילים וכאמור הכות כסיל מאה ויוסיף מזה רבים מכאובים לרשע הפורק עול הוא נכנע ומשועבד לרבים יכאיבו אותו אמנם הבוטח בה' מעיקרו ומוסר עצמו לרצונו חסד יסובבנהו ואינו צריך למכאובי' וזה טובה מרדות אחת ולכן שמחו צדיקים וגו':

ובזה נבוא לביאור הנושא אשר לפנינו והוא סוס אומר כלומר מהתבוננות טבע הסוס נלמוד ובאלו יאמר הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו, וי"ל בהכתוב הי' צ"ל כעיני עבדים לאדוניה' ומהו אל יד ומה כפל הדמיון כעיני שפחה אל יד גברתה ובעבדים אמר לשון רבים יהי' צריך ג"כ לומר כעיני שפחות, אמנם יאמר בהפלגת עונש ההכנע וההשתעבד אשר יאות אליו ית' וכמו שאמר דוד אנה ה' כי אני עבדך וכביאורינו והוא כעבדים ילידי בית בני שפחה אשר לגברת הבית וכבר אמרנו לעיל כי השתעבד יליד בית והכנעתו הוא יותר רבה ותמימה מהכנעת מקנת כסף ומה גם בראותו אמו גם היא מתיסרת ומתענה תחת יד גברתה הלא נכנע בתכלית ההכנע, והנה כדמיון העבדים האלה אשר הם נכנעים בתכלית ההכנעה לאדוניהם והם בני הגבירה וכאשר יבואו לעיני אדוניהם אם להתיסר על ידי איזו חטא או עוות הלא ישחו עינם וישפילו מטה בל יוכלו להיישר נגדם מחמת הבושה ויראת רוממות האדונים מהם ויותר בהביטם אשר אמם השפחה כן תעמוד בעיניה לפני גברתה את אדוניהם ויהיה ההכנע והשעבוד בהפלגה, וזהו הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם ובאיזו עבדים בני השפחה אשר תעמוד ג"כ כמוהם אל יד גברתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו וחוזר על ראש זה השיר אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים לא רציתי להשתעבד ולהכנע אל אחר כי אם אליך מפאת שאתה היושבי בשמים נעלה מרומם מכל ויהיה זה נלמוד מהסוס כמו שהעבדים בעת שאינם תחת יד אדוניהם יתכן שמונאים אותם כמו שצוה כנען את בניו ושנאו את אדוניכם ויתכן שידבר דבריו ומראה פעולות לא טובות אמנם עת בואו עיניו עד עיניהם הלא

יכנע

חורין אלא מי שעוסק בתורה כי זה הדרך להיות עבד למלך מלכי המלכים לבד וכבר אמרנו לעיל מי שהוא נקרא עבד מלך לבד ואין לו שום אמצעי שיעבוד בינו ובין המלך הרי הוא חפשי ובן חורים על כל ממשלות החלקיות אשר ממנו עד למטה הימנו מרבוי המושלים, וזה ביאור אמרם ג"כ ירא את ה' בני ומלך ודרשו ז"ל כל הירא את ה' לבסוף נעשה מלך כי זה גם כן כוונתינו פה וזה סיום הכתוב ועם שונים אל תתערב כלומר בהשתעבדך אל מושל הכללי האחד בל תצטרך להתערב עם מושלים השונים ולשאת עולם אשר מהמושל כללי ולמטה, אמנם כל הפורק ממנו עול תורה ורוצה נכסף בחפשיות וחירות משולח כב"ת החפשים כפרא ערוד ודומיהם ואינו רוצה להשתעבד שעבוד טבעי ושכלי אשר לטבע האדם במה שהוא אדם זה האיש הוא המשועבד לאדונים אין מספר הן מושלים טבעים מהשפל שבברואים ולמעלה לכולם יהי' שח ונכנע להתקוממם עליו, וזה אמרם במדרש רבה פרש' בראשית ע"פ אחור וקדם וז"ל למה נברא האדם אחרון אם תזוח דעתו עליו כלומר שלא ירצה להשתעבד אל מצות בוראו כפי טבעו מפאת שכלו ותכליתו ובזה יהי' רודה בכל הנמצאים אמנם ירצה לחיות חיי החפשיות בשלות כחיות השדה אזי יאמרו לו יתוש קדמך כלומר והוא ג"כ אם הוא פחות שבפחותים יאות שימשול בך והוא מבואר מהנ"ל וגם אל מושלים רצוניים ממלך מדינתו עד ממשלתו השפלה שבשפלים כולם מבקשים ממנו הפקידם ושיסור אל משמעתם וזה הכלל בדברי התנא בעול מלכות ועול דרך ארץ:

והנה על זה הענין הנכבד תעוררנו עליו הנמצא אשר לפנינו ר"ל הסוס בהתבוננו טבעו אשר עם גודל וכמות גופו ועוצם כחו הוא שח ונכנע לפני קטון מבני אדם הנוהג בו וטבע ההשתעבד וההכנע הנטוע בו חוק ולא יעבור לא ישנה את תפקידו ולא יפרוק עול סבל האדם מעל שכמו אחר כי כן גזרה הטבע שיהי' נתון לעבד עולם אל האדם החלוש וצעיר ממנו מפאת החומר ויהי' בחינתנו מזה אשר החומר עם גדלו ותקפו נאות לטבעו להכנעות אל הצורה החשובה ואם היא בעלת חומר פחות ובזה כאשר ראינו כי שקר הסוס לתשועה וברב חילו ועצמו לא ימלט מיד החלש שבאדם המושל ורודה בו יומם ולילה ובזה יהי' אשרו מפאת מזונו וקיום מציאותו היות נזון ומקבל מחיתו מהאדם בשכר עבודתו יומם ולילה שינה בעיניו איננו רואה וכמו שאמרו ז"ל ששה דברים נאמרו בסוס אוכל הרבה ומוציא קימעא אוהב זנות אוהב מלחמה מואס בשינה ורוחו גסה וי"א אף מבקש להרוג בעליו במלחמה ע"כ, הרי כל המדות אשר חשבו הם ענינים הפך ההשתעבד הרצוני כלומר בהאדם הנמצאו אלו המדות לא ירצה ההכנע והשעבוד בשום אופן כמו אוכל הרבה ומוציא קימעא זהו סיבת רב כח הגוף ועוצם חילו אוהב זנות מטבע החום הגובר גם בעל זאת המדה לא יבחור ההשתעבד אוהב מלחמה זה לאות על בקשת החירות והחפשיות מואס השינה זה עזר גדול לנצוח המלחמה בעת שכנגדו ישן והשסה רוחו גסה וזה בלי ספק רחוק מקבל עליו עול אחרים ועם כל זה פוק חזי אתה בן אדם גבורתיה דמרך איך יסור למשמעת נער קטן הנוהג ורודה בו ובשבט יכנו ואחר כל אדם ימשוך, הלא יתבונן הנלבב ויבחין המשכיל כי לא בכח יגבר איש על אלו הנמצאים הגדולים וגבוהים ורמים אשר קטנם עבה ממתני איש כי אם על מוצא פי ה' אשר נפח באף האדם רוח חיים ויהי האדם לנפש חי' והוא הכח הדבור אשר באדם והכוונה על ציור המושכלות בנפש והוא הדיבור הפנימי הנשפע מהשכל וכח הבינה והדעת מדעת קונו יש בו, והנה כערך השתעבד זה הנמצא אל רצונו ולעבוד עבודתו והוא מהכרחיותו אל כח השכלי אשר באדם ותחבולותיו על ידי מתג ורסן שלא בטובתו ורצונו ועם כל מדות האלה אשר הוטבע יעזרהו על החפשיות עם כל זה לא יועילנו מול הפחות והחלוש שבבני אדם הנה ממנו נראה וכן נעשה להשתעבד לפני קונינו בוראנו יוצרינו על ענין נפלא כזה עם הכח השכלי אשר בנו ונכוף ערפינו להכנעות אליו ית' בכל לבנו ונפשינו כאשר הכניע הוא ית' את הנמצא הזה להכנעות אלינו ולסור למשמעתינו ועובד אותנו ביום ובלילה לחורב ולקרח ועם יכלתו וכחו על פריקת עולנו עם כל זה לא ירים ידו ורגלו מפני חוק הטבע אשר שם אותו ה' חכמה ולא חלק לו בבינה ועבד אויל לחכם לב מפני זה יאות לו ההשתעבד בע"כ, והנה בשנעריך שפל ערכנו ומעוט חילנו ודלות שכלנו מול ערך הבלתי ב"ת אשר אין חקר לתבונתו והוא לוכד חכמים

סוס אומר: הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו:

כבר חקרו הקדמונים ובראשם הרב עקידת יצחק אם החירות והחפשיות הוא ענין נכסף לכל ב"ח ובפרט למין האדם הנה ההשתעבד למי שראוי לו ההשתעבדות מפאת השכל והמעלה הוא ענין נכסף ממנו וההכנע אל אשר תחויב לו ההכנעה הוא דבר יקר יותר מהחפשיות, והי' זה לפי שהחירות והחפשיות האמיתים אינם רק ההשתעבד אל מי שראוי לו שעבוד טבעי ושכלי ונאמר ד"מ איש המוני מאנשי הצבא הוא משועבד לכמה אדונים ימשלו בו שר עשרה ושר חמשים ושר מאה וכו' עד שר הצבא והרי הוא עבד לעבדים והנה אם יכסוף אל החירות הטבעי ויברח מתחת יד המושל אשר עליו פורק עול עבודת המלך מעל שכמו איש כזה סוף סוף ירדפו אחריו ויתפשוהו ויסרו אותו וישאר לעבד עולם ולא יראה החפשיות כל ימי חייו, אמנם אם ישתדל בעבודת המלך ויהי' סר למשמעת המושל אשר עליו ויחרץ באומץ לב ישיג מעלת המושל אשר עליו ויהי' שר עשרה הלא ימעט ממנו אדון אחד ויהי' תחת משמעת שר חמשים ואם ישתדל עוד ויכנע לעבודת המלך בכל לבו יגיע ע"י השתדלותו למעלה יותר גדולה ויצא ממשלת השר חמשים ויהי' בן חורים על חמשים אשר תחתיו ויגיע מגודל השתעבדותו אל עבודת המלך עד שיהי' קרוב אל המלך ב' מדריגות ויפרוק מעליו משא ב' אדונים וכן הלאה עד אשר מגודל השתעבדותו ישיג מעלה העליונה להיות משנה למלך ויקרא עבד למלך ביחוד ולא יהי' עליו כי אם אדון אחד והוא המלך ועל ידי זה יהי' בן חורים על אשר תחתיו גבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם, מי הביאו לזאת המעלה הגבוה הוא ההשתעבדו' וההכנעה יתירה אשר קבל עליו מנעוריו, הרי נתבאר שהשעבוד הטבעי והשכלי יותר נאות ונכסף מהחירות הסכלותי הבא מפאת הגסות רוח ובלתי מכיר ערכו וכי הוא עם החפשיות האמיתי ולזה נקראו השרים עבדי המלך וחורי יהודה עבדי המלך מפאת ההתיחדות שאין להם אדון אחר כי אם המלך לבד וחורי יהודה. על שם כי הם בני חורים וחפשים על אשר תחתם, והנה המלך בעצמו אשר הוא חפשי ובן חורים מכולם צריך שיקבל עליו שעבוד ועבדות יותר מכולם לאשר למעלה הימנו והוא עול התורה והמצוה אשר בו יקרא עבד ה' לזה נאמר בפר' המלך והי' כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את וגו' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואמר עוד למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' כי כפי ערך השתעבדו אל התורה ככה יהי' נשמר יתם השעבוד והאומה אליו ויהי' ארוכת ממשלתו, וע"ז פי' דברי אדונינו דוד ע"ה אנה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי ירצה מה שקבלתי עבדותך ונשתעבדתי אל רצונך על תכלית השעבוד זכיתי להקרא עבד ה' ולא כעבד מקנת כסף אשר הי' לו שני אדונים ולזה לא יהי' שלם הכנעתו והשתעבדו אל האדון השני רק הייתי כעבד יליד בית אשר אינו מכיר ויודע כי אם אדון אחד והכנעתו יותר גדולה ותמימה אל אדונו מפאת הולדו בעבדות ועל זה התכלית מההכנע והשתעבד הייתי עמך ובעבור זה זכיתי להיות נתקים המוסרות והחבלים מידי בני אדם שאהי' בן חורים על אשר תחתי וזהו אנה ה' כי אני עבדך ועוד יותר כעבד יליד בית וזהו בן אמתך לזאת זכיתי אשר אתה פתחת למוסרי כלומר פתחת ונתקת ממני המוסרות מעול ושעבוד בני אדם ואני בן חורים על כולם, ויהי' זה ג"כ דברי התנא כל המקבל עליו עול תורה פורקין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול תורה נותנים עליו עול מלכות ועול דרך ארץ והוא כנ"ל כל המקבל עליו עול תורה ויכנע וישעבד גופו ונפשו רק לתורה יהי' בזה עבד מיוחד לה' לבד לא עבד לעבדים החלקיים אשר עומדים למשול בארץ בין האדם הפחות ובין ה' כמה אלפים מושלים גבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם כפי סדור הטבעי לזה פורקים ומעבירין מעליו וממנו עול מלכות והם הממשלות הנ"ל שיהי' שח ונכנע להם וגם כל הסיבות העולמיות וטרדות הזמן המכונה בשם דרך ארץ כי במה שיפנה אל הראש האחד והוא הבורא ית' בקבלו עולו והשתעבדו לו נעשה בזה בן חורין על כל אשר תחתיו מהנמצאים וכמו שאמרו חרות על הלוחות א"ת חרות אלא חירות שאין לך בן

תבכה וירושלים תתן קולה והוא כי מדרך ההמון אם יחסר להם לחם לאכול או שאר ענין מהכרחיותם יצעקו ברחובות קריה ובזה לא יבוזו להם כי כל שומע צעקתו מכאב לב ומשבר רוח הלא יכיר מחסורו ואלו נגע עדיו גם הוא היה צועק ובוכה בחוצות, אמנם השלמים אם יחסר להם השגת ענין בתור' מחסרון רוח הקודש או שאר דברי' ושלימות נפשם הלא ירגישו הכאב ושבר רוחם עשר ידות מהצועק ללחם אולם אין מדרכם להתגולל בשוקים וברחובות לעיני רואים בפני ההמון יען לא יכירו מחסורם ויחשבום למשגע לכן במסתרים תבכה נפשם וימררו בבכי בחדרי משכבם בלילות וקולם לא ישמע על פני חוץ, וזהו על כן ציון ירצה על בחי' ציון הנעדר מאתנו במר תבכה ה"א המצוינים בהלכה אשר בכל עת מרגישים חסרונם ובמרירות יאנחו בקרב לבם וירושלים תתן קולה ירצה על חסרון הנמשך מבחי' ירושלים והוא הטובות חיצוניות כחסרון פרנסה וכדומה תתן קולה ברחובות קרי' בעטף עולל ויונק וגו', אמנם זאת הצעקה והקול לא לרצון הוא לפני ה' ועל זה נאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתי' כלומר נתנה עלי בקולה לבד על חסרונותי' הגופיים ולא על הנפשיים כלל הנוגע לצלם כבודו ית', אבל שורש הדין הוא אשר עבור שניהם במרירות תאנח רוחינו וצעקת שבר נעורר על גלה כבוד מישראל ועל הלקח חמדתנו ותפארתנו וכאשר על אלו השתים אנו מעוררים אבל מלמטה ככה ג"כ כביכול אף הוא מלמעלה שאגה לו כלביא, וזהו ה' מציון ישאג פי' מבחי' הזדווגותו והתחברותו אל העולם בטובת פנימיות הנקרא ציון ישאג כארי לנקום נקום ולהעלות חמה על הגוים אשר הפרידו והרחיקו בורא עולם מעולמו בהחריבם את ביתו אשר בה ומירושלים יתן קולו פי' מבחי' ירושלים הנמשך טובות חיצוניות לבניו בני בחוניו יתן קולו כמשתף בצערם אמנם עיקר הנקמה יהי' על נוהו כלומר תכפל שאגתו להתעורר לנקום נקם בעבור נוהו והוא דירתו אשר נתאוה בתחתונים והם עכבו זה הזמן, וזהו ג"כ ביאור הנוסח אשר לפנינו גמל אומר כלומר מטבעו יתעורר האדם אשר ההדמות אשר לנו כעת עם הגמל הוא הפך תכלית הבריאה והפך רצונו ית' ובלי ספק שלא ישאר כן ח"ו לעולם אבל ה' ממרום ישאג מבחי' כסא כבודו אשר הוא מרום מראשון ציון מקום מקדשינו וענין מרום מראשון יבואר לנו על פי מה שכתב הרב המורה ההבדל בין ראשית לראשון וז"ל הרמב"ם (בלמ"ד לשני מספר המורה) אבל הראשון אמנם יאמר על הקודם בזמן לבד מבלתי שיהיה הקודם ההוא בזמן סבה למתאחר אחריו כמו שיאמר ראשון מי שדר בזה הבית פלוני ואחריו פלוני ולא יאמר פלוני התחלת או ראשית פלוני וכו' ואשר יורה על ההתחלה ראשית שהוא נגזר מן ראש אשר הוא התחלת החי לפי הנחתו עכ"ל, ולזה יאמר ג"כ ראשית על התכלית הקודם למעשה במחשבה אשר בעבורו נעשה המעשה והוא ההתחלה והסוף מהמעשה, וזהו שאמר כסא כבוד לבד מה שקדם בזמן לכל הנבראים כמ"ש רז"ל ז' דברים נבראו קודם בריאת עולם עוד נוסף הוא התחלה ותכלית כל הנבראים וזה הוא כסא כבוד מרום פי' נעלה ומרומם מהוראות ראשון על קדימתו בזמן לבד אמנם מכונה בשם ראשית מורה שהוא קדימה תכליתית לכל הברואים ומהו זה אמר ציון מקום מקדשנו ודירתו בתחתונים אשר בעבור זה היתה כוונת הבריאה ועתה ע"י הגלות לא נעשתה עצת קדוש ישראל אשר חשב בעולמו לכן מבחי' המרום כזה ישאג לנקום נקם להשיב גמול מחריביו ומהרסיו כמ"ש שישלם גמולך שגמלת לנו וממעון קדשו יתן קולו הוא מבחי' ירושלים מקור השפעת כל הטובות והישועות ולזה יתן קולו וכנ"ל שאוג ישאג להשיב לעכו"ם גמולם בראשם על נוהו והוא אשר הוכרח על ידם כביכול לעקור דירתו מתחתונים, כל זה יעורר אותנו הגמל מטבעו אשר זכרנו שלא יתכן שנשאר על מדרגתו לעולם ויבצר תכלית הבורא מהברואים אבל יקום ה' ויפקוד לאילת אהבים אשר לו העזובה ושוממה זה כמה בהסתר פנים וקבול פרנסתה בצמצום לכדי חיותה תשיג מדודה בבחי' הגמל כנ"ל ומסיבת בני אמה מהרסי' ומחריבי' עוד יבוא יום נקם קול ה' מעיר קול ה' מהיכל ה' ישלם גמול לאויביו, ואפשר קרוב לשמוע בעת הובא לפני אדם לקרוא לו שם ככל הברואים לפה ברוח אשר עליו כי ע"י טבעו יעורר אנשי הגולה על שילום גמול המעכבים תכלית הבריאה וקראו גמל נגזר מענין גמול כמ"ש כעל גמולות כעל ישלם המש"ל:

ממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו אשר ג' מקומות מרום, מעון קדשו, נוהו. והנה ממרום אמר לשון שאגה, והנה ממעון קדשו אמר יתן קולו והנה נוהו אמר ב' פעמים שאגה הלא דבר הוא, אמנם על ענין הג' המקומות ומאמרו פשר דבר ונבואת יואל המתנבא ג"כ בזה הסגנון רק בביאור. הנה שסתם ירמיהו והוא ה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו הרי מאמרו מה שקרא ירמיהו מרום קרא יואל ציון וראיה לדבר ומאמרו ג"כ לירמיהו במ"א כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו הרי קורא לציון מרום, אמנם עדיין צריך ביאור ושינוי הפעולות ישאג, יתן קולו, ותחלה נשית לב לתת טעם לקריאתו ציון מרום וירושלים מעון קדשו ומה רצה בנוהו, והנה ההבדל בין ציון לירושלים במקום ידוע כי ירושלים הוא העיר בכללה וציון הוא המצודה מקום המקדש והר הבית והעזרות והיכל וקדשי קדשים הנכללות בה ומצינו ג"כ ירושלים של מעלה ובחי' ציון למעלה והוא מקום המקדש ובזמן הבית היה נמשך מציון של מעלה הקדושה והטהרה ורוח הקודש לעקר התורה המוכרחים כל זה להשיגה, ומבחי' ירושלים היה נמשכים טובות חצונית שפע שבע רצון וברכה בארץ ופירותי' וזהו כי מציון תצא תורה, ולזה נקראת ציון בפי המקובלים בחי' יסוד כמ"ש כי ה' יסד ציון וזהו שאמר עוד זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה ועד בכלל והוא ציון מקום מקדשנו וזהו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ודבר ה' היא נבואה והוא לתועלת הנהגתם ושלומם וטובתם מענינים גשמיים להוכיחם וליעד אותם בפורעניות כידוע מענין הנביאים אשר אלו לא היו חוטאים לא היה צריכים להם כמבואר ברז"ל, ומאמרו עוד למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט ולכאורה מה אחשה ואשקוט הלא הכל אחד אמנם ידוע מאמר הנביא ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ופי' כי ציון בדין הוא שתפדה והטעם הסברתי במשל מי שקנה בית בעיר או בנה מגדל תאותו לדור בה וקרה מקרה שהוכרח לעזוב העיר בעבור שכניו הרעים ועזב ביתו שמם הלא בטוחים בני העיר לראותו עוד הפעם יאם מפאת השכנים ואנשי העיר אשר היו סיבה לנסיעתו משם אינו מוכרח ושורש הדין לשוב לראות את הארץ אשר גרשוהו מאתם כי אם ירצו אותו ויעתר להם אמנם מפאת ביתו אשר עזב שמם שורש הדין נוטה שישוב עוד לפקח על עסקי ביתו ושממותו, ככה ג"כ מצינו לרז"ל מיום שברא הקב"ה את העולם נתאוה להיות לו דירה בתחתונים כמ"ש כי בחר ה' בציון אוה למושב לו, ואמר פה אשב כי אויתיה הרי אם מצדינו אינו מוכרח לשוב עוד אלינו כי אם בסגולה לפניו על הכעסים אשר הכעסנוהו, וכשיבתנו נעלה ומתחתונים אמנם הדין נוטה שישוב עוד למעונתו השמם, לזה אמר ציון במשפט תפדה אמנם שביה בצדקה כלומר יהיה מפאת הצדקה וחסד ולא מצד הדין, והנה כשאדם שקט אינו נח להקניפו ולהכניסו בכעס עבור סיבה קטנה מועטת כי אם לענין נכבד יתרה אף האדם אמנם אם הוא כבר בכעס לסיבת ענין גדול ובעת הכעס הולך להשקט אז נח להעיר חמתו עוד אף בסיבה קלה אשר לא היתה מספקת לעורר התחלת הכעס מ"מ כיון שכבר הוא בכעס לא ישקוט עד ינקום נקם עבור סיבה קטנה ג"כ, וזהו שאמר הנביא סוף כל סוף למען ציון לא אחשה כלומר לא אתאפק מלבוא לכלל כעס על או"ה על מה שעשו בציון וכי היא נכבדת שאבוא אודותה לנקום נקם ואם התעורר בחמה לנקום נקמת ציון ואהיה בכעס אז ג"כ למען ירושלים לא אשקוט כי אף שירושלים אינה אלי בחשיבות כ"כ להגיע אם חמתי בתחילה כי אם בהיותם זכאים לפני אמנם אחר שהכעס הולך להשקט לא אשקוט ג"כ למען ירושלים וכנ"ל, הרי מבואר שעתה יחסר מאתו ית' כביכול ב' מיני נחת רוח אשר זה היה כל פרי התכלית בבריאתו העולם הם בחי' דירתו בתחתונים והשראת שכינתו בציון אשר נתאוה כביכול אליה ואם במה שהיה קרוב לעמו ישראל להשפיע להם מאוצרות טובו וחסדו כל טובות וברכות חיצונית ועתה איננו והוא המכונה בשם ירושלים, ועל זה אנו מתאבלים בחצות לילה גם כן על אלו ב' בחינות כפי שתקנו לנו הקדמונים תיקון רחל והיא בחי' ירושלים הנמשכים ממנה טובות חיצונית וברכה במעשי ידינו כל ששת ימי המעשה לבד ושבת אמנם תיקון לאה הוא על טובות פנימיות כהשגת רוח הקודש וטהרה ופרישות וחסידות וזה מותר אף בשבת והוא על בחי' ציון כי יום השבת היה מוכן לזה ועתה אבדנוה, ובזה יבואר לנו מה שתקנו קדמונינו לומר בתשעה באב בתפילת המנחה על כן ציון במר

ופירוד ואם יתעורר האחד ויחזור פניו לפתוח בדברי פיוס ורצון מיד יחזור השני גם כן פניו ויהיה אהבתם כקדם, והנה העכו"ם עמו ית' הם בחי' עבדים ולזה הם תמיד פנים באחור אמנם ישראל הם מכונים בבנים ואחים וכלה אשר על זה מיוסד השיר המקודש, ואמרו במדרש תמתי תאומתי כביכול לא אני גדול ממנו וכו' ולא יתכן בהם פנים באחור כלל רק או פנים בפנים או ח"ו אם יזדמן איזו פירוד יהיה אחור באחור וכל אחד מחכה על השני יתחיל בדברי רצון ופיוס ישובו פניהם כמקדם, ובענין זה אמרו במדרש ע"פ השיבנו ה' אליך ונשובה אומרת כנסת ישראל שלך הוא שנאמר השיבנו אומר לה הקב"ה שלכם הוא שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם, והנה בעת עשינו רצונו ית' המשילו עלינו הנביאים התחברותו אלינו כדמיון הזדווגת אדם לאהובתו פנים בפנים ומזה נשפע שפע שבע רצון ים ודרום ירשה, ואמר החכם באור פני מלך חיים וכמ"ש משה ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום, אמנם איה איפוא נמצא דמיון ומשל להתעורר על עסקינו עם אלקינו עתה בגלות האל הזה שאנחנו כנזופים בהסתר פנים ועם כל זה לא עזבנו אלהינו כמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' ויהיה שפעו הסדו נשפע עלינו לחיותנו כיום הזה בהסתר פנים והוא בחי' אחור באחור ולא נמצא בכל הנמצאים יצייר ענינינו זה כי אם הנמצא אשר לפנינו והוא הגמל כסופר מענינו שהזדוגותו ג"כ אחור באחור ובעת יראה לפנינו ונזכור טבעו נתעורר על מדוס לבנו ועל העדר הנחת שהיה לו ית' על ידינו, וזהו גמל אומר כאלו יעורר אותנו ע"י טבעו ענין חורבן בית המקדש וגלות השכינה ה' ממרום ישאג וגו', ויתכן שזהו מה שאמרו במדרש איכה ע"פ ישיחו בי יושבי שער ומכניסין את הגמל לתאטרון שלהם ואומרים על מה זה מתאבל וכו' והוא כי מלאכו בגמרא מענין ויכוח. המינים אתנו על זה וכמו ההוא מינה דמתו' במהוג. קמי' מלכא לר"י ב"ת עמא דאהדרינא מרי' לאפי' מיני' ויהיה זה ג"כ כונתם בהכניסם הגמל וכופפין צוארו בסודרין שלו כמתאבל כלומר כמו שהוא א"א לשנות טבעו שישוב פנים בפנים ולא מועילנו אבלו ככה ג"כ לא יועיל ח"ו אבלנו שיחזור ה' עוד פניו אלינו כקדם, ויבואר לנו ג"כ המדרש הנ"ל ולמה גמלים באמצע אלא אמר לו הוי רואה את עצמך וכו' הכוונה כי זה רמז לו בשלחו את המנחה לפניו וידוע מה שדרשו במדרש על כל מעשי יעקב אבינו בזה הפרשה שלא לשעה לבד עשה כל המעשים האלה אבל כל מה שאירע לאבות סימן לבנים וכמ"ש על וירא והנה עשו בא מרחוק והוא על רחוק זמן בדורות הבאים בעת ישלוט בנו, לכן נתן את הגמלים באמצע לרמוז מתי ישלוט בנו כשנהי' עם אלקינו כדמיון הגמלים כנ"ל וזהו הוי רואה א"ע כאלו אתה יושב על בימה בדורות הבאים ואני נדון לפניך ואתה מתמלא עלי רחמים והבן כי לסוף נחזור לפנים אל פנים, ובזה יבואר המדרש מרז"ל ברכות הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה עליו משמים ופדאוהו כנ"ל באור פני מלך חיים ובזמן הזה אם אין הארתו ית' בכלל אלינו מ"מ בפרט יאר ה' פניו לעושי רצונו בהטיבם דרכם לפניו ית' בענינים פרטיים כמ"ש ז"ל על שמואל הקטן ראוי שתשרה עליו שכינה כמשה אלא שאין דורו זכאי לכך, הרי כמשה תשרה עליו הארתו ית' לתועלת כלל ישראל כמ"ש פה אל פה וגו' זה בלתו אפשר אמנם בבחי' פרטיותו וודאי שרתה עליו שכינה והי' התחברותו ית' אליו בחי' פנים כנגד פנים ולא אלמן ישראל מאנשים כאלה בכל דור וכל איש מישראל המשעבד לבו כלפי מעלה בלי ספק ממשיך בחי' הארת פנים כל אחד לפי מה שהוא כמו שאמרו ז"ל על ה' נילך מה הלל וכו' וכשמראין לו לאדם זאת הצורה בחלום רומזים לו ענין הסוגו אחור וחלק לבו מאתו ית' ולזה הסתיר הוא ג"כ פניו ממנו והוא בערכו ית' בחי' אחור באחור וכבר אמרנו באור פני מלך חיים ובהפך מות וזה ענין המיתה הנקנסה עליו משמים והפדיון הוא במה שמודיעים אותו זה לתקן מעשיו, וזהו שהביא לראיה הנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אמר ה' ליעקב שנקנסה עליו הירידה למצרים וגם עליה והוא הפדיון ודרש גם עלה בלא העיין והוא אותיות גמל כלומר אף שיהיו אז בבחי' גמל ור"ח אמר מהכא גם ה' העביר חטאתך והוא סיבת ההסתר כדמיון הגמל ואז לא תמות הרי ענין הפדיון והבן כי קצרתי:

ועתה נשאר לנו לבאר כפל לשון הכתוב שסמך המסדר אל הגמל המעורר אותנו על החורבן והגלות כנ"ל והוא ענין ה' ממרום ישאג

וממעון

אפס כי עונותינו הם המסתירים פניו ממנו בעת נסיה ע"ד שאמר הנביא כי פנו אלי עורף ולא פנים, ואמר ישעיהו פנו אלי והושעו:

כבר קדם מאמר ז"ל מטבע הגמל שהוא נכוע בד"א ואמרו ז"ל בבא בתרא גמל האוחר בגמלים ופי' שתשמישו אחור כנגד אחור ובזה הוא מובדל ומיוחד מכל הב"ח במה שכולם מזדווגים פנים כנגד אחור והאדם ונחש ודג פנים כנגד פנים כמבואר במדרש הטעם הואיל שדבר עמהם ה', וזאת הבחינה תעורר אותנו על ענין נפלא תשמענו במה שיבוא לפנינו בעז"ה:

איתא בספר שומר אמונים למהר"י אירגאס הזיווגים הם על ג' פנים פנים בפנים פנים באחור אחור באחור, ואם כי דבריו דברי קבלה ואין לנו עסק בנסתרות מ"מ אפס קצהו נקרב אל השכל כפי אשר בנתי מפי ספרים וסופרים ענין הזווג הנאמר במדות עליונות הכוונה על השפע הנשפע למטה מאורו ית' להחיות רוח שפלים כמ"ש ואתה מחיה את כולם וכמו שמלמטה לא יולד ענין חדש כי אם ע"י זווג ב' דברים אם בענינים גשמיים הנולד ע"י חיבור זכר ונקבה או בענינים שכליים שלא יולד שכל חדש כי אם מב' הקדמות בגבול המשותף כידוע בחכמת ההגיון ככה השפע הנשפע מלמעלה חדשים לבקרים פעם טוב פעם הפך הוא נמשך מהתחברות מדותיו ית' אם לדין או לרחמים או משותף משניהם כמאמר רז"ל בתחלה עלה במחשבה לבראות העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים שתף מדת הרחמים למד"ה, הרי מהזדווגות והתחברת מדותיו ית' יולד הנהגת העולם והבן והדברים עתיקים, וידוע כי ישראל הם תכלית הבריאה כאמרם ז"ל בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתי והם הנבחרים והאהובים לפני בורא עולם לכן התחברותו ית' אליהם נאמר פנים בפנים דבר ה' עמכם ועל זה היו מורים הכרובים שהיו פניהם איש אל אחיו בזמן שהיו עושים רצונו של מקום וכענין שאמרו ז"ל ביומא (ד' י"ח) שהיו מגללין הפרוכת לעולי רגלים ומראין להם הכרובים שהיו מעורין זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקו' וכו', ובזוהר הקדוש תרומה קנ"ב אימתי איהי ברחמי א"ל בשעתא דכרובים מהדרן וכו' ומסתכלין אנפין באנפין. כיון דאינון כרובים מסתכלין אנפין באנפין כדין כל גוונין מתתקנין וכו'. כמה דמסדרין ישראל תקונייהו לגבי קוב"ה הכי קיימא כולא והכי אסתדר, ובפ' אחרי נ"ט ריש ע"ב הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים וגו' בשעתא דהוו חד בחד משגיחין אנפין באנפין כתיב מה טוב ומה נעים וגו' וכד מהדר דכורא אנפוי מן נוקבא ווי לעלמא, ובז"ח סוף פ' תרומה ל"ו א' בכל זמנא דישראל הוו זכאין כרובין הוו דביקין בדביקו אפין באפין כיון דהוו סרחין הוו מהדרין אפייהו דא מן דא וכו' וע"ד כרובים בההוא זמנא דהוו ישראל זכאין הוו אנפין באנפין וכו' ועל רזין אילן הוו ידעי אי ישראל זכאון אי לא וכו' כתיב עבדו את ה' בשמחה חדותא דתרין כרובים וכו' כיון דשארי עלייהו אתהדר בחדוה וכו' ועלמא אתהדר ברחמי וכו' וע"ש באורך:

מבואר מכל הנ"ל כשישראל עושים רצונו של מקום הקב"ה עמהם פנים בפנים וזהו ענין הזווג פנים בפנים רמז לדבר זווג בני אדם וזהו אתם קרוים אדם, והנה השפע הנשפע לעכו"ם מידו ית' ע"י שרים של מעלה כמ"ש ואתה מחיה את כולם אמרו בזוהר הקדוש כמאן דזריק מבתר כתפוי והוא בחי' אחורי' והוא ענין זווג פנים באחור ורומזים על זה זווג הב"ח פנים באחור ולזה נמשלו העכו"ם לבהמות וחיתו יער וכמו שהמשילם ישעיהו הנביא וירדו שם ראמים פרים ואלים בני בשן וגו' ויש עוד בחי' אחור באחור והוא בזמן שאין ישראל עושים רצונו ית' והוא בזמן שאין ישראל משעבדין להם לאביהם שבשמים ואינם מסתכלין כלפי מעלה וכמ"ש וכי נחש ממית וכו' אלא בזמן וכו' ועל זה אמר הנביא כי פנו אלי עורף ולא פנים ונאמר עוד ויהיו לאחור ולא לפנים אז יסתיר הוא כביכול גם כן פניו מהם כמ"ש ואנכי הסתר אסתיר פני וגו', ואמר ישעיהו הנביא הקצר קצרה ידי מפדות וגו' עונותיכם היו מבדילים וגו' וחטאותיכם הסתירו פנים מכם וגו', ועל זה רמזו הכרובים בשהיו פניהם לבית וכנ"ל בשם הזה"ק, וזהו שאמר שלמה אני לדודי ודודי לי ירצה כמו שאני לדודי בלב תמים כ"כ דודי לי והפך בהפך והדמיון אם עבד קצף עליו אדונו הוא מחזר אחריו לפייסו ואדונו הופך פניו ממנו אמנם כי יהיה דבר בין איש לאשתו זה הופך פניו לכאן וזו הופכות פני' לכאן וכל אחד אהבת השני תקועה בלבו ומתביישים זה מזה מדוע באו לידי קטטה

ופרוד

אשריך וטוב לך והוא מבואר, גם דרשתם ז"ל אשריך בעולם הזה שתהי' חיי הבטחון והאהבה עם בני אדם וטוב לך גם כן לעולם הבא כי יהי' פנימיות הנפש ומוחו ותוכיו פנוים לעבודת ה', וה' יעזרנו להיות ירא שמים והנה מגיעו כי זה כל אדם, אמש"ל:

גמל אומר: ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו:

לבד ההתעוררת כללי הראוי להתעורר ממין בהמה גסה טמאה אשר עמדנו עליה בשיר הקודם יש להתבונן עוד מכל פרטי המינים הנכללים תחת זה הסוג ר"ל בהמה גסה טמאה ומבחינת טבע המיוחד והמבדיל כל מין מזולתו שעל זה נודק שמו לפי מה שהונח עליו, ונתבונן במין הגמל שנבחין טבעו המיוחד נעמוד עי"ז על הענין הנלמד ממנו:

נפתח בדברי רז"ל המספרים מזה הנמצא אמרו ז"ל ברכות פ' הרואה וז"ל הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה עליו משמים ופדאוהו שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ר"ח אמר מהכא גם ה' העביר חטאתך וגו', ואמרו עוד מענינו במ"ר ע"פ גמלים מיניקות ובניהם שלשים ובנאיהם שלשים רבי ברכי' בשם רבי שמעון בן גמליאל אמר לפי שהוא נגוע בתשמישו לפיכך לא פרסמו הכתוב ע"כ, וז"ל מ"כ שהוא נגוע מפרש בגמרא שתשמישו אחור כנגד אחור, ואמר עוד במדרש למה נותן את הגמלים באמצע אלא אמר לו הוי רואה א"ע כאלו אתה יושב על בימה ודן ואני נדון לפניך ואתה מתמלא עלי רחמים, ופי' מ"כ דרש גמלים לשון גמילות חסד, עוד במדרש בראשית ע"פ והנחש הי' ערום תני בשם רבי מאיר לפי גדולתו של נחש היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל רבי הושעיא רבה אמר דקרטים הי' עומד ורגלים היו לו וכו' רבי שמעון בן אליעזר אמר כגמל היה טובה גדולה חסר העולם שאלמלא כן היה אדם משלח פרגמטיא בידו והיה הולך ובא וכו', והילקוט מביא בשם פרקי דר"א וז"ל אמרו מ"ה לפני הקב"ה מה אדם ותדעהו בן וגו' אדם להבל דמה אמר להם מה שאתם כולכם מקלסים אותי בעליונים הוא מיחד שמי בתחתונים ולא עוד אלא שקורא שמות וכיון שראו כן אמרו אם אין אנו באים בעצה שיחטא לפני בוראו אין אנו יכולים לו והיה סמאל שר גדול בשמים החיות מארבע כנפים ושרפים משש כנפים וסמאל משתים עשרה מה עשה סמאל לקח כת שלו וירד וראה כל הבריות ולא מצא בהם חכם להרע כנחש שנאמר והנחש הי' ערום והיתה דמותו כעין גמל ועלה ורכב עליו והיתה התורה צועקת כעת במרום תמריא רבון העולמים תשחק לסוס ולרוכבו עד כאן:

כל אלה העידו שהנחש הקדמוני היה כדמות גמל קודם שנקצצו רגליו וכמרז"ל חבל על שמש גדול שנאבד מן העולם ולולי חטא האדם היה הנחש לתועלת וחסד עולם מאתו ית' כתועלת הגמל לעת עתה, ויתכן כי לזה נקרא זה הנמצא שם מאדם הראשון גמל שהוא גומל חסד וטובה לעולם וכמובא למעלה בשם המדרש ושמש לנו עתה תחת מציאותו ומציאות הנחש אם לא חטא אדם כי עתה הוא הנשלח לדרכים הרחוקים בפרגמטיא לתועלת האדם, ומזה הוציאו רז"ל שהנחש קודם שנקצצו רגליו היה כעין גמל והוא בשנצייר אורך צואר זה הנמצא וגבהו לעומת דקות גופו עם אורך רגליו ואם תדמהו בחסרון רגליו הרי ממש תבניתו כתבנית הנחש ובהפך כשתראה הנחש ותדמה במחשבתך לו רגלים וחטוטרה הרי הוא גמל זה מבואר:

ולבוא על תוכן דברי חז"ל וכוונתם אשר שמו פה לפנינו ולעמוד על הנלמד מהנמצא אשר בנושא ולבאר הכתוב שסמכו לו מסדרי הפרקים אשר הכתנו בביאורם נתבונן בטבע המיוחד אשר בו מובדל מכל חי אשר על פני האדמה אשר כוח בו נותן הצורות הוא הבורא ית' לעורר אותנו על ענין נכבד נפלא מאוד יצייר עינינו עם אלקינו ואיך כל חמדת הבריאה ותכליתו הלא לנו הוא,

אפס

לאביו אמר מה אבא נשא אשה בן ארבעים שנה אף אני וכו' הה"ד ויהי עשו בן ארבעים שנה וכו', וכאלו זה המין יכריז לנו גנות המייפן אשר בפיו ידבר ישר ולבו לעקלקלות, וזהו בהמה דקה טמאה אומרת הטיבה ה' לטובים ולא למראה עינים לבד כלבוש הזה כי אם אשר גם ישרים בלבותם, וזה מה שרצינו לבאר:

בהמה גסה טמאה אומרת: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך:

חחת זה הסוג הם הגמלים החמורים הסוסים והרכש העושים במלאכה נושאים המשאות בדרכים הרחוקים נתונים נתונים מאת הטבע ברצון בוראו להשלים חולשת האדם ויעבדו אותו עבודת עבודה ועבודת משא בכתף ישאו עירים חיליהם ודבשת גמלים אוצרותם, וזה סיבת מחיתם ומזונם מאת האדם מחיר עמלם ויגיעם והמה הנאהבים לבני אדם מכל הב"ח כי אינם לא מרודפים ולא מהנרדפים מבני אדם ולא יעמדו על דם ובני אדם לא יעמדו על דמם כי לא יתמוסו ולא יטרפו ולא ישיגו גבול כל נמלא כי הם נכנעים לעבודתם ובאמונה הם עושים את אשר הוטבע עליהם, ולא יערב להם שקר כחיתו יער והללו עם רב כחם ועוצם גבורתם וגסות גויתם עם כל זה לא יבעטו בפקודת החלש מהם ונער קטן ינהג בם לא ירעו ולא ישחיתו וכל עוד כחו רב וחילו עצום יטה שכמו לסבול ויהי למס עובד להיטיב לבני אדם ויסור למשמעתם ולכן יתפרנסו שלא בצער באין פחד ומגור מסביב כאשר הב"ח הטורפים יגורו מרשת ב"ח החזקים מהם וממכשלות בני אדם אשר יגודו חרם לרגלם אבל הם המאושרים והמוצלחים מכל מיני הב"ח להיותם נהנים מיגיע כפם ואוכלים לחיים בזעת אפם, ולכן יתעורר האדם מהם לאהוב את המלאכה ולשנוא את הבטלה כי הבטלה מביאה לכל הרעות שבעולם ואם אין לו לאדם מלאכה קביעה במה להתפרנס הוא מוכרח לחשוב מחשבות להשיג פרנסתו מיד בני אדם הנהנים מיגיעם כי אכף עליו פיהו שאין לו מה יאכל ואם אין לו עליהם טענה יבוא עליהם בדרך בקשה בתורת נדבה וחסד להשיג מהם מחיתו והי' כלי אומנתו הזיוף והחונף ובפה חלק יפתה לבות בני אדם ובטח על נדיבים ישבע בתרפה ובוז יכלו בבושת ימיו יקו לפתותי לחם יתרקו לו לועגי רש אל מפתן הבית ויהי כדמיון הב"ח שקדם זכרו הפורש טלפיו וכו', אבל הוא לחם כזבים ולא זה הוא אושר האדם וטובו בעוה"ז רק אדם לעמל יולד וכמ"ש התנא טוב תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, ויש מוכה הבטלה באין לו סיבה להשיג טרפו באורח ישר והם עצלים ומעשות מלאכה חדלים וגובה רוחם לא יתנו אותם להכנע בבקשת חסד ב"א ולסבול חרפתם מוכרחים לבוא להשגת חפצם ומחיתם באופנים יותר מקולקלים מאת רעיהם היושבים לבטח אתם גניבה חמס עושק גזל חתר בחושך בתים לאור יקום רוצח וסוף כל סוף לא ינקו מדיני השופטים ומנהיגי המדינה ויענשו במכות כדי רשעתם יסורים קשים ומרים ולפעמים במיתות משונות גם בעת יגלת לסם תחבולתם קול פחדים באזניהם כל ימיהם עד אחריתם להכרית ויהי' אלו האנשים גרועים מחיתו יער השואגים לטרף, וכל זה יבוא להם על מאסם ביגיע כפיהם אוהבי הטיול והבטלה ולכן יאבדו האושר המיועד לתכלית האדם המוקוה וגם בעוה"ז אין בידם טובה, וזהו שאמר שלמה הכן בחוץ מלאכתך וגו' ואמרו רז"ל יהא אדם כשור לעול וכחמור למשא וזהו גם כן בעניני עוה"ז כי מי שאינו עמל לפיה בעוה"ז מסיבת עצלותו קל וחומר שלא יעמול לעניני עולמו בעולם הבא שאין לו מי יזכירהו בכל עת כאשר יצטרך אוכל למו פיו בעוה"ז ופומי' קא מדכר לי' ועיין בשיר התרנגול מענין זה, ויהי' אלו הנמצאים אשר לפנינו ר"ל בהמה גסה טמאה לאות מאיר בפני כל איש להתבונן מהם להנות מיגיע כפיו ולא יערב לאיש לחם שקר בדרכים מעוקלים נהוא דכיסופא ככ"ל, וזהו בהמה גסה טמאה אומרת יגיע כפיך כי תאכל

אשריך

והשלמות מזונינו והם עוזינו, ומה שסיים הריעו לאלהי יעקב מעיר ומעורר אותנו על ענין החזקת לומדי תורה, והנה הת"ח יכונה בשם שור כאשר יבואר לקמן בשיר השור וכמו שפי' רש"י על רוב תבואות בכח שור ועל פי הרוב מוכרחים הת"ח להתפרנס מעמי הארץ והם נמשלים בזאת הבחינה לפרה שהשור יונק ממנה ומיכן בא לה חלבה הוא ג"כ מהשור ככה כל השפע והברכה בא לעולם בזכות הת"ח כמ"ש על ר"ח כל העולם כולו נזון בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובים מע"ש לע"ש ומ"מ הזקיק הבורא הת"ח לפרנסת עמי הארץ ומדוע עשה ה' ככה שיהיו ת"ח נכנעים להשיג מזונם מעמי הארץ הקצר קצרה יד ה' להזמין להם פרנסתם מתחת ידו המלאה וכו', והנה אמרו רז"ל עמי הארץ אינם חיים בעוה"ב ואמרו לו לא ניחא לי' למרייהו דאמרת הכי אמר לי' מקרא אני דורש כי טל אורות טלך וגו' העוסק בטל תורה טל תורה מחייהו וכו' אמר לו מצאתי להם מקרא מן התורה ואתם הדבקים וגו', וכי אפשר לו לאדם לדבק בשכינה וכו' אלא כל המשיא בתו לת"ח ועושה פרקמטי' לת"ח ומהנה לת"ח מנכסיו מעלה עליו כאלו נדבק בשכינה, והנה הגם שהת"ח הי' יכול הקב"ה להזמין לו פרנסתו בלא העמי הארץ אמנם הוא מחסדי הבורא על אלו שלא זכו לעול תורה בל יגרע חוקם מעולם הבא שימתק לחמו לת"ח ויהנה מיגיעם ועי"ז בצל החכמה בצל הכסף וכמ"ש רז"ל על יששכר וזבולון ויהי' עטרה עת להם ע"י החזקת לומדי תורה להביאם לחיי העוה"ב, וידוע כי שם יעקב הונח על עמי הארץ והנה הקב"ה נקרא בשם אלהי ישראל להיותם עוסקים בתורה ולא הי' נקרא שמו אלהי יעקב ג"כ אם לא היו מחזיקים במצות התורה ומהנים לת"ח מנכסיו רק ע"י זה יש להם דביקות בשכינה להקרא ג"כ בשם אלהי יעקב, וזהו בהמה גסה טהורה אומרת כאלו תעורר את הדומים להם ע"י טבעם הנ"ל שישבחו הנהנים מהם את ה' לא למענם כי לא יבצר מהם פרנסתם בפנים אחרים אמנם עיקר התועלת הוא לע"ה עצמם במה שהוא סיבה לזכותם לעולם הבא, וזהו הרנינו לאלקים על הנאתכם ממנו אשר היא עוזינו לעולם הבא, וזהו שסיים הריעו על זה לאלהי יעקב אשר בזה נוכל לדבק בו ויהי' אלקינו לנו ג"כ הנקראים בשם יעקב, ותמ"ל:

בהמה דקה טמאה אומרת: היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם:

זה המין הדקה ובכלל בהמה הוא החזיר מה שחשבה התורה בסימן אחד טהור והוא ממפריסי הפרסה ושוסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא ומי שאין לו סימן טהור אף אחד לא חשבה התורה ולא נשאר לנו בסוג בהמה דקה כי אם החזיר כי השפן והארנבת הם בכלל חיה דקה, והמתבונן ממנו הוא בשנשית לב להג' מינים שזכר תחילה הוא הגמל והשפן והארנבת שזכרה התורה תחילה סימן טהרה שלהם הוא בפנים ענין העלאת גרה אמנם סימן טומאה שלהם הוא ניכר בחוץ במה שאינו מפריס פרסה ושוסעת שסע ונודע לכל טומאתו והחזיר הוא בהפך כי מבחוץ נראה טהור במה שנבדקה טלפיו ועיקר טומאתו טמונה בתוכו, ולזה דומה בפי רז"ל להמשיל את המזויף מתוכו חנף ומרע וצבוע מבחוץ יראה לפני בני אדם כצדיק גמור עושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפינחס פושט טלפיו כאומר ראו שאני טהור, וכמו שדרשו רז"ל ע"פ כי ציד בפיו שהי' צד את אביו ברמאות איך מעשרין את התבן והמלח ובפנימיותו היה רשע גמור כמבואר מענינו, וז"ל במדרש ע"פ ויהי עשו בן ארבעים שנה הה"ד יכרסמנה חזיר מיער ר' פנחס בשם ר' סימן מכל הנביאים לא פרסמוהו אלא שנים משה ואסף משה אמר ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער למה הוא מושלו כחזיר אלא מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא פושט את טלפיו כאומר ראו שאני טהור כך מלכות הרשעה הזאת גוזלות וחומסות נראית כמוצעת את הבימה כך עשו כל ארבעים שנה הי' צד נשי אנשים ומענה אותם וכיון שהגיע לארבעים שנה דימה עצמו לאביו

מי כמוכה באלים ה׳ מי כמוך נאדר בקודש נורא תהילות עושה פלא, וממה נלמוד מדת הכניעה להכנעות לרצון ה׳ וכל מה דעבדין משמיא לטב ונקח ק״ו מאלו הצאן אשר הם בטבע נכנעים לרצון האדם אם לשבט אם לחסד יעוררו אותנו על כניעתינו לרצון מלכינו רועינו רועה ישראל ירעה אותנו בדעה והשכל והפץ בטובותינו ואם נראה לפעמים רוע הסדר נסבול ונדע שהוא לטובתינו ולפעמים ירעה ה׳ לרחמינו כי אלהי משפט ה׳ ואז אשרי כל חוכי לו, וזה הנלמד מהכנעה בהמה דקה טהורה המורה השים בפינו אמרים לעתות בצרה אשר ישלוט האדם באדם לרע לו וה׳ שם הוא ינהם בזה הכתוב מי כמוך באלים ה׳ מי כמוך נאדר בקודש נורא תהילות עושה פלא, וכאשר יעבור זעם יהי׳ ה׳ רועי לא אחסר ואמר רועה עמך בשבטך וממש״ל בענ״ה:

בהמה גסה טהורה אומרת: הרנינו לאלהים עוזינו הריעו לאלהי יעקב:

בשנתפש במיני הב״ח אשר לעינינו לא נמצא תחת סוג בהמה גסה טהורה זולתי שור ונקבתו הוא הפרה, והנה לקיין זוכר גם כן שור אמר, ויתכן כי זוכר כאן ההתבוננות הנלמד מחיבורם יחד ולהלן יזכור הנלמד מבחינת השור ההתבוננת טבעו המיוחד, והנה אמר החכם רוב תבואות בכח שור ותועלותו בעבודת האדמה ושאר מלאכות ידוע וממה יתפרנס ע״י בני אדם הצריכים לו והוא עושה ואוכל נהנה מיגיעו, אמנם הפרה אינה מוכשרת למלאכה להולשתה ובמה איפוא תתפרנס מבני אדם אשר הבריאה הטבע להם ואין לה במה לשלם מחיר הטפול בה וטבע האדם שלא ישתדל בדבר כי אם יביא לו תועלת פי שנים מכדי יגיעתו והשתדלותו וכמו שביארנו זה למעלה, אולם הנותן לחם לכל בשר מכין לכל גויה וגויה די פרנסתה הנן אותה בברכת שדים נוסף על מה שמוכרת האדם להשתדל בגדולה לתועל׳ יותא ירכה והוא השור לעבודת האדם ותיזון האם בעבור בנה אבל לא יספיק לה סיבה הזאת להיות מזונה מהאדם ברווח ולא בצמצום שיזון ב׳ גופים בעבור תועלת שיגיע לו מהאחד בעתיד ולא ימלט שתתפרנס בצער ובדוחק כמי שאינו עושה ואוכל ופן יבצר ממנה תועלת הולד מלידה ומבטן ומהריון כל זה מה שיביא האדם שיקון בפרנסתה והוא לחם מבים מנד הנותן ולחם עצלות מגדה, אמנם ע״י שפע חלבה אשר הממתיק הבורא למזון האדם תתפרנס שלא בצער ככל המון הב״ח המתפרנסים שלא בצער כי יהנה האדם ממנה במה שיאכל וישתה והראה את נפשו טוב בעמלו בטפולה ומזונה על צד היותר מועיל להרבות חלבה להנאתו נוסף על תועלת הנולד ממנה והוטבע לה זה מכח השור להניק הנולד לה והמותר תתן לבני אדם מחיר יגיעתו בה, ועתה המשכיל המתבונן נפלאות אל מה עמקו דרכיו וגבהו מחשבותיו לטובת יצוריו יבוא איש ממעשהו הביתה רעב ללחם ויאמר לאשר על הבית הגישה לי לאכול הנמצא ותקרב לפניך נאוד החלב ומעגלת בקר אשר חית ורבית ומרוב עשות חלב תאכל חמאה ושפות״ בקר תשבע ותותר והשמת בהמושג ממנה ותעלה על זכרונך לטובה ותפקדה לבקרים לאמר תנו לה לאכול ולשתות תציר וירק דשא לשבעה ותקח תבן ותפרוש לפניה תרחיב משכבה ותדאג עלי׳ שלא תצטער שלא ימעט חלבה, בינה גבר! אם עיניך לא עורה שכלות הלא לא לך לבדך נתנה המתת הזאת״ שפע חלבה למזון ומחיה ואם יבצר ממך זה המזון אין מעצור לך להשקיט רעבונך בדבר אחר המוכן לאכלך מיד ה׳ אמנם עיקר תועלת זה החלב והחמאה הוא לטובתה מברכת ה׳ תשלם לך מחיר בהנאתך מדשנה וטובה שתשגיח עלי׳ לתת אכלה בעתה תגן בעדה ולולי זה החלב אשר יעורר אותך להשים עינך עלי׳ ולפקוד אותה אתה תאכל לשובע לחיך והיא ברעב תמות אתה תסרח על מטתיך והוא תסמר בשרה לקרח בלילה, וזה כאלו תאמר לבני אדם המשבחים ומודים ה׳ על הנאתם מחלבה הרנינו והוא מהפעיל מה שתרננו לה׳ על החלב הוא עוזינו כאומרת לטובותינו הוא שתפקחו עיניכם על עניינו

ומתנו הלוטה ומיעטת כמתנת בשר ודם כידוע, עוד זאת המותר אשר להם לא יתנו מעצמם כפי כחם כי אם האדם יקח מהם ביד חזקה כפי רצונו ולפעמים באכזריות חמה יגזוז אותם סמוך לבשרם וביומי החורף ולפעמים יפשוט עורם מעל עצמם ולא יחמול, ולכן המשילו הנביאים בני אדם הצדיקים הבלתי אשמים ולא ישלחו בעולתה ידיהם ישרים ותמימים נתונים תחת מושל אכזרי יגבר עליהם בכח וישללו מהם תורת אנושתם אשר חננם ה' לצאן אובדות כמ"ש צאן אובדות הי' עמי כל רועיהם התעום וגו', ואמר ישעי' כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזזי' נאלמה ולא יפתח פיו, ואמר ירמי' ואני ככבש אלוף יובל לטבוח וגו' כאומר שאין לו תחבולה עוד כי אם להמסר בידי מבקשי נפשו לכל אשר יעשו עמו כשה לטבח, וע"י אלו עניי הצאן אשר צוארו על זה הטבע יבחון הבורא ויבדוק לבות בני אדם אשר הם תחת ידו אם ינהלם ברחמים ודורש טובתם בעצם וטובת עצמו הוא במקרה או בהפך, ומי הוא העומד בנסיון כזה ישימו לרועה בני אדם אשר אוהב אותם כמבואר במדרש רבה ע"פ ומשה הי' רועה וגו' ה' צדיק יבחן ובמה הוא בוחנו במרעה צאן בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה שנאמר ויקחהו ממכלאות צאן מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו, ואף משה לא בחנו הקב"ה אלא בצאן וכו' עיף אתה הרכיבו על כתיפו והי' מהלך אמר לו הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם אתה תרעה צאני ישראל הוי ומשה הי' רועה, אמנם כאשר יקצוף ה' על בני אדם יעמיד עליהם מלך עז וקשה אשר יבקש טובת עצמו ולא ידרוש טובת העם והם הרועים הרעים אשר מלכו בימי בית ראשון אשר עליהם אמר הנביא הוי רועים הרעים המאבדים ומפיצים צאן מרעיתו וגו' יפשטו עורם מעל עצמם ועצמותיהם פצחו, וזהו לאשמות העם יפקוד עליהם חטאתם ע"י רועה אוילי עד אשר ירצו עונם ינחו מתחת ידו אל יד מלך צדיק ירעם בתבונות כפיו ינחם על מי מנוחות, וזה שאמרו רז"ל ג' הקב"ה מכריז עליהם בעצמו והאחד הוא פרנס טוב והוא מלך ואמרו פרנס לפי הדור ומבואר כדברינו, ואם בתחילת ההשקפה נראה כעול בחוקו ית' ויצא משפט מעוקל לחשוב על ה' תועה אשר אנשים תמימים צדיקים וישרים יאנחו זמן מה תחת מושל רשע כצאן תחת

רועה אכזרי אמנם עת ימלא מימו ויבא קץ נרצה עונם אז יתבוננו בינה כי מאת ה' היתה זאת להם למרק עונם ולזכותם בעולם הזה ובעוה"ב והצור תמים פעלו ולא עולתה בו כמו שהי' זה במצרים אשר נאנחו בני ישראל תחת יד מצרים זמן רב ונהפך להם האל הרחמן לאכזר ואחר הוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל אז האמינו בדברו וישירו תהלתו מי כמוך באלים ה' מי כמוכה נאדר בקודש נורא תהלות עושה פלא, והוא ענין נושאנו המיוחס לצאן והוא בהמה דקה טהורה כנ"ל והוא דרשות רז"ל על זה הכתוב מי כמוכה באלים ה' דבי ר' ישמעאל תנא מי כמוכה באלים מי כמוך באלמים, אבא חנן אומר מי כמוך חסין יה חסין קשה שאתה שומע נאוצו וגדופו של אותו רשע ושותק, והכוונה אחר שזכר דברי פרעה אמר אויב ארדוף וגו' אמר נשפת ברוחך כסמו ים וגו' יעלה על לב איש לאמר מדוע פה כאשר אמר ארדוף אשיג וגו' תמלאמו נפשי וגו' נענש מיד ע"י אשר נשפת ברוחך וגו' ומדוע לא הי' כן במצרים סובלים תחת ידו עוני ושעבוד בשצף קצף ואכזריות חמה נעשקים ונענים תחת ידו זמן כביר גם חרף וגדף לאל ומעל ולא נענש אז, אמר כמתרץ מי כמוכה באלי' ה' ואל הוא לשון קשה כמו שכתוב ואת אילי הארץ לקח גם מלת אדיר נופל על דבר אמיץ בלתי מכולא וזהו מי כמוכה נאדר בקודש והנחת שני המלות אלו על תוקף דעת ואומץ לב בלתי ישונה מכל העולה על רוחו, וכאשר גזר עליהם השעבוד ועבדום וענו אותם וגו' ומשך זמן זה נתן להם ארכה לא הועיל עוני ושעבוד ישראל הנאנחים ונאנקים מקוצר רוחם ועמל נפשם כשה לטבח גם חרופי וגדופי פרעה בהכחישו לאל ומעל להעביר אותו ית' מדעתו עד עת בא דברו הוציאם באין כושל ונעתר להם וימלט משחיתותם, וזהו מי כמוך באלים מי כמוך באלמים שהי' שומע חרופו וגדופו ונאקת בנו בכורו והקשה את רוח קדשו ואמץ את לבבו לבלתי שומע נוחת בניו בתוך הזמן והוא הוי' מדת רחמיו יתברך אשר כרופא הרוצה בתקנת בנו הנחלה אשר ישקנו סמים מרים יקוץ בהם החולה והוא ישקנו בעל כרחו ולא יחוס לקול בכיתו וצעקתו עד אשר תתום חלאתו ממנו והוא גבורה יתירה לו ית' לשמוע עלבונו ולראות בעמל ישראל עם קרובו ועם כל זה שומע ושותק עד עת קץ, אתה

מי

פיהם המשתעבד לרצונו כל ימי היותם ומענין מסירת נפשם וחייתם לרצונו ית', ולזה הצפרדע במה שתעורר אותנו על זה השלימות בב' אלו הבחינות הנ"ל כאלו תאמר בשירתה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ילמוד האדם ממנה במה שידמה לה בעמל פיו ויהיה לה במסירות נפשו ככל הקדושים אשר בארץ יגן עלינו זכותם שנזכה גם כן לעבוד ה' באהבה ושלא ימוש ספר התורה מפינו ומפי זרענו וזרע זרענו שיהי' ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד כאמור ע"י דוד מלך ישראל ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה, וזה מה שרצינו אליו בענין הנכבד הזה ואם שגיתי ה' הטוב יכפר כי גלוי וידוע לפניו שכוונתי לטובה ושגיאות מי יבין, ועם זה נשלם שיר הצפרדע ונשלם גם כן פרק רביעי מפרק שירה בעזרת ה':

סליק פרק רביעי:

אומר לה' מעשי,
אתחיל פרק חמישי:

בהמה דקה טהורה אומרת: מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקודש נורא תהילות עושה פלא:

בהמה דקה טהורה הוא הנקרא צאן בלה"ק הכולל גדיים כבשים ועזים ופרנסתם ומזונם מיד האדם ולפי שאינם עושים במלאכה כסוס גמל חמור אשר ישלמו מחיר מזונם ביגיע כפיהם ובכל שכמם חלק להם הטבע בחכמת בוראו מותר היוצא מבשרם מועילו בזה לאדם יהי' כדאי לגדלם ולזונם וישלימו מגופם שכר יגיעתו כהצמר לכבשים והחלב לעזים כמ"ש שלמה כבשים ללבושך ודי חלב עזים ללחמך, ולזה נברא האדם ערום בלי בגד והכבש יש לה לפעמים צמר יותר על צרכי' ובפרט בימות הקיץ שאז רוב הצמר לה למשא יגזוז האדם ממנה מותר צמרה ויעשה לו בגד חם לכסות מערומיו לימות החורף ובשכר זה יתפרנסו מיד האדם ויספיק להם צרכיהם, ולזה הנה הנם ביד האדם לכל חפצו ורצונו ונכנעים לו ולא יעמדו נגדו לכל אשר יעשה עמהם יגזזם ימרטם או ישחטם ירעם בנאות דשא במרעה טוב או יכלא אותם בבית בין כה וכה לא יפצה פה לאמר לאדם מה תעשה, וככה העז עם חלבה בשכר זה יפרנס אותה האדם ויעשה אתה מה שלבו חפץ ומכריחה לרצונו בין לחיים או להפך ואין כח ולאל ידם לצאת מתחת ידו ולהמלט מרעתו והם הנאנחים והנאנקים תחת יד האדם ומזונם בצמצום גדול רק בעת יצטרך האדם לצמרה או העז יערב לו חלבה ואז יתן לה לאכול ולשבעה בכדי שיהי' לו למכסה עתיק ודי חלב ללחמו ובעת יפקד מהם זה המותר הנה נשכחים לפרקים מהלב כי האדם לא יתן ולהמ[illegible] שלא ירויח כפלים ובעת שאין לו רווח ידוע [illegible]

מתנתו

נסתלקה השכינה ואז מיד פתח הזקן ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד והוא מלכות שמים שלימה גם מצד הנאחית ואם לא יתכן להיות קיים באיש כמו נצח מרום במרום מ"מ יתכן להדמות להם כפי הנאחיות אשר בנו להיות קיים בה | והבנים יקדישו שם ה' ע"י אחדות ה' הפשוטה המסורה בידיהם מאביהם כאלו אביהם לא מת ושייך ג"כ לעולם ועד ע"ד דור לדור ישבח מעשיך ואב לבנים יודיע את אמונך אם שענה הזקן אחריהם ב'ש'כ'מ'ל'ו'. ועתה נשאר לנו להתבונן מאיזו טעם לא אמרו משה אחר שמע ישראל בפר' ואתחנן פתח והשבח ומדוע לא אמר ב'ש'כ'מ'ל'ו' בתורה, ונ"ל הטעם להיות התורה מתוארת בתורת אמת ונקראת על שמו כמ"ש ככתוב בתורת משה זכרו תורת משה ואללו לא נתקיים ענין הנאחיות מצד הבנים בשלימותו ויהונתן בן גרשם בן משה יוכיח והבן — לכן לא הי' יכול להכתב זה בתורה הגם שזה צודק בכלל ישראל, ועתה יאות אמרו רבנן אנן היכי נעביד נימרי' לא אמרו משה מטעם הנ"ל כי כל אדם פרטי בהשקיפו ע"ז אינו בטוח שלא יצא ממנו פסולת ולא יתכן ענין לעולם ועד והעד במה שלא אמרו משה ואם לא נימרי כלל מטעם שלא יצדק אצל הפרטים אמרו יעקב מצד שזה יתכן בכלל ישרא' בלי שנשקיף על הפרטים והמופת שיחוד ה' מיעקב ותורת משה עדיין היא שלימה ותמימה מסורה בידינו זה שלשת אלפים ומהשנים מי הביאה אלינו וימסור אותה עוד לדור אחרון הלא ענין אב לבנים יודיע את אמיתך כנ"ל לדור ודור נגיד גדלך וכו', ועתה אנחנו במבוכה כי יש לנו הדמות למלאכים בענין התמידיות והנאחיות מצד כללותינו ואז היינו יכולים לאומרו בקול רם הענין ברוך שם כבוד וכו' אמנם בהשקיף כל איש הבנים בניו ויוצא חלציו אינו צודק זה מצד הפרטים ויפגום עלינו זה הענין ויהי' פתחון פה לשטן ואם לא נאמר כלל יהי' לנו צער למה נגרע מהעומדים על ה' אחר אשר בכללותינו צודק אצלינו ג"כ זה השבח ואם נאמר בקול רם יהי' לנו גנאי במה שיחפשו בפרטים ואינו צודק לכן עשו פשרה שנאמר אותו בחשאי, ועל זה צודק מאוד המשל שהביא ר' יצחק משום דבי ר' אמי לצייר לנו טעם ההסתר באמירתו משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה מאתו חולי המעוררה לזה והיא יושבת על שולחן המלך ואין זה מתאבל המלכים אם תאמר שהיא צריכה לכך בפרהסי' יש לה גנאי ולא יהי' לה מקום על שולחן המלך ואם לא תאמר יש לה צער תאותה מה עשתה גלתה זאת לעבדי' התחילו מביאין לה בחשאי לא הי' לה צער גם לא הי' לה גנאי ולא נבדלה בזה משולחן המלך ככה ממש הוא אצלינו בענין זה השבח ברוך שם וכו' נאמר זה בהיותינו על שולחן המלך יש לנו גנאי במה שמצד הפרטים אינו בשלימותו לא נאמרנו כלל נבדל מעל שולחן המלך מלהדמות אל היושבים ראשונה במלכות לכן נאמר אותו בחשאי והמשל דומה ממש לנמשל והבן — ולכן ביום הכפורים שאז הדמיון למלאכי השרת יותר חזק אצלינו עד שהשטן בע"כ יענה אמן ואומר להקב"ה יש לך עם כמלאכי השרת אנו אומרים אותו בקול רם, הרי מבואר שהשבח ברוך שם כבוד וכו' הוא הדמות מלאכתיי לנו בני אדם לטבע המלאכים בענין התמידיות והנאחיות הראשון מצד ברכות הגהנין והשני מצד הדרכת הבנים בדרך ה' והוא הדמות כללותינו בענין רחוק מאוד, אולם מי אשר יתבונן בהצפרדע הזאת אשר עמדנו עלי' ידמה אלי' בענין התמידת הלימוד והשבח לו ית' בעמל פיו יהי' ענין התמידיות יותר קרוב ויותר שלום להדמות אל המלאכים וגם בענין הנאחיות אחר אשר לכלל האומה הגוף והנפש שוים אצלם במציאות מוכרחים אנו למצוא נאחיות גם כן מצד הגוף הכלה והנפסד וזה לא יתכן כי אם בבחינת הבנים כנ"ל לדור ודור וכו', אמנם מי האיש החפץ חיים אמיתים ויקח מוסר מהצפרדע גם כן בענין השני הנלמוד ממנה שלא יחוש על גופו ויהי' הפקר לרצון ה' כמ"ש אדם כי ימות באוהל ואין גופו נחשב למאומה אצלו בערך קדושת ונאחיות נפשו וימסור גופו על כבודו ית' ואין מציאת אצלו כי אם הנפש והנפש היא נאחית ולא יצוקש ממנו נאחיות הגוף הנדרש מיוצאי חלציו כחנני' מישאל ועזרי' שלקחו ק"ו מצפרדעים כנ"ל להשרף על קדושת ה' והקריבו את חומרם וגויתם קרבן אשה ריח נחוח לרצון ה' וכדומה מהקדושים האלה אשר לא נעשה להם נס ונשרפו ממש הם אשר להם מהלכים בין העומדים על אדון כל הארץ עובדים אותו עם נצח מרום במרום הם אשר צודק עליהם ענין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד באופן היותר שלם והיותר אמיתי להדמות למלאכי השרת בענין התמידיות והנאחיות בעמל

פיהם

אשר בבחינתינו במה שאנו בשר ודם ולא יתכן נצחיות האישים בנו כי מות נמות אבל מין האדם בכללו הוא נצחי במה שהמין לא יכלה לנצח נצחים, וכמ"ש דור לדור ישבח מעשיך, ואמר הזקיהו אב לבנים יודיע את אמיתך, והבנים לבניהם ובניהם לדור אחרון ואף כי האבות ימותו שבחו ית' לא ימוש מפי הבנים אשר למדו מהאבות והבנים כאשר יהיו אבות ילמדו לבניהם, הרי בזה האופן נדמה לקלוס המלאכים ג"כ בענין הנצחיות, והחוש יעיד על זה מאין בא אלינו היחוד מיעקב אבינו ותורת משה הגואלה בידינו שלימה כאשר נתנה בהר סיני לא כפל ומגרע דבר והדור ההוא כבר מת אם לא ע"י אב לבנים כנ"ל והוא הנצחיות אשר נדמה למלאכים כפי ערכינו, וכאשר אדם מישראל ידריך את בנו בדרך התורה וילמדהו דעת עקרי אמונה כדת משה וישראל אז אף אם ימות האב כאלו לא מת אבל חי הוא בבנו וכבה עד סוף כל הדורות, ועל זה נאמר ואני זאת בריתי אותם וגו' ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך מעתה ועד עולם, ועל זה אמרו רז"ל דוד המלך בן כמותו נאמר בו שכיבה ולא מיתה כי חי וקים הוא בבנו ובנו בבנו עד סוף כל הדורות ומואב שלא הניח בן כמותו נאמר בו מיתה והוא מבואר כדברינו, הרי מזה הצד יש לנו הדמות אל המלאכים ג"כ בענין הנצחיות ויהי' צודק עלינו ענין לעולם ועד ג"כ, וזה שאמר הנביא לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו (ומהדמות אל נצח מרום) בראותו ילדיו מעשי ידי בקרבו יקדישו את שמי וגו', וזהו שתקנו לנו אנשי כנה"ג בשלוק הקדושה אחר שאנו אומרים נקדש וכולי כשם שמקדישים אותו בשמי מרום וכו' ואיך יתכן זה מגד שאין אנו נצחיים כמותם אמר לדור ודור נגיד גדלך, והוא אב לבנים כנ"ל ומזה הצד לנצח נצחים קדושתך נקדיש ועי"ז ושבחך מפינו לא ימוש לעולם ועד ויהי' צודק עלינו הנצחית המוזכר במלת לעולם ועד — וכאשר ישלם בנו אלו הב' בחינות ר"ל תמידיות על ידי קלוס שמו על כל הנאה ברכת הנהנין והדרכת בנים לתלמוד תורה נוכל להדמות בזה למלאכים ולאמר ברוך שם כבוד מלכותו גם לעולם ועד כנ"ל, והוא אצלינו פועל מלאכתי נדמה לפועל טבעי כפי שלימות האפשרי:

ועתה נבוא לביאור מאמר רז"ל מענין יעקב אבינו הנ"ל אשר הוא מוקשה מאוד, ועתה יבוא על נכון, והוא אמרו רז"ל מהיכן זכו ישראל למלכות שמים שלימה מיעקב אבינו מאברהם ויצחק לא הי' המלכות שמים שלימה והטעם מפני שענין מלכות שמים הוא שנקדשהו במטה ונהללנו בפינו בבחי' שהוא מהולל ומפואר על השמים ומצבא מרום במרום, וידוע כי הם מתמידים בספור שבח גם הם נצחיים בלי הפסק, והנה התמידה הי' צודק ג"כ אצל אבותינו הקדושים אברהם ויצחק אבל לא היתה שלימה בבחי' הבנים אשר לא נתקיימה בקבלת יחוד שמו ית' של אברהם בישמעאל ובני קטורה וקדושתו של יצחק ונצחיותו לא נתקיימה בעשו לכן לא היתה מלכות שמים שלימה כי הי' הפגם בענין הבנים והוא הנצחית ולא צדק לעולם ועד כנ"ל אמנם יעקב אבינו שהי' מטתו שלימה והבנים בניו אין בהם פגם צודק אצלו מלכות שמים שלימה והוא ענין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והוא שאמרו על ויקרא יעקב אל בניו ויאמר להם האספו ואגידה לכם וגו' בקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא ח"ו יש פסול במטתי כאברהם שיצא ממנו ישמעאל וכו' ואין שייך אצלי ענין לעולם ועד ואין מלכות שמים שלימה להדמות למלאכים בענין הנצחית כנ"ל וזה סיבת הסתלקות השכינה ממנו פן יש בהם אחד פונה מעם אלקיו ואין כולם פונים לאחדות הבורא כמוהו לזה חרד מאוד ונתירא שמא יש פסול כנ"ל ולזה אמר להם אח"כ הקבצו ושמעו כי חשדם שמא חסר מהם את הקבוץ שיהי' דעת כולם שוה עמו לאחדות הבורא, ומיד כאשר השיבו בניו האחד התחילו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבינו אלא אחד והפליאו רז"ל זה הוראה משינוי ויתור לשון הכתוב האספו ואח"כ הקבצו גם מיתור ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם וכמו שביארנו כל זה במקומו וכאשר הצטדקו והפליאוהו מהחשד שחשדם נתגלה לו הסיבה מהסתלקו' השכינה מטעם שאין רצונו ית' על גילוי הקץ כמבואר שם במדרש ע"פ ולא אותי קראת יעקב משל לעבד שצוה לבניו ואמר להם אגלה אזניכם היכן דייתיקי שלכם היכן עליו האדון וכו' ע"ש אבל הבניו בניו שלמים הם עם ה' ולא בשלם נסתלקה

היינו שהנה אמר שמא ח"ו יש במיעוטי פסול כאברהם שיצא ממנו וכו' אמרו לו בניו שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד באותה שעה פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמרי רבנן היכי נעביד נימרי לא אמרו משה רבינו לא נאמרוהו אמרו יעקב התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי, אמר רבי יצחק אמר ר' אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדי' להביא בחשאי ע"כ, והנה להבין כוונת זה המאמר תחילה נבין ביאור ענין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והנה ברוך הוא בינוני פעול תמיד בהוה מבני עולם המברכים כמ"ש על פינות צבאיו קדושים רוממי שדי תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו ומשמיעתו בלי הפסק בינותים, אמנם עדיין אינו מוכרח שהתמידיות יהי' לנצח נצחים כי יתכן שיפסוק לקץ ימים כמ"ש וארוחתו ארוחות תמיד נתנה (ירמיה כ"ב) כאמור תמיד להורות שלא הי' הפסק בינותים בעת שנתנה לו היינו כל ימי חייו ואחר נפסק לגמרי, והנה משמעות ברוך שם כבוד מלכותו הוא תמידיות אבל לא יובן מזה ענין הנצחיות בלי הפסק לנצח נצחים בא ענין לעולם ועד, ואמרו רז"ל כל מקום שנא' נצח סלה ועד אין לו הפסק לנצח נצחים ולעולמי עד, הרי שבא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כולל תמידות הברכות ונצחיות בלי הפסק המברכים וזה צודק במלאכי מרום שמתמידים בסיפור שבחו בלי ליאות ואין להם מונע ומטריד כלל גם הם קיימים באיש נצחיים וצודק עליהם ג"כ ענין לעולם ועד כנ"ל, והנה תקנו לנו אנשי כנה"ג לאמר נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום, ויקשה איך יתכן זה והלא אנחנו נופלים וגרועים בב' אלו הענינים היינו התמידיות במה שהם תמיד מספרים וכו' ואנחנו בעלי חומר עלולי הטרדות בל נוכל להתמיד בסיפור שבחו ית' גם הם קיימים נצחיים כנ"ל ואנו בני התמותה תמול ימינו עלי ארץ ואיך יצדק עלינו לעולם ועד כשם שמקדישים אותו בשמי מרום — אמנם כבר אמרנו משלימות המלאכה הוא כל עוד שיהי' לו הדמות אל הטבע יותר הגם שלא יתכן שישוה לו מכל וכל כי זה מן הנמנע להיות הטבע מעשי ידי יוצר ומלאכה מעשי אנוש ותחבולותיו,

כזה ג"כ בענין זה נדמה אל המלאכים וצבא מרום בענין התמידיות כפי אשר יד כחנו מגעת, והנה המלאכים חיים חיי התענוג והנעימות בלי הפסק לכן הם מתמידים בסיפור שבחו ית' ג"כ בלי הפסק, והנה אנחנו שוכני בתי חומר מדת ימינו ותקות היינו מלאים יגון ואנחה רק לפרקים נחי' חיי התענוג. אם בגוף או בנפש כאשר נהנה מהעולם במאכל או משתה או תענוג הנפש באיזו דבר מצוה ויש לנו קצת הדמות לחיי המלאכים בבחי' התענוג כפי ערכנו אז תקנו לנו קדמונינו ברכת הנהנין או ברכת המצות על הנאת מזון הנפשי, וזה שאמרו רז"ל אסור לו לאדם להנות בלא ברכה כי כאשר נהנה נחי' אז חיי התענוג כחיי המלאכים ואז נספר שבחו ית' ג"כ כמלאכי מעלה ובעת אשר לא נהנה כלל לא בגוף ולא בנפש אז אין חיותינו כחיי המלאכים אז אין אנו מספרים שבחו ית', ומדוע לא נחי' בתמידות חיי התענוג אינו תלוי בנו כי אם בו ית', ולפי"ז כאשר אדם מישראל נזהר מלהנות בעוה"ז בלא ברכה כי אז נחי' חיי התענוג כפי ערכינו וישוה באותו שעה חיותינו לחיי המלאכים ואז נודה ונשבח ונקדש למלך הכבוד על מציאותינו כשם שמקדישים אותו בשמי מרום בכל רגע להיותם מתמידי התענוג לכן הם מתמידי השבח ובעת ההנאה ותענוג מהעולם הבא לפרקים גם לנו אשר נשוה להם ואז ג"כ נדמה להם בברכה צודק גם עלינו ענין ברוך שם כבוד מלכותו תמיד כפי תמידיות חיותינו יהי' ברכותינו ויהי' ענינינו מלאכותי נדמה לטבע — ולזה כאשר שגג האדם בהזכרת שם שמים לבטלה תקנו קדמונינו לומר ברוך שם כבוד מלכותו וכו' להיות מהראוי שנזכיר שמו ונודה לו בכל רגע כפי קבלת חיותינו ממנו וכמו שאמרו רז"ל כל הנשמה תהלל יה הכוונה על כל נשימה ונשימה כאשר במלאכי מעלה אמנם מסכרת חשכת החומר אינו כן והשגגה ג"כ מסכרת החומר ויהי' ענין בשכמ"ל התגלות לזה והבן — עד הנה דברנו מענין קדמותינו אל שוכני מרום בבחי' התמידיות ע"י ברכת הנהנין ותפילות וברכת המצות, ועתה נחפש עוד איה נמצא הדמות אליהם בענין השני והוא הנצחיות שהם קיימים חיים לדור דורים ואנחנו בני תמותה כלל ימינו ואיך יצדק עלינו ענין לעולם ועד אשר משמעותו הנצחיות, תשובת השאלה הזאת הוא כשנחפש ענין הנצחיות

אשר

כאשר תראה שאחיך גבר עליך והוא רעב לפרנסה ההיא והיה מזונו ולא נשפע לך המזון ההוא מאת הבורא ית' לא לבד שלא תזיק לו אבל תראה לסעיו ולקרב המזון לו כי משמים היא מיועדת לו וכאשר תעשה זאת יראה ה' תום לבבך וחוזק בטחונך שאין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו וישלים גם לך מחסורך אשר יחסר לך באופן אחר, ואם בתחילה היית שונאו ונלחמת כנגדו כי חשבת שהדבר מוכן לך אונס כאשר ראית שגבר עליך הרי מוכנת לו תראה לקרב לאחיך המוכן לו וה' ישלים ג"כ המוכן לך, וזה נלמד מטבע הצפרדע במה שמקרבת לבריי' הנ"ל ועוסקת במלוה גדולה עם העדר גופה ואפיסתה, וזה דברי הילקוט כאלו הצפרדע אומרת לדוד עוד זאת תלמד ממני במה שאני עוסקת במלוה גדולה. בריי' אחת יש בשפת הים וכו' ונוטלני ואוכלני במה שאדע שלא אחי' עוד אחרי כפלי בדומן ואהי' מרמס לטיט חוצות טוב טוב לי ליפול בידי הבריי' הזאת ואעשה עמו צדקה וחסד שיזון ממני והיא מדה נפלאה לאדם כנ"ל וזהו לקיים מה שנאמר אם רעב שונאך כלומר כאשר תראה ששונאך רעב לדבר והדבר הוא מזונו תדע שהיא מוכנות לו מאת ה' האכילהו לחם תראה לקרב לו את שלו ובזכות זה ה' ישלם לך, ואמר א"ת ישלם כי מה עשה שישלם לו ה' כי לא נתן לו מאומה כי אם קרב לו את שלו לכן אמר קרי' וה' ישלים לך ג"כ מחסורך וזהו ישלימנו לך והבן — ועם זה השלמנו דברי הילקוט הנפלא אשר הצענו בפתח דברינו מענין הצפרדע, הרי מבואר מטבע הצפרדע אשר היא הברי' קלה נרמסת ונרפסת מכל רגל בבעלי חיים וביאורים ובאגמים וכאלו תשליך עצמה מנגד כל מואסה יאכלוה, ועכ"ז מענין קרקורה בעמל פיה לא תחשה יומם ולילה וכאלו לא נבראת אלא להשלים זאת הכוונה ולהגדיל את האדם חובתו אשר נברא לעמל פה בעולם הזה, ואחר השלימה זאת הכוונה לא תרצה למות מיתת עצמה טבעית כשאר הב"ח ומטבע בטבעה תשליך עצמה לכל מואסה עולה בחי' כאשר סופה למות בין כך ובין כך תגוע ותמות טוב טוב לה יהנה ממנה הרעב ויאכלנה ותיטיב במותה ג"כ, כל זה יתבונן המבין ממנה ויקח המשכיל העומד על נפשו ק"ו ומה זה הנמלא לא נבראת בעולם כי אם להשלים הזולת ואחר תשוב כלא היתה והי' צריך

להיות מציאותה נטוע בטבע יקר בעיני' ככל הב"ח השמורים מהנזק ובורחים ומהאורבים אל דמם והיא לא נבראת אלא למעננו להורות לנו התמדה עמל פה אשר בעמל פינו נחי' בחיים הנצחיים ונירש עולם שכולו טוב אינו דין שלא יקר דמינו וגויותינו בעינינו ולהקריבו כעולה וכליל בעבור התורה וקדוש' ה' ית' כמ"ש אדם כי ימות באוהל, ויתכן כי זה הוא כוונת רז"ל מה ראו חנני' מישאל ועזרי' שמסרו עצמן על קידוש ה' נשאו קל וחומר מצפרדעים שנאמר ועלו ובאו וגו' בתנוריך ובמשארותיך אימתי המשארות מצויים אצל תנור בשעה שהתנור חם, ומזה הכתוב מוכח שהצפרדעים אין להם שמירת הנזק כשאר ב"ח וכאשר עד היום ראינו כאשר ילינו עוברי אורח בשדה עם סוסיהם בקיץ אצל האגמים ויבעירו אש בלילה יקפצו הצפרדעי' אל האש וישרפו, ומדוע עשה ה' ככה לזה המין אחר אשר כל בעלי חיים יש בטבעם שמירה מהנזק זולת הצפרדע אם לא ללמוד לאדם דעת מה זו שלא נבראת אלא להורות לבן אדם התמדת עמל פה כנ"ל נלקה ממנה במכוון שמירה מהנזק וגופה הפקר ועמל פה המיוחס לאדם היא תוליכהו לעולם הנצחי שכולו ארוך ק"ו שיהי' גופו הפקר במקום שיכריחוהו לפסוק מעמל פה זה אשר נשאו חמ"ו ק"ו להשליך נפשם ואיתם מנגד שלא לעבוד עבודה זרה שכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה. מטבע זה הנמלא ומביא ראי' מהכתוב אשר טבע הצפרדעים אינם נשמרים מהנזק במה שעלו ובאו בתנור חם

והוא נכון: —

העולה מכלל דברינו כי ג' ענינים כוללים מועילים לשלימותינו נלמוד מצפרדע האחד עד היכן מגיע התמדת עסק התורה והוא ענין עמל פה אשר נולדנו לזה, השני' ענין מסירת נפשינו על קיומה ממה שאין לה שמירת הנזק וגופה הפקר נקח ק"ו כנ"ל, ועתה נשוב למה שהיינו עליו אשר הב' ענינים אלו הנלמדים ממנה איך יהיו נסמכים בנושא אשר שייך מסדר פרק שירה אל הצפרדע והוא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והתחילה נחקור על זה המאמר עצמו שאינו כתוב בתנ"ך ובא בקבלה מרז"ל פסחים בפרק מקום שנהגו, אמר רבי שמעון בן לקיש ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם בקש יעקב לגלות את קץ הימין לבניו ונסתלקה

עוד נפונות ונעלמות אשר נעלם מהשגת דוד, והנה כאשר נחפש מדה וקצב עד היכן יתפשט שכל אנושי וכאלו תאמר שמה שהשיג אדם זה בתכלית השגתו הוא גבול וקצב שעד פה תבוא השגת אדם ומשם והלאה אין בכח אדם להשיג לא תוכל לקחת למדה כזאת אדם בינוני או חכם ושלם שלא נתברר שהוא חכם מכל אדם כי אולי במקום שנשלם השגתו יש בעולם אדם חכם ושלם יותר ממנו ושם גבול שכל האנושי ולמדה נכונה כזאת מוכרח שהאדם היותר שלם וחכם מכל אדם בהחלט שאין חולק עליו, והיה נמצא אדם שלם כזה הוא שלמה בן דוד שהעיד עליו הכתוב כאן ויחכם מכל אדם הרי הוא מדה נכונה להגביל שכל האנושי ולמדד תכליתו הוא במקום שכלה השגת שלמה עד פה תבוא השגת אדם ולא יותר והיה נמצא מדה וקצב להשגת שלמה הוא מבואר ג"כ בזה הכתוב וידבר שלשת אלפים משל וכביאורינו שהיו מושכלותיו והשגותיו כל כך עמוקות עד אשר הוצרך לשלשת אלפים משל להלבישם משל תוך משל ומשל תוך משל עד שהוריד המושכל להשגת המון עם הרי שלשת אלפים משל מדה ושעור לעומק השגת שלמה והשגת שלמה מדה להשגת שכל אדם, וזהו היקש הגיוני מתמונה הראשונה ומתחייב התולדה שהשגת שכל האנושי ישוער בעומק מושכל המצטרך שלשת אלפים משל להבינהם, וזהו באור וברור דברי הילקוט הנ"ל כאלו אמרה הצפרדע לדוד ולא עוד כלומר לא זה בלבד התעורר מטבעי לבלי התגאות ולחשוב שעשית יותר משעור בענין חיוב עמל פה כי אני אומר שירה יותר ממך ולא תוכל לדמות אלי כנ"ל והוא גלוי לכל מתבונן אבל עוד תדע כי יש בסגולת טבע עמל פה שלי סימוני חכמה עליונה עמוקים כל כך למעלה מהשגתך עד תכלית השגת שכל אנושי ותכלית השגת שכל אנושי הוא מושכל עמוק שיצטרך לשלשת אלפים משל להבינו לעם, וזהו על כל שירה שאני אומר אני ממשל עלי' שלשת אלפים משל, ועתה יאות ונתמיד מאוד הראי' שהביא משלמה שנאמר וידבר שלשת אלפים משל כביאורינו וזה תכלית עומק השגת שלמה והשגת שלמה תכלית השגת שכל אנושי' וכל זה אפשר להתבונן בטבע הצפרדע וכאלו אומרה זאת בפיה והבן זה מאוד:—

ועתה נבוא לסיום דבר הילקוט ולא עוד אלא שאני עוסקת במצוה גדולה ומה הוא המצוה יש בשפת הים ברי' וכו' ונוטלני ואוכלני לקיים מה שנא' אם רעב שונאיך האכילהו לחם וגו' וה' ישלם לך א"ת ישלם אלא ישלימנו לך ע"כ, ראיתי בסיפורי הטבע מהקדמונים מביא בשם אריסטו, שהרמשים ומכללם גם כן הצפרדעים הנולדים בזמן הקיץ ומיתתו בהגיע הקור בתחילת החורף ואינם חיים יותר מששה חדשים ולרבוים כאשר היו מתים ומונחים כדומן על פני האדמה היו מבאישים הארץ מה עשה הקב"ה ברא ברי' אחת בים אשר כל השנה ניזונית מן המים, וכאשר יבואו ימי הקור בטרם ימות החורף ממשמשין ובאין אז הברי' הנ"ל נמצא תמיד על שפת הים ופוער פיו ומוציא רוח וכל אלו הרמשים והצפרדעים יערב להם טוב ריחו ומתקבצים המונים המונים ממרחקים ובאים ונכנסים לתוך פיו והוא אוכלם ונזון מהם כל החורף, וזהו מפליאות הטבע בחכמת הבורא אשר אלו הנמצאים החלשים לא יחיו עוד אחר בוא ימי הקור ומיתתו כדומן על פני האדמה גם תבאש הארץ ומנבלתם חכמה גדולה היא מאתו ית' במה ששם להם קבר במעי הברי' הנ"ל וטהר את הארץ וע"י העדר אלו הרמשים אשר בלאו הכי לא היו חיים עוד הטביע בהם שעם מיתתם יעשה טוב וחסד וצדקה לברי' הנ"ל, ומזאת הבחינה יצא מוסר השכל לבני אדם בעניני מחיתם ומזונם כאשר שני בני אדם מהדרים ומחזירים אחר איזו פרנסה זה רוצה להשיג לעצמו ושכנגדו רוצה להשיג ג"כ בעד עצמו אין עול במה שהם שונאים זה את זה וכל אחד יפעול לטובת עצמו וע"י פעולתו בעבור עצמו ירחיק הדבר מאת רעהו ויהי' לשטן לו וכן רעהו יפעול לקרב הדבר לעצמו ויגרום נזק לשכנגדו כי כל אחד דורש טובת עצמו, אמנם כאשר יראה האחד כי אזלת ידו מול רעהו ויבין בדעתו כי לא ישיג הדבר עוד אבל רעהו גבר עליו מטבע יצר לב האדם רע וקנאתו באחיו יאמר אחר שאני לא אשיג הדבר גם לו לא יהי' ויעשה פעולת להזיק את רעהו ויאמר גם לי גם לך לא יהי' זאת הוא מדה רעה ומגונה מאוד מחוסר אמונה ובטחון, והצפרדעים ורמשים יקטעו רגלי זה האיש כי הוא גרוע מהם והם ילמדו לאדם דעת לעשות ההפך כמו כל זמן שהם חיים ומציאותם חזק יברחו מהמזיק אבל כאשר חייהם כלה בלאו הכי נתן בהם הטבע לקרב אל המזיק ובהעדרם יעשו טובה וחסד לשונאם ככה

כאשר

זה המושל במשל שני יותר מורגש ואם הענין דק מאוד ולא יספיקו ב' משלים הורידם במשל שלישי וכן הגשים הענין עוד במשל רביעי משל תוך משל ומשל תוך משל, כפי עומק המושג הי' צריך להלביש דבר אחד במאות משלים עד שהסביר הענין והבינו כל ההמון וזה חקר תיקן משלים הרבה על ענין אחד עד אשר כולם הבינו, וכמ"ש עליו במדרש למה היתה חכמתו של שלמה דומה משל לבאר שהיו מימיו עמוקים וצוננים מה עשה פקח אחד סיפק נימא בנימא חבל בחבל עד שהוציא את המים ככה ע"י דמיון בדמיון ומשל במשל התפיס עומק המושג, ולא אמר נטל חבל ארוך והי' משמע משל להוציא הנמשל כמו החבל המוציא את המים אבל באמת הי' המים עמוקים מאוד שלא יש חבל אחד ארוך כל כך לעומק המים והוצרכו לספק חבל בחבל כנ"ל ככה בנמשל לא יתכן להשיג עומק המושג במשל אחד כי אם צריך לספק משל במשל כנ"ל והבן — וזהו שנתן כאן מדה ושעור לעומק מושכליו והי' כח בפיו להסביר שיבינהו העם עד אשר להבינם מושכל אחד עם תכלית עומקו היו מדבר עליו שלשת אלפים משל, ובזה באר מה שאמר שם ללמד דעת את העם חקר תיקן משלים הרבה והי' לפעמים הרבוי כפי עומק המושכל שלשלת המשלים מה שסיפק משל במשל דמיון בדמיון עולה עד שלשת אלפים משל והוא המושכל היותר עמוק, ואמר עוד ויהי שירו חמשה ואלף יתכן שהוא מה שזכר למטה וידבר על הארז אשר בלבנון וגו' כי עיקר חכמתו הי' בבחינת הנבראים והכרת סימני חכמה אשר בהם להוציא מהם איזו לימוד והבאת ראי' להנהגת האדם הנקרא לפי דרכינו בשם פרק שירה כאלו הנמצא המעורר האדם לאיזו דבר טוב ישורר למלך הכבוד ע"י האדם שככה לו בעולמו, והנה לפי דעת מהרימ"ט שהבאנו בהקדמה בשם אלי' רבה שדוד חבר פרק שירה זה אשר בידינו אשר אנו עוסקים בביאורו וסך מספר מהנמצאים האומרים שירה ר"ל אשר יוקח מהם ראי' לאיזו תועלת ושלימות לנפש עולה שמונים וחמש נמצאים סוגים כוללים ומינים והי' לשלמה חמשה ואלף נמצאים המעוררים את האדם לאיזו שלימות נגלה ודבר חכמה ובינה לאדם המתבונן בם אבל באורך הגלות נאבד מאתנו, וזהו ויהי שירו ירצה סך הנמצאים אשר סדר לעורר את האדם כל אחד ואחד לשלימות מיוחד הי' עולה לחמשה ואלף נמצאים האומרים שירה ע"י שגילה טבעם ותכונתם יבחין האדם מהם מדות ושלימות או דברי חכמה וזהו שירתם לפי דרכינו, והעד על דברי מה שאמר וידבר על העצים ופי' על טבעי העצים סגולתם ותכונתם ועל מה מהשלימות כל אחד מעורר את האדם המתבונן בו מהארז אשר בלבנון עד האזוב אשר בקיר וכולל כל פרטי העצים ושמותם בין הארז הגדול מכולם והאזוב הנמוך מכולם וכל זה הי' בשירה של שלמה ובאלו הפרקים שאנו בביאורו המתיחסים לדוד גם הוא דבר על העצים בכלל והם אלנות שבשדה אילני סרק ומאכל גפן תאנה רמון תמר תפוח ואין שירה לארז ולא לאזוב בפרט ולכן היו שירו כ"כ מרבוי חמשה ואלף כי דבר על כל פרט מהנמצאים מה שלא דבר מהם אביו, ואמר עוד שדבר על הבהמה והעוף והרמש והדגים וכאשר דברנו לעיל ועל כל נמצא ונמצא דבר כל כך מפנימיות כחותיהם וסתרי טבעיהם עד אשר להבינם לעם הי' צריך למשל עליהם שלשת אלפים משל ואז הבין השומע המושכל הטמון בנמצא ההוא וסך הנמצאים האומרים שירה היו האלו חמשה ואלף כל זה נראה לי לבאר מענין חכמתו של שלמה כפי כוונת פשט הכתובים:

ואחר הדברים והאמת האלה בוא נבוא למה שעמדנו עליו מענין ההתבוננות אשר הי' לדוד מהצפרדע אשר נזדמנה לו אחר שזחה דעתו עליו בהשלימו את ספר תהילים ואלו אמרה לו כן כנ"ל מענין טבע התמדת כחה בפיה על ידי קרקורה והשפיל דעתו שלא הגיע עדיין לכדי חובתו כפי הדמות המלאכה לטבע כנ"ל התבונן בה בינה בברי' קלה שפלה כזאת אשר הי' בכח טבעה להשפילו מזחות דעתו וראה והביט בשרשה למעלה המטביע בה זה הכח והוא הממונה על ברי' זו וכמוזכר בזוה"ק על החיה עובדא בפר' פנחס מי למימנא דהאי צפרדע ונתגלה לו שורשה ומעלתה אשר זכה גוף שפל כזה לעורר האדם על עיקר שלימותו והוא עמל פה וכל מה שהשיג ממנה מסודות הצפונים בטבעה ידע בנפשו כי יש בה עוד סודות גבוהים הנעלים מהשגתו כי לא הי' דוד בהשגתו תכלית וגבול שכל האנושי והי' נשאר עדיין בה ענינים אשר לא השיג דוד ויכולת שכל גבוה מדוד אשר יגיע לתכלית שכל אנושי ימצא

הכתוב נאמר על שלמה בן דוד ומה ענינו לצפרדע, אמנם תחלה נראה להבין עומק פשוטו של מקרא הנאמר על הפלגת חכמת שלמה ובמה כחו גדול בזה אין לו ביאור ונדחקו המפרשים לפרש אלפים מלשון למוד כמו כי יאלף עונך פיך ואאלפך חכמה (איוב ט"ו ל"ג) והדוחק מבואר, ונל"ל בזה כי תחלה אמר ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וגו' וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים, והנה כבר כתבנו מעלת בחינה בברואים ולהתעורר מכל נמצא מדה מהמדות או דבר חכמה, והנה זה הי' חכמת שלמה שחקר ובחן מטבעי כל נמצא ועמד מתוך בחינת חכמת הנמצאים על כל טעמי המצות חוץ מטעם מצות פרה אדומה וכמ"ש בפתיחה, וזה שאמרו במדרש ע"פ תרתי בלבי אמר לו הקב"ה תייר היית על דברי תורה ידע איך ממתקין את החרדל, נראה לפי"ד רמוז בזה ידע להמתיק את החוקים ולהטעים אותם שיהיו ערבים ומתקבלים על שומעיהם מתוך טבעי הנמצאים כדי שיתקבלו על השכל כמו שהחרדל בפני עצמו אינו מתקבל על חוש הטעם וצריך למתק אותו במיני מתיקה אז הוא מוטעם ומשובח, ואמרו עוד מה הי' חכמת מצרים שהיו ערומים בטייר ופי' בו חכמת אסטרלאגיע והוא חכמת הכרת כחות ופעולות הכוכבים במזלי מטה וכמ"ש שאין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל, ומזה התבונן טבע הארץ מלמטה ושורש ומזל שלו מלמעלה ועמד עי"ז על טעם מה שהוצרך המצורע לטהרתו עץ ארז וכמו כן באזוב, ואופן ההשכלה ההיא הוא סוד מסודות מעשה בראשית וכמו כן טעמי הבהמה והעוף מה שזה טעון שחיטת ב' סימנים וזה די באחד והדגים אינם טעונים שחיטה כלל, וכל אלה ודומיהם הם סודות מטבע הנמצאים כפי כחות משפיעהם מלמעלה ובלי ספק הי' על זה ספרים כתובים משלמה ונאבדו מאתנו כאבדן כל החכמות הואיל ואין בהם תועלת להמון וכמו שמביא בזה"ק תנינן בחכמתא דבתא דשלמה ומביא משם סודות נפלאים, הרי נתבאר ענין חכמתו של שלמה ודברי חז"ל הוא העסק בפרק שירה כפי דרכינו והוא הפליג בזה מכל אשר קדמוהו, וזהו ותרב חכמת שלמה מכל בני קדם הוא ידיעת כחות הכוכבים ומכל חכמת מצרים הוא חכמת הקסם וערמות הטייר והורדות הכחות והטלמסאות ויחכם מכל האדם ירצה כל מה שביכולת האדם להשי' השיג באופן היותר שלם. וחשב השלמים המפורסמים בדורות מאיתן האזרחי ודרשו רז"ל מאברהם שנתפרסם מאוד בחכמה מכל אשר קדמוהו והימן וכלכל ודרדע בני מחול גם המה שמות חכמים נודעים אז במדרשי החכמות, ועתה סיפר הכתוב מעומק חכמתו וידבר שלשת אלפים משל וגו', דבר זה נבין בשגיע מה שכתב כותב מגילת קהלת בשבח המלך שלמה והוא קהלת ויותר שהי' קהלת חכם עוד למד דעת את העם אזן חיקר תיקן משלים הרבה, מלת עוד אין לו ביאור גם מ"ש ויותר שהי' וגו' למד דעת וגו' ומי ילמד דעת אם לא החכם אתמהה? אמנם הכוונה כי ידוע בטבע מי ששכלו עמוק והוא יותר חכם דבריו מעטים וקשה לו להסביר חכמתו להמוני עם שיבינו כולם כי לפי רוחב לבו ועומק בינתו ידמה כי יבינו העם בדברים מועטים יחזיקו את המרובים לא כן זה החכם שלמה עם גודל ורוחב חכמתו ועומקו וכפי הטבע לא יתכן שיהי' לו הכח להסביר מושכלותיו להמון עם בכל זאת הי' לו גם זה הכח למאת אלקים, וזהו לעד אשר חכמתו היתה ענין אלקי וכמ"ש כי חכמת אלקים בקרבו, וזהו ויותר שהי' קהלת חכם וכפי הטבע לא יצלח איש חכם ונבון כמוהו להיות מסביר ומדבר דבריו שיבינו אותו ההמון אמר עוד למד דעת את העם כלומר גם זה הכח לא חסר לו להיות מלמד דעת את העם ג"כ, ואיך הסביר מושכלותיו העמוקות שיבינו אותו ההמון אמר שהתחבולה לזה אזן חקר תקן משלים הרבה ורז"ל דרשו אזן מלשון אוזן ואמרו שעשה אזנים לתורה להיות דבר עמוק ונשגב מלב ההמון אינו נתפס בשכלם כי אם על ידי משל כמו כלי גדול שאינו נתפס בידים כי אם ע"י אזנים ככה ע"י משליו הי' עושה אזנים לתורה להבינם להמון, וזהו למד דעת את העם במה שאזן התפיס כל מושכל בלב ההמון ע"י אזנים ומה היו האזנים אמר חקר ותיקן משלים הרבה ואין הכוונה הרבה משלים על הרבה ענינים מה רבותא דשלמה בזה, אבל פי' משלים הרבה על ענין אחד היינו אם לא הי' מספיק משל אחד להבין עומק מושגו הי' מלביש

זה

שלא הי' יתן יותר משתין נשמי בפעם אחת, גם אמרו רז"ל שלא הי' מה"מ מגיע אליו מגד שלא הפסיק רגע אחד ממשנתו עד אשר רגש בבוסתנא ומשא עד דסליק בדרגא אפחת דרגא ממותי' ונח נפשי', הרי קיים דוד המלך ע"ה ענין עמל פה אשר האדם נולד בעבורו יתר מאוד מכל אשר כגילו מצדיקי הדור, וכאשר נחפשה זה השלימות ר"ל עמל פה מוטבע בין ב"ח תועיל לאדם לעוררו על בחינתו תעוררנו עליו הצפרדע במה שהוטבע על זה יומם ולילה לא פסק פומי' מקרקורה ואם ברי' שפלה כזה השלים כוונת בריאתה לא תנוח ולא תשקוט רגע וכאלו תספר כבודו ית' על ענין מציאותה במה שתעורר את האדם על תכלית כוונתו בבריאה והוא עמל פה כנ"ל שיעשה כמוה וידמה המלאכה והבחירה אשר בידו אל הטבע ואז יהי' שלם בשלימותו, וכשם שברי' הזאת פיה ושפתי' בטלים לטבעה והוא רצון ה' שבראה על זה האופן ולא יתכן בה פני' מהתפארות וזחות דעת על זה הדרך עיקר שלימות ותכלית האדם להיות כלי הדבור שלו ושכלו בטלים לרצון האלהים בעסק התורה כמוטבע בטבע בלי שום פני' והתפארת והנאת עצמו כלל וכלל וזה מוסר האדם ותכליתו הנלמד מצפרדע, וזה הוא ביאור ראשית דברי הילקוט שהקדמנו בשעה שסיים דוד הע"ה ספר תהלים זחה דעתו עליו כי חשב אשר הוא קיים כוונת הבריאה בענין עמל פה יתר מאוד מכל צדיקי זמנו והם קיימו כל מה שאפשר בחק האדם והוא קיים יותר מכולם במה שלא פסק פומי' מגרסא ומספר בכל עת תהלות ה' ועזוזו אשר זה כל פרי כוונת האדם בעוה"ז וכמ"ש עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, וכיון שראה עצמו בתור המעלה מכל אדם כנ"ל ונוסף על זה בחברו ספר קדוש מלא תהילות ולכן נקרא ספר תהלים אשר בזה זכה את הרבים כל ימי עולם ובפרט לעמי הארץ אשר אינם בני תורה ואינם בכלל שלימות עמל פה וע"י ספר תהלים נכללים ג"כ בכלל עמל פה ע"ז נכנס בלבו זחות דעת וקצת התנשאות כנ"ל, ומה היתה נשיאת לבו שאמר רבש"ע אם יש ברי' בעולם שאומרת לפניך שירות ותשבחות כמוני, הכוונה אם יש בטבע ברי' מוטבע על עמל פה להגביל שלימות האדם שעורו והתמדתו כמוני ואם יש נמצאים המלמדים לאדם שמירת כח הדבור וקדושת פיו לכבוד הבורא כעגור וסנונית אשר באמרנו שירתם יעוררו על קדושת כח הדבור ותכליתו בעמל פיו אבל לא יציירו התמדתו כי נפלופס הינו בהתמדה כמוני וזהו שאומרות לפניך שירות ותושבחות כמוני וחשב כי הוא בבחירתו עלה על שלימות הטבע בזה הענין, מיד נזדמנה לו צפרדע וכאשר ראה זה הנמלא והתבונן בהתמדת קרקורה וכי היא נולדה לעמל פה גם כן להיות למשל ודמיון שידמה אלי' האדם בבחירתו וראה עצמו בכל התמדתו שחשב שהגיע למעלה ראש מחובת האדם עתה הוא פחות וירוד מזה הנמלא אשר היא בקרקורה מתמדת יותר לכבד בוראה ע"י עמל פה ממנו כי לא יתכן לאדם עודו בגוף להדמות אל התמדתה כמו שלא יתכן להדמות מלאכה לטבע מכל וכל שלא תחסר קצת למשל בעת המרחץ ובית הכסא וכמוהו זמנים א"א לעסוק בתורה וטבע קרקורה תמיד באין הפסק, אז שת לבו לזאת ונפל מזחותו ונשיאות לבו אחר שהיא אשר הושמה למשל ודוגמה לעורר האדם לעמל פה מתמדת בקרקורה יותר ממנו ולא הגיע עדיין לכלל שלימות עמל פה תחת אשר חשב בתחילה שעשה יותר מכשעור א"כ על מה זחה דעתי אחר כי גם אני נבראתי לזאת התכונה לספר תהלות ה', ואיך יוכל אדם להתפאר במה שקיים חובתו ואף לכלל זה חשב בדעתו כעת אשר לא הגיע והוא כוונת יוצרי במה שנבראתי עליו א"כ אנכי נופל ממנה במה שירחב לבי על ענין אשר כל ברי' מוכרחת עליו ע"י טבעה והכרח לא יגונה ולא ישובח ואין שייך בה התפארת שעשתה המוטל עלי' ויהי' א"כ השכל והבחירה הנוסף בי עלי' לגרוע חק שלימותי להתפאר על מלאות תכליתי ואיה החכמה והבינה אשר באדם יתרון על הב"ח, וכל זה ההתבוננות אשר התבונן ממנה ונתפעל ונשפל רוחו בקרבו ציירו חז"ל כאלו אמרה לו הצפרדע עצמה וכפי דרכינו בכל פרק שירה, וזהו שאמרה לו דוד אל תזוח דעתך עליך אני אומרת שירות ותושבחות יותר ממך והוא כנ"ל ממה שלא יכול להתדמות להתמדתה:

ועתה נבוא לביאור חלק שני מדברי הצפרדע לדוד אשר הוא סתום הפלא ופלא שמו רז"ל בילקוט בפי הצפרדע שאמרה לדוד, ולא עוד אלא כל שירה שאני אומר אני ממשלת עלי' שלשת אלפים משל שנאמר וידבר שלשת אלפים משל, וזה

וישתו בצמאה כמו שלא טעם מים מעולם כך ת"ח יושבי אוהל תורה כששומעו דבר חדש יפתחו פיהם ויטו אזנם לשמוע כאלו לא למדו תורה וזה לעד על מחבבי תורה —

צפרדע אומרת: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

אמרו רז"ל (ילקוט תילים ק"נ) בשעה שסיים דוד המע"ה ספר תהלים זחה דעתו עליו אמר לפני הקב"ה רבש"ע כלום יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותושבחות יותר ממני באותה שעה נזדמנה לו צפרדע אחת אמרה לו דוד אל תזוח דעתך עליך שאני אומרת שירות ותושבחות יותר ממך ולא עוד אלא כל שירה שאני אומרת אני ממשלת עלי' שלשת אלפים משל שנאמר וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ולא עוד אלא שאני עוסקת במצוה גדולה וזו היא המצוה יש בשפת הים ברי' אחת שאין פרנסתו אלא מן המים ובשעה שהוא רעב נוטלני ואוכלני לקיים מה שנא' אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו' וה' ישלם לך א"ת ישלם אלא ישלימהו לך ע"כ, ולהבין דברי החידה הזאת על בורי' נתבונן בינה בטבע הצפרדע היא מקרקרת תמיד בקול יומם ולילה אין לה דומיה וכתב רבי לוי אבי אבי הרלב"ג בספר שער השמים וז"ל הצפרדע צועקת בקול ויותר בלילות ובעת החבור וכו' ואינם צועקים כי אם במים עכ"ל:

פקח עיניך אנוש בינה גבר נתן הבורא ית' חכמה ותבונה בברי' נמבזה שפלה כזו הנרפשת מכפות רגליך תלמד גדולות ונצורות בל ידעתם, דע כי כבר הקדמתי כמה פעמים בזה החיבור כי רוב פליאות חכמה יבחן מטבע היצורים אשר הוטבע בהמה להשיג חיותם וצרכי פרנסתם והעלה המוטבע בהם לצרכי פרנסתם היא רבת פעלים לתועלת האדם אם לצורך גופו או נפשו, ויש כמה נמצאים אשר התיחדו מאת הטבע בדבר נפלא אינו נוגע לצרכי פרנסתה וקיומה כלל כטבע הקריאה להתרנגול והקרקור לצפרדע והטבע מדעת קונו יש בו ולא יפעול דבר לבטלה אף נקודה אחת יתירה לא תהי' מיד הטבע לנמצא בלי תועלת בין לנמצא הזה עצמו או לתועלת נמצא אחר אשר בעבורו נמצא — על כרחך שתאמר כי הוטבע בה זה הכח בעלם וראשונה לעורר האדם אשר הוא פרי הבריאה ולבו ילמוד מטבע הנמצא הזה דבר נוגע לשלימותו וכמו שביארנו זה בשיר התרנגול, וע"ד זה נשית לב ג"כ לשיר הצפרדע ונבין ענין קרקורו יומם ולילה מה מלמדנו כי אין קרקורו לתועלת עצמו כלל ועתה הדבר גלוי בלי ספק כי טבע קרקורה לא ניתן בה כי אם למען דעת האדם לשער איזו מדה וכח הניתן בו מתדמה ומתיחס לטבעה להדמות אלי' כי בה הוטבע זה בטבע שלם בכל אופן מהשלימות שידומה, וכמו ששלימות המלאכה יושלם וישובח האומן במעשהו כל עוד יתדמה אל הטבע כי היא אל שכל האומנים פונים אלי' להיותה בת אל חי ככה נפש האדם אשר ירצה להשתמש בפרטי תכונותיו במדה ובקצב השלימות לבל יטנו הנהגת עצמו ואהבתו אליו להפריז על המדה פן התכונה ההיא אין לו מדה נכונה אם לא ישים לנגד פניו הב"ח או הנמצא אשר יש לו זה המדה או הכח בטבע וכאשר יראה כי נדמה בבחירתו אל פעולת הטבע אשר תפעול בהנמצא המדה והכח ההוא אז ידע כי נכון לפניו דרכו וכמו שביארנו זה בפתיחה ע"פ לראות מה יקרא לו וגו' ע"ש:

והנה דרשו רז"ל ע"פ אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה אם לעמל מלאכה כשהוא אומר כל עמל אדם לפיהו הוי אומר לעמל פה ועדיין איני יודע אם לעמל שיחה אם לעמל תורה כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה ע"כ, הרי תכלית שלימות האדם לעמול יומם ולילה בתורת ה' וזה פרי כל האדם ויהי' כלי הדבור שלו בטלים לרצון הבורא ולתורתו וכמו שמצינו בדוד ע"ה שלא פסק פומא מגירסא יומם ולילה וכמ"ש רז"ל פסוק אחד אומר קדמתי בנשף ואשוע וכתוב אחד אומר חצות לילה אקום להודות לך ותרצו רז"ל עד חצות לילה היה עוסק בתורה מכאן ואילך בשירות ותושבחות וקבלו רז"ל שלא

סם נפשינו בחיים עד תכלית יכלתינו ולא ירפו ידינו ולא יכהו עינינו מהביט אל מעוריו מתוך קשוטיו ויפויו ולא תאטום אזנינו משמוע נאצותיו וגדופיו השמון בחלקת לשונו ובנעימות אמריו וטעמים מרורות פתניו מבין לוף דבשיו וגריח ריח באשו ולחנתו מבשמי רכולתו ורקחיו ואבקי עפרי זהבו המצופה על חרסיו, ואם עד כה נעצור כח נגדו עד כלות כל יכלתינו ובכל זאת כחו יותר גדול כמ"ש רז"ל אנא בשרא והוא נורא וכו' אז כאשר אנחנו נעשה את המוטל עלינו ולא נתרשל הנה ברית כרותה להיות לנו ית' מכון שבתו לעזר ולבעד לעמות כחו הגדול הנשאר אצלו נוסף על תכלית יכלתינו הוא יעזור לנו לבל נפול ביתרון כחו ואילו על חולשתינו וכמ"ש ז"ל ע"פ צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ונדרש על היצר הרע ומזימותיו על הצדיק כל היום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו, וכוונת מלת בידו הוא כאומר אם לא חסר עוד כי אם כח ה' לעמוד נגד כחו וידו הנוסף על יכלתינו במה שהוא נורא וכל מה שעלינו לעשות עשינו בכל מלחמותינו. אז ה' יעמוד לנו ולא יעזבנו בידו החזקה והקשה יתר מכח ויכולת בשר ודם ועל זה החלק אמרו רז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, ולזה סיים ולא ירשיענו בהשפטו כי הי' מקום לומר במה יהיה כח הצדיק גדול בקום למשפט אחר שלא גמר המלאכה לולי עזרתו ית' ולזה סיים. אף שהקב"ה עוזרו בכל זאת לא ירשיענו בהשפטו רק אם עשה מה שביכלתו לעשות יטול שכרו משלם כי היתרון כח שיש לו להיצר על האדם שאין לאדם יכולת עליו הוא ביד הקב"ה כאשר האדם עשה את שלו בשלימות:

ונחזור לענין הדגים כמה מילי מעלייתא איכא למשמע מהתבוננות זה הנמצא, ויתכן לתת טעם כפי הפשט למנהגינו ללכת בר"ה אל הנהר וכמו שכתבנו לעיל בשם קיצור ש"לה והוא להתבונן בענין הנפלא הזה שאמרנו מהדגים אשר בנהר ולקחת מוסר ביום הקדוש הזה בקום למשפט ה' להושיע כל ענוי ארץ בעשרת ימי תשובה והם ימי מקלט מהרוצת הצר הצורר אותנו מסית ומדיח עולה ומסטין וכו' נראה נקחה מוסר מהדגים להתחזק בכל מלחמותינו נגדו להחלץ חושינו ונעשה את אשר ביכלתינו ואז יעשה ה' את המוטל עליו ושלח עזרתו מקודש להוציא באור צדקינו ומשפטינו אם נגלול במי

התורה ומעינות החכמה כטבע הדגים במים יהי' לנו רוח והצלה משעבוד מלכיות הנמשלים בדברי המשורר הק' למים רבים כמ"ש מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, וכמו שמטבע הדגים ימצאו קורת רוח רק במים שנולדו בם וישנו טעם או ממותי במים זרים ככה ג"כ טבע ישראל אשר נשמותיהם נשאבו ממקור העליון ים החכמה העליונה לכן ג"כ חיותם במי התורה והיו עצמי לטבעם אבל מים זרים והם האומות הנמשלו למים הזדונים. ומים רבים ישנו טעמים ושלימותם ולא לה' המה וכמו שאמר הנביא יען כי מאס העם הזה את מי השלוח וגו' הנה וגו' עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וגו' והוא ממש מדה כנגד מדה כי מימי השלוח תואר למי התורה היוצאת מציון כמ"ש כי מציון תצא תורה, את כל זה יתבונן המשכיל על דבר טובת הנפש מטבע הדגים, ובזה נבוא לכוונת הכתוב שמכו להם דגים אומרים קול ה' על המים כאלו על ידי התבוננות טבעם יאמרו בעת קול ה' בנחת על המים המיוחדים להם אז הוא נקרא אל הכבוד במה שיכבדו בני אדם את ה' ע"י טוב טעם הדגים אבל הרעים ה' כאשר ה' בכעס עליהם והוא מלשון לבעבור הרעימה על מים רבים אם יבואו עליהם מים רבים מים זרים כי אז ישתנו טעם הדגים וירע להם מאוד וכאלו יעוררו ג"כ את ישראל על זה הכתוב מצד הדמיות אשר ביניהם לטבע הדגים כנ"ל וכאלו ישימו אמרים בפי איש הישראלי המתבונן בם קול ה' יעורר את ישראל על המים המיוחדים להם והוא התורה והמצוה כי זה כל האדם ולזה נקרא הקב"ה אל הכבוד כי הכל ברא לכבודו ואין כבוד אלא תורה וכמו שביארנו זה באריכות בשיר התרנגול הנקרא כבוד אלקים אבל אם לא ישמעו לקולו המעורר אותם אל כבוד התורה אשר היא עצם כבודו ית' אשר לזה יתואר בתואר אל הכבוד אז יחרה אפו בם וזהו הרעים ה' בעת ירעם ה' על ישראל בעזבם את מי התורה ההולכים לאט אז הרעים ה' על מים רבים והם מים הזדונים ממשלת גוים עריצים מים זרים מים מהררים מורים על עזבם את מי התורה יעלה עליהם מי הנהר העצומים והרבים וזה מה שרצינו בענין הנכבד הזה כולל שלימות האדם שלא נמצא מאוהל התורה אשר היא חיינו ואורך ימינו, וברבה ע"פ וידגו לרוב למה נמשלו ת"ח לדגים מה דגים מונחים במים בכל זאת כאשר יבוא טפה של גשמים מלמעלה יפתחו פיהם

וישתו

אלהים אחרים, הרי היו בתחילה דרים אבותי ואבותיכם יחד ורצונם להשוות אותנו עליהם גם עתה, ואף כי יראה בנגליהם שהם מבקשים ודורשים טובותינו במה שנשוה עמהם יחד בעניני עוה"ז בא להורות במשל כמה שהשועל עם הדגים ידמה להם חפץ טובתם אמנם כאשר יבלע ממנו וימשכו אחר ערמתו אז יהי' בעוכרם לכלותם ככה בנמשל כי אין פנימיותם כוונת טובתינו בעוה"ז ונהפוך הוא כי כוונתם להעתיק אותנו ממקום חיותינו ואז יוכלו לכלות אותנו מה שנתברר להם כי אין להם יכולת על זה בהיותינו במי התורה וזהו ששם ר"ע תשובה נאה בפי הדגים לשועל וזה לעד כי הבינו ערמתו שרוצה לטרוף אותם, וזהו אומרם אתה שאומרים עליך פקח שבחיות מלא נכלים וערמימות לצוד ציד לא פקח אתה בפעם הזאת אלא טפש כי שכלותך נגד פניך הוא אחר שבאת לצוד אותנו בענין גלוי כזה שנצא מהמים אשר הוא מקום חיותינו ומי לא יבין כוונתך ויברח ממך כמלא עיניו וטבע הפקח הוא אשר יכונן מצודתו בדבר שבלתי גלוי לעיני הניצוד וכמ"ש שלמה כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף ירצה כי לחנם הוא ולא יצלח להציד במה שזורה הרשת בעיני כל בעל כנף כלומר שהבעל כנף רואה פרישת הרשת בעיניו כי לא ילך לשם ויברח ממנו ככה הדבר הזה אתה חפץ לצוד אותנו במצודה גלוי' אשר נראה פרישתו במה שתאמר אלינו שנצא מהמים מקום חיותינו מה במקום חיותינו כך וכו', ולענין הנמשל צודק מאוד תשובת רבי עקיבה לפפוס אלו גזרו עלינו על מצוה פרטית הי' מקום להם להטעות אותנו כי נחשוב שעדיין אנו במקום חיותינו ואולי הי' מצליחים ח"ו שקצתינו היו שומעים להם ויהי' רשעם בערמה בלי ראות כוונתם אבל עתה אשר גוזרים עלינו לבטל מדברי תורה אשר הוא עיקר חיותינו מי לא יבין כוונתם הרעה ואין בה פקחו' וערמימיות כלל ואין טפשות גדולה מזו, וזהו אם במקום חיותינו כך הם מושלים בנו וה' אתנו ע"י התורה נוכל עכ"פ להנצל מרשתם אבל במקום מיתתינו כשנצא מגדר התורה על אחת כמה וכמה שנאבד בידם כי אינם דורשים טובותינו כלל כפי הנראה מנגליהם כשועל אינו דורש טובת הדגים כנ"ל ועם זה עלה כהוגן המשל והנמשל ויתורצו כל המערות שהערו המפרשים בדברי זה המאמר והוא

ברור — הרי מבואר ההתעוררות הנפלא יש להבחין מטבע הנמצא אשר לפנינו להחזיק במצות התורה ושלא לצאת ממנה בשום פתוי שבעולם וכמ"ש כי היא חייך ואורך ימיך, ונבחין עוד מטבע הדגים שלא לבד שאינם יוצאים אל היבשה אשר הוא מקום מיתתם וכמ"ש ר"זל אם יבש ממנו כסלע אינו חי אף גם זאת בהייתם במים מקום חיותם איך הם נשמרים בכלי זיינם אשר נתן להם מאת הטבע בחכמות בוראו והם החושים שדברנו בם כנ"ל כי הם פקחי אזנים לשמוע רגשת הצידים וגלויי עינים לראות ולהשמר מהחכה והגמון ומרחוק יריחו ריח הנזק לברוח בהחבא עד מקום שיכלתם מגעת אם לא שיבואו עליהם בני אדם בנכלים וערמות למעלה מיכולת שמירתם אז הם נצודים אמנם המצודה הפרושה כפי אשר תשיג יכלתם להשמר באחת מן החושים לא יצלח להם ולא יתכן בהם הרשול והרפיון ועצלות במקום שיכלתם מגעת להנצל:

ואתה בן אדם פקח עיניך וראה ובאזניך שמע ולבבך יבין ראה וקח מוסר מאלו הדגים לא לבד שלא לצאת מגדר התורה ע"י פתוי היצר כי זה מות גלוי ואין צריך לזה צידה אולם אף בהיותם בגדר התורה והיצר הרע ופושעים ומורדים מעמיך בעוזריו גם אשר לא מבני עמיך עוטרים עליך מסביב בכמה נכלים וערמימיות שונות בלתי גלויים שים לבך לברי' שפלה הנמצא כזה דגים אשר במים איך יאזור כגבר חלצי יכלתו עד מקום שידו מגעת וכלי מלחמתך אשר חננך ה' אלהיך הוא השכל והבינה והדעת עם עזר התורה יותר בטוחים נגד אויביך והוא היצר הפורש רשת לפעמיך והורב לך בחדרי לבך עודך במי התורה ע"י פניות וטרדות שונות להפריעך מעבודה השלימה וכאשר יתיאש מפתותך באופן אחד ישתדל ויכרה שוחה לרגליך באופן יותר עמוק וכאשר תעמוד נגדו באופן השני ותמלט משחתו לא ישקוט ולא ינוח ועוד לא קצרה ידו ולפרוש לך מצודתו על אופנים יותר עמוקים כי ערום יערום הוא ולפעמים יתחפש לך בלבוש היצר טוב וכמו שהאריך בזה החסיד רבינו בחיי בספר חובת הלבבות בשער יחוד המעשה ושם גלה מצפונות היצר וכליו על אופנים רבים דרוש משם ותראה נפלאות ואיך לא יאזור הגבר החפץ בחיים אמיתים חלציו להלחם נגדו עד מקום שיד בחנו מגעת הנתונה בנו מאת המטיב העליון אשר

שם

דגים אומרים: קול ה׳ על המים אל הכבוד הרעים ה׳ על מים רבים:

למה שהוטבע בכל הב"ח קרוב המועיל ושמירת הנזק לדחות אותו לתועלת קיום מציאותם ולזאת חנן להם ה׳ בטבע חושים יותר שלמים מבני אדם להרגיש הנזק טרם בואו ע"י ראי׳ או שמיעה או ריח וכדומה אשר ירגיש במאכל אם הוא נאות לטבעם יתקרבו אליו ואם הוא בלתי נאות יתרחק ממנו ולא יתכן בשום אופן שיאכל הב"ח מאכל שאינו נאות לטבעו, ומזה יובחן טובת הבורא ית׳ על ברואיו והשגחתו על פועל ידיו הב"ח כי השם אלהי הכמה ולא חלק להם בבינה אשר הוא אור מאיר לדרכי בעלי׳ וכמ"ש החכמה תחי׳ את בעלי׳ לכן עשה החושים החיצונים באדם אינם חזקים כל כך בתכלית החוזק והחדות מגד שאינם אלא הכנה ועזר לחושים הפנימיים אשר הוא עצם האדם וכח שכלו, מה שאין כן בב"ח שאין להם זה החלק השכלי עשה להם החושים האלה בשלימות היותר אפשרי עד שיעמוד להם בבחי׳ שמירת גופם במקום השכל והחושים לבני אדם:

אמנם מין הדגים החושים שלהם יותר חזק ומותר חד מכל ב"ח מהיבשה כי יש להם חוש הראות חד וחזק ולכן אין להם שינה ותמיד הם פקחו עינים וכמ"ש בקיצור של"ה מסכת ר"ה וז"ל ויש נוהגים לאכול דגים בר"ה וכו׳ ועוד טעם אחר כי הדגים אין להם גבינים ועיניהם תמיד פקוחות כדי לעורר עינא פקיחא דלעילא הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ונוהגים ג"כ מזה הטעם לילך בר"ה אל הנהר שיש שם דגים ע"כ, הרי מבואר חוש הראות שלהם ויש להם ג"כ חוש השמע חזק מאד כי בורחים הם מקול הציידי׳ ומקול המולה של ספינות ולזה הציידים כשפורשי׳ המצודות מחרישים והולכים לאט כדי שלא ישמעו הדגים ויברחו, גם יש להם חוש הריח חזק מאוד כי רבים מהם יתפשו הציידים בריח לחם או עשן עצמות גם לא יקרבו לכלי הדיגים ולחכה כאשר יראו אותה כי הם מרגישים שיתפשו בהם ועל כן משימים תולעים בראש החכה כדי שלא ירגישו וכשירצה לבלוע התולע נתפש בחכה, וכל אלה ניתן להם מאת הטוב והמטיב ית׳ בטבע להתמדת קיומם הואיל ורבים קמים עליהם לבולעם חיים ובני אדם אורבים עליהם בכמה כלים וערמימיות

וכמש"ל אשר לכך נאמר ברכה שידגו לרוב, ויתכן כי גם זה הוא מענין ברכתם במה שנתן בהם שלימות החושים הנ"ל להשמר ממבקשי נפשם ולכן הם נמלאים תמיד במקום חיותם ולא יצאו היבשה והוא עלם שמירתם מהנזק, ומה נכבד ההתבוננות יבחין המשכיל מטבעם לענין שלימות הנפש וכמו שמצינו לר׳ עקיבא השיב לפפוס (ברכות ס"א ב׳) ת"ר פעם אחת גזרה מלכות יון שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לר׳ עקיבא שהי׳ מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתור׳ אמר לו עקיב׳ אי אתה מתירא מן המלכות אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהי׳ מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום אמר להם מפני מי אתם בורחים אמרו לו מפני הרשתות שמביאין עלינו בני אדם אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כדרך שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותינו אנו מתיראים במקום מיתתינו על אחת כמה וכמה אף אנחנו עכשיו שאנו עוסקים בתורה שכתוב בה כי היא חייך ואורך ימיך, כך אם אנו הולכים ומתבטלים ממנה על אחת כמה וכמה ע"כ, ומה נכבד המשל הזה הדומה לנמשל מכל צד כי זאת התורה נמשלה במים וישרא׳ נמשלו לדגים והשועל הוא היצר המסית ומדיח אותנו בעזר שרי אומות והמורדים והפושעים מישראל להפריע אותנו מעסק התורה מקנאתם בנו על אודות הגלחתינו בב׳ עולמות והוא אשר רצה ר"ע בתבני׳ השועל לצייר את פפוס הבא בכח היצר הרע וגזירת המלכות לרפות ידי עם הארץ ממלאכת התורה והמצוה והאומרים אלינו מה דודך מדוד שככה אתם חרדים ובורחים במצור ומצוק ומתקבצים ממקום למקום לעסוק בתורתו ולשמור מצותיו רצונכם שתדורו עמנו ותנאו מגדר התורה וכמ"ש ר"ל ע"פ שובי שובי השולמית וגו׳ כשם שדרו אבותי ואבותיכ׳, הנה זה הענין אין לו מקום במשל השועל והדגים כלל והוסיף זה במשל מפני שהוא סיבת כל הענין בנמשל כי כל התקנאם בנו וגזירתם עלינו הוא על שאב אחד לכולנו ומתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים

ואז יהי' בשרם למאכל לבני הנראים והנטרפים על ידיהם, וזהו אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים כי מה תועלת יש לאדם מהדג הגדול הזה מעורו ובשרו ומחלבו ועצמיו וזהו תתננו מאכל לעם בשרו ולציים לסחור משמנו ועצמיו, והנה כאשר הלויתן הזה נצוד ע"י תחבולות אדם כפי מה שספרו נחיתי ימא תחבולות הספנים איך צדים הדגים גדולים והוא הנקרא (וואללפיש) היעשה מעצמיו מחסה מזרם וממטר ומשרב ושמש גם שמנו למשוח עורות), וכאשר ימות עודו במים ע"י ראשי חניתות הנתקעים בבטנו אז יתענגו הדגים מדמו ובשרו וינקמו נקמת אבותם ואחיהם הנטרפים ע"י, ככה צייר הנביא מפלת המלכים הרשעים אשר נתנו חתיתם בארץ חיים וכאשר יהי' לעתיד כאשר ינקום ה' נקמת היכלו מיד הגוים המורדים והפושעים בו אז יתענגו זרע ישראל על רוב טובה ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע כלויתן הזה וכהגיני הים בעת צודו כנ"ל, וכמו שזכר ירמי' בזה הציור (כ"א) אכלני המני נבוכדנצר מלך בבל וגו' בלעני כתנין מלא כרשו מעדני הדיחני חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי אל יושבי כשדים תאמר ירושלים לכן וגו' ונקמתי את נקמתך וגו' אורידם ככרים לטבוח וגו', וכמו שמלעיטים דגים או עופות או כרים מצאן על סעודה או משתה ויום טוב ולפעמים הבעה"ב עני וכל מה שיש לו מוכר בעד דגן ופירות להאכיל אותם ולהלעיטם שישמנו על יום טוב ובניו ירעבו ללחם יאמרו עד מתי תכלכלם ואנחנו רעבים מי יתן מבשרם נשבע ונחם אותם אביהם עוד מעט יבוא יום תחזו נקם כי ישחטו ונעשה סעודה מבשרם ושמנם ונתענג על רוב טובה ואל יחר בעיניכם אשר סבלתם חרפת רעב זה כמה על ידם, ככה דמה הנביא נבוכדנצר ודומי' אשר בלעונו הציגוני ככלי ריק וגו' ככרים אלים עם עתודים בעת יפטמו ישבולו הבעלים חרפת רעב ע"י אבל נחמתינו כי

יבוא יומם עת קצם ואז תחת הנחושת אביא זהב וגו' ואז נעשה סעודה ונשמח ממאודם וכל אשר להם, ובה ננחם מחרפתינו ושפלותינו עד כה כי יהי' תענוג הסעודה ושמחתינו בנקמת ה' שוה יתר מאד בצער ובזק הגלות אשר סבלנו, וזה באור דברי ישעי' במה שאמר כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום, כמו שהדגים מתענגים מבשר ודם הלויתן ותנין הים שודדם אשר נפל חלל ביד הורגו והבן — ועל זה סובב הולך כל נבואות ישעי' שם וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידושם, ובאר הנמשל כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון דימה האומות הבוזזים אותם ככרים אלים המפטמים אותם ביגיע כפים ובעמל רב בכדי שיהיו שמנים על יום טוב וסעודת מרעות וזה יהי' ביום ירפא שבר עמו שנת שלומי' לריב ציון כנ"ל, ולא רחוקה היא לאמר כי זה הוא כוונה שני' בדברי רז"ל בענין סעודת לויתן — כי אנו היינו כדגים קטני' בידי האדירים הסה כל היום עשו בנו כלויתן בהדגים כנ"ל ובעת ינקום נקמת היכלו כאשר יפקוד בחרבו הקשה כנ"ל, אז נאמר הודו לה' כי טוב במה שסבלנו חרפה כל ימי הגלות ולא הרע לנו כלל כי לעולם חסדו בעת עולם ונושע כמ"ש ושמחת עולם על ראשם, וזהו שאמר בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך בכדי לעניתך וליסרך, וזה אודך כי עניתני ועי"ז ותהי לי לישועה שע"י השצף קצף בחסד עולם רחמתיך, וזהו לויתן אומר כהתבוננות הנ"ל הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, וזה מה שאמרו רז"ל ואמת ה' לעולם דגים שבים אמרוהו, כי הדגים נזונים במדת אמת כי הם נטרפים ונחמסים מגדוליהם עד לסוף ינקמו נקם מדם ובשר הדג הגדול בעת צודו כנ"ל, ולויתן נזון מהדגים שבאים בכל יום לפיו כמבואר בפר' הספינה וזהו כאלו אומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו והבן — ותמש"ל:

כל אלה הבריות המשונות והררי טרף ורודה בהם ומושל בם ממשל רב שיהיו נכנעים לחפצו. דובים אריות נמרים תנינים עקרבים אשר בשאיפת רוח קל יבלעוהו וישברוהו וישרפוהו בהבל פיהם בכל זאת ע"י שכלו ורוח בינתו כובש אותם בלי חרב וחנית מסע ושרי' יתפסם אל משמר בכלוב ברזל ישחוק בהם כצפור ויסובבו עם בריאות כצאן מעיר לעיר ישתאה עין רואה יתבוננו חסדי ה' אשר רוח היא באנוש ונשמת שדי נפוחה בגוף חלש וקטן רוחב לב נבון ככף איש אין לגויה אשר בארץ משלו לרוב גדלו ורוחב גרמיו כמטיל ברזל אשר לא תמשול בו ולא תעצור לרעם הברואים הרמים והנשאים האלה ותרדה בהם בפרך, ועתה בן אדם פוק חזי גבורתא דמרך ותדע מזה מעלת נפשך כי היא גבוה ונשאה ונשגבה על כל נפשות הגופים הנוראים האלה והשי' מודה ומרומם ומשבח על אשר עלית על כל בבחיר' וחופש בחיתו יער אתה נעיר רודה והיא מעלת נפשך הנתונה בך דמי לבר אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי, וכמ"ש דוד על נפש האדם השלם תמשילהו במעשי ידיך וגו' וכמו שבארנו בפתיחה ע"ש וסיים מה אדיר שמך בכל הארץ לתת כח באדם אשר מגד גופו הוא רך וענוג מכל הב"ח ובפרט מאלו התנינים הגדולים דמתרגמינן אורזילא דימא, ואחר שאמר דוד במזמור הללו את ה' מן השמים וגו' יהללו את שם ה' כי הוא צוה ונבראו וגו' והוא הפאר והלל יגיע אליו ית' והנמצאים הקיימים ומתמידים בספור שבחו בלי לאות וכבר בארנו זה המזמור בכלל בשיר התרנגול שההלול חוזר על האדם יתן עוז ותפארת למלך הכבוד מגד התבוננו בקיום אלו הנמצאים בלי שנוי ותמורה כמו שיורה על זה סוף המזמור ע"ש, ואחר אמר הללו את ה' מן הארץ ירצה תנו שבח ותפארה לו יתר מאלו הנמצאים אשר בארץ וזכר תחילה אלו הנמצאים הגדולים הראשיים וכמו שזכר בראשית הבריאה ויברא אלקים את התנינים הגדולים הממולאים התהומות, והכוונה שמהנמצאים הגדולים ההם תנינים וכל תהומות המחזיקים אותם יראה בתחילה גודל מעלת האדם על הב"ח כול', אחר כי הם גדולי הבריאה בכמות גופם והאדם מוצא עצמו יתרון עליהם ללכדם ולכבשם בערמתו אשר חננו ה' ע"י שכלו וכנ"ל, וזהו ענין כושאינו תנינים אומרים לגדולתם והתנשאם על כל הב"ח ועכ"ז ירדה בהם האדם ואימתו עליהם יבחין האדם גדולת נפשו ואיך הוא עולה על כולם וכאלו אומרים למתבוננים הללו את ה' מן הארץ ונפלאות היצורים אשר בארץ והי' ראשית ההלול תנינים וכל תהומות כנ"ל ותמש"ל:

לויתן אומר: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו:

ז"ל הגאון יעב"ץ בסדר תפלה שלו לזאת יחסו לו זה הכתוב לפי מה שאמרו רז"ל ב"ב אף לויתן זכר ונקבה בראן ואלמלי נזקקין זל"ז מחריבין העולם כולו מה עשה הקב"ה סירס הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא, וזהו הודו לה' כי טוב שסרסו וקיימו כי לעולם חסדו שלא יחרב ע"כ, עוד יש לומר לפי פשט הכתובים הוא דג גדול שבים כמ"ש אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים, ואמר עוד זה הים הגדול רחב ידים שם רמש וגו' לויתן זה יצרת לשחק בו כולם אליך ישברון לתת אכלם וגו' ומאכלו ומזונו מן הדגים הקטני' שבים לכן המשיל הנביא העריצים ומלכים אכזרים העושים אדם כדגי הים וכרמש ללויתן הזה, וזהו מליצת ישעיהו ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה וגו' על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים וכמו שפי' רש"י כוונתו על המלכים האכזרים כמלך מצרים ומלך אשור וכדומה החומסים וטורפים הנכנעים תחת ידם כלויתן הזה הבולע בתוך פיו כמה מאות דגים קטנים בפעם אחת, וסובב על מה שזכר תחילה וגלתה הארץ את דמי' הנשפכים לתוכה ולא תכסה עוד על הרוגי' ואלו העריצים השופכים דם נקיים אמר כי יבוא יומם ג"כ ויפקוד ה' השופט כל הארץ בחרבו הקשה והגדולה וגו'

תמשול בו הבהמה וכאלו השים אומרים בלבנו ע"י בחינה הנ"ל בשעה שאין ישראל עוסקים בתורה ואיך יתכן זה? הלא הבת קול מעוררת בכל עת, וכאלו תאמר הסיבה קול אומר קרא הקול אשר מסר חורב זה ג' אלפים שנה אומר בשוא להרושם הנחקק בנפש כל איש מישראל קרא ועורר האדם לתורה ויראת שמים אולי ישמע ושב ורפא לו והבת קול הוא הרושם אשר לא יסף משיב מה אקרא כלומר מה תועלת עוד בקריאתי אם היצר לכד את לב האדם ע"י פתויו עד אשר הפכו לחזיר והוא מדריגת הבהמות אשר אף החי תמשול בו כי לא זכה כנ"ל וזה מה אקרא? כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה כמ"ש בזה"ק אף טיבו דעבדין לגרמייהו עבדין שאינו מתקיים על מודיו להחזירו למוטב וזהו יבש חציר נבל ציץ וגו' כל זה נלמוד מהטבע הזבוב מה רבו פעולת היצר ומה עמקו מחשבותיו להדיח את האדם מנחלת ב' עולמות אשר חפץ ה' להנחילו לכל ישר הולך, ואומר עוד: בורא ניב שפתים שלום שלום וגו' עד כה נלמוד מהתחלת ביאת הזבוב לבשר אדם ואחר יקבע מקום בו עד היכן מגיע הקלקול של היצר כאשר יקבע מקומו בלב האדם, ואם יאמר האדם שכבר הגיע למדריגת אשר שלט בו היצר וקלקלו מה אעשה? ויתיאש ויאמר אבד סברי בטל סכויי, לכן כאלו אומר לנו הזבוב עוד כמו שתחילת קביעות היצר נלמוד מטבע קביעות הזבוב בבשר האדם כנ"ל ככה נלמוד מטבע הזבוב אשר קבע מקומו בבשר האדם באיזו מקום נגוע ובמה נדחה אותו מבשר האדם הוא על ידי רטיה ירפא מקום הנגוע וישוב הבשר בריא אולם ואז ממילא ידוד ויברח הזבוב מעל אותו מקום כי ישוב הבשר לאיתנו ולא ינוח במקום בריא ככה ג"כ אם היצר הרע הדומה לזבוב קבע מקומו בלב האדם ונעשה בעל הבית וקלקלו עדיין לא אבדה תקותו כי ע"י התורה אשר היא נקראת תבלין שלא יקבע לכתחילה היצר כמו שהתבלין שומרים שלא יבוא דבר מאום במאכל יהי' שלום לרחוק כלומר כאשר עדיין היצר רחוק אמנם כאשר קבע היצר מקומו באדם וקלקלו יש כח ביד התורה ג"כ לתקנו ולזה נקראת רפואה כאשר כבר נחלה ע"י היצר ע"י רפואת התורה ישוב לאיתנו ויהי' כאלו לא נגע בו היצר מעולם ומה היא הרפואה ע"י התורה ותשובה, וזה כאלו אומר הזבוב רפואה לקלקול היצר להבריחו מעליו כטבעה אשר ע"י רטי' נוכל לדחותה מבשר האדם ולהבריחה מעליו והעמים המסדר בזה הכתוב בורא ניב שפתים והם הדברים הוא התורה כמ"ש פן תשכח את הדברים וגם תשובה כמ"ש קחו עמכם דברים ועי"ז יתכן להיות שלום ב' פעמים לרחוק כלומר מי שהוא עדיין רחוק מיצר הרע התורה תבלין לבל קרוב אליו ולקרוב ירצה מי ששלט בו היצר וקלקלו יוכל להיות ג"כ שלום וזהו אמר ה' ע"י הניב שפתים ורפאתיו וישוב כקדם ואין מקום ליצר הרע עוד כבתחילה תמש"ל:

תנינים אומרים: הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות:

התנינים הם הברואים הגדולים אשר בים או במדבריות כמו נחש הענקי ובלשונם (דער ריזען שלאנגע) או הדגים הגדולים ובתוכם ג"כ הלויתן נחש בריח לויתן נחש עקלתון והתנין אשר בים שזכר ישעיהו ובריאתם מן המים כמו שאמר הכתוב ישרצו המים שרץ נפש חיה וגו' ושם נאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים יש מהם בעלי ארס כמ"ש חמת תנינים יינם, ותניני הים אינם בעלי ארס אבל לגודל כמות גופם לולי ה' אשר עיניו פקוחות על מין האדם השלם הזה לשמרו מפגעי אלה הבריות משונות להבדילם מן הישוב וביותר להולכי ימים מתניני הים הנוראי' יגמאו ספינה ויושבי בה ויבלעוהו ממקומה ויהפכו יושבי' כבר ספו תמו מן בלהות גם בני אדם גם בני איש, כי האדם הלז הוא הצעיר וחלש מכל יצורי תבל נעור וריק מכל מגן ומחסה ועלול למקרה ופגע כחגב או דג קטן לאלו הברואים הרמים והנשאים, ועתה נתבונן נפלאות אל ואהבתו וחסדו אל האדם אשר חננו בינה דעה והשכל אשר במעט כח הבינה אשר בו תחבולות יקנה להתגרה עם

כל

לבריות מעלבונה של תורה והטעם אם לא היה לאדם
מעורר ומוכיח ומזכירו על תכליתו והמעמיד ההוא והי'
נמשך אחר תאות העולם שוכח עצמותו ומזה היה נמשך
עלבון התורה במה שמונחת בקרן זוית ואין עוסק בה
לא הי' כל כך אוי לבריות כי הי' להם התנצלות במה
שאין להם מוכיח ומעורר על עלבונה של תורה ואם
יעורר אותו לפרקי' מוכיח מבני אדם ולא ישמע לקול
מורים הגם שעונו גדול ונשוא בכל זאת יש לו קצת
התנצלו' במה שהיצר יעוור עיניו ומטיל מום בקדשים
באמרו שהמוכיח דורש כבוד עצמו או כסף וכדומה, אבל
על זה ידוו כל הדוי' ואין התנצלו' כלל על אשר לא
שמע לקול עצמו המוכתר בקרב לבו והוא הבת קול
הנ"ל היוצא' מקרב נפשו הנטוע בפנימיותו מהר חורב
ולא יתפה הרושם ההוא לעורר האדם ואף הקל שבקלי'
ועם כל זה לא יתנו הבריות כבוד לתורה אף שלבו
נוקפו וברורו מוכיחו ונפשו תיסרו ועצמותו מעורר
ועם כל זה לא יוסר עבד לתאותו והתמכר לרעתו
ימשך ומזה עונש גדול ואוי ואבוי גדול וכבד, וזה במה
שמכרזת בכל יום כאלו אומרת ג"כ אוי להם לבריות
מעלבונה של תורה, ולפי"ז יובן קושית המפרשים
וברא"ש הרב בעל עקידה ע"פ רק השמר לך ושמור
נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך
ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך וז"ל בעל עקידה קצת
פעול' האדם או ביטולם עם היות' מהם שאינ' תחת
יכולת האדם ורשותו כמלאו שבאו עליהם המצות כאלו
הם תחת ידו הלא זה ירא' מן השכחה והזכיר' והחמד'
וכיוצא בהם עכ"ל, אמנם לפי דברינו לא קשה מידי
בא המצוה לא על ענין הזכירה אשר זה תלוי בטבע
האדם ומה יעשה אם הוא שכחן בטבע אבל כפי הנ"ל
ענין זכירת המעמד הקדוש נשרש בכל אדם מישראל
ע"י הרושם הנ"ל המזכירו בכל יום הנקרא בפי
ריב"ל בת קול והוא המעירו ומעוררו אשר אי אפשר
לשכחה רק אם ישים אליו לבו ורוחו ונשמתו ועצמותו
אליו יאסוף ולא ישכח עצמו, אמנם בא האזהרה
על הסרת הלב מהרושם והוא ע"י פנותו לעניני
עוה"ז והבלי חמודותיו הם המפנים לבו לבטלה לכל
עון ולכל חטאת וזה סיבת הסרת הלב מקול הקורא
בחדרי לבו המביאו לידי שכחה וזה תמיד ביכלתו
של אדם להפנות לבו מדברים בטלים ומיד יתעורר
הרושם להזכירו מאלה, וזה שאמר רק השמר לך
ושמור נפשך מאוד אשר תזכיר לך הרושם הקדוש
ההוא לכן השמר פן תסבב ע"י תאות העולם ותשכח
את אשר ראו עיניך ע"י הסרת לב, וזה שדרשו
ת"ל יכול אפי' תקפה עליו משנתו יהא חייב וזה
בא משיבה מוכרחת ע"י חולשת כח הזוכר יהא
ג"כ חייב ויהי' עול בחוקו ית' להעניש האדם על
זה כקושית הבע"ק כנ"ל לכן אמר אינו חייב אלא
עד שישב ויסירם מלבו ע"י תאות העולם ואז הוא
גרם לו ואין עולה בו ית' וזהו פן יסירו מלבבך
כל ימי חייך יום אשר עמדת וגו', ועיקר סיבת
המסיר לבב אדם לבל ישמע לקול הקורא הנ"ל
מעומק לבו הלא היצר הרע הקובע מקומו ג"כ
בלבו של אדם ומעוור עיניו ומטמטם לבו לבל ישית
לב על עצמותו ותכליתו, וכבר אמרנו שהכוונה מהב"ח
המעורר את האדם טבע יצרו הרע ואיך התחלה
נקרא הולך כי הולך סביבו למצוא מקום לקשר
עצמו אליו הוא הזבוב הפורח סביב בשר אדם בריא
ולא יקבע מקום אם בשרו בריא סביבו כי אם
במקום נגוע ככה היצר הרע אינו שורה אלא באבר
פגום כנ"ל אשר על זה אמרו רז"ל יצר הרע דומה
לזבוב כנ"ל וע"י אתו פגימה וחטא פתח לו פתח
לקבוע מקום בלבו עד אשר שרא תכלא בכולא, והנה
אם האדם בריא בנפש שומר תמונתו וצלמו שומע
לקול המעיר והמעורר אותו לאהבת התורה והמצוה
הרי הוא מושל ורודה בכל הנמצאים אשר תחתיו
והב"ח נכנעים אליו כמ"ש רז"ל זכה ורדו בדגת הים
ואם לא זכה נעשה ירוד לפניהם כי הוא גרוע
מהם במה שהם לא ישנו את תפקידם הטבעו עליו
והוא ע"י רוע בחירתו יכריע כולם לכף חובה ולזה
הם מושלים בו, והנה כפי סדר הטבע מי הוא הירוד
תחת הב"ח ומושל בו, הוא החזיר ממיני הצמות כמ"ש
ומצמית חזיר לבהמה, הרי היצר הרע ע"י פתויו
יכול להפוך האדם דומי לבר אלהין ולהמשילו לחזיר
מאכל לבהמה, ובזה נבוא לביאור הנושא אשר לפנינו
זבוב אומר על ידי טבע המתבונן ממנו והוא טבע
התחלת בוא היצר אל האדם לא יקבע בו מקום
כשהוא בריא ואשר הנפש זורח על כל אבריו כי
אם כשמוצא מקום פגום בנפש והוא מום כזבוב
הפורחת סביב בשר בריא עד אשר המוצא איזו מקום
נפסד ע"י נגעת אז תנוח ותקבע מקום ככה ראשית
קביעת היצר באדם ע"י חטא קל ופתח חטאת ואז
יקלקל אותו ויהפוך לבו כ"כ עד אשר לא יועיל
הרושם מהר חורב והוא הבת קול כנ"ל עד אשר
יורידו ממדרגת מדבר גם גרוע מהב"ח לשוון כחזיר

תמשול

ומהיכן בא לו זה מה שלא יהי' כן לאינו יהודי כי משכהו מיד לתאותיו הגשמיים אין זה כי אם נמשך ומתכונן אז ונתעורר ממעמק לבו רושם הקול ההוא ממליאת אלהי עולם הנמשך עד כה מקול דברו אנכי ה' אלהיך, לזה נמשך נפשו אחר אל יחיד ומיוחד לאהבו וליראה אותו וחושק לקיום מצותיו ובורח מעבוד זולתו והוא נמשך מדבור לא יהי' לך הנכלל בקול דברו, וזהו שאמרו אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום וזה גבורת הדברות האלה הנרשמים בנפשינו לדורות עולם וכל אדם אף אם הוא מפושעי ישראל ירגיש זה בנפשו אם יפנה לבבו לשעה מתאותיו מיד נפשו עליו תאבל ויתחרט כי ישמע רושם קול אלהים חיים מתהלך מקרב לבו הנרשם מאז, ואם בעת בוקר בשמוע ההתעוררות היוצא ונפשו הנמשך מהקול ההוא וישים אליו לבו ומכניע אבריו וממשיכם לתורה ועבודה זו תפלה בכוונת הלב ונפש חפצה ולא יתן מקום ליצר להטריד אותו כי אם ימשוך כל היום לקול הקורא אשר בנפשו זה האיש בטוח שלא ישלוט בו היצר הרע כל היום כולו עד התעורר בקרבו רשימת הקול ההוא למחרתו פעם שני ויוסיף אומץ ואחריו ימשוך כל הימים, אבל אם בעת בוקר אשר נתעורר בלבו רשימה קדושה הנ"ל ולא יתחזק לשות אלי' לבו כי אם יעשה שקר בנפשו להכחיד עצמותו הידוע לו לבדו וילך אחר תאות לבו בשוקים וברחובות אז לאט לאט יכבה להבת שלהבת התעוררות הרושם ההוא וזה מתחבולות היצר הדומה לזבוב כנ"ל היושב על מפתחי לבו להסיע בע"כ בכל מיני טרדות העולם וינעם לפניו מחמדי הבליו וישכח ידיעת עצמותו לבל ישמע התעוררות הקול ההוא הקורא בקרב לבו ואז לא יועיל אצלו הרושם הקדוש הזה ועתיד ליתן את הדין על אשר לא שמע לקול עצמו היוצא מפנימיות נפשו, וזהו שאמרו ז"ל נשמתו של אדם מעידה עליו ביום הדין שנאמר משוכבת חיקך וגו' והוא ברור כדברינו כי הנשמה תתן עדותה אשר ברושם מקול ה' הנתעלם בה העירה אותו בכל בוקר ולא שמע אלי' לכן יענש ביום הדין והבן ——

ואחר הדברים והאמת האלה בוא נבוא לכוונת מאמר האלהי ר' יהושע בן לוי אשר עמדנו עליו והוא כמו שהקול גשמי הנשמע לאוזן נקרא קול והרושם אשר תעשה בדמיונו אחר הפסק הקול ההוא נקרא בת קול מה שנדמה שצולל באזנו כי זה נולד מעצם הקול אשר שמע אולם הרושם ההוא חלוש מהקול עצמו לכן יאות לה שם בת קול —— וכדמיון הזה ממש כוונת האלהי הנ"ל את ההתעוררות הרושם המתכונן בלב כל אדם מישראל בכל יום הנמשך מקול גדול ולא יסף כנ"ל בשם בת קול, וזהו שאמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומה נפלאו דבריו לכוונתינו אמרו יוצאת ולא אמר נשמעת כי אינה באה מחוצה לו לאזנו כמשמעות נשמע אבל ההתעוררות יוצאת מעצמיותו ופנימיות לבו ונפשו המעוטרה תזכיר אותו המעמד הקדוש אשר שמעה אזנה אז עוד הגלגל כפעמון הקול ההוא בפנימיותה להזכירה אהבת בוראה וחשקה אליו גם חשקו אלי' עוד תתלהב בכל עת בוקר כשלהבת יה ורשפי אש התוקד בקרבה מהלפידים וקול אשר עולפה אז בחורב ביום הקהל מאש הגדולה אשר אכלה על הר סיני ואשר לנועם התענוג ההוא יצתה מתיקה ונרתקה להכלל באור ההוא רק מרצון האלהי הוכרחה לשוב אחור ולכנוס בגוף אשר החיה בטל של תחיה, וזה שאמר דוד בהתפעל נפשו מהרושם הקדוש הזה הנתעורר בו נכספה גם כלתה נפשי וגומר ירצה נכספה ולמעלה אז בהמעמד הקדוש הזה ונכללה ברוח פיו ית' אשר בקול דברו, ויהי' נכספה מבנין נפעל כמו נפקדה ומן אז אף כאשר שבה לגוף נתעלם בה הכוסף מלמעלה וזהו וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולכן אינו מהתימה אשר לבי ובשרי ירננו אל אל חי יען מגודל הכוסף נמשך הבשר אחר הלב לרנן אל אל חי, וזהו בכל יום ויום בת קול יוצאת דייקא מפנימיות הנפש לעורר האדם לאהבת ה' ויראתו עוד תרעד עצמותם ויתר לבם ממקומה עת תזכור המעמד הנ"ל וזה שמבאר מהיכן נמשך הבת קול היוצאת מעצמות הנפש לעורר הגוף אמר מהר חורב ואין הכוונה בכל יום תבוא מהר חורב כמו שחשבו ההמון ועל זאת הכוונה היה יותר צודק לומר מציון או מירושלים, אבל הכוונה כנ"ל מהר חורב זה ג' אלפים שנה השמע עם קול אלהים והקול ההוא עדיין צולל באזני כל איש ונתעורר הרושם מקרב איש ממעמקי דלבא ובכל יום ויום סובב על יוצאת כאמור בכל יום יוצאת הבת קול מקרב עצמיות נפש האדם עצמו ומכרזת ואומרת בעוררה את אהבת התורה ויראתו הגדולה הנרדמת בירכתי החומר בקרב כל איש אשר עמדו רגליו על הר סיני, ומזה נמשך אוי להם לבריות

יותר מאוד מהרושם הנשאר מהתפעלות חושים החיצונים כנ"ל כי סיבת עבור הרושם ונמחה מלוח הדמיון הוא להיות הויתו ועמידתו גשמי שמטבעו כלה ונפסד אבל הרושם הנעשה בזכרון ע"י השגה פנימית הוא רוחני ועמידתו והויתו ג"כ רוחני מרוחנית הנפש וזה סיבת קיומו ותריטתו בכח הזכרון לזמן מרובה להיו' סיבתו בלתי גשמי והנפסד וכליון בא מענין הגשם, ומ"מ ג"כ באלו הרגשות הפנימיות הרוחנים אשר מטבעם משוללי הכליון והנפסד והי' צריכים הרגשות כאלה ורשמיהם בנפש להתמיד ולהתקיים כפי נצחיות הנפש עכ"ז יתכן ג"כ בהרגשו' כאלה השכחה אחר כי גם הרגשות והשגות כאלה ר"ל החכמה והבינה המתעצמים בנפש הרוחנית ג"כ נתלים בגשם והוא פועל בגוף מוגבל מקירה השכל האלהי ולא יתכן השגת השכל כי אם באמצעות החושים גשמים לכן יתחייב השכחה ועבור הרושם מהזכרון אף כי יעמוד כמה שנים, נשפוט מזה אם הונח מציאות הרגש השגה פנימית הנתפעל מדבר בלתי גשמי ובעת התפעלות המתפעל הי' אז בלתי מוגבל בגשם יתחייב אשר הרגש כזה בלי ספק יעמוד הרוש' ממנו בנפש קיים לנצח נצחים כפי נצחיות הנפש כי אין כאן סיבת השכח' ועבור הרושם מהזכרון כלל יען כי אין נתלה בגשם כלל המחייב השכחה אבל הוא לעינינו כעת מהנמנע השגה כזאת, אמנם מה שהוא כעת מהנמנע ראינו זה בעינינו כל אשר בשם ישראל יכונה והוא בהשמע קול אלהים חיים מדבר עמנו במעמד הקדוש והנפלא בעת רדת ה' וכל קדושים עמו על הר סיני והי' הקול המוחש נעלה מגשם וגם חושי השומעים מדכנו ונתעלו אז ג"כ מחומר ע"י הקולות והלפידים והאש וכמו שהארכנו בענין הזה בספרנו נצנצ כנפי' על דרושי התורה בפר' יתרו ודרוש שבת נחמו כי כל ענין האיום ע"י הקולות והלפידים והענן היו לזכך ולמרק חומרם ולהרגילם לאט לאט בהפשטת גשמיותם בכדי שיוכלו אל המעמד הקדוש הזה וכאשר כתבנו בשיר השיר, ובכל זאת לא עצרו כח לקבל הדבור עוד בגוף המזוכך והמלוטש שפסק' נשמתם עד שאמרו רז"ל ע"פ נפשי יצאה בדברו על כל דבור ודבור יצאה נשמתם ואז הי' נפשם בלתי מוגבל וכח בגוף בעת קבלם הדבור וזה מבואר בכתוב וכל העם רואים את הקולות ואמרו רז"ל רואים את הנשמע, זכור ושמור בדבור אחד נאמרו מה שאין

הפה יכולה לדבר ואין האזן דייקא יכולה לשמוע כי לא שמעו באזנם הגשמי כי אם עצם הנפש נדבק בהדבור, וזה ביאור מדרשם ז"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה הי' מחזיר על כל אחד ואחד מישראל ונשקו על פיו והוא עצם הנפש משולל מגשמיות, וזה שאמר המשורר הקדוש ישקנו מנשיקות פיהו דייקא, וזה פשט מאמרם בשעה ששמעו אנכי ולא יהי' לך נשתקע תלמוד תורה בלבם דייקי והוא עצם הנפש בלתי מוגבל ולא אמר באזנם ולכן היו למדין ולא משכחין וכאשר אמרו למשה הוי פרוזבוטין שלנו פי' הכניסו אותו לאמצעי והיו שומעים התורה מפי משה מוגבלי' בגוף באזנם הגשמי היו למדין ומשתכחין לכן אמרו כל הבשר אשר מי בשר ודם עובר אף תלמודו עובר והלואי שישקני מנשיקו' פיהו עוד הפע' הרי מבואר כדברינו, וזה דבר אתה עמנו ונשמעה באזן הגשמי ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות כי הוא מסבב פרידת הנפש מהגוף, וזהו שאמר משה במשנה תורה בעת סיפר לפניהם המעמד הנפלא והקדוש הזה והוא בכלל דברי תוכחתיו את הדברי' האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ותרגם אונקלוס ולא פסק, והכוונה כי זה הקול הגדול עשה רושם בנפשינו לנצח נצחים את אשר איננו פה ואת אשר ישנו כי כל נשמות ישראל עד סוף כל הדורות עמדו אז על הר סיני וגם שהקול עצמו לא נשמע עוד אבל רושם הקול ההוא אשר נרשם ונתון אז בלוח לב כל איש מישראל לא נפסק לעולמי עולמים, כמש"ל אשר טבע קול גשמי הנתפעל ממנו ישאר הרושם בכח הדמיון אף אחר עבור המוחש וק"ו לחוש פנימי והוא שמיעה פנימית כח הבינה כנ"ל שעושה רושם ומתקיים בכח הזוכר אמנם נשכח להיותו מוגבל בגוף בעת ההשגה יתחייב מזה אשר קול אלקים חיים הנרשם בנשמותיהם של ישראל מופשטים מגופותם אז אין לו הפסק לנצח נצחים כי אין לקול ההוא סיבת ההפסק כלל כנ"ל והרושם נצחי כנצחיות המשמיע וכנצחיות המקבל במעמד ההוא וזהו קול וגדול ולא יסף וכתרגומו לא פסק והבן, ומזה הקול יתעורר בכל יום לאיש הישראלי בבוקר בבוקר יעיר לאזנו ומפנימיות נפשו בעת היא מטוהרה עדיין מטרדות הזמן טרם פנותו אל עסקיו ירגיש וידע כל איש בנפשו אז כי יתעורר בקרבו כח המושכו לאהבת התורה ויראת שמים

ומהכן

ובברייתא במסכת אבות פרק קנין תורה, אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, ויש להבין ענין הבת קול גם מה שאמר יוצאת ולא אמר בת קול נשמעת ועוד מה ענין הב"ק עתה לצאת מהר חורב והי' צ"ל בת קול יוצאת מציון או מירושלים כמ"ש כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, גם כפי מחשבת ההמון כוונת רבי יהושע בן לוי שבכל יום נשמע הבת קול לאזני איש וזה הפך המוחש ואם תאמר שהצדיקים שומעים וכל אדם אינם שומעים א"כ מה תועלת בבת קול כי הצדיקים אינם מבזים התורה והי' צריך להשמיע לבריות אשר אצלם מצוי עלבונה של תורה, אבל הענין יובן כשנציע הצעה אחת קטנה וגדולה היא אלי תקרנוה כן היא ואתה קורא משכיל דע והבן — והוא טבע החושים אשר בנו הנתפעלים ממוחשיהם עיקר הרגש ותענוג הוא עת פגישת החוש במוחש, אמנם גם כאשר המוחש יעלם מהחוש ולא ירגיש עוד תענוג בכל זאת נשאר רושם מהמוחש בחוש אחרי כן על זמן מה והמשך הזמן הרושם הוא כפי ערך וכמות ההתפעלות והתענוג שהיו להחוש במוחש אם רב או מעט, ונבאר זה ד"מ חוש הראות אם יראה צורה נאה או ענין יתפעל העין ויתענג ממראה עיניו אז גם אם הדבר המענג עבר מנגדו ואיננו רואה עוד נשאר הרושם מהדבר אשר ראה חקוק בדמיונו ודומה אשר עדיין עומד לנגד עיניו וכאלו רואה עוד עת זכור יזכרנו, וכפי ערך התפעלותו אשר נתפעל ממנו כאשר היה החוש דבוק במוחש כפי ערך זה ימשך הרושם בזכרונו וא"כ אם התפעלותו הי' בהפלגה יתירה יהי' הרושם חקוק בדמיונו על ימים כבירים אחרי ראותו, וכמו כן טבע חוש השמע אם יהי' אדם במחול משחקים שומע ומתענג בקול שרים ושרות וכל מיני זמרה כנור נעים אף נבל אז כשיבוא לביתו ידמה כי צולל באזנו הכלי שיר אשר שמע, וכן בחוש הטעם אם טעם דבר חדש אשר לא טעם מימיו והי' ערב לחיכו ידמה זמן מה אח"כ אשר עדיין הטעם בפיהו וזה מבואר לכל בעלי החוש ואין צריך ראי' על אמתתו, והנה כי כן בחושים הגשמיים והמוחש ג"כ גשמי וטבע הגשם להיות כלה ונפסד אולם העונג הוא מפנימיות פעולת הנפש, ולפי פעל המוחש הגשמי על הנפש הרוחני והתענג נתן השארה וקיום קצת למוחש הגשמי לרשום בדמיונו אף אחרי עבור המוחש מהחוש:

והנה מבואר בדברי הקדמונים כמו שיש לגוף חמשה חושים גשמיים פועל בם הנפש החיונית לקיום הגוף ע"י חמשה כלים העינים, והאזנים, והחיך, האף, והידים, והם הראות, והשמע, והטעם, והריח, והמשוש, והם כוללים כל הרגשות הגשמיות והפעליותם, ככה יש בפנימיות הנפש המשכלת ג"כ חמשה הרגשות פנימיות בל יתראו ויתגלו ע"י כלים גשמיים ונקראים חושי הנפש, והוא כח החכמה הוא חוש הראות שבנפש כמו העין אשר הוא כלי לחוש הראות שבגוף ולכן מצינו שם ראי' בלה"ק שם משותף על ראיית העין, כמו וישא עיניו וירא גם על ראיית הלב והוא על כח החכמה כמ"ש ולבי ראה הרבה מאוד חכמה ודעת לפי ששניהם לא ישיגו השגתם בלי אמצעי, כי אם יונח הדבר הנראה על העין ממש בלי אמצעי לא יוכל העין לראות כלל אבל צריך להפסק מקום בין הרואה ודבר הנראה הרי העין תשיג השגתה ותתפשט באמצעית המקום ככה כח החכמ' תתפשט ותשיג השגתה באמצעית הזמן, וזה שאמרו איזהו חכם הרואה את הנולד והוא שיתפשט השגתו ברחוק זמן כעין הגשמי יתרחב השגתה ע"י רחוק מקום, ולזה מלת רחוק יאמר ג"כ על שניה' ר"ל הזמן והמקו' כמו לימים רבים לעתים רחוקות מרחוק ה' נראה לי והבן — וכח הבינה מה שמבין דבר מתוך דבר הוא לנגד כח השמיעה לזה מצאנו מלת שמע ג"כ על ההבנה כמו תשמע חלום לפתור אותו, כי שומע יוסף, ולא תשמע מה ידבר כל זה הכוונה על שמיע' הלב וההבנה וכמו כן בשאר כחות פנימיות הנפש המכוונות כנגד הרגשות חושי הגוף, יעוין בספרי הנ"הו האריך בעניני' אלו, ואני קלטתי הסולת שצפה על גבי נפה הנצרך לענינינו, והנה חושי הגוף ומוחשיו הגשמים אשר מטבעו להיות כלה ונפסד בכל זה אחר כי כח נפשי והוא העונג מעורב בם ימשך רושם ההרגש זמן מה כנ"ל ק"ו לחושים הפנימיים חושי הנפש אחרי השיגה השגה ותענוג שכלי יעשה רושם ויתחקה בנפש וישאר הרושם על זמן מרובה אם נתפעל השכל מדבר השכיל השכלה חכמה או בינה גם אחרי עבור ההשגה מנפשו ישאר החושם קיים בנפש בכח הזוכר על ימים רבים

יותר

והוא שלא יקבע מקום לנוח על חלקת בשר אדם בריא ונקי ואף אם יפול עליו גם הוא יעוף ולא יתעכב, רק איפוא מקום מנוחתו ועיקר קביעתו הוא על בשר צרוע ונגוע מוכה שחין בשר סרוח שם ימצא נופש לנפשו ויתענג למצוץ הדם אשר לא טהור, והסיבה בזה לפי שעיקר הויתו וקיומו ממקום מזוהם ומעופש לכן שואף ומשתוקק אל מקום בלתי טהור כי מצא מין את מינו וכל מקו' מטונף ומגועל הוא ערב לו, ולזה לא נמצא כלל במקומות המקודשים וטהורים כמש"ל במשנה ולא נראה זבוב בבית המטבחים אף שמדרכו להמצא במקומות כאלה להיות שכיח שם דם קרוש מעופש ובשר כיוצא בו, אמנם בבית המטבחים שזבחו שם בשר קודש לא נמצא ויהי' לנס ופלא הרי במקום קדוש לא נמצא שם, גם אמרו רז"ל ברכות ע"פ איש קדוש עובר עלינו תמיד מנא ידעה ותירצו לא ראתה זבוב עובר על שולחנו וחד אמר סדין של פשתן וכו' הרי מי שהוא קדוש מתרחקים הזבובים מעליו, והנה אם נספר קצות דרכי היצר הרע אשר בקרבנו נראה עין בעין כי הוא נמשל אל זה הנמצא בדמותו בצלמו, ובזה נבין דברי חכמים וחדותם באמרם יצר הרע דומה לזבוב ויושב על ב' מפתחי הלב שנאמר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח ע"כ, ויש להבין סיבת הדמיות אשר מצאו לדמותו היצר לזבוב דוקא, אמנם יובן לפי הנ"ל כשם שהזבוב מניח מקומות הבריאים ולא יקבע מקום שם כי אם בוחר עניו לנוח במקומות פגומים ומעופשים, ככה ג"כ היצר הרע לא יקבע מקום אצל הצדיקים הבריאים ושלמים בשלימות הנפש כי אם אצל הרשעים החטאים בנפשותם ונפגמו שם ימצא היצר משכן לו לבלע ולהשחית ולשרש כל שורש טוב ומטע קדוש הנטוע בקרב איש עד דשדא תכלא בכולא, וכמו שבגוף הבריא הדם אשר מקורו בלב הולך ונובע בכל האברים שב ומשם אל הלב ועי"ז יקבלו כל האברים חיות ובריאות אבל כאשר נסתם מרוצת הדם ע"י איזו אוטם בחלק מהגוף או אבר מהאברים ויפסד המקום ההוא יתהוה על זה האבר או זה המקום הפסד צורה ועיפוש הלחה ויתילד מורסא או צרעת ואז יפלו הזבובים על זה המקום למצוץ הלחה המעופשת, והרפואה לזה להכין על המקום ההוא רטי' ותחבושת ולהחזיר מהלך הדם עוד אל זה המקום בבראשונה ויברא המקום ההוא ואז הזבובים לא ימצאו את שלהם ר"ל הלחה המעופשת ולא יהי' להם קביעות מקום עוד ויברחו מעליו, ככה נהי' ג"כ בענין בריאות וחולי הנפש כי טבע הנפש השלימה והבריאה אשר היא חלק אלהי ממעל משכנה במוח שבראש ובלב האדם ברומו של עולם הקטן הזה ותפלג חיי ההנהגה וחוקי החיים לכל אבר מאברי האדם ממלאכתו אשר הוא עושה להגביל מעשהו ותכונותיו לבל יעשה את אשר שנא ה' ויהיו האברים כולם נשמעים לרצון השכל לקיים מצותיו ית' לכל אשר יצוה כפי מצות התורה הזאת אשר כנגד אבריו של אדם וגידיו חושבנא דדין כחושבנא דדין תרי"ג אז מאירה אור הנפש בכל אבר מאברי האדם ע"י שהאבר בטל למצוה מהמצות הנעשית על ידו והאיש אשר חי באופן כזה הוא מבריאי הנפש, וחלי אשר יקרה לנפש הוא ג"כ כאשר בגוף כנ"ל אם יפגום אדם באיזו מצוה ממצות לא תעשה יסתלק חיות הנפש ולא יגיע האורה ושפעה אל האבר המכוון כנגד המצוה אשר פגם וכמו שאמרנו לעיל כאשר בעיכוב הדם שלא יוכל להגיע היטב אל מקום מהגוף יתקלקל בעיפוש או מורסא ואז נופלים שם הזבובים ככה ג"כ בענין הנפש כל זמן שהאדם שלם בנפשו ומאירה על כל אבריו עוסק בתורה ומצותי' אין מקום להיצר הרע לקבוע מקום אצלו אבל סובב הולך מחוצה לו אולי ימצא איזו מקום פגום להדבק בו, וכמ"ש לפתח חטאת רובץ ירצה כי היצר הרע מתואר פה בשם חטאת הוא רובץ ממתין ומצפה למצוא פתח להדבק באדם אולי ימצא איזו פגימה דקה יפגום האדם בנפשו ואז הוא לו להיצר הרע לפתח תקוה להסיתו ולהדיחו יותר ויותר והוא ממש כענין הזבוב איננו מדבק עצמו בגוף בריא כי אם פורח סביב סביב אולי ימצא אתר פגום צרעת או מורסא ככה היצר הרע יושב על מפתחי לבו של אדם ומצפה לכשלון האדם בדבר קטן ועי"ז ימצא פתח להטותו לרצונו והנו יצר הרע דומה לזבוב מבחי' הנ"ל, הרי בארנו תחילת כניסת היצר הרע בנפש צדיק הוא ממש כענין תחילת קביעת מקום הזבוב בגוף האדם ע"י דם נפסד בלתי טהור אתר פגום כנ"ל ולזה נדמה לזבוב כנ"ל בכוונת זה המאמר (ויתר באור יושב על ב' מפתחי הלב ה"ה בספר הדרושים שלי בדרוש לשבת נחמו):

לעמוד בהיכל מלך, אבל השממית איננה מהירה במלאכתה והיא ברי' קלה ודלה אשר בידים תתפש על קירות הבית ובכל זאת תגיע לפעמים להיכלי מלכים ותארוג שם רשתותי' לזבובים אשר תלכוד למאכלה ומושבת באמצע אריגתה וכאלו כל ההיכל הבנוי לתלפיות בנוי בעבורה לארוג קורי' והוא ע"ד מליצת השיר כאלו אומר כמה מהיגיע יסבול מי שירצה להיו' יוצא ונכנס בהיכל מלך אך השממית תשיג זה בנקל עם בזיונה וקוטן כמותה, וכמה פליאות חכמה מתכמות תמים דעים איכא למשמע מהנמצא הזה בהשגת טרפו ע"י אריגתו מעשי אורג אומן מופלא לא יעשה כמתכונתו במלאכת מחשבת אדם כי כל אורג ורוקם יארוג בקוים ישרים והיא תארוג תבנית עגול והעשה בית מושבה באמצע מקום המרכז, ונטוע בטבעה ידיעת גדר העיגול שכל הקוים היוצאים מהמרכז אל ההיקף שוים והוא מיסודות אוקלידוס לכן בוחרת מושבה במרכז בכדי שכל מקום שיפול הזבוב שם יהי' אלי' במרחק אחד והמרחק היותר גדול בינו לבינה הוא חצי הקוטר מה שאין כן אם הי' מקומה בהיקף העגול הי' ביניהם לפעמים מרחק כל הקוטר כידוע למבין — ובהתתפש ברשתה תצא מהר לטרפה, ומזה יתבונן המשכיל מה גדלו מעשיך ה' להכין מזון ומחי' לכל בריותיו בפליאות שונות ומעשי ידי יוצר הטבע המזמין לכל ברי' תחבולה מיוחדת וברא לה כלי מיוחד מסכים לתחבולתה אשר נטע בה השכלה פרטי' לענין מיוחד למזונה כהשממי' הנ"ל או כצפרנים לטורפים ומגן לחומט וקוצים לקופד וכבר האריכו הקדמונים בבחינה בברואים בחובת הלבבות ובעל העקרים, ואיך לא יתלהב לב האדם לאהבה את אדון כל היצורים אשר דאג לכל נוצר להכין מזונם מידי יום ביומו כמה אלפים רבבות מיני יצורים חלוקים בטבעם ומזונם, ממלאך וגלגל מרומם עד הפיל מהארץ עד האזוב ודגי הים לכולם בשוות יקרא לתת להם אכלם בעתם יתן להם ילקטון יפתח ידו ישבעון טוב, העולה מדברינו כי מזון הנמצא הזה הוא ע"י צידת הזבובים ברשתו אשר יארג וטבע הזבובים והדבורים להשמיע קול המולה בהתקבצם יחד ובמקום אשר תשמע קול רעש שלהם שם תארוג הרשת ללכוד אותם ויערב לה קול רעש שלהם כי זה הוא סיבת מזונה וכאלו תהלל יה על קיומה בסיבת צלצלי שמע והוא המולת וצלצלת הזבובים, וזה שממית אומרת הללוהו בצלצלי שמע וגו' ותמ"של:

זבוב אומר: בשעה שאין ישראל עוסקים בתורה קול אומר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וגו': ואומר בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו:

מה מאוד יקר מפז ומאבני חפץ לא יסולה הלימוד היוצא למשכיל מהנמצא אשר לפנינו ברי' קלה כזאת מעיר למעורר לכל אשר בשם ישראל יכונה להשמר מרשת היצר האורב לו בחדרי לבו סבוך ונלכד במאויי כל איש ותכונותיו מנעוריו מטה האדם מדרכי ה' ותורתו התמימה והשלימה מאת אלהים להחיות לב האדם יושב בשפל לחיי נצח והוא כחתף יארוב להשחית כל אמונה ולהפיל כל מצוה וכל חלקה טובה הנטוע בנפש יבאישה באבני הטועים וצורי מכשול ידחה המושכים אחריו מדחי אל דחי עד אשר יצעידנו למולך בלהות אל ארץ תחתית, והתבוננות זה הנמצא מטבעו יראנו טבע היצר ועוצם קלקולו ואיך יטע לאט לאט בלבות אנשיו קוצים מציקים ושרשים פורים ראש ולענה וישחית זרע החכמה והתושי' הנטוע בה ע"י דת אמת מדור דור מאבותינו אשר שמעו קול אלהים חיים מדבר עמנו תורת ישרים וחוקי חיים, ועוד זאת יעורר לנו הזבוב ע"י טבעו במה כוחנו גדול להמלט מידו ולדחותו מעלינו, אל כל זה נשית לב ונבחין מטבע זה הנמצא ובזה נבוא לכוונת מסדר אלו הפרקים סמך לו אלו השני כתובים, והתחלה נעמוד על טבעו הגלוי והמיוחד לכל רואיו, והוא

שממית אומרת: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה:

זה הכוונה זכרו המלך שלמה מהתיחדות טבעו ומפלאי סיפורים הארבעה שזכר שם ארבעה המה קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים הנמלים עם לא עז וגו' שפנים עם לא עצום וגו' מלך אין לארבה וגו' שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך, חשב אלו הארבעה אשר יסודרו מהם פעולות לצורך קיומם במציאות החיים הבורא בטבע על אופן מהשלימות אשר אם יסודרו אלו הפעולות מהאדם כמה מהקושי' ישיגו וכמה מהתחבלות וכלי אומנות יצטרך לזה עד אשר ימצאם באופן מה מהשלימות, וזהו הארבעה המה קטני ארץ קטני הכמות ותלושי הכח בכל זאת המה חכמים בעניני השלמות המוצטרך לקיומם ביתר עז ממה שהאדם צריך להתחכם עליהם בתחבולות שונות וצריך ג"כ לזה כחות גופניות עוז ועצמה ועצה וגבורה ועם כל זה לא יעלו בידו כהוגן מה שנטוע בטבע אלו הד' בלי תחבולות ובלי כח וגבורה, ואין בידם טובם ורצונם שלימותם כי אם מחוכמים מיד הטבע ופליאת חכמה הנראה בהם מהשלמות צרכם אינו מתיחס להם כי אינם בעלי דעת ובחירה, רק הוא מתיחס אל פועל חכם ושלם והוא הטבע מעשי ידי יוצר הכל, וזהו והמה חכמים ולא מעצמם כי אם מחוכמים מיד הטבע והבן, וחשב אותם אחת אל אחת להורות שהשלימות אשר בטבע יותר שלם ובלי טורח מאשר תושג ע"י בחירת האדם והשתדלותו וזה יוכר בכל אופני הצטרכות, האחד השגת המזון כמה מהטורח והעמל יהי' לו וכמה יתגור עוז במתניו ויאמץ זרועותיו לעסוק במלאכה וכולי האי ואולי ישיג די מחסורו אשר יחסר לו ללחם ביתו, אבל הנמלים עם לא עז ויכינו פרנסתם בשפע רב והסיבה בזה כי החכימם הטבע להכין בקיץ לחמם לעת מצוא ולכן יעוררו האדם על מדת הזריזות כי הזריז לסדר מלאכותיו ולהכינם בעת הזול הוא חצי הסיפוק ולא יצטרך ליגיע ויתר עוז כמ"ש בחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין, הכוונה לעת הדוחק אז ישאל וידרוש ולא יהי' עצל עוד כי אכף עליו פיהו למלאות נפשו ונפש אנשי ביתו הצפופים ברעב ואז לא תועיל היגיעה והדרישה בלא עת, מה שאין כן אם היו זריז בעת המוכשר היו נשכר היגיעה ולא הי' הוצל חרפת רעב וזה נלמד מהנמלים כנ"ל, והב' השגת בית לדור המוכרח לאדם להגן מהקור ומחום מזרם וממטר כמה מהעמל ירבה לקצץ ארזי' ולהסיע אבנים ולחצוב וכדומה מקושי העבודה והמלאכות, אמנם השפנים עם לא עצום בכל זאת ישימו בסלע ביתם בלא כח ועצמה תחת בתי גזית מבני אדם והוא מחכמת הבורא נתן להם טבע זאת לתועלת קיומם וכמ"ש דוד הרים הגבוהים ליעלים סלעים מחסה לשפני', והשלישי השגת תקון הקבוץ והחברה אשר האדם מוכרח עלי' להיותו מדיני להמשך פרטי האישים לתועלת כלליותם זה חרש ברזל וזה בולס שקמים זה בונה וזה תופר זה חורש וזה חופר זה מעבד עורות וזה סופר וכל אחד פועל בעבור הקבוץ ומקבל שכר פעולתו ממעשי כולם ע"ד המו"מ וכמבואר אצלינו במקום אחר אשר לשמור קיום חברתם והתמדת קבוצם מוכרחים להקים איש אחד מהכלל לשר ושופט יועץ ומושל אשר על פיו יצאו ויבואו הנהגת הפרטים לטובת כלליותם והוא הנקרא אצל בני אדם מלך וכמה מהעמל והטורח ורב עבודה למלך להסב פני הפרטים יפעול כל אחד בעבור הקבוץ, וצריך לחרב וחנית שוטים ועקרבים לשפוט ולהעניש עד אשר יתוקן סדר ויחוס הקבוץ והחברה, אולם במין הארבה נשמר סדר ויחוס הפרטים יפעלו בעבור הכלל בטבע ואין צריכים למלך להחזיק ולקיים קבוצם, וזה מלך אין לארבה להכריחם לחברה וקבוץ עם כל זה ויצא חוצץ כולו הכוונה לחצוץ בשבלים בעת הקציר יוצאים המון ארבה יחד בסדר וערך נאה גבר במסילתו ילכו ואיש את רעהו לא ידחקון (יואל ב') ואם אין להם מלך מישירם על זה, והכוונה מה שהוצרך האד' ליגיעה רבה יש מהנמצאי' הטבעיים הוחקו מיד הטבע באופן היותר שלם בלא יגיעה ועמל כלל, והרביעי הוא השגת הכבוד והגדול' אצלינו בני אדם כמה מהיגיעה וההשתדלות יהי' חרף נפשו למות ולסכן בין גלי ים ולרדת במלחמה ולדרוך על במתי חלל ואז יתיצב לפני מלכים ויתהדר ויתכבד כמ"ש שלמה חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב, הרי מי שזוכה לעמוד בהיכלי מלך צריך להיות מהיר במלאכתו חכם משכיל גבור איש מלחמה מצליח אז יהי' מוכשר

רד"ק שמות מיני ארבה ע"ש פעולתם וא"ש גזם שגוזז התבואה ילק שמלקק בלשונו וחסיל הוא שמכלה כל והוא המזיק היותר גדול שבמין הארבה ואמר זרע רב תוציא וגו' כי יחסלנו הארבה ופי' יכלה אותו ויכריתנו ועל שם זה נקרא זה המין מזיק יותר גדול בתבואות השדה חסיל בפרט, ולכן בכל מקום הפלגת מכת ארבה זכר אלו מין החסיל הגם שהוא נכלל ג"כ בסוג הארבה זכרו ג"כ לבאר להורות שנזקי הארבה על ידי זה המין יתר גדול מאוד כמ"ש שלמה בתפילתו רעב כי יהי' ארבה חסיל וגו' וביואל יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל, הרי מכל מין הי' מותר ומזה המין לא זכר שום יתר אבל אמר הילילו ובכו וגו' להורות שמעתה לא נשאר כל לחית נפש גם זכר המשורר מכת ארבה בזה השם ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וטעם יבול כפי' רש"י ע"פ והאדמה לא תתן את יבולה מה שמכניסים לתוכה מהזרע ויגיעם הוא התוספות המקוה לאדם מחיר עמלו ויגיע כפו, והכוונה כי לא נשאר כל הארבה אכל התוספות תחילה ובא החסיל ואכל אף הקרן שזרעו ולא הניח מאומה — ואמר הנביא (ישעיה ל"ג) ואוסף שללכם אוסף החסיל כמשק גבים שוקק בו, הכוונה יאסוף שלל כל האומה ולא ישאר להם כלום כמו שאוסף ומכלה החסיל התבואה כנ"ל גבים הוא ג"כ מין ארבה וכמ"ש מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי ירצה כרעש אשר ירעשו הגבים כן ירעשו לכלות ולבער השלל מהם ניתמלא ציון מהשלל ההוא וזה הוא מדת משפט להיות הם שללו בתחילה מציון וכמו שאמר אמלאה החריבה ואמרו ז"ל לא נתמלא צור אלא מחורבנה של ירושלים ולעתיד תמלא ירושלים מחורבנה של צור וכמ"ש והי' סחרה ואתננה קודש וגו' ליושבים לפני ה' יהיה סחרה, וזהו שאמר אחר ואוסף שללכם וגו' נשגב ה' כי שוכן מרום ירצה לפי שכל זמן הגלות הי' נשגב ה' בפי כל האומות באומר שוכן מרום ואינו משגיח על התחתונים כמ"ש דוד מרום משפטיך מנגדו ולזה אמר ג"כ רם על כל גוים וגו' אבל עתה יראו בחוש מלא ציון משפט וצדקה מלא ציון מחורבנם את כל שללם אשר לקחו ממנה וידעו כי הוא משפט אמת וגם צדקה לעושי רצונו בשכר האמונה שהאמינו בעת הצרות, וזה שאמר אח"כ והי' אמונת עתך חוסן ישועות בשכר אמונת עתך זכיתם לחוסן ישועות ואמר עתך לשון רבים כי כמה עתות מהצרות עברו עליה וכפי הטבע היו לה לאבד סברה ואמונתה ובכל זאת עומדת בתקפה, ותחת אשר חשבו את ישראל לאומה הכלה נבערה מדעת בזו לה לעגו לה עתה יראו עין בעין כי אמונתה הי' חכמות ודעת במה שעלה בידה את אשר קותה וע"י זה יתודע לכל כי יראת ה' היא אוצרו, הפלא מזה כי העתק שלל האומות ויגיעם בידי ישראל יהי' כאוסף החסיל וקרא רכושם בשם שלל כנ"ל לא נתמלא צור וכו' ואמר זכרי' אחר כבוד שלחני אל הגוים השוללים אתכם, ואמר עוד שארית עמי יבזום ויתר גויי ינחלום וכל זה יהיה בשכר אמונה כנ"ל, וזהו חסיל אומר ע"י התבוננות טבעו לאסוף ולכלות הכל יעורר אותנו על אמונתינו באחרית הימים ימלא ציון החריבה מחורבן אדום ושללה ולא ישאר כל לאדום כי את הכל נקח לנו כאוסף זה המין וכאלו ישים בלבינו דברי זה הכתוב ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא הכוונה לא כרוממות האומות אשר ימרוך למזימה נשא לשוא הם מרוממים ומנשאים אותו שאין כבודו להשגיח על בני אדם לכן עשו כרצונם עמנו וכמ"ש ר"ל על פסוק אין האיש בביתו וגו' ומכחישם בכל הפלאות אשר נעשו עמנו מקדם לא כן רוממותך בפינו בהפך כי עשית פלא ובכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם ענותנותו במה שעם עולם רוממותך אתה משגיח עלינו והוא פלא ובמה יודע איפוא בעת כזאת הוא ע"י עצות מרחוק וכפרש"י מה שהבטחת לאברהם בברית בין הבתרים יעצת אותו לבחור גזירת שעבוד מלכיות תחת עונש גיהנם וכמובא במדרש ובפי' רש"י אברהם בירר להם מלכיות כמ"ש ועבדום וענו אותם ואחר כן יצאו ברכוש גדול וזהו עצות מרחוק אמונה אומן ירצה על ידי אמונה שהאמינו בך זה זמן אורך אומן האמתת דבריך וקיימות ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ומגיע סחר גוים ושללם כאוסף החסיל כמ"ש תחת הנחושת אביא זהב תמש"ל:

רחמה אומרת: אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו:

טבע זה הנמצא מבואר בגמרא (פ' אלו טריפות) ז"ל רחם זו שרקרק אמר ר' יוחנן למה נקרא שמה רחם כיון שבא רחם בא רחמים לעולם, אמר רב ביבי בר אביי והוא דיתיב אמידי ועבד שרקרק וגמירי דאי יתיב אארעא ושרק אתא משיחא שנאמר אשרקה להם ואקבצם וגו' ע"כ, רחמים פירש רש"י מטר, הרי זה העוף מעורר אותנו על ירידת המטר, ויתכן כי זה הוא העוף הנקרא בל"א (דער רעגען פייפער) ובעת יתראה בצפצופו וישמיע מבטא שרקרק ידעו כי קרוב המון הגשם לבוא, ומצינו גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות ואמרו עוד שם אפי' ישועה פרה ורבה בו, ולכן אם ישב אמידי ושריק מורה על גאולה זמנית והוא ענין הגשמים אבל אי יתיב אארעא ושריק אתי משיחא להיות ענין קבוץ גלות הוא מארבע כנפות הארץ, ויתכן כי לזה נקראת רחמה ע"ש אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רוחמה, וזה שאמר רחמה אומרת כאשר תשמיע קולה שרקרק תעורר אותנו על זה הפסוק אשרקה להם ואקבצם ופדיתים יען כי בעת עצירת גשמים בני אדם מפוזרים לחיות נפשם ונפש בהמתם זה בכה וזה בכה וכאשר תבוא העוף המבשר הגשמי' יתקבצו איש אל שדהו ומחרשתו וע"ד שכתבנו למעלה בשיר הגשמים בהג"ה גדול יום הגשמי' שאפי' גייסות פוסקו' בו יע"ש וזהו כי פדיתים מהצרה ורבו כמו רבו כמ"ש שאפי' ישועה פרה ורבה בו, וזה מה שרצינו לבאר מסכים לדברי רז"ל:

צפורת כרמים אומרת: אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי:

מין זה מוזכר בגמרא (שבת דף נ') וטוב להתחכם כמבואר שם ומצוי בין הדקלים וכרמים ושם מזונו, וידוע אשר ההרים יותר מצליחים לכרמים מעמקים וכמו שאמר הנביא ישעיהו במליצתו שעשה כל התחבולות שיצליח כרמו ונטעו בקרן בן שמן וקרן הוא מקום גבוה בולט משאר מקומות כמו הקרן בראש הבהמה וצפורה הזאת ניזונית מהכרמים לכן תשא עיניה אל ההרי' להיות שם מצוים הכרמים לפרנסתה ולפיכך היא מסוגלת להחכים האוכל מבשרה להיותה ניזונת מן הגפן וטבע היין להחכים כמ"ש תורה וריחני פקחוני, ויתבונן מזה המשכיל להיות כל איש מצוי במקום פרנסתו יהי' חשוב או פחות ואל יהלך בגדולות כמ"ש שלמה טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחסר לחם ואמרו רז"ל פשוט נבלה בשוק וטול אגרא ואל תאמר כהנא אנא ובהפך אם פרנסתו במקום חשוב אל יתהדר וישום לבו להתכבד במקום גדולים כי זה מזיק לו לענין פרנסתו, כי ישים עיניו ולבו על טובתו לפי מעמדו ולא יהלך בגדולות ויקח ראי' ממנה כי היא אינה נמצאת בהרים ובמקומות גבוהים להתגאה ולהתהדר כי אם לבקש עזר מזונה לא זולת והוי כאלו אומרת מה שאשא עיני אל ההרים אינו להתכבד כי אם לראות מאין יבוא עזרי לא זולת, וזה מה שרצינו לבאר:

חסיל אומר: ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן:

החסיל הוא מין ממיני הארבה ונקרא חסיל על שם שמאבד ומכלה כל מלשון רז"ל חסל הוא מענין כליון והפסק כמו מדחסיל פי' כאשר הפסיק ומזה חסל סידור פסח, וכמו שפי'

כי התענה מלמוד הפרוגיות? — לזה היה כי ביה ה' צור עולמים ויהי' מלת כי נתינת טעם לתשובת השאלה ירצה ואם תאמר איה הבטחת הפרוגיות בעת מבוכת האדם ברגע לפני מותו נתן טעם אף ברגע הזאת לא ירף מבטוח בה' הטוב לכל וממנו מנע טובתו וכל ימיו לא ראה טובה בעוה"ז יוסיף אומץ ובטחון על עוה"ב ישלים לו האל הטוב מה שהחסיר לו בעוה"ז כי ביה ה' צור עולמי' וכדרשותם ז"ל עוה"ז ועוה"ב וצודק הבטחון עדי עד מזה, וגם איש כזה אשר מזלו הרע לו כל ימיו עדיין לא כלתה בטחונו כי האל לא יעוות משפט וימלא לו בעוה"ב להשלים מנת חלקו הנגרע ממנו בעוה"ז נגד אחינו המתענגים בעולם הזה הכלה והנפסד למות' יתענג על ה' בעולם השאר והקיים והצור עולמים תמים פעלו וכל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול כי לולי אין עולם אלא אחד והוא עולם הזה בלבד הי' עול בחוקו ית' על מבחר יצוריו והוא האדם צדיק ורע לו ומזה הכריחו הקדמונים מציאת עולם הבא במופת יעויין בדבריהם (בביאור רמ"ד על קהלת) וזה להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו, ותמ"ל:

הפעם אודה את ה' אשר עד הנה עזרני ועמד לימיני בעסק זה החיבור אשר כבר הי' נגמר עד הנה בירח כסלו שנת גם קנאת בני בלי שם לפ"ק נגנבו ממני שנים עשר בויגן אמרתי נגזרתי ולסוף הייתי עמל וכעת אמרתי נואש בכל אשר עמלתי ואוכל לחמי ותבואתי אשר יגעתי בו יגדיל עלי עקב להכחיד את שמי ויתלבש בלבושי וישלוט בעמלי אחרי שכחי: — —

אמנם ה' החונן לאדם דעת ומלמד לאנוש כמוני בינה עזרני להבין ולהשכיל עוד הפעם בדברי הקדושים האלה יגעתי ומצאתי ועוד נוסף דברים כנים וישרים על אשר נגנב ממני כהנה וכהנה וגדול כבוד ביתי האחרון מן הראשון וכמוהו כאין נגד זה אשר לפני כי השיב ה' את שבותי כפלים מאשר בתחילה זה לי האות כי נכון לפניו ית' הדרך אשר אחזתי בה ולא אשקוט ואנוח עד אשר אוציא מזימותי מהחל עד כלה בעזר צור ישעי שלא אכשל, ואחת שאלתי כמו שאמר המשורר דרך שקר הסר ממני וגו' דרך אמונה בחרתי:

ר ע י ו נ י:

אם בעוצב הריתי אתכם
שמח תשמחו לב מוצאיכם
אם אמת וישר חפצהו
בחיק עוני ולחץ נתגדלתם
למרחב תוציאו — נבר ותם
רוח קנאה, לא לחצהו:

ובעת הקציר ישית עצות בנפשו ללכת אחרי הקוצרים ללקט בשדה, הרי זה הוא הזריז בעסקיו ומחפש פרנסתו על יד כל הסיבות שאפשר ביכלתו רק שלא לדרוס ולראות מיני עופות כאשר הדורסים גם שלא יצטרך למתנת אדם ועל ידי זה יעורר להתבונן אמתת מדת הבטחון וגדרו הנלמד ומבואר אמתתו למעלה בשיר הוא הבר כנ"ל מעלת בוטח בה' ופחיתת בוטח באדם ולא נתברר עדיין שצריך הבוטח לעסוק בסיבת הטרף ויחשוב האדם אחר שאני הבוטח הגמור מה לי לעסוק במלאכה או מסחור ואין מעצור לה' להושיע כי אשב בטל ויזמן לעשות מלאכה בחשבו שיזמין ה' לחמו עודנו מתגולל על מטתו ואיש כזה מתראה לבוטח ואינו בוטח כלל כי אם עצל תחת מסוה הבטחון כי אם אדם לעמל יולד וצריך לעסוק בסיבת טרפו כפי שמזדמן עד מקום שידו מגעת עם הבטחון בה' שישלח ברכתו במעשי ידיו, וזה שאמרו רז"ל יכול ישב בטל ת"ל בכל אשר תעשה ואם לא יעלה בידו סיבה אחת יעסוק באחרת ואם גם בזאת האחרת לא נלאה ידו בל יתרשל ולא ירף מחפש עוד כמה אופנים ואולי יזדמן לו סובה הראוים לו, על זה תעורר אותנו זה הנמצא אשר לפנינו הבר אותה העומדת בנוסא תחת שם פרוגיות יען עוף זריז ונשכר כזה עוסק בכמה סיבות בקשות טרפו אין כמוהו בכל הב"ח באביב אחר כל ירוק ידרוש ובקיץ ילקט אחר הקוצרים ובחורף אשר רוב עופות הביתים מוכרחים להענות תחת ידי אדם ויגיעו ימי החושך ימים אשר אין בהם חפץ להומים ולאבדם שקוע בכלא מעוך בכלוב וכאלו נחרץ משפט כל החיים מאת שר העולם על חמשה ירחים כלא, גם דגי הים יאספו אל משמר עליהם יתעלם שלג וקרח הנורא כנקום נקם בשאט נפש יראה להם בעד עבי גבו השמים וכסיליהם לחים וברודים ומים קרים ורוח צח ומנחם משיב נפשם ירחף על הקרח ומשתוקק לנשק הדגים גם הם יגביהו פיהם מול ההובם לשאוף רוח צח והוא כלפעוני יפריש ביניהם והקרח האכזר יגרשם מבית העגונים והבתר מחנק לנפש הדגים האומללים ולחרון משפטם עד לכלה שולח זה העוף תחת הקרח לחבל עניים מרודים שאלה ויקברו חיים במעיו, וכאלו נפתח לפניו עולם חדש לאכול ולשבעה כי אותו ראה הטבע צדיק לפניו מכל הב"ח בימות החורף רק היא לבדה נתברכה מיד הטבע תצליח בכל אשר תעשה ויפתחו לעולה השתדלותה עולמות רבות בין במים בין ביבשה בין בקיץ גם בחורף והיא תלמוד לאדם דעת שלא יתיאש האדם מהשתדל בסיבת טרפו ואם לא עלתה לו פעמים ושלש יעסוק עוד ולא ימיש מעשות ובלי ספק יצליח כאלו תעיד אשר לא קצרה יד ה' מהזמין לאדם פרנסתו בעולם ומלואה רק האדם יקפח פרנסתו לפעמים על ידי עצלותו וכאלו תאמר לאדם בטחו בה' עדי עד וכנ"ל, ואמר הטעם כי ביה ה' צור עולמים כי לפי רוב ההשתדלות יפתחו לאדם עולמים רבים ולפעמים כשיבטח האדם בסיבה אחת ולא הצליח יחשוב כי אבד עולמו ומתיאש יחשוב סיבה אחרת ויצליח ויהיו כאלו נברא למענו עולם אחר וכאלו יצר ה' כמה עולמים להזמין למשתדל פרנסתו ואם חסר לו במקום זה אל ירף מלהשתדל לבקשו במקום אחר וכמשרז"ל מאן דביש ליה בהאי מתא ליזיל במתא אחריתא כי יתכן אשר מעת לדתו הוכן לו מזונו דוקא במקום פלוני לסיבה ידוע אצלו יתברך ולא תמין לו פרנסתו במקום תולדתו עם עסקו בכל הסיבות כי אם בבואו אל המקום אשר הועד לו ושם ישבע לחם, ועל זה אמרו רז"ל רגלוהי דבר נש אינון ערבין ליה לאתר דמתבעי תמן מובלין יתי', ופשוטו על שאין אדם יודע אנה רגליו מוליכים את גופו למות ויתכן לכוון ג"כ על החיים שרגליו מוליכים אותו למקום פרנסתו וזאת הוא הסיבה שלא ימצא מזונו במקום תולדתו בכדי שיהיו רגליו ערבים להוליכו לאתר דמתבעי וזה שאמרו רעב בעיר פזר רגליך כי הערבות יוליכוהו למקום פרנסתו וכמ"ש בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך הן לטוב או בהפך ח"ו וצריך לבטוח בה' תמיד ובלבד שלא יהא עצל ויקח משל מהפרוגיות והוי כאלו אומרת בטחו בה' עדי עד וגו':

ולפי מדרשם ז"ל ע"פ כי ביה ה' צור עולמים עולם הזה נברא בה"א ועולם הבא נברא ביו"ד יובן לנו סיום הכתוב לפי דרכינו בכוונת הלמוד והמגמה הזה, והוא כי תעורר את האדם להיות בוטח תמיד עם עסק והשתדלות והלא בעינינו ראינו אנשים השתדלו כל ימיהם לבקש טרפם בעסק וזריזות מופלא גם בטחו בישועת ה' כל ימיהם ובכל זאת זקנו ובלו ימיהם במצור ומצוק בערום ובחוסר כל ואיה בטחון אלו המדוכאים ומה מורנך

בטחונו באדם ויתברר לו יותר ארירותו ולכך לא אמר הבוטח בהם כי בפעם ראשון לא יתברר לו זאת כי אם בעתיד וזה אשר יבטח, אמנם בטחון בה' הוא בהפך כי בתחילת בטחונו בפעם ראשון ושני לא יתברר לו שהוא ברוך כי מנסה ה' את האדם בתחילה וחוקר לב ובוחן כליות הוא יודע אשר לפעמים הבטחון הוא בפיו ובלבו תכלית היאוש כמ"ש החסיד בעל חובה"ל תכלית היאוש הוא בטחון ואין זה בוטח כלל ואם יראה שבטחונו לא הועילו יאמר כי לא דבר הנביא נכונה במה שאמר ברוך הגבר וגו' ואם יוסיף בטחונו בכל לבו בפעם שני באופן אם יעזרהו ה' ישמח בישועתו ואם לא יענהו גם בפעם הזאת לא יטיח דברים כלפי מעלה לאמר מה מועיל כי נפגע בו אבל יחשוד את נפשו אולי בטחוני איננו שלם בכל גדרי הבטחון ומנסה ה' אותי אחר אשר נכזבה תוחלתי גם בפעם הזאת אם אוסיף עוד אתאמץ להשליך עליו יהבי בשלישית ואז יתכן יראה לו ה' דרך לישועתו כמ"ש ושם דרך אראנו בישע אלקים, בשלישית כאשר יוסיף אומץ בתום לבבו ואומץ רוחו אז ישענו אלהיו וידע כי לא יבושו קווי ה' ולא יכלמו לנצח כל הבוטחים בו ואימתי יתברר לו זה בעתיד כל עוד יוסיף בטחונו ידע וברכתו זה שמלפנים לא ידע בפעם ראשון ושני, וזה ברוך הגבר כלומר אימתי יודע ויתברר כי ברוך הגבר אשר יבטח בעתיד כל עוד יתוסף בטחונו ידע ויתברר ברכתו עד אשר ירגיל כל כך וישוב קנין בנפשו עד אשר יהי' בכלל אשרי כל חוסי בו ואז יאמר עליו קרוב ה' לכל קוראיו ואמרו חז"ל יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת, ירצה אשר נבחן כמה פעמים ומצא את לבבו נאמן, ולכן אמר שלמה בתפילתו ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו דייקא ומזה יהי' בכלל רצון יראיו יעשה באם לא יבקש כלל יעשה בקשתו כמ"ש והי' טרם יקראו ואני אענה וגו' וזהו שסיים והי' ה' מבטחו — הרי בטחון בה' הפך מבטחון באדם בראשון יתברר בעתיד ברכתו למפרע כאשר בשני תתברר קללתו כל עוד יוסיף בטחונו באדם, וכל זה נתבונן בשנעריך מזונת אווז הבר לעומת מזונות אווז הבית היושבת בכלוב ולפניה לאכול לשבעה ולשתות לרויה ואם תעבור בעת הזאת אווז הבר ותראה אותה יושבת שקיטה הרי מאכל הרי משתה מה שתפזר בחרטומיה לארץ אין לה לאווז הבר בשתעוף כמה פרסאות ותקנא האווז הבר באחותה אווז הבית, אמנם זה הוא בתחילה תחשוב שהאווז הבית ברוכה והיא ארורה אבל כאשר תבקר אותה בעוד חודש ימים תתבונן על מקומה ואיננה והמצא בני מעי' וחרטומיה ורגלי' מוגרים באשפה ובשרה למאכל למאכילים אותה אז תדע כי היא ברוכה במה שמזונות מה' ע"י הטבע ואיך היא ארורה המזונית מיד האדם ומבואר אלו השני כתובים כנ"ל וזה על מליאות מזונותי' במדבר אומרת ארור הגבר וגו' כנ"ל ברוך הגבר וגו' וכנ"ל ותמש"ל:

פרוגיות אומרים: בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים:

זה לשון הגאון יעבץ בסידור שלו, פרוגיות לועזין אותו (ענטען בל"א) והוא בר אווזא בלשון רז"ל, וכ"ל שלכן הוא לשון רבים שגם בו יש ב' מינים א' ביתי וא' מדברי ולפי שיש ספק במין המדברי אם הוא דורס וטמא, וכדאיתא בגמרא בההוא בר אווזא דהוי בי מר שמואל ואולי לזה רמז לך כאן שמיניהם כשרים ואין חלוק ביניהם לפי שכולן שוים ואינם דורסים וטורפי טרף אלא בוטחים בה' ולפיכך בלשון רבים עכ"ל, הנה באר כללית הענין שזה המין מורה על בטחון, אולם להבין בפרט מה שסמכו לו זה הכתוב דווקא מכמה כתובים המורים על בטחון נתבונן בטבע המין בפרטיות כפי דרכינו, עוף הזה נקרא בלשון חכמינו ז"ל הפוסקים עוף המים אשר טבעו לשוט במים כמו ביבשה ולכן רגליו רחבים דבוקים בעור בין אצבעותיו כמו משוטים ומזה מתפרנס במה שגולל ראשו לקרקעית המים ומחפש אחר דגים ושרץ המים ומעלה אותם ע"י חרטומו הרחב העשוי לדבר מאת יוצר בראשית וזהו עושה בימות החורף תחת הקרח אם אין זרע וקציר על פני האדמה

ובעת

לזה אמר כאשר דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך ואין מעצור לה' לקיים אוהביו ועובדיו בענין נפלא כישראל במדבר, וכמו שסופר על רשב"י במערה איברי' לי' חרובא ועינא דמיא, וזה שמעורר אותנו זה הנמלא מטבעו כנ"ל בשעה שישראל וכו' להורות להם שירחקו מהתענוגים ומותרות ויסי' מהסתפקים במועט כמי שהולך במדבר וערבה וע"ד שאמרו רז"ל אם משים אדם עצמו כמדבר אז התורה לו במתנה כמ"ש וממדבר מתנה וכאלו קול קורא במדבר פנו דרך ה' בלי מכשול ומעיק שתוכלו לעלות ומעלה בכנפי הנפש למקום השלימות לא יתכן כי אם תעשו עצמיכם הפקר כמדבר ואל תבקשו לכם גדולות מכבוד המדינה אז תלכו לבטח בדרך ה' בלי שטן ופגע, ואמר עוד ישרו בערבה מסילה לאלקינו ערבה בערבה ושוחה חסר וריק ממותרי עוה"ז שם תמצא מסילה ישרה העולה לאלקינו בלי עוות ועקום אבל זולת זה הכל הרבים והלוכים אחכם מדרך ה', וזה מה שרגינו אליו מהתבוננות הנמלא הזה מסכים לדברי רז"ל ולכוונת הענין שעמדנו עליו בעה"ז:

ועל מציאה מזונותיה וכו', כוונת המסדר בזה הוא מבואר נגלה, לפי שזה המין הבייתי משתדלי' להשמינו ולפטמו בידי אדם ביגיעה רבה ובכל זאת לא יגיעו להאי שמנה ועבי גבי אלו המדבריים דשמיטו גדפי' והם נזונים מיד שלוחו של יוצר בראשית והוא הטבע והם שמנים ודשנים כאלו יאמרו למתבונן יתעורר מה טוב להיות נזון מה' ומה רבה רעת אדם להשיג מזונו מבשר ודם, ויבואר לנו בזה דברי שלמה ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב עמה, ירצה ברכת ה' כאשר תעשיר את האדם יהיה עשרו בשלימות גמור אבל העושר הבא מידי אדם איננו שלם כאשר האווז הבר עושרה ושמינותה מיד ה' תזון ותתרחב ותשמן על גב היותר טוב והיותר משובח, אבל בשר ודם הזן את האווז הבית מאשר ימלא ורוצה להשמינו ולהרחיבו לא יעלה בידו אחת מני אלף כיד הטבע וברכת ה', ועוד נוסף על זה שלא תוסיף עצב עמה במה שהאדם הזן וממליט את האווז על אינו ימים אין הכונה לטובת האווז כי אם יקנו מחירה מגולתה ועורה ובשרה וכל עוד אשר תאכל האווז למעדנים לחיה נכסף למרורות בקרבה להמית אותה לבלות בשרה ועורה ולשבור כל עצמות' וזה בל עוד שתתעשר

ומאסר את עצמה ויגונה כי עומדת לשחיטה וזה כל פרי טובת המיטב מבני אדם לרעהו בעבור הנאת עצמו ותועלותו וכאשר יאכילנו מעדנים ישים בכים עינו ואם אין לו דמים יביט על שלמותו לעורו ואם גם זאת לא יספיק יגע על עצמו ובשרו, מה שאין כן המזון הבא מאתו יתברך לכל חי על צד החסד הגמור ולא יבוקש ממנה מחיר כי אם מציאותם לבד אשר נפעלה למענהו והשארה חיה וקיימה וזה לא תוסיף עצב עמה והיא דשינה ושמינה נגדי נחלי דמשחא בשפע רב ואווז הבית מזונה הוא סיבת מותה, ומהתבוננות כזאת כאלו תאמר ארור הגבר אשר יבטח וגו' ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו' ומה שנכפל הענין בב' כתובים ברוך וגו' ארור וגו' הלא מכלל הן אתה שומע לאו, גם מה שאמר אשר יבטח באדם אשר יבטח בה' ולא אמר ברוך הבוטח בלשון הוה כמ"ש דוד הבוטח אליך, בוטח בה' ישוגב, ומה שנ"ל בזה הלא דבר גדול דבר ירמיהו הנביא מורה החילוף והבדל בין בוטח בה' לבוטח באדם, כי ירא' לעיני אדם בתחילת ההשקפה אשר בוטח באדם הוא יותר חזק ובטוח מבוטח בה' והיינו אם יקרה לב' רעים אהובים אשר חרו את הארץ ומקרה או פגע לאחד שירד מנכסיו ויפשוט ידיו לרעהו מקנה הארץ לנום לו לעזרה הלא באהבה עזה ונפש חפצה ירוץ השני לעזרתו ומכהו ישחד בעדו עד אשר ממלוקתו יוליאנו ומזה ירצה אשר הבוטח באדם לא יגונה כ"כ ויחשב הבוטח שהוא ברוך, אמנם זה הוא בפעם הראשון ואם יקר לו מקרה כזה בפעם השני לאחר זמן ויבוא לבקש עזר מרעהו הגם שלא ימנע עזרתו ממנו גם בפעם הזאת עם כל זה לא יהיה באהבה וחבה כמו בפעם הראשון ואם ישלש בטחונו בו בפעם השלישי יאמרו לו אחי מה לי ולך אם אנכי הריתיך או ילדתיך כי תשים עלי למשא זה שלוש פעמים הרף ממנו ואחר דברים כאלה אם אף יושיט לו עזרתו גם בפעם הזאת בכל זאת כאשר יצטרך לעזר עוד פעם אז ידע כי נכון בידו יום חושך ושוא תשועת אדם וידע למפרע אשר בטחון באדם הוא ארור וכל עוד שיוסיף לקוות ישע מאדם יתברר לו איך ארור הגבר הבוטח בו מה שלא ידע זאת בפעם הראשון, וזהו ארור הגבר ירצה אימתי יודע כי ארור המקום לתשועת אדם אשר יבטח דוקא בעתיד כלומר כל עוד שיוסיף

בטחונו

עצמה תפסיד גם כן שלימות האדם המיוחד מכל החיים והיא אשר תמריט כנפי בינתו ומונעת אותו מלהגביה עוף אל מטרת תכליתו, וכמ"ש שמנת עבית כשית, וישמן ישורון ויבעט, שמנו עשתו גם עברו דברי רע דין לא דנו, ואמר עמוס שמעו נא פרות הבשן וגו' האוכלים כרים מצאן וגו', ואמרו רז"ל ע"פ וממדבר מתנה אם משים אדם עצמו כמדבר שלא ירדוף אחר תענוגי הזמן אז התורה נתנה לו במתנה, ואמרו עוד במדרש עד שאתה מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך מעיך התפלל שלא יכנסו אכילה ושתי' לתוך מעיך, פי' מותרות כי התורה ותענוגי העולם צרות זו לזו. כמ"ש כך היא דרכה של תורה פת במלח וכו' וחיי צער תחי' ובתורה אתה עמל, ואמרו שחורות כעורב במי אתה מוצא דברי תורה וכו' אבל שומן הגוף ע"י אכילה ושתיה בזוללי בשר וסובאי יין מכהים כח הנפש לבל תפעול פעולתה המיוחדת לה לשלימותה ויקצצו כנפי' ותשאר מטה מטה, והוא הנלמד במה שאמר חדא דלא לי גדפא הכוונה בהגביה את הכנף כפי טבעה התפעל רבב"ח כל כך כאלו תאמר שכוונה להגביה הכנף לעוררו על זה איך השמנונית שלי מרוב תענוג הפסידה כלי המיוחדת לשלימותי להעלות אותי מעלה לטבעי אשר עליו נוצרתי וראה כי שמוטו גדפי' והנני עתה ככל המין הברואים ההולכים על ארבע ויורדת למטה לארץ כל זה מסיבת גסות ושומן חומרי, הרי התענוגים ורדיפת המותרות מונעים ומפסידים שלימות המיוחד זה רמה במה שאמר חדא דלא לי גדפא, ועדיין יאמר האומר אם אמנם זה העוף אין לו שלימותו המיוחד אשר נוצר עליו כי נמרטו כנפיו בכל זאת אינו גרוע משאר ב"ח וגסות גופו ושומן כסליו יהי' מחיר שלימות אולם הוא ג"כ דבר טוב וקיים, ויהי' בנמשל ג"כ אם האדם הנמשך אחר תענוגי הזמן הגם שאבד שלימותו המיוחד במה שהוא אדם בכל זאת השיג מחיר זה שלימות גופו ואולי יש לעניני עוה"ז ג"כ קיום ושלימות, לכן אמר וחדא דלא לי אטמא ופי' הירך עם הרגל שהגביה האחת ומזה ראה מה שזכר תחילה דנגדי נחלי דמשחא מתותי' במה שעומדת על רגל אחת כמנהג טבע האווזים והביט אשר שלימות גופה אשר המירה בשלימות כנפי' המיוחדת לה גם הוא נגר ונפסד נתך ארצה אז הבין אשר לשוא הנה תמורתה ואין לו קיום כלל

כי נשפך ארצה ונשחת כמעט רגע, והוא תוכחת מגולה להאנשים הממירים שלימותם המיוחד בהתענוגי הזמן אשר אין לו קיום כלל אף לשעה והוא שאמר החכם הכל הי' מן העפר והכל שב אל העפר ואין השארה וקיום כי אם לחלק המיוחד והוא נשמת האדם העולה מעלה על ידי כנפי התורה והמצות, והוא שסיים שלמה מי יודע כלומר יבחין בדעתו ושכלו רוח האדם העולה כלומר כל עוד בחיים הייתו יחשוב מחשבות להמשך אחרי הרוחניים ויעלה מעלה וזהו העולה כלומר ישתדל להיות עולה יהי' זה שכרה שתהי' אחרי מותה למעלה וזהו היא למעלה אבל רוח הבהמה היורדת ירדה כל ימי חי' נמשכת אחר תענוגי הבהמיות למטה ואז אחרי מותה יהי' עונשה שהיא למטה לארץ הוסיף מלת לארץ שלא יובן מדבריו במה שהינו עולה תהי' למטה שוה לנפש הבהמה באין דין וחשבון ח"ו לזה הוסיף מלת לארץ למטה לארץ והוא ענין דינו של גיהנם אשר הוא למטה לארץ כאמרם ז"ל כל העולם כיסוי קדירה לגיהנם, כל זה נתעורר רבב"ח מזה הכוונה והוא חולקא דאתי' המושג לנו מאלו האווזים כנ"ל, לכן אמר כשבאתי אצל ר' אלעזר וסיפר לו מה שראה והנלמד ממנה אמר לו עתידין ישראל אשר שלימותם הוא התורה ויראת שמים יתנו עליהם את הדין כלומר על אלו האווזים במה שהינם לוקחים מוסר למראה עינים מזה המין איך התענוגים גשמיים ורוב טובת עוה"ז מפסידים שלימות המיוחד ובכל זאת רודפים אחריהם וכדי בזיון וקצף אוי לנו מיום הדין, וכל זה ההתבוננות בעינו כוונו המסדר פרק שירה במה שסמכו לו זה הכתוב והוא אוזא הבר המשוטטת במדבר אמר לשון משוטטת להורות על זה המין שאין יכולים לעוף כי נשמטו גדפייהו כשרואה את ישראל עוסקים בתורה וצריכים להרחיק יותר הענינים המפסידים שלימותם והם התענוגים הגשמיים כמ"ש רז"ל ע"פ לא תמצא בארץ החיים, ר"ל במי שמחי' עצמו ע"י תענוגים ובהפך במי אתה מוצא דברי תורה במי שמתאכזר על בניו כעורב ומקיא עלי' חלב אמו, ואמרו חכמי הנגב (בנוס' תמיד) מה יעשה האדם ויחי' ימית את עצמו וכו', ואמר המשורר ארץ ציה ועיף בלי מים רצונו ריק מתענוגי העולם, כן, הכוונה באופן כזה בקודש חזיתיך לראות עוזך וכבודך ואז דבקה נפשי אחריך, ואם תאמר באין הכרחיות לגוף האיך להתקיים

לזה

אווז הבר המשוטטת במדבר כשרואה את ישרא' עוסקי' בתורה אומרת:

קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסילה לאלהינו:

ועל מציאת מזונתי' במדבר אומרת: ארור הגבר אשר יבטח באדם ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו:

מין זה נודע ענינו בכל סיפורי הטבע ונקרא אות השמן (דיא פעטט גאנז) ומציאותו במדבר המונים השונים במקום אחד ונקרא אות השמן על שם הפלגת שומנו הנוטף על הארץ ונשמטים נוצותיו מרוב שומנו, ויתכן כי זה ראה רבה בר בר חנה כמובא בפרק הספינה בב"ב אמר רב בב"ח זימנא חדא הוי אזלינא במדברא וחזינא הנהו אווזי דשמיטו גדפיהו משומנייהו ונגדי נחלי דמשחא מתותי' אמינא אית לי בגווייכו חולקא בעלמא דאתי חדא דלא לי גדפא וחדא דלא לי אטמא וכי אתאי לקמי' דרבי אלעזר אמר עתידין ישראל ליתן עליהם את הדין ע"כ, והוא כי מצינו לרבב"ח הנ"ל הי' בוחן בטבע הנמצאים, ולפי"ד הוא ענין עוסק בפרק שירה ובדברי רז"ל נקרא איש מה עסקן בדברים כמו שספרו על רבי שמעון בן חלפתא עסקן בדברים הוי ע"פ מלך אין להרבה (חולין פר' א"ט) ויהי' ענין עסקן בדברים בחינה בטבע הנמצאים וממה ג"כ כל העוסק בפרק שירה והי' רבב"ח ג"כ כמוהו לתור בחכמה אחר טבעי הנמצאים ויהי' מאמרו כפשוטו זימנא חדא הוי אזלינא במדברא והזינא הנהו אווזא דשמיטן גדפייהו וכו' ונגדי נחלא דמשחא מתותי' אמינא פי' התבוננתי ככל אמירה אשר בפרק שירה אית לן בגווייכו חולקא בעלמא דאתי, הכוונה כי עיקר תועלת בחינה בברואים על הבאת ראי' למדה טובה או מוסר השכל או דבר חכמה הנוגע לשלימות הנפש לעוה"ב, והנה זה הסוג כולל שני מינים הבייתי והמדברי והבייתי כבר כתבנו מה מלמדנו וכאשר ראה אותם במדבר בלי ספק הכר התבוננות הנלמד מסוג זה כמבואר למעלה, אכן כאשר התבונן מעט וראה אותם מובדלים מסוג הבייתי בשומנם הנוטף עד שנשמטו הנוצות מרוב שמן בקש למצוא בענין התיחדות זה המין מסוגו עוד איזו מדה טובה או מוסר השכל הנוגע לשלימות הנפש לעוה"ב וזה אית לי בגווייכו במה שאתם מיוחדים מסוג הכולל ג"כ איזו חולקא לשלימותי בעוה"ב שאתבונן מכם, וציור ההתבוננות ע"ד מליצה כאלו הוא שאל להם והנלמד מהם אשר בהן מהם כאלו השיבו אותו ברמז ומתוג והנו חדא דלא לי גדפא כי תחילה באר ההבדל במה דשמיטן גדפיי' ונגדי נחלי דמשחא ואיך ידע דשמיטין גדפייהו כאשר הכנף מונח על גוף העוף לא יוכל לדעת אם נשמטו הנוצות אבל טבע זה המין הוא גם כן בזה נדומה לסוג האוז הבייתי במה שלפעמים יעמוד על רגל אחת וימתח הכנף וכאשר פשט הכנף ראה כי אבד נוצותיו אז ראה והבין בגדר העוף והבדל עצמי שלו משאר בעלי חיים הוא במה שיש לו מטבע כנפים לעלות מעלה באויר הרקיע מה שאין כן שאר הב"ח אשר בעפר יסודם נשארו תמיד במקום תולדותם והוא הארץ, והנה זה העוף נברא ג"כ בכנפים ככל המין לפרוש עפות ועתה על ידי רוב שומנה עשתה בעבי גבה ומתענג בדשן נפשה אבדה כל חמדת שלימותה ומעלתה המיוחדה מכל ב"ח זולתה והוא הכלי אומנת אשר לה לעוף במעוף הנה שמיטין גדפייהו משומנייהו ונשארה שפלה בתחתית הארץ ולא תוכל לרום מעלה ואין לה יתרון על הב"ח זולתה, הרי שמינותה הי' סיבת החטיאה מטרת שלימותה אשר נבראת בעבורו. וכל זה נתעורר ע"י הגבהת הכנף וכל זה הי' בלבו למדקירות הרב כאשר שת אל לבו שלימות האדם המיוחדו מכל הב"ח הוא מפאת נפשו המושכלת אשר תעלה מעלה והשאר אחר מות הגוף לאור באור החיים וזה כל פרי הויתו בעולם הכלה והנפסד הזה והגדפים המעלים אותם אל מקומה ומטרת תכליתה הוא ע"י עסק התורה והמצוה ביראת ה' ואהבתו כמ"ש בזוה"ק אורייתא בדחילא ורחימו איגון גדפין לפרחא לעילא הרי התורה והיראה הם כנפי הנפש המעלים אותה מעלה מעלה למקום אשר הי' שם אהלה בתחילה לריח ניחוח להקריב אותה לאביה שבשמים, וראה והבין אשר זאת הסיבה עצמה המונעת העוף מעלות מעלה במה דשמיטו גדפי' משומנייהו היא

בעסקיו ולא יתעורר לקול רינתה אף כי תגליל אזניס לא כן החלום כי יפעול באדם יותר לכך מהאים לו זה הכוונה תחילה ואחר ישמע קולה ויתבונן מה ראה ע"י שמיעת קולה ויתעורר על השמעת קול החכמה ולפי שהיא תביאנו לידי כך לזה אמרו הרואה אות יצפה לחכמה, וידוע כי חלום הוא פועל הדמיון ודמיון יעורר השכל ומה מתוק לחיך לפי דברינו מליצת רז"ל אם יתכן שהם כוונו לרפואה אבל תרוויהו איתניהו אותא בותא ריאה בד' כי הריאה שלה הוא הכלי המשמיע רינה לעורר אותנו על שלימות כזה לפקוח עיני השכל ואזני הבנתינו תשמענה הכרזת החכמה אשר בחוץ תרונה וגו' שוה ב' פעם כפלים מגוף האות העומדת לאכילה, ונוכל גם כן לומר על ריאה כמו אמר רז"ל למה נקרא שמה ריאה שמאירה את העינים, ועתה מה נדקו דברי רז"ל ומה נפלאו דברי המהרש"א הגם שלא כוון לזה, והוא תחילה אמר אודנא דשמע זמרא תעקר זמרא בביתא חורבא בסיפי, והכוונה על זמר שחוק וליצנות אשר בבתי המשתאות המפריעים את האדם מלשמוע קול אלהים המרנן ע"י סימני חכמה הנראית בגלוריו הנפלאים וכי זה כל שלימות האדם וע"י שירים כאלה אבדנו שירי דוד הנשמעים בעיר הקודש ובאנו לכלל חורבן כיום הזה לעינינו, וכמו שאמרו עוד שם כל השותה יין בארבעה מיני זמר מביא ארבע מיני פורעניות לעולם כמ"ש והי' כנור ונבל וגו' ויין משתיהם ואת פועל ה' לא יביטו ומעשי ידיו לא ראו, והוא החכמות אשר בחוץ תרונה כנ"ל והי' זה סיבת הגלות והחורבן, והאות הוא המעורר אותנו על השקפת פעולת ה' ומעשי ידיו על ידי הרנן שלו, וזהו רב הונא בטל זמרא המניע את האדם מהשקפת פועלה כנ"ל קם מאה אווזא בזוזא כי נשתלח ברכה בזה המין שהי' מלוי לכל להתבונן ממנו על רינת החכמה אשר בחוץ וברחובות התן קולה כנ"ל וכאשר רב חסדא זלזל בי' קם אווזא בזוזא אחר אשר חזר המונע והמפריע והם זמר לצנות ושחוק

ושירי התול על מקומו נשתלח מארה בזה המין כי אינו לתועלת עוד ולשוא ישמיע בחוץ קולו כי אין שומע ומבין:

ועתה איך ימתק להיכנו הכתובים אשר שמכו לו מסדר הפרקים המתבוננים ממנו מגד גורתו זאת והוא הדנן כי כפי הנחת שם רינה באדם כולל כל פרטי הרגשות הנפש אשר יתעורר בקרב איש ואינו יודע במה יוליא התפעלותו ורגשת נפשו לזולתו אם ע"י הודאה או קריאה שם כבודו או ע"י הודות פעולות ועלילות המטיב ע"י שיר או זמר, וכאשר ילחנו אל לבו ולא ידע במה להשמיע ראשונה יתן קול קול רינה והוא ענין שפיכת הנפש שיחה וכמו שסדר דוד פה כל אופני הולאות רגשת והתפעלות הנפש מן הכח אל הפועל הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו שירו לו זמרו לו והכולל כולם יחד הוא ענין שפיכת שיח בקול רינה וזהו שיחו בכל נפלאותיו, והנה כמוהו סימני החכמה אשר בנמצאים יש נמצא מעורר אותנו על הודאה ויש על קריאת שם כבודו וכדומה מדות והנהגות פרטים והמעורר אותנו על כולם יחד בכלל הכרזת החכמה הוא האות המרנן מעורר על רינת החכמה וכנ"ל הרואה אוז וכו' חכמות בחוץ תרונה, זהו אות הבית אומרת כלומר השים אומרים בלבינו על ידי טבעו שהוא המרנן שבעופות כמ"ש המהרש"א שנשוטט בבחי' פרטי הנמצאים ומזה נבוא להודות לו ית' בפרטי זה הכתוב הודו לה' קראו בשמו וגו' שירו לו זמרו לו ובכלל שיחו בכל נפלאותיו כאלו זה הנמצא אומר פרטי הרגשות הנפש אשר יולדו מהגלוריים ותתם כאומר א"א לפורטם אבל שיחו בכל נפלאותיו, זה מה שרצינו לבאר מהתעוררות הנמצא הזה ומסכים אל חכמות דברי חז"ל המוסקף מבין חגוי אמריהם לחדי הראות וברוך ה' אשר נתן כח לטרוטי עינים כמוני להציץ אפס קצה ענין הנכבד הזה הספון וטמון בין נגזי אמרות טהורות דברי חכמים וחדותם בעז"ה:

בתורה יכירו את בוראם בבתי מדרשות אף גם מי שאינו בן תורה לא נגעל ממנו. גם כן שערי השלימות בהיותו עוסק במו"מ והולך בשוקים ורחובות יתגלגלו לנגדו כספירים סימני חכמה הניכרת בכל עבר ופינה בשוקים ורחובות, רק אם לא הוכה בסנורי הפתיות ותפקחנה עיניו להתבונן מפעלות ה' וחכמתו ביצוריו שמלאים תבל ומלואה מכריזים בדרך כלל עניני חכמה, וזהו חכמות בחוץ תרונה ירצה תכריז בלי מלות זולתי קול לבו חזו מפעלות ה' אף על פני חוץ ופי' דבריו מהנמצאים ברחובות תתן קולה, וביאר שלמה כוונתו יותר שמדבר על בחינה בברואים בפסו' ח' אמר, הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה בראש מרומים עלי דרך בית נתיבות נצבה, ירצה בכל אלו ממקומו' סימני החכמה נמצאים לעיני משכיל ומתבונן בכל אשר יפגוש רק אין אדם משים על לב להכיר רשמי החכמה בכל מונח המושם לנגד עיניו והם ליד שערים לפי קרת מבוא פתחים תרונה, ירצה כדרך בן אדם מלא שפעת גיל על כל גדותיו וכאשר ימלא אוהבו ישפוך אל חיקו התפעלותו באין אומר ומזה יבין השומע עד כמה יגיע הפלגת התפעלותו אם לשמחה או עצב עד אשר לא יעצור כח לדבר דבר כי אם ישפך שיחו לחפש רוחו והוא נקרא קול רינה ככה השמיע הטבע בכל נפלאותי' ללב משכיל קול הברה באין אומר ודברים בלי נשמע קול להשמעת אזנים גשמיים כי אם השפוך שיחה לחיק משכיל ותחדור קירות לבו ומזה יתבונן כמה מהחכמה נטוע בפרטי' ויבי' המובן מענין כללותי' מעיד על רבוי נפלאות תמים דעים בכל פרטי' וזה מבוא פתחים תרונה והבן — ובזה נבין מאמר רז"ל אשר הבאנו לעיל הרואה אות בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה ויקשה היכן מרומז בזה הכתוב אות וכפי הנ"ל יצדק מאוד כי כבר אמרנו רינה הונח על מוציא התפעלות נפשו והתגלות לבו באין אומר ודברים לרבוי הרגשותיו אשר יסערו בקרבו עד שלא יעצור כח לבטא בשפתיו לכן יצעק מטוב לב בהתפעלת השמחה או מכאב לב מרגשת העצב ושניהם הונח עליהם קול רינה, וכמ"ש ישעיה הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו, וכבר בארנו כמו כן תוציא החכמה הנראית והנשכלת בכל יציר נוצר קול הברה וכאלו תרון ותשמיע קולה מעומק לבה תשתפך בשכל כל משכיל ומתבונן גלא להשמעת אזנים וזה הוא ענין חכמות בחוץ תרונה כנ"ל:

הנה לכל מושג שכלו כבר בארנו כי נטע ה' בטבע נמצא ובנמצאות יעורר חוש הראות על זה המושג את שכלנו אם על ידי ראי' או שמיעה, ועתה נחפש איה הנמצא גשמי לנגד עינינו אשר יעורר חושינו על מושכל הזה מהכרזת החכמה עצמה בחוצות וברחובות לתת לב להתבונן על סימני' הנראית כי היא ראשית יסוד ההתבוננות ואם על פרטי מדות מושגי מוסר השכל ישי' לכל מושג ומדה טובה נמצא גשמי יעורר עלי' כמ"ש מלפינו מבהמות הארץ ומעוף השמי' יחכמנו וכמשרז"ל צניעות מחתול גזל מנמלה וכנ"ל ק"ו שימצא בטבע איזו ברי' סימן יעורר אותנו על אמתת כלל בחינה בברואים שהחכמה תכריז ותשמיע קול רינה בסימני' הנטוע ביצורים איה איפוא זה הנמצא חושיי, אין זה כי אם האות אשר מטבעו להשמיע קול רנן כמי אשר יתפעל מדבר בהפלגה ולא יוכל הוציא המלה כנ"ל אבל יצעק וירנן ככה השמעת קול זה האות יעורר בלי ספק לשומע ענין קול מוציא רגשת לבו כאשר ידע נפשו בעת התפעלותה בהפלגה מעצב או שמחה השתפך ג"כ כל רגשות נפשו כקול זה בלי דברים ומשים על לבו מה קול התפעלות זה מבלתי מתפעל אשר אנכי שומע נטוע בטבע זה הנמצא אין זה כי אם מורה על השמעת קול התפעלת החכמה באזני הבנתינו ע"י סימני' ביצורים כולהם לכן נטוע בהאות בטבע זה הקול להשמעת אזנים לעורר אותנו בתחלה לפקוח עינים עורות ואזני חרשי השכל תקשבנה לתת לב אל כל מושם לעיני בחינתינו, וכבר אמרנו לעיל בשיר התרנגול שהנמצא המעורר עיני בחינתינו על ידי שמיעה יותר יפעול בקרבינו ממי אשר נתפעל ממנו ע"י ראי' לכן זה הנמצא המעורר אותנו על הכרזת החכמה יעורר אותנו להשמעת אזנים בקול מרנן יעורר על רינת החכמה מכל יציר נוצר אשר למראה עינים וכמו שהעיד המשורר חכמות בחוץ תרונה וכביאורינו, וזהו הרואה אות בחלום וטבעה להשמיע קול רינה כי היא המרנן שבעופו' ידע ויבין שמעוררים אותו להתבונן הכרזת החכמה אשר על זה אמר שלמה חכמות בחוץ תרונה וכנ"ל והבן — והנה לפי דברינו האות מעוררת את האדם על זה ג"כ בהקיץ ומ"ש בחלום, הוא כי בהקיץ מחשבותיו טרודים

גוים רבים כי אם באופן השומעת קול רינה והוא בכי' של שמחה, ומצינו התפעלו' כזה בע' המילואי' כאשר ירדה האש ותאכל העולה אשר ראו כולם דבר נפלא כזה אמר (שמיני) וירא העם וירנו, השמיעו קול אותות השמחה ויפלו על פניהם. ולא יכלו דבר מחוזק הרגשת התפעלות", ובעת נצחה רוח ה' על שלמה ביום אשר הביאו הכהנים את הארון כי מלא כבוד ה' את בית ה' ומגודל הרגשת נפשו במעמד קדוש כזה אשר יסתער בקרבו וראה כי לא יכול לנקות דבריו כולם בפעם אחת אמר ופנית אל תפילת עבדך ואל תחינתו וגו' לשמוע אל הרינה ואל התפילה זכר תחילה רינה על גודל התפעלתו כעת ואינו יכול לסדר תפילתו כעת בשפתיו מגודל השמחה ואח"כ אל התפילה, ואחשוב אשר לפי זה יובן לנו מרז"ל (ברכות דף ו' ע"א) תנא אבא בנימין אומר אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרינה ואל התפילה במקום רינה שם תהא תפילה, וקשה היכן נזכר כאן ביהכ"נ ומהיכן ידענו אשר במקום רינה הוא ביהכ"נ, והנ"ל כי מלת ביהכ"נ פי' שנים במובנו כוונה פנימות הוא האדם עצמו אם ירצה שישמע תפילתו צריך לעשות עצמו בית הכנסת הכונה שיתכנסו כל הרגשותיו יחד עם גשמו לפני ה' ברתת ובהלה בציירו רוממותו ית' ושפלות המתפלל ומחסוריו הרבים עם גודל בטחון על חסדיו שהיכולת בידו למלאות מחסוריו והתפעלת כזאת תאטם שפתיו בל יוכל השמיע מלה בלשונו מאימה ופחד ה' וישתפכו יחד לקול צעקה אשר ידחה החוצה מקירות לבו והוא ענין קול רינה שזכרנו ואז מתואר האדם בשם ביהכ"נ, ואחר אשר יתקרר מעט הרשפי אש שלהבת יה הבוער בקרב איש ולב עמוק כזה אז יוכל לפתוח פיו ולהשמיע תפילתו ואז הוא בטוח שתפילתו נשמעת ומביא ראי' כמו שהי' אצל שלמה כנ"ל לשמוע אל הרינה ואל התפילה וזהו במקום רינה כנ"ל שם תהא תפילה, ולהיות שלא כל מקומות מוכשרים להביא את האדם ולעורר לבו להרגשה גדולה וקדושה כמו שיבוא לכלל רינה שזכרנו כי אם במקום המיוחד לבית תפילה וכניסה גשמיות שיתכנסו כל אנשי ישראל ויתאחדו כולם לתכלית אחת בבית מקדש מעט ומקום קדוש כזה וכניסות אנשים רבים עוזר לבוא לכלל הרגשה טהורה וקדושה כזאת להיות כל איש עצמו בית הכנסת לשפוך שיחו בקול רינה, וזה שאמר דוד קולי אל ה' אזעק קולי אל ה' אתחנן אשפוך לפניו שיחתי צרתי לפניו אגיד, ירצה כל כך גדלו ורבו צרותי שלא אוכל לפורטם ואיני יודע על מה אתפלל תחילה לכן אזעק בקולי שהם בלי חתוך מלת ומבטא שפתים אשפוך לפניו שיחתי בקול הברה ואח"כ צרתי לפניו אגיד אחת לאחת בפרט והוא ענין הרינה ואח"כ תפילה על פרטי צרותיו וזהו שסיים הקשיבה אל רינתי והוא ענין השפך שיח שזכר בתחילה והבן — ולכן סומך אל רינה תרועה כי מגודל התפעלת השמחה בנצחון המלחמה ישמיעו קול רינה בפה ובחצוצרות התרועה והוא הכלי המשמיע ג"כ בלי חתוך הברת נגוני המוזיקע וישתמשו בו להשמיע ולפרסם קול רינה כנ"ל במ"ש ותעבור הרינה במחנה כבוא השמש לאמר איש אל עירו ואיש אל ארצו, ומזה הריעו לה' בקול רינה, לכו נרננה לה' נריעה לצור ישענו, ואמר ג"כ על הפלגת הוראות העצב קומי רוני בלילה וגו' שפכי כמים לבך נוכח פני ה', ירצה כל כך יגדל היגון ורגשת רבוי הצרות לא תוכל לפרוט אותם ע"י קינה לרבוים אבל תצעק ותרון מכאב לב כשופך דבר בשפע ע"ד שאמר איוב ויתכו כמים שאגותי, ומצאנו ג"כ שם רינה ע"ד מליצה בדוממים צומחים כמו אז ירננו עצי היער, פצחו הרים רינה, מוצאי בוקר וערב תרנין, כי רעש עצי יער מפני רוח וכה הרים אשר תשיב לאדם הקול אשר השמיע מפיו, לאזנו קול הברה ידמו כקול רינת בני אדם כנ"ל וככה אז תרון לשון אלם ירצה הישועה תגדל כל כך בהפלגה ואז אף מי שלא יוכל לדבר בחתוך אותיות כאלם ישמיע קול רינה והוא קול הברה בלי אותיות ודמה לקול רינה אשר לפעמים ישמע מהמדבר וכמו רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ, ואשר שאמר שלמה חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה וגו', וכפי דרכינו בזה הביאור יובן הענין כך כי לא לבד אשר עוסקים בתורה

ונפה חלק וחיך ערב ימשוך השומעים אליו ליפות הספר, ואם הי' משה איש דברים היה פוגם מעלת התורה באמור התורה מצד עצמה אין לה נעימות כל כך כי אם משה הנעימה בחלקת לשונו לכן נשאר כבד פה ולא איש דברים וידוע אשר איש כזה אם אומר אף דבר נאה ומתקבל יגנה תחת לשונו ובכל זאת התורה מתוקה מדבש ונחמדה זהו לעד על יפיה ותפארתה מצד עצמותה, ולזה כינה דוד שקראה זמירות כנ"ל ותשלום זה המאמר ואיך מתיחס העונש להחטא יבוא בדרוש מיוחד בספר הדרושים שלי:

מענין הוראות שיר בחבור קולות המוזיקע ע"ש) המזמר הוא תוספות יופי או קשוט והמשורר אשר ישמיע שירו אם בפה או בכלי על ידי קול נעים השייך לענין כוונת שירו, כי הנעימות וההתפעלות האוזן מהרכבת הקולות בסדר נכון במוזיקע או הרכבת הדמוים והרעיונות המהוגן ומשיר הנכתב הם נקראים נעימות טבעים ויתפעל מהם הנפש אף אם ינקש אוזן בסדר הקולות על השולחן או עם ברזל או אם ישמיע המשורר דברי שירו בדבור גרידא בלא הכרעת קול כי טבע ההרכבה לבד ליתן נעימות, אולם תוספות תענוג האוזן אשר תתרבה בהשמיע ההומן בסדור הקולות קולותיו ע"י כנור או נבל ערב ונעים נוסף על נעימות היוצא מההרכבה הונח עליו שם זמר והוא נעימות מלאכתי לא נעימות טבעי, ויקרא שם שיר על נעימות טבעי היוצא מהרכבת הקולות או הרכבת הרעיונים ושם זמר נעימות מלאכתי המתלוה להשיר ע"י קול ערב או כנור ונבל משובח וישתנה נעימות מלאכתי בפחות ויתר כפי השתנות עריבות הכלים או המזמרים אבל נעימות טבעי לא יתכן השתנות אבל כפי היודע ומבין לשאת במשא ההרכבה מוכרח מזה הנעימות בלי השקפת הכלים או הקולות, ולפי"ז תבינו אגב זמר לשון הנעים כמו (שמואל ב׳, כ׳) ונעים זמירות ישראל ודרשו רז"ל שמנעים זמירותיהם של ישראל והוא ע"י השקיפו לבחור מבחרי הכלים ויופי הקולות העריבים, והוא שאמר הנביא הסר מעלי המון שירך וזמרת נבליך לא אשמע, אומר שיר על סידור ערכי הקולות גם השבחים וההלולים אשר חבור ככ"ל ואומר זמר להנעים השיר ע"י הנבלים, ושם נגון הונח על נעימות מבטא המלות בהמשך והפסק איחור ומהירות כפי ענין המדובר גם תנועת הגוף (געבעהרדען שפראַכע) וכענין המוזיקע יאמר שם נגון על הפסקת הקולות בערך ידוע אשר יתנו נעימות להשיר ושם ידוע לבעלי זאת החכמה אשר הפסקת הקולות ונקרא בל"א (פויזען) בין קול למשנהו יכפול נעימות הקולות ומשך ההפסקות כפי טבע הענין אם לשמחה או לעצב כידוע. ליודע נגן, ומזה בדברי הנביא קחי כנור סובי עיר וגו' הטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרו (ישעיה כ"ג) נתן לה עצה לפעול בנפש השומע ע"י כל תחבולות ההתפעלו' ע"י כנור והוא נעימות מלאכתי והוא הזמר הטיבי נגן הוא נעימות מקצב הקולות וההפסק הרבי שיר

הוא נעימות טבעי וכנ"ל *), ומלת רנן הונח על קול הברה הנשמע מהאדם בעת הציקתהו ההתפעלו' השמחה או חזק התפעלות העצב ילחצו אל לבו עד אשר אין בלשונו מלה לצייר פרטי' כי לא ידע איזו ישמיע לזולתו בראשונה לרבוי הרגשת המשתרגים בנפש ומשתוקק להפש רוחו ולהציקם אל חיק אהובו ולא יוכל לשאת עלות בנפשו מה יעלה על דל שפתיו בתחלה ואין מלה בלשונו להשמיע כול' כאחד או אז יתאחדו כל פרטי הרגשות נפשו ומותכו כולם יחד ויתהפכו פתאום לקול בכי באין אומר ודברים ונקרא זה ההתפעלות ג"כ שפיכת הנפש בלה"ק, ולכן שם רינה הוא משותף בין לשמחה או תוגה ולצייר חוזק התפעלות השמחה עד להפליג גם התוגה אשר יתעורר בנפשו להשמיע קול רינה אין כמוה בהפלגה, (ובחיבורי על שמות נרדפי' הארכנו בראיות חזקות בכור הבחינה מכל התנ"ך יצוקות ופה יספיק לכל רואה ומבין הקצור) ונחזק זה מאיזו מקומות מתנ"ך אומר זכרי' רני ושמחי בת ציון כי הנני בא, והכוונה כל כך תחזק הרגש' הנפש בעת בוא האדון אשר אנחנו מבקשים לשכון בתוכינו עד אשר תקצר פינו ולשונינו לספר לעיני גוים הגלוים אז אלינו כמ"ש ונלוו אליך

הגה"ה

*) לפי הנ"ל זכינו להבין מאמרם ז"ל (סוטה דף ל"ה) דרש רבא מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות שנא' זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי אמר לו הקב"ה דברי תורה שכתוב בהם התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותו זמירות הריני מכשילך בדבר שאפי' תינוקת של בית רבם יודעים אותן דכתיב ולבני קהת לא נתן וגו' הרי לא יתכן אצל התורה זמר, וקשה הלא הוציאו רז"ל מפסו' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ענין כתיבת ספר תורה (סנהדרין דף כ"א ע"ב) אמר רבא אע"פ שהניחו לו אבותיו של אדם ספר תורה מצוה לכתוב משלו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת הרי קרא רז"ל את התורה בשם שירה, והרמב"ם בפ"ז מה' ס"ת אמר מצות עשה על כל איש ישראל לכתוב ספר תורה לעצמו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת, אמנם כפי הנחתינו מהוראות שיר הוא על ענין המקיף פרטים מישירים לתכלית אחת וכמו שזכרנו בפתיחה מענין פרק שירה יצדק מאוד על התורה שם שיר כי היא תקיף פרטי הנהגות האדם ותיישירם לתכלית שלימות הגוף והנפש בעוה"ז ובעוה"ב אין שם משמוש נעימים אשר יאותו לה כי אם שם שירה ולזה אמרו כתבו לכם את השירה על התורה, אולם דוד נענש על קראו אותה זמר והוא ענין מלאכתי להנעים הדבר הטבעי אשר לא תקובל בלעדה לאוזן שומעת וזה נגד הכתוב ומתוקים מדבש ונופת צופים מצד עצמה ולא תצטרך לקשטה בעניינים חוצה לה והוא כמו שתירץ הר"ן בדרשותיו מה שהיה משה רבינו כבד פה וכבד לשון היה זה להראות מעלת התורה שהיא מתוקה מדבש ונופת מצד עצמותה, והוא כי קשה על שפתי מחליק לשון ואיש דברים חכם לוקח נפשות באמרי רוח שקר כזב,

צדק ילין בה, והוא הפלגת הטוב אשר הי' בתחלה כאלו המשפט הי' מלא לא לבד באנשי' אבל גם מלא ברחובותי', והכוונה שלא הבל האדם מכשול בלכתו ברחוב כאלו העניים והאבנים אשר בה היו שומרים המשפט, ואמר עוד צדק ילין בה והוא ג"כ כלל מדרכי הנעימות והשיר להגשים הדברים הרוחנים ולהציגם לעיני הדמיון כאלו הצדק הוא דבר גשמי וממלא את העיר בכללה אין מקום ריק ממנו, ודמיון זה מצייר הרחקת העול בהפלגה שאין לו מקום בעבור מקום המשפט כי לא נשא אותם העיר לשבת יחדיו וכמצייר הצדק כאלו הוא איש כמלא בה לא סר ממנה לא לבד ביום אבל לא מש משם גם בלילה, והכוונה לא לבד צדקה גלויה אבל גם עשו צדקה בסתר באין רואים אשו צדק ילין בה, ואחר אשר הפליג צדקתה ומשרותה על צד היותר מועיל הפליג השתומ' והשתאננות על קלקולה מהפך אל הפך מאם בתכלית הרוע, והם שהיו ועתה מרצחים והוא התנגדות פתאומי הפך המשפט והצדק, הרי נתברר לך כמה כלל זה המאמר מנעימות המשל להכנים דבריו לאוזן שומע וכמוהו רבים, ואמנם אין זה מלאכתי כעת לעסוק בכללים אלו (ועיין בספר לשון למודים מהרב המקובל חכם וצדיק ר' משה חיים לוצאטי והמגלה נחת), ועתה נתבונן כמה יכלול זה המאמר מהנעימות בסדר מלותי' הקצרות והקולות ומאמרי קצרים, מתחיל בגנות הנוכחי איכה וגו' ומזכיר מעלתה בעבר בכדי לקרב אל האוזן שתי נקודות מנגדי' ברגע אחד ויתחקה באוזן רעיון העבר ורעיון ההוה וזה עוזר לפעול בנפש הבהלה והספלגה והיה ג"כ בגנות העתה, וקצור המאמרים מועיל ג"כ לעורר הנפש כי אריכות הדברים מחלישים התפעלות הנפש ומלב הרעיון הנשוא באמיר צריך לתת רוח שיתחקו יותר בנפש השומע לכן מאמרי' קצרים בעלי שתי מלות והברותי' שקולות, גם יצטרף לזה הענין השלישי אשר אמרנו נעימות הקול בעת אומר זה לעיניהם בקול קינה בהגבה והשפל בהמשך ומהירות כפי טבע הענין גם מצב גופו ותנועותיו ועי"ז מראה המדבר התפעלות נפשו בעצב, כמו פה יצטרך להתנודדות והתיאשות ובעניני שמחה לתנועות אחרות ע"י ערכי השתנות הקולות ובלשונם (המראמניק) וכל זה תוליד נעימו', ולכן תמצא דברי השיר והמליצה בכתבי הקודש

בהכנות רצויות ולעתים מזומנות כברכת יעקב וברכת משה ובנבואת המלחמה כשירת הים והאזהרות על העתיד כשירת האזינו, וכמו אלה שהנפש תתפעל מענין יקר ונכבד אשר תעלה עלי' רוח טהרה נופת תטופנה שפתותי' במליצה ושיר ומפעלותי' הנכבדות הוא הציור והנגון, כח הציור הוא המשל והדמיון שזכרנו לדמות לנפש דבר שאינ' מושגת באחת מחושי' בכח רוחני ולהגשי' הענין וכמו שצייר הנביא המשפט והצדק כנ"ל, וכאשר הורגלו כל המשוררים לצייר מושג מופשט בציור גשמי יורה עליו וכמו שציירו הצדק בדמות אשה תתכם פניה בצעיף ומחזקת בידה האחת מאזני משקל ובידה השנית השלח וככח הציור ככה כח המשל להמשיל ענין הנראה להפליג בחזק שבדברים הידועים לשומע כמו כי גדול כים שברך כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה וגו' זה מה שיתן התפעלו' בלב השומע בתכלית ההפלגה מה שלא יתכן זה אם ירבה דברים במאמרים פשוטים כל היום כאשר תתפעל הנפש במאמר שירי כזה מפאת שהמשיל ענין האהבה והקנאה אשר ימשך אם תבטל האהבה בחזק שבטבעים המות והשאול והאש עד מהרה תשער הנפש עד כמה תגדל כח האהבה מצד הציורים המחרידים והמבהילים האלה, נוסף על זה נעימות משקל ההברות והמלות כדי שיסבול ההכרעות קול מסכים לטבע המדובר אם לעצב או לשמחה כפי המוזיקע לטבע הענין אם ע"י קול או כלי שיר כנור או נבל, ונוסף על זה עוד תנועות הילוניות ותנועות הגוף לטבע הענין וזה נקרא התפעלת התנועה (ובל"א ריהרענדע עאפפינדונגען אדער געבעהרדען שפראכע) ד"מ באמרו כי עזה כמות וגו' ידמה כלות הנפש עד מות כמסתפק בהויתו, (אין פערצווייפלונגס מחוטה) ובמלות קשה כשאול קנאה ידמה בתנועותיו כאמיץ לבו בגבורים כמו אכזר מוכן להלחם בעבור האהבה עד שאול אשר כל זה יוסיף התפעלות הנפש ואם לב אבן לב השומע ישבר למלאות חפץ המשורר, עד הנה בארנו מעט מכח השיר וגדרו בכל הלשונות וביחוד שירים הקדושים אשר בלשון הקודש, ולפי"ז יצא לנו ההבדל בין הוראות מלת שיר, אשר הונח על עיקר אשר הניעה נפש המשורר לעורר נפש השומע נשוא כוונת הרעיונים והפלגת הדמוים לסדר מלות קצרות שקולות יקיפו ויכללו ענינים גדולים נשגבים יתדרו בנפש השומע (וכמו שביארנו בהקדמה

ועתה נשוב לבחינה הב' והוא העיקרית ומפאת צורת האות, לבוא עד תכונת כוונת המסודר זה הכתוב לזה הנמצא והוא כי טבעו לרנן בקולו יותר מכל עופו' הטהורי', ואמרו רז"ל בקדושין אמר רב הונא בטל זמרא קם מאה אווזא בזוזא וכו' ופי' המהרש"א בח"א לפי שזה העוף קולני בטבע ובעת שהיו מזמרים שירי שחוק בבתי משתאות נתיקר המין הזה השייך לו בטבע שמרנן, וכאשר בטל זמרא נתוסף ברכה בזה המין המכוון לו ע"כ, ואמרו עוד אווזא בזוזא וריאה בד' והוא ג"כ מורה על ענין הקול היוצא מהריאה, והנה לא באר לנו הרב רש"א הדבר איך הנמצא הזה מתיחס לענין השיר, ואמרו רז"ל הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה, ולהבין זה נשית לב לפסוק הנושא הודו לה' וגו' שירו לו זמרו לו וגו', ותהלה נבין ההבדל בין שיר לזמר המורגל תמיד בכתבי קודש, ותהלה נבין ענין השיר בכלל, ומה ההבדל בין מאמרי שיר הנמצאים בתנ"ך למאמרים סיפוריים, גם ענין שורש נגינה אשר ילועז בל"א (זינגען) ובלה"ק שיר זמר נגון ובלי ספק יש לכל שורש הוראה מיוחדת כפי פעולותי' בנפש לפיכן, והנה הדבורים אשר ידברו איש את רעהו מעסקי קבועם וצרכי איש לאחיו בעניני מו"מ או אכילה ושתי' מה שישמיע איש את רעהו או אשתו ובני ביתו חפצו ורצונו יקרא מאמר הגדיי, ועל זה הונח מלות בכל שפה לבאר באר היטיב מחשבת איש להמקשיב לקולו ולא יתכן לדבר בענינים אלה בלשון חדה ומשל מחוי במחוג אבל ידבר דבריו ברור, ועל דרך זה כל ספורי נביאים ראשונים המדברים מעסקי הנהגת הבית או המדינה, אמנם יש עוד חלק בלשון ומדברה הכרחי לעתים מזומנים לעורר התפעלות בנפש השומע ולהניע כחות הנפש ממדה למדה מאבל לשמחה מיגון לעונג מכעס לרצון משנאה לאהבה ממורך לאומץ לזה לא יועיל מאמר הגדיי כנ"ל כדבר איש אל רעהו, כי לא יגיע בזה השומעים אל חפצו כמו המגיד ומשמיע לעם ומוכיחם לעשות נכוחה ולהתרחק מהעול לעורר מדת הצדק אין די במה שיאמר אל תעשו עול עשו צדקה כי לא יפנו אל דבריו אשר כל אחד יודע זה משבח הצדק וגנות העול ועם כל זה בחרו עשות עול וגברה הגאות עליהם על תכונת נפשם הנטוע בטבע פרסום גנות העול, ק"ו שלא ישמעו לדבריו כי לא חידש כלל על ידיע' עצמם ובכל זאת החזיקו בתרמית בלי ספק תאות הגאות עצמם החשיך עיניהם ק"ו שהאטום אזניהם לבל ישמעו לקול מוכיח, וידוע כי ההתפעלות לא תהי' אלא מדבר חדש שלא שמעתן אוזן מעולם, לזה לוקח נפשות להטען לחפצו ורצונו הוא חכם להנעים הדברים לאוזן שומע, והנעימות הוא על ג' פנים, א' נעימות המשל והדמיון, ב' נעימות המלות, ג' נעימות הקול, ובהקבץ אלו הג' יחד נקרא מאמר שירי ובטבעו לעורר התפעלות אף בדבר ידוע להשומע מכבר ואין גוף הענין חדש אמנם מצד פרטי הנעימות יתחדשו להשומע שלא ידעם מקדם ימשך השומעים בחיכו לרצונו וחפצו, ונבאר זה במשל מדברי ישעיה בעת הוכיח העם על עזיבת הצדק ועשות העול השתמש בג' מיני הנעימות על צד היותר שלם, איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים, ועתה ראה קורא נעים כמה מהנעימות יעורר באוזן שומע מג' הפנים שזכרנו, ע"י המשל והדמיון במה שהסב פניו מול השומעים ולא אמר להם דברים קשים כאלה לנוכח אבל שם פני מגמתו אל העיר כאלו מדבר עמה וזה מדרך המוסר ודרך ארץ שלא לאמר לרבים אתם כזונה, אבל כסה קלונם במסו' העיר ותחת המוסר העמיק הרחיב ומורת רעתם בהפלגה אין למעלה ממנה אשר בלעדי המשל הזה לא יתכן לבטא בשפתים עד כמה גדלה רעתם באמרו איכה היתה לזונה קרי' נאמנה, דמה העיר לאשה נגועה כל כבודה פנימה עטרת בעלה ותפארתה לשבת בית פתאום נהפכה מהקצה אל הקצה להיות יוצאנית תזנה את פועלי און באשר תמצא אשר יודע ומתפעל כל איש רואה בעיניו הפסד האשה מתכלית הכבוד לתכלית הבזיון והוא מפליא ומבהיל השומע, והדמיון הזה יכנים בלב הפלגת רעת האומה אשר בנמשל מה שאין השפה יכול להפליג ולהגזים בזולת זה, כי לבד שורה על איכות הרעה אשר זנו מאחרי ה' כאשה המנאפת וגו' גם יפליג כמות הרעה כאלו אין אחד מהכלל שלא נשתנה כמוה, כאשר האשה הזונה גוף אחד מחוברת מאברים ונהפכת עם כל אברי' לבת וקלון ככה יצייר בנמשל העיר בכללה לזה מדבר לנוכח על העיר להורות על כל פרטי אנשי' אין אחד אשר לא נהפך מטובה לרעה, ואחר באר פרטי הנמשל לאמת המשל מלאתי משפט

צדק

לאסירי התקוה, וזהו זמיר אומר כשמתבונני' בטבעו שהוא שוכן אצל טמאים ובכל זאת הוא טהור לדברי חכמים כאלו יאמר לנו ונודע בגוים זרעם, ירצה האבות אשר נגלו לבין הגוים בתחלת הגלות יודעו לזרע קודש אף אם שכנו לבין הגוים, גם צאצאיהם אשר נולדו אח"כ בתוך העמים יותר נקל שיתערבו בנימוסי ארץ מולדתם ויהיו כשוכן אצל טמא טמא לזה אמר אף צאצאיהם בתוך העמים ג"כ יודעו, אבל בתנאי שלא יהיו כדמו לגמרי לנימוסי ארצם באין מכיר ומזכיר שם ישראל עוד, והוא כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' אז לא יפגעו אותנו, וכמ"ש ע"פ ויהיו שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינים שם, וכמ"ש בשביל ד' דברים נגאלו ישראל וכו' שלא שינו וכו' ומש"ל:

אווז שבבית אומר: הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו, שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו:

טבע זה הנמצא ומהותו יעורר למתבונן על ענין נשגב מאוד קולע אל השערה למטרת שלימותו ותכליתו, והוא מב' בחי' הא' מפאת טבע חמרו והב' מצד צורתו, והנה מפאת חמרו טבע האווז להשמין ולהתוסף בעבי גבו ולכסות פימה עלי כסל במעט מהמזון מכל שאר העופות והב"ח לזה מפטמין אותם בני אדם לתועלת אכילת בשרם ועורם מעליהם יפשיטו, והנה כל עוד שהוא ממהר לאכול ולשבוע ויכסה פניו בחלבו יקרב מיתתו והמאכלים אשר יאכל האווז למעדנים ימהרו קצו להנתן בשרו למעדנים למבקשי בשרו וחלבו מחיר השעורים והקמח אשר הלעיטו אותו, הרי כאלו מכריז ומעורר למי שיש לו לב להבין גנות החומר ותאותיו ופחיתות הגוף וחמודותיו אשר הם היו בעוכריו וכל תוספות תאוה ימהרו ויחלטו העדרו וכל מלוי תאוה והשוקה ימלאו מאי אפיסתו, ואחר אשר אכל בטובה כל ימיו כל ירך טוב נתח וכתף וימלאו ימיו עד עת קץ מאווזים מפוטמים וברבורים אבוסים וקבר פתוח יאסף הגויה שמנה ודשנה, וידוע כי מרבה בשר מרבה רמה תוליד הגויה בארץ תחתית ומשפחות רמה ילינו מעפר ארץ, וטבע האווז לשוט בשדה בקברים עם אפרוחי' ולקבץ רמה ותולעה את אשר תמצא למאכלה מחית נפש עולליה, כעת תשוב האווז לנקום נקם ולרשת ירושת אבותי' באשר תאכל הרמה והתולעה אשר שמנו עשתו מגוית בני אדם השמנים שוכני קבר, אשר נשתמר ונתעבה כל אחד באכל למעדנים בשר אבותי' מלפנים, וככה יבאו כדי המתים ויאכלו אח"כ בשר האווזים החדשים אשר נתפטמו מגוית אבותיהם וישובו בפיהם כדבש למתוק ירושת אבותיהם מבשר האווזים וככה חוזר חלילה, הגד השוה שבהם מי שיש לו עינים לראות רואה ומבין פחיתות החומר והעדרו הכרוך בעקב כל התאוה ותשוקה, ויתכן להמליץ על זה דברי הנביא (חבקוק ב') הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט, הלא פתע יקומו נושכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשיסות למו, הכוונה כנ"ל כי כל אשר יוסיף אדם בתאות וירבה ומשמן בשרו לא לו יהי' אח"כ כי אם מתקו רימה העתידה להתעדן בחלבו ובשרו ומה יתרון לו כי אם העבטיט אשר הכביד עליו רוב בשרו למשא בחייו להכין להרימה בשר שמן לנשוך אחר מותו, וזהו ומכביד עליו עבטיט, הלא פתע יקומו נושכיך ירצה אתה הרבית בשרך וחלבך ע"י אכילת הב"ח כאשר נשכת אותם בשיניך ועתה לאחר מותך יקומו נושכיך וימלאו בך מאוית לבם כאשר עשית באבותיהם אתה והיית למשיסות למו כאשר אבותם היו למשיסות לך, וזה הוא המליצה חידה אשר נשא שזכר בפסוק הקודם וסיים כי אתה שלות וגו' גוים רבים ישלוך והוא מדה כנגד מדה, הרי טבע חומר האווז תציג לעינינו כמראה מלוטשת טבע חמרינו הכלה והנפסד תשית בלבינו התבונות שלא נמשך אחר החומר הכלה והבלה כי אם נטה אחר צורתינו העצמית השאר והקיים (ובמקהלות הארכנו בזה תוכחת מוסר כמוה כתובים ומאמרים אצל פה המשתים):

ועתה

על קיניהם, אולם יותר הכל בחמלתו על ברואיו משגיח עליהם ומזמין להם פרנסתם באופן נפלא עד אשר יגדלו ויתפרנסו ככל המון נפרים עפות לעוף הנה והנה, ככה אין מעצור לה' הבוחר בתורה להחיות נהגאי עמלי תורה ע"י אופן נפלא כמו קורמי באגמה, וכמו שהעורב בטבע יש לו רחמים על בניו ככל המון העופות רק האכזריות בא מצד שאינו מכיר אותם אם הם בנין לסיבת שהם לבנים, ככה בעל תורה אם יש לו בטבע רחמנות על בניו ככל האדם עכ"ז על ידי חביבות התורה יעשה את עצמו כאלו את אשתו לא הכיר זאת בניו לא ידע וה' יכלכלם וכמ"ש עזבה יתומיך ואני אחי' ואלמנותיך עלי תבטחי ועל זה נקרא ה' אבי יתומים ק"ו למי שמקיים אדם כי ימות באוהל ואינו חס על פרנסת בניו אם ילדיו אל אל ישועו יתן להם אכלם בעתם, אולם מי שאינו מעמלי תורה להיות תורתו אומנתו ואינו רוצה לפרנס בניו הקטנים מכרתי עלי' בבי דינא עורבא בעי בני הסוא גברא לא בעי בני, ומוכיחים אותו ג"כ מטבע העורב להיותו גרוע ממנה כי העורב אינו זן את בניו מסיבת התנכרם לו ולכן מתאכזר עליהם ומשליכם, אבל אם היו ג"כ שחורים מעין דוגמתו היו מפרנסן ואוהבן והוא בעי בני וההוא גברא מכיר את בניו ובכל זאת אינו מפרנסן הרי הוא גרוע מהעורב, והנה שלימות האדם פי שנים יש מהם בני עליה והם מעטים אשר תורתם אומנתם כרשב"י וחבריו ומאהבת התורה לא שתו לבם לפרנסת האשה והבנים כמ"ש אוכלא קורמא באגמא והתאכזרו כעורב לאהבת התורה, וילדים כאלה אל אל ישועו יזמין להם פרנסתם כבני עורב אשר יקראו בכבוד ותפארת לבנים ולאבותם כי נדמו לעורב לכבוד התורה, גם יש שלימות לאדם העוסקים בדרך ארץ במצות צדקה וגמילות חסדים וקובעים עתים לתורה אבל אין תורתם אומנתם והם רוב אנשי העולם, ובענין הצדקה כל הקרוב הקרוב קודם ובפרט פרנסת הבנים ראשית החוב ואין מעבירים על המצות כמרז"ל מאי דכתיב עושה צדקה בכל עת זה המפרנס אשתו ובניו כשהם קטנים, ואם עורב אומר כאלו ישים בלבנו אמרים ע"י טבע אכזריותו על בניו מי יכין לעורב צידו בעת ילדיו אל אל ישועו ולא יכירו מי אביהם הלא הקב"ה יכלכלם, ויהי' זה למוד יקר לעוסקים בתורה תמיד יקחו מוסר ובטחון על פרנסת בניהם תמיד להם נותן התורה והם לא יתושו להם, גם תוכחת מגולה לאין תורתם אומנתם אם אינם מפרנסים בניהם והם יותר גרועים מהעורב הרי זה עוכר שארו אכזרי, ובכל זאת הבורא יפרנסם ולא בזכות אביהם כי אם כנותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו, וזה מה שרצינו לבאר:

זרזיר אומר: ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה':

זה מין מתכר בגמרא (חולין דף ס"ב, ע"א) עורב זה עורב, למינו ר' אליעז' אומר להביא את הזרזיר, אמרו לו לר' אליעזר והלא אנשי כפר תמרתא שביהודה אוכלין אותן מפני שיש להן זפק אמר להן אף הם עתידין ליתן עליהם את הדין ע"כ, (ובדף ס"ה, ע"א) אחרים אומרים שכן עם טמאים טמא עם טהורים טהור כמאן כר' אליעזר דתניא ר"א אומר לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו, אפילו תימא רבנן שכן ונדמה קאמרינן ע"כ, הרי ר"א רצה לפסול הזרזיר ע"י טבעו שהוא שוכן אצל טמאים, וכמו שכתב בספר בן סירא כל עוף למינהו ישכון ובן אדם לדומה לו, ולפ"ז אבדה תקותינו נגזרנו לנו ח"ו כי רבת שכנה לה נפשינו גרנו משך מאות מהשנים בין קדמוני הגוים עובדי כוכבים ומזלות שכחי אלהים הרי לדברי ר' אליעזר אין ישועתה לנו, אולם לדברי רבנן שמטהרים הזרזיר ואף אם שוכן אצל טמאים בכל זאת אינו נדמה להם וניכר בדמותו ונוצותיו לכן הוא טהור, הרי הוא בהראותו מול עינינו ינוק דם חדש בעורקינו ונחוו'

הזמן והנה כי מלאה צבאה חוזר על דברו כי לא תגאל עד אשר יתמלא הזמן שלה וצבא פי' זמן כמ"ש הלא צבא לאנוש וגו' ואמר כי נרצה עונה שב על וקראו אלי' לשון חבה כי יתכן שירצה עונה קודם הזמן ע"י הצדקה מדה כנגד מדה והוא כי לקחה ומעצמה גדל כובד הצדקה נוסף על הכבדת האויבים הבא לה מיד ה' אשר הכביד עלי' ונוסף על עולה הגוזזים ומורטים אותה תפרוס מפי' לצדקה יחשב העול והכובד בכפל וישקול כנגד חטאותי' אשר נתרבה בעבורו ועי"ז יפה נרצה עונה אף אם לא מלאה צבאה, והנה כי לקחה ירצה העול שלקחה ומעצמה בקיום מצות ה' להכביד עניה ומה שבא לה מיד ה' העונש מעול האויבים יחשב כפלים עוני ושעבוד ככל חטאותי' מדה כנגד מדה ועי"ז נרצה עונה ועל כל זה תעוררנו החסידה, הה מה שרצינו לבאר בעז"ה וה' יראנו נפלאות מתורתו אמן:

עורב אומר: מי יכין לעורב צדו כי ילדיו אל אל ישועו:

במה מילי מעלייתא איכא למשמע והנמצא הזה אשר הוא בטבעו מיוחד ונבדל מכל עוף השמים ובהמות במה שהוא אכזרי על בניו ומעת יוצאים לאויר העולם ואינו נותן להם מזונות כשאר עופות המכלכלים אפרוחיהם בחמלה יתירה עד אשר יגדלו ודוחים מעליהם הנזק ומקרבים להם המועיל ומלמדים אותם לפרוח באויר ככל המין הצפורים אשר נטוע בטבעם לרחם עולליהם עד יגדלו ויוכלו לקבל מזונם מהטבע אם כל חי, לבד זה הנמצא יעזוב גוזליו ויתאכזר עליהם וכמובא במדרש תנחומא ע"פ עין תלעג לאב וגו' דין נקיר ולא אכיל דין נקיר ואכיל יאמר הקב"ה יבוא עורב שהוא אכזרי על בניו וינקר אותם ואל יהנה מהם ויבוא נשר שהוא רחמני על בניו ויהנה מהם, ומנין שעורב אכזרי שנאמר מי יכין לעורב צידו, ואומר לבני עורב אשר יקראו, כשהעורב מוליד ילדיו לבנים ואומר הזכר לנקבה עוף אחר בא עליך ומאסין אותם ומניחים אותם מה הקב"ה עושה מוציא מצואה שלהם יתושים ופורחי' עליהם ואוכלים אותם ע"כ, ובילקוט איוב ע"פ מי יכין לעורב צידו כיון שהרג קין להבל אחיו הי' אדם ואשתו יושבים ובוכים ומתאבלים עליו ולא היו יודעים מה לעשות בו בא עורב אחד והמית את רעהו אמר אני אלמד את האדם מה לעשות מה עשה נטל את רעהו וחפר בארץ לעיניהם וקברו, אמר אדם כעורב הזה נעשה חפר בארץ ונטל את נבלתו של הבל וטמנה ושלם הקב"ה שכר טוב לעורבים בעוה"ז ומה שכר נתן להם כשהם מולידים את בניהם ורואים שהם לבנים בורחים להם כסבורים שהם בני נחש והקב"ה נותן מזונם בלי חקר שנאמר מי יכין לעורב צידו, ולא עוד אלא קוראים ליתן מטר על הארץ והקב"ה עונה אותם שנאמר לבני עורב אשר יקראו ע"כ, עד שם ר' יוסי הוי עסקן חמא חד עורב עביד קן עביד בעין עביד אפרוחין נסבינן ויהבינן בחד קידרא חדתא ואטע באפיהון תלתא יומין פתח באפיהון למידע מה אינון עבדין אסכא דעבדין צואה ועבדא צואה יתושין ואכלין לון, ע"כ ומלת עסקן כבר פירשנו שהוא ענין בחינה בברואי' כמ"ש במסכת חולין ר"ש בן חלפתא עסקן בדברי' הוי, והוא ענין עסק בפרק שירה כמ"ש בפתיחה:

ובעירובין פר' עושין פסין ע"פ שחורות כעורב ר' אבא אמר במי שנעשה אכזרי על בניו כעורב (פי' בכדי לעסוק בתורה) כי הא דרב אדא בר מתנה הוי קא אזיל לבי רב אמרה לי' דביתהו' לא בעי ינוקי' רפתא אמר לה מי שלימו קורמי' באגמא ע"כ, הרי העורב מעורר אותנו לאחוז מדת האכזריות לפעמים לענין עסק בתורה שלא לחוס לאשה ובנים ולהשליכם על רחמי שמים והוא יחי' אותם ולקחת ראי' מבני עורב המשליך גוזליו הפך שאר העופות שנטלום ונשאום עד יבואו לכלל הכנה להנות מליד סורס ולעשות כמוהם ע"כ נטוע בטבע רחמנות גוזליהם, והעורב אינו עושה זאת ובכל זאת לא מצינו מין העורב כלה אף אם אין אביהם משגיח עליהם גם אין אמם מרחפת

על

דמקרבי הנאייתא וכמו שהביא חז"ל בתענית בההיא דעשו בתנורא וכו' אנא אדידי וכו' ולא משום דזכותא דידיה עדיף אלא דמקרבי' הנייתא והוא ממש פרוש לרעב לחמך משמע לאלתר כי יש בזה סכנת נפשות אולי האורח לא אכל זה כמה וכהאי עובדא דנחום איש גם זו קודם שפרק מעל החמור את העני, וזה אגלי הטעם שאמרו חז"ל גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה והראי' מאברהם שאמר אל נא תעבור מעל עבדך, ולפ"ז הוא קודם ואחר על וירא אליו ה', ובתוך כך ראה האורחים ועשה מעשה בפני ה' להפסיק הדבור ולרוץ לקראתם אשר אין זה מדרך הכבוד אף להדיוט ליכנס באמצע הדבור לעסק אחר כי אם לענין הכרחי ומדרך המוסר להודיע לאיש הענין המוכרח, ופה הפסיק באמצע דבור ה' ורץ לקראת האורחים, גם קשה וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האוהל כחום היום מאי נפקא לן מינה אם הי' אברהם באותו הפעם עומד או יושב והי' צ"ל וירא אליו והוא פתח האוהל, אמנם הורה לנו הכתוב זריזותא דאברהם והפלגת חסדו להכניס אורחים, והוא כי אמרו חז"ל קודם שנמול הי' נופל כשנגלה אליו ה' כמ"ש ויפול אברם על פניו. ועתה אחר שנמול נכנס במדרגה גבוה מאוד בנבואה שהי' יכול לקבל הנבואה בהיותו יושב והי' ביום שלישי למילתו והוא בהשג' גבוה כזאת והענוג עצום שאין לשער ולא הרגיש הענוג כזה בימי חייו כי אם ברגע הזאת ובכל זאת גברה עליו חביבות מצות הכנסות אורחים לעזוב זה התענוג ולעסוק בה וזה נסיון אין לשער, וזה שמספר והולך הפלגת זריזותא דאברהם במצוה הזאת וירא אליו ה' באלוני ממרא, והנה אם הי' נראה אליו באופן המורגל אצלו מקודם הי' ג"כ חדוש שישים לבו מתוך כך לקבל אורחים, ובכל זאת נוכל לומר לפי שהי' מורגל לדבר עם השכינה ולא הי' בפעם ראשון והי' לבו גם בה לכן אמר אל נא תעבור וגו', אבל כאן בפעם הראשון שנתוספה ההשגה שנראה אליו ה' והוא יושב וזה חדש אצלו בכל זאת וישא עיניו וירא וירץ לקראתם ובתוך הריצה אמר אל נא תעבור והי' צריך לומר בשעת ראותו אותם ויאמר אדני אל נא תעביר ואח"כ וירץ לקראתם, אמנם הוא עשה יפה וכהוגן תחילה רץ מפני סכנת האורחי' וכנ"ל במעשה דנחום איש גם זו וכו' ובתוך ריצתו אמר לה' שלא יעבור עד אשר יוקח מעט מים וחזר לאורחים ואמר רחצו רגליכם והשענו, והכתוב מעיד על גודל החרדה והזריזות שלא יאחר בכדי לדבר עם כל אחד מאמר שלם ובתוך ריצתו לנגדם מתחיל לנוכח אל ה' ובתוך כך חוזר דבורו לנוכח אל האורחים וגומר הדבור ואקחה פת לחם וגו', הרי שהי' לפניו קבלת פני השכינה באופן נפלא כזה בפעם ראשון כנ"ל ובכל זאת הלך תחילה לקבל האורחים והוא מטעם הסכנה וה' הסכים על ידו במה שהמתין עליו, והעד מה שאמר הכתוב בסוף קבלת האורחים ויאמר ה' אל אברהם ולא נאמר עד הפעם שנראה אליו מוכרח שחוזר על וירא זה לעד כי המתין עליו עד כה, ויתכן שלמד אברהם זה מזה שנראה אליו דוקא פתח האוהל ולא במקום אחר בכדי שיראה אורחים גם בעת הזאת, וזהו תועלת הסיפור מה שאמר מקום המראה ומצב אברהם בעת כזאת והוא יושב פתח האוהל, ואמרו כחום היום להורות על סכנת האורחי' כי היו עיפים מהדרך ולזה חרד החרדה הזאת ונתבאר לנו גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה ונתבאר לנו ג"כ פשט דברי הפרשה והשנוים הנופלים בה ובארנו ג"כ אופן המובחר בענין הצדקה, וזה היא מה שאמר הנביא הלא פרוס לרעב לחמך וכנ"ל ועל זה הענין והצדקה תעוררנו החסידה שהיא מחלקת ממזונה לחברותי' שעל זה יורה שמה ונאות טבעה לפרוס לרעב לחמינו, ומועיל לקרב ישועתינו כנ"ל מדה כנגד מדה:

ולפ"ז נבין ענין הכתוב שמכו לה מסדר הפרק שירה על פי התבוננות הטבע הזאת וזהו חסידה אומרת כשנתבונן ונאות טבעה כאלו אומרת לנו ענין נחמותינו וקרוב הגאולה והוא דברו על לב ירושלים וגו' ולהבין כפל לשון זה הכתוב דבור קריאה ולאה גבאה נראה עונה, והוא כי יש ב' קיצים לירושלים האחד הוא קץ בעתה ע"י ירידתה במדריגה התחתונה שאין למטה הימנו והא בין זכו או לא זכו יגאלו כי הוא זה קץ הימין גם יש עוד זמן שלפני זה אם תרצה העון ע"י הצדקה כנ"ל שמקרבת הגאולה, וזהו דברו על לב ירושלים ודבור הוא לשון קשה כלומר דברו לה שלא תתיאש מכל וכל אבל כאשר תרד בדיוטא התחתונה והוא על קץ בעתה גם וקראו אלי' והוא לשון רכה אמרו לה שהדבר תלוי בידה למהר ישועתה קודם

כי להם המשפט כמ"ש בית דוד דינו לבוקר משפט והצילו גזול מיד עושקו, לכן הממונים על המשפט מכונים בשם ציון, וסיבת החורבן הי' כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה הכוונה השופטים הממונים על המשפט הפכו לראש משפט ומתכן כי צדקה עשו, אבל שאר העם אשר בידם ויכלתם עשות צדקה הפכו ג"כ פרי צדק' ללענה תחת אשר הי' להם לעשות צדקה עם העניים והאביונים יתום ואלמנה, נאמר עליהם העושקות דלים הרוצצות אביונים הרי חטא הממון גזל ועושק הפך הצדקה וחטא הראשים שלא אחזו במשפט ידם לשפוט יתום ואלמנה מיד עושקיהם, לכן בזאת יכופר עון ציון ויזכו להפדות ע"י משפט אמת וזהו ציון במשפט תפדה ועון שבי' והם העם אשר בקרבה ע"י הצדקה כי זה הי' עיקר חטאתם במה שעשקו הנצרכים לצדקה, וכמו שאמר הנביא בפירוש זה הי' עון סדום אחותך גאה וגאון שבעת לחם ושלות השקט, ויד עני ואביון לא החזיקה, לכן זה כל פרי הסר חטאתם על ידי הצדקה וזהו ושבי' בצדקה, וזהו אומרו בצדקה תכונני כאשר פירשתיך הי' ע"י עושק דלים אשר הוא הפך הצדקה לכן בהפך תתכונן ע"י הצדקה ותתרחק מעושק, ולפ"ז נבין איך הצדקה דייקא מקרבת הגאולה כי זה הי' סיבת חורבנם בהיות להם אוצרות מלאים כל טוב בהיותם על אדמתם וקפצו מעני ידיהם ובהיות סיפק בידם לעשותו ולא עשו ויהי' תשובתינו במשקל ההפך כעת אנחנו במצור ובמצוק בעירום ובחוסר כל ע"י העול ברזל אשר על צוארינו ממסים וארנוניות בזוזי ובזוזי דבזוזי בכל זאת המעט הנשאר לנו להחיות נפשינו ונפש עוללינו נחלוק עם העני והרעב ונקיים מאמר ישעיהו הלא פרוס לרעב לחמיך, הרי מעין תשובת המשקל נגד חטאת אבותינו בעת נהי' במדריגה כזאת שאין סיפק בידינו לעשות, ואמר עוד כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם, ירצה כי תראה ערום וכסיתו בעת ומבשרך לא תתעלם כיצד אם יש לך ב' כתונת האחד אשר על בשרך והשנית להחליף ותראה הערום ותכסהו בשניה כי עד כאן גדול כחה של צדק' כי כסוי בשרך קודם בעת שאין לך אלא כתונת אחת וזהו ומכסוי בשר עצמך לא תתעלם, אמנם אם יש לך לכסות בשרך ועוד כתונת לבד מבשרך תראה ערום וכסיתו,

וזהו תכלית כחה של צדקה אשר תפדה בה כי הוא מעין מדה כנגד מדה הפך חטאינו כמ"ש ממול שלמה אדר תפשיטון עתה בחוסר כל כי תראה ערום וכסיתו, לכן אמר אז כשתגיע למדריגה כזאת הוא תשובת המשקל מעין יבקע כשחר אורך, כשהלילה בתכלית החושך אז מתוך שחרות החושך יבקע אור היום ולזה נקרא טרם בקיעת אור היום עמוד השחר להיות בזו הרגע תכפל ושחור החושך יתר מאוד ויהי' שחר מגזרת שחור, ככה כשתהיו בתכלית המצור ומצוק אסירי עוני תחת עול ברזל המציקים ובכל זאת במעט הנשאר תכביד עול הצדקה ג"כ על עול ברזל ויהי' החוסר וריש כפול ומעין חושך מזה יבקע אור הגאולה ויהי' זה ולא אחר רפואה בדוקה למכתך, כי רפואת רופא אומן הוא לעקור שורש פורה המסבב החולי וכאשר תהיו כנ"ל זה יורה כי נעקר סיבת החולי מעיקרו, וזהו וארוכתך כלומר הארוכה אשר לעמת מחלתך המסבב חורבנך כנ"ל מהרה תצמח והלך לפניך צדקך ירצה כובד מצות הצדקה אשר תשים עליך ברצונך יכריע כובד עול ברזל כאלו הגעתם למדריגה התחתונה ע"י עול ברזל לבד שאין למטה הימנו, וזה קץ בעתה וכמ"ש במדרש אימתי את גאולינו לכשתרדו במדריגה התחתונה שנאמר ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ, הכוונה כשתהיו שוים לארץ ואין לנפול יותר ואז יהי' קץ הימין בין זכו בין לא זכו, והנה כל זמן שהם למעלה קצת מזאת המדריגה עדיין לא יתכן קץ בעתה אמנם הכבדת ענין הצדקה שיתנו למי שהוא ירוד לגמרי וכלה פרוטה מן הכיס יחשב כאלו הכבידו האויבים זה השעור עד אין הכיל ועי"ז תגאלו קודם הזמן וזהו והלך לפניך כלומר ישלים קושי השעבוד צדקך הצדקה שעשית אף שהמציקים לא הגיעו לזה השעור להכביד עליך עד כלות פרוטה מ"מ על ידי הצדקה ילך יותר לפניך ויגיע למדריגה זאת ויחשב כאלו האויבים הכבידו זה וישלם הזמן, וזהו גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה קודם זמנה הקצוב ושעור הכתוב הלא פרוס לרעב לחמך בעת ועניים מרודים תביא בית כלומר שבני ביתך יהיו ג"כ עניים מרודים, כי תראה ערום וכסיתו בעת אשר ומבשרך לא תתעלם כי אין לך אלא כסות אחד נשאר אשר על בשרך אז יבקע כשחר וגו' וכנ"ל, והנה אף שהצדקה מתחלקת לכמה מינים אמנם המובחר הוא

דמקרבי

ממעליהם הקור והמים שיוכלו להתקיים ולחיות עוד אא"כ אשר על זה סוגח עליה' שם רציפי, כי כל אחד ואחת לבד מזה. המין אם יחבאו בלים לא יוכל לסבול הקור גם ימות במים אמנם שחיבור והרצוף זה עם זה הרבה ביחד יתחזק חום הטבעי בכפל ועי"ז יקל מעליהם הקור גם המים לא יזיק אותם כלל. ג"כ אנחנו סובלי הגלות והיסורים אם נהי' בודדים כל אחד ואחד לעצמו מה קול לשטף מים הזדונים לשטף אותנו וירבץ כל אחד תחת סבל התלאות לא יוכל קום, אולם כשניקח טבע ההתחברות והצטרפות הרציפי ונתאחד כולנו כאיש אחד בסבל התלאות איש את רעהו יאמר חזק, וז"ש במדרש תנחומא ע"פ אתם נצבים וגו' ומביאו רש"י ז"ל בשעה ששמעו ישראל צ"ח קללות הוריקו פניהם אמרו מי יכול לעמוד באלו אמר להם משה אתם נצבים כולכם וגו' משל לאגודה של קנים אם כל קנה וקנה בפני עצמה יד תינוק בן שנה ישבור אותו, אבל אגודה של קנים אדוקים יחד אף גבור לא ישבור אותם, ככה אם תהיו נפרדים וכל אחד בחד במועדיו קללה אחת ומצ"ח יכלה אתכם אבל אם תהיו באגודה אחת כל אחד דורש טובת רעהו תוכל לסבול כל הצ"ח ולא תמעדו, וזהו אתם נצבים והוא ענין הקיום האמתי כשתהיו כולכם ראשיכם זקניכם וגו' כל איש ישראל ביחד תהיו קיימים בסבל כל התלאות ולא תכרעו תחתם עד ירא ה' ויציל אתכם, והוא ממש כטבע האונכי או רציפי שעמדנו עליו, וזהו אונכי או רציפי אומרת ע"י התבוננת טבעו לבחור ביסורים למען הטוב גם להתחזק ולעזור איש את אחיו בסבל התלאות ואז נזכה שאף מדת הדין יסכים על נחמותינו ופדות נפשינו כי אם לא נקבל היסורים באהבה אז נוכל לקוות על מדת הרחמים ינחם אותנו ולא ממדת הדין כמבואר אצלינו מגד השכל במקום אחר, אמנם כאשר נצדיק עלינו דין שמים ונקבל באהבה ומתי נוכל זה? בשניקח תחבולת זה הנזכר כנ"ל אז אף מדת אלקים יסכים על ישועתינו, וזהו כאלו אומר נחמו נחמו עמי ע"י עצתי ואז יאמר גם אף אלקיכם ב"ב ומפ"ל:

חסידה אומרת: דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאותיה:

אמרו ז"ל למה נקרא שמה חסידה לפי שעושה חסד עם חברותיה, ופי' רש"י מחלקות מזונותי', לזאת תעורר למתבונן מזה ענין הצדקה וג"ח אשר הוא נמצא מיד הטבע בין ב"ח הבודדים והינם מוכרחים לחיות חיי הקבוץ וק"ו בענין האדם שכל יסוד קיומו הוא בקבוץ נחברה המדינית, אשר זה בלתי אפשר לולי הצדק' וגמילו' חסדים להיותם נעזרים זה מזה וכמ"ש זה למעלה, והי' מהכוונת היוצר ליטע המדה הזאת בנמצא הזה וליחדו מכל הב"ח בכדי שיקח האדם רמז' ממנו אף אם לא הי' מצוה על כך לגודל הכרחיותו להנהגתו בענין קיום העולם, אשר מיום שים אדם על הארץ להעמיד התולדות לולי מדת הג"ח אינו יכול להתקיים אפי' שעה אחת, וזה שאז"ל כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה והוא ענין הג"ח הנכלל ג"כ בכלל דרך ארץ אשר הוא סיבה לקיום העולם, והנה קרא אדם הראשון שם לזה העוף חסידה לפי שהכיר בה טבע עושה חסד עם חברותי', לזה יתחייב גם הוא להחזיק במדת החסד אשר היא מדה ראשית לקיום העולם ובפרט להנהגת האדם, וכמו שאמרו חסד אמר יברא מפני שהם גומלי חסדים, והנה אמרו ז"ל גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי וגומ', ולהבין ענין מקרבת הגאולה הוא ע"ד שאמר ישעיה עוד בצדקה תכונני רחקי מעושק, ואמר הושע זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד עד יבוא ויורה צדק לכם, ואמר ישעיה עוד ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, והענין מדה כנגד מדה למה שספר הטאה תחילה יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם, והנה ציון סוכח על עיר דוד שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד,

כי

אבל אלו העופות מורות דהדיפי מיהא שהשמים יהיו רדופים מהסער הגדול שיבוא, והנה אמרו רז"ל הספנים רובם צדיקים ופירש"י לפי שהם תמיד במקום סכנה ומשעבדים לבם לאביהם שבשמים וכמ"ש דוד יורדי הים באניות וגו' המה ראו מעשי ה' וגו' ויאמר ויעמוד רוח סערה ותרומם גליו וגו' ויאמר ויעמוד אינו מובן כי מי אומר להם שיעמוד רוח סערה, אבל לפי דברינו שהמה ראו מעשי ה' ונפלאותיו על ידי התראות זה העוף וכאלו אומר להם שיעמוד רוח סערה ועי"ז ישתדלו בתחבולות ובתפילה וזהו ויזעקו אל ה' וגו', ויהי' זה העוף מעורר ליורדי הים שה' מאיר עיני המשעבדים לבם אליו שידעו להזהר במה שיקרה אותם, וזהו ליה אומרת כאלו תאמר לנו על ידי בחינת טבעה זה הכתוב אור זרוע לצדיק במה שתודיע עת בוא הסער ונוהג רעה מ"מ ע"י ידיעת הרעה טרם תבוא היא כמו זריעה אשר היא ג"כ רעה כמ"ש הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע מ"מ אינה רעה בהחלט כי אם בוא יבוא ברנה וגו' ככה ג"כ זאת הרעה לא תהי' עוד רעה מוחלטת כי אם כאור הזרוע לצדיק והם הספנים אשר רובם צדיקים ויהי' הידיעה כמו הזריעה התלוי בהשתדלות האדם להוציא ממנה פרי תבואה וג"כ כאן ישתדלו להדיח מעליהם רעת הסער, וזה ולישרי לב שמחה הם הספנים המשעבדים לבם לאביהם שבשמים וע"י חרדת הים יתפשט עקמימות שבלב וכמ"ש בפיר ברקים לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמימות שבלב ע"ש וזהו ולישרי לב מעקמימות שמחה שידעו להנצל ותמ"ל בע"ה:

אונכי בל"א רציפי אומר: נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם:

זה הצפור נקרא בל"א (דיא טויבע) ונקרא אונכי על שם נוצותיו אשר סביב לצוארו ירקרק כזהב כפז ובלשון הרמי נקרא הפז אונך, כמ"ש במסכת ע"ז ומחפים שוקיהי באונך ופי' רש"י פז, והתואר אונכי, ונקרא רציפי ע"ש טבע מיוחד אשר בו מכל שאר העופות הנוסעים בחורף לארצות החמים והם נקראים (צוג פאגען), והוא גם כן מהעופות אוהבי החום ובבוא החורף לא יאבה לנסוע ונשאר במקומו כל ימי החורף שלא לאחר התחלת ימי הקיץ ומזונו מן ציצי האילנות ובכדי להמלט מהקור נתן ה' חכמה בלבו לתועלת חיותו וקיומו יצטרפו משפחות משפחות יחדיו וירצפו ראשו של זה תחת כנף רעהו או תחת רעותה ויחברו זה לזה עשרות עד מאה וישכבו בנקרות או באגמים בעיגול ככה כל ימות החורף ועליהם יתעלם שלג או כפור וקפאו התהומות בקרח ולא יזיק להם עד בוא האביב יעוררו ויזורדו יעלו מתהומות וישובו לחיות בארץ כקדם, וכפי טבעם זה תאר אותם בעל הפרקים בשם רציפי ע"ש רצופיהם כאחד זה בצד זה ועי"ז יוכלו לחיות במים כל ימות החורף, ולפעמים מוצאים אותם הדיגים במכמורות ומביאים אותם לבית החורף ויחיו קצתם אבל החום הפתאומי בלתי משוער לטבעם ימית אותם אחר כך, ומה רבו נפלאות ה' המשער חום האביב כפי טבעם יקומו ויחיו:

ועתה נתבונן בה בינה עולם התועלת היוצא מטבע זה הנמצא לכל אדם בפרט, ולנו סובלי הגלות אסירי התקוה בכלל יתכוונו זה העוף לבחור העוני והיסורים למען הטוב והישועה כי בוא יבוא אח"כ ולבלי היות בועט ביסורים הבאים מאתו ית' ולבל נתרעם על מדותיו ית', כי לא יתכן הטוב המקוה כי אם בקבלת הרע והיסורים באהבה וכמ"ש רז"ל הנעלבים ואינם עולבים שמחים ביסורים ועושים מאהבה עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו אחר החושך קדם לו ככה לא יתכן אור הישועה אם לא תקדם חושך היסורים וכמו זה הצפור בוחר להיות כמת במים ובקור למען יתכה עת האביב, זאת ועוד אחרת ילמדנו זה הנמלא וישית עצות בנפשינו איך להקל סבל הצרות והעוני שלא נרבוץ תחת משא הגלות והשעבוד ונאמץ כח ונחזק מתנים לקראת כל צרה ומצוקה במה שנקח טבע רציפתם שהחכימם הטבע להקל מעליהם

לזה אמר הקדושה בלי שום פניה לתועלת עצמו כי אם על צד החסד הגמור, והנה ב"ו ידו קצרה ואם יתן לאחד בשפע יתמעט אצל אחרים אבל הקב"ה ידו רחבה והוא זן ומפרנס לכל באי עולם ולא יתחייב מרבוי לאחד מעוט לאחר, ואחר אמר ההבדל העצמי אשר דברנו בקודם במה שאמר ולא נבוש ולא נכלם לעולם ועד כי הנזון ע"י האדם הבושה ממנו בעוה"ז הוא ידוע ונוסף ג"כ הכלימה בעוה"ב שמשתתף עמו אחר בחלקו ע"ד שאמרו רז"ל בגלל החכמים בגלל הכסף כמו יששכר וזבולון זה עסק בסחורה וזה עסק בתורה ופה בעוה"ז נתן לו זבולון פרנסה ושם יהי' שותף בחלק עוה"ב עם יששכר, וכדי בזיון לתת חלק מעולם קיים תמור מעט הנאה בעולם עובר, מה שאין כן בנזון מידו ית' לא יבוש בעוה"ז כי כל הבריות נזונין מידו ית' ולא יכלם בעוה"ב כי יהי' לו לבדו ואין לזר אתו, ועל זה תעורר אותנו זה הנמצא והוא העסית במה שטבעו להתרחק מהנאת בני אדם וטובתם רעה הוא לו כאלו תאמר מה לי להשען בעסקי פרנסתי על נברא חסר כמוני יוסף ממנו חסרונות כנ"ל כי אם עזרי מעם הוי' עושה שמים וארץ, ואמר עושה בכל עת בהוה והוא ענין הקיום הנמשך להם מאור פניו יתברך אשר באמצעות השמים והארץ מזונם וחיותם של כל הנמצאים ע"ד אענה את השמים והשמים תענה את הארץ והם יענו את הדגן והתירוש ומכין מזון לכל בריותיו והמש"ל:

ציה אומרת: אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה:

על זה הנמצא כתב הגאון יעב"ץ בסידור שלו שאין כאן מקומו אבל שייך אחר שיר המדבר ופי' ציה הוא מדבר כמו ישושום מדבר וציה ויהי' מקום זה הנמצא כאן אצל העופות טעות, אמנם לפי דעתי אין כאן טעות כלל וכאן נמצא כאן הי' ומקומו ראוי לו אצל הוא עוף ידוע המראה לספנים ומודיע אותם עת בו הרעש, וידוע הוא מפליאת טבעו אשר נטע בו הבורא לתועלת בני אדם יורדי ימים להכין עצמם לשמור האני' שלא תשבר ובלע"ז נקרא (דער שטורם פאָגעל) עוף הרעש מטעם הנ"ל ונקראת ציה שנמצאת לרוב אצל הספינות ובלה"ק יקרא הספינה ציה כמו הלכו בציות נהר, צי אדיר, אשור יבדה לציים, ובעל פ"ש תאר הנמצא כפי הנלמד ממנו ועי"ז הפלא הנלמד ממנו יורה עליו הכתוב המיוחס לו יפה וברור, וז"ל בעל ספר ראשית למודים עוף הרעש (שטורם פאָגעל) הוא המשוטט תמיד על פני הים וכאשר יתקרב אל הספינה ויתראה לספנים אז יודעים כי קרוב הרעש לבוא עכ"ל, והנה זה הנמצא יעורר להתבונן חסדי ה' על בני אדם וחמלתו עליהם להודיעם טרם תהי' הרעה ויחשבו מחשבות להמלט ממנה, ויתכן שעל זה העוף הנפלא אמר רבה ב"ב הנה זימנא חדא הוי אזלינן בספינתא וחזינא ההוא צפרנא דקאי עד קרסולי' במיא ורישא ברקיע אמרי ליכא מיא הכא נחית לאיקורי' נפשן נפיק ברת קלא לא תיחות להכא דנפל חצינא לבר נגרא והא שבע שנין דלא מטיא לארעא ולא משום דנפישי מיא וכו' ע"כ, כוונתו דרך חידה על העוף שזכרנו שמודיע מהרעש שיבוא וזהו ההוא צפרתא ולא אמר עופא להורות על מה שאמרנו בשיר הצפור כי זה השם יאמר על קטני הכמות וקאי עד קרסולי' במיא ורישא ברקיע אמר בהיותו מרחף על דופני הספינה ורישא ברקיע ע"י צפצופו ברישא מודיע לנו מה שיהי' ברקיע השתנות מסער וסופה שיבוא, ואמרתי ליכא מיא הכא ירצה רבב"ח לא ידע מטבע זה העוף וטבע העופות להתראות סמוך ליבשה להשיג מזונם ולא יתראו באמצע הים לכן כשראה העופות סמוך לספינה סבר שקרובים ליבשה וזהו שאמר ליכא מיא הכא איחות לאקורי נפשן שחשב לרחוץ במים כי קרוב ליבשה אינם עמוקים כ"כ, נפק ברת קלא לא תחות להכא דנפל חצינא לבר נגרא והוא הפלגת עומק המים דרך גוזמא שאין להשיג התהום ומספר שבע מצינו על ההפלגה כידוע, ואמר מה שתראה העופות אצל הספינה לא משום דנפישי מיא כי שם לא יהי' עופות אלא משום דרדיפי מיא סימן העופות לא להורות קרוב היבשה

אבל

המזבחות ויתרו קיניהם, וזהו שסיים אשרי יושבי ביתך ויסיבה לשון המתנה כלומר המצפים באמונה להיות יושבי ביתך עוד יהללוך סלה ולא כשני בתי ישראל הראשונים אשר נחרבו ולא הי' ההילול סלה אבל לעתיד עוד יהללוך סלה, וזה מה שרצינו לבאר:

סנונית אומרת: למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך:

הצפור הזה מצפצף תמיד בקול ולכן אמרו רז"ל סנוני' כשר לטהר בו את המצורע, ובמדר' ילמדנו ע"פ ולקחו שתי צפרים אמר ר' יודא בר' סימון אילן צפורי' קולנין אמר הקב"ה יבוא הקול ויכפר על מעשי קול, ובערכין אמר ר' יהושע בן לוי מפני מה אמרה תורה מצורע יביא שתי צפרים לטהרתו הוא עשה מעשה פטיט אמרה תורה יבוא עוף פטיט ויכפר על מעשה פטיט, והנה על ידי צפצופו יעורר את האדם המתבונן לשמור פיו ולשונו מלדבר לשה"ר ורכילות כי אם ליחד הקול והדבור במה שיתן כבוד להבורא שברא על זאת התכונה כמו שהעוף טבע צפצופה מלובש בה רצון יוצרה שעשאה על זאת התכונה, ואם לא למד מהעוף וקלקל בלשונו נלקה בצרעת וכאשר ישוב ויטהר מוכרח לקחת זאת הצפור ולשחטה על מים חיים לכפר עליו, ועתה כאלו הצפור והיא הסנונית אומרת שמע לעצתי ושמור כח הדבור לזמר לכבוד ה' והוא למען יזמרך האדם כבוד ואז נראית שתיהם האחד ולא ידום שלא יצטרך ללקות בצרעת ולהיות בדד ישב וידום כדין מצורע ועוד ה' אלהי לעולם אודך שלא יצטרך לקחת אותי ולהמיתני בעבורו ואז יוכלו רבים לקחת ממני מוסר בחיי וכאלו אשיר ואודה אותך ע"י טבעי זאת יחשב שירה כנ"ל, והמש"ל:

טסית אומרת: עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ:

טסית הוא צפור דרור שאינו מקבל מרות וכתב בספר ב"ח לאריסטו שהם חלשי הרגל ואינם הולכים כי אם מעט ותמיד פורחים באויר ולזה נקרא טסית והוא פריחה פתאומית ממקום למקום, והנה ע"י טבע זה המין יעוררו את המשכיל להתבונן נפלאות ה' אשר חנן לכל יציר מזונו לפי טבעו ומקומו העופות הביתיות מוכנות ע"י האדם ונכנעים אליו, אבל זה המין כשמו כן הוא ואינו תולה בטחונו על האדם כלל ולזה נקרא דרור שאינו נכנע ואינו מקבל מרות מהאדם, כי יש כמה עופות חפשיות וכאשר יפלו בידי האדם יכול האדם להרגילם לאט לאט להיות נשמעים ונכנעים אליו, אבל זה המין נשאר בהפשיותו תמיד ומזון מהטבע כפי אשר תשיג ידו, ומזה ילמוד האדם דעת להסתפק במעט המושג לו מיגיע כפיו לאכול ולשבוע מאשר חננו ה' מלהשען ולצפות על שולחן אחרים מלא דשן כסעודת שלמה, כי אז יוכרח להיות שח ונכנע לבשר ודם שאין לו השועה אשר מתנתם מעוטה וחרפתם מרובה, והוא מה שאנו מתפללים אחר המזון אשר תקנו לנו קדמונינו בברכת הארץ ונא אל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם וכו' כי אם לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד, אמר ד' מעלת בזון מאתו יתברך ולהפך יש ד' חסרונות הבזון ע"י בשר ודם, האחד כי מתנת ב"ו חסרה כנ"ל מתנתם מועטת כנגד זה אמר כי אם לידך המלאה, והב' בשר ודם מדרכו לקפוץ את ידיו ולזה צריך להזהירו פתוח תפתח את ידך ולא תקפוץ לזה אמר ידו של הקב"ה הפתוחה, וכאשר יקרה לפעמים בשר ודם המתנדב ונותן מלאמו לדל לא ימלט מאתו תועלת לגרמו' לזה

ויהי' הפועל אשר עשינו לסניגור לומר למלך ראה איך בחיים ומסר עשו לו על פי פקודתך הדבר אשר היו השועת נפש האיש בו ואיך לא תרחם עליהם להושיע נפשם ג"כ מענין התלוי בידך, והנה אנחנו נקוה מאתו ית' לרחם עלינו ולהושיענו מכף אויבינו אשר בו ית' תלוי. חיותינו ופדות נפשינו ועינינו כלות ומיחלות עד יחנינו, והנה הפקדנו מאתו לרחם על ברואיו האומללים והנרדפים כמצות שלוח הקן, והנה אם נקיים מצותו ית' ונחום ונרחם עליהם יהי' זאת המצוה לסניגור לרחם גם עלינו הנעשקים ונחמסים ונרדפים מהקמים עלינו, וזה שאמר אם קיימת מצוה זו לשלח האם יקם גם הוא ג"כ מה שעליו ית' לשלוח לנו ישועתינו ופדות נפשינו להשיב לב אבות על בנים ע"י אליהו זכור לטוב, וכמ"ש הנביא ובפשעיכם שולחה אמכם, ויהי שולח תחת שלח, וכמ"ש הנביא צוד צדוני כצפור אויבי חנם ואמר הושע יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור וכמ"ש במדרש ע"פ כצפור נודדת מקינה כן איש נודד ממקומו אין איש אלא הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה ואין צפור אלא ישראל ע"כ, הרי ענין גלותינו נדמה ממש לצפור הנודדת מן קינה, ולכן הקב"ה לא ישקוט עד אשר יגן עלינו מרודפינו וישלח לנו גואל צדק וישיב אותנו אל קינו המיוחד לו והוא ביהמ"ק שיבנה ונלמוד ישועתינו בראי' מוכרחת ממין הצפור הנה שהם נרדפים ונטרפים מהעופות טורפים כפי השכל יראה שיבוטלו הנרדפים לגמרי מ"מ אנו רואים שהמינים חיים וקיימים נצחים ולא קרה מיום ברוא עולם עד הנה שיתחסר מין ממיני קטני הרמש, אולם ה' בחסדו יציל הנרדפים מיד רודפיהם בכדי שלא יכלו וק"ו שלא יעשה עמנו כלה כחטאינו ח"ו וזה מאמר המשורר נפשינו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו עזרינו בשם ה' עושה שמים וארץ, ירצה כמ"ש מקודם לולי ה' שהי' לנו וגו' אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו, אבל נפשינו כצפור נמלטה בעבר על ידי השגחתו ית' וזה שאמר הפח נשבר ואנחנו נמלטנו ואין בטבע הצפור הכלם לשבור הפח כי אם להשמט. וממנו אבל השכלה בשבירת הפח מוכרח להיות להצפור עוזר לה מחוץ ע"י אדם ככה ג"כ בעבר לא נושענו בטבע כעבד הנשמט ובורח מאדונו כי אם ע"י עוזר מחוץ לטבע ע"י שבירת משנאינו והוא הפח תהו הפח נשבר תחילה ואח"כ ואנחנו נמלטנו וזה לא יתכן בטבע כי אם עזרינו מעם ה' עושה שמים וארץ והבונה את הטבע יכול להרסה ג"כ והקב"ה נדמה בערכינו כביכול לצפור המגין על אפרוחיו ועתה בעוה"ר לקחו האומות האפרוחים ממנו, ואמרו על זה במדרש ע"פ שקדתי ואהי' כצפור בודד על גג, שקדתי להכניס אתכם לארץ ישראל להיות כאם רובצת על האפרוחים ככה הי' שכינת כבודו חופפת עלינו כל היום, ועתה גרמו עונותיהם של ישראל שאמר הוא ית' ואהי' כצפור בודד וגו' במה שגלינו מארצינו, ואמרו עוד על זה במדרש איכה ע"פ כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתיך, כתוב בתורה לא תקח האם על הבנים וכו' ובזוה"ק אמרו על זה עוות דינא אשתכח והם ענין הכרובים הפורשים כנפים וד"ל, והנה הצפור יעורר אותנו על מדת רחמנות לרחם אומללים, ונחזיק במדות הבורא הרחמן לקרב הנרחקים והנרדפים ולהחזיק בידי המטים להרג ומקוה לו לקרב אותנו ולפקוד צפור בית ויונת אלם הנפנף בקול רינה וישועה, והנה מה שסמכו לזה הנמצא זה הכתוב גם צפור מצאה בית התחלה אמר מה ידידות משכנותיך ה' צבאות נכספה וגם כלתה נפשי וגו' והוא כי על גג בית המקדש הי' אמה כליא עורב שלא יעמדו העורבים ושאר עופות הגדולים הטמאים וזכר עורב מפני גנותו הידוע לכן אין לו מקום על גג בית המקדש יען הוא אכזרי על בניו, ובבית זה שוכן הרחמן על הבריות ובפרט על בניו החוסים בצל כנפיו, אבל הצפרים הקטנים המקננים בגגות בלי ספק הי' להם קינים על גג בית המקדש וכשחרב ונשרף נשרפו גם קיניהם ותולים בטחון אפרוחיהם אשר אבדו על חורבן מזבח ה' וכאשר ישוב המזבח אי"ה אז ינחמו ג"כ בשוב אפרוחיהם, ולכן אמר ע"ד מליצת השיר מה ידידות משכנותיך ה' וגו' לבי ובשרי ירננו אל אל חי, כמו גם הצפור מצא בית שם כדרכה לקנן על הגגות ודרור קן לה ועתה כאשר נחרב שתה אפרוחי' את מזבחותיך ה' צבאות והוא ע"ד הפלגה אם עונותינו החריבו נוה אלה הצפרים בלתי נאשמים מדוע אבדו קיניהן עם אפרוחיהם והכונה על הצדיקים ועוללים יונקי שדים בלתי אשם מדוע יסבלו גם הם כל הרעות, וזהו שאמר מלכי ואלהי כלומר עלי אתה אלהים ומלך לשפוט אותי על חטאי אבל אלה הצפרים שאחוזות אינם בכלל העונש לכן בעבורם תשיב

האמות בפה וכמו שנבאר במה שיבוא, הנה שיוין עוף טהור שאינו דורס ונאמר כי יקרא קן צפור וגו' ואמרו רז"ל (חולין דף קל"ט) קן מ"מ צפור טהורה ולא טמאה, ואמר עוד שם (דף ק"מ) עוף טמא רובץ על ביצי עוף טהור וטהור רובץ על ביצי עוף טמא פטור מלשלח, בשלמא עוף טמא רובץ על ביצי עוף טהור דהא צפור בעינן וליכא אלא טהור רובץ על ביצי עוף טמא וכו' הא צפור איכא ע"כ, הרי ראי' גמורה להנחותינו שעל עוף טמא לא הונח עליו שם צפור אמנם כל צפור טהורה תאכלו ויהיו שם צפור הנזכר בפרק שירה שם הסוג הכולל כל הנחמסים והנרדפים ונעשקים מיד עושקיהם הם המעוררים אותנו על התבוננות מדה טובה יבחן מהם בכלל לבד מה שיעוררונו פרטי כל מין ומין מלבד טבעיהם המיוחדים על מדות פרטית כיונה ותרנגול נשר כנ"ל:

ועתה נתבונן הענין הראוי למתבונן מכלל המין מה שלפנינו כמו שהביאו מסדר פרק שירה ענין הנלמד מסוג המים בכלל ונהרות ימים ומעינות בפרט, ומעורר אותנו זה הסוג בכלל להיות מהנעלבים ואינם עולבים מהנרדפים ואינם רודפים וכמ"ש שלמה בחכמתו והאלהים יבקש את נרדף ולכן בחר ה' לחלקו להקריב קרבן אליו ג"כ מהנרדפים דוקא כתורים ובני יונה וגם מהבהמות דוקא הנרדפים ולא מהרודפים כטלה שור וגדי וכנסת ישראל נמשלה ליונה הואיל והיא נרדפת תמיד מאו"ה והוא עומד לימין אביון כמ"ש רז"ל בכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו וכו', וזהו ממדת טובו יתברך במה שאוהב בריותיו שהם מעשי ידיו ומי אשר מציאותו אלם עומד לימינו ועשה בכוונה גדולה וחכמה עמוקה שימצאו בעולם חזקים וחלשים אף שלא קצרה ידו ח"ו מתת לכל ברי' חוזק מציאותו מידו הבלתי ב"ת, אמנם גזרה חכמתו שיהי' דוקא באופן זה בין הנבראים ללמד לאדם דעת להדמות לבוראו לעשות צדקה ומשפט בארץ לשיהיו נעשקים ועושקים על ידי בחירת בני אדם והוא יעמוד לימין הנעשקים להציל עשוק מיד עושקו וידעו ויבינו כי כאשר בתחילת הבריאה נתן מציאות לנעדרי מציאות ולא סר מהיות פועל זה בכל עת ובכל שעה כמו שכתוב לה' הישועה וכמ"ש אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברוב כח שקר הסוס לתשועה וגו' ואחז צדיק דרכו

יתברך לעשות משפט לנעדרי הכח ונעשקים כי זה רצונו יתברך:

והנה שנו חכמים (ברכות פר' ה') האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' משתקין אותו, ובמדרש פרש' כי תצא אמרו ז"ל למה תינוק מהול לשמונה שנתן הקב"ה רחמים עליו וכו' וכשם שרחמיו על האדם כך כן רחמיו על הבהמה שנאמר ומיום השמיני והלאה וגו' ולא עוד שאמר אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד וכשם שנתן רחמים על הבהמה כך נתמלא רחמים על העופות מנין שנא' כי יקרא קן צפור לפניך וזהו שאמר הכתוב ארחם חיים כן תפלם וגו' הרי לכאורה דברי המדרש סותרים למשנה מפורשת הנ"ל, וז"ל הרב המורה (פרק מ"ח ח"ג) כי לפי שנמצאת בב"ח אהבת הבנים וחמלתם הטבעית ומצטערו ברעתם כאחד האדם לזה אסרה התורה לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד כי בשלא יוכלו לשחטם יחד לא יביאום יחד אל המטבחים לעמוד האחד על דם חבירו וה"ה בשלוח הקן שאם יקח האם על הבנים כבר יבוא לשחטם כולם זה בפני זה והרי צער גדול עכ"ל, אמנם מה שכתב רש"י על מאמר האומר על קן צפור יגיע רחמיך משתקין אותו לפי שעושה המצות רחמים ואינן אלא גזירות יאמר שזה דעת מי שחשב שאין שום טעם למצוה כבר השיב הרמב"ן ז"ל עליו יפה דאפי' הכי יש טעם מושכל אין לומר שהטעם הוא להגיע רחמיו יתברך על אלו הנמצאות הקטנות בזה השעור אך הטעם הנכון הוא להשלים תכונת האדם ומדותיו ולהרחיק פעולת האכזריות ממנו כי הוא מה שרצהו הרב עצמו בזה והוא נכון, והרמב"ם לקח זה מדברי המדרש כנ"ל ואין סתירה כלל והבן, ובמדרש מאי דכתיב שלח תשלח את האם וגו' אמר ר' תנחומא אם קיימת מצוה זו אתה ממהר יום בוא אליהו דכתיב כי הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול וגו' והשיב לב אבות על בנים, דבר גדול דבר הדרשן האלהי כי הדבר אשר נפשינו כלתה לעזרת מלך או שלטון יעשה למו וטרם נשיג מבוקשתינו בא הפקודה מהמלך או השלטון לעשות לזולתינו מעין הדבר ההוא אשר הוא ענין מבוקשתינו לאיש אשר תשועת נפשו תלוי בידינו ותפלתינו, הלא חיש מהר כנשר אם נשלך להושיע האומלל אשר תשועתו תלוי בידינו ועי"ז נאות כה לבוא לפני המלך לשאול ג"כ תשועת נפשינו

ויהי'

לו, כאומר כמו שמבטא המלות הנטוע בו מידי אדם מיוחד ובטל לשעשעיהם ולא לתועלת עצמו כלל כן יהי' כח הדבור הנטוע בהם בטבע מאת יוצר הכל יהי' בטל ומיוחד לרצון ה' ושעשועיו וזהו הודו לה' בכח הזה, וענין אמרו בכנור בנבל עשור מודע בתר המסדר פ"ה לשום התבוננות העגור בזה הכתוב יותר מזולתו (וכבר יש בידינו דרוש עמוק מדברים העומדים ברומו של עולם על זה הכתוב המתיחס להתבוננות העגור בנוי על עומק חכמת המוסיקא עם כל פרטי' ויבואר טעם ג' כלים האלו עם חלקיהם אשר הם כוללים כל כחות המוסיקא אבל השמטתים מכאן לסיבה כמוס עמדי וחתום הדרוש באוצרותי בין הדרושים שלי קראתיו דרוש נבל וכנור) הענין להיות שענין דבור ובטוי העוף הוא ענין מלאכתי ולא טבעי רק הטבע נתנה לו הכנה יותר מזולתו ולא נמצא בכתוב סיפר טבעי על זה האופן הסמוך טבעו על ענין מלאכתי ג"כ להנדמה אליו מכל צד והוא ענין הכנור והנבל הנעשה מידי אומן להדמות לטבע קול האדם היוצא מהגרון ומתחלק לכמה פרטים ומדרגות לעורר לבות בני אדם על כח השיר כאשר שמענו כמה גדול התשוקה לשמוע קול ערב ונעים מפי משורר ומפלא בפה כמו שהי' שירי הלוים נעימים וערבים לאוזן שומעת ואלו הכלים נעשים במלאכה לצייר קולות אלו כאלו נשמע מגרון אדם עם כל פרטיהם יתנו נעימות לאוזן ואולי יותר ערבים, והבדל בין קולות הנשמעים מגרון האדם אשר הוא יודע ומבין כח עצמו וכפי רבות שעשוע ותענוג השומעים משיריו ככה יתפעל בעצמו ג"כ ויתענג ויגבה לבו על אשר אין כמוהו יאזינו רבים לקולו ואומר אני ואפסי עוד ולפעמים כאשר יכבד לה' מגרונו והוא שליח צבור אינו משים לבו על ענין כוונת התפלה כי אם על מיטב מנגינותיו יכנסו באזני השומעים ולא בזה בחר ה' וכמו שכבר האריכו ספרי מוסר הקדמונים ואמרו כי על זה נאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתי, אמנם הקול הנשמע מכנור יפה קול ומטיב נגן אין בו דעת להתפעל מעצמו כי אם כל הכחות הקבועים בו בטלים לשעשועי האדם העושה אותה ולא זולת, וכעין זה הכנור הבטל לרצון המנגן והשומעים ככה צריך המודה ומשבח בשירות ותשבחות ליוצר הכל להיות בטל עצמו ורצונו לרצון הבורא יתברך בלי שום מחשבה לכוונת עצמו כלל, וזהו הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו ואז מהם תראו וכן תעשו להדמות לאלו הכלים ממש וערך ענין אלו הכלים למנגן ככה ערך מבטא העגור והפאפאגי לדבור האדם ופה צריך האדם בכחו הטבעי להדמות ממש לאות הכלי הנעשה במלאכת ככה יעוררינו העגור להדמות בכח הטבע אשר בנו והוא כח הדבור ולהשתמש רק לשעשועיו כמו שהוא נעשה רק לשעשועינו והוא מבואר, וחמ"ל:

צפור אומר: גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך ה' צבאות מלכי ואלהי: (תהלים פ"ד ג')

ההבדל בלה"ק בין צפור לעוף הוא זה כמו שיש בבהמה גסה ודקה ככה יש ג"כ בעוף וכמו ששנו רבותינו בעוף הגס, ויהי' שם עוף מונח על בעל כנף החזק גדול ולפעמים קטן הכמות אבל הוא דורס וחומס כנשר ונץ ותחמס מהטורפים והרודפים, אבל שם צפור הונח על מינים הדקים והחלשים כיונים ותרנגולים ואוזים וכל מינים הטהורי' אשר נחמסים ונטרפים ונרדפים מהטורפים ויאמר ג"כ לפעמי' עליהם שם עוף להיותם מעופפים בעל שאינם דורסים כי אם נענים על ידי אדם או מידי הטבע אשר יעופפו באשר ימצאו מחיה יתכן כי לזה הונח עליהם שם צפור נגזר מלשון ויצפור שפי' לדעת רוב המפרשים בוקר וכן הוא בלשון ארמי בוקר צפרא והטעם כי העופות הדורסים גם בלילה לא ינוחו כי אם יעופפו אל קיני הנרדפים לטרף טרף אבל טבע שאינם דורסים לישן כל הלילה עד אור הבוקר ואז יקומו למזונם לצאת יקראו צפור על שם צפרא ובוקר, ולזה כאשר יציירו הנביאים איש נרדף או משולל כל טוב אחזו למשל הצפור כמו כצפור נודדת מקינה כן וגו' כצפרים

זה מהעונג והשעשוע ימצא בלב האדם ומהעוף הזה בלי ערך בראותו מעשיו הנאים באופן מה ועשו פרי ככה גם כן אמר ה' ואשים דברי בפיך ובעת נדבר דבורו יתברך אשר שם הכח בפינו לדבר יגדל ג"כ כביכול העונג והשעשוע לו יתברך ומתפאר בנו כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר. ואמר עוד מעשי ידי להתפאר, וזהו ילד שעשועים כי מידי דברי בו ירצה הדבור אשר יחדתיו בו (ובזה יובן מה שאמר דברי בבנין הכבד ולא אמר מידי דברי ממנו כפי פשט הכתוב אמנם הוראות בנין הכבד הוא לפעמים פועל יוצא לשני וכפי ביאורינו הוא נכון ומדויק והכוונה הכח הדבור שלי הנטוע בו) זהו עיקר שעשועים שלי על כן זכור אזכרנו עוד ומלת כי מורה איך הנאת שעשועיו יתברך במה שלא נשתמש בו לצרכנו כלל, וזה שצוה אותנו בתורה ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וגו' (דברים ו' ז') ואמר עוד והגית בו יומם ולילה (יהושע א' ח'), ובזה יובן מדרשם ז"ל ע"פ שומע עמי ואדברה מהיכן זכיתם להקרא עמי מואדברה ממה שדברתם לפני בסיני נעשה ונשמע ע"כ, אשר כבר עמדו על זה כל הדרשנים ליישב משמעות מלת ואדברה הוא מדבר בעדו ית' ואיך שייך הדרשן ממה שדברתם לפני ואמרו עליו איש איש ממלאכתו, אבל לי נראה כפשוטו לפי דברינו הקודמים כי הדרשן בנה יסודו דקשה לו מה שלא אמר שמעו עמי דברי מבנין הקל כמ"ש שמעו נא דברי (במדבר י"ב ו') ואמר ואדברה מבנין הכבד וידוע כי הוראות בנין הכבוד הוא פעם על כבדות הפעולה ופעם להוציא הפעולה לשני, וזהו פי' הכתוב לפי דברי המדרש שומע עמי ואדברה ירצה במה שעשיתי אותך דובר ויהי' הכוונה שומע החסד אשר עשיתי עמך אשר נתתי בך כח הדבור ועי"ז הכח אקראך עמי וזהו שומע, עמי אקרא אותך ואדברה במה שנטעתי בך כח הדבור, וקשה הלא כל בני אדם יש להם זה הכח הדבור וביאור המדרש מהיכן זכיתם אתם ביחוד להקרא עמי מכל המדברים והלא כל מין האדם יש להם כח הדבור לזה אמר ממה שדברתם לפני דייקא נעשה ונשמע ויחדתם מאז זה הכח אלי כפי תכלית כוונתי בזה הכח לזאת נקראת עמי משא"כ האומות לא יחדו זה הכח לי לכן לא נקראו עמי והענין נכון, וכעין זה ראיתי בספר בל"ע ע"פ מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' וגו' כלומר ראוי לך להשגיח על מבטא שפתיך והשתדל לקיים מוצא שפתיך יען כי זה עצמו הוא נדבה וחסד אשר דברת בפיך כלומר מה שאתה מדבר בפיך יתר מכל ב"ח והוא ענין הללו, וזה שקלס אותנו המשורר הקדוש כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה (שה"ש ד' ג') יאמר על ענין הבריאות כידוע אצל הרופאים תחלת הכרת החולי הוא בהיות שפתיו נוטים ללובן מה שאין כן אצל הבריא הם אדומים כשני ואמר על ב' מיני הבריאות על הגוף ועל הנפש וכשם שבריאות הגוף יוכר ע"י השפתים כנ"ל ככה יוכר בריאות הנפש ג"כ ע"י הדבור הזך והנקי ואין משתמש בו כי אם על המעט וגם זה בלשון קצר וק"ו שלא ישלח פיו ברעה ח"ו וכמ"ש שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (משלי כ"א כ"ג) וכמו שיבוא ביאור זה הכתוב בשיר השמונית, וזה כחוט השני שפתותיך על בריאות הגוף ומדברך נאוה על בריאות הנפש והוא כלי אומנות שלה אשר הוא נאה ויפה, וקלסה עוד כענין זה וחיכך כיין הטוב ירצה דבורך הנותנים טוב טעם ודעת להתווכח עם האומות אשר את ביניהם הוא ערב ונעים משמח אלהים ואנשים כיין הטוב ומזהו התשובה הולך לדודי למשרים הכוונה יחדתי חכי לדודי רק לדבר משרים והולך סב על החיך ועיקר הליכתו בדבורו הוא רק לדודי למשרים לקיים תכלית כוונת דודי אשר נטע בי זה הכח, ואמר עוד דובב שפתי ישנים וכבר מבואר אצלינו בביאורינו על נרדפים הוראת ענין דבה או דובב הוא על דבור האסור כלשה"ר ומזה מוצא דבה דבתם רעה או על דבור המותר ואינו מצוה גם אינו מוכרח לזה כל כך נשמר זה הכח בעת שהוא מוכרח לדבר בצרכי הגוף והנה דבור שאינו מצוה וזהו דובב ואז כאלו שפתי הם ישנים כי קשה לפתוח שפתי' בענין אחר שאינו לעבודתו יתברך וסגור על שפתי לאמר רק אני לדודי ועלי תשוקתו, ועל שמירת הדבור באופן כזה נהי' שעשועיו יתברך ויתפאר בנו כביכול כמו שיתפאר האדון והשר מהעוף בעת שהיא תבטא בשפתים המלות אשר הושם בפיה וכמ"ש הנביא (ישעיה מ"ה ג') וקורא להם אילי הצדק מטע ה' להתפאר, כל זה התעוררנו העוף אשר לפנינו על מעלת הכח הדבור ומיד כשנתבונן בו נודה ונשבח על חלקינו, וזהו עגור אומר כאלה יאמר לנו מטבעו הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו

אם בעיקרה הרשות לנו להשתמש בו בצרכי עוה"ז גם כן וכמו שיתבאר, ולא יתכן לומר שנתנה לנו בעצם לצרכי שלימות עולם הזה מזה שאנו רואים הנמצאים שאין להם זה הכח משיגים טובת עוה"ז הנאות לטבעם באופן יותר שלם ויותר מועיל מהאדם אשר כל ימיו מכאובים וחי' צער והב"ח מתפרנסים שלא בצער מזה מוכח שנתיחדנו בו בעצם להשיג ע"י שלימותינו האחרון והנצחי ולא לתועלת עוה"ז כלל, ולכן עלינו להשתדל לדבר בו רק בעניני התורה והחכמה שהוא דבר העשוי לו בעצם להשלים הנפש המשכלת אשר גם בזה נתיחדנו מכל הנבראים להיותה נצחית ותחזור ליסודה אשר ממנה לוקחה באמצעית זה הכח ויהי' לנו זה הכח כענין כלי אומנות להבדילני מאומנות שאר הנמצאים כי הם יש להם שלימות ראשון בלבד והוא מציאותם בעוה"ז לכן הם נעדרים מזה הכח והוא להורות ומופת להכיר אומן אחד מרעהו בעל אומנות אחרת שזה צורף וזה חייט וזה סופר וכדומה הלא הוא בכלי אומנותיהם, לכן כשאנו עצמינו נבדלים ומיוחדים מכל חי בכח הדבור נדע שאומנותינו אשר נוצרנו עלי' הוא ג"כ נבדל מהם הבדל עצמי אשר אין על עפר משלו ויהי' ערך יקרת הכלים כערך האומנות, וכמו שהאומן מיחד כלי אומנותו בעצם וראשונה לאומנתו אשר נתיחד בו ולא יזלזל בכלים יקרים כאלה להשתמש בהם לדברים הדיוטים כמו צרכי אכילה ושתי' כי אם להכרח גדול לפעמים ובעתים רחוקים אשר לא יתכן בלעדם, וכמו ששנינו (שבת פ') נוטל אדם קורנס לפצע בו את האגוזים קורדום לחתוך בו את הדבלה מגירה לגרור בו את הגבינה את הרחת ואת המזלג לתת עליו לקטן וכו' והטעם נ"ל לפי שזה לא יתכן כי אם לעתים רחוקים הוי מלאכה דלא שכיחא לא גזרו בו רבנן הרי כל אומן מקפיד על כליו, וכמו דבעי לומר בגמרא מעיקרא בקורנס של אגוזים ולא של נפחים ומסיק דשל נפחים נמי ומטעם הנ"ל ככה נשמור כלי האומנות שלנו ולא נשתמש בו כי אם לאשר נוצרנו עליו כענין שאמר הנביא עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, רצונו בזה האופן נוצרו בכח הדבור למעני עיקר הכוונה למען תהלתי יספרו בכח הדבור והוא עצם יצירתם בזה הכח רק שלפעמים אנו מוכרחים להשתמש בו ג"כ לצרכי הגוף אבל זה לא יהי' אלא להכרח גדול ובעתים רחוקים באופן שא"א בלעדו ומיד נחזור

זה הכלי נכבד בנקיות וטהרה לתשמישו המיוחד והוא עסק התורה וכמ"ש ודברת בם ולא בדברים בטלים וכמו שהאומן מנקה ומטהר כלי אומנותו ומחזירו לשולחן המיוחד ולא ישהנו חוץ למקומו אף אם ההכרח אלצהו להשתמש לצרכי ביתו מיד ילטשנו ומחזירנו ויניחהו לתשמישו ככה נמעיט הדבור בצרכי הגוף בכל האפשרי בנקיות ותהי' הכלי' יקר בעינינו תם לאות על יקרת האומנו' אשר אנו בו והוא שלימו' התורה הקדושה והטהורה, וזה שדרשו רז"ל ע"פ האמנם אלם וגו' אמר ר' יצחק מה אומנותו של אדם בעוה"ז ישים עצמו אלם יכול אף בדברי תורה כן ת"ל צדק תדברון והוא ממש כדברינו שהוא כענין כלי אומנות ולא נתן לנו בעצם וראשונה לצרכי עוה"ז כי בעוה"ז הב"ח אשר הם אלמים משיגים פרנסתם בשלימות יותר ואנו בעוה"ז ישים עצמו אלם אמנם צדק תדברון בד"ת אשר הוא אומנותינו המביאה אותנו לתכלית האחרון והנצחי אשר היא ר"ל הכח הדבור הוא כלי אומנות להכין לנו עוה"ב והוא מבואר, ועל כל הדברים האלה יתכוונו העוף אשר לפנינו אשר נוצר בטבע מוכן לקבל אתו מבטא בלשון בני אדם כאשר ילמדהו במקרה דמיון מה לכח הנטוע בנו בעצם בשלימותו והמבטא אשר ילמדהו הוא ענין מלאכתי מידינו לו וממנו נראה ונכיר מעלת זה הכח הנטוע בנו בטבע בלי יגיע ועמל כפי מה שאנו רואים כמה מהיגיעה והטורח יש לבני אדם להכין זה העוף לצפצף אתו מלות דמיון מה לכח הדיבור, וגם זה לא לתועלת עצמות העוף כי בהיותו ביער ושולל ממבטא מלות אלה ישיג שלימותו יותר כפי טבעו ותפשיותו הנכסף לכל ב"ח בטבע אמנם המלות האלה אשר טרח האדם ללמדו הוא רק לשעשועי המלמדו והמטביע בו המלות האלה להיותו דבר נפלא לעשות מבלתי מדבר דמיון מה למדבר והעוף לא ישתמש בו לצרכו כלום כי אם כפי המלות שלמדו האדם לשעשועיו, וממנו נראה וכן נעשה בכח אשר הוא בנו בעצם ביתר שאת ויתר עז מעשה ידי יוצר ולא נטע ה' זה הכח בתוכינו כי אם ג"כ לשעשועיו כנ"ל עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו וזה שקרא אותנו הנביא נטע שעשועיו (ישעי' ה') ואמר ירמיה (ל"ב) הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד ואפשר לכוונתינו שנכי' כמו העוף בעוד ידבר המלות המיוחדות למדהו האדם

מה

ולא רצה לפעול עמהם גבורה אמיתית כגבור ממש כי אם כגבור מתרונן וגו' ומה שהושיעם הי' רק לשעה וזהו ויך צריו אחור כי המצירים לישראל נקראו ג"כ צריו ע"ד עמו אנכי בצרה, ירצה מה שויך צריו לא הי' הכאה מוחלטת כי אם הכה אותם אחור שהפכו הגוים עורף ושבו אחור רק לשעה אבל אח"כ היו חוזרים עוד על ישראל רומז על ימי השופטים והטעם שלא הכה אותם מכה בלתי סרה ואבד עולם משום כי חרפת עולם נתן הגוים האלה למו לישראל ויהי' למו חוזר על ישרא' בכדי לנסות אותם כמ"ש להם יהושע כי לא יוסיף ה' וגו' והיו לכם לפח וגו' ולצנינ' (יהושע י"ג כ"ג) וזה טעם למה שויך צריו אחור בלבד ולא כלה אותם לגמרי להיות חרפת עולם וגו' וכאמור וביאר למה שוימאס באהל יוסף וגו', הורה כי אף בעת הקיץ ה' אז להושיע אותם מיד שוסיה' הי' כישן ולא כניעור אשר לא יפעול גבורה עצומה מוחלטת להיות' בלתי כדאים לישועה אמיתית לזה לא הי' אלא ויך צריו אחור וגו' כנ"ל, וזה כוונת המדרש על פסוק הקיצה לפקוד וגו' לפי שבעוה"ז הקב"ה עושה את עצמו

יען לזה שאין הדין נותן שיגאלו ירצה אף שמגיע הקץ ה' להשועת ישראל לא היתה התשועה כי אם לשעה, כישן לזה שאינם זכאים כנ"ל ומביא ראי' ויקץ כישן ה' וכנ"ל וכביאורינו וזהו אומרם ויך צריו אחור אבל נשארו עדיין בתוקפם והוא כמעשה הישן או הגבור המתרונן מיין שאין בגבורתו ממש כי אם לשעה, אבל לעתיד לבוא כשיגיע הקץ הקב"ה יעור עליהם שנא' הקיצה לפקוד כל הגוים ובאותו שעה אל תחון כל בוגדי און סלה מה שאין כן אם לא הגיע קצם של הצרים עדיין רק התעורר הנקימה מצרותיהם של ישראל וכמ"ש שם ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים י' ט"ז) לזה הי' הדבר תלוי בזכות ישראל אם לגאלותם או להכותם אבל עתה ימשך תשועות ישראל ונקמות האומות כאשר הגיע קיצם אז לא יזנחו ישראל אם הם זכאים לזה או לא אבל יהי' כמאמר הנביא שלחו מגל כי בשל קציר ואז יהיו ישראל נושע בה' תשועת עולמים וקווי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא יגעו ילכו ולא ייעפו כי מרחמם ינהגם והלך מלכם לפניהם וה' בראשם אמן ומש"ל:

עגור אומר: הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו: (תהלים ל"ג ב')

הנמצא הזה הוא עוף אשר נוצר בטבע קולו עב וצלול ולשונו רחב מוכן לקבל איזו מבטא בלשון בני אדם ע"י הרגל כשמלמדין אותו ונתגדל בהיכלי השרים והמלכים לשעשוע והמה מחוכמים מאוד מלאים מרמה, יתבונן המשכיל מדבר נפלא כזה ויפקחו עיני מי שיש לו עינים לראות מפלאות תמים דעים ולהבין ולהשכיל מעוף השמים וכל יציר נוצר כי לא לתוהו הטביע היוצר בכל מין פרטי טבע פרטית מיוחד משאר המינים, ופליאה נבדלת ומיוחד מפלאי שאר היצורים למען העמיד האדם כלול בשלימותו המקובץ מאותות הנמצאים למיניהם ואוי לעינים מוכי סנורי הפתיות ומסוה הסכלות על פניהם בל יראו גאות ה' הנשקף מאשנבי כל נמצא המושם לנוכח עיניהם ואור חכמתו המתנוצץ מבעד חגוי ילדי הטבע למיניה' ועליה' אמר דוד כי לא יבינו אל פעולות ה' וגו' (תהלי' כ"ח ה'):

הנה נשית לב להתבונן חכמה הנראית בהנמצא הזה אשר לפנינו והלמוד היקר אשר נלמוד מטבעו הנ"ל, כי ממנו נראה מה טוב חלקינו וגורלינו במתנה טובה אשר חנן לנו יוצר הכל הוא כח הדבור הבדל הבדילני יוצר הכל מכל משפחות האדמה ובה נעלינו מכל הנמצאים זולתינו לכן בואו ונחזיק טובה לו ית' בחיבה יתירה אשר חבב אותנו וניחדנו לכבודו ולא נרחיב פה ונמלאנו בדברים פחותים כמי שיש לו דבר יקר הערך ומכיר מעלתו ויקרתו יצניענו בחדרי חדרים ולא ישתמש ממנו כי אם לעתים מזומנים לצורך גדול ולענין נכבד להתגאות בם בשבתו עם זקני ארץ, וכאשר יפחית מעלתו ויגנה יפיו זה לאות כי אינו מכיר יקרתה והדרתה ועליו נאמר למה זה מחיר ביד כסיל וגו' והוא כח הדבור שניתן לנו לשלימותינו הנצחי בעצם וראשונה ולא לשלימות העוה"ז, כי אם

אכן לכן בעינו יהי' מגד החסד ואם לא יהי' מגד הרחמים. ועי"ז המשביע בטוב עדיך, כי במה שעבר הי' מגד הרחמים אף שלא הייתם כדאים לכן תהיו בטוחים ג"כ עתה תתחדש כנשר נעוריכי, כאשר הי' בימי קדם ואשא אתכם על כנפי נשרים, כנשר יעיר קנו כנ"ל ויהי' עושה צדקות ה' עמכם אף אם אינכם ראוים מגד עצמיכם כי אם יתעורר רחמנותו עליכם לסיבת משפטים לכל עשוקים. כמש"ל כי אלהי משפט ה' וגו', אלא זה שיודיע דרכיו למשה והם י"ג מדת הרחמים אלא בני ישראל ראו עלילותיו מכבר בגאולה הראשונה העלילות והמפעלי' הנמשכים ממדות האלה, והשב המדו' רחום וחנון ה' ארך אפים ורב חסד ואמת חשב ג' מדות הנ"ל חסד גבורה רחמים ומזה תדעו כי לא לנצח יריב וגו':

ונשוב לענינינו מהתבוננות טבע הנשר איך יתנהג עם בניו ככה התנהג עמנו הבורא ית' ונקוה לו ג"כ עתה שיעשה למען רחמיו המרובים כי קיום העולם על ידינו כמ"ש ובחסד עולם רחמתיך (ישעיה נ"ד ח') ירצה בחסד שיתקיים עולם הנברא למענינו לזה רחמתיך כי בעבור שהנהגו בני אל חי והתנהג עמנו ברחמים גדולים כנשר עם בניו ועתה עזב אותנו זה כמה ביד אויבינו החושבים להשכיח שם ישראל, טבע הנשר יעורר אותנו לבל נאבד תקותינו אף אם אין אנו זכאים לחסדו הגדול מגד שאין בנו עושה חסד אוהבי משפט גם לא מגד הדין לא יבצר בו יבוא ישועתינו מגד רחמיו המרובים:

והנה כבר כתבנו כי הרחמים הוא מב' מינים אם הטובה מושך מרשעת אויבינו אתנו עד בלי די וכמו שכתבנו לעיל ואמר הנביא אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה אז יקום אלהי המשפט להעלות חימה ולנקום נקם להמכבידים עולם עלינו. או אז ימשיך הרחמים והנקמה ויהי' טוב לנו, או בהפך כי יש אנשים בתוכינו החפים מפשע ולא עון למו ומפשע עמי נגע למו ועם כל זה הם סובלים מכות ממעוני כבל ולעומתם ימשך הנקמה מהרחמים, והנו נשר אומר מהתבוננות טבעו אשר הוא רחמני על בניו ובשיבתם הוא אכזרי על אחרים כאלו אומר ומעורר אותנו הנהגת הבורא יתברך אתנו כמוהו, ובעבור התאכזר על העכו"ם למענינו והלואי שיהי' עתה בהפך שירחם עלינו מגד שיתאכזר על האומות כפי מדתם אשר זדו עלינו וכאלו יאמר

ואתה ה' אלהים צבאות אשר בראת כל צבאות העולם לתכלית שיקרא שמך אלהי ישראל ועתה עזבתם זה כמה הקיצה עתה לפקוד כל הגוים אשר פזרת אותנו בהם והם העבירו עלינו את הדין במה שהכבידו עולם עלינו יתר מאוד ומאשר גזרת תפקוד עליהם חטאתם ותעורר רחמיך עלינו זה בחינה הא' הרחמים אשר יתעורר מפאת הדין ועוד מבחינה הב' אל תחון כל בוגדי און סלה אותם אנשים צדיקים הסובלים צרות ומצוקות בחנם בלי פשע יקראו המציקים בוגדי און סלה כי האומות אשר ישלטו על אנשינו האשמים אשר בדין באו לידם לא יתכן לכנות אותם לנגדינו בוגדי און סלה כי ההתחלה בדין באו עלינו והם רק בוגדים על ההוספה אשר עזרו לרעה לא כן אלו השולטים על הצדיקים החפים מפשע נוכל לכנות אותם בוגדי און סלה והבן, והנה מאשר תרחם על הנקיים וצדיקים האלה ימשך הנקמה על הבוגדי און וטוב לנו גם כן, וכאלו הנשר יעורר אותנו על זה כאלו אומר להקב"ה שלא טבעי לרחם על בני והטבע נתונה אלי מאתך ואתה השכח את בניך ולא תפקוד על אויביהם:

ובמדרש שוחר טוב אמר על זה הכתוב הקיצה לפקוד וגו' לפי שבעולם הזה הקב"ה עושה עצמו ישן למה שאין הדין נותן שיגאלו שנאמר ויקץ כישן ה' כגבור מתרונן מיין וגו' (תהלי' ע"ח ס"ד) אבל לעתיד לבוא כשיגיע הקץ כביכול הקב"ה נעור עליהם שנאמר הקיצה לפקוד כל הגוים צבאות שעה אל תחון כל בוגדי און סלה ע"כ, והכוונה כי קשה לו להדרשן מה זה פה אומר הקיצה לפקוד וגו' ומצינו להלן אומר ויקץ כישן ה' וגו' ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו וגו', הוליה מה הדרשן ההבדל בין שם לכאן לפי שבעולם הזה וכו', ונבאר התכת הכתובים שם התחלה הולך ומספר טובות הבורא יתברך עלינו והמה מרו ועצבו את רוחו כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו וגו' וישובו וינסו זכר חטאת ישראל ואשר עם כל זה התמידו טובותיו עליהם וזה שאמר עוד אעפ"כ ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו וגו' וינסו וימרו וגו' ויסוגו ויבגדו וגו' וסיפר עמם שמע אלהים ויתעבר ויטוש משכן שלה וגו' ויסגר לחרב וגו' בחוריו אכלה אש וגו' ואחר אשר עוד שבו ושחרו אל מגרהם ויקץ כישן ה' להיות בעזרתם כגבור מתרונן מיין

ולא

אפר אוכל משם הי' נוטל אוכל של כל ימות השנה למרחוק עיניו יביטו הי' יודע מר"ה ועד סופו הא כיצד כיון שהי' גופה ורואה בעשן המערכה עולה לדרום וכו' ע"כ, הרי העמים הנהגתו ית' עם ישראל בזמן הבית בהנהגת הנשר עם בניו אם מורה למה שאמרנו, והנה כתבנו לעיל אשר עיקר בטחונינו גם היום הוא על רחמיו המרובים כי לא כלו והוא מדתו של נשר, ואמר דוד (תהלי' קי"א ד') זכר עשה לנפלאותיו אשר עשה בימי קדם הוא למען נדע גם עתה כי חנון ורחום ה'. אמר חנון על ענין החסד חנם הבא מצד מציאות חן ורחום הוא כנ"ל על התפעליות והמית המעים בל יוכל לסבול מראות צרת נפש מעונה ומדוכה בידי אכזרי לכן יתעורר לנקום נקם מיד האכזר לא מצד מציאת חן הנענה בעיני המציל כי אם שהבט אל עמל לא יוכל לכן אמר אשר ב' בחינת הוא במה שנושע אם מצד מציאת החן במה שהבורא יתברך נקרא חנון או מצד הרחמים כנ"ל לכן נקרא רחום ה', וזהו שאמר הנביא ישעיהו (ל' י"ח) לכן יחכה ה' לחננכם כלומר ממתין ומצפה שיוכל להושיע אתכם מצד מציאת החן והוא שתוכל להמשיך ישועתכם מצד החסד ויחננכם וזהו יחכה ה' שבוא תבוא התשועה מצד החן וזהו לחננכם אולם ימשך הזמן וירבו הצרות שזכר תחילה אלף אחד מפני גערת אחד וגו' עד אם נותרתם כתורן וגו' לכן כראותו רבו הצרות מחמת המציקים אתכם ירום לרחמכם אף לא תהי' ראוים למציאת החן כנ"ל, ואמר הטעם כי אלהי משפט ה'. והבט אל עמלכם לא יוכל ומהי' טעם ירום מענין עתה ארומם עתה אנשא מהשפל ומעות דינא הנעשה בכם לא יוכל להתאפק ולהכות עוד שתהי' כדאים לחננכם בתורת חן וחסד אבל יתעורר וירום לרחמכם כביכול מצד כי יכמרו רחמיו על גודל צרתכם לעשות משפט בעושקיכם כי אלהי משפט ה'. אשרי כל חוכי לו כי הישועה תבוא ממ"נ אם על דרך החן לחננכם או על דרך הרחמים לרחמכם ומפאת כי אלהי משפט וגו', ומהי' לכן הראשון סיבת תגבורת הצרות כאשר יחכה לחננכם ולכן השני סיבת הרחמים והגאולה:

וזה שבקש דוד (תהלים ק"ב י"ד) אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, ירצה אתה תקום תרחם ציון מצד חרפת האויב שזכר בקודם כל היום חרפוני אויבי מהוללי בי נשבעו וגו' ומושך ישועתינו כאשר תנקום בחורפיך כי עת קבעת לחננה בעת אשר תמצא חן בעיניך. מצד עצמה על זה אין לתלות כי נקוה לשלום ואין טוב, נמצא בנו להמשיך החסד מפאת החן כי אם מצד בא מועד אשר יעדת להנקם מאויביך שנתמלא שאתם תחילה ומאשר נחכה להיותינו ראוים על צד מציאת החן כנ"ל, וזה שהתלונן ישעיהו (ס"ג ט"ו) הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך, ירצה הבט משמי' אל ארץ וראה והתבונן מה נעשה מזבול קדשך והוא בית המקדש שאמר שלמה בנה בניתי בית זבול לך (מלכים א', ח' ח') ותפארתך הם ישראל אשר תתפאר בהם כמ"ש ישראל אשר בך אתפאר וכמו שאמר קודם נהגת עמך לעשות לך שם תפארת ועתה נתונים למרמס ומקום משכן כבודך לבז ולחרפה לכן איה קנאתך וגבורתך לעשות בהם משפט כתוב כי אני רואה המון מעיך ורחמיך אשר על זה הוא עיקר בטחונינו כמ"ש על רחמיך הרבים אנו בטוחים כנ"ל אלי התאפקו וכיון שכן אין לנו על מה להשען כלל, כי אתה אבינו ממה שקראת אותנו בנים וטבע האב לרחם על בניו כמ"ש כרחם אב על בנים וגו' כי אברהם לא ידענו ירצה מבחינת החסד אשר הבטחת לאברהם לא ידענו כלומר לא ידע אותנו כי יודעים אנחנו בעצמנו שאין אנו ראוים לזה כי יכול להתקיים בדור אחר ואינו מוכרח ישועתינו וישראל הוא בחינת האמת וקיום ההבטחה אשר אתה מוכרח לקיים ליעקב וישראל אנו מתיראים ג"כ כי לא יכיר אותנו שיקיים בנו דוקא הבטחתו כי יוכל להיות חסדך ואמיתך לדור דור וזהו לא יכירנו לכן לא נשאר לנו תקוה אחרת כי אם מצד שאתה הוא אשר הוכח על מדת רחמיך הרבים ובפרט אשר במדה הזאת גאלתנו במה שעבר ג"כ כמ"ש למעלה כנשר יעיר קנו וגו' וזהו גואלינו מזאת המדה אשר מעולם שמך להיות הוא גואל ישראל, וזהו שאמר ירמיהו הבן יקיר לי אפרים וגו' על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאום ה' (ירמי' ל"א כ') הורה אשר ישועתינו תהי' מפאת מדת הרחמים וזהו שסיים נאום ה' כנ"ל:

ובזה הנחמה בדברי דוד ג"כ כנ"ל (תהלי' ק"ג ב') ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי אף אם אינך כדאי וזהו שאמר המעטרכי חסד ורחמים והכוונה על ב' פנים אם

יתכו

נשרים מאי כנפי נשרים אמר רב יהודה ברחמוי דכתיב כנשר יעיר קנו וגו' והיינו רזא דאמר רבי שמעון דרך הנשר בשמים מאי בשמים ברחמוי מה נשר אשתכח ברחמי על בנוהי ודינא לגבי אחרנין כך קוב"ה אשתכח ברחמוי לגבי ישראל ודינא לגבי עכו"ם וכו'. אמר רבי חייא תמינא האי קרא דכתיב ופני ארי' אל הימין וגו' ופני שור מהשמאל וגו' ופני נשר לארבעתן הא ארי' בימינא שור בשמאלא נשר באן אתר דוכתא. אמר לי' רבי אליעזר באתרא דיעקב שריא מ"ט משום דנשר בכולא אשתכח רחמוי לבנוהי דינא לגבי' אחרנין כך קוב"ה אוביל לן לישראל ברחמוי ובדינא לגבי' אחרנין דכתיב ואשא אתכם על כנפי נשרים וכתיב כנשר יעיר קנו וגו' מכלן דנשר רחמוי איקרי דכתיב דרך הנשר בשמים בשמים ממש ובגין כך ארי' לימינא שור לשמאלא נשר בינייהו ואחיד לון אדם כליל כולהו וכולהו אתכללין בי' דכתיב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה ע"כ, ומבואר מדברי הזוה"ק כי הנשר הוא בטבעו רחמני על בניו ואכזרי על אחרים בשביל בניו וזהו ענין הרחמים שאמרנו לעיל שהוא המית המעים והתפעליות הנפש מצרת בנו ויביא את האב להתאכזר על מציקיו וכל עוד שיגדל התפעליות הרחמים על האב ככה יוגבר האכזריות הנמשך ממנו על שכנגדו וזה מדתו של יעקב שהי' לו צער גדול בבנים והי' רחמני על בניו מאוד לכן נקרא גם כן תפארת ישראל כי הוא המגביל מדת חסד לאברהם ופחד יצחק וכבר אמרנו כי זה לא יתכן כי אם במדת הרחמים אשר הוא מורכב מחסד ודין ובלשון הזוהר נקרא עמודי דאמצעיתא או בריח התיכון מבריח מן הקצה אל הקצה, וזה ג"כ ענין פני נשר אשר במרכבה מדתו של יעקב כנ"ל, וזה שאמר פני ארי' אל הימין נגד חסד לאברהם כי טבע הארי הוא גם כן חסד בעת שאינו רעב לא יזיק ושור הוא מהשמאל הוא מדת הדין פחד יצחק כטבע השור הנהגה מנגיעו דאי לא לאי לא אכיל אהו ששאל נשר באן אתר אשתכח א"ל רבי אליעזר באתרא דיעקב שרי' והוא בחי' רחמים מ"ט משום דנשר בכולא אשתכח ואמר מנא לן דנשר רחמוי כמד"א דרך הנשר בשמים והכוונה כי שמים כלול ג"כ מאש ומים וחסד הוא מים ואש הוא גבורה וכליל מתרווייהו זה דרך הנשר בשמים, וכל הענין מבואר בתיקוני זוהר חסד דרועא ימינא גבורה

דרועא שמאלא תפארת גופא המחזיק ומחבר תרין דרועין וד"ל, ואלו ג' הנהגות הם שורש לכל הנהגות העולם. וכמ"ש לעיל בחסד לבד לא יתכן להנהיג העולם לע"ע גם במדת הדין לבד ג"כ א"א להתקיים כי אם על ידי הרחמים הכלול משניהם, והנה מבואר כי תחילת הנהגתו יתברך עמנו בעת היינו לעם הי' במדת הרחמים כנ"ל ואשא אתכם על כנפי נשרים בעת היינו במצרים ועבדום וענו אותם ואמר וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו', ולזה אנו נקראים בניו כמ"ש בני בכורי ישראל ונתעוררו רחמיו מגודל תלאותינו לנקום נקם ונפרע לנו מצרותינו כמדת הנשר מצד רחמנות בניו מתאכזר על אחרים כנ"ל ככה עשה בהם שפטים למעננו, וידוע כי הטוב הנמשך ממדת הדין בנקום נקם מעושי עול ממשך טוב לאשר נעשה בו עול יותר טוב מהטוב הנמשך על צד החסד הגמור כי הראוי לחסד צריך שימצא בו לפחות ענין מציאות החן וכנ"ל בראשית דברינו אבל הטוב הבא לנעשק מצד נקמת העושק על ידי המית המעים ומהמרחם הנתעורר להציל עשוק מיד עושקו אינו מבחין אם יהי' הנעשק ראוי או בלתי ראוי וכאשר הי' במצרים הללו עובדי עבודה זרה והללו וכו' אבל נגאלו מצד התעוררות רחמיו יתברך ע"י צעקתם הדיחו הרעה על מצרים וכמ"ש במדרש הויה על ישראל אלהים על מצרים, ירצה כי הדין הנתעורר על מצרים הי' ממדת רחמיו המתעוררים לצרות ישראל לזה לא הי' להם תרופה כי לפי ערך הרחמנות יתגבר האכזריות בהפכו וכנ"ל, הרי דמיון הבורא ית' בהנהגתו את ישראל הוא ממש כדמיון הנשר עם בניו וזה שדרשו ז"ל במדרש ע"פ אם על פיך יגביה נשר שהבאנו לעיל על הנהגותינו והשגחתו יתברך עלינו בזמן המקדש וז"ל אמר הקב"ה לאהרן אם על מימר פומך הייתי משרה שכינתי על הארון, רצו בזה על הכרובים הפורשים כנפים סוככים על הכפורת אשר על הארון ששם השכינה שורה כמ"ש ונועדתי לך שם וגו' ונדרש זה כנגד אהרן אם על מימר פיך הייתי משרה וכו' או על מימר פומך הייתי מסלק שכינתי מעל גבי ארון ודרשו נשר על השכינה המנהיג את ישראל במדת הנשר מקדש ראשון סלע ישכון ויתלונן ליגה אחת מקדש שני על שן סלע ומצודה ליגות הרבה ותנינן תמן משניטל הארון אבן אחת היתה שם וכו' משם

ונפגע, וחבקוק באר הנמשל מפסוקי השירה שאמר משה הדמיון לנשר אמר על הפלגת ההכנה שיהיו ראוים לקבל אור אלהי ומתימן יבוא ירצה אלהים הודיע להם מתימן כלומר בעודו הי' בתימן שיבוא כדי שידעו תחילה ביאתו ולא יבהלו משאתו וקדוש מהר פארן ירצה עודנו בהר פארן רחוק מהם הודיע אותם שיבוא, ויהי' מלת יבוא מושך עצמו ואחר עמו כאלו נכתב ב' פעמים אלהי מתימן יבוא וקדוש מהר פארן יבוא, ואמר כי האור לא זרח פתאום עליהם בפעם אחת שלא יהיו יכולים לסבול אבל צייר הנביא הסתרת האור לאט לאט בכדי להרגיל חולשת ראותם ע"י כמה מסכים והסתרת כמו שחשב ממש כעין הנשר כנ"ל, וזה תחילה כסה השמים הודו וכמ"ש ויט שמים וירד הכוונה שהי' מסתיר עצם האור הבהיר על השמים והי' נוטה שמים בתחילה ומפסיק בין האור ובינם שלא יפול הוד אורו עליהם בלי אמצעי והוא ממש ע"ד שאמר משה על גוזליו ירחף וכביאורינו הנ"ל ורק תהלתו מלאה הארץ ר"ל הארה בעד מסוה השמים האירה על הארץ הארה חלושה ופי' תהלתו מגזרת בהלו נרו על ראשי ואור הבא מן הנר הוא אור חלש בטבע וכמו עטישותיו תהל אור וכעין על גוזליו ירחף אשר עצם גוף הנשר מפסיק בין השמש ובין גוזליו ככה הי' בינם לעצם ההוד מפסיק השמים, וזהו כסה השמים הודו נרו ותהלתו מלאה הארץ וכאשר הורגלה מעט בהתהלה הזאת הוסיף להבהיק ההארה הזאת אשר תחת השמים ועשה ההארה החלושה הזאת המונח עליה שם תהל או נוגה הוא גם כן על הארה חלושה מושפע מעצם האור ונתגדל הנוגה כעצם האור אשר למעלה מהשמים לאט לאט וזה רצה באומר תהי' בל' עתיד להורות שלא הי' בפעם אחת אבל מעט מעט להרגילם ויהי' פי' תהי' כמו שהיא תחילה התהלה והנוגה רמז שמתחיל האור להתגדל עוד יותר וכאלו הבינו והכינו עצמם שהנוגה אשר ראו בתחילה הבינו אשר כאור תהי' כמעט רגע הולך וגדול בכדי שיוכלו לקבלו ולא יהיו נפגעים וככה לעיל במלת יבוא ג"כ עתיד להורות כשעודנו רחוק מהם נתן להם אות שיבוא שלא לבוא פתאום ויבהלו והבן, ויתורץ לפי זה תמיהת המפרשים על השתמשו בעתיד תחת עבר וזה לא יתכן ומה שמליצו בהפך עבר במקום עתיד אמרו הקדמונים טעם בדבר שהנביא מורה על אמתת דבריו העתידים כאלו הם כבר היו להיות מצדו ית' מוכן ועומד ואין מונע אלא מצדנו לכן שייך עבר במקום עתיד אבל במקום עבר אין לו טעם וכדברינו נכון, וענין נוגה כאור הוא ע"ד שאמר משה יפרוש כנפיו כי תחילה מרחף בגופו בינם ובין השמש וכאשר הרגלו מעט יותר יסוב גופו מנגד השמש ויפרוש כנפיו ויתרבה אור השמש ולא יפסיק ביניהם כי אם הכנפים ככה בתחילה היה מפסיק השמים ותהלתו מלאה הארץ ואחר נתגדל יותר עד אשר ונוגה כאור תהיה והוא ממש כנ"ל יפרוש כנפיו וגו' כאשר בארנו, ואח"כ נתרבה עוד האור עד אשר קרנים מידו לו כי בקודם היה האור למטה וקרני האור למעלה ואח"כ נתגדל האור למטה יותר עד אשר קרנים מידו כלומר מיד האור עצמו אשר למטה לו והוא ע"ד שאמר משה יקחהו ישאהו על אברתו וזה תכלית התקרבות האור אשר אין למעלה ממנו, ושם חביון עוזו ירצה כי אור אלהי מופשט לית מחשבה תפיסה בי' כלל ועליו נאמר כי לא יראני אדם וחי ואף משה לא ראה עצם האור שאמר ומשה נגש אל הערפל וגו' והוא מסך דק מאוד אשר שם האלהים אבל לכלל ישראל הסתיר והגביל הכבוד והאור תחילה על ידי השמים ושאר ענינים טבעים כענן וחושך וכאשר נזדככו לקבל האור יותר נברא לשעה ענין דק להסתיר עצם אורו דרך שם וזה שקרא אותו החבר בספר הכוזרי כבוד נברא יעוין במאמר שלישי ושם היה נסתר עוזו, וזהו ושם חביון פי' הסתר עוזו:

הרי באר לנו חבקוק דברי משה שאמר בקוצר מפי ה' ואשא אתכם על כנפי נשרים והאריך לפרש הענין בשירת האזינו כנשר יעיר קנו כנ"ל והשלים חבקוק הנמשל ואופן ההדמות כנ"ל, ואמר עוד ירכיבהו על במתי ארץ ויאכל תנובות שדי וגו', הכוונה על הורישם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו והתאכזר על הז' אומות בכדי להנחיל את ישראל אשר הם בניו וזה ממש כעין הנשר המתאכזר על אחרים להאכיל את בניו ולהשקות אותם מדם חללים וכמו שאמר בלעם הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במדבר כ"ג כ"ד):

ובמדרשו של רשב"י ז"ל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים

ואמר אשר תחבולות עופפיתו הוא להועלת פרנסתו למען ירים קנו סלע ישכון והוא עליון יתלונן על שן סלע שהיא גבוה יותר או מצודה והוא יער קנים ויתלונן בלילה הם על שן סלע או מצודה אשר שם ובאור התחבולה בזה משם חפר אוכל פי' הוא יתור וידגל אחר אוכל כי הנשר הוא חד הראות בכדי לחפור אוכל ישכון במקום גבוה וזהו למרחוק עיניו יביטו לכן מוכרח להתלונן שם ויוכל לראות נבלה או פגר מת נשלך בשדה, ואמר כי זאת הטבע הוא לפי מזון ילדיו להיות אפרוחיו יעלעו דם לכן הוצרך להתבולות אלה בכדי ובאשר חללים שם הוא, וכיון שאמר במקום אחר כנשר יטוש עלי אוכל (שם ט' כ"ו) להיותו במקום גבוה וכאשר יראה מזונו עם בטיסה אחת אליו ואמר כי כל התחכמות הטבע ותחבולותיו הוא רק בשביל אפרוחיו להזמין להם מזונם הראוי והוא דם חללים כשהוא אם קודם שנקרש, להורות כי הנשר רחמני על בניו ואכזרי על אחרים בשביל בניו לטרוף לגדרום, ושלמה אמר עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל' י"ז) אמר על העורב יקרוה יען כי הוא מאמין זה הלועג לאב כי העורב אכזרי על בניו לכן בניו מתאכזרים עליו ג"כ לכן יקרוה ולא יהנו ממנו ויאכלוה בני נשר כי הוא רחמני על בניו לכן בניו לא יבזוהו והוא הפך מודת זה האיש ומינשק שהם יאכלוה [illegible] ויהנו ממנה [illegible]

הרי מבואר טבע הנשר אשר הוא אכזרי על אחרים לרחם על בנין לתת להם דם חללים ישתו, וכבר נדמה הבורא ית' לנו בניו כנשר הזה וכמו שאמר ה' למשה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי (שמות י"ט ד') ופי' רז"ל שזה נאמר על זמן קריעת ים סוף ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם לקבל חיצים ואבני בליסטראות מהמצרים הרי ממש כענין הנשר נושא גוזליו על כנפיו מוטב יכנס החץ וכו' כנ"ל, ואמר עוד במשנה תורה (דברים א' ל"ב) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש וגו', הרי מבואר שהבורא יתברך התנהג אתנו ממש כטבע הנשר עם גוזליו, והוא שאמר משה בשירת האזינו בביאור יותר (שם ל"ב י') ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו ילל ישימון יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו, כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, הכוונה הקב"ה מצא אותנו במדבר היינו במצרים ריק מכל שלימות כארץ מדבר וציה חסר מכל טוב וכמ"ש יחזקאל (ט"ז ו') ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' ואת ערום ועריה, ואמר יסובבנהו בענני כבוד יבוננהו בתתו לנו תורתו יצרנהו כאישון עינו במלחמת פרעה ועמלק וסיחון ועוג והפליג עוד אהבתו אלינו כנשר יעיר קנו כמו שפירשו רז"ל בילקוט שהבאנו לעיל ומביאו רש"י ז"ל ג"כ כנשה שאינו בא פתאום אל בניו כשהם ישינים שלא להבהילם פתאום ככה לא נגלה אלינו בהר סיני מרוח אחד כי אם מארבע רוחות כמ"ש ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, וכמו שניבא חבקוק על זה במעט שינוי אלהי מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבקוק ג' ג') והוא ממש כטבע הנשר בעת יבוא אל גוזליו כשהם ישנים לא יקחם פתאום על כנפיו לעוף עמם בגובה שמים כי עיניהם טרוטות מחמת שינה ומשינגביהם לעיני השמש בפעם אחת בעודם ישנים יראו אור פתאומי ויזיק למאור עיניהם לכן יעירם תחילה בהקישו בכנפיו בין אילן ושוכה להברתה כנ"ל בשם המדרש וזהו יעיר קנו יעירם תחילה ואחר על גוזליו ירחף לאט לאט ואחר כאשר יפתחו עיניהם יפרוש כנפיו לסוככם מאור השמש שלא תכה עליהם פתאום ואחר כאשר הורגלו מעט לאור השמש יקחהו ישאהו על אברתו, וכבר כתבנו בשיר היונה ההבדל בין אבר לכנף כנף יאמר על הנוצות וזהו יפרוש כנפיו ובנוצות אין כח בעוף לשאת על גביהם כי אם באבר והוא העצם אשר הנוצות תקועים בו, וכמו שאמר באברתו יסך לך כי הגנה שייך בגוף האבר ותחת כנפיו תחסה (תהלים צ"א ד') כחביון מזרם ומטר יתכן בכנפים לבד, וזהו ישאהו על אברתו, ככה לא נגלה אליהם בשעת מתן תורה פתאום אבל עוררם תחילה ע"י משה בלשון רכה ומשך לבם אליו כמ"ש כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל (שמות י"ט ג') להכינם כדי שלא יבעיתם האור האלהי פתאום אחר שלא הורגלו בו ויזיק להם כי אור התורה דומה ממש לאור השמש לענין זה שהמביט פתאום בשמש והוא ישב זמן רב בחושך יעורו עיניו וככה באור האלהי המונע אחר שלא הורגל יחשכו עיני השכל וכמו שמצינו בארבעה שנכנסו לפרדס שאין מות הציץ

בקדשו לא ישנה, אמנם זה לא יתכן עד אשר ימצאו בינינו ב' מדות האלה וזה יוכל להיות לימים רבים ועיתים רחוקות ח"ו, אולם נשארה לנו בחינה השלישית שזכרנו תחילה והוא מדת הרחמים המורכב מחסד ומשפט כנ"ל כביכול יהמו רחמיו עלינו וכמ"ש שהתלונן ישעיהו עד הנה המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו והוא על ב' מינים כנ"ל אם על המוכים ומעונים בשעבוד וסובלים גלות ויסורים על לא חמס בכפיהם והוא גלות ויסורי הצדיקים ויתעורר לנקום נקם במה שהבט אל עמל לא יוכל וכמ"ש חבקוק למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א' י"ג) ואז יקום ה' לשפוט הארץ ועל ידי זה ימשך רחמים על הצדיקים, או באופן הב' כנ"ל שירא ה' בעני עמו הסובלים צרות ומצוקות וכבר רצו עונם יפקדם ה' לטובה על הכבדת עולם מיד לוחציהם כפלים בכל חטאותיהם ויהמו רחמיו על הנאנחים ונאנקים וימשך מזה נקמת מהרסיו להשיב גמולם בראשם, והנה אם יבצר לנו ישועות נפשינו מב' פנים הנזכרים מצד הדין או מצד החסד כנ"ל אבל מצד בחינה הג' והוא מפאת רחמיו ית' נקוה לו בכל יום וכמ"ש אתה ה' לא תכלא רחמיך ממני וגו' (תהלי' מ' י"ב), ירצה בטוחים אנו עכ"פ שאתה ה' לא תכלא רחמיך ממני לרחם עלי מצד צרותינו המרובים אם חסדך ואמיתך תמיד יצרוני מצד החסד והאמת כמעט אין לי תקוה כי הם תמיד יצרו אותי אם יש בי עושה חסד ומבקש אמת אז נזכה בלי ספק לחסדך ואמיתך והנה זה כמה אשר לא נושענו מפני שלא נמצא בי המדות הנ"ל מ"מ רחמיך א"א לכלות על תלאותינו כי רבו, וזה ג"כ אמר האף הלעולמים יזנח ה' ולא יוסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו וגו' (תהלי' ע"ז ט'), אמר דרך תמי' האפס לנצח חסדו לא יתכן שלא יהי' בנו אנשי חסד ח"ו המושיכים חסד עליון ולכן גמר אומר לדור דור, ירצה האומר אשר הבטיח לאבות ימשך ע"י זה לדור דור ויתקיים בלי ספק בדור אחרון ואז יאמת דבריו, או השכח חנות אל לחונן אותנו מתנת חנם או אף אם קפץ ונשבע באף על זה מ"מ רחמיו סלה כלומר אם חסד אל אפס לסיבת מעשינו הואיל ואנשי חסד נאספים לכן האומר הטוב לאבות יתקיים ומוגמר עד דור דור עד קץ בעתה אף אם כביכול שכח חנות ירצה אומרו וחנותי את אשר אחון ואף גם זה אם קפץ ונשבע באף על זה מ"מ מחמת רבוי צרותינו ותלאותינו אנו בטוחים על רחמיו סלה וכמ"ש על רחמיך הרבים אנו בטוחים ואמר הפייטן רחמיך תעורר כי לקינו בכפלים, וזהו ג"כ מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאוד, הרי נתבאר הנחתינו אם מפאת החסד ומפאת הדין רחוק ממנו מנחם כנ"ל יהמו רחמיו הרבים עלינו להחיש לנו ישועה, וזה שאמר המקונן חסדי ה' כי לא תמנו (איכה ג' כ"ב); ירצה אם אין חסד אצלנו שנתמם עם חסדי ה' לזה אפס חסד עכ"ז אנו בטוחים כי לא כלו רחמיו כנ"ל, אשר על זה תעורר אותנו טבע הנשר לפי מה שסופר מטבעו שהוא רחמני על בניו וכמובא בילקוט יתרו ע"פ ואשא אתכם על כנפי נשרים ז"ל מה נשתנה הנשר הזה מכל העופות כולן שכל העופות כולן נותנים את בניהן בין רגליהן מפני שהם מתיראים מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם בלבד שמא יזרוק בו חץ אומר מוטב שיכנס החץ בי ולא בבני ע"כ, ובהאזינו ע"פ כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף מה נשר זה אין נכנס לקנו מיד עד שהוא מטרף גוזליו בכנפיו בין אילן ואילן ובין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהי' בהן כח לקבלו כך כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא נגלה עליהן מרוח אחד כי אם משתי רוחות ע"כ, וה' באר לאיוב טבע הנשר בהעירו על מפלאת הטבע אמר אם על פיך יגביה נשר וכי ירום קנו, סלע ישכון ויתלונן על שן סלע ומצודה, משם חפר אוכל למרחוק עיניו יביטו, ואפרוחיו יעלעו דם ובאשר חללים שם הוא (איוב כ"ט כ"ז), הכוונה אתה איוב הכופר בהשגחה ותאמר אין ה' יודע מעניני הארץ כמ"ש עבים סתר לו ולא יראה (שם כ"ב י"ד) אבל תדע לא לבד שהוא משגיח על פרטי בני אדם וכתותיו אף הבט והתבונן בחכמה הנטוע בטבע בעלי חיים, ואמר תחילה הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור אשר אני מכון ושומר רגע הלידה להזמין לה הנחש וזה לא יתכן כי אם בהשגחה, וכמו כן הראה לו שאר נפלאות המוכריחים השגחתו על ברואיו הבלתי מדברים, אחרי כן אמר אם על פיך יגביה נשר אשר טבעו להגביה עוף על כל השמים האם אתה נתת לו זאת הטבע, וכי ירום קנו סלע ישכון בצוק גבוה ישכן קנו, ובאר לו אשר כפי טבע הנמצא תמין לו' פרנסתו ויחכימה עליו,

ואמר

ההשתדלות שבעולם וכאשר עשה אח"כ גם כן נגד רצון פרעה והוכרח לקיים דברי יוסף על כל פנים כמבואר בדברי רז"ל וזהו חסד ואמת, וזה שאמר משה ה' ורב חסד ואמת כי בשר ודם אשר ירבה להתחסד עם בני אדם ולהבטיחם טובותיו יהי' ענין הריבוי סיבה שלא יוכל לאמת דבריו אבל ה' הוא רב חסד אעפ"כ ואמת יאמת דבריו, וזהו שאמר דוד אל יושבי יבש גלעד אשר עשיתם החסד הזה עם אדוניכם (שמואל ב', ב' ה'), אמר חסד שהם בלי אמת כי לא יכלו לקיים החסד אשר חשבו בשלימות וברכם יעש ה' עמכם חסד ואמת כי את אשר יעשה עמכם ע"ד הגמול יהי' בשלימות חסד ואמת, וזה שאמר דוד כל ארחות ה' חסד ואמת (תהלים כ"ה י"א), אמר חסד על הטוב בתחילה הבא לאדם אף אם לא הבטיחו ואמת הוא הבא לאדם בהבטחה קודמת ומאמת דבריו וקיים כי הקיום תלוי בזכות וזה לנוצרי בריתו ועדותיו, ואמר עוד כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך (שם כ"ו ג'), ירצה אם אני רואה חסדך אשר לא הבטחת ואתה עושה תמיד עם הנמצאים לנגד עיני ק"ו שאני אהלך באמתך שהבטחת אותי על החסד אשר תעשה עמדי, וזה שאמר גם כן בשם האומה (שם קט"ו א') לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך שהורגלת לעשות בלי הבטחה עמנו וק"ו על אמתך להיות דבריך אשר הבטחתני ואם לא יהי' העדר הכבוד למה יאמרו הגוים וגו' כי למעננו יהי' כבודך במקומו כי נאמין אשר מעשינו בלתי ראוים לקיום הבטחתך, וזהו לא לנו כלומר לא למעננו כי אם וגו' למה יאמרו הגוים וגו' ובדאי בזיון, וזה שאמר מיכה תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם (מיכה ז' כ'), ירצה תאמת דבריך ליעקב ומצד הדין התחייב לו מה שהי' חסד גמור לאברהם ופי' דבריו איך שב חסד לאמת ומשפט חיוב לזה אמר אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם וע"י השבועה שב חסד לאברהם אמת ליעקב:

ואמר המשורר עוד צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (תהלי' פ"ט ט"ו), ירצה אנו מבקשים מאתו יתברך שאל יבוא במשפט גמור עמנו כי אם ישתף צדק עם המשפט וזהו צדק ומשפט מכון כסאך פי' בעת תכונן כסאך לשפוט אותנו יקדים הצדק למשפט לצדקינו ופי' דבריו באיזו זכות ומבקש זאת אמר חסד כלומ' מה שהבטחת לאברהם על צד החסד וחיבת את עצמך בשבועה ליעקב ושב אמת ושם יקדמו פניך וזהו חסד ואמת כאלו אנו מזכירים זכות אברהם והבטחתו אשר הובטח לזרעו לאמת דבריו הם יקדמו פניו של זעם ולא יעשה אתנו משפט חרוץ כי אם בצדק ישפוט אותנו, וזהו ג"כ חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו (שם פ"ה י"א) תחילה אמר אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה והוא המונע מלאמת דבריו ולקיים הבטחתו וכאשר לא ישובו עוד לכסלה אז יפגשו חסד עם אמת אשר עתה הם מרוחקים זה מזה הרחק מאוד על ידי כסלתינו וחטאינו שלא יוכל האמת והוא הקיום להתקרב אל החסד אשר הובטח וכאשר לא ישובו עוד לכסלה יתקרבו המרוחקים וינשקו עצמם הנפרדים, וזה חסד ואמת נפגשו וצדק ושלום אשר היו נפרדים עד כה כי הצדיק לא הי' לו שלום והרשעים אשר אין שלום להם והיו מפרידים בין אחים צדיק ושלום אשר הם משתוקקים תמיד להתקרב ולנשק זה את זה ואז יהי' צדק ושלום נשקו גם ה' יתן הטוב וגו':

הרי טובת הבורא עלינו נכללות באלו הב' אם על צד החסד המקום על כל נוצר ואם על צד הדין מה שיש לנו עליו לקיים לנו הבטחת אבותינו וזהו המכונה בשם אמת כנ"ל, אולם אלו הב' בחינות תלוי במעשינו אם ימצא בקרבינו אנשי חסד אוהבי אמת אשר זהו תכלית בריאתם יעוררו חסדיו ית' עלינו וימהרו ישועתינו לקיים שבועות אבות לבנים וכמ"ש חסד ומשפט שמור וקוה אל אלהיך, ואמר ירמיהו שוטטו בחוצות ירושלים וגו' ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה (ירמיה ה' א'), כלומר כאשר יתעורר מלמטה מעין הב' מדות הנ"ל חסד ומשפט אז יוסיף החסד למטה ולא יחרבו אבל נמצא בהפך כמו שאמר הנביא שמעו דבר ה' בני ישראל כי ריב לה' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הושע ד' א') והוא הפך השלש שזכר מיכה עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך הכוללים עיקרי כל התורה לכן כשאין כל אלה על כן תאבל הארץ, והנה מאלו הב' מדות יתכן ג"כ כי ישועתינו בוא יבוא מ"מ כמדתו של הקב"ה מדת האמת אחת דבר

בקדשו

וגו' ואחר אשר ראה כי עלתה בידו הסימן נאמר ויאמר ברוך וגו' אשר לא עזב חסדו ואמיתו הוסיף תיבת אמת וכשסיפר המעשה בבית לבן אמר ואקוד וגו' ואברך וגו' אשר הנחני בדרך אמת לקחת וגו' ואחר זכר שניהם עוד הפעם ביחד ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת וגו', וי"ל בשינויים ההם הלא דבר הוא, אבל הענין בעת השביעו אברהם ואמר אולי לא תאבה האשה וגו' אמר אברהם כי ענין השבועה שיתן לו הקב"ה ירושת הארץ הזה באופן שיקח יצחק אשה מבית אביו והוא שתלה זה בזה ה' אלקי השמים וגו' ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן וגו' הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם, והנה אליעזר הבין מדברי אברהם שאומרו הוא ישלח מלאכו הוא דרך תפלה ולא דרך הבטחה חוזרות על השבועה ויצא לו הטעות ממה שסיים ואם לא תאבה וגו' ונקית משבועתי זאת ואם הי' זה בכלל השבועה איך הוא מסופק באומרו אם לא תאבה, אבל אברהם כוון שהוא ג"כ בכלל השבועה במלת הוא ישלח אמנם מצד שאין הבטחה לצדיקים השאיר מקום לספק באומרו אם לא תאבה, לכן התפלל אליעזר שיקוים תפלת אברהם כנ"ל הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני תלה הדבר בזכות אדונו וזהו שסיים ובה אדע ירצה כשיעלה בידי האות לא אהי' תולה הדבר בתפילתי כי אם כי עשית חסד עם אדוני, וכאשר ראה שעלה כהוגן ואף מה שלא שאל כקפיצת הדרך כמ"ש רז"ל על פסוק היום יצאתי והיום באתי אז הבין אליעזר כי לא מצד תפלתו הי' זה כי אם התחילה הצלחת דרכו ביציאתו מבית אברהם והלך אתו מלאך מזה בא אל האמת כי ענין הוא ישלח מלאכו חוזר ג"כ על ואשר נשבע לי כי בתפלה לא יתכן שיהי' כל כך מהר אולם זה הוא קיום שבועה, וזה שאמר אח"כ ברוך וגו' אשר לא עזב חסדו ואמתו כי הוא חסד ונתאמת בשבועה כנ"ל, וכשסיפר להם המעשה להפליג הענין שלא יסרבו מלתת לו אמר כפי האמת שידע עכשיו וזהו ואברך את ה' אלהי וגו' אשר הנחני בדרך אמת כי כשאמר להם למעלה ואומר אל אדוני אולי וגו' אמר להם דברי אברהם לא על דרך תפלה כי אם על דרך הבטחה וזהו ויאמר אלי ה' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי וא"ש והמעיין בשינויים מב' שפרשיות ידע כי כנים דברי כמבואר במקומו וזהו אשר הנחני בדרך אמת, והסיים ועתה כלומר אחר אשר ידעתם כי הענין הוא מושבע ועוד לא יהי' זה חסד לכם אשר תוכלו לפנות ימין ושמאל כי אם הוא חסד ואמת וזהו אם ישכם עושים חסד ואמת הגידו לי ואם לא וגו' לזה גם הם אחר דבריו לא שנו ויאמרו מה' יצא הדבר הנה רבקה לפניך וגו', הרי מבואר דברינו כי חסד שאצל אמת הוא שט"ח בטוח חתום בחותמו של הקב"ה, וזהו ג"כ אצל יעקב שאמר קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי וגו' הצילני נא וגו' כי ירא אנכי אותו פן יבוא וגו', (בראשית ל"ב י"א) והכוונה נתן טעם על יראתו שזכר תחלה שאמר הכתוב ויירא יעקב מאד וגו' ויאמר אם יבוא עשו וגו', אמר באמת אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ירצה אברהם הובטח בחסד ואמת יצחק ג"כ הובטח בחסד והרי הוא אמת ונוסף על זה גם אני הובטחתי וזהו ה' האומר אף אלי שוב לארצך וגו' ואיטיבה עמך וכיון שהוא אמר הרי מוכרח לאמת דבריו ועם כל זה אני ירא וגו' כי קטונתי מכל החסדים ומכל האמת כי אולי קיים בי כל ההבטחות אשר הבטיח אבותי ואותי ומכמה הרפתקאות דעדו עלי ולכן אני מבקש מחדש הצילני נא וממה מוכח שאין הבטחה לצדיקים בעוה"ז, ויתכן שהוכיח יעקב פחדו ויראתו ממה שהבטיח לאברהם על זרעו מה צריך עוד להבטיח ליצחק ואם הבטיח ליצחק מה לו להבטיח אותי שאני זרעו אלא על כרחך שאין מוכרח ההבטחה לכל זרעו אלא שיתקיים בזרעו בלי ספק אבל באיזו מן הזרע תלוי בזכות הזרע לכן אחר שיש לאברהם כמה בנים ישמעאל ובני קטורה הוכרח להבטיח מחדש לאבי יצחק וליצחק יש ג"כ שני בנים הוצרך להבטיח ג"כ אותי ותלוי בזכותי והנה לפי זכותי קטונתי וגו' כלומר יותר מדאי החסדים והאמת שנתקיימו בי אשר היטיב עמדי עד הנה ועתה אני מוכרח לחסד מחדש וזהו הצילני נא וגו':

וזהו ג"כ שיעקב אמר ליוסף שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים (בראשית מ"ז כ"ט), בקש ממנו חסד ואולי לא יהא סיפוק בידו לקיים דבר הקשה כזה כי צריך הענין השתדלות עצומה לכן בקש ממנו ג"כ שישבע לאמת דבריו ואז יהא מוכרח לעשות כל

ההשתדלות

הגם כי ההכאה אינו חזקה כל כך לעורר רחמי הרואה כי לא הוכה כ"כ באכזריות חימה אולם יהי' עיקר התעוררותו לעשות דין על המכה רעהו בחנם וממילא יולד מזה חסד להמוכה ויהי' זה הרחמים גבורה גוברת על החסד, ולפעמים באופן אחר אם יכה איש ויעניש למחויב עונש על חטא קדים והרבה להכותו מכה רבה יותר על העונש המגיע לו או אז יתעורר הרואה מפאת המוכה כי יכמרו רחמיו מצעקתו על רבוי מכת מכהו לעשות חסד עם המוכה להצילו מיד מכהו. ומזה ימצא עונש על מכהו ויעשה בו דין ויהי' אלו הרחמים חסד גובר על הדין, ולאלו ב' אופנים הונח בלה"ק שם רחמים והוא מורכב מחסד ודין כנ"ל, ועל אלו הג' פנים יתחלק טובת כל מיטיב מבני אדם וכן בענין הרעה הנעשה מאדם לחבירו הוא ג"כ על אלו ג' הפנים הם מניעת החסד או לעשות דין בעושי הרעה או העדר הרחמים למצטרך והתאפקות המית המעים המורכב משניהם כנ"ל, עד הנה באורנו אמות הקודם:

ועתה נבאר המשך אשר עסקינו עם אלהינו הוא ג"כ על אלו הג' פנים מצד החסד והוא כמו שזכרנו בקודם שכל בנין העולם הי' על צד החסד ולא יתכן יזכה ילוד אשה לקוות מצד הדין גמול מעשיו הטובים אף אם הוא צדיק גמור, ולזה מצינו הצדיקים הגדולים כמשה ודומיו עת בקשו דבר מאת הבורא לא תלוי במעשיהם הטובים כלל כי אם על צד החסד מפאת מציאת חן כמ"ש רז"ל ע"פ ואתחנן אל ה' אף על פי שיכולים הצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת הקב"ה אלא מתנת חנם, וכן אמר הפייטן והם בזרוע עדיך לא באו, ר"ל אפי' הצדיקים לא באו עדיך על בקשת צרכם בזרוע והוא על צד הדין כי כל מה שהצדיקו מעשיהם יותר יודעים שלא יגיע מעשיהם לאחד מני אלף להשיב גמול בעד הקטנה שבטובותיו עליהם ואיך יזכה ילוד אשה, ובאיוב נאמר (איוב ל"ה ז') אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח. ולישב הכפל מה תתן או מה מידך יקח הוא ע"ד מי הקדימני ואשלם, ואם יקשה בעיניך מה שאמר הכתוב תנו עוז לאלהים ודרשו רז"ל שישראל בעשותם רצונו ית' מוסיפים כח בפמליא של מעלה (אמנם זה הוא ע"ד הסברת האוזן כמו שבארנו ענינו בשיר התרנגול) וא"כ מה זה אמר אם צדקת מה תתן לו והלא יתכן ענין נתינה מהנ"ל תנו עוז וגו', וזה שתירץ בעצמו אם יתכן הנתינה למעלה בבחי' תנו עוז לזה אמר עוד או מה מידך יקח, כי ענין הנתינה העוז אינו אלא להוסיף הטוב אליך וגם זהו הוא עצמו נתן לך על זה לעשות חיל ע"ד מי הקדימני וזהו או מה מידך דייקי יקח שלא קדמך לתת לך כח על זה שתתן העוז וזהו שמדייק מה תתן לו כביכול כי הוספת עוז הוא בפמליא וגם זה עצמו לא מידך, וזהו ג"כ דברי דוד (דה"י א', כ"ט י"ד) כי ממך הכל ואף אם יתכן ג"כ נתינת עוז ממנו אליך כנ"ל הוא ג"כ אינו מידינו ממש כי אם מידך פי' מכחך אשר נתת אלינו אנו נותנים אחר כך לך הכל ומידך נתנו לך, וזהו או מה מידך יקח שלא הקדימך עליו הכח מצד החסד:

והנה אם אנחנו לא נקוה ממנו טובותיו מצד הדין על ידי גמול מעשינו יתחייב להטיב עמנו, מ"מ לפעמים יגיע לנו טובותיו מצד הדין גם כן ואיך יתכן זה והוא סותר להנ"ל, אולם הוא כמה שאומר כי יתכן אם יתן עשיר לעני הבטחה על צד החסד בשט"ח על עצמו מאה אדומים אף שההתחלה הי' רק על צד החסד מ"מ אח"כ יכול בעל השטר לתובעו בב"ד בשטר חוב שבידו ויזכה העני בדין שיהי' מוכרח הלז לאמת ולקיים דבריו כי זה מחק האדם במה שהוא אדם שלא יחל דברו ומכריחים אותו על זה בדין, ועל זה האופן יתכן ג"כ אצל הבורא ית' שנזכה מטובו על צד הדין אם יש לנו הבטחה ממנו דבר מה הוא כמו שטר חוב בטוח לאלהי משפט ה' אשרי כל חוכי לו על הבטחתו כי לא איש אל ויכזב ובוודאי יקיים מה שהבטיח, וזה החסד המובטח מאתו יקרא בלשון הנביאים חסד של אמת כביכול שהוא מוכרח מפאת הדין לאמת דבריו, ולזה כשתמצא חסד ואמת סמוכים בא החסד בהבטחה זולת זה לא יתכן אמת והחסד הזה בלי ספק בוא יבוא כמו החתום בחתימת ידו הוא שטר חוב בטוח וידוע כי חותמו של הקב"ה אמת וזה כלל גדול בכל התנ"ך ואף אם ימצא זה אצל בשר ודם לא לבד הובטח החסד אבל גם המטיב מושבע על זה, ויובן בזה כמה כתובים עלומי הכוונה מצינו באליעזר עבד אברהם בצאת לחרן אמר (בראשית כ"ד י"ב) ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא וגו' ועשה חסד וגו'

בהפך אהבת העולם הוא חלק מאהבתינו הענוית לזאת אנו בטוחים אשר אהבתך לא תסור ממנו לעולמים כלומר אם כמה עולמות ימוטו אהבתינו לא ימוט, וזהו שאמר הנביא (ישעי' נ"ד י') כי הנה ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי וגו', וזהו ואהבת עולם הוא מעין אהבתיך והעד על זה על כן משכתיך חסד ופי' כ"ף הכנוי במקום בשלך ושעורו על כן משכתי בשלך חסד העולם שלא ימוט, וכבר בארנו בשיר התרנגול ענין משיכת חוט של חסד בשביל הצדיקים ע"ש ומעם לך כאן, ומה אם בנין העולם אני מוסיף בזכות הפרטים שבך העושים רצוני קל וחומר עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי וגו', ולזה אחר שבנין העולם הי' על צד החסד רצה שבני אדם ומבחרי יצוריו יהיו חיים חיי הקבוץ וההברה שזה לא יתכן כי אם יגמלו חסד איש עם רעהו ד"מ אם עובד אדמתו יצפה לתבואות שדהו ימות ברעב ומוכרח לחסד רעהו ילונו עד עת קצירו לחם ביתו וכזה בכל עניני מו"מ בין בני אדם לא יתקיים קבוצם זולת החסד לזה הוא מג' עמודים אשר העולם מתקיים עליהם תורה ועבודה וגמילות חסדים, וזה שאמר הנביא (הושע י"ב ז') חסד ומשפט שמור וקוה אל אלהיך תמיד, ועם זה נתבאר אופן הראשון מהטוב יתכן לקבל מזולתו אשר על זה אמר הנביא כנ"ל ואהבת חסד המבוקש מאת ה' לנהוג איש עם רעהו:

ואופן הב' והוא המגיע מצד הדין מאיש לרעהו מבואר הכרחיותו בעצמו אשר לא יכון עולם בלעדו לולא ישולם לאיש כפעלו אזי יהיו בני האדם כדגי הים וכרמש אין מושל בו וכמו שאמר הנביא (ירמי' כ"ב י"ג) הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו, ואין להאריך בגנות החומס ועושק שכר רעהו המגיע לו מן הדין וק"ו הוא אם הזהירה התורה על ענין החסד בין איש לרעהו שלא קדם לו שום טובה ממנו וכמ"ש שאם תבטל זאת המדה לא יתקיים העולם על אחת כמה וכמה אם לא ישולם שכיר הבא בשכרו, וזה שאמר הנביא חסד ומשפט שמור הקדים חסד למשפט ומיכה אמר עשות משפט ואהבת חסד, והענין כי מיכה מדבר על קנין השלימות באדם צריך תחילה להרגיל עצמו על עשות משפט אשר הוא הקל להרגיל א"ע בו לשלם לאיש כמעשהו כי הוא מושכל הקרוב לשכל כל אדם וירגיש גודל הנזק המגיע אם השבת גמול תבטל גם מצינו זאת המדה נקל להטביע ע"י למוד והרגל גם בין בעלי חיים לבד הב"ח אשר הוטבע בהם מדה הזאת בטבע ככלב, וכיון שירגיל אדם בזה לעשות משפט אח"כ יבוא לאהבת חסד בלי קדם טובת רעהו להיטיב כנ"ל אשר זה הענין אינו נופל על תחילת המחשבה הכרחיותו כי אם אחר קצת התבוננות כנ"ל ואחר והצנע לכת עם ה' אשר זו יותר רחוק זר אצל השכל מצות בין אדם למקום וכשירגיל בענינים יפול עליהם השכל בתחילת המחשבה יהי' נקל אצלו אח"כ להתקרב ולהתרגל בענינים אשר רחוקים מעט מהשקפת השכל כי אם הכרחיותו מבואר למתבונן וכאשר ירגיל באלו הענינים יבוא לענינים יותר עמוקים ונראים זר אצל השכל והוא מהקל אל החמור, וזהו עשות משפט ואהבת חסד ואח"כ והצנע לכת עם ה' זה לענין הקנין והרגל אבל לענין השמירה שלא יפסד אחר שהם בקנין הקדים החסד כי כל זמן שהחסד עדיין יהא נשמר אשר הוא זר לתחילת המחשבה קל וחומר שלא יעוות ויהי' נשמר, וזה חסד ומשפט שמור וקוה אל אלהיך תמיד כלומר שיתמידו הקנינים ולא יפסדו ויהי' רב טובות מאדם לזולתו אם ע"ד החסד או על דרך המשפט:

ואופן השלישי המורכב משניהם יחד הוא נטוע ג"כ בטבע האדם תקצר נפשו להיות בעמל אדם ועניו יותר מכשיעור ויתפעל ממנו ויהמו מעיו בקרבו ויתעורר לעזרתו לדבר על לבו ולסייעו מצרתו אם אפשר וזה נקרא רחמים כמ"ש כי נכמרו רחמיו הוא התפעלו' פנימי, וזה אינו בחינת חסד הנתעורר ממטיב ממדת טובו חנם, כי לולא נתפעל וקבל צער מהמית מעיו לא נתעורר להיטיב והוי כאלו הושיע נפשו בישועת זולתו מקוצר רוחו ועניו במה שהרגיש צרת רעהו, וגם משפט לא יתכון לכנות זאת הישועה כי אינו מגיע להזולת הישועה מהדין אבל הוא התעוררות מורכב ממדת משפט לענוש לעושה עול ותבער באיש הרואה כאש להבה הקנאה לענוש לאשר עשה רעה כזאת לאיש הזה ומזה ימשך טוב להמוכה ומעונה כי יגדיל חסד עליו. גם כן ויהי' טובתו מורכב מדין וחסד והוא ענין הרחמים בכל מקום ויהי' על ג' פנים אם החסד הנולד מן הדין ד"מ אם יראה אדם איש מכה רעהו על לא דבר

הגם

ומחשבתו ותכליתו הנאבד בתוך האמצעים ההם וכאשר ישיג קצתו הוי מום כמוצא אבידתו, וזהו ביאור דבריהם ג' מציאות מצא הקב"ה והוא כי דרכם לומר מיום ברוא שמים וארץ והם האמצעים להשיג התכלית אשר במחשבתו ית' ב' אלפים שנה לא הי' נראה אף קצה מהתכלית והי' מחשבתו ורצונו ותכליתו נאבד ושקוע בתוהו והבורא כביכול הי' מבקש אבידתו בכל דור מהדורות ההם ולא מצא עד הגיע לדור של אברהם והוא יסוד האומה והתחלת קיום מחשבתו וראשית מציאת אבידתו וזהו ומצאת את לבבו נאמן לפניך ואין לך מציאת אבידה גדולה מזו אשר הוא מנוחת הנפש למוצאה, והחלה לצאת אל הפועל התחלת התכלית אברהם ויצחק יעקב ובניו וכאשר ירדו מצרימה ומת כל הדור ובני ישראל פרו וישרצו וגו' נאבד התכלית עוד הפעם כי היו שקועים בטומאת מצרים ובעשו וישמעאל לא נראה מחשבת הבורא ועצתו כלל אף כי גם הם זרע אברהם ולא הי' נח ושקט ומרגוע לפניו כביכול והי' יושב ומצפה על בחירת בני אדם מתי יהי' ראוים להגאל וימצא אבידתו עוד הפעם והי' מבקש אבידתו באלו רד"ו שנה עד שנולדו האחים והוציא על ידם ישראל ממצרים ונתן להם תורתו במדבר אז נמצא תכליתו עוד הפעם ביתר שאת ועז בקהל רב, וכאשר התכלית הולך מהלך הצורה והשלימות הולך ונתוסף המרגוע בלב הפועל והוא הבורא יתברך, והיה אשר גם ישראל נחשבים למציאה שנאמר כענבים במדבר מצאתי ישראל, וכאשר גרם חטאת ישראל להשתקע לבין האומות הגם שהתכלית לא נאבד בשלימות כאשר הי' קודם מתן תורה אמנם אפס קצהו נראה ועדיין אין המנוחה והמרגוע בשלימות ויושב ומצפה בכל דור על בחירת ישראל בטוב ובהגיע לדור של משיח הוא דוד בעצמו אז ימצא אבידתו בשלימות, וזהו אשר נחשב דוד למציאה ג"כ והוא השלמת התכלית וקיום מחשבת הבורא בכללו וזה מצאתי את דוד עבדי בשמן קדשי וגו' כל הענין, ובעת יצא ישראל ממצרים וקבלו התורה החל התכלית לילך מהלך הצורה והשלימות וסבבו להמרגוע בלב הפועל ג"כ לילך הלוך ונתוסף וזה מצא חן וגו' עם שרידי חרב פרעה ומן הוא והלאה הלוך והוא מקור הכונה הולך בהתמדה ונתוסף בכל עת להרגיעו. ולכוי הוי"ו סובב לה' שזכר בקודם כלומר להוסיף מרגוע לפועל המציאות בקיום תכליתו וזה הלוך להרגיעו ישראל והבן זה מאוד:

ואמר עוד מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך וגו', ויהי' מלת מרחוק כאן על רחוק זמן כלומר מרחוק קודם הויית העולם אשר הי' הוא ושמו בלבד נראה לי, אמר הנביא אשר מרחוק טרם כל הוה נתהוה הי' למעני בכדי שיהי' ישראל בעולם ולכן אמר בשם הקב"ה ואהבת עולם אהבתיך, הכוונה האהבה שאני אוהב העולם הוא חלק ממה שאהבתי אותך להיות בנין עולם הי' על צד החסד ולמען ישראל אשר עלו במחשבה ועל יסודם נוסד תכלית הבריאה כנ"ל, וידוע כי האוהב דבר בעבור דבר אחר האהבה היא בדבר האחר בעצם ודבר הנאהב מקודם הוא במקרה ד"מ המחזיק מינקת בביתו למען הניק את בנו ומספיק צרכי המינקת על צד היותר טוב ומאכילה כל טוב למעדנים ומשתה ממתקים ונראה כי מראה אהבה יתירה למינקת ועיקר אהבת המינקת הוא בעבור בנו כי לולא בנו לא הי' מחזיק אותה בביתו כלל, הרי כל האהבה יתירה והטוב אשר ישפיע למינקת הוא רק חלק מאהבת בנו ואצלה הוא האהבה במקרה ואצל הבן האהבה בעצם, ואחר כי ידענו שהעולם נמצא לא בעבור עצמו כי אם בעבור ישראל אשר הם אצל הקב"ה כבן אצל אביו וכל באי עולם לא נבראו אלא לצוות להם ולהספיק להם צרכיהם, ומצינו שהבורא יתברך אוהב כל הנמצאים מעשי ידיו ונראה אהבתו בקיומם והספקת צרכי כל הנמצאים על צד היותר שלם ומפרנסים שלא בצער וכל זה יורה על השפעת אהבה וכל טוב והם לא נבראו אלא לשמשני הרי כל אהבה שמראה ה' לעולם וברואיו הוא רק חלק מאהבתינו אחר שכולם אינם נמצאים אלא למענינו וכמו שמבואר במשל הנ"ל יתחייב שאהבת עולם הוא קצת חלק מאהבת ישראל, וזהו שתקנו לנו בנוסח ברכת ערבית אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת אחר שהעולם הוא למען עמך ישראל האהבה שבעולם הוא חלק מאהבת עמך ישראל כי אהבת האמצעים תפול על התכלית וזהו בית ישראל עמך אהבת משים תורה ומצות חוקים וכו' על כן וכו' ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים, הכוונה כי אם הי' אהבתינו בעבור העולם והי' אהבת עולם בעצם אז כאשר יחריב זה העולם יוסר גם אהבתינו אמנם אחר אשר הוא

לכן אם מצאתי חן על חסד הזה להחיות את נפשי אבקש ממך להגדיל חסדך בל אוכל המלט ההרה הנה העיר הזאת קרובה וגו', וזהו שאמר הכתוב (תהלים ק"ג ט"ז) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וגו', ירצה עוה"ז נברא על צד החסד כנ"ל, ואולי יאמר האומר העוה"ז הוא על צד החסד המוחלט באמת אבל עוה"ב הוא מצד הדין לעושים רצונו יתברך ע"ד הגמול לזה אמר וחסד ה' הוא מעולם ועד עולם כלומר מעולם הזה עד עולם הבא הכל על צד החסד גם על יראיו וכמו שכתב בעל חובת הלבבות אשר בכל עבודתינו אליו יתברך וצדקותינו לא נערוך בעד קצה טובתו על ברואיו מזמן העבר ומכ"ש אשר מצד שורת הדין אינו מגיע שכר על מעשינו בעתיד ועכ"ז שכרינו הרבה מאוד אין זה כי אם מצד החסד הגמור, וזה וחסד ה' מעולם ועד עולם אף על יראיו עוה"ב המגיע להם הוא ג"כ על צד החסד הגמור כבריאת עולם הזה, וזהו שאמר דוד (תהלים ס"ב י"ג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ולא מצד הדין מגיע לנו שכר כי כל מעשינו ופעולותינו הטובים אינם מספיקים להשיב גמול בעד הקטנה שבטובותיו ית' על יצוריו וכמ"ש במדרש ע"פ (קהלת א' ג') מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, כל המצות ומעשים טובים אשר עושים בני אדם אינם כדאים תחתי מה שהבורא יתברך מזריח השמש להאיר אפילתנו בכל יום:

וירמיהו אמר (ירמיה ל"א ב') כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל, מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד, עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל וגו', והכתובים האלו הם קשה ההבנה ובדברי המשכה לפי דברי כל המפרשים ולא נדקדק בהם כלל כי כולו מקשה, אולם הענין כמו שהקדמנו כי החסד הוא מציאת חן גרידא והעולם נבנה על צד החסד כולל כמלאים אין מספר דוממים צומחים. חיים כמה מינים. ומדברים כמה גוים וממלכות ואיה הוא אשר מצא חן קודם הבריאה להמשיך עבורו החסד להמציא כל זה המציאות הרי לא קדם מציאת חן לחסד עולם, אמנם רז"ל אמרו זה באמרם ז' דברים עלו במחשבה קודם בריאת העולם ואחד מהם נשמות ישראל גם אמרו בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית, וכוונתם כי סוף מעשה במחשבה תחילה והוא התכלית אשר בלב הפועל עוררו לפעול פעולתו הוא במחשבת הפועל תחילה, והנה תכלית הבריאה הי' במחשבת הבורא תחילה והם הז' דברים אשר חשב שם הם הם כולם סיבת תכליתית בבריאה ותכלית האחרון הכולל כולם הם נשמות ישראל אשר עלו במחשבה להמשיך על ידם חסד עולם והם אשר מצאו חן במחשבת הפועל טרם כל יצור נברא והם אשר יצאו אל המציאות אחר ב' אלפים שנה במדבר וגלולו מחרב פרעה והם השרידי חרב אשר מצאו חן קודם שנברא העולם, וזהו ראשית דברי הנביא כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב והם אשר המשיכו החסד עולם וכמו שנבאר, והנה הפועל לתכלית מה ועדיין הוא באמצעים אשר על ידם יתראה התכלית מעט מעט עד אשר עם גמר מלאכת האמצעים יגמר התכלית בשלימות וכל עוד שלא נראה אפס קצה התכלית לפועל בעת עסקו באמצעים אזי הפועל אינו נח ושקט וטרדה מפעלות באמצעים בלי מרגוע וכאשר יגיע תקותו כי יתראה קצת מהתכלית אז יבוא לו קצת השקטה ומרגוע כי נתקיימה. קצת מחשבתו וכל עוד ילך התכלית מהלך השלימו' מתוך האמצעים הלוך ילך ושקט ורגע מחשבת הפועל וכאשר יושלם התכלית לגמרי יגמור השקט והמרגועה בלבו בשלימות גמור:

והנה הבורא יצר עולמו בעבור ניירו התכלית אשר מצא חן במחשבתו תחילה, אולם להוציא זה התכלית לפועל גזרה חכמתו לעסוק בנמצאי' דוממים צומחים חיים ומדברים גוים וממלכות אשר הם אמצעים להגיע התכלית אשר במחשבתו והיא האומה אשר יקבלו התורה כי זה כל פרי השתדלותו בכל יצירת בראשית וכמו שדרשו רז"ל על פסוק יום הששי, וכביכול לא הי' נח ושקט כל ב' אלפים שנה בעסקו באמצעים ולא נראה אפס קצהו מהתקיים התכלית אשר במחשבתו עדיין עד אשר בא אברהם ניצוץ אור התכלית ונחשב אצל הבורא למנוחה ומרגוע כמוצא אבידתו וכמ"ש רז"ל ג' מציאות מצא הקב"ה אברהם שנא' ומצאת את לבבו נאמן וגו', ישראל שנאמר כענבים במדבר מצאתי ישראל וגו', ודוד שנאמר מצאתי את דוד עבדי, כוונתם כנ"ל כי התכלית אשר במחשבת הפועל ומקוה להוציא אותו אל המציאות על ידי כמה אמצעים הוי בעת עסקו באמצעים מבקש

ומחשבתו

שיקבל העולם מזונה ויהי' מציאותה לתועלת כללי גמול מזונותיה והוא גמול כללי ולא יבוקש ממנה גמול פרטי בכל פעם, אולם היונית מידי בשר ודם לא יתן מלחמו חנם כי אם ישיג ממנה גמול פרטי בכל פעם שיתן לה תמור פרטי מזונותיה כמום ותמור הנזון תמור יגיעתו ואי לא להי לא אכל ולא יתן האדם מזונותיו על צד החסד ורמזה לו זה כמ"ש למעלה בפעם שני אמר מן התיבה ובפעם הראשון אמר מאתו כי בפעם הראשונה לא ידעה מחורבן העולם וכברה שהולכה לחפשיותה ולזה פרחה בעד החלון מאתו, כלומר מיד כאשר הניחה מחיקו מה שאין כן בפעם השני לא היתה רוצה בשליחותה עד אשר בעל כרחה שלחה מן התיבה כנ"ל לזה הביאה העלה כאומרת כלום אתה מושל בי לשלח אותי זה ב' פעמים בעבור גמול פרטי המזונות שאתה נותן לי והרצה שלא אוכל חנם ובכל פעם שאתה נותן לי מזון השתעבד בי לזה ראה מר מזה העלה אשר הכינותי למזוני מידי הקב"ה הנזון לי בחפשיותי כפי טבעי ולא יבוקש ממני גמול, ולא מתוק מידי בשר ודם כי למעט מהטוב אשר יתן יבקש אלף גמולות, והנה מסדר הפרק שירה אחר שהביא ענין הנלמד מהיונה מטבע עצמותה והוא ענין עריות מיונה כפי ביאורינו הנכלל בכתוב כסוס עגור וגו' דלו עיני למרום וגו' מביא עוד הנלמד מיונה בפרט מהעלה זית טרף בפיה כנ"ל בשם המדרש ללמוד דרך ארץ ולבקש רחמים שלא יצטרך לבריות כמ"ש מתפללים אחר המזון ונא אל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם כי אם לידך המלאה והפתוחה וכו', וזה שאמר אומרת יונה כלומר כלמוד מיונה והוי כאלו אומרת יהיו מזונותי מרורים כזית מידו של הקב"ה ולא מתוקים כדבש מידו של בשר ודם, וזה מה שרצינו אליו מהתבוננות טבע היונה בעז"ה:

נשר אומר: ואתה ה' אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לפקוד כל הגוים אל תחון כל בוגדי און סלה: (תהלים נ"ט ה')

הטוב המקוה לאדם מזולתו הוא על ג' פנים, אם על צד החסד או על צד הדין כשכיר יקוה פעלו או משניהם יחד, והוא הטוב הנתעורר לאדם מפאת קבלת עונשו ע"ד גמול חטא קדום לזה יקרא רחמים, ויוסף מזה עונש למהרסיו ומחריביו מסבבי העונש יותר מכדי רצון המעניש כמ"ש אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, גם בהפך מאכזריות הרשעים יוסף רחמים על המעונה ומדוכה מתחת ידם גם כי לא שקל הנעלב למטרפסי' עדיין ע"ד פן יראה ה' וגו' והשיב מעליו אפו והוא כמ"ש אמרתי אפאיהם וגו' לולי כעס אויב וגו', יתחייב מזה אם בפנים הראשונים אפס ת"ו לנצח ישועתינו מאת אלהינו להיותינו בלתי כדאים לא יבצר מבוא ישועת אלהינו על כל פנים אלינו באופן השלישי בלי ספק, אשר על זה תעוררנו התבוננות טבע הנשר אשר על זה יורה הכתוב אשר הנכון לו וכמו שיבוא:

אמתת הקודם אמר הנביא (מיכה ו' ח') הגיד לך אדם מה טוב וגו' עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך, אשר אלו הג' עמודים אשר כל התורה נשענת עליהם וכמ"ש רז"ל בא מיכה והעמידן על שלש הנ"ל אשר בלעדי אלו הג' לא יתקיים העולם, וראשית הוא ענין החסד כי העולם בכללו על צד החסד בראו יוצרו בל קדם שום כונא אשר יאמר בעבורו לאפס ותהי לתוהו ויעמוד אחר שנברא מהעדר המוחלט וכמ"ש מי הקדימני ואשלם וכמ"ש עולם חסד יבנה, והוראת חסד בלה"ק על הטוב הבא ממטיב בלי קדם למקבל שום זכות יאמר אשר בעבורו הי' קצת הכרח למטיב אולם רק מציאות חן גרידא וכמ"ש הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי (בראשית י"ט י"ט), ירצה אמר לוט אל המלאך ענין הצלתי גם על האופן שדברת הוא על צד החסד הבא אלי בעבור מציאת חן ולא בעבור זכות

נח כי קלו המים מעל הארץ, ויש בזה מקום עיון מהיכן ידע נח כי קלו המים אולי היה עלה הזית צף על פני המים, ולפי הפשט ידע זאת מששהתה עד לעת ערב ובפעם ראשון חזרה מיד הואיל ולא מצאה מנוח כי היונה לרכות טבעה לא יכלה לפרוח מרחק רב בלי לנוח ועתה באה לעת ערב מזה ידע שקלו המים, ועדיין אולי נחה על ראש הר אחת ידע נח מכבר כי נראו ראשי ההרים ולזה פתח חלון התיבה תחילה ומהיכן ידע כי קלו עוד יותר ומוכרח לומר כי ידע מעלה זית שהביאה ולא יתכן לומר שהי' צף על פני המים ממה שאמר הכתוב טרף בפיה כלומר שהי' ניכר שנתקה אותו מהמחובר ואם הי' אילן זית צף על פני המים איך יתכן לנתוק וגופה הי' משקיע הזית במים כאשר הכבידה בכחה לעמוד עליו ולטרוף כנראה זה בחוש אשר על העץ הצף על פני המים והוא דק כעץ זית לא יתכן תעמוד עליו היונה ותנתוק מונח עלה ומזה הוכיח שנראה אילן זית מהמחובר לקלות המים והוא ברור:

ובמדרש חקרו מהיכן לקחה זאת העלה כי לא יתכן שלקחה ממקום שהי' מי המבול יהי' זה סותר למאמר הכתוב הנני משחיתם את הארץ ודרשו רז"ל שאף ג' טפחים של מחרישה נטשטשו ואיך יתכן ימצא עץ שלא נעקר מהמים הזדונים השוטפים הללו, וז"ל במדרש רבה פ' נח מהיכן הביאה אותו רבי אבא בר כהנא משבשושין שבארץ ישראל הביאה אותו, ר' לוי אומר מהר המשחה הביאה דלא טפת ארעא דישראל במבולא והוא שהקב"ה אומר ע"י יחזקאל את ארץ לא מטוהרה לא גשמה ביום זעם, רב ביבי אמר נפתחו לה שערי גן עדן והביאה אותו, אמר רבי אבוה אלו מגן עדן הביאה אותו לא היתה מביאה דבר מעולה קנמון או בלסמון אלא רמז רמזה לו אמרה לו לנח מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידך ע"כ, והנה הברה זאת השאלה מהיכן הביאה אותו כבר בארנו אשר לא יתכן ממקום מי המבול כנ"ל, ועתה נבאר ענין הויכות ואיך מוכח הרמז אמרה לו כנ"ל במדרש ובגמרא והוא לשיטת רב ביבי שאמר (מגן) עדן הביאה והנה בין למר ובין למר כיון שהגיע היונה למקום שלא הי' שם המבול יקשה מדוע דוקא נטלה עלה זית אחר שהיתה במקום עץ עושה פרי וידוע שעלה זית מר והיגו מאכל יונים ואם הי' יתכן לה למצוא עץ במקום שהיו מי המבול לא יקשה לנו מדוע עלה זית כי נאמר אולי לא פגעה בעץ אחר, אבל אחר שזה לא יתכן מטעם הנ"ל ומוכרחים אנו לומר שהיתה במקום שלא הי' שם המבול אם בא"י או בהר המשחה או בגן עדן והיו שם שאר אילנות ג"כ יקשה לנו מדוע לקחה עלה שאין טבע מאכלה, והנה על ארץ ישראל ובהר המשחה לא יתכן לומר ולהכריח שלקחה עלה זית לרמות זה הרמז כי נוכל לתרץ מדוע לקחה עלה זית ולא לקחה משאר עלים אף שלא הי' שם מי המבול מ"מ עתות השנה לא שמשו כל הי"ב חודש והיו האילנות כמדרגת האילנות אצלינו בימות החורף בלא עלים הרבים ושממים וטבע הזית הוא תמיד רענן ועליהו לא יבול אף בימות החורף וכמ"ש ואני כזית רענן, זית רענן יפה פרי תואר, ולכן ניחא מה שהביאה עלה זית כי שאר אילנות לא היו להם עלים, אבל למ"ד מגן עדן הביאה הקשה רבי אבוה שפיר אלו מגן עדן הביאה ובלי ספק היו שם אילנות מעולים יותר קנמון או בלסמין ושם לא יתכן התירוץ שאמרנו כי בגן עדן כל השנה כאשר אצלינו בימי האביב והי' לה לבחור ולהביא עלה משאר אלנות מובחרים יהיו נאות למזונה ומ"ט בחרה בעלה זית מר מוכרח שעשתה מפני הרמז ותהו רמז רמזה לו וכו', ולפי"ז יתכן שרבי אבוה סובר בין כמר ובין כמר לא לקחה העלה מזית רק משום הרמז וזה ששתק על מאמר רבי אבא ור' לוי ולא הקשה מדוע לקחה עלה זית כי חשב כתירוץ הנ"ל וכשאמר רב ביבי מגן עדן הביאה ובזה לא יתכן תירוץ הנ"ל ע"כ הוא משום הרמז גם מנאו סייך מליסנא דטרף כנ"ל בשם הגמרא ויתכן זה הרמז גם כן לדעת האומרים שמא"י הביאה לפי דעת רבי אבוה וק"ל, ומזה יצא להם מזה שהביאה עלה זית דוקא הגם כי יש לה אלו מזונות מוכנים כפי טבעה מתוקים והוי כאלו אמרה לו כלומר שיתבונן ממעשה זאת כי חביב לה יותר העלה המר שהביאה מה שנזדמן לה בחפשיותה מתח' יד הטבע מהמתוק אשר תשיג מתח' ידו וצריכה להיות כבושה תחתיו, ומובן מונח ההבדל בין בריה הנזונות מאת הבורא ע"י הטבע לבריה הנזונית ע"י בשר ודם, הנזונית ע"י הבורא על יד החסד לא יבקש הבורא מאתה גמול פרטי תחת מזונותיה יען כי המציאה לתועלת מה בעולם והתועל' הוא בטבע חפשיותה ונזונית מיסוד התועלת

שיקבל

בך כדמיון היונה ההגה תמיד בחסרון בת זוגה אזי כבר היית עזרתה לי ובצל כנפיך ארנן, והוא כמו שזכר החסיד בעל חובת הלבבות בשער אהבת ה' ה"ל ולא יישן כי אם על יגועי אהבתו ולא יקיץ כי אם במתיקות זכרו ולז הי' דבקה נפשי אחריך וסי' כבר בי תמכה ימינך והוא קץ הימין המקוים בב"א, ובזה נשלם החלק הראשון מהתועלת התבוננות טבע היונה:

ועתה נשאר לנו להבין ענין השני מה שאמרנו לה אמרה יונה לפני הקב"ה רבונו של עולם יהיו מזונותי מרורים וכו' כנ"ל, המלאות שטענה הזאת התבוננו ממנה חז"ל למה שסופר מיונה בתורה מענין שליחות נח אותה לדעת הקלו המים, תחילה נאמר ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה וישלח את העורב ויצא יצוא ושוב עד יבושת המים וגו' וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה, ר"ל מידוע אצל העורב לא נאמר מאתו גם לא נאמר מה ועל מה שלחה וביונה אמר טעם השליחות ואמר מאתו, ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התיבה כי מים על פני כל הארץ וישלח ידו ויקחה ויבא אותה אליו אל התיבה ויחל עוד שבעת ימים אחרים ויוסף שלח את היונה מן התיבה ותבוא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ וייחל עוד שבעת ימים אחרים וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד, כוונת הפרשה הזאת סתומה ותמוה מאוד ראשונה למה בחר דוקא אלו ב' המינים לשלוח אותם ומה ששלח את היונה ג' פעמים ושאר שינוים ודקדוקים יבוארו מתוך דברינו ועל ידי זה נבין איכן רמזה טענתה לנח מה שהמציאו חז"ל ומה שנלמוד ממנה, והנה הרב בעל עקידה פי' שהעורב לא שלח לראות הקלו המים כי אם להודיע טבעו כי הוא מהג' המשמשים בתיבה כמרז"ל חם וכלב ועורב, והנה הכלב לא הי' יכול לשלח גם חם לרבוי החיים עדיין אבל העורב שלחו והוא שאמרו במדרש שאמר העורב לנח רבך שנאני ואתה שנאני זה יורה על שלחו בהחלט ואודות מזונו שב בכל עת אל התיבה, וזהו ויצא יצוא ושוב עד יבושת המים וקביעות' דירתו לא הי' עוד בתיבה מטעם הנ"ל, ולענין לידע הקלו המים שלח היונה כי לרכות מזגה לא תוכל להתעכב על פני חוץ אם לא תמצא מנוח לכף רגלה וכן הי' כי חזרה אליו, וזהו ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התיבה כי מים על פני כל הארץ ולא נראה עדיין הר וגבע או אילן, וזה שאמר אגב שליחות היונה מאתו כדרך היונים הדרים עם בני אדם לטוב מזגם וזה שאמר וישלח ידו ויקחה ויבא אותה אליו אולי היתה דרה בחדרו וידע כי לא קלו עדן המים ויחל עוד שבעת ימים אחרים, וטעם הז' ימים הוא מרובע למהלך הירח הפועל במים כידוע בדברי הרב אבן עזרא, ובמדרש דרש על מאתו כדברי ח"ל מכאן שדירתן של עופות טהורים אצל צדיקים, ולזה בפעם שני לא נאמר שוב מאתו כ"א ויוסף שלח את היונה מן התיבה יתכן טבע העוף יחפץ בחפשיות ובפעם ראשונה כיון ששלחה מאתו ר"ל מחדרו מיד פרחה בעד החלון לחפשיותה וכאשר לא מצאה מנוח חזרה, וכיון ששלחה פעם שנית לא רצתה ללכת כבתחילה אבל פרחה בתיבה הנה והנה כי ראתה שאין לה מנוח בעולם כאשר הרגלה קודם המבול והוכרח נח לשלח אותה מן התיבה בעד החלון וזה שאמר כאן ויוסף שלח את היונה מן התיבה זה הנ"ל לפי הפשט, ורצה שתעוף למרחוק אולי יכיר בה איזו סימן כמו שקרה ג"כ, וטעם בחרו ביונה לענין זה כתב הגאון ר' אליעזר אשכנזי בספר מעשי ה' שאין בכל העופות ההולך בדרך ומכיר לשוב אל מקומו כמו היונה והעד שבכל ארצות המזרח עד היום הזה כאשר ירצו לשלוח כתב מעיר לעיר הנה יהיו להם היונים מאותו העיר שקיניה' שם ומוליכים אל העיר האחרת והיונים שקיניהם בעיר האחרת יביאו אל העיר הזאת, וכאשר ירצו ג"כ לשלוח כתב מאותו העיר לעיר האחרת קושרים הכתב תחת כנפי היונה והיא הולכת אל קינה ושם יקחו את הכתב אשר תחת כנפי' ולא ישלחו עוף אחר כי אם היונה כי מטבעה להיותה יודעת בדרכים לבוא אל קינה, ואפשר מאז ששלחה נח נבחן הדבר והנהיגו לעשות כן, ואפשר הסיבה בזה שכל העופות הזכרים ישמשו עם איזו נקבה שתזדמן וכן הנקבה לכל זכר שיזדמן חוץ מן היונה שעל כן נקראת כנסת ישראל יונתי לכן שבהיות הנקבה הולכות אל מקום אחר מכוונת דעתה לשוב לזוגה ומכוונת בדרכים וכן נשקע הטבע הזה במין היונה בין זכר ובין נקבה, ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה וידע

ומטבעה להדבק באחד ומש"כ אשר עופות ככה הנחנו בגלות בעת שנפרדנו מבית אלקינו היינו כאלמנה כאשה שפירש ממנה בעלה, וזה נהמה כדובים כולנו וכיונים הגה נהגה כיוני הגאיות כולם הומות, ובעת נחם אותנו ישעי' אמר ג"כ כה מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם, אמר כי בעת הגאולה ישכחו כל הצרות וידמה להם כי זה הגלות הארוך לא הי' אלא כעב הבא בעת יבושת הארץ ותחשיך השמש לשעה ומטריד בני אדם ומהמון הגשם והתכלית להביא חיים לעולם ככה יראו ויבינו אנשי הגלות כי לולי הגליות אשר כפרו על מרינו לא היינו חוזרים להדבק באלהינו, וזהו מי אלה כעב תעופינה ולכן הם עתה חוזרים כיונים אל ארובותיהם, ובזה נבא להכתוב אשר הוא יסוד דרושינו סמכו להתבוננות טבע היונה אמרה חזקיהו בתפילתו עת חי' מחליו בעת נגזרה עליו מיתה על אשר לא נשא אשה, אמר כסוס עגור כן אצפצף, ירצה כמו הסוס ועגור הבורחים מבת זוגם במדבר שממה ומצפצפים שם כי כן טבעם להתבודד וכמ"ש ירמי' מטבעם, גם חסידה בשמים וגו' ותור אם אבד בת זוגו וסוס ועגור המיללים בודד במדבר שממה מ"מ יש עת קבוע בטבע לבוא לקיניהם לפקוד בת זוגם, וזה שמרו עת באנה כפי הטבע, ועמי לא ידעו את משפט ה' אף אם עזבו אותו זמן מה, מ"מ אם באו אליו בעתים קבועים כאלו העופות הי' מקבלם כי חפץ חסד הוא ומרבה להטיב, וע"ז התלונן הנביא אף לעתים רחוקים כאלה ג"כ לא זכרו את ה' וכמ"ש מדוע אמרו רדנו ולא נבא עוד אליך, וזהו כסוס עגור האוהבים חיי התבודדות כן אצפצף הייתי בודד ולא רציתי לישא אשה, אך הם פוקדים בת זוגם לפרקים, אבל אני אהגה כיונה הנבדלת מבת זוגה ככה בת זוגי הכתת לי נבדלתי ממנה והיתה כוונתי דלו עיני למרום, ירצה כוונתי הי' לשם שמים שראיתי ברוח הקודש דנפקי ממני בנין דלא מעלי, ועל אשר נבדלתי מבת זוגי חשבתי למשפט ה' עשקה לי הכוונה ה' עשקה לבת זוגי ממני במה שהראני כזאת דנפקי ממני בנין דלא מעלי וזה עשקה בה"א הנקבה סובב על האשה ואמרתי ערבני אם לא יהי' כזאת אשר אני רואה ברוח הקודש אז אשא אשה, אבל מה אדבר ואמר לי והוא עשה, ירצה מה יועיל עתה אשר חשבתי תחלה, כי מטיב בעיני

ה' כוונתי ועתה מה אדבר ואמר לי ע"י הנביא אשר כוונתי אינה רצויה ואני מוכרח לישא אשה ע"פ גזירתו והגזרה הזאת אשר פחדתי הוא עשה ואינה מבטלה ולזה אדדה כל שנותי וגו', כן פרשתי הכתובים לפי הפשט כפי טבע הענין, אבל מסדר הפרקים לקח זה הכתוב על כלל ישראל עם הקב"ה במה שהם נמשלים ליונה ועתה דודינו נסע ונגלה מנו ותפן ממנו תמותינו כיונה אז בלי ספק בוא יבוא, וזה הנלמד מטבע היונה אם נבדל ממנה בן זוגה תקוה לו כל עוד הוא בחיים לא ישקוט עד אשר יבוא אלי' לולי אם הפרידו המות לא ישוב אלי' עוד, ככה בטוחים אנחנו בלי ספק כי ישוב ירחמנו, וזה שאמר איוב ידעתי כי גואלי חי ואחרון על עפר יקום, הכוונה כנ"ל כי אוהבים נאמנים אשר נפשו קשורה בנפשה ונתפרדו זה מזו אין לפחד כי אם מהמות הוא מפריד אף אוהבים כזה אבל אם אין לספק על המות היא בטוחה שלא יעזבה כיונה הנ"ל, ז"ש בשם האומה עם הבורא ית' אשר חשק בנו כיונה עם בת זוגה אשר סבה אחרת לא יפרידה כי אם המות, ככה מים רבים לא יוכלו לכבות אהבתינו בין ה' ובינינו כי לא יחליפנו באומה אחרת כמו שלא החלפנו אותו באל אחר, ובין אוהבים בני תמותה יש לפחד מהמות ואנחנו בטוחים ג"כ מזה כי אלקינו אלקים חיים ומלך עולם ואחר אשר ידענו כי אין לפחד המות יפריד בינינו אין שום סבה נשארה להתמדת הפרידה, וזהו ידעתי כי גואלי חי ואין שייך מות האוהב והגואל אז בטוחים אנחנו ואחרון על עפר יקום רק שנהי' ממתינים עליו בתם לבב כיונה הממתנת בת זוגה, וזהו יונה אומרת, כאלו תאמר לנו על ידי התבוננות טבעה שנדמה אלי' ואז נהי' בטוחים שהעושק הבא לנו ע"י הגליות יערב ה' לנו, וזהו כאלו אומרת כסוס עגור כן אצפצף לבדד בין מצרינו ומעיקנו כבמדבר שממה אך תרופתינו ונחמתנו אהגה כיונה כאשר היונה בהפרד ממנה בת זוגה אין לה מחשבה אחרת כי אם דודה ורעה, ככה לא יהי' לנו מחשבה אחרת כי אם דלו עיני למרום ונאמין באמונה שלמה כי ה' עשקה לי הטוב המקוה לסיבת חטאותי, ועתה ערבני הטוב אשר הבטחת לי כמ"ש דוד ערוב עבדיך לטוב בל יעשקוני זדים וזה ממש כסיגמין דברי הנביא כאן, וזהו שאמר דוד גם כן אם זכרתיך על יצועי באשמורת אהגה

מעלה למקום מולדו וכמ"ש בזוהר דחילו ורחימו אינון גדפין לפרחא לעילא וכמו שבארנו בשירת אווז הבר מאמר רבב"ח הני אווזי דשמיטין גדפי', וזהו נחפה בכסף על טהרותה ונאותה כנאות הכסף, ואברותיה טוהר גופה אשר רוחה הנדיבה נתלה בו ככנפים ועולות בהאבר והוא על טוהר מדותיהם ולבם ומתאות הוא כדמיון הזהב הטוב וכתם וכמ"ש שמשיל המקונן גוית הקדושים לזהב וכתם כמ"ש איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב אף שהזהב נכבד מהכסף ופה הוא מדמה הנפש לכסף והגוף לזהב, אבל הוא לכוונה עמוקה כי הנפש רוחנית משוללת הגוונים כענין השמים לטוהר הוא כגוון הכסף המספר הראות, גם הוא רומז ג"כ לכוסף אשר לה לעלות מעלה כטבעה כמ"ש נכספה נפשי, והגוף בשר ודם לזכותו ופרישותו ומתאות נדמה לירקרק חרוץ הממוצע בין אדם ללבן למיעוט תאותם תוך נפשם וטוהר גופם לא שאלו תורה מה כתיב בי' כאע"א ולו הי' התורה כהנה וכהנה היו גם כן מקבלים אותה, וזה שאמר עוד בפרש שדי מלותי' של תורה והוא האומר המבשרת צבא רב שזכר תחילה, קורא אותו אומר בלתי מפורש לבחון ע"י זה מי יקבל האומר בתמימות ומי ישאל ענינה, ואשר עלה המובחן כהוגן כנ"ל ופרש מלותי' של תורה, ותאר אותו ית' כאן בתואר שדי להיות התורה בעצמה בלתי בעלת גבול ומצומצמה בתרי"ג מצות גבוליים ועל ענין ההגבלה ומימנם נקרא שדי כמ"ש שדי שאמר לעולמו די כך בכאן פרש תורה בלתי בעלת גבול בתרי"ג מצות ואמר ג"כ לתורתו די ועי"ז זכו ישרא' ללבנת הכסף, ואף מלכים בה פי' על ידה והיא היונה שזכר תחילה תשלג בצלמון פי' היא תלבן אותם כשלג המלבן בצלמון בחושך, והכוונה כי לנו התורה היא אור כשמש המאיר והם היושבים בחושך ובגלות אך אור תורתינו מגיע להם ג"כ איזה הארה חלושה, כאשר אם נלך בחשכת לילה ואפלה גשם שוטף אז החושך בתכלית אבל אם בלילה שלג על פני הארץ אף כי אין ירח וכוכבים, מ"מ לבנת השלג הנראה לעינים מקל אפלתה, והדמיון הזה בא ג"כ להם איזו לובן והארה חלושה ע"י קבלתינו התורה, וזה מלכים בה בישרא' תשלג תזהר עליהם כשלג בצלמות וכמ"ש שמצינו בימי הבית הי' נמשך הצלחתם מהשבעים פרים, ולסיבה זאת כנסת ישראל ליונה אמתילה והוא על אמונתם

וישרת לבבה ותום דרכה לפניו ית' העבור עלי' מהצרות, וזה שאמר גם כן המשורר על האומות בערך ישראל ששים המה מלכות ושמונים פלגשים ועלמות אין מספר אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופלגשים ויהללוהו, ומפרש במדרש על א"ה אחת היא יונתי אלו כנסת ישראל והתחלה דרשו ג"כ על אברהם והכל עולה על כוונה אחת כנ"ל, הרי כשנתבונן בטבע היונה נעורר אותנו על ב' ענינים מועילים אם מענין שלא לבגוד באשת נעורים והיא גם היא לא תעזוב אלוף נעוריה, אבל נהי' כיונים כי נמשל כללותינו אלי' והשני ענינינו עם אלקינו שנהי' תמימים אליו לבל נעבוד זולתו כיונה המכרת בן זוגה והוא גם כן אלינו וכמ"ש המשורר הקדוש עיניו כיונים על אפיקי מים, ולזה נמשלה ע"ז לאשה המנאפת תחת אשה כי נקשרנו אליו בברית ותנאים ונכנסנו לחופה עמו והוא ע"י מתן תורה כפה עלינו ההר כגיגית ושעבדנו מעשי ידינו אליו והוא ית' נתחייב במזונותינו ובפדיונינו כאיש לאשתו אם לא נמרוד עליו מלהדבק בו, וכאשר בגדנו בבורינו עזב גם כן אותנו וקרה מה שעבר עלינו מהצרות והגליות, ובכל זאת לא נסוג אחר לבנו מאהבתו והיינו נשחטים למענו כיונה הזאת הפושטת צוארה לשחיטה, וכמו שיסד על זה שלמה המלך ע"ה כל שיר השירים והקוטב הוא אני לדודי ודודי לי אף בהיותינו בארץ אויבינו ומצירים ומציקים אותנו על עסקינו בתורתו אף לפעמים יכריחו פרטיותינו לשוב מאחרי ה' בפועל כפיהם אבל לא בלבם כי לבבנו שלם עם אלקינו אף בעשותינו מעשים בלתי רצוים, וזה שאמר המשורר לא נסוג אחור לבנו אף בשעה שותט אשורינו מני ארחך, כלומר אם מעשינו בלתי רצוים מ"מ לבנו לא נסוג אחור, וזה שאמר עוד אם שכחנו שם אלקינו אף בעת שאנו מוכרחים לפרוש כפינו לאל זר וזה כפינו דייקי וכמ"ש הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה אלא לפנים, וזה כי לא ענה מלבו בעת גזר עלינו כלי' בימי אחשורוש על צלם נבוכדנצר לא הי' זאת מלבו כ"א לפנים כאשר לא נסוג אחור לבנו לגזירי בעת שנטה אשורינו וכנ"ל, לכן ויגה בני איש עשה לנו יגון לשעה ולא מלב לכלותם, ולזה דמו אותנו הנביאים כיונה הפורש מבת זוגה תשאר הגם ומיללת עליו כי נשארה שוממה כי אין

מטבעה

וגו' למה ישבת בין המשפתים לפלגות וגו' גדולים חקרי לב הורה על כי לא הי' אמונתם שלימה והי' רוצים בין הגבולים איזו נוטה אז יבוא וזה מאות קוטן אמונה והי' להם נפלג לחקור וזה גנאי גדול, לזה אמר ג"כ כאן זה גרם אשר נדחתם מהצלחה אחר שגם אתם ראוים לזה להיותכם בני אברהם יצחק הואיל ושכבתם בין המשפתים והייתם חוקרים תורה מה כתיב בה מה שאין כן ישראל כי הם היו כיונה תמה נמשכים אחריו בלי חקירה כלל כאברהם אביהם רק כנפי יונה וגו', ולפי הפשט הוא קלוס היונה במראה כי כנפי' לבנים ככסף והם הנוצות אשר תעוף בם והאבר אשר בו הנוצות הוא כמראה תכלת אדומיי והוא גוון החרוץ והוא מין פז כידוע אשר הוא ירקרק, וזהו ההבדל בין כנף ואבר וכמ"ש ארך האבר מלא הנוצה והוא הכנף וכמו שאמר יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו כי הנשיאה יתכן על האבר אשר הוא חלק מהגוף וכמו באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה כי החסיון שייך תחת הנוצות והנשיאה הוא ההסכה והחזק שייך על האבר וכמו שיבוא לקמן בשיר הנשר, ודמה אותה ליונה על תמימותה וכמ"ש הצדוקי לרבא עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו, גנה אותנו על זה השלמות במה שהיינו נמשכים אחריו בלי חקירת הלב כבהמה אשר זה עיקר אהבתו ית' אלינו כמ"ש ירמי' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר וגו' ומוסף מה קדש ישראל לה' וגו', והיתה תשוקתו אליו כמ"ש דוד כאן, הנך דסגינן בשלימותא כתיב בן תומת ישרים תנחם הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו וסלף בוגדים ישדם, כלומר כי במה שאתה מגנה אותנו בזה בעצמו היתה הסיבה שנדדתם ונדחתם מחלקי אברהם אף גם שאתם יוצאי ירכו כמונו וכמש"ל מלכי צבאות ידודון הואיל וסגאיתו ברמאותא לשאול תורה מה כתיב בי' וכו' הפך אברהם דכתיב בי' התהלך לפני והי' תמים וגו' ואתנה בריתי וגו', הנך דסגינן בשלימותא להמשך אחריו כיונה השלימה והתמימה אתקיים בנו תומת ישרים תנחם היינו מתיחסים לאבינו אברהם שהי' גם כן תמים וישר והקב"ה מתואר בתמים פעלו צדיק וישר הוא אבל אתון דסגאיתו ברמאותא לזה אתקיים וסלף בוגדים ישדם וכנ"ל, וזה שגלינו בברית בין הבתרים כששאל אברהם במה אדע כי אירשנה ויאמר אליו קחה לי

עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש ותור וגוזל כבר אמרו חז"ל שהראהו סימן המלכיות ועל דעתי' דרבי נחמי' הראהו שרי ישראל ומה טוב ונעים שיתקיימו דברי שניהם, והכוונה כי כל אומות ע"א המושלים לפרים בני בשן אלים ועתודים אחריתם עדי אובד, אומנם הצפור הטהורה והתמימה הנמשכת אחריו ית' שהיא כנסת ישראל תהי' קיימת לעולם ועד וכמ"ש הנביא כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה, והי' זה לפי דרכנו שאלתו אדני ה' במה אדע כי אירשנה כוונתו אחר כי הבחירה ביד האדם אולי יבחרו בני ברע כמו אלו המלכים אשר הרגתי אף כי אביהם הי' צדיק הואיל והבנים קטאו נתתים בידי כיום הזה אולי יהי' גם כן עם בני כאלה, וזהו במה אדע שלא יבטל ג"כ הבחירה הצלחת בני, ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת וגו' ולפי הפשט צוהו שיקח עגלה אחת שלמה וינתחה לשלשה חלקים כהוראות משולשת משמע שפועל השילוש נעשה בה ועז משולשת גם כן מנותחת לג' חלקים ואיל ג"כ כנ"ל ותור וגוזל יהי' שלמים, וזהו שאמר ויקח לו את כל אלה הבהמות ויבתר אותם שיהיו משולשים רמז לו שיתחלקו בניו לד' מדרגות, השלשה לא יהי' שלמים עם ה' כמוהו לזאת לא יירשו הארץ אשר הבטיחו והרביעי ישארו בשלימותם ואמונתם ועליהם יהי' בטוח שאף בחירתם לא ישפיקו להם מבלי שיקוים הבטחתו להם, רמז לו על ישמעאל ובני קטורה ועשו שידודו מעליו לכן הם מנותחים בלתי שלמים להמשך אחרי ה' כאברהם ולכן יהי' פגרים לעתיד לא יהי' להם תקומה ורמז לו כי חלק יעקב אשר יולד מיצחק ולא כל יצחק יהיו נמשכים אחריו כיונה תמה אינה ממירה בן זוגה ועליהם יאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ירצה שכולם ישמרו דרך ה' אבל השאר ידודו, ועל זרע יעקב הבטיחו ושמרו בודאי דרך ה' הם יקיימו צואתו, ולזה המשילם כיונה וגם ישארו שלם לעתיד לבא כי דבריו בכאן מפלסים מורדים עד סוף כל הדורות וכמ"ש מה שאירע לאבות סימן לבנים, וכמו שהארכנו בזה במקום אחר, וזה שאמר דוד אם תשכבון בין שפתים וכנ"ל לזה כנו גם כנו מלכי צבאות ידודון וכנ"ל אבל כנפי יונה הנחפה בכסף אמר על שלימותם בדיעות ובאמונות נפשם הטהורה והם כנפי השלם העולה בם מעלה מעלה

יונה אומרת: כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה דלו עיני למרום, ה' עשקה לי ערבני, אמרה יונה לפני הקב"ה, רבונו של עולם יהיו מזונותי מרורים כזית בידך ואל יהיו מתוקים כדבש על ידי בשר ודם:

הורונו ח"ל ע"פ מלפינו מבהמות וגו' ומעוף השמים יחכמנו, עריות מיונה, כי היא לפי טבעה נשמרת מזה ק"ו לבני אדם שלא יהיו גרועים ממנה אף אם אינו מאנשי התורה, וק"ו בן בנו של ק"ו לאיש ישראל המצווה על זה מהתורה וכמ"ש קדושים תהי' ופי' בו רז"ל כל מקום שתמצא גדר ערוה נאמר בו קדושה ללמדך כל הפורש מן העריות נקרא קדוש, ולכן כנסת ישראל ליונה נמשלה כמ"ש במדרש חזית ע"פ עיניך יונים מה יונה זו משעה שמכרת את בן זוגה אינה ממירה אותו באחר כך ישראל, הרי מבואר שטבעה משונה מכל העופות, וזה דבר נפלא שלא תמעול מעל בבן זוגה, ובלי ספק כיון הבורא במה שברא אותה על טבע הזאת ללמד האדם דעת לבל יהי' גרוע ממנה, ולזה בחר ה' להקריב על גבי המזבח מין זה מכל העופות להורות כי גדר ערוה חביב בעיניו ית' והוא נקרא קדוש לכן לטבעה זאת היא קדושה לקרבן לה', גם אשה היולדות אחר מלאות ימי טהרה לבן או לבת תביא שתי תורים או שני בני יונה להורות שהיתה גדורה בעריות ולא בגדה באלוף נעורי', ולסיבת היות ישראל גדורים בעריות נקראים עם קדוש ובחר בהם מכל העמים; ואמר כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ במה שאין ממירים אותו באחר מעת קבלנו אותו עלינו לאלקים ע"י מתן תורה, ולהבין ענין כנפי יונה נחפה וגו' תחילה אמר ה' מושיב יחידים ביתה כוונתו לספר איך ישראל יחידים היו ועשה הקב"ה מהם בית וכרז"ל, אח"כ בא לפרש ע"י יציאת מצרים, וזהו מוציא אסירים בכושרות, ואחר סולך ומספר ענין מתן תורה אלקים בצאתך לפני עמך וגו' ארץ רעשה אף שמים נטפו וגו' זה סיני וענין הנטיפה פי' עוד גשם נדבות והוא לרז"ל ענין הטל של תחייה להחיותם אחר שיצאה נפשם כמ"ש בדברי קבלה נפשי יצאה בדברו והוא על אותו מעשה, וזהו נחלתך ונלאה אתה כוננת והם אותם הלוחים ושמוע הדברות, ופי' תכלית זה המעמד אמר ה' יתן אומר והוא התורה המבשרות צבא רב תם אחר שתחילה הי' אלה ענין האלקי רק ביחידים כאברהם יצחק וכו' ועתה שב ענין האלקי לחול בקהל גדול ע"י מתן תורה וזהו הרעש גדול אשר הי' שזכר תחילה ומפני שה' יתן אומר המבשרות צבא רב תחול בהם ענין האלקי והי' צריך להכין הפרטים ולהפשיטם מחומריותם אשר בלתי מוכנים להשגה גדולה כזאת, וזה שאמר תחילה תכין בטובתך לעני אלקים, אמר עוד מלכי צבאות ידודון ידודון וזה מאמר רז"ל ע"פ ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן רצו בזה שחזר ה' על עשו וישמעאל אולי יקבלו תורתו ולא רצו ומדוע עשה ה' ככה, כי אברהם הי' הראשון אשר הכיר את בוראו לכן היתה כוונה האלקית שיהיו תהי' כוללות כל בית אברהם והם עשו וישמעאל, וכאשר מפאת המקבלים הי' מונע והוא שאמרו תורה מה כתיב בי' וכו' להורות שמטובו הבב"ת הי' האפשרות לכלול כל ביתו רק מונע מפאת המקבלים, והמליצו ז"ל כאלו הי' שייכות להם עיין תורה מה כתיב בי' וישמעאל דחה ענין האלקי על פרוצו בניאוף ועשו על טבע האדום אשר בו ועלול לשפוך דם וזה אשר שנא ה' לכן נדדו ממנו אף שהם ג"כ מבני בית אברהם. ולא מצאה ענין האלקי לחול כי אם על זרע ישראל כאשר הצורה לא תחול כי אם על חומר מוכן ככה הי' חול ענין גדולה הרבונית בישראל, את הסיבה כי מלכי צבאות ידודון מהצלחה זאת וכאלו אינם ב"ב של אברהם וישראל הם הבית בית אשר נשארו מתיחסים בטבע אברהם אביהם ולכן היא לבד תחלק שלל והיא התורה הנשללת ממרום וכמו שקורא אותה שבויים כמ"ש שבית שבי אחר אשר הי' מבשרת זה השלל צבא רב מכל בית אברהם כטבע טוב הב"בת להיות כוללת, אבל הי' מונע מפאת המקבלים, וזה שאמר עוד הטעם על זה אם תשכבון בין שפתים אמר זה על מלכי צבאות נדדו מהצלתה זו ואם אח"כ בראותם הצלחת ישראל חזרו בהם ורצו לקבל התורה וכמ"ש על פסוק מי זאת עולה מן המדבר וכו' לזה אמר אם תשכבון בין שפתים ירצה כמו שזכרה דבורה בפלגות ראובן

לתאוה המגונה יבקשו והענין הנרצה מהם לא יחפצו בו והם יותר גרועים מאנשי דור המבול אף כי השחיתו דרכם על הארץ מ"מ היו מיחדים ג"כ אשה לפרות ולרבות ומנה לקיום עולם וכמ"ש רז"ל על פסוק רועה עקרה לא תלד וגו', וכוונת אלו הפתאים מורה על פחיתות אנושתם כי הם גרועים מכל חיה ובהמה ושרץ השורץ אשר הוטבע בם בטבע ענין השארת מינם תמור הפסד אישיות' ולכן המינים נצחיים ויעידו על נצחיות הבורא ית' כשלימות הפעולה תעיד על שלימות הפועל:

וזהו ענין מאמרם ז"ל ע"פ שופך דם האדם באדם דמו ישפך תניא ר' אליעזר אומר כל שאינו עוסק בפרי' ורבי' כאלו שופך דמים שנאמר שופך דם האדם באדם וגו' וכתיב ואתם פרו ורבו, רבי עקיבא אומר כאלו ממעט את הדמות שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם ומה כתיב אחריו ואתם פרו ורבו, בן עזאי אומר כאלו שופך דמים וממעט את הדמות, וטעם שופך דמים הוא כי המניח בן ליורשו אחריו הרי הוא כאלו אינו מת מפאת מינו כי אם הוא מת דמו קיים והם דם זרעותיו אבל המבטל מפו"ר כאלו שופך דם עצמו ודם זרעו עד סוף כל הדורות וזהו ענין שופך דמים לשון רבים, וענין מעוט הדמות על הפסד שכלו והאנושיותו לגמרי לעסוק בחורבנו של עולם הפך החכמה העליונה אשר גזרה לשבת עולם ולשבת יצרה וכמ"ש במ"א ענין צלם ודמות וביאור ברכת אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו וכו' בארוכה ע"ש ואין כאן מקום להאריך. ונחזור למה שהיינו עליו, והנה לא לבד שאיש כזה עובר על מצות התורה גם מפר חקי השכל הישר הנטוע בלב כל אדם אף אם אינו מאנשי התורה וכמ"ש איוב מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו, הלא יקרוהו עורבי נחל ויאכלוהו בני נשר במה שאנו רואים בכל מיני הב"ח נטוע בהם כח והתשוקה לזה לא מצד התאוה לבד כי אם התשוקה לקיום המין, והעד על זה מה שנטוע בנקבת כל מין ומין בטבע רחמנות לשמור ולזון עולליה עד אשר יגדלו כדי הצורך אשר השכילה הטבע בחכמת בוראה שיוכלו העוללים להתקיים ולהשיג טרפם ומזונם בלא אימם אזי לא תרחם עוד עולה ובן בטנה ולא תכירנו, גם הפלא ופלא בעת התרנגולת או שאר עוף תלמד לבנה או בתה לפרוח ולקחת מזון וכאשר יגיעו הגדלים ויוכלו להשיג ולקחת מזונם מיד הטבע אז תדחה האם את בנה ויד הטבע לא תקצר מלתת מזון ומחיה לאישי מינה אם יתוספו כהנה וכהנה כי כך גזרה חכמת בוראה ושערה בכח האדמ' הערוך שולחן טבחה טבחה מסכה יינה לכל איש ואיש די מחסורו ולכל גויה וגויה די פרנסתו, אף כי האדם מבחר כל היצורים אשר חנן לו הבורא ית' שכם אחד על כל הנמצאים אשר בעולם והוא השכל לא תוכל הטבע גם קצר קצרה יד בוראה לתת לו פרנסה ולבניו אשר יוליד עד שיהיה' מוכרח להמנע בעבור זה מלפרות ולרבות, ואם יוליד איש מאה לכולם יתן ה' על ידי הטבע שדות וכרמים להצמיח פרי תבואה לו ולזרעו אחריו רק אם ישמרו חוקי הטבע לעבוד עבודת עצמם ולעמול לפיהם ולא יפרו חקי השכל לקיום עולם אין זה כי אם רע לב עוכר שארו ומחבל מעשיו, ולאנשים כאלו התרנגולת מקטע רגליהם אשר אין לך בעופות פרה ורבה יותר ממנה גם הוטבע בה רחמנות על גוזליה איך לא תעצור כח ההולדה מדאגה מדבר אנה תקח לכל אפרוח גרעין מיוחד לפרנסתה, ואולי תאמר כי להיותה חסרה שכל מלדאוג על זה מתבונן אנחנו בעלי שכל על ענינה האם יש לה לדאוג, כי מימות עולם ועד עתה לא נשמע ולא נראה אפרוח או תרנגולת מתה ברעב, אך נטוע בטבעה בטחון בה' המפרנס לכל אשר נשמה באפו ידו לא תקצר לכל נצחי הטבע לתת אכלם בעתם ואם יתוספו כהנה וכהנה יתן להם בחסדו ילקטון איש כפי אכלו, אף כי האדם מבחר כל היצורים ק"ו שפרנסתו בטוחה רק בה' לא ימרוד לא יירא חוסר ולא ידע עוני ואם יוליד איש מאה, הנה תרנגולת אומרת, ירנה כאלו השיר אמרים בפיה לכל ידאג האדם על פרנסת בניו וימנע בעבור זה מפרי' ורבי', יתבונן מהתרנגולת והרי כאלו אומרת, נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, תמ"ל:

תרנגולת אומרת: נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו:

כתב הגאון יעב"ץ בסידור שלו כי זאת התרנגולת דהגיא המוזכרת בגמרא ע"כ, אמר זה מפני שלא מצינו בב"ח שתאמר הנקבה שיר מיוחד מהזכר, אמנם לפי מה שכתבנו בשיר התרנגול אין צורך לזה אבל תרנגולת הבית דוקא נקבת התרנגול, ומה שהיא חלוקה משאר ב"ח לענין שירתה הוא כי בכל מיני הב"ח הזכר והנקבה שוים במציאות טבעם על מה שנוצרו עליו זולת לענין קיום המין נזקקים זה לזה ולענין מזונם כל אחד מבקש טרפו לבדו ואינם נעזרים זה מזה כלל לכן על ענין הלמוד מטבעם אשר זה הוא כוונת הכתוב המיוחס לשירתם הוא בענין שתופם ואין הנקבה חלוקה מהזכר, אבל במין זה כבר כתבנו כי הזכר חלוק מהנקבה בטבע קריאתו גם בעניני חיותו עמה הוא קרוב בזה לענין האדם ולזאת יקרא בשם גבר כנ"ל, ובזה מעורר אותנו על ענין דרך ארץ במה שמראה לה חבה יתירה ונותן לה מלחמו וכמ"ש מפייס ואח"כ בועל ומציאותה אצלו ממש כאשה מבני אדם אשר מזונתה על הבעל והיא תעזור לו לגדל בניו וכמ"ש רז"ל על נשי בני אדם דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא, ולא יאמר האדם אחר שהיא נכנעת תחתי אוכלת מלחמי בלי עמל ויגיע לובשת כסותי אמשול בה יותר מן הראוי, לזה ילמוד דרך ארץ מטבע המוטבע בתרנגול אשר יש לו ג"כ הדמות מה לאדם לענין זה עם כל זה בעת הצורך עלי' אינו מושל עלי' בעל כרחה כי אם משתדל להשיג רצונה בפיוס מה שאין בעם הארץ שאינו בטוב דרך ארץ הוי כאלו כופתה לפני ארי ומכה ואח"כ וכו' והוא גרוע מהתרנגול במה שלא השתמש בשכלו להדמות לטבע זה הנאות וללמוד ממנו איך להתנהג עם חברתו ואשת בריתו אשר היא חלקו בחיים להשאיר מינו לחיות זרע על פני האדמה אחר ישוב לאדמתו, הנו הנלמד מענין שתופם ומיוחס להזכר זה הלמוד בבחי' הצטרפותו אלי' כנ"ל:

אולם יש בחינה נפלאה ולמוד נחמד מהתרנגולת לבד בהבדל עצמה במה שהיא חלוק' מהזכר, ונשתנית גם מנקבת שאר בעלי חיים, ובבחינה הזאת אשר תלמוד לאדם דעת יחסו לה שיר חדש לענין הנלמוד כפי דרכנו וכמו שיבוא במה שלפנינו, והוא במה שהיא פרה ורבה יותר מכל מיני הב"ח הא נראה בחוש מה שאין בכל העופות דוגמתה במה שיולדת בכל יום, והעד על זה מאמר רז"ל עתידה אשה שתלד בכל יום אמרו והא כתיב אין כל חדש וגו' אמר לו בא ואראך דוגמתו בעולם הראהו תרנגולת, הרי ראיה ברורה שאין במין העוף שתלד בכל יום כמותה:

ויצא לנו מזה התעוררת נפשי ולמוד נשגב רב התועלת ויקר הערך והוא תוכחת מגולה לנקר עיני האנשים קצרי דעת חסרי בטחון צרי עין בטובת הבורא ית' על ברואיו ופשתה הצרעת ברוב מדינות אשכנז וקורלאנד בטלים אנשים כשלושים וחמש או כארבעים שנה ויש כל ימיו והינו נושא אשה עד אשר יצבור כעפר זהב, ואוי לאזנים שכך שומעות מהתגללותם על זה כאשר ידובר בם באומרם כאשר אני לעצמי פרנסתי ברוח וכאשר אקח לי אשה ויהיה לי בנים במה "" אפרנסם ואוסיף עניים ואביונים בתבל, אולם כאשר הטבע מבקשת הפקידה ממנו הם עם הזונות יפרדו להשחית דרכיהם ולבל ישאירו מינם ובלא חמדה ילכו, וכמה הם רחוקים הארורים האלה מחזקיהו מלך יהודה אשר גם הוא לא רצה לישא אשה ומסיבת צדקתו דחזא ברוה"ק דנפקי מיני' בנין דלא מעלי והי' לשם שמים ובלי ספק הי' קדוש וטהור וכבש מעיינו ועם כל זה בא אליו הנביא בדבר ה' ואמר לו מת אתה ולא תחי' ודרשו רז"ל מהכפל שנטרד מב' עולמות עבור זה לולי שמע ה' תפלתו והוסיף לו חמש עשרה שנה עד שנשא אשה, והטעם כמ"ש לא לתוהו בראה לשבת יצרה, ולזה נטע הקב"ה בטבע תאוה ותשוקה מופלגת לענין זה, להיות כי חוש המשוש חרפה הוא וכמו שאמרה רחל בלדתה את יוסף אסף אלקים את חרפתי וגו' ופי' בעל עקידה כי התאוה הזאת חרפה גדולה לנפש השלם להדמות לבהמה אך להשיג התכלית הידוע להשאיר המין, ובפרט לחיות זרע מאבינו יעקב לא יגונה הפעל ההוא אף כי חרפה הוא הואיל ואי אפשר להשיג זה התכלית הנכבד בלי פעל זה, אמנם כאשר היתה עקרה ולא הושג התכלית הזה אז חרפתה לא נמחה וכאשר ילדה את יוסף אז אמרה אסף אלקים את חרפתי במה שנתן לי התכלית הנרצה ממני, והאנשים האלה החטאים בנפשותם

שלא החריב לגמרי כי אם וישב ה' על כל פנים מלך לעולם בהוה ולא סילק עצמו מהעולם להחזירו לתוהו אבל נקרא גם בהוה מלך לעולם הי' בשביל ה' עוז לעמו יתן והיא התורה, ואם הספיקה זכות התורה להקרא שמו על העולם קודם שנתנה בדורות אשר היו מכעיסין ובאין ק"ו שמן הוא והלאה ה' יברך את עמו בשלום עם שלא נעשה רצונו מכלל בני עולם לא ימלט שלא ימצא יחיד או יחידים בכל דור הנותנים כבוד לשמו וכדאים לקיום עולם ולא יהי' עוד מבול לשחת כנ"ל, ומזה מיושב הכפל ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, ובזה השלמנו מה שרצינו אליו בביאור התבוננות הנמצא הזה והטוב הנלמד ממנו כפי טבע ענין המתישב על הלב, ולא אומר באתי עד תכונת דברי האלהים לגמרי בביאורו. אבל יש בענין זה לאלהי מילין עמוק עמוק כפי טבע הענין הנשגב, אבל עד כאן כבוד מלכים חקור דבר חקרנו בדברי חז"ל מאן מלכי רבנן עד שיד שכלינו מגעת, ומן הוא והלאה הוא כבוד אלקים הסתר דבר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

אחר אשר עד כה עזרנו ה' להשלים ביאור שבע קולות התרנגול בביאור רחב כולו אומר כבוד לשלימות הנפש מוסר ומדות יאחז צדיק דרכו בכל קול למוד מיוחד, ראיתי כי טוב לעבור בקצרה כעין מפתח התועלת היוצא מכל שיר ומקול הא' עד קול שביעי, וכדי שיהי' מועט מחזיק את המרובה גם שיתחקה בזכרון אחזתי דרך שיר על משקל ששה תיבות בכל קול נחלק לב' חרוזים בדלת וכן בסוגר:

בקול ראשון.

קול קורא
לכבוד בורא
עורה נרדם.
חצות ליל
זעק והילל
לצח וְאָדֹם.

בקול שני.

תנו עוז
לצור מעוז
אלהי קדם.
עולם יסד
רב חסד
יוצר אדם.

בקול שלישי.

עמדו צדיקים
תורות וחוקים
שפתותכם יביעו
שברכם תכפל
אורת מאופל
עדיכם יגיעו.

בקול רביעי.

שומרים לַבֹּקֶר
בהיכלו לְבַקֵּר
מצפים לאורה.
אסיר תקוה
ישועה קוה
לאיום ונורא.

בקול חמישי.

עורה עצל
ראה והנצל
מנקיון שִׁנַּיִם.
פן תנחם
רעב ללחם
בשפלות ידים.

בקול ששי.

בינה גבר
שֵׁנָה העבר
עורה שחר.
פקח עינך
תשוב למעונך
לעת מחר.

בקול שביעי.

קום הווה
אור תחוה
נפתחו השמים.
ביראה עבוד
למלך הכבוד
אלהים חיים.

זהוא כבחי' תנו עז לאלקים שזכרנו בפתיחה והנו מה שאמרתי הבו לה' כביד הוא לטובתכם למען הפעת בכ"ל ותנו כבוד ועוז מה שאין כן הבלתי מכיר טובת המטיב עליו הוא מונע הטוב ומסי' במתים כח המטיב לעומתו ולא יהי' שינו במטיב ח"ו וכמו שדברנו מזה בפתיחה. ומסי' זה נחשב תודה על מציאותינו ככל הנמצאים אשר על פני האדמה, ואמר עוד הבו לה' כבוד שמו הכבוד שזכר תחלה עם הפעת הוא על המציאות כולל אותנו עם כל המון הברואים מאין ליש. אולם ענין כבוד שמו הוא על בחירתו בנו מכל אשר על פני האדמה וקרא שמו עלינו מה שלא עשה כן לכל גוי וכמ"ש ומה תעשה לשמך הגדול אשר לזה נקרא אלקי ישראל ביחוד, והנה רצה באומרו עוד הפעם הבו לה' כבוד שמו, ועל זה השתחוו לה' בהדרת קודש ירצה על בחינה שניה כזאת מענין כבוד שמו שאתם בני אילים מיוחדים בה לתת כבוד ולרומם שמו אתם מחויבים לתת הודאה בבחינה מעולה והפוכה מבחי' הכבוד המגיע לו על כלל המציאות שזכר בראשונה, והנו השתחוו מענין השתחואתי כי מלאתי חן ומסי' זאת ההשתחואה והתודה בהדרת קודש והוא ענין הבדלה יתירה וקדושה מעולה, והולך ומספר התועלת לקיום עולם שאנו עושים בזה הכביד כי לולי זאת יחזור העולם לתוהו אם אין בארץ מי שהוא כדאי לחול עליו כוונת הבריאה, וכנגד בחי' הכעס והעצבון הנתעורר קודם הגלות כנ"ל בקול ראשון בשם הזוהר אמר קול ה' על המים רומז על התרין דמעין דאושד לגו ימא רבא מגו בכיה והסיבה בזה אל הכבוד הרעים, המואר אל הכבוד שנתחדש אחר הבריאה והוא בנין להשתמודע וגו' שזהו תכלית כוונת הבריאה, ואם אין לו זה הכבוד ומתחתונים זהו סיבת הרעם במה שמוכרח למונע הטוב והחסד ולהגבילם אשר זה ענין העצבון לטבע המטיב וזהו ה' על מים רבים, כינה רבוי החסדים המשפיעים בלי גבול כערך המשפיע למים רבים יש להם טבע ההתפשטות ואם יעצרו יסי' זה סיבת הרעם ורעש ממא התרגשת גלגלותי כנ"ל, אח שאמרו בקול ראשון והנשאו פתחי עולם מעצמם כנ"ל ובקול שני ושאו על המנא מי שנתעורר אז בשעה שני' והוא כמוסף כח בגבורה של מעלה כמו שנתבאר שם, לזה אמר דוד ג"כ בקול שני קול ה' בכח הנתוסף מקול ראשון

והוא מבואר כנ"ל, וכנגד הקול שלישי עמדו צדיקים ועסקו בתורה ומלבישים לקב"ה הוד והדר כמפורש במדרש אמר קול ה' בהדר, וכנגד תחלת משורה אחרונה המעורר לתקות ישועה כנ"ל בקול רביעי בשם הזוה"ק אמר קול ה' שובר ארזים וישבר ה' את ארזי לבנון ורומז על מפלתן של רשעים הקודמות לישועתינו, ובקול חמישי לעורר העגל עד מתי עגל השכב בעניני הגוף כש"כ בעניני הנפש מתי תקום משנתך ועל ידיהם גורמים דאיתער שלהוביתי' ובעי לאוקדא עלמא כנ"ל בשם הזוה"ק לזה אמר קול ה' חוצב להבות אש, ועל התעוררת קול ששי אל תאהב וגו' פקח עיניך ושבע לחם וזה הקול המכריז מעלבונה של תורה וכמו שיתבאר בשירת הזבוב, והנו קול ה' יחיל מדבר ע"י התורה הנתינה שם בהר חורב והנה שאמר עוד יחיל ה' מדבר קדש וכמ"ש ח"ל הוא קדש הוא חורב, וכנגד קול שביעי המעורר על יום המאיר הבא בחסדו וכמ"ש על יומם יצוה ה' חסדו וגו' והוא המשכת חוט של חסד בנין עולם במה שחוזרת שמש ותעלה השחר עוד הפעם להחיות ולחדש המציאות עוד הפעם אחר חשכת לילה אמר קול ה' יחולל אילות והוא כמ"ש לעיל לשון הזוהר על אילת השחר וגו' והוא בזכות הצדיקי' ועל ידיהם יהי' ג"כ השחר המולל לגאולתינו כי זה משל על זה וכמ"ש כד יפקוד קוב"ה לאילתא וכו' ומא יתקיים ובהיכלו כלו אומר כבוד, וזה עיקר כוונת הבריאה כמ"ש ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ ומסי' כל הארץ וממזרח שמש עד מבואו מהולל שמו כמו שהי' לשעבר בהיכלו לבד והרשעה כעשן תכלה כי תעביר וכו' ומז ותמלוך אתה ה' לבדך ולעולמי עד תמלוך בכבוד, והנו כולו אומר כבוד, ומותם ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם, הכוונה אם בכל לילה נתעורר הכעס להחריב העולם וכנ"ל בקול ה' על המים מ"מ לא יחרב העולם בעבור ישראל אף שלא יושג כוונת הבורא ית' בכלל הבריאה במה שמכחישים בו רוב העולם והוכיח בק"ו אם ה' למבול ישב והשאיר שארית לנח ורעו ולא החזיר העולם לתוהו המוחלט מזה נהי' בטוחים וישב ה' מלך לעולם ולא יחריב עולמו גם בעתיד, והטעם כי סיבת השארית אשר הי' בעת ה' למבול ישב הי' רק בשביל התורה שעתיד ליתן לעמו, ושעור הכתוב ה' למבול ישב בעבר להחריב עולמו ע"י המבול ומה

שלא

יצר כבוד לשמו, ירצה טבע הטוב להטיב ואינו מבקש ממנו אלא שינתן כבוד לשמו בכדי שיוכל להטיב יותר וכנ"ל בקול ראשון כי המונע כבוד ממיטיבו נועל דלת הטוב, וזהו טוב כלומר הואיל שהוא טוב יצר כל היצירות לתת כבוד לשמו וכמו שאמר הנביא כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו', ואיך לא נחלץ חושים לקול הקורא בשמענו קול אלקים חיים מעורר אותנו לרוח היום ונקדמה פניו בתודה בזמירות נריעה לו, וזה שתקנו לנו פסוקי דזמרה והברכות ותפלה בה נכיר טובת מטיבנו ונשפוך לפניו לבנו נפשינו רוחינו אליו נאסוף לאהבה אותו ולדבקה בו, ועל כל זה תעוררנו קריאת זה הנמצא אשר לפנינו והוא ענין הדרך ארץ מתרנגול אשר הורו לנו רז"ל ללמוד ממנו על שבעה פנים כטבע ז' קריאותיו וסמכו לו על כל קריאה פסוק המעורר אותנו על הנלמד ממנו כנ"ל, וזה שסמכו לו בקול שביעי אומר עת לעשות לה' וגו' אשר הורונו רז"ל כי הוא מדבר על הפסק מתורה לתפלה כי התפלה ענין בה יראה ומאתנו האהבה והדבקות והכרת טובתו עלינו כנ"ל והוא הכבוד הנרצה מאתנו בכיון, והיה כאלו יאמר לנו בפעם הזאת בקולו עת לעשות לה' ופי' בו שהוא לשון תקון כמו ויעש דוד שם וזהו לעשות והוא תקון הכבוד אשר דברנו עד הנה המתחיל מחצות ע"י קריאת התרנגול בקול ראשון לעורר יחידי סגולה והולך וקורא עד אור הבוקר ונגמרת בתפלה ברוב עם הדרת מלך ולא נחוש אף כי נפסוק מד"ת בעת הזאת, וזהו עת לעשות לה' כנ"ל הפרו תורתך ודרשו רז"ל שלהי ברכות זה המקרא מרישא לסיפא מדרש ומסיפא לרישא מדרש מה טעם עת לעשות לה' משום דהפרו תורתך מה טעם הפרו תורתך משום עת לעשות לה', ויתכן שהוא ע"ד ששנינו מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה ואוקמא בגמרא חברים העוסקים בתורה כגון רשב"י וחבריו אשר תורתן אומנתן אינם צריכים להפסיק לתפלה וכפי' הר"ן שם הפי' בדליכא שהות ונעקרה התפלה לגמרי כמו בעיבור שנה ע"ש, והנה שאר כל אדם שאין תורתן אומנתן הם צריכים להפסיק מתורה לתפלה, ולפ"ז יתכן הדרך מרישא לסיפא עת לעשות לה' מה טעם התרנגול מעורר בעת הזאת להפסיק מתורה לעשות לה' והוא התפלה כנ"ל משום דהפרו תורתך מקודם במה שלא עשו תורתן אומנתן ומה טעם הפרו תורתך בעת להפסיק תורתן לשעת התפלה משום עת לעשות לה' כנ"ל, כי התפלה לאנשים כאלה שאין תורתן אומנתן אף שעוסקים בקביעות למודם בעת ההיא חשובה יותר ותפר תורה והבן, ועם זה נשלם התבוננות קול שביעי ונשלמו הז' בחינות שיש להתבונן מז' קולות הנטוע בטבע התרנגול להשמיע בז' שעות הלילה עד אור הבוקר בכדי לעורר אותנו אל שלימותינו מאלו הבחינות שזכרנו, וכל זה נכלל במאמר רז"ל דרך ארץ מתרנגול והוא להכיר טובת המטיב ולתת לו נחת רוח על טובו בכל האפשר ביכלתנו וגנות הכפוי טובה הגורם העדר הטוב והריסת הקבוץ וחורבן המדינה וכל העולם, וזהו בכלל ענין דרך ארץ אשר הוא נמוס כולל לקיום ותקון הקבוץ ושלא נתנהג עם אלקינו באופן אם יתנהג איש עמנו מאת יהי' הנקלה והמרוחק והשנוא אבל נתנהג בהיפך ונהי' מקורבים והאהובים וחביבים וכמ"ש המשורר לישראל עם קרובו זרע אברהם אהביו, תם מה שרצינו לבאר מהתבוננות הנמצא אשר לפנינו בעזר החונן לאדם דעת:

ויתכן שעל אלו הז' בחינות הנ"ל מז' קולות התרנגול יסד המלך דוד פרשה כ"ט בספר תהלים זכר שבע קולות והם רומזים על הענינים שזכרנו ומתחיל מענין הכבוד וסיים בכבוד, והקדים בדרך כלל מה שהקדמנו בפתיחת התרנגול כמדבר אל אשר בעבורם היה תכלית זה המציאות הזמינו עצמיכם לשלם הודות למציא אתכם אשר הוא גמולו כנ"ל, וזהו הבו לה' כפירש"י אין הבה אלא לשון הזמנה כלומר הזמינו עצמיכם לה' אתם בני אילים, ותאר אותם בכאן בני אילים כפירש"י בני אברהם יצחק יעקב אשר בחירתו ית' בנו שנהי' אנחנו תכלית הבריאה בתתו לנו תורתו ומצותיו לא הי' אלא להיותינו ובניהם כמ"ש משה רק באבותיך חשק וגו' ויבחר בזרעם אחרי' בכם וגו', לכן קורא אותם בכאן אילים המונח על חזקי המציאות כמ"ש ואת אילי הארץ לקח ואין חזק במציאות כמי אשר כל המציאות נעשה בעבורו, וזהו הבו לה' בני אילים ופי' דבריו במה תזמינו לו, הבו לה' כבוד ועוז הוא הכבוד המגיע להבורא מנבראיו, ואל תחשבו כי צריך לכבודכם להוסיף שלימותו ח"ו כי אם תועילו לעצמיכם במה שתכירו טובתו עליכם אז תוסיפו כח במידת טובו להתמיד טובתו עליכם,

והוא

מליאות חדש מטובו והורו להיותינו כיום הזה, אחר שסדרו אנשי כנה"ג אחר המחדש בטובו וכו' מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך, זכרו ג' ענינים נגד ג' הטענות שטען הפלסוף להשיב לאפיקורס וסיעתו המייחסים זה המליאות כולו למקרה קרה ולא בכוונת מכוון הביאם הרב המורה בפ' כ"א כ"ב כ"ג מחלק שני אשר שם ביאר תכלית הביאור אשר השלש טענות מהפלסוף הנ"ל יספיקו ג"כ לחייב האמונה בחדוש ולהכריע אותה משאר הדיעות המודות במליאת האל ית', ואלו הן הא' מגד שהמקרה והזדמן לא יקרה כי אם על המעט, והנה הנמצאות כולם יהיו על הרוב וכמ"ש הנביא ישעי' שאו מרום עיניכם וגו', גם אין חקר לריבוי הנמצאים בשמים ממעל ובארץ מתחת, והטענה הזאת בעצמה זכרו אנשי כנה"ג פה לבטל מחשבת חושב כנ"ל ר"ל מאחר דעתא אמרו מה רבו, הכוונה מפליאות רבוים מוכרח שהם מעשיך ה' מפעולת פועל ולא על צד המקרה, והשנית שהדבר הבא בהזדמן אי אפשר שיפול על השלימות והיושר והכוון הראוי אליו מכל צדדיו, אולם דברים כאלה ר"ל זה המליאות ימצא להם השלימות על צד היותר שלם שידומה, וכמו שהורה על זה גאלינס בזכרו תועלת האברים והכחות ואיך נמשך זה המליאות קלתו מקלתו והבין ממנו שאי אפשר כל זה שיהיו מבלי כוונת פועל חכם חכמת בב"ת ואמר ישתבח היוצר ונבחר היוצרים, ועל טענה הזאת אמרו כולם בחכמה עשית, כי יושר פעולת' וסדורי תכונת' והסכמות כל חלקי פעולותיהם על נכון יורה על עוצם חכמת הפועל אותם בכוונה עצומה, וזהו כולם בחכמה זה יורה על עשיית עושה ברצון גמור וכמו שמוביא החכם בספר הפלא שמי שלא יעשה ברצון לא יקרא לא עושה ולא פועל, והשלישית כי ההזדמן לא תפול בו בשום צד הסקפה אל תכלית ומהתכליות שהם יפנה אל תכלית לא יקרא הזדמן, אמנם הדברים האלה כולם הוא מפורסם שיביטו אל תכלית כי אעפ"י שסכלו קיבת הויתיו לא יוכלו להתעלם מהועלתו ותכליתו, ואיך לא והנה המלאכה הנמשכת אל הטבע תביט אל תכלית כל שכן הטבע עצמו, והנה א"כ חויב ומבלי שום ספק שכל אלו הנמצאות ימצא ומפאת ממציא יודע ומכוון אל שלימות מציאותם, זה שרצו באומרם מלאה הארץ קנינך כי לפי הנראה בפרסום הגמור

כל פעולת הנמצאים הנכבדים האלה בכללם ובפרטם כולם יפנו אל תכלית מיוחדת למה שהם מניעים היסודות וממחדשים בתנועותיהם הויות כל הווה ושופעות בהם צורות נכוחות יתקיימו בהם כל אישי הנמצאות שיעור מוגבל וישארו מיניהם באופן שתמלא הארץ אותם והרי שהתכלית לכולם מה שאמרו מלאה הארץ קנינך, הרי נתבאר בטול דעת החושבי' שהכל מצד המקרה כי אם בכוונה מכוון לתכלית מיוחד והם ישראל עם סגולתו יעקב חבל נחלתו, והואיל כי כן אשר אבינו מלכנו פותח לנו חלוני רקיע מוציא חמה ממקומה בכל בוקר ויהי' קריאת התרנגול בפעם הזאת כאלו גם הוא מקבל פני נותן התורה בשבח ותהלה על מאורי אור שעשה לפקוח עיניו העורות אשר הי' מצפה על זה וכמו שהבאנו לעיל דבריהם ז"ל, כמשל התרנגול המצפה לאורה נלמד ממנו אנחנו בני ישראל קל וחומר אשר לנו האיר בעצם ודאשונה וכל מה שטרח בעל הבית בעולמו הלא לנו הוא ובשבילנו וכמו שהארכנו בענין זה לעיל עאכ"ו שנתעורר להודות ולשבח ולתת כבוד לשמו כי הוא הגמול והמחיר יתכן בחוקנו להשיב ליוצר כל לא זולת לכן לא נמנע עצמינו מהשיב לו זה המעט אשר ביכלתנו:

וזאת הדרוש בעינו מיוסד בשבח שתקנו לנו אנשי כנה"ג בברכת יוצר והוא אל ברוך גדול דעה הכין ופעל זהרי חמה וכו', והוא על פי כ"ב אותיות אלפא ביתא להורות כי כל הבריאה וכתה הוא בכ"ב אותיות התורה וע"י צרופם נתהוו כל הנמצאים וכמו שמבואר במדרש רבה ע"פ והיי' אצלו אמון א"ת אמון אלא אומן משל לארכיטקטין בונה פלטין מתוך דפתראות ופנקסאות רואה היאך קובע חדרים וכו' מביט בתורה וברא העולם, גם מצינו לרז"ל יודע הי' בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ, והיך הוא הדבר נעלם מדעתינו כי זהו סוד מעשה בראשית אשר אף היודעים אפס קצהו כפי בינת אדם מחויבים להסתירו, ונשוב לענינינו אל ברוך מאתנו על נפלאותיו אשר נתבונן גדול דעתו וזה גדול דעה במה שהכין ופעל זהרי חמה אמר הכין על הגבילו האור ומכין אותו שלא תזיק לעינינו הכהות מאופל הלילה ואמר ופעל על פעולת האור עצמו, ותכלית הכוונה בכל זה לא להוסיף שלימות ח"ו כי השלם לא יקבל תוספות וחסרון אבל אינו אלא שהוא מתואר בתואר טוב

עד מתי עצל תשכב וגו' וכבאורינו למעלה, שוכבים עד יחטפם שינת השחר הערבה והוא מום כאוהבים ומתאוים את השינה עצמה להביאה עליהם וטבע קריאתו דוקא בעת כזאת כאלו אומר להם אל תאהב שינה בעצם כנ"ל פן תורש, וכבר כתבנו לעיל פחיתות העצל המתגלה בשינה אם בעניני העולם הזה שהוא שלימות ראשון ואם בעניני עוה"ב אשר הוא שלימות אחרון, וזהו פן תורש כולל ב' מיני ריש שזכרנו כנ"ל, ואמר פקח עיניך ושבע לחם, כאשר לא תאהב להמשיך השינה בעצם כי אם בעבור תועלת אחר תוכל להרגיל עצמך שתהי' השינה מסורה בידך ולא אתה בידה וכנ"ל על פסוק מעט שנות וגו', וזהו פקח עיניך שתהי' לך יכולת עלי' כנ"ל ושבע לחם, אם כפשוטו יהי' זה ענין הדרך ארץ הנלמד מהתרנגול להנות מיגיעו וזה גם כן פקח עיניך כי מאן דאכיל דלאו דילי' בהית לאסתכולא באפי', וזהו אל תאהב שינה כמדת העצל הנ"ל פן תורש ותצטרך לבריות ותהי' משפל עיניך מכל הבריות כנ"ל בהית לאסתכולא וכו', אבל אם יתעורר ממנו למאוס השינה וישכים למלאכתו ויהי' נהנה מיגיעו אזי פקח עיניך כנ"ל וישבע לחם פרט לאכיל דלאו דילי' הוא כענין הסומא שאוכל ואינו שבע כמרז"ל ע"פ טוב מראה עינים מהלך נפש מכאן לסומים אוכלים ואינם שבעים, ומי שאינו נהנה מיגיע עולם חשך בעדו כמ"ש רז"ל ע"פ נודד הוא ללחם איה ידע כי נכון בידו יום חושך, אז ושבע לחם, והבן:

ולפי הכוונה השני' בענין שלימות האחרון הוא גם כן כנ"ל כי ענין ירידת הנפש בגוף הוא רק לעשות מלאכתה שולחה ממנוחתה ולבקש טרפה בזעת אפה תחת אשר מקדם בואה לזה העולם היתה נהנה מזיו השכינה ע"ד חסד כמבואר בספרי הקדמונים, ומאן דאכיל דלאו דילי' וכו' הוא נהמא דכסופא נודק ג"כ כאשר לא תאהב שינה כנ"ל לא תורש ותשוב למעונך בבוא יומך ואז פקח עיניך ושבע לחם וכאמור בקודם, וזהו מה שרצינו לבאר כפי הענין שהיינו עליו, ויהא רעוא דיתאמרו הני מילי מעליותא משמאי ולא אעול בכסופא קמי' מלכא קדישא ושגיאות מי יבין ה' יכפר להולכים בתמים אמן סלה:

בקול שביעי אומר: עת לעשות לה' הפרו תורתך:

בשעה השביעית נתעורר גם כן מטבעו לקרוא עם אור היום ויהי' ההתעוררות ממנו ענין הדרך ארץ לקבל פני המטיב בתודה ותשואות חן בעת קבלתנו הטוב, והוא המנחה הטהורה המובא לנו מאת פניו יתברך בכלי טהור היא האור השלוחה לנו ע"י השמש צדקה ומרפא בכנפי' כמ"ש המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, אמר ברחמים כי אור הפתאומי הבא אחר החושך יזיק עיני בשר כטבע ההפכים לזה לא יבוא האור החזק בפעם אחת כי אם בהדרגה לאט לאט הולך ואור כנשר יעיר קינו וגו' יפרוש כנפיו תחילה, ככה אמר וזרחה לכם כלומר בשבילכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפי', פי' על ידי כנפי' והוא קרני השחר המתנוצץ כשהשמש עדיין תחת האופק להרגיל עינינו הטרוטות מחשכו של לילה לקבל עצם אורה הבא אחרי', הוא כמו עוף הפורש ידאה הכנף תחילה קודם עצם הגוף וכנפי השמש הם קרני השחר המאירים ובאים תחילה באור כהה והם סיבת המרפא לעינינו מעצם אורה כנ"ל, וכבר אמרנו בקול רביעי כי זה החוט של חסד עולם להחזיר אור השחר ממשיכים עליהם יראי ה' העומדים בבית ה' בלילות וכמ"ש לעיל יומם יצוה ה' חסדו וגו', והוא חסד חדש עולם בכל יום כמ"ש המחדש בטובו בכל יום וכו', וזהו אורות מאופל הלילה אור בכל בוקר ויהי, ועל ידי אחרת האור ישפע מציאות חדש בגשמי זה העולם ולזאת אנו מברכים ברוך המחזיר נשמות לפגרים מתים הואיל ואנו נעשים בכל יום בריאה חדשה וכמוזכר בש"ע א"ח עיי"ש, ומי עור או חרש או אלם יישן בעת כזאת לבל יראה גאות ה' בזמן ומועד קדוש בזה אשר עין בעין נראה אדון כל הארץ עומד ומפתחות המציאות בידו להשפיע לכל ויגיד כוגד

מציאות

הנרדם בשינה חזקה יותר מאוד כמ"ש (משלי י"ט ט"ו) עצלה תפיל תרדמה, כלומר העצלה תכבד על העצל להתנועע לקום ולזוז אבריו כמו מי שנפל בתרדמה אשר היא כנוי לשינה חזקה ממוצע בין שינה ומות בבחינת התעלפות והוא הפלגה עצומה ככה אצלו השכיבה בלבד ואינו בחירי אף על תנועותיו, וזה שאמר (משלי ו' ט') עד מתי עצל תשכב, בלי שינה ועם כל זה קשה הקימה ואינך רצוני ובחירי על תנועתך עד אשר לא תדע בעצמך מתי תקום כאלו הוא מהשינה אשר אינו תלוי בידו של אדם, ושאר בני אדם שכיבה מסור בידם והתנומה הוא ממוצע בין מסור לבלתי מסור והשינה בלתי מסור כלל ואצל העצל השכיבה כמו השינה והתרדמה, ואצל הצדיקים שזכרנו הי' שנתם מסור כמו השכיבה ולא השיאו דעתם מהקיצה כלל לזה הי' חיים כל ימיהם בגורתם ולא טעמו טעמא דמותא כלל, והנו מעט שנות יהי' כמעט תנומות כאשר התנומה מסר ביד האדם אחר שעדיין אינו נעדר המחשבה ככה יהי' השינה בידו למעט ושתיקן יחד כמו החבוק ידים לשכב הרי כל רגע בידו אחר שרואה. ומודע ככה השינה, ואז ובא מתהלך רישך ומחסוריך כאיש מגן, אמר על ב' מיני השלימות הנ"ל וזה לעד כי כוונת דבריו פי שנים פשוטו על שלימות ראשון והוא נמשל לשלימות אחרון, וענין השדה והכרם לפי הכוונה השני' הוא על התורה ומעשה המצות. וכמו שפירשו שם ג"כ המפרשים המעשה נמשלה לשדי תבואות אשר הוא עקר חיי האדם בלחם והעיון התורה נמשלה ליין כמו שאמר ושתו ביין מסכתי וכמו שפי' רש"י ובמדרש ע"ש, והנה החכם יקח מוסר מהעצל ואשר לב כזה וירגיל עצמו מעט שנות וכפרושינו ואז ובא מתהלך רישך הוא ענין עוה"ז יבוא מתהלך לאט כי אינו עיקרי ובלי ספק בא יבוא ולא יאחר, אמנם מחסוריך והוא ענין שלימותך האחרון התורה והחכמה והוא החסרון המורגש לעצם האדם יותר מחסרון העושר, כמ"ש דעת חסרת מה קנית דעת קנית מה חסרת, לכן אמר ומחסוריך כאיש מגן הרץ במרוצה להגין על חבירו מחרב רעה, הרי נתבאר ועלה כהוגן אצלינו דברי שלמה באלו הכתובי' שזכרנו, וזהו ענין הכתוב אשר עמדנו עליו אשר סמך מסדר הפרקים לקול ששי להורות ההתבוננות מקריאתו בעת הזאת למעט בשינה אל תאהב שינה וגו', וי"ל מה זה אמרו כאן אל שינה לשון אהבה ולא אמר אל תישן או מעט שנות כנ"ל, אבל כוונת הכתוב יכלול ענין דרושינו, כבר כתבנו כי השינה יפסוק גורת האדם ממנו ע"ד האמת לכן הוא לאדם על דרך ההכרחי להיות א"א בלתו ומיישן מעט בכדי אשר שתתישב דעתו עליו להיות האדם חי כפי גורתו, ויהי' השינה אמצעי להחליף על ידה כח גורתו, וידוע כי אהבה לא יתכן באמצעים כי אם בתכלית אשר האמצעים נדרשו בעבורם וכמ"ש הרב בעל עקידה ז"ל באמרך אוהב את המטעמים הכוונה אוהב את עצמו ומשיג הנאה מהמאכל כי הם אמצעים להנאתו ע"כ, והנה לפי מה שפי' הרב הנ"ל ע"פ התאוו תאוה וז"ל הנה הפחותים האלה לא התאוו הבשר ולא זולתו אבל התאוו תאות והיא מדה מגונה מאוד ספר בגנותה החכם בפ"ט מהז' מהספר המדות אמר עוד ירדפו התאות והתענוגים אשר הם חזקים אצל האנשים אשר לא יוכלו לשמוח כאחרים ועל כן אלו יכינו לעצמם דברים מכינים נאות עד כאן, והכוונה שהאנשים המוחלטים בגנות התאות לא לבד ירדפו הדברים אשר הם התענוג להם כי גם אשר הם התענוגים אצל אחרים שלא יוכלו לשמוח בזולתם, ולזה ומפני שהם רואים שהאיש אשר הוא נאה נאה ישמח מאוד בדבר השתי' ומכל כלי חמדה אוו שתהי' להם גם תאוה זאת כדי שישמחו בשתי' כמותם עד שיכינו לעצמם דברים מביאים נאה והוא מגונה מאוד כי הנרדף מתאותו יש לו גד התגללות כמו שאמר הנחש השיאני ואוכל אמנם אשר לתאוה יבקש אין לו שום המלט, זהו התאוו תאוה, שהתאוו שיהי' להם תאוה על זה עכ"ל:

ואם זה מגונה מ"מ מרגישים הרגשת תענוג לתאוה קל וחומר שזה יותר מגונה השוכב על מטתו ומנפה שתבוא אליו השינה בלי יהי' מוכרח עלי' כי אם יהי' מוכרח התטפהו בעצמה, ויהי זה כאוהב העדר גורתו ובטול מציאותו בעבור אהבו את השינה לבד בלי תהי' ממוצע להביא לו תועלת אחר כגלול דעת וזכות ומתו זהו בודאי אין בינת אדם לו וקץ בגורתו העצמית לכן מרבה זמנו בטולו, וזה ההתעוררת היונה מטבע התרנגול אשר הוא קורא בקול ששי להשוכבים על מטתם מהערב עד עת הזאת ולא חשו לקום לקול קריאתו זה חמשה פעמים. אף כי היו נעורים תחלה מתגוללים על מטתם כמו בקול חמישי התעוררותו

לאדם להפטר ממה לגמרי והוא השינות ומין של נערים הוא התנועות וחבוק הידים הוא שיחת הילדים או ישיבת וכו' אשר לפעמים בא לו לאדם השלם בהכרח לכן צריך למעט כל מה דאפשר כי ברבותם יקיפו רוב ימי האדם ומוציאו אותו בלי שלימות ב' העולמות:

והנה טבע השינה היא בכל הב"ח כטבע המתנועע לנוח ולהחליף כחותיו, אבל הוא אצל הב"ח מוגבל בטבע חוק ולא יעבור לכל מין עת מיוחד ולכל אישי המין ההוא שוה ולא ימצא חמור או סוס אחד ישן יותר מחבירו, לבד האדם הוא רצוני על פעולותיו וטבעיו ותלוי הדבר בבחירתו ורצונו להתגרות בשינה או ירגיל עצמו למעט שינתו וגדר השלם צריך שיהי' תמיד בשלימותו, והנה בעת השינה אז אינו אדם מצד בטול עצמותו והוא כח המחשבה לשעה לזה מגדר השלם למעט בשינה כל האפשרי זולת אשר היא מוכרחת לטבעו, ואמרו על מלך פריישען הראשון החכם פרידריך שהי' ישן שלש שעות או ארבע מעת לעת ולא יותר ושאלו אותו על זה והשיב כדי שיתארך מלכותו כי בעת שאני ישן הנני כאחד האדם ואיני מרגיש במלכותי ואם אישן הני מעת לעת כשאר מלכים אפסיד שליש מלכותי מימי:

ככה ממש האדם נוצר להיות הולך מהלך השלימות בכח שכלו ורוח בינתו פועל פעולת המעלה ואם יתגרה בשינה יפסיד מימי חייו מה שהוא ישן יותר מכדי הכרחו כי בעת הזאת אינו אדם וכאשר יאהב שינה אותן העתים שאינו אדם והעדרו טוב מהוויתו והוא מגונה, ונוכל להמליץ על זה מאמר הכתוב (משלי י' כ"ז) יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה, ירצה כי הירא את ה' ועוסק בשלימותו יומם ולילה וישן מעט יתוספו לו ימים ומשעות אשר הוא ישן פחות משאר בני אדם ד"מ אם ישן בכל מעת לעת שש שעות פחות משאר בני אדם יתוספו לו בכל ארבעה ימים יום א' יתר מחביריו אשר חי בהם כי להם אינו נחשב העת ההיא לעת חיים בעת אשר צורתו העצמית והיא מחשבתו לא פעלה פעולתה המיוחדת לה, ושנות רשעים תקצורנה, והם המתגרים בשינה יחסר ויתקצר להם החצי מימי שנותיהם כנ"ל, ולא אמר גם כן ברשעים ימים והטעם כי יום שייך על עת פעולת האדם והמתגרה בשינה אין מרגיש בימיו כלל כי בהתחלפות עתות השנה קיץ וחורף לכן אמר ושנות רשעים תקצורנה והבן (ועיין בדרוש הספד על הגאון ר' ארי' ליב אב"ד דק"ק בריסק בביאור מאמר נשים לילות כימים. על משים לילות כימים שם הארכנו בענין זה ובארנו דברי המשורר ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דור ודור וממתק לך גם פה כי כאן קצרתי), ולמה שהשינה מסורה בידו של אדם והוא מטריד גדול לקנין השלימות ורצו השלימים להגביל להם זמן השינה שלא ישנו יותר מכדי הכרח טבעם חפשו בהגבלת הטבע זמן השינה בב"ח ומי אשר הוגבלה לו הטבע שינתו יותר מועט ממין הב"ח ועל פי זה המין יקבעו שינתם ההכרחי מבלי שלא יוציאו זמן רב מבלתי היות אדם ומצאו הסוס הוא הישן יותר מעט מכל הב"ח ואינו ישן רק שתין נשמי, לכן מצאנו לחז"ל שנתי' דמיר כדרב ודרב כדרבי ודרבי כשנתי' דדוד ודוד הי' ישן שתין נשמי כשינת הסוס ולזה נקרא דוד מלך ישראל חי וקים ואמרו בזוה"ק כי לא טעם טעמא דמותא והוא כדברינו, כי הישן יפסק ממנו לשעה כח המחשבה והדעת ולא ישאר אצלו כי אם החיות ונפש המרגשת לבד במה שהוא משתוה עם הבהמה והוא ענין המות לאדם כי חי יאמר על מציאת הדבר בהבדלו ועצמותו ואם יעדר עצמותו אף לשעה קלה יתואר במות ולמה שהוא רצוי אף שהוא חי בחיות הסוג אשר למעלה ממנו לא יתואר בחי' לפי הבדלו, ולזה אמרו כי השינה אחד מששים במות מטעם הנ"ל:

והנה כבר אמרנו כי השינה הוא כפי ההרגל והדבר בדוק ומנוסה אם יקבע אדם עת לישן שעה או ב' ויהי' הדבר נקבע בדעתו בבוא העת בלי ספק יתעורר משנתו וכשיהרגיל זה יהי' שנתו מסור בידו, וכמו אם אדם שוכב בלתי ישן שכיבתו מסור בידו מתי ירצה לקום ממשכבו כי הוא בחירי על תנועותיו אם אינו ישן והתנומה ג"כ אשר גדרה סגירת העפעפים ולא נעדר המחשבה עדיין ג"כ הוא בידו מתי לקום, ככה תהי' השינה ג"כ למי שירגיל עצמו בכך כמו שעשו השלימים בדוד וחביריו ויהיו בחירי ורצוני על השינה כמו על התנומה אשר הוא בידו ושניהם במה השוכב בעלמא בלתי ישן ובלתי מתנמנם כל אימת שירצה יקום, ובהפך הוא אצל העצל אשר אף שכיבתו אינו מסור בידו מחמת עצלותו ואינו רצוני ובחירי עליו כמו

הנרדם

לא תזרע ולא תעבד כלל אחר כן היא משובחת יותר, ולכן זורעים אותה שנה בדלוג שנה ולא יהי' הנזק העדר ההשגחה עלי' כי אם אבד מעותיו כמ"ש ח"ל הרוצה לאבד מעותיו ישכור פועלים ולא יעמוד על גבם, והקרן נשאר קיים משובח ועומד, אבל אם לא ישגיח אדם על כרמו ולא ישקנה ולא ינכשנה לרגעים לעזקה ולסקלה ולכלות קוצי' יהי' משחית נחלתו לגמרי כי יפול ההפסד לא לבד אבדון מעותיו אבל גם בעצם הכרם להיותו דבר נכבד תצטרך להשתדלות גדול ועבודה רבה זולת זה תתקלקל בעצמותה ויהי' כמשחית בידים. ממש מגד העדר השגחתו, וזהו שאמר על שדה איש עצל עברתי, ירצה במה שראיתי שדהו מקולקלת הגם אשר יתכן לקרוא אותו בשם עצל על זה במה שלא שייר נכסיו, מ"מ יתכן שהוא עדיין בשאר מדותיו איש באנשים כי ההפסד איננו כל כך גדול בעצם, אבל ועל כרם כלומר כשעברתי על כרמו וראיתיו שאיננו משגיח גם על דבר נכבד כמוהו, וההפסד גדול יתר מאוד נוגע בעצמותו, וזה נפל בעיני ממדרגתו עד אשר לא יתכן לקרוא אותו בשם איש אשר פי' חשוב כי אם אדם פחות נגזר מאדמה, וגם לא עצל לבד כי לדבר גדול ונוח ההפסד כמוהו אף העצל יתעורר בראותו חפץ נכבד שלו יאבד ויכלה והוא גרוע ממנו אבל יתואר בשם אדם חסר לב משולל צורת איש, כי מה מעלה יתכן להיות באדם כמוהו אשר לסיבת עצלותו יראה תפלו הנכבד שורף באש ולא ישלח ידו להצילו ויש לאל ידו להציל, והולך ומספר סיבת הנזק מהעצלות הפסד הכרם לגמרי, והנה עלה כולו קמשונים, הם השרשים רעים המאבדים תבואת הכרם, כסו פניו חרולים, הם קוצים ודרדרים הנמצאים בכרם לסיבת העדר ההשגחה על תקונו, ועוד זאת אשר הוא תכלית התורבן בכרם, וגדר אבניו נהרסה, וכמו שהפליג ישעי' במשל הכרם אם רוצים להחריבו אמר הסר משוכתו וגו' פרץ גדרו והי' למרמס, ומצינו כי הריסות הגדר הוא המחריב היותר גדול בכרם, אמר המשורר על זה המשל עצמו גפן ממצרים תסיע וגו' ועל חורבנו אמר למה פרצת גדריה וארוה וגו' יכרסמנה חזיר מיער וגו' (ועיין ביאור אלו הכתובים בשיר הגפן ובנעם לך), וזה מה שקורא אותו כאן אדם חסר לב על השחתת כרמו בשלט עד אשר גדר אבניו נהרסה, וביאר השכם איך התבונן מאלו השתי ענינים שראה עוד ג' ענינים, הענין הפסד ועצלות השגחת השדה אמר אחזה אנכי דרך העברה בעלוא כהוראת מלת חזה בלה"ק הוא על ראיית בלתי מדוקדקת בבירור (עיין בביאורינו על נרדפים שרש ראה חזה הביט) אמר בעת חזיתי בלא השקפה מדויקת עכ"ז השית לבי מגונת מדת העצלות וצריך להיות זריז ונשכר, המוכם על השני אמר וראיתי מענין הכרם אשר הוא מלתא דתמי' שימצא אדם כזה לא יחוש להשחת נחלתו ע"י מדת העצלות בהפלגה יתירה כזאת עד אשר יוציאנו מגדר אנושתו, מזאת הראי' נתפעלתי ולקחתי מוסר להתרחק מעצלות עד קצה האחרון, ושוא מעט שנות וגו', ההבדל בין שינה לתנומה הוא שינה הוא על בטול החושים לשעה והעדר המחשבה לגמרי, ותנומה הוא רק סגירת העפעפים לבד אבל לבו ער עדיין ושומע ויודע ויש לו מחשבה, כמ"ש אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה (תהלים קל"ב ד') אמר אגל בת העין שינה כי בעת השינה נעדר החוש לגמרי ואגל תנומה אמר לעפעפי לבד אשר יסגרו, וזהו ג"כ אל תתן שינה לעיניך ותנומה לעפעפיך (משלי ו' ד'), וזהו מעט שנות על העדר המחשבה ובטולה מעט תנומות על העדר ההשגחה ומעט חבוק ידים לשכב על בטול המעשה, הכוונה בכל אלה העתים המוכרחים לאדם שיתבטל מאנושתו כמו בעת השינה הוא נעדר המחשבה ואז איננו אדם צריך למעט העת הזאת בכל יכלתו באשר א"א לבטל העת הזו לגמרי, וכן בעת התנומה ואז הוא נעדר הראי' וג"כ איננו אדם שלם וכאשר לא יתכן שיפטור מעת כזאת שלא יקרה לו, לכל הפחות צריך למעט בכל האפשרי, וכמו כן יקרה לפעמים לכל אדם עת מנוחה וחובק ידיו ושוכב ואם הי' אפשר לבטל עת כזאת שלא יקרה לאדם כל ימי חייו עת רעה כזאת אשר אדם הנברא לעשות בידיו תושי' יהי' ישב בטל חובק ידיו, אמנם אחר שא"א להמלט מעת כזאת ג"כ יראה למעט בה כל היותר שלא יקיפו עתות כאלה כל ימי חיי האדם או רובו ושלימותו מתי נעשית אשר בעבורו נברא אדם אשר רוב ימיו יקיפו בשינה ובתנומה ובחבוק ידים ואז איננו נקרא אדם:

ואפשר לכוון דברי התנא שזכרנו שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבות וכו', אשר גם אלו ג' הענינים א"א לו

לכן השלם גמולה בזה שיעמול הגוף גם כן בעדה להכין אותה בעוה"ב וזהו איש חסד שמתחסד עם ב' חלקיו להשלים חסרונותם, אבל עוכר אף שארו, כלומר מי שהוא עצל אף בעבודת שארו והוא גופו שממאנו ידיו לעשות שלא יכין מזון הגוף אשר לא יתכן העולם ממנו בכל יום ומכ"ש אשר עצל כזה לא ידאג בעבור עוה"ב להשלים נפשו, וזהו עוכר שארו אכזרי בין על גופו בין על נפשו:

וזה שזכרנו למעלה בעצלתים ימך המקרה וגו', נשא החכם משל נכבד על זה כמו בית ועליה מקורה על גביו אם יקרה הפסד בהתקרה ויאמר העצל מה לי להתקרה אשר על ראשי כאשר היא נמוכה אם הבית אשר אני דר בתוכה שלימה עדיין ולא יחוש לתיקונה, הלא בלא דעת הוא אם העלי' פתע תשבר לא יתכן ג"כ שבתו בתוך הבית והזרת אם יארע בביתו קלקול מעט בראש גגו לא יחשה עד יתקן אותה בנקל קודם שיבוא להפסד גדול, אבל העצל לא יחוש אף כאשר נמך המקרה עדיין ישפיל ידיו עד אשר יגיע הקלקול גם כן לשתדלוף הבית אז יתלונן על העלי' וגם על הבית ואין לאל ידו לתקנה ומה גרם לו עצלותו, ובנמשל הוא נאות מאוד כי האדם בשני חלקיו הגוף נמשל לבית והנפש לעלי' על גביו וכשם שההפסד הנופל בבית אדם מרגיש תחילה קודם שירגיש הפסד אשר בעלי' ככה הנזק אשר יקרה בגוף האדם ירגיש תחילה קודם שירגיש בקלקול נפשו, וזה שאמר במקום אחר (קהלת ו' ז') כל עמל אדם לפיהו, ירצה להשלים החסרון הנוגע למלא פיו והוא מחסורי הגוף אשר הפה רצוני המאכל והמשתה הגדול שבחסרונותיו וזה לפיהו בוא"ו הונח על המלאות פיו כמו אלה פיהו מלא, והכוונה על מלוא פיו יחוש וגם הנפש לא תמלא, כלומר אף הנפש לא תמלא לא יחוש לה, וזהו בעצלתים ימך המקרה ההפסד הראשון אשר יקרה לאדם מחמת עצלותו השפלת נפשו ועצמותו וכל זה לא ירגיש כי חושב שהבית והוא הגוף עיקר המציאות בעולם עד אשר על ידי שפלות ידיו משלימות יראה לעת זקנתו וירגיש כי ידלוף גם כן הבית כי על ידי תאותיו הגשמיות ירגיש ג"כ הפסד גופו על ידי הפסד נפשו, ואז אך בשרו עליו יכאב נוסף על שנפשו עליו תאבל מכבר ולא הרגיש, וזה שאמר (משלי ה' י"א) ונהמת באחריתך בכלות בשרך והוא הבית חומר שלך הגוף כל זמן שהי' בשלימותו לא חסת על העלי' והוא השארית אשר לך מכל אשר על פני האדמה, המנם באחרית תנהום על שניהם יחד וזהו בשרך ושארך והוא הנפש אשר היא השארית לאדם מכל אשר יעמול בעוה"ז ובא לכלל דעת כי על ידי עצלותו גם הבשר גם השאר יחדיו יכליון אז יאמר מנהמת לבו איך שנאתי מוסר וגו', הרי העצל בעניני גופו ק"ו כי לא ידאג עבור אחריתו ויאבד לנצח, אבל הזריז בעניני עוה"ז ולא יערב לו לחם שקר לא ימלט שיעלה לפעמים על לבו ג"כ עניני אחריתו ויקח מוסר אם להשיג ענין כלה ונפסד לא יגיע לו לאדם כי אם אחרי העמל ויגיעה רבה אף כי עניני עוה"ב הנצחי והקיים וכמו שנתבאר בשיר השדות ע"ש, והנה כל השגת דבר נכבד צריך השתדלות יותר ומה לנו ענין יותר נכבד משלימות הנפש בעוה"ב כי זה כל האדם וכמ"ש בחובת הלבבות ואם היא תקל בעיניך (ר"ל הנפש היא דבר יקר' נחשב אצלך כי היא הנכבדת שפקדונות הבורא ביד האדם עכ"ל, וזהו ג"כ מאמר שלמה (משלי ט"ז כ"ו) נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו, ירצה נפש אדם הזריז ורגיל לעמול בצרכי הגוף א"א מבלי שתעמול בעבור עצמה גם כן והוא להכין צרכיה בעולם הבא, וזהו נפש עמל כלומר האיש העמל הזריז עמלה גם כן לו פי' לעצמותו וענין השארתו והטעם כי אכף עליו פיהו ענין מלוא פיו תכריחנו ג"כ לעמול בעבור הנפש וכטעם הנ"ל כי ידע ויבין השגת דבר נכבד צריך השתדלות יותר, וזהו הכוונה במה שעמדנו עליו מהבנת דברי שלמה על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב וגו' אשר דבורו מפלש ויורד על ב' אלו השלימות ועל העצל בראשון ק"ו באחרון והפסד בראשון רק גופו ובאחרון גם נשמתו, ולפי הכוונה הראשונה יורה לנו איך התרשלות ועצלה בדבר היותר נכבד לא לבד עצל יקרא אבל גם תורה על פחיתות הנפש וחסרון דעת אם לא ירגיש הנזק מדבר הנכבד אינו מבחין בין נכבד לפחות להתגבר על טבע עצלותו כחס על הפסד הדבר הנכבד ההוא או על הפסד כולו או מקצתו, והנה טבע האדם אם לא ישגיח האדם על פועליו בעת הזריעה והרישה בעיני פקוחה לפקח על עסקי' ולהתבונן על צרכי' אין הנזק כל כך גדול בעצם השדה, כי ידוע דין עובדי אדמה אם תהי' שדה שממה שנתים או יותר

אשר נבראת בעבורו, ואמר בריש שולחן ערוך שיהא הוא מעורר השחר, והטעם כי אז האדם פנוי מעסקיו ודעתו מיושבת עליו ולבו אינו טרוד, ואז עת להתבונן במציאותו על מה ולמה בא לעולם על משך ימים ואחר תצא רוחו ישוב לאדמתו, גם יראה עלות השמש ויתבונן ממנו הראוי להתבונן כמבואר בשיר השמש, גם יתבונן איך כל ילדי הטבע מתנועעים מיד בעלות השחר איש איש אל עבודתו ואל משאו שהופקדו מאת יוצר כל ולא ישנו את תפקידם, שטים ושוחים בעולם ובזעת אפם אוכלים ושבעים שמחים ונהנים מיגיע כפיהם, מחית השדה עד עוף השמים ורמש האדמה, והם לא נבראו אלא לשמשך, ואתה בן אדם מדוע חפץ הבורא ביקרך להרבות לך עבדים ושפחות מכל ילדי הטבע כולם? להיותו בחר בך ונבראת לשמש את קונך, על כרחך עורה קומה הסר מסוה העצלות מעל עיניך והביטה פועל ה', ראה והבין מה האחד מבקש ממך אשר נתנך עליון על כולם, ובשומו זאת על לב בלי ספק יתעורר לאהבת ה' ויראתו ותהי תפילתו זכה, אבל המתגרה בשינה בעת כזאת ולא יקום לקול הקוראת עליו אמר שלמה הדלת תסוב על צירה וגו', ירצה כאשר בני אדם קמים יוצאים ובאים פותחים הדלת וסוגרים ולקול הנפת הדלת כשתסוב על צירה אינו יכול לישן ובכל זאת שוכב העצל על מטתו והיא מגונה כי ליכא אונס שינה וניכר עצלותו יתר מאוד, ואמר עוד תאות עצל תמיתנו, והוא כנ"ל שינה של שחרית אשר תאוה היא תערב לנפש ומוציאים את האדם מהעול', ואמר עוד עצלה תפיל תרדמה, ואמר עוד (משלי כ"ד ל') על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה, ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר, מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב, ובא מתהלך רישך ומחסוריך כאיש מגן:

והנה אחת דבר החכם, שתים תשמע ממנו כשתשית לב לדבריו ושינוי מליצותיו, על שדה איש עצל, פה נותן לו תואר איש ואצל כרם קורא אותו חסר לב והכפל אחזה אנכי וגו' ראיתי וגו', והנה כוונתו הראשונה מה שיראה מפשוטו כי העצלות סיבה להפסד ועוני, וכמ"ש עוד (משלי כ"ח י"ט) עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש והוא מבואר, ואמר עוד (קהלת י' י"ח) בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית, ויתבאר במה שלפנינו, ואמרו חז"ל ע"פ וברכך בכל אשר תעשה, יכול ישב בטל ת"ל בכל אשר תעשה, וכמ"ש שלמה עוד (משלי כ' ד') מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין, והוא ע"ד מי שטרח בע"ש יאכל בשבת, ודאי לא לאי לא אכל, כל זה מבואר כפי כוונתו הראשונה, ולקח מהידוע ועשה משל על הבלתי ידוע ומורגל כל כך בחוש והוא על שלימות האחרון והוא הנפש, כאומר כשם שאתה רואה בשלימותך הראשון והוא חיי עוה"ז הקב"ה לא חסר בעולמו כלום הרי מאכל והרי משתה וכל אשר תשאלך נפשך, רק שלא תהי' עצל ורפה ידים מלהיות עומל ועומד על משמרת עבודתו לעסוק במלאכה ככל המון הברואים העושים ואוכלים מיגיע כפם, כי כן יסד מלכו של עולם בטבע שלא להנות מן העולם חנם, אבל העצל הטומן ידו בצלחת בכפן וחוסר ימות ואין תלונתו כי אם על עצמו במה שמאנו ידיו לעשות, ככה בענין שלימות נפשו תלוי ג"כ העיקר בפעולת אדם בעוה"ז, וכמ"ש הלל אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי, הכוונה אם לא יכין אדם לנפשו שאר ומזון עודנו בעוה"ז הנקרא עולם המעשה לעולם הבא אשר אז אין מעשה וחשבון בשאול, וזה שאמר שלמה (משלי י"א י"ז) גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי, ואמרו גומל הוא קשה להבין כי תואר גמול בלה"ק על מי שמחזיר ומשלם למי שקדם לו באיזו טובה תחילה ופה איך יתכן זה, אמנם הכוונה לפי דעתי כי עמל האדם בעוה"ז פי שנים לגופו גם לנפשו להכין אותה בעוה"ז, והנה בעבודת גופו אם הנפש לא תאיר עיניו להחכימו בדעת ותבונה לחשוב מחשבות בחכמות ומלאכות לא יכין הגוף ומחסוריו בעוה"ז, והנה האדם בילדותו נוטה יותר להשלמת הגוף ומחסוריו והנפש לא תמלא אבל מכריחה לעסוק גם היא בצרכי הגוף וחסרוניו ותעזור לו בהתבוננותי' כפי אשר תשיג יד שכלה וטוב טעמה, לכן האיש חסד יתבונן אם הנפש מיום הולדה היתה לי לעזר בהשלמת הגוף לעומת זה אשלם לה גמולה במה שאגיע ג"כ הגוף וכחותיו לעבודת נפשי התלוי ג"כ בי ובידי בעוה"ז ואם לא עכשיו אימתי, וזהו גומל נפשו במה שעשתה לו לעזר גופה בעניני עוה"ז

לכן

ונחזור לענין שהיינו עליו וענין דרך ארץ הנלמד מתרנגול כמ"ש מה שלמדנו בקולותיו הקודמים וענין הכבוד מהנמלא אל ממליאו אשר הוא הכרת טובת מטיבו ויחשב אלו ית' להשבת גמול, וכמ"ש בספר תהלי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך וגו', ותפסנו בכל גבול יכולת הבשר ודם ואין לאל ידו להשיב גמול לממליאו ומטיבו כי אם הכבוד והוא המשך אל רצונו, וכמ"ש הנביא הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש מעמך כי אם עשות משפט וגו', הרי עיקר הגמול המושב מאתנו שנכפוף עצמינו לרצונו לשמור מצותיו ולהתכבד בשמו ואין כבוד אלא תורה וכוללות גם כן דרך ארץ כנ"ל, וזה הענין יעורר אותנו התרנגול בכל מה שזכרנו תחילה, גם בחיפושינו בכל נמלא נהנה מן העולם, ומחיר הנאתו יקבל העולם תועלת ממנו כי לא נברא לבטלה ולא יאכל לחמו חנם, והנה התרנגולת במה שהיא נותנת השלם גמול לבעלי' בביצתה ובאפרוחי' החשובים למזון בני אדם, ובמה איפוא ישיב התרנגול גמול מזונו? הוא במה שהטביע בו יוצר הכל להודיע ולהכריז בקול סדר זמן הלילה, ובזה יתראה העבד אל אדוניו ולא יאכל לחם שקר כי יובחן ממנו דרך ארץ להכיר טובת מטיבו, והקולות הראשונים מכריז ומודיע ענין דרך ארץ הכולל למביני מדע כנ"ל ובקול זה בשעה החמישית קרוב ליום קורא ומכריז להמון עם העצלים הסרוחים על ערשותם ונהנים מהעולם בחנם בלי יקבל העולם תועלת מהם כלל לא לשמים ולא לבריות אשר אף מקטן שברמשים מקבל העולם תועלת והעצל הזה הוא גרוע ממנו, וכאלו מכריז בעת הזאת שנתעוררו רוב העול' למלאכת' לתועלותם ותועלת העולם עד מתי עצל תשכב, כי העוסק בתיקון העולם וד"א לבד הגם שאדם כזה אינו לתכלית המבוקש מהאדם באמת, בכל זאת הוא מועיל ונברא לנוות לזה שעוסק בתורה ומקבל תועלת ממנו נמלא עוסק בישובו של עולם ושנו בדרך ארץ אשר היא הכנה לעוסק בתורה ומליאותו אינו לבטלה עכ"פ, אולם העצל הזה המתגרה בשינה ואינו עוסק ג"כ בישובו של עולם עבדא דנהיס כריסא לא שוי' לזה קורא עד מתי עצל תשכב וגו', וענין הכפל מתי תקום וגו' יובן לפי דרכינו, כי תחילה שלחו המלך שלמה אל הנמלה ללמוד ממנה ולהתחכם בזריזותי' יען היא בריה קלה ומספיק לה למזונה חטה ומחלה כמרז"ל ומה שתכין נמלה אחת הי' דים לרבבות נמלים עם כל זה לא יערב לפי' לחם שקר אשר לא עמלה בו, והוא תוכחת מגולה לעצל אשר מאנו ידיו לעשות ונהנה מעמל אחרים הוא גרוע ממנה, חהו לך אל נמלה עצל ראה דרכי' וחכם, והנה בלי ספק כאשר יגיע העצל אל הנמלה יקח מוסר מעניני' ושב ורפא לו אפס הוא מדבר בעצל אשר טמן ידו בצלחת נלאה להשיב אל פיו, ואיך ילך למקום הנמלה אשר היא ביער וא"כ מה הועיל שלמה בתקנתו והוא עצל, ונדמה לקוטע או נכה רגלים אומרים לו לך למקום פלוני ברגליך ותמצא רפואה למכתך והוא לריק כי אינו יכול לילך ככה עצת הליכת העצל אל הנמלה ואולי כאשר הנמלה תבוא אצלו אולי תועילנו, לכן בא התרנגול בקולו המצליל אזנים לעוררו בעת הזאת וכאלו אומר עד מתי עצל תשכב ולא תלך אל הנמלה אשר שלחך שלמה להתחכם ממנה מחמת עצלות ההליכה לכן באתי אליך לביתך בקולי הצליל וכולי האי ואולי יפתחה אזניך מתי תקום משנתך והיית כאחד האדם על כל פנים לעסוק בישובו של עולם וזה מסר"ל בקול המושי מסכים לענין שהיינו עליו:

בקול ששי אומר: אל תאהב שֵׁנָה פן תִוָּרֵשׁ פקח עיניך ושבע לחם:

בטרם אור הבוקר ממש יריע אף יצריח התרנגול עוד הפעם בקולו לעורר המשתקעים בשינה חזקה, כי קודם עלות השחר תערב השינה יותר מאוד כמ"ש רז"ל שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא, גם אמר התנא שינה של שחרית ויין של צהרים וכו' מוציאים את האדם וכו', כי אלו הדברים ממשיכים את האדם לבטלה ומאבד מבחר זמנו בהבל בלי להתבונן אל שלימותו

אשר

בקול חמישי אומר: עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך:

אחר שפעל כד' קריאותיו לעורר נכבדי אישים, ולמדו ממנו ענין הדרך ארץ להכיר טובת המטיב כנ"ל, חוזר בקריאתו החמישית לעורר הסמון איש איש אל מלאכתו, האיכר אל מחרשתו חרש ברזל אל מפחו הפייט אל מחטו, וכל איש יהנה ויאכל מפרי עמלו כפי אשר תשיג ידי עמל עמלה לו, ולעומתו יעמול גם הוא לתועלת אחרים בקבול שכר יגיעתו, כי לא לתוהו ברא ה' עולם ומלואה, והנה הבורא יתברך הוא פועל בלתי מתפעל כלל, חולתו כל נמצא נברא בעולם ונהגה מהויתו וקיומו מוכרח לפעול פועל מה לתועלת קיום עולם והנהגת היצורים ויהי' זה מחיר תמור הנאתו מהמציאות, והוא ע"ד מו"מ הנהוג אצלינו בני אדם לפעול כל אחד לטובת הכלל בקבול שכר הנאתו ומחית פרטיותו, ולא יתכן ימצא דבר בעולם מהנמצאים טבעים או שכלים שיהנה ויקבל מזונו כפי טבעו מהעולם ולא יהי' לעולם מחיר וקבול תועלתו ממנו פי שנים, הרי כל אחד פועל לתועלת העולם ומקבל תועלתו קיומו ממנו גם כן ועל זה נתיסד קיום העולם ולא נברא דבר לבטלה, מנאכו השכלים הנבדלים היושבים ראשונה עם המלך במלאכתו להשפיע למטה מהם, הנאתם וקיום מציאותם הוא דביקתם בעילתם וממציאם ונהנים ונפעלים מזיו כבודו, והנפעלים מהם פועלים למטה ממדרגתם ע"ד עלה ועלול כידוע למעיינים וכמו שתרגם יונתן ע"פ וקרא זה אל זה ומקבלין דין מן דין, הרי גם במלאכים העליונים נשמר ג"כ זה היחוס ע"ד המו"מ פועל ומתפעל כדי שלא תהא אכילתו ואוא קבלת הנאה ממה שלמעלה ממנו נהמא דכסופא, ובעולם הגלגלים נמצא ג"כ שמור זה היחוס במה שהם נזונים ונשלמים בהתמדת קיום מציאותם על ידי תנועתם הסיבובית כמבואר בעקדת יצחק פר' תרומה, תמור זה פועלים בשפלים ענין הויה והפסד, והנה אם בעליונים כך ק"ו בעולם השפל אשר כל נמצא חסר בעצמו חסרון מורגש ונשלם בחבירו, ולעומת זה חבירו ישלם בו גם כן וכל המציאות כולו הוא כאיש אחד פועל קצתו בקצתו ומתפעל קצתו מקצתו, ולא ימצא יתפעל בלתי פועל ויהיו מציאותו לבטלה, כי כל נמצא בעולם וניזון ממנו יקבל העולם תועלת ממנו ג"כ בשכר מזונו והנאתו כפי ערך אם מעט או הרבה כמיכאל שר הגדול ושלשול קטן שיהי' כל דבר עושה ואוכל, ואשר זאת הבחינה עיקר ענין הדרך ארץ להיות כל איש משלם גמול טובתו והנאתו אשר קבל מחבירו כפי אשר תשיג ידו ומזה קיום העולם, ומזה הטעם אמרו חז"ל דרך ארץ קדמה לתורה, והוא כמו שהצורה הטבעית לא תחול כי אם על חומר מוכן באיכותיו כפי מזגת הצורה ההיא, דמיון זה צורת הצומח לא תחול על חומר עד אשר ישתוה החומר מארבעת רבעיו והם היסודות הרכב מהם במזג שוה ואז תחול הצורה ההיא וכן בצורת החי, ככה התורה אשר היא צורת האדם העצמית והאמיתית למה שנברא בצלם לא תחול ותתעצם באדם עד שיהי' נערך ונשלם במדות ומשובחות תהילה כפי השכל הבריא והוא נקרא דרך ארץ, לזה קודמת בזמן לתורה כצורת החיות אשר היא קודמת בזמן לצורת השכל אף שהשכל קודמת במעלה, ככה הדרך ארץ אשר היא הישרת האדם אל תיקון חברתו וקיבוצו המוכרח לקיו' מיני והישנו קודם בזמן לתורה, הגם שהתורה קודמת במעלה כי השלמת תכליתו בלתי אפשר בלעדה והוא מבואר:

ולזה עשאן התנא מתהפכים כדרך העלם מתהפך עם הבדלו וסגולתו כידוע בהגיון, והוא (פרקי אבות) ר' אלעזר בן עזרי' אומר אם אין תורה אין דרך ארץ ואם אין דרך ארץ אין תורה, והוא כאמרנו אם אין צורת השכל חלה על נפש חיה שבאדם אין החיות והרגש בתבנית אדם כלום אחר שאין מה ישלימנו לפי מה שהוא נוצר עליו, ככה אם אין תורה להשלים האדם אין דרך ארץ, כי דרך ארץ לבד איננו משלים צורת אדם זולת תורה, תהו אין דרך ארץ לא יועיל הדרך ארץ להקרא אדם, ואם אין דרך ארץ ר"ל ואם יש תורה והוא צורה הדברית ועצם השכל אבל אין חיות והרגש באדם כפי טבעו וקיבוצו אין תורה, כלומר לא תועיל התורה כי אין לה על מה תחול ומציאותה לבטלה, ככה הדרך ארץ והוא סדר חיות האדם בקבוץ תתעצם בתורה ולא ימצא האחד בסור האחר והי' הראשון נחשב בחינת ההשלמה והשני בחינת הכנה והבן — וכמו כן לאחר דברי התנא שזכר שם שמתהפכים וכמבואר במקומו והוא נכון:

ונחזור

ערב החושך והאור נסגרים וחוט המוליאת הי' נפסק אלולי נמצא בעולם מי מבני אדם אשר בדאי עבורו להמשיך חוט של חסד עולם והוא קיום זה המוליאות להיות אור בוקר עוד הפעם, אמנם אח"כ כאשר השמש יצא על הארץ ומתוק האור לכל יבוא בין הגון ובין אינו הגון, וזהו הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע מוציא חמה וכו' אשר לעת ערב נסגרים ולולא יהי' מי שימשיך חוט המוליאת ובעבורו בוקע חלוני רקיע וכאשר יצא במסילותם, אז ומאיר לעולם כולו ולמושביו שברא במדת הרחמים בין ראוי ובלתי ראוי, והנה הרשעים גורמים מניעת החסד הזה כנ"ל כמ"ש וימנע מרשעים אורם, רק בעבור הצדיקים העומדים בבית ה' בלילות הם הממשיכים קיום העולם, וזהו ענין חוט של חסד ר"ל חסד עולם הנבנה ונמשך מחדש, וזהו כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו כמו בשבילו חוט של חסד ביום שיהי' יום, וזהו שמביא ראי' יומם יצוה ה' וגו' ירצה שיהי' יום יצוה ה' בחסדו ויזרח שמש עוד אחר חשכת לילה יצוה ה' במדת חסדו, וע"י מי נמשך זה החסד ע"י המשכים אשר בלילה קדמו פניו בתודה ובזמירות כנ"ל בשם זוה"ק וביחוד על מעלת השכמת הבוקר בתחילת אשמורה שלישית והם הנקראים שומרים לבוקר מצפים לאורה:

אמרו בזוה"ק פ' בשלח ע"פ וה' הולך לפניהם יומם, רבי יוסי פתח למנצח על אילת השחר מזמור לדוד, כמה חביבה אורייתא קמי' דקודשא בריך הוא דכל מאן דאשתדל באורייתא רחים הוא לעילא רחים הוא לתתא קוב"ה אצית למילולי' לא שביק לי' בהאי עלמא ולא שביק לי' בעלמא דאתי וכו' והא אתמר דא קרא דלילא מפלגותא ואילך ואוף וכו', אבל בפלגות ליליא קוב"ה אעל בגנתא דעדן וכו', וכדין בעי לי' לבר נש למיקם למלעי באורייתא, והא איתמר דקוב"ה וכל צדיקיא דגנתא דעדן כולהו צייתין לקלי' כמד"א היושבת בגנים חברים מקשיבים וגו' והא אוקמוה, היושבת בגנים דא כנ"י דאיהי משבחת לי' לקוב"ה בשבחא דאורייתא בליליא זכאה חולקי' מאן דאשתתף בהדה לשבחא לי' לקוב"ה בשבחא דאורייתא, וכד אתי' צפרא כנסת ישראל אתיא לאשתעשעא בי' בקוב"ה ואושיט לה לגבי' שרביטא דחסד ולא מעלה בלחודוי אלא איהי וכל אינון דמשתתפין בהדה והא אתמר דכתיב יומם יצוה ה' חסדו וגו' ועל דא אילת השחר איקרי, ואמר רבי שמעון בשעתא דבעי לאתנהרא צפרא אתחשך ואתקדר נהורא וקדרותא אשתכח כדין וכו' זכאה חולקא דההוא דאתער ההוא זמנא במילי דאורייתא בגין דכל אינון בני היכלא וכו' כולהו בעיין לשבחא למלכא וכולהו משבחין קמי' ושבחא דסליק מהאי עלמא דאיהי רחיק יתיר דא ניחא לי' לקוב"ה מכולא וכד אסתלק ליליא ואתי צפרא ואתחשך ואתקדר כדין מלכא וכו' ע"כ, ולזאת מצינו ישועת לצדיקים הוא רק בבוקר כמו שהי' במצרים ויהי באשמורת הבוקר וישם וגו', ובמכלתא אתה מוצא שתפילתם של צדיקים אינם נשמעים אלא בבוקר בוקרו של אברהם וישכם אברהם בבוקר ובוקרו של שמואל ויקם שמואל לקראת שאול בבוקר ובוקרם של נביאים שעתידים לעמיד שנאמר ה' בוקר תשמע קולי ובוקרו של עוה"ב שנאמר חדשים לבקרים, הרי זמן הישועה והאור הכללי נדמה לאור בוקר בכל יום הבא אחר קדרותא אשתכח והחושך מתגבר זה לאות על קרוב האור ככה כאשר קדרות הצרות והיסורים מתחזק ובא יתר מאוד לאות על הכנת האור וקרוב הגאולה, וזהו שאמר ירמי' קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נוכח פני ה', ירצה זמן הרינה ותפלה על תיקון הכבוד והתעוררות רצון העליון הוא בלילה ואימתי מסוגל לזה יותר בשעתא דקדרותא אשתכח והוא סוף הלילה באשמורת הבוקר ואז העת, שפכי כמים לבך נוכח פני ה', והתרגום בקריאתו בקול רבעי תחילת אשמורת הבוקר והוא הנקרא ראש אשמורות יעורר אותנו על תקות ישועתינו ויהי' כאלו אומר לישועתך קויתי ה', כי אז גם הוא מרגיש התקדרות הלילה יותר מאוד וזה סימן גם לו שהבוקר ממשמש ובא אחר שמרגיש כבדת החושך יתחזק נפשו לאורה, ועל זה הדמיון ג"כ כל עוד חשכת הגלות הולכות ומתגברת אף כי ימר לנו מאוד וקשה כח הסבל מ"מ בלבנו תתחזק הבטחון על קרבת אור הגאולה ממשמש ובא ולענין הזה נמשל הגלות ללילה והגאולה ליום, וזהו לישועתך קויתי ה' תמס"ל:

בתפילה ובתחנונים, יצוה ה' חסדו לשלוח להם אורו וישעו עוד הפעם, לפתוח לבאי עולם שערי מזרח, ולבקוע חלוני רקיע ולהוציא השמש ממקומה ולהאיר לעולם כולו וליושביו שברא במדת הרחמים, וכמו שמתוק האור לעינים לרואי השמש אחר חשכת לילה ואפילה מנודח, תקרא דרור לאסירי שינה ותנומה, תקרע לעיף עלטה מעל פני תבל ומלואה תפיץ קרני זהרה על ראשי ההרים, מרכבותיה ישועה לנקות דם חדש בעורקי העטופים וקשורים בחבלי שינה, ועל ידי שמש צדקה יתחוך חי וקיים חיים לכל חי, ככה ג"כ מרפא בכנפי' לפתח תקוה טובה לעגומי נפש שבעי מררות, עמוסי תלאות יבוא יום ישועתם ⁘ ותרח ג"כ אור לאפילתם ויבקע שחר לליל יגונם ויגיה חשכתם, ישובו לבצרון אסירי התקוה, ולזה כללו אנשי כנה"ג אור היום ואור הישועות בברכת יוצר כמ"ש כי הוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות וכו'. מצמיח ישועות בורא רפואות המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשי בראשית ומביא רהו' לעושה אורים גדולים וכו' כולל אור היום המאיר לעינים חשוכות ואור חדש על ציון תאיר אחר חשכת הגלות ואז נזכה כולנו במהרה לאורו ותהב ביוצר המאורות אור השמש בכל בוקר, ואור הישועה לעת בוקר לאימה חשיכה גדולה הנופלת עלינו על אורך הגלות ופיזור האומה, ודומה שהשורר המצפים לישועה לשומרים לבוקר כמ"ש נפשי לה' משומרים לבוקר שומרים לבוקר, ופי' בו הקדמונים מי שמעמידים אותו בלילה לשומר על איזו שעות אם הוא בשעות הערב אינו בטוח מהעיכוב יתר על משמרתו כי אולי יטעה או ישכח הממונה מלהחליפו ולהעמיד אחר תחתיו, וגם באשמורה התיכונה אינו בטוח מאונס שינה אולי יישן הממונה ויוכרח לעמוד יתר משיעור הקצוב, אמנם השומר באשמורת הבוקר זהו בטוח שלא יתעכב רגע יותר כי בעת בוקר יחלוף וילך, הרי שיותר בטוח בין השומרים שלא יאחר רגע יותר מכדי משמרתו הוא השומר לבוקר, אמר דוד בשם הכנסי' נפשי לה' יותר בטוחה שלא יתאחר רגע ישועתינו אף מהשומרים לבוקר והטעם כי השומרים עכ"פ מוכרחים להיות שומרים לבוקר, אבל קודם אור הבוקר אין לו תקוה להפטר ממשמרתו אבל יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות, כי יש הרבה קצים לפדותינו כמ"ש בעתה

אחישנה ודרשו רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה, והנו מה שכתב הטור ז"ל וטוב למי שמקדים שיכוון לשעות שמשתנות המשמרות שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה שבאלו הזמנים הב"ה נזכר לחורבן הבית וגלות ישראל לבין האומות והתפילה שיתפלל אדם באותה שעה על החורבן והגלות רצויה וקרובה להתקבל עכ"ל, ומקורו בריש ברכות אהא דאמר ג' משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר הקב"ה אומר אוי לי שהחרבתי את ביתי וכו', וכתב הרא"ש וראוי לכל ירא שמים להיות מצר ודואג באותו שעה ולשפוך תחנונים על חורבן ביהמ"ק כמ"ש קומי רוני בלילה לראש האשמורות, וטעם הרצון באלו הזמנים כבר כתבנו בפתיחה לשיר התרנגול ובקול ראשון ושני ובפרט באשמורת הבוקר הוא עת רצון ומזן ישועה לאסירי התקוה כנ"ל כי אז נתעורר חוט של חסד, וכמ"ש רז"ל כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנא' יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמו, וענין החוט של חסד הוא ע"ד עולם חסד יבנה, ותחילת הבריאה הי' חסד גמור למען היות אדם על הארץ המכיר את קונו ויתן כבוד לשמו, ועתה כאשר נעשה אדם ועושה רצון יוצרו ממשיך בכל יום מציאות חדש מחסד עולם ויהי' אור אחר חשכת לילה כמ"ש המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ולולי מצא בכל העולם איש העוסק בתורה או בעבודה יפסק חוט המציאות ולא יהי' אור אחר חשכת לילה וכמ"ש בזוה"ק כד רמש ליליא אתערו מארי דדינון וכו' והוא הקטרוג מהמלאכים אשר אמרו מה אנוש וגו' בהתחלת הבריאה, וככה בכל עת ערב כאשר יסתלק האור והחושך ממשמש ובא הוא הפסק מציאות ונתעורר הקטוגורי' מחדש על מלוא תבלית ורצון הבורא ממין האדם אשר הוא מפתח כל העולמות, ואם אדם אין דחיים ליקרא דמארי' וקם לקול הקורא כנ"ל יחזור העולם לתוהו ובוהו כמקדם, ואם ימצא איש אמונים ועוסק בתורה בלילה הרי זה כדאי אשר בשבילו יפתח היוצר המציאות ומחסד עולם מחדש להוציא חמה ממקומה ולבקוע חלוני רקיע ⁘ ולפתוח דלתות שערי מזרח, דומה חמה ולבנה משרתי זה המציאות כמו כלים יקרים אשר אחר ישתמשו בהם יכניסום לאוצר ונסגרים לעת ערב ובשביל אוהבו פותח האוצר עוד הפעם, ככה ענין האור בוקר, לעת

זהנה בעת השינה האדם הוא בבחי' סור מרע, אבל זה לא יחשב לעושה טוב ועיקר הצדק הוא במעשה הטוב, וזהו יכול יתגרה בשינה ואז יהי' סר מרע, ת"ל סור מרע ועשה טוב, לא די בסור מרע לבד, ועיקר שלימות הגדולה לאלה מעולמו בעשות טוב, וזהו עמדו צדיקים ועסקו בתורה, והזמרו כדי שיהי' שכרכם כפול יבואר במאמרם ז"ל ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה, והענין תמוה א"כ אין אדם שאין לו חבילות מצות, כי כל רגע מימי חייו אם לא עשה עבירה באותו רגע הרי עשה מצוה, חס לא יתכן ימצא מאושר מי שיושב בטל, ודוד המלך ע"ה אמר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת וגו', ועדיין אינו מאושר מי שיושב בטל וסר מרע לבד, כי אם בתורת ה' חפצו וגו', ואמר עוד אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאוד, כלומר מאושר האיש ירא ה' באופן אשר במצותיו חפץ מאוד, גם לפי דברי זה המאמר נכון להתגרות בשינה ויהי' נחשב כל רגע כעושה מצוה, וכבר אמר הספר כנ"ל, אמנם כוונתם ז"ל ישב ולא עבר עבירה משמע שנזדמן לפניו עבירה והי' לו יכולת עלי' בקום עשה ובכל זאת פירש ממנה ליראת אלקים זה לבד נחשב כעושה מצוה, וזה משמעות ישב ולא עבר וכו' והי' צ"ל אם לא עבר וכו' מה ענין ישב, אולם הכוונה שהי' לפניו עבירה וילדו מסיתו קום עשה והוא ישב ולא עשה וכגם יגרו בזה האופן דייקא נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה, כי אין מצוה גדולה מזו ונחת רוח גדול להבורא ית' במה שנמלט האדם וכבש היצר הרודפו ומסיתו לעבור על רצונו יתברך, אמנם הישן אינו אדם כלל לא בסור מרע ולא בעשה טוב:

והתנא בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה שהשכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה, הרי שכל התנא שניהם כאחד הרצוי למצוה ובריחה דייקא מעבירה והוא כנ"ל ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה וכביאורינו, ויגלה לנו מזה ג"כ בהפך אם נזדמנה לו מצוה לעשות וישב ולא עשה המצוה בזדון יחשב כאלו עשה עבירה בפועל ויענש על זה, ובזה יתורץ קושיית מפרשים על דברי ב"ע במה שאמר ובורח מן העבירה בה"א הידיעה ולא אמר מעבירה כמ"ש הוי רץ למצוה, והשתא אתי שפיר הוי רץ למצוה קלה הנזדמנת לך ועל ידי זה תהי' בורח מן העבירה הידועה אשר תחשב אם לא תעשה המצוה הזאת אשר נזדמנה לך כעת ולכן אמר ובורח כמו שכתבנו בבאורינו על נרדפים בשורש נס וברח, נס הונח על התרחקו מהנזק אל מקום בטוח שלא יגיע אחריו ונקרא המקום ההוא מנוס ומפלט, ושורש ברח הוא על שלא הגיע עדיין למקום בטוח ובכל עת ירא ותרד שלא יגיע רודפו אחריו וכמו שביארנו שם, אמר ובורח כי באופן זה אינך בטוח בשום פעם מעבירה, כי עבירה בפועל יתכן עתים ידועים שלא תזדמן לאדם ויהי' בטוח ממנה אבל תביעת עשיית מצוה אם בא לידו ולא עשאה תחשב ג"כ עבירה מעבירה כזאת אינך בטוח אף רגע, וזהו ובורח מן העבירה אשר תחשב לך אם לא תרוץ למצוה קלה, וזה עמדו צדיקי' משנתכם והיו יכולים על עשות רע שהרשעים עושים בעת כזאת ע"ד אני משכים והם משכימים וכו' ותהיו פורשים ממעשי רשע ויהי' לכם שכר כעושי מצוה, ואם יתעורר לקול הקורא ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים בשכבו על מטתו ולא נגועלו כפיו במעשי הרשעים ויוסיף אומץ בעת כזאת להשכים לעסוק בתורה ואז יהי' שכרו כפול בעוה"ב, וזה בקול שלישי כאלו יאמר למתבוננים עמדו צדיקים הפורשים מעבירות ועסקו בתורה, כדי שיהי' שכרכם כפול לעוה"ב כנ"ל, תמש"ל:

בקול רביעי אומר: לישועתך קויתי ה':

בשעה הד' אחר חלות עת השתנות המשמרות לר' דאמר ד' משמרות הוי הלילה והוי התחלת אשמורת הבוקר, אז ג"כ נותן בעות קולו מעורר ישנים, יקומו ירונו בגאון ה' יקדמו פניו בתפלה

כנ"ל בקול ראשון, ויעורר לויתן על שכינת עוזינו ועל גלות עם ה', ואז ע"י אתערותא דלתתא יתעורר ולמעלה נחת רוח ורצון אבינו שבשמים במה שנמצא פה בישראל הנקראים בניו מי שיחוש ויצטער על כבודו ומתאבלים על מאווית לבו שהוא דירתו בתחתונים שנחרבה, ואז הקב"ה מתהדר ומתקלס בין פמליא שלו אשר קטרגו על בריאת האדם לומר מה אנוש כנ"ל ואומר להם ראו עם זו יצרתי לי וגו' וממשיך על היחידים חוט של חסד שלם כמ"ש בשיר הנשר, וכאלו כדאי כל העולם כלו להתקיים בעבור אלו השרידים אשר נתעוררו על קריאה ראשונה מהתרנגול ואשר מקודם הי' שעשועיו ית' לשכך חמתו רק בצדיקי גן עדן לבד ועתה כביכול יגדל השעשוע עם אלו הקמים בחצות אשר גם בדור הזה לא לתוהו נברא במה שנעשה הכל על ידי היחידים, ולהודיע תאותו ית' יתעורר התרנגול עוד הפעם בקול שני, וכאלו מבשר ענוים גודל הנחת רוח אשר לו מזה האיש או אנשים אשר קמו כאלו הם לבדם כדאים לפתוח השערים ולשאת פתחי עולם להביא מלך הכבוד אל היכלו אשר נתאוה להיות לו דירה בתחתונים ולהמשיך חוט חסד של אור בוקר ולפתוח דלתי שערי מזרח ולהיות העולם על מכונו כיום אתמול, וזהו בקול שני אומר שאו שערים ראשיכם, יעורר ישנים מקול קריאתו ויתבוננו בינה כנ"ל ויהי' כאלו אומר וכנ"ל בקול ראשון, אכן בפסוק הקודם אמר והנשאו פתחי עולם ופה אמר ושאו פתחי עולם, והענין כי שם הכוונה שאומר אל הפתחים לבד ישאו מעצמם לעומת מלך הכבוד אם אין מבני אדם שישא אותם בעת הזאת, אבל עתה בקול שני כבר נתעוררו יחידי סגולה מקול ראשון, והוי כאלו אומר בקול שני אל הפתחים והשערים וגם אל הקמים בחצות לילה יחדיו, חשו ושאו כאומר אתם בני אדם העוסקים בתקון הכבוד כאלו תשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד אשר זה כל פרי ותכלית הבריאה הכבוד המושג מברואיו זולתם אין קורא בשמו לכבדו ולרוממו ושואל, מי הוא זה מלך הכבוד, מוסיף כאן מילת הוא על האמור בפסוק ראשון, יורה כי כאן כוונת השאלה מי הוא זה? אינו על דרך השלול כמו מי ה' כי אשמע בקולו שאמר פרעה וכשפירשנו פסוק הקודם מי זה מלך הכבוד, אמנם כאן הכוונה על דרך האמת כמו כמאמר אחשורוש בקצף ואמר מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו, וכאלו מתלונן הירא אלקים, מי הוא זה ביקר ותפארת ידמה למלך הכבוד אבל עתה לא יכבדו אותו כי אם השרידים אבל צבאות עולם בכללי מהם מכחישים כבודו, ואי"ה לעתיד כשימלא כבוד ה' את כל הארץ, ואז יכירו וידעו כל הגוים כי ה' הוא האלקים, ואמר כל גוים אשר עשית וגו' ויכבדו לשמך אז יהי' נקרא ה' צבאות ואז יתואר במלך הכבוד סלה, וכאלו כל זה ישיר התרנגול בפיו בעוררו אותנו בקול שני, וכל אלו הרעיונות יעורר בקרב איש בלב עמוק בעת קורא בקול, וזה מה שרצינו לבאר בעז"ה:

בקול שלישי אומר: עמדו צדיקים ועסקו בתורה כדי שיהיה שכרכם כפול לעוה"ב:

אחר שנתעוררו יחידי סגולה קדושי עליון לקול הקורא בראשון גם בשני לתיקון הכבוד כנ"ל, קורא בשעה ג' עוד הפעם, יתעוררו ממנו אנשי לבב מארי דאורייתא, ישמעו ויקחו מוסר מהתרנגול, וישימו לבם לבל יתגרו בשינה יותר מדי, ועת כזאת מוכשר לעסק התורה, וכבר ישנו בני אדם כפי ההכרח לבריאת גופם, אז קול דודי דופק ע"י התרנגול, במה שהטביע בטבעו לקרוא גם בפעם הזה סוף משמורה שני' לדברי ר' נתן ור' אלעזר לעורר בני אדם לבל יבלו העת הנשאר מהשינה מכפי צורך חיות גופם כי יוכלו לעסוק אז בשלימות נפשם בלי מטריד, וכרוזא קרא בחיל כאלו יאמר עמדו צדיקים ועסקו בתורה וכו', וכמאמר רז"ל יכול יתגרה בשינה ת"ל סור מרע ועשה טוב, והוא ע"ד מאמרם ז"ל עוד שינה לרשעים נאה להם ונאה לעולם, והטעם לפי שפועלים רע בעת היקיצה לכן נח להם השינה שלא פעלו עולה, גם נח לעולם, הנאנחי' והנאנקים תחת עול רעתם,

והנה

מרקדים באין מוחה עי"ז יכחשו לך אויביך, אומרים בלתי יכולת, והנו ג"כ עד מתי עוזך בשבי ותפארתך ביד צר אלא עוררה גבורתך וקנאתך על אויביך, ולא תחשה ותתאפק עוד מעשות גבורה בפועל כדי שהם יבושו ויחתו מגבורתם, כאשר יראו כי אתה פועל גבורות עושה חדשות אזי יבושו למפרע במה שיחסו הנצחתם על תקפם ופועל ידם, וזה שאנו אומרים בנוסח תפילת ר"ה עוז בידך והוא השמאל, כח הכבישה בזמן הגלות כובש גבורתו, גבורה בימינך בזמן הגאולה אשר יושיע ימינו, וכמבואר אצלינו באריכות בדרוש ראש השנה ע"ש, ואלו הפסוקים המיוחסים לב' קולות התרנגול תקנו ג"כ בין פסוקי מלכיות שאו שערים וגו', להיות בעת כזאת זמן בריאת האדם נתעורר כלליות תכלית הבריאה. כמ"ש זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וכמבואר במקומו, ולפי הנ"ל ג"כ בכל לילה ולילה זמן היחוד ושכינתא לבר מהיכלא ואתער הבכי ואוריד תרין דמעין כנ"ל והתרנגול מודיע אותנו בקולו זה ענין הדרך ארץ הנלמד מתרנגול וכאלו מכריז לשערי עולם ינשאו מעצמם ויפתחו הפתחים בשביל ביאת מלך הכבוד אם אין מי שיכיר גדולתו וכבודו בבני אדם השואלים מי זה מלך הכבוד, והוא משיב להם לא מפני העדר יכולת ח"ו אינו חס על כבודו אלא להיותו עזוז וגבור מה שעתה הוא אל מסתתר בל יודע גבורתו לעיני רואים הוא ענין העוז הנ"ל לזה תולים ההנהגה במזלות ואומרים אין ה' רואה, וזה גרם גלה כבוד מישראל, אבל לעת המקוה אי"ה יהי' ה' מתואר בשם גבור מלחמה כמ"ש זכרי' ויצא ה' ונלחם בגוים כיום הלחמו בעבר ביום קרב, וזהו לעת עתה ה' עזוז וגבור אבל לעתיד יהי' ה' גבור מלחמה ולא זכר עזוז, ויקוים בנו ממזרח שמש וממערבה מהולל שם ה' וגדול כבודו בגוים ויתן כבוד לעמו ועוז למלכו בגבורת ישע ימינו ב"ב אמן, וזה שעור משר"ל מהתבוננות קול ראשון בעזר"ה :

בקול שני אומר: שאו שערים ראשיכם, ושאו פתחי עולם, ויבוא מלך הכבוד, מי היא זה מלך הכבוד, ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

אחר שנתעוררו החרדים אל דבר ה', לקול הקורא בחצות לילה, להודיעם ענין הבכי והעצב כנ"ל דקוב"ה לית לי' נייחא על העדר כבוד מלכותו, וענין השעשוע בנשמתהון של צדיקים אשר כבר מתו, והם אשר נתנו כבוד לשמו בהיותם בחיים, והי' נעשה חפצו ית' ותכליתו בבריאה, ולא הי' אז לבטלה פעולת זה העולם, ועל ידי השעשוע מתנחם ושב מכעסו ועצבונו וכמו שסמכו בזוה"ק על פסוק והמלך קם בחמתו וגו' אל גינת הביתן, ושם וחמת המלך שככה, כי רואה ומראה למקטרגים אשר בעבר לא הי' תכלית הבריאה לריק, והם אלו הצדיקים אשר בג"ע מכל דור ודור וכמבואר למעלה בקול ראשון, וכמו שאמר דוד לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם, ירצה לפעמים אם לא ימצא הבורא ית' נחת רוח מעולמו ומתחרט על הבריאה וכמו שקטרגו המלאכים מה אנוש וגו' אך שוא בראת בני אדם, בכל זאת לא יחריב עולמו ע"י שלשוביתא כנ"ל כי ישוב מחרון אפו על ידי הקדושים אשר בארץ המה אשר בעבר נעשה כל חפצו בבריאה בם וזה לקדושים אשר בארץ המה, והם אדירי אשר כל חפצו נעשה ע"י ועי"ז חמת מלכו של עולם שככה אף לא נעשה כל חפצו וכוונתו בבין החיים, ואז מי אשר נגע יראת ה' בלבו הוא מהשרידים אשר הוא קורא, יקום ממטתו על הארץ ישב יעולל בעפר קרנו יבכה יתאבל תרד עיניו פלגי מים, על שבר ציון וירושלים ועל כבוד ה' אשר נעלה מאתנו ובאו בה פריצים וחללו צפוני', ועל חרפת בני אל חי יושבי נטעים המה היוצרים עם המלך במלאכתו אשר היו ראשית כוונת מלאכת ה' צבאות בבריאת עולמו, ורק אותם בחר לו יה להיות לו לעם סגולה לשכון כבוד בארצם, ועתה מן גן יגורשו ונכרים באו שעריו, אשר על זאת ידוה לב כל יהודי, ויתעורר כל נפש מישראל בשמעו קול קריאת הגבר בחצות וכאלו יאמר זאת התרנגול כנ"ל

והטוב חפץ להטיב ואין מי שראוי לקבל והוא הצער והבכי והתער שלהוביתא וכו' וטעם בגדפוי דתרנגולא כי הוא המעורר האדם על ענין הדרך ארץ והוא היחוד כנ"ל הבא ע"י הכרת טובה הוא בחינת כבוד למיטיב ועתה קוב"ה לית ליה נייחא כמ"ש רז"ל אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, ומה לו לאב שהגלה את בניו, הכוונה מה הנאה ונחת לאב שהגלה את בניו על דרשו הכבוד מהם והיינו כמ"ש אם אב אני איה כבודי, והקם ממטתו לקול הקורא פעם ראשון בחצות לילה יתעורר ויתבונן על קול קריאתו דוקא בזה הזמן כמ"ש, אף אם לב אבנים לו לא ימלט שלא יתעורר הבן לבכות ולהתאונן על חסרון כבוד אביו, כאשר האב בביכול מתאבל על בניו, וזהו בקול ראשון אומר כאלו ישים בלבבו אמרים אות סיבת קריאתו להודיע ענין הבכי והעצב מעולם מלא אשר ברא בגין לאשתמודע דאיהו דייקא רב ושליט וכו', ועתה בני העולם מכחישים אלהותו ואין מי יחוס לכבוד אלהי אמת, ומצייר המשורר כאלו אנשים זדים ריקים ופוחזים החזיקו בפלטין של מלך מלא כל טוב אוכלים ומתענגים על רוב טובה, ולא לבד שלא יחזיקו טובה למי שהכל שלו, גם יכחישו בו ולא יתנו לו מקום להכנס אל ביתו, והלבישו בעל פרק שירה בקול ראשון מהתרנגול זה ההתעוררות לסיבת קריאתו כנ"ל כאומר אדון עולם לשערי היכל שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם וכו', כאלו אומר בעל הבירה אל הפתחים והשערים אם אין איש מי שיפתח אתכם בעבורי ולכבודי והמחזיקים בהפלטין כי כחשו בי ולא אדון אני אמרו, מכל מקום אתם השערים והפתחים ידעתם כי אתם שלי ואני טפחתי ויגעתי בכם לכן מהראוי שתשאו ראשיכם ותפתחו עצמיכם בעבורי, והוא ע"ד מליצת השיר שהשערים והפתחים יכירו פועלם ועושם באמת יותר מבני אדם אשר רוע בחירתם יפריע אותם מהכיר טובת מטיבם, וזהו שאו שערים וגו' והנשאו מעצמיכם פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד, ותאר המשורר את הבורא בזה התואר מלך הכבוד להיות שכל חפץ הבורא מברואיו הוא הכבוד לבד לא יותר וזה ג"כ אינו רק לטובותינו בכדי להוסיף ולהרחיב גבול הטוב כנ"ל ונקרא גם מלך בעבור הכבוד, ושואל מי זה מלך הכבוד, כאלו האומות יתפלאו ואומרים מי זה מלך הכבוד אשר אנו צריכים לחוס לכבודו ולרוממו מבלעדי אלהינו אשר אתנו מכסף וזהב וע"ד שאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו, ומשיב המשורר ה' עזוז וגבור, ירצה מה שאתם מכחישים ושואלים מי זה? כמו שאומרי' אין אלקים והעולם הפקר דעו כי לא לעולם חוסן ואל נקמות ה' ומה ששומע ושותק מה שאתם מחרפים ומגדפים הוא לפי שה' עזוז וגבור, ולהבין ענין הכפל עזוז וגבור ה' גבור מלחמה מהסברה להרחיב הדבור בבאור הבדלי השמות עוז וגבורה אשר בפי ההמון ענינם אחד והארכנו בספרינו על נרדפים ופה נאמר רק הצריך לענינינו, הגבורה נחלקת לב' בחינות, גבורה בפועל אשר יד הגבור מושלה לו לנצח אויביו ומתקוממיו יפלו תחתיו, וזאת הבחינה הי' נקרא שמו יתברך גבור. ואיש מלחמה במה שפעל גבורות ונוראות בעבורינו עת הוציאנו ממצרים ונוראות על ים סוף, ועל זה אמרו ימינך ה' תרעץ אויב, ויש עוד בחינה בענין הגבורה הוא הכבישה כמ"ש רז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו, והכוונה מי שבידו הכח והגבורה לנצח אויבו ועם כל זה מתאפק וכובש כעסו לסיבה ידועה ונלא ומתגבר על יצרו המסיתו לצאת לקראת נשק ומשיב אחור ימינו ושותק ואינו נוקם כאלו הוא חלש שומע עלבונו ושותק זהו נקרא כובש את יצרו בענין הגבורה, ומדה הזאת נקראת עוז והיא משובחת באדם יתר מאוד מגבור בפועל, כי תעיד על אומץ הלב וגבורה יתירה להתגבר על עצמו ומושל ברוחו, וכמו שביארנו ב' בחי' אלו בשיר האזי' כי שם מקומו ע"ש, ומלינו בחי' הזאת אצל הקב"ה בזמן הגלות אשר כביכול מוכרח לכבוש כעסו נגד מכעיסיו ומגדפיו, וכמ"ש רז"ל על אנשי כנה"ג שהחזירו עטרה ליושנה, ירמי' לא אמר גבור דמיחזי כשקרא איה גבורותיו גוים מרקדים בהיכלו וכו', ואתו אנכה"ג ואמרו הן הן גבורותיו במה ששומע ושותק ובידו למחות ואינו מוחה, ואף שעל ידי זה יחרפו האומות יותר באמרם מבלתי יכולת ח"ו, ובכל זאת ה' מחשה ומתאפק, ועל ידי מדה הזאת הוא ית' מתואר בשם עזוז וגבור, להיות עוצם גבורתו ויכלתו ית' בזמן הגלות הוא ענין העוז המונח על תגבורת מדת הכעס לתפוש בחרב ולהלחם ביום קרב ועכ"ז כובש גבורתו, הגם שעל ידי זה יתחלל שמו יותר במה שמכחישים בו לגמרי, כמו שאמר המשורר ברוב עוזך והוא התאפקת הכעס מלפעול גבורות וגוים

מרקדים

והם מוכרחים על פעולתם והוא ית' פועל בהם ע"ד האומן הפועל בכלי אשר בידו ולא יתכן יתן כבוד הכלי לפועל בו כמו שלא יתכן יקבל אדם כבוד ותפארת מידו או מרגלו או מכל חלקי הגוף ישבחו ויפארו עצמותו להיותם גוף אחד, כזה כביכול כל העליונים הגלגלים ומניעיהם שרפים אופנים וחיות אשר הוא ית' פועל בהם כאומן בכליו ומחי' אותם כנשמה בגוף ומתיחד בהם יחוד שלם ונקרא עולם היחוד לא יתכן בהם כבוד, בלתי האדם לבדו אשר הוא בעולם הזה מלא גלולים וחמרים נסתרי מאור פניו יתברך יוכל לדמות עצמו לנפרד ויש בפני עצמו, ועם כל זה ישכיל בדעתו התקשרות קצתו אל קצתו והתאחדות אבריו הוא הניצוץ האלהי השוכן בקרבו ומטהר לבו ורעיוניו ונותן כבוד למאציל זה הניצוץ, ומסברא כזה יתכן כבוד כמו שהבן חלק מאב וכל זמן שהחלק בלתי נפרד מהאב לא יתכן כבוד אמנם כאשר יצא הבן לפועל בגוף נפרד מאביו אעפ"י שהבן נתח מהאב מ"מ יתכן ג"כ שלא יכבד אביו ועכ"ז הבן מבחין עילתו ומכבדו ומתיחד נפשו בנפש אביו כאלו אין הגוף מפרידו זהו ענין הכבוד האמיתי, וזהו בן יכבד אב ושואל אבינו הכבוד מאתנו כמ"ש אם אב אני איה כבודי כאומר אחר שבראתי אתכם בעלי בחירה בגוף נפרד חפץ רוצה והנני לכם כדמיון האב ולא לשום נברא אחר א"כ אשאל מאתכם לבד איה כבודי המגיע לי מכם, ובזה יבוארו לנו דברי זכרי' (ב') ז"ל כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השוללים אתכם כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו, ואומר אחר כבוד שלחני הוא תמוה, אמנם לפי דרכינו יובן כי כוונת הבריאה הוא הכבוד המגיע לבורא מנבראיו והוא סיבת קיום הבריאה כולו, והנה בהשקיף הבורא משמים לראות על בני אדם מי ומי הנותן כבוד לאלהי עולם באמת ומאמין בו כי אין עוד מלבדו בורא ומנהיג העולם כרצונו, ואיש כזה סיבת קיום העולם במה שרואה יתברך שכוונתו אינו לריק, והנה בכל יושבי תבל לא ימצא מי שיעבדהו לבד ויכירו טובת ממציאם ומקיימם ונהפוך הוא בחשו בה' ויאמרו לא הוא הבורא והמנהיג, רק זה יתן כבוד לשקוץ בני עמון וזה יודה וישבח לכמוש וזה לבעל וזה לעשתרות, וזה יאמין בשוא נתעה וזה יבטח בפסל תפוש זהב וכסף וזה יאמר לעץ אבי אתה וזה יאמר אין אלהים, ובכל זאת להם לבדם נתנה הארץ וכל תענוגות בני אדם, ובהביטו בירכתי כל אומה יהודים אומללים דחופים מדולדלים מוכים בכל מכה, והם בעניים נהרגים ונטבחים ונשרפים על דבר כבוד שמו, והם אשר על ידם יכובד אלהי הכבוד מאז ומקדם זרע אברהם אוהבו נאצלי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו דבקים בתורתו, והוא עצם הכבוד הנרצה לו ית' כמ"ש אין כבוד אלא תורה, והנה תחת אשר היו ראוים להיות עליון על כל גויי הארץ, עתה הם מלקטים עצמות ופתותי לחם הנופלים מעל שולחן מחרפי השם ובוזים כבודו, ואין העדר הכבוד יותר מזה במה שמקבל הטוב יכחיש מטיבו לזאת נפסקה השפע לגמרי, וזה ענין העלבון והבכי אשר הנביאים מיחסים להבורא ית' וכמש"ל, וזהו שאמר זכרי' בהתנבאו על תיקון הכבוד בעת יתרומם קרן ישראל וכמ"ש תחילה פרזות תשב ירושלים וגו' ואני אהי' לה חומת אש סביב ולכבוד אהי' בתוכה, לכן אמר כמבטיח שיעשה זאת למען כבוד שמו, אמר כי כה אמר ה' אחר כבוד שלחני אל כל הגוים, כאומר שלחני לראות בגוים השוללים אתכם אם יש אתם הנרצה לי בעבור המציאני זה המציאות, והוא הכבוד המגיע ממקבל הטוב אל מטיבו ולא אמצא בהם רק בכם והם שוללים אתכם עתה ידעו ויבינו כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו להיותכם ממלאים כוונתי בבריאה ועל ידכם יתקיימו כטוב כחוטא ולולי הם כבר ספו תמו נכרתו ועם כל זה שוללים אתכם, לכן הנני מניף ידי עליהם והיו שלל לעובדיהם ועי"ז יוכר כבודי, וזה אמר ג"כ דוד לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד ירצה אם אנו אינם כדאים לישועה עשה למען שמך נקרא עלינו, אדון עולם אלהי ישראל מלך הכבוד ועתה איה כבודך, למה יאמרו הגוים וגו' מכחישים וכופרים בך ונותנים תהלתך לפסילים ואתה מוכרח להושיענו למען כבודך:

והנה מבואר למעלה כי זה ענין התעוררותו ית' בכל לילה וזוכר היחוד השלם והכבוד שהי' לו מאתנו בעת היינו על מכונינו כנ"ל, וז"ל זוהר חדש בכל לילה ולילה קלא מרירותא דכאיבא דציון אשתמע מרום רקיע ע"כ, אמר כאיבא דציון כי בה הי' הכבוד הנרצה, כמ"ש דוד כי בנה ה' ציון נראה בכבודו, ועתה כשאין לו זה הכבוד מעולמו ננעלו דלתי האורות מלאים כל טוב כנ"ל

העולם, להקרא אדון עולם, מלך הכבוד, וזה כל פרי כוונתו כמ"ש בזוה"ק בגין לאשתמודע וכו', ומאתו נמצא יתכן הידיעה הזאת להכיר כבודו הוא רק האדם לבדו, לפי שהוא בעל בחירה ויש לו יכולת על דבר והפכו, והוא היודע ומכיר את רבונו וטובתו גומל עליו מלידה ומבטן ומהריון וממשיך לו חיות עם הרגעים, זה לבד כל העולם כולו לא נברא אלא בשבילו, והוא הנותן כבוד לשמו במה שמשוטט ברות בינתו בכל קצוי הבריאה, ובזה הוא מכיר את מי שאמר והי' העולם ומדבק במדותיו הנפלאים על פני כל נמצא, והוא המחפש בגנזי המלך, כבן אשר נפתחו לו אוצרות אביו ומטמונותיו כדי שיכיר גדולתו, והם האוצרות מלאים כל טוב, שהבאנו למעלה בשם המדרש, וממנו יקבל הבורא ית' נחת מכל הבריאה העשויה להתכים זה השלם, והוא שאמרו רז"ל בשביל צדיק אחד העולם קיים, וזה יסוד פרק שירה אשר אנו בביאורו, וזה סוד התורה והעולם, ועל זה שר דוד מזמור קמ"ח הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וגו', כוונת המזמור בכלל הוא כאומר, אתם בני אדם הללו את ה' מנפלאותיו. וחכמתו הנראה בשמים, ומחכמתו הנראה במרומים, ומכל מלאכיו וצבאיו, ומשמש וירח כל כוכבי אור, שמי השמים והמים אשר על השמים יהללו את שם ה', הכוונה יסבבו ההילול למתבונן בם ע"ד השמים מספרים וכמ"ש בשיר השמים וזה אמר ג"כ כאן מה שאמרתי יהללו את שם ה', הוא במה שעל ידם האדם מכיר כי הוא צוה ונבראו מאין ליש, וגם אחרי הבראם יומשך להם מאתו העמידה והקיום שלא יופסדו כטבע כל הווה נפסד תהו ויעמידם לעד לעולם מתקיימים באיש, לא כנמצאי מטה המתקיימים במין לדור דור, ומה שלא יחשב ההלול העולה מהם עצמם רק מהאדם אמר לפי שהאדם הוא בעל בחירה ויש לו יכולת ג"כ על הפך ההילול, לכן יקר בעיני ה' ההלול מאלו הנמצאים על ידי האדם דייקא לפי שהם מוכרחים על פעולתם במה שחק נתן ולא יעבור, והוא חק הטבע אשר הטבעו על שלימותם, ואחר אמר הללו בני אדם ה' מן הארץ, ירצה מחכמתו הנראית בארץ ומחשב סוגי נמצאי מטה אשר בעפר יסודם, תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וגו', חשב סימני חכמה הנראים מסדומים בכלל ויסודות הבונים כל גשם עד ההרים

וכל גבעות, אחר חשב סוג הצמח עץ פרי, וכל ארזים בל יעשון פרי, ואחר חשב סימני חכמה הנראים בבעלי הרגש והם החיים הבלתי מדברים הסבת העולם מהתבוננות כל מין ומין והוא החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף, חשב המשורר בדרך כלל כל הנמצאים אשר בפרק שירה, אחר אמר כי כל כוונת בני אדם מחויבים להכירו מתוך הנמצאים האלה וזהו מלכי ארץ וכל לאומים שרים וכל שופטי ארץ בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים, ירצה כולם ישבחו ויכבדו למנאיהם ויכירו טובתו אשר חפץ להשלים החסרים ולהטיב לזולתו ולא לעצמו אחר אשר מאז טרם נברא העולם הי' ג"כ נשגב שמו בהיותו לבדו, כמ"ש ר"א הגדול בפרקיו קודם שנברא העולם הי' הוא ושמו בלבד, והכוונה הי' מסתפק במציאותו ושלימותו לבד ועתה אחר הבראם השפיע משלימותו והודו גם על ארץ ושמים הנראים לעינינו, וזה שעור הכתוב יהללו את שם ה' אשר תהילה הי' נשגב שמו לבדו ועתה הודו ג"כ על ארץ ושמים, וסיים אשר ע"י ההילול והכבוד הזה המגיע לו מבני אדם וזה פרי תכלית כוונתו וירם קרן לעמו והם המכירים אלהותו ותפארתו הרים קרנם על כל אומה ולשון אשר אינם מכירים, וענין התהילה הזה תסבב הרמת קרן לכל חסידיו וזהו תהילה לכל חסידיו וגם התהילה הזאת והוא הכרת חכמת וטובת הממציא מתוך נמצאיו גרם לבני ישראל שיהיו עם קרובו יותר משאר אומות ע"י התורה ומצותי' ועל זה התכלית הללויה, ומה שהתחיל הללו ה' מן השמים ואחר אמר במרומים כל מלאכיו כל צבאיו שמש וגו' וכן בארץ פתח מן הארץ ואחר תנינים וגו' עוזרים אל כוונתינו שהכוונה על הלול אדם מתוך השמים ונמצאיו, ומה שאמר בנמצאי מעלה הלול על כל מין הללו במרומים הללוהו כל צבאיו וגו' ובנמצאי מטה אמר הלול אחד על כולם, להורות מעלת העליונים על התחתוני', כי מין אחד מהעליוני' כולל כל הנמצאים התחתונים, וכמ"ש רז"ל כל העולם כולו תחת כוכב אחד עומד:

הרי בארנו כי כל חפץ ותכלית בורא עולם הוא הכבוד המגיע לו מהנברא הזה והוא האדם המתבונן בשכלו בכל הנבראים העומדים לעד לעולם חק נתן ולא יעבור מהחק הטבע אשר הוטבע עליו

והם

היא אצלינו ישתנה ומתחלף כפי נטות האופק מהמדינה אשר אנו יושבים מאופק קו השוה, וידוע ליודעים מעט בחכמת התכונה אשר תחת קו השוה משם היום והלילה שוים והחילוף מאורך היום וקוטנו וכן הלילה יתהוה מנטות מקום המדינה מקו השוה ונקרא אצל התוכנים המרחק מקו השוה למקום המדינה לצפון או לדרום רוחב המדינה ונטיתה ממנו למזרח או למערב מאופק חצי היום אורך המדינה וכפי נטות המדינה מקו השוה ככה יתארך קשת היום מקשת הלילה בקיץ ובהפך בחורף ואנחנו יושבים קרוב לציר הצפוני לכן בקיץ אצלינו היום ארוך כעשרים שעות והלילה בתכלית הקצור ובחורף היום קצר כשעור הלילה בקיץ, והנה לענין קריאת שמע ותפילה הדבר תלוי בזריחה ושקיעה להיותנו משבחים יוצר אור המאיר לארץ ובערב המעריב ערבים ישובח הבורא על יצירת השמש והנהגתו בכל יום לטובתינו, לכן יחשב מתחילת האורה עד סוף שקיעתו יום ומצאת הכוכבים עד עמוד השחר לילה ויתחלף כפי נטות השמש בד' התקופות, אבל לענין חצות לילה לכוון השעה ועת רצון של הקב"ה בבואו אצל הצדיקים בג"ע והוא תחת קו השוה ממש, והתרנגול ידיענו חצות הלילה ישוער מקו השוה הכולל חצות הכדור בכללו והוא חולק היום והלילה לחלקים שוים, לכן בחורף קורא ב' שעות קודם חצות ובקיץ קורא לאחר חצות, ואותו פעם הוא חצות להשוכנים תחת קו השוה גם הקב"ה מכוון חצות לילה הכולל תחת קו השוה להיותו משקיף על הכדור מלמעל', וזה שאמר אתפלג ליליא בתריסר שעתי דהוי רשימין בי' דייקא והוא לפי חצות כדור הארץ להקב"ה היושב על חוג הארץ, ולכן ישוער לכל אחד החצות כפי אופק מדינתו וישתנה כפי נקודת הראש והרגל של כל אחד, אבל למתבונן על הכדור מחולה לו ישוער המחצית כפי אמתתו והוא הקו השוה, וזהו שאמר ומאי אתוספין שעתי בליליא דמטא איכון כלומר כפי נטות המדינה מתחת קו השוה ולא אתחשיבו מליליא בר מתריסר דאיכון דילה כפי חצות האמיתי ואיכון תריסר אתפלגו וכו', והענין ברור כפי פשט כוונת דברי הזוהר, והם ענין דרך ארץ מתרנגול שהבאנו לעיל, וזה הענין המעורר אותנו בקריאתו להכיר טובת מטיבנו בכלל גם כן בענין דרך ארץ והואיל וטבעו קרוב לאדם בענינים הנזכרים נתן ה' בטבעו להודיע אותנו יחודא דלעילא, ובדברי רז"ל ברכות פרק הרואה תרנגול נוטריקון תור נאה וגילה והוא מבואר להיותו מודיע לנו עת רצון וגילה שהקב"ה משתעשע עם הצדיקים כנ"ל, ואמרו שם עוד הרואה תרנגול בחלום יצפה לבן זכר, והוא מענין הכבוד הנלמד ממנו חיוב הנבראה לבוראו על דרך בן יכבד אב — והוא נכון למבין וישר למוצאי דעת, וזה שעור מה שרצינו לבאר בזאת הפתיחה שהקדים המסדר פ"ש טרם בואו לפסוקי הקולות:

והנה עד כה בארנו שירתו בדרך כלל כפי מאמר המסדר המגביל זמן קריאתו מעת בוא הקב"ה לג"ע כנ"ל, ומעת' נבוא לביאור פרטי עניניה הנלמדי' ממנו מהתבוננות פרטי זמני קריאתו מחצות ואילך עד אור היום בכל שעה ושעה כפי שחשבינן הלילה שש פעמים וקריאתו פעם שביעי יהי' תחילת היום, ולא יחשב מה שקורא בשעה אחת כמה פעמים בזה אחר זה כי זה יורה על חוזק ההתעוררות להקיץ נרדמים, וכן פי' הגאון יעב"ץ ג"כ בסדר שלו מענין הז' קריאותיו, וכפי דרכנו שב מילי מעליותא יתבונן המשכיל משבע זמנין אשר יעורר, ועתה שמע דברי חכמים מסדר פרק שירה הכתוב אשר סדרו אל כל קול וקול ולבך תשית לדעתי בבאור כוונתם ועניניה הצפונים הנלמדים למתבונן הקולותיו ובה' אעזר וזה החלי:

בקול ראשון אומר: שאו שערים ראשיכם, והנשאו פתחי עולם, ויבוא מלך הכבוד, מי זה מלך הכבוד ה' עזוז וגבור, ה' גבור מלחמה:

מבואר בדברינו הקודמים, תכלית כוונתו ית' בהמציאו זה המציאות בתורת נדבה וחסד, ולא יוסיפו הנמצאים על שלמותו דבר אחרי היותם, רק זה לבדו נתחדש לו ית' עם חדוש העולם

ואין מי שיתן כבוד לשמו, ומבואר בספרים הקדושים, לו יעביר רגע אחד בעולם בלי עסק התורה ובלי שבח והודאה לבורא ונבראיו יחזור העולם לתוהו, וזהו מעט. דברי הזוה"ק בכאן אשר בעת כזאת סמוך לחצות זמן שינה יתכן יפסוק העולם. מעסק התורה וסיפור שבחיו ית' אשר זה כל פרי כוונת ותכלית הבורא מעולמו לכן בעי שלהוביתא וכו', והיא שעתא אתפלג ליליא, והבורא חס על עולמו שלא יחרב לכן הרוחא בטש בשלהוביתא ואזלא ובטש בגדפוי דתרנגולא וקורא לעורר ישינים מישראל לקולו כנ"ל ואי אפשר שלא יתעורר אחד או שנים מישראל בכל העולם, ויעסקו בתורה או בשירות ותושבחות ויתקיים ע"י הקמים ההם כוונת הבריאה וישתוק הקטיגור כמ"ש בשיר השבח מרז"ל כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עלי' חוט של חסד ביום ע"ש באורו, ולכן המובחר יותר בעת כזאת לעורר אבל על חורבן בית קדשינו ותפארתינו והעדר הנחת רוח מאתו ית' על בניו הנודדים בגוים בכדי להשתתף בצערו כביכול ובכיתו של יוצר בראשית שזכר תחילה ועי"ז יכמרו רחמיו ית' ויתהפך הרוגז הנ"ל לעת רצון כמ"ש בש"ע התפלה שיתפלל האדם בבואו השעה על החורבן והגלות רצויה מטעם הנ"ל והקב"ה אז בין הכעס והרצון, ואמר עוד וקוב"ה לית לי' נייחא והוא על העדר השגת תכליתו וכדי לשכך חמתו שאין בעולם בעת הזאת מי שישפיע חסד עולם בעבורו ולא נתמלא רצונו אעל לגנתא דעדן ושם יושבים הצדיקים אשר מכל דור ודור ובהביטו בהם מקבל שעשוע ונחת מהעולם כאומר אף אם אין צדיקים עושי רצוני עתה בעולם ונשאר תכליתי מעל מ"מ עד כה לא היתה פעולתי לבטלה, והלו הצדיקים אשר בג"ע הם בדאי' להשיב למארי דדינין המקטרגים על בריאות האדם ואז עת רצון לעורר רחמים על ישראל והבורא ית' מתחרט על החורבן וזוכר את בניו הנתונים בצרה וסמכו זה על פסוקי אסתר כי נמכרנו אני ועמי וגו', ע"ד בכל צרתם לו צר וזהו והמלך קם בחמתו ממשתה היין והוא כנוי למקובלים על מדת הדין והרוגז אשר שלט קודם אתפלג ליליא אל גנת הביתן והוא הג"ע, ואמר עוד ובשעתא הקב"ה אעל לג"ע כדין כל אילני דג"ע וכל אינון נשמתין דצדיקיא פתחי ואמרו שאו שערים ראשיכם וגו' ומבואר זה בקול ראשון אי"ה, עד כה בארנו דברי הזוהר המסכי' לנוסח אשר לפנינו אף כי יש בפרטיות דברי הזוהר ענינים נפלאים ורזים וסודות עמוקים הידועים לבעלי הקבלה האמיתית אבל זה כוונת דברי הזוהר בדרך כלל:

ובכל זה למדנו מהתעוררות התרנגול ובזה יבואר לנו ענין שירתו, והוא המתבונן מענינו אשר הוטבע עליו מאת יוצר הטבע בקריאתו בדרך כלל, ואחר נבאר המתבונן מכל קריאה וקריאה בפרט, ויבואר כל פסוק המסודר אצל הקול יהי' שייך להקול ההוא בבחי' זמנו ויהי' ענין אמירתו מסכים לדברי הזה"ק שאו שערים וגו' בקול ראשון ושאו שערים פסוק שאחריו בקול שני, ומתחיל בשעה שבא הקב"ה אצל הצדיקים בג"ע והוא מעט דברי הזוהר הנ"ל אשר באהרנוהו בקודם טעם הדבר, ואמר זולפין כל עצי ג"ע בשמים ומרננים וכו', ובהיגנון זה אמר בלשון הזוה"ק כל אילנין דגנתא וכל נשמתין דצדיקיא, והוא מסכים לפי דרכנו באלו הפרקים שאין הנמצא בעצמו אומר השיר המיוחס לו אפי' הנמצא החשוב חוץ מהאדם ומכאן ראי' במה שאמר זולפין כל עצי וכו' ומרננים ומשבחים והי' צריך להיות בהפך מרננים ומשבחים וזולפים וכו', אבל האמת במה שעצי גן עדן זולפים בשמים להענוג הצדיקים בכדי שיוכלו הצדיקים להיות מרננים ומשבחים הוי כאלו האילנות עצמם מרננים ומשבחים, וכן כתיב בזוהר גם כן וכל אילני גנתא ונשמתין דצדיקיא פתחי ואמרו כנ"ל כאומר אילני גנתא עוזרים להנשמות לרנן שאו שערים ראשיכם וגו', וכמו שיבוא בארו בקול ראשון, ואז על ידי השלהוביתא דבטש בי' כלשון הזוהר אף הוא מרנן ומשבח על ידי הקול הנתעורר ממנו הצדיקים קמים בחצות לעסוק בשירות והשבחות ודברי תורה הוי כאלו התרנגול המעורר מרנן ומשבח למי שיתבונן טבעו ויקום לקול קריאתו:

והנה מלשון הזוהר משמע שתחילת קריאתו הוא, בעת אתפלג ליליא, וקשה הא קא חזינן דקארי קודם לכן בשעה רביעית בלילה וישתנה קריאתו כפי השתנות הזמן בקיץ וחורף, אמנם זה הענין כון הזוה"ק במה שאמר בגין דלתלת סטרין אתפלג ליליא דהוי רשימין בי' ואי אתוספון שעתא בליליא דיממא איגון, כוונתו דלא חשבינן הלילה כאשר היא אצלינו פעם ארוך ופעם קצר, והטעם כ"ל כוונתו כי שינויי היום והלילה כאשר

המיוחס לו כמ"ש עת וחדוה במקומו הכוונה ע"י הוספות עוז ומעשים רצונו כנ"ל יוסף חדוה, ואמר עוז ותפארת במקדשו והענין יוסף ג"כ תפארת ויבואר עוד במה שלפנינו:

אבל אם בני אדם אינם מכירים טובת מטיבם והוא הא-ל יתברך במה שחושבים שהם ראוים ליותר מזה או ח"ו מכחישים לגמרי במטיבם ע"ז גורמים סילוק הטוב ומניעת השפע ונעילת האוצרות המלאים כל טוב כנ"ל והקב"ה רואה כביכול כי לא נעשתה כוונתו בבריאה ואין האדם יודע ומבין כי הוא רב ושליט עיקרא וכו', מתחרט ומתנחם על הבריאה אף כשאין שנוי בעצמותו ח"ו אמנם המקבלים גורמים נעילת דלתי הטוב וטבעו להיטיב ואינו יכול מפאת המקבלים שאינם כדאים למדת טובו ית' כנ"ל במשל ומוכרח לקוץ ולצמצם טוביותו אל תוכו, וזהו ענין העצבות והבכי שמיחסים לו ית' כי טבע הנעזב מבני אדם ומסתתר ומעלים עצמו שלא יתראה מבני אדם, וסיבת העצב לבני אדם על אשר לא נתקיימה מחשבתם, ככה מבחי' זאת מיחסים אליו ית' הבכי והעצב בבחי' העדר טובותיו ומניעת ההשפעה והעדר נחת רוח שלא נתקיימה רצונו, ובפרט כשהתחתונים נצרכים מאוד לטובותיו וחסדו ויותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק ואינם כדאים אז תגדל העצב והקימוץ במדת טובו ית' יותר, וזה בזמן שאין ישראל עושים רש"מ ומתישים כח פמליא של מעלה שנאמר צור ילדך תשי, ואמר הסיבה הואיל ותשכח אל מהוללך, ופי' הקדמוני' על זה הדרך פסו' ואמר חלותי כלומר החלי אשר בי שאיני מכיר טובתו ית' היא גרמה לשנות ימין עליון מטובה לרעה אבל לא מגדו, ומזה המין יתכן לייחס אליו עצבון ובכי אם כל עניננו הוא הפך כוונת הבריאה ותכליתה אשר היא השמחה והתפארת כנ"ל בעת שהיו המקדש והיכל על מכונו וישראל על אדמתם היושבים ראשונה במלכות וסדרי ההשפעה עוברים על ידיהם למכביר כפי רבות צדיקים יודעי דאיהו רב ושליט וכו', אבל כאשר גברו חובותינו והיינו כפוי טובה בשכחנו אל מושיענו ויחסנו ההשפעה ללא אלהי אמת נתקלקלו המערכת וסדרי ההשפעה וננעלו דלתי האוצרות המלאים כל טוב מגד התחתונים וכביכול קוב"ה לית ליה נחת מעולמו, ולכן דוקא בעת אשר הי' רצון וחדוה והתפאר בעולמו בזמן המקדש והי' אז תגבורת השפע שבע רצון ומלא ברכת ה' היינו סוף משמרה הראשונה בלילה ותחילת משמרה שני' בעת שהיו אברים ופדרים קרבים על גבי המזבח, והם כנגד תפילת ערבית שתקן יעקב אבינו הנקרא תפארת ישראל ולכן זמנה כל הלילה והי' אז נחלת השפע בלי מצרים כיד המטיב ית' בלי גבול ואת הי' עוז ותפארת במקדשו עת רצון וזמן ישועה, לעומת זה עתה בהעדר כל אלה גיל נוה חרב שבת משוש עליזים ותתגבר לעומת זה הבכי והעצבון היינו נמנע השפע ונעילת אוצרות המלאים כל טוב והעדר היחוד והתאחדות רצון הבורא עם נבראיו בין פמליא של מעלה, והם הכוכבים על שממות ציון וחורבן ירושלים ונקראים בזוה"ק אבלי ציון וה' משמים השקיף על ב"א, ואם אין תכלית הבריאה נתקיימה בכלל מין האנושי אולי ימצאון יחידים ומשרידים אשר ה' קורא ועל ידם ישלם כוונתו בבריאה ולא יהי' לבטלה, ועל ידם ובעבירם ישכך חמת המקטרגים אשר התגודדו מיום ברוא אדם על הארץ לתבוע ממנו תכלית וכוונת הבורא בבריאתו, והם אמרו מראש, "מה אנוש כי תזכרנו" אבל כשרואה שאין מי שישגיח על יקרי דמארי עלמא, ואין לו מכיר מכל הגוים יושבי תבל נהנים מטובו ירוין מדשנו שלוים ושקטים, אוכלים ושותים וחוגגים עוסקים בתועבות אשר שנא בורא עולם, והם מכעיסים אותו על פניו תמיד, והישרים מבני אדם אשר לפנים בעת הזאת אתיחדו ביחוד גמור למעלה ולמטה כנ"ל עתה אין דורש, ואין מי שיעלה על לבו שלא נתמלא תאות לב הבורא ית' כביכול שנתאוה להיות לו דירה בתחתונים והוא מקום המקדש שנאמר כי בחר ה' בציון אוה למושב לו, ונאמר כי בנה ה' ציון נראה בכבודו, אז בטש ברקיעין וכו', ובכה על חורבן בי' מקדשא וישראל המכירים אלהותו גם עתה נתונים למרמס, וזהו ואדכר לבנוהי מגוי בכי' וכו', חסו וכדין אתער שלהוביתא חדא מסטר צפון, להורות את הזעם כמ"ש מצפון תפתח הרעה ובעי לאוקדא עלמא, רוצה לשרוף העולם, אחר כי אין לו להקב"ה מבני אדם התכלית אשר בעבורו נברא, ולא יאות לפועל חכם ושלם לפעול מציאות דבר לבטלה, לכן יתעוררו מארי דינים וקטגורי, ובטש רוחא חדא דבסטר צפון בהאי שלהוביתא ואזלא ושאט בעלמא, כוונת המאמר אז יתחזק הקטרוג בעולם מפאת שכל העולם ישנים

ואין

זולתו ולולי השגחתו ועינו על ברואיו לטובה להמשיך להם בכל עת ובכל רגע מציאות חדש יחזרו לתוהו ובוהו וכמו שתקנו בנוסח התפלה המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, והנה המשכת החיות כיד ה' הטובה עליהם תלוי בענין הקלום והוא לאות על הכרת טובת מטיבו למקבל הטוב, אם ראש הנמצאים והוא האדם אשר כוונת ותכלית הבריאה היתה בעבורו, מכיר ומתבונן כי הוא לבדו ואין זולתו, ועל כל תענוג מהויתו משבח ומרומם לאלה שמיא ומודע ומודיע דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא וכו' ויתן כבוד לשמו, ובזה נותן כח ועוז במדות החסד ושאר מדותיו מעין הטוב אשר קבל והתודה אשר נותן בעבורו, האיש הלזה מקיים כוונת הבריאה ומגלה רצונו יתברך, והואיל וזה לא נמצא אלא בישראל נוחלי דת אמת לזה הם כוונת הבריאה וכמרז"ל על פסוק בראשית בשביל ישראל כי לאנשים כאלה המכירים טובת מטיבם האמיתי בעבורם נברא העולם, והם יעוררו אותו ית' בכל עת להשפיע עליהם מטובו בכל יום תמיד כאשר בתחלה בשעת הבריאה:

ונסביר זה הענין בדמיון איש חסד ומרבה להיטב לנצרכים, בתחלת הטבתו כל המקבלים חסדו וטובו שוים בל ישונה האחד מהאחר, אמנם בפעם השני תלוי ענין רבות הטובה או מיעוטו מאיש חסד ההוא בבחי' המקבלים, אף אם מעלם המטיב לא יהי' שינוי, והוא אם המקבל הטוב יכיר הטוב ההוא והחסד עשה עמו זה איש הטוב וירא לו בפנים שוחקות כנכנע ושח עינים ולבו מלא תודה ותשואות חן, ושפתותיו יביעו שבח והודה על טובתו ושמחתו מתבוסס ברוצה לגמול מחיר הטוב, מראה כי אין ביכלתו יותר מהכרת טובהו בלבו ובפיו ובכל תנועותיו, ע"י זה יתרחב לב המטיב להיטיב עמו עוד יותר מאשר בתחילה ויהי' זה המכיר טובת מיטיבו סיבה להוסיף כח הטבה במטיב, לו ולכל הנלוים עליו, אבל אם המקבל לא יכיר טובת מיטיבו, ויחשוב שחייב להיטיב עמו, ומה גם שהוא ראוי ליותר מהטוב ההוא, ואם הטוב אשר קבל אינו כפי רצונו על פניו יברכנו, איש כזה נועל דלת בפני המטיב למנוע טובו ממנו ומאחרים ע"י שהוא כפוי טובה אף כי טבע המטיב לא נשתנה, וגם המטיב יקבל צער מזה כי המקבל מכריחו למנוע טובו כפי ערכו ומגביל מדת חסדו וטובו הפך טבעו להשפיע בלי גבול, ומצאתי בספר מהר"י הבן שועיב פי' בזה דברי דוד ע"ה ישלמוני רעה תחת טובה שכול לנפשי, ירצה אותם בני אדם אשר אינם מכירים טובת מטיבם ונהפוך הוא כי גומלים לו רעה, גורמים שכול בנפש מטיבם, ושכול כנוי לכליון בנים בלה"ק ומדות הטובות ג"כ קרוים בנים ע"ד תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, והגורם כליון מדה טובה מנפש אדם כאלו ממית בניו וכבר אמרנו כי הכפוי טובה יגרום למנוע הטבתו עוד וזה צער גדול למטיב כאלו זה ממית ע"י שלמו רעה תחת טובה מדת טובתו של זה שלא יתפשט עוד וזהו ישלמוני וגו' ע"ז שכול לנפשי יפסידו מדת טוב של נפשי שלא יפעול עוד:

ובזה נשוב לעניננו הנ"ל אף שהמשל רחוק מהנמשל בכמה רבבות מדריגות ואינו מענין הנמשל וסוגו כלל להמשיל מעשה יוצר ליציריו מ"מ להסביר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע, הנה עיקר כוונת הבריאה הוא כנ"ל בגין לאשתמודע וכו', והנה אם נעשתה עצת קדוש ישראל ע"י אדם הנעלה מכיר טובת הבורא עליו ועושה רצונו בקיום תורתו ומצותיו הקב"ה כביכול מקבל נחת כי נתקיימ' כוונתו בבריאת עולמו ע"י איש כזה ועל ידו יתרחב ויתפשט ויתוסף כח במדת טובו וחסדו ית' המתוארים בשם פמליא של מעלה, וזה שאמרו חז"ל ע"פ תנו עוז לאלקים בשעה שישראל עושים רש"מ מוסיפים כח בפמליא של מעלה ועל ידי איש כזה יפתחו האוצרות מלאים כל טוב ויהנו ממנו כל העולם וזה עיקר כוונת בורא עולם, וכמו שכאשר יפעול אדם בעבור איזו תכלית כאשר ישיג תכליתו ישמח ככה נאמר שהקב"ה ישמח באנשים כאלה כמ"ש ישמח ה' במעשיו ושם מעשה הונח על גמר התכלית, (כמבואר אצלינו בחבורינו על נרדפים בהבדל שבין פועל ומעשה) וגם הקב"ה מתפאר באיש כזה כמ"ש ישראל אשר בך אתפאר ותפארת ושמחה הונח על קיום כוונה ותכלית ולא שייך אצלו הפעליות השמחה, מרומם ונעלה הקב"ה מכל זה, אמנם כאשר כתבנו ע"י הכרת טובת הבורא מהאדם יתרחבו ויתפשטו אוצרות טובו וכמו שהאדם בהיותו שמח וטוב לב יתפשט פנימיותו מתוצא לו ויוכר צהלת פניו והארתו לעיני בני ביתו ככה ע"י אדם צדיק ירומו ויתפשטו שפעת טובו לבריותיו וזהו ענין השמחה

בעלמא, והיינו שעתא דאתפלג ליליא ושלהוביתא אזלא ובטש בגדפוי דתרנגולא וקארי וקוב"ה לית ליה נייחא עד דעאל לגנתא דעדן לאשתעשע בנשמתהון דצדיקייא, והיינו כי נמכרנו אני ועמי וגו' ויאמר המלך מי הוא זה ואי זה הוא וגו' והמלך קם בחמתו וגו' ובשעתא דקוב"ה עאל בגנתא דעדן כדין כל אילנין דגנתא וכל אינון נשמתין דצדיקיא פתחו ואמרו שאו שערים ראשיכם וגו' מי הוא זה מלך הכבוד וגו' שאו שערים ראשיכם עכ"ל:

ולמה שדברי הזוה"ק נובעים מדברי הפרק שירה או בהפך יהי' איך שיהי' שניהם בדבר אחד נתכוונו מענין שעשוע של הקב"ה בנשמתהון של צדיקים דוקא בחצות לילה, וזה סיבת קריאת התרנגול ע"י השלהוביתא כנ"ל חוב עלינו להתבונן ולקרב אל השכל מה שמייחסים לו ית' הפעליות כאלה אשר הוא ית' נעלה ומרומם ממקרי הגופות בכלל, ובפרט התארים אשר גם אצלינו לא לשלימות יחשב כשחוק ובכי ושעשועים, ויבואר לנו ג"כ ענין קימה בחצות לילה הפליגו הספרים במעלתו וענין הכעס והרצון, אף שיש בענינים אלה רזי עולם ותעלומות סתרי המקובלים, ואין לנו עסק בנסתרות ומה גם בענין אשר לפנינו באור פרק שירה אשר יעדנו לפרשו ע"ד הפשוט ישבלהו שכל הבריאה, אולם גם בזה לא ננעלו דלתי החקירה והעיון כפי מה שקבלנו מפי ספרים ומפי סופרים לישר הדורים ולבקע הרכסים להנצל מאבני הטועים הלוקחים דברים אלו כפשוטים ויחפאו ח"ו דברים אשר לא כן על ה', ובה' העזר אולי אועיל ואולי אצליח לתת הבנה ציורית בענינים נשגבים עמוקים כאלו, ונציע מדרש רבה ז"ל משל למלך שהי' לו אוצרות מלאים כל טוב אמר על מה אלו מונחים אקנה עבדים ויהנו ממנו ויקלסו אותי ע"כ, הורו בזה לצייר איך יתכן שהבורא ית' המתואר פועל שלם וגדר השלם שלא יקבל תוספות וחסרון ורבוי ברואים ועולמות שברא לא יוסיפו לו שלימות כמ"ש אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם ואינו משתנה אחר הבריאה מאשר הי' שלם במציאותו קודם הבריאה, ומה טעם יחסו לו ית' רצון וכעס חפץ בעבודה, שוכן במשכן מקבל קרבנות ושאר ענינים אשר משמעותם ע"י עבודת התחתונים יתוסף בו שלימות, כמ"ש תנו עוז לאלהים בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מוסיפים כח וכו', וגדר השלם שאינו מקבל עוד שלימות ואיך יתכן לקבץ בין שני הפכים, רצה הדרשן האלהי במשל הנ"ל אפשרות זה הענין מצד וענין הנמנע מצד, והוא בחינת מצד עצמותו ית' אינו שייך אצלו ית' תוספת אחר הבריאה מאשר היו קודם, ולית מחשבה תפיסא בי' כלל, רק מבחי' מצטרף הוא אשר נתוסף לו להקרא אב על הברואים אדון או מלך להנשפעים מאתו וקודם נתן מציאות ויש מאין הי' מסתפק בשלימותו הב"ת לבדו ולא נקרא אב בלי בנים ולא אדון בלי עבדים ואין מלך בלי עם, ואחר אשר המציא מצואים נתחדש לו להקרא אלו התארים אדון עולם מלך הכבוד, וכמו שיתבאר במה שלפנינו הבריאה היה אוצר שלימותיו וטובו טמיר ונעלם בעצמותו, והוא עצמו ית' אינו מצטרך להם לכן המציא מצואים מאפס יהנו משלימותו, וזה רצונם במשל למלך שהי' לו אוצרות מלאים כל טוב וקודם שקנה העבדים הי' ג"כ מלך על אוצרותיו, והוא בעצמותו אינו צריך להם, וטבע הטוב להיטיב ולכן אמר על מה אלו מונחים אקנה עבדים הצריכים לאוצרותי ויהי' האוצרות ההם מועילים להשלים החסר מהם כטבע הטוב כנ"ל, וענין הזה בבורא עולם קודם שנברא העולם הי' לו ג"כ תואר מלך על שלימותיו ומדותיו המתוארים באוצרות מלאים כל טוב, והמקובלים קראו זה הענין שעשוע המלך בעצמותו וגם זה הוא מאוצרות טוב חפץ חסד ומרבה להיטיב אוצר הרחמים חסד חנם, ואלו השלימות אין להם מקום בפועל כי אם בהמציא נבראים חסרים מאפס ישתמשו ויהנו מאלו השלימו' ויהי' הטוב יותר כולל לכן אמר במשל אקנה עבדים, ובנמשל הוא מציאות הנמצאים הנהנים משלימותו, ומה שסיים כדי שיקלסו אותי בזה באר תכלית הבריאה בכלל אחר שאמר תחילה שהברואים אינם מוסיפים שלימות כי אם הוצאת האוצרות ולהשלים החסרים כנ"ל, באר התכלית אשר רצה מלך שלם כזה להשלים החסרים הוא כדי שיקלסו אותו, והדברים נמשכים למה שאמר בזוה"ק ג"כ תכלית בריאת העולם זה הענין בעצמו ז"ל בגין לאשתמודע דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין ע"כ, הורו בזה ג"כ דעיקר תכלית הבריאה אינו להוסיף שלימות למוציא אבל לשלימות הנמצאים יהנו מטוב ובתנאי שידעו הנמצאים ויכירו טובת ושלימות ממציאם וכי הוא עקרא ושרשא דכל עלמין ואפס

זולתו

התשמיש לבד כמו שסיימו מפיים וכו' אלא המתבונן בטבעו ימצא אותו דומה ממש להנהגת אדם ומשוגה וזכר ונקבה מכל הב"ח, כי לא מצינו בב"ח שיחוס הזכר על הנקבה אינו ליתן לה מטרפו, רק שניהם עומלים ועובדים עבודתם, כל אחד לבדו אשר הטבעו עליהם, מה שאין כן בזה המין כל הלילה התרנגולת ישנה על מקום שבתה, והוא עומד על עמדו עת בא זמן עבודתו לא יתן שינה לעיניו, ולעת בוקר יעורר את נשיו ויקראם אצלו ויחלק להם מהמזון אשר ימצא אתו ויקיים שאר ועונה, והפלא מדברי רז"ל במליצתם מענין פיוסו אעביד לך זוגא דמוקי' עד ארעא ואח"כ יאמר לה שמטו להאי גברא כרבלתא אם אית לי' ולא עביד, וקשה מנאי ידעו, ונראה היות שבתנו בטבעו והוא נדמה לענין האדם בנתינו לתן שאר ועונה, ויחסר עדיין ענין הכסות גם מצאו לו טבע הפיוס, אמרו בדרך מליצה בזה משלים להם ענין הכסות, רק שהטבע לא הכריח לזה במה שכסיתם נוצר עמהם אמרו שמטו לי' להאי גברא וכו' כי גם הזכר מבני אדם לא יתן לאשתו יותר מיכולתו ורומזים בזה כאלו אומר מה שביכולתי לעשות עמכן במה שהבעל חייב לאשתו עשיתי אבל זה אינו ביכולתי מה אעשה, ואולי זה כוונת הנחתם עליו שם גבר משמות האדם לסיבת הדמיון הזה שענינו קרוב להנהגת אדם, ומה שבחרו לו שם גבר יותר משאר שמות האדם להיות הוראות שם גבר נגזר מפועל גבורה והונח על אדם המעלה המתגבר על יצרו ומתרחק מבהמיותו ומתחקה על צורת אנושתו ולא יפול ממעלתו בשום פנים ושאר השמות מונחים על בני אדם אשר לפעמים ידרכו על מפתן אנושתם, ולפעמים יתגבר עליהם היצר ויפריעם ממעשה אנושתם להיותם בעלי בחירה לזה לא יתוארו בשם גבר זולת הראשון אשר זכרנו, אבל מדות האלה אשר בתרנגול שמתדמה אל האדם הוא בטבע תמיד באופן אחד ואין מי יפריעו ממעשיו לכן הם אצלו בתכלית השלימות כאשר הוא אצל המעולה שבבני אדם, המכונה גבר, כי את אשר תפעול הטבע הוא יותר שלם בבחינה הזאת, מאשר יפעול האדם ע"י בחירתו, לכן בבחינה אשר התרנגול נדמה לאדם הוא על צד היותר שלם שידמה לכן למדנו דרך ארץ מתרנגול כלומר חוב על האדם להתבונן בטבע המדות אשר לו לאדם, וילמד מזה דרכו אשר עלול להשתבש אצל האדם ע"י אהבת עצמו ובחירתו וזה לא יתכן בטבע ויהי' לו למשל ולבחינה, כישלימות המלאכה יוכר ויובחן בהדמותו אל הטבע לענין ד"א וזהו ד"א מתרנגול וכן, ועוד יש בזה דברים נשגבים וקצתם יבוא במה שלפנינו, ומענין הכרת האדם טובת מטיבו אשר הוא נכלל ג"כ בענין דרך ארץ וכמו שיבוא:

מצינו לרז"ל נתנו לו זה הכח לכון השעות, להודיע אותנו עת זמנו של הבורא ית' כמשרז"ל ברכות היוות רתה בהנהו תלת שעי קויימא, כד קאי תרנגולא אחד כרעי וקארי ואורח כרבלתא וכו', הרי הוא משלוחיו ית' לעורר לנו על מסטורין של יוצר בראשית לעם סגולתו, ומודיע ג"כ עת רצונו ית', כמוזכר בשירתו אשר הגבנו לנוסח זה הדרוש בשעה שבא הקב"ה אצל הצדיקים בגן עדן וכו' אז גם הוא מתעורר ומשבח, וענין זה הנוסח המיוחס בפ"ש לתרנגול כנ"ל מבואר באריכות בזוהר פ' ויקהל דף קנ"ה ע"ב רבי אלעזר ור' יוסי הוי יתבא ליליא חד וקא מתעסקי באורייתא עד לא אתפלג ליליא עד הכי קארי גברא בריכא ברכתא אמר לי' רבי אלעזר השתא הוא זמנא דקוב"ה אעל בגנתא דעדן להשתעשע עם צדיקיא, אמר לי' ר' יוסי האמאי משתעשע קוב"ה, בכה ר' אלעזר ואמר תא חזי עד השתא קוב"ה אזדעזע תלת מאה ותשעין רקיעין ובטש בהו ובכה על חורבן ביהמ"ק ואוריד תרין דמעין לגו ימא רבא ואדכר לבנוהי מגו בכי' בגין דלתלת סטרין אתפלג ליליא בי"ב שעתא דהוי רשימין בי' ואי אתוספין שעתא בליליא אינון שעתא דאיתוספין דיממא אינון ולא אתחשיבו מליליא בר מתריסר דאינון דילה ואינון תריסר אתפלגו לתלת סטרין ותלתא משרין ממלאכין קדישין אתפלג באינון תלת סטרין משריא קדמאה וכו', משריא תנינא אתמנא בארבע שעתא אחרינן ולא אמרי שירתא בר תרי שעתי עד דאתפלג ליליא ואעיל קוב"ה בגנתא דעדן ואילן אינון אבלי ציון ואינון דבכא על חורבן בי מקדשא ובשירותא דארבע שעתי אמצעין פתחו ואמרו על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וגו', כדין אתער קוב"ה ובטש ברקיעין וכו' ואדכר להון לישראל וכו' וכדין אתער שלהוביתא חדא דבסטר צפון ובעי לאבדא עלמא ובטש רוחא חדא דבסטר צפון בהאי שלהוביתא ואזלא ושאט

בעלמא

מאשר לנוכח עיניהם, ולא רבים יחכמו להבין את אשר לפניהם, לא כן התרנגול יעורר אותנו בקול קורא בלילה, בהיות האנשים שלוים ושקטים, שוכבים על מטתם בלב שמח ודעה מיושבת בכפול שינה על עינם ותנומה על עפעפם, אז יאזור הגבר חלציו כהשוא אי קולו שבעה מאות לילה עד אור הבוקר בשבעה שעות הלילה, יגיל אזני השומעים, ואתה בן אדם! בין תבין את אשר לפניך, אתה תשכב סרוח על ערסותיך, והוא עומד על משמרת עבודתו אשר הושם עליו חק ולא יעבור להעירך משנתך, ובקולו פי שנים קול גשמי המגיל אזניך לבל תוכל לישן שנתך ותקלוף עליו להכותו שבע בשבט עברתך, ולא תוכל לו להפר רצון ה' הבוער בקרבו, ונלבש בו קול אלקים חיים, קול ה' בכח יבקע נור לבבך אם לב חכם לך להתבונן בטבעו אשר נוצר עליו, שלא שם חלקו ככל המון ילדי הטבע, אם גם בהם מוטבע נפלאות כדבורה בעשותה חדרי דבשה בת שהה ללעות והעכביש בארגה שבכה ומעשי רשת קורי' לצידת הזבובים, נוכל לומר שהטבע תפעול בהכמנה בעצם וראשונה לצורך חיותו וקיומו, ולא יוכרח מזה שהכמנה נברא ללמוד לאדם דעת בכחו המיוחד בו, אולם זה הכמנה ר"ל התרנגול נלאו כל חכמי לב למצוא איזו תועלת עצמי לצורכו מטבע קריאתו, עד אשר חשבו עניני למעלה מהטבע, והקדמונים מחכמי הטבע קראו אותו עוף המכבא (דער פראָפעטיטער פאָגעל), אין זה כי אם הוטבע בכחו לעוררך משנתך, תשמע ותקח מוסר, אם הוא מקיים כוונת יוצרו עומד על משמרתו והוא נברא לשמך ואתה לא נבראת כי אם לשמש את קונך, ואיך לא תבוש ותיש קל תקום משינת עצלותך תנה לה' אלהיך כבוד כי זה תכלית הבראך לספר תהלתו, וכמו שאמר על זה בזהר אתערו דמיכין שנתא בחוריכן הטיאמי לבא פתימין עיינין ולית דישגח על יקרא דקוב"ה יומין זעירין ומארי דחובא דחיק וכו', לכן יעורר בקולו ויוכיח לבני אדם על עצלותם בעת כזה המוכשר לעבודת ה' באין מטריד ומונע, ואם לא יפעול בקריאתו הראשונה בל ירף מקרוא כל שעה ושעה עד אור הבוקר, וטוב קריאת הגבר למתבונן בו, מאלף מוכיחים מבני אדם אשר דבריהם בהשכל ודעת, והתרנגול אין בו דבור כלל זולתי קול, ונסביר זה בדמיון מדרך המלך או שר לדור בפלטין של כמה חדרים, ידורו שם עבדיו משקיו ואופיו מלבים מנעיל ועורכי שולחנו אוסרי מרכבתו שומרי סוסיו וכדומה, כל אחד יש לו חדר מיוחד, והנה כאשר יצטרך השר לאחד ממשרתיו אשר בחדרים ההם בחצי הלילה, אינו מהנימום לשלוח נערו אשר אצלו להעירו משנתו לקרות לו, אבל יתלה פעמון בחדר כל עבד וקשור בו חבל נמשך בקנה חלול עד החדר המשכב של האדון ומשם יצא קצה החבל וכאשר יצטרך לו ימשך האדון בקצה החבל ויצלצל הפעמון אשר אצל מטת העבד אז יתעורר העבד משנתו ויבוא אל אדוניו בזריזות, ויקשה עלינו מדוע לא ישלח נערו להעירו, אמנם הטעם כי בעת השינה חזקה על העבד הנקרא אל אדוניו הוא אז כמבולבל ולא יאבה לשמוע לקול האדם הקורא אותו כי יחשדהו לאמר האדון צוה רק אותך ולא אותי ואתה תכזב בי להעירני משנתי הנה למען עצלותך, והואיל כי האדם הוא בחירי ויתכן לפעמים אשר יכזב באמת, לכן מסופק העבד אם רצון האדון מלובש בהנער המעיר אותו או רצון עצמו הוא, ולא ימהר ויחיש לפקודת אדוניו כל כך ואף אם הנער מדבר דברים טובים ונכוחים בשם אדוניו, אבל כשישמע קול הפעמון יקום בזריזות יתירה, להיותו בלתי מסופק אשר בהפעמון כח האדון הוא המניע החבל ומשמיע קול, כי אחר אין שיניע קצה החבל המסבב צללת הפעמון זולת יד האדון עצמו לכן יתעורר לקול המצלצל יותר מהנער אף שלא ידבר דבר, עכ"ז עושה רושם יותר חזק, מאשר יתעורר לקול אדם בן דעת דובר אליו דברי טעם, וזהו דברינו ממש, אשר דברי מוכיח חכם לפעמים בלתי נשמעים, כי היצר יעור עיני האנשים ויכביד אזנם לומר שהמוכיח אינו מתלבש בו רצון ה', כי אם רצון עצמו לסיבת ממון או כבוד גאוה או פני' אחרת לכן בל יעשו דבריו רושם אף אם הם דברי כבושים מלאים יראת ה', אולם קריאת התרנגול בשעה קבועה כזאת בכל לילה ולילה, ולא יחטיא תפקידו אף רגע גם אינו בעל רצון כלל לא יסופק כל בעל שכל אשר רצון ה' מלובש בו והוא המניעו להשמיע קולו לעורר האדם לעת כזאת למען כבוד אלהי ישראל אשר בא בג"ע וכמו שיבואר עוד במה שלפנינו:

אמרו ח"ל למדנו דרך ארץ מתרנגול (עירובין..) בענין הדרך ארץ לא כיונו רז"ל על ענין

התשמים

על כל פרט ופרט מין ומין שאינם עולים בערבובי' להכיר שלימותו ית' מכל מין ומין חלוק הודאה ושבח, יהי' השמחה דייקא במעשיו, מכל מעשה מיוחד שיר מיוחד, וזהו ענין שמחת הבורא בתפארת עולמו, הוא ענין קילוס שר העולם שזכרנו לעיל, וזה מה שרצינו לבאר:

ובזה נשלם דברינו במאמר הפרק השלישי, וה' יזכינו להיות מעוסקי פרק שירה בכל יום ונזכה ללמוד וללמד וכו'. וכאשר עד הנה עזרנו ה' כן יזכנו להבין הפרקים הבאים לפנינו, והאר עיני בתורתך, כאשר בקש המשורר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך אמן כן יהי רצון:

סליק פרק שלישי:

תם ונשלם חלק ראשון מספר כנף רננים:

פרק רביעי.

תרנגול אומר: בשעה שבא הקב"ה אצל הצדיקים בגן עדן זולפין כל עצי גן עדן בשמים ומרננים ומשבחים, ואז גם הוא מתעורר ומשבח:

אמר המפרש, למה ששיר התרנגול, המעולה שבשירים, ובעד השנים הכתובים המיוחסים לו נשקפתי, כי שם מסדר פ"ש בפיו ענינים נפלאים ונוראים, מעורר בני אדם לכוונת בורא עולם, מה ראה על ככה לתת מציאות אל האפס, ומה ה' שואל מהאדם חלף המציאו אל היש, כל זה נשית לב מהתבוננות זה המאמר והכתובים המיוחסים לו המדברים מענין הכבוד, וליוקר הענין ומעלתו, קראתי זה השיר בשם חדש אשר פי יקבנו כבוד אלהים וה' יעזרני על דבר כבוד שמו:

אם מכל הנפלאים אשר הציגה הטבע למראה עיני אדם, קול ישורר נשמע לכבד למלך הכבוד אלהים חיים ומלך עולם, כל גלמי דוממי' בגלגלי שמע יהללו הודו, כל נאות האדמה, בגלגלי תרועה נפלאות תמים דעים יתרועעו אף ישירו, כל אשר בו רוח חיים מכל בשר זמירות יתנו, כל בני אלקים כל כוכבי בוקר, לאור עולמים תושבחות ישמיעו, בקול הלל ושירה, קול זמר ותפארה לתת גדולה ליוצר בראשית — אין קול הנגינה אזנים גשמיים, אף אין אומר ודברים יבטא בשפתים נעות, רק לאזני אדם חי קול נגינתיהם ישמיעו, לעיני מדבר משכיל מתבונן תפארת יוצרם יום יום יביעו, רק הוא לבד ינגן על מיתרי הנפלאים אשר בכנור הטבע שיר ושבח לאלהי עולם מה רבו מעשיך ה'? — גם ישמע קול אלקים חיים מתהלך בגן הטבע מכל הילודים קול נערך מטבעי הנפלאים, עונים ואומרים על ידו כולם בחכמה עשית, אם מכולם יתנשא לב חכם לספר בקול רינה תהלות שדי ועזוזו ונפלאותיו, מכולם ימלא פיו תודות אין מספר למפליא לעשות, אמנם הנפלא הזה אשר לפנינו, הוא העולה על כולנה, ירעם בקולו נפלאות לאזני משכיל "עמוד והתבונן פעולת ה', ומעשי ידיו הביטה" והוא במה שמכל הנפלאים יתעורר האדם הענין הראוי להתעורר ממנו ע"י ראי' ושימת עין וזה לא יתכן כי אם ביום, כי הולך האדם למלאכתו, אז איש הנלבב מכל אשר יפגוש יתעורר אל שלימותו, ולפי שביום רוב בני אדם טרודים בצרכי מחיתם, לכן מעטים הם המתעוררים להתבונן נפלאות ה'

מאשר

שזאת מן כלל החוקים, שאין לחפש אחריהם טעם למה זה, כך כמו בפרה אדומה, מ"מ לא יחשב לנו לעון במה שנאמר טעם לקרב מעט אל השכל, וכמו שמלינו ג"כ שהשתדלו קדמונינו לתת טעמים מושכלים למלות הפרה, עם שידעו שטעמו האמיתי נעלם מאתנו אעפ"כ אמרו בן ע"ד דרוש וקבל שכר, ככה נעשה אנחנו, והוא כי כבר כתבנו בפתיחתינו לזה החיבור כי טבע כל מין ומין אשר למראה עינינו מהנמצאים והב"ח אשר יתבונן האדם ממנו איזה מדה טובה או מוסר השכל או דבר חכמה הנכרת מטבעו אשר מששת ימי בראשית, והקב"ה נתן לו טבע זאת לעורר אותנו על מדה זאת כפי מה שהוא, וכפי מספר הנמצאים ככה כן מספר המדות טובות או ההנהגות ישרות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וכמ"ש בפתיחה שהנמצאים מוגבלים סוגיהם ומיניהם כפי מלות התורה בנוי ומשוכלל כפי מנין ומפקד אברי האדם לא פחות ולא יותר, וידוע כי גדר השלם שלא יתכן בו תוספות וחסרון, וכבר הקדמנו כי פעולות כלל הנמצאים מעשה ידי יוצר שלם, ובהכרח שתהי' פעולתו שלימה, ונתבאר אצלינו (למעלה בשיר הרימון) עולם היותר שלם מאשר ימלא בפועל בעוה"ז לא יתכן ולא ימצייר אצלו ית', וככה ג"כ שלימות בנין האדם ברמ"ח אבריו ושס"ה גידיו הוא גם כן אופן היותר שלם שיתכן לזה הוא נקרא ומתואר עולם קטן, וכשם שאם יתוסף באדם אבר יתר על מנין אבריו או יחסר אבר מהאברים וכדומה, יחשב מום וחסרון באדם כי מדבר השלם כשם שאם יחסר ממנו דבר מוציאו מידי שלימותו, ככה ג"כ אם יתוסף נחשב להסרון כמבואר במעט עיון, ולהורות שהתורה ג"כ שלימה אמר בפירוש כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו כפי גדר דבר שלם שלא יתכן בו תוספות וחסרון, כי נערכת לפי פעולתו ית' שלימות העולם והאדם בידוע זה בדברי זולתי, ומבואר במדרשות ע"פ ואהיה אצלו אמון אומן וכו' בי נסתכל וברא העולם וכו' מוכרח ג"כ שיהי' כן נמצאי העולם מאת ימלאו לפועל מספר מוגבל בערך ומתייחס אל התורה והאדם, וכשם שהמינים נמצאים ולא יתכן שיחסר מין אחד מהמינים הוגבלו בעת בריאתם, ככה ג"כ לא יתכן תוספות מין חדש עליהם כי יצאו מגדר שלימתם כנ"ל, ובאה האזהרה שלא להוסיף על מלות התורה, לכן הזהירה התורה ג"כ על הכלאים במה וב"ח שלא להוסיף בבחירת האדם מין חדש על אלו הנבראים, וגם כי כל מין יעורר אותנו על איזו מלוה או מדה טובה והתעוררות מין חדש אם יעורר אותנו עוד על ענין נוסף לשלימותינו יהי' תוספת ג"כ על עניני התורה, ויהי' תוספת מין חדש מורה ומעורר על תוספות מלוה חדשה, וכבר הזהירנו על בל תוסיף בשניהם שיוליאם מגדר השלמות והבן — ועוד יש לאלוה מילין בזה יותר עמוקים אבל העת לקלר ודי למבין, ויתכן שזה כוונת החכם שלמה באומרו כל אשר יעשה אלקים הוא יהיה לעולם, ירלה לתועלת שלימות העולם, לכן עליו אין להוסיף מין חדש ע"י ההרכבה חדשה, וממנו, כלומר משלימות העולם אין לגרוע מין מהמינים, והטעם כי לא לבד נבראו לצורך העוה"ז כי גם אלקים עשה כל הנמצאים במדה ומספר להתעורר האדם מכל מין ומין מדה מיוחדת ומוסר השכל שיראו מלפניו, וכבר נאמר על מלות התורה גם כן לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו, וגם החכם אמר לא תוסף על דבריו ואמר על תתחכם הרבה, וכמספר הנמצאים ככה מספר תובותיו של האדם ע"ש שהארכנו בפתיחה, וענין וממנו אין לגרוע, כאומר כי כשם שמאשר עשה ה' וממנו אין לגרוע כי לא יתכן בחק האדם יכולת לבטל ולכלות מין שלם מהמינים אשר כבר נולרו בעולם, ככה אם ההוספה מין חדש יתכן ביכולת האדם ע"י כלאים לכן מוזהר הוא שלא להוסיף מטעם הנ"ל ומספר המינים יעידו ויגידו על ידי האדם המתבונן מכל מין הראוי לשלימותו, כאלו המין ההוא תשורר למלך הכבוד שנתעלה על ידה האדם על ידי לימוד היולא מטבעה, וכאשר התורה לא תשתנה כך אין רלונו ית' לחדש מין מהמינים על ידי ההרכבה, כן נראה לפי עניות דעתי ואם שגיתי ה' יכפר בעדי — ובזה נבוא אל הענין, דשאים אומרים, במה שגם הם ילאו מפתח קרקע בתחילת הבריאה כל מין ומין לעלמו ונשארו כך כי אין תלוים בפעולות האדם לשנות בהם הואיל שאין נזרעים על ידו, כאלו אומרים להמתבונן בהם, יהי כבוד ה' לעולם, כלומר לשלימותו של עולם במה שישמח ה' במעשיו כאשר הם בלי תוספות וחסרון, ואמר לשון רבים להורות

מטטרו"ן, והנה שם דשא הונח על הצמחים בדרך כלל, כמ"ש תדשא הארץ דשא, ובירקות וצמחים ואילנות הגדלים ע"י זריעה ונטיעת בני אדם מה שלא יגדלו בערבובי' עתה, אינו תלוי בהטבע, כי אם במעשה ידי אדם ולזה אנו מצווים על הכלאים בכל המינים ורק בתחילת צאתם מן האדמה כתיב בהם למינהם שלא יצאו בערבובי' ואח"כ ניתנו לבחירת בני אדם ואנו נקיים מצות התורה ונזרעם או נטעם למינם, אבל בשאר מיני הדשאים שאינם בזריעת בני אדם אין אנו סיבת גדילתם למיניהם, רק הטבע הבדיל כל מין ומין ואינם גדלים בערבובי' מזה ראינו שהטבע הסכים בזה לענין התורה, וזהו כוונת רב חיננא בפסו' יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' וגו' פסוק זה שר העולם אמרו, ומשום דקשה לו מה ענין זה הכתוב לכאן בספרו בזה המזמור כל נפלאות הטבע ומברך את ה' ומגדם על כל פרטי הנמצאים ופליאת חכמתו הנראית בהם ומספר והולך ממעלה הכבד העליון האור והרמ"ע, ודצח"ם ומדבר מהארץ עד האזוב אחר אמר יהי כבוד ה' לעולם, מזה יצא לו כי הוא דברי דוד בעביר המונה על הטבע שזכר כל פרטי פעולותיו, ובהתימו לספר כל הנמצאים, אמר כאלו הטבע תאמר אין הכבוד והסדר הזה הנראה והנבחן בנבראים, לי, כי אם ליוצרי, וזהו יהי כבוד ה' לעולם, וזהו כוונת ר' חיננא פ' זה שר העולם אמרו, כלומר כבודו יוכר לעולם מצד בריותיו הרבים שזכר מקודם, ולכאורה מה ענין ישמח ה' וגו', לזה אמר בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות, מסכים לזה שתאסור התורה אח"כ ענין הכלאים, וכאלו נשאו הדשאים ק"ו בעצמה, אם רצונו של הקב"ה בערבובי' למה אמר למינהו באילנות וכיון שאמר למינהו ע"כ רצונו לאסור אח"כ עניני ערבובי' לכך גזר בתחילה שיצאו למיניהם, כדי שלא יסתור המציאות הראשון מצות הכלאים, ולפ"ז הוא עוד ק"ו אם האילנות אין דרכם לצאת בערבובי', כלומר שיהיו נתונים לנטיעת בני אדם ועתידה התורה לאסור הערבוביא אח"כ, עם כל זה אמר הקב"ה גם בתחילה למיניהם כדי שלא לסתור מה שעתיד לצוות אח"כ, ואף אם יצאו האילנות בתחילה בערבובי' סוף סוף לא ישארו אח"כ כן כי האדם הנ"ל יתקן כל מין ומין אח"כ, ובכל זאת נאמר למינהו, אנו שאין אנו תלוים במעשה אדם, ובאופן שנצא עתה מפתח קרקע ישאר כן עולמית ואין מי יתקן אותנו אח"כ שנאמ' למינהו כיון שעתידה תורה לצוות על הזרעים הנזרעים או נטעים ע"י אדם, על אחת כמה וכמה שנצא עתה למינהו יסכים כפי התורה שהיא רצונו ית' שלא נצא בערבובי', מיד פתח שר העולם, ירצה יציאת כל הצמחים והאילנות למיניהם אינו תלוי בטבע לבד ענין הבדל מיניהם ושלא לצאת בערבובי' במינים הבאים, כי אם למה שעתידה תורה לאסרו אח"כ ובני אדם נוטעים אותם למיניהם, ואם לא יצאו בפעם ראשונה כך למיניהם, יהיו נתקנים אח"כ ע"י התורה, לפיכך אמר ג"כ הקב"ה שיצאו בפעם הראשונה ג"כ למיניהם, אבל יציאת הדשאים למיניהם אינו אלא משר העולם לבד ר"ל מהטבע במה שעשתה רצונו ית' לסדרם ג"כ למיניהם יסכים למה שתאסור התורה בזרעים הניתנים לבחירת בני אדם, ויהי' כאלו שר הטבע לבד יקלס להבורא ית' על ידי הוצאות הדשאים למיניהם, וזהו אמרו יהי כבוד ה' לעולם מכל הנמצאים וביחוד מאלו הדשאים בצאתם מובדלים כל מין ומין, ישמח ה' במעשיו בפרט ותעלה קלוסו מכל מין ומין ביחוד, וזהו כאלו שר הטבע לבד אומר זה בשביל הדשאים והבן:

ועם זה יובן מה שאמרו עוד שם בעי רבינא הרכיב ב' דשאים זה על גב זה לר"ח בר פפא מהו, כיון דלא כתיב בהו למינהו לא מחייבי, או דילמא כיון דהסכים אידייהו כמאן דכתיב בהו למינהו דמיא, כלומר הואיל שמתחילה לא הקפיד עליהם הבורא ית' לצוותם שיצאו למיניהם אין רצונו בזה כאשר יצאו אל המציאות שיחייב אח"כ המשנה הרכבתם, או דילמא כיון דהסכים אידייהו ורצונו ג"כ בזה שיהיו נסדרים למיניהם כדי שלא יסתרו במציאותם מצות התורה אח"כ שתאסור, ולכן המשנה אותם אח"כ יצא חייב, וכדכתי' בהו למיניהו דמיא וכו' והבן כי נכון הוא, וזהו שאמר ר' יהודה בפ' כיצד מברכין להצריך ברכה על הירקות בורא מיני דשאים, וטעמו מכל מין ומין תת לו מעין ברכתו מסכים לזה שאמרנו שהיו כל מין ומין לבד כדי להכיר נפלאות הבורא מכל מין ומין וזהו טעם חילוק בברכותיו ג"כ על כל מין ומין:

ומזה הרוותנו לתת טוב טעם ודעת קצת למצות איסור הכלאים לפי דרכינו, אף שהמצוה

האדם, כי אם הטבע תעשה זאת, ובזה לעג הנביא על עושה הפסילים יוצרי פסל כולם תוהו וגו' מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל וגו' וביאר הטעם וחרשים המה מאדם, לזה יבושו יחד וגו' כי פועל האדם הלא מאלו ג' בחינות, חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמפעלהו בזרוע כחו, גם רעב אין כח, לא שתה מים ועיף, הרי זכר בחינה אחת מליאת כח פעולת אדם, ואמר חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד, וזה הכל שינויי הכמות והמצב והמקום והקנין זכר הנביא בכסף וזהב ייפהו וגו'. והבחינה (הג') מצד הצורה יובדל גם כן צורה הטבעיות מהמלאכיותי במה שהצורה הנעשה במלאכה הוא רק שינויי הכמות על תבנית ידוע, וצורה המלאכתית נרדף בלשון הקודש עם תואר תמונה ותבנית, אבל צורה הטבעיות הוא פנימיות הדבר ועצמותו אשר בעבורו הוא מה שהוא המבדילו מסוגו אשר עליו, דמיון זה באמרם צורת הצמח הוא המגביהו מן הארץ, ובעבורו הונח עליו שם צמח, וצורת החי הוא כח המרגש אשר בו המבדילו מסוגי הצמח ויקבנו בשם חדש להקרא חי, וזה אין כח ביד פועל מלאכתי, וזהו שאמר על צורת הפסל, ועשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית, והכוונה כמו שמצייר איש אדם נאה ומפואר להיותו איקונים שלו בביתו בבית האיש החי כנהוג בין השרים, וזהו כתפארת אדם לשבת בית אבל לא צורת איש באמת. ועל אלו הג' בחינות תעוררנו עליהם ירקות השדה אשר בהם ניכר ההפרש בין פועל הטבע לפועל המלאכה, אשר מטבעם יגדלו לפעולת אדם ויגיעתו להשקותם, כמ"ש והשקית ברגליך כגן הירק, כי שרשה מוכרח להיות תמיד פתוח עלי מים יומם ולילה ישקנה האדם אם אין מטר, ויתבונן האדם מהם ההבדל בין השקאתו אותם ברגליו, ובין המטר היורד אשר הוא מלאכת הטבע, וזכר אלו הג' בחינות הנ"ל שזכרנו, וזהו ירקות שבשדה אומרים כאלו ישימו אומרים בפי האיש המשקה אותם, לאמר, תלמיה רוה, כי מדרכה של ירקות לזרוע אותם תלמים תלמים, כלומר אם אתה ה' תלמיה רוה ע"י הטבע, אז מצד הפועל נחת גדודיה, לאנשים המשקים אותה ישיגו נחת תחת העמל והיגיעה, ונגד הכנת החומר ע"י השקאת בשר ודם אינה אלא מחולה לה, משא"כ אתה תכין אותה ע"י רביבים בפנימיותה, וזהו ברביבים תמוגגנה, ועל ענין הצורה, כי ההשקאה ע"י אדם אינו מתקן אלא התבנית שלא תייבש, אבל לקיום צורתה הפנימיות לא תועיל ההשקאה, רק ע"י הטבע דהיינו ע"י גשמים, אמר צמחה תברך, ר"ל אפילו כח הצמיחה תברך, והוא נפש הצומחת צורה הפנימיות, וזה מה שרצינו אליו כפי הענין שעמדנו עליו:

רשאים אומרים: יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו:

זה לשון הרב הגאון יעב"ץ בסדר תפלה שלו, זו הנוסחה חידשתי מלבי עפ"י הגמרא דפ' אלו טריפות, ולא שבאתי לחדש דבר מעתה, רק מאחר שכאן כמלא יתה הכתוב שלא במקומו הראוי לפי דעתי, כיון שעלה שוב לא ירד, כי אני לא להוסיף ולא לגרוע באתי וכו' עכ"ל. והנה אם הגאון סידר הנוסח הזה אף שאינו מגוף הפרקים, נתבונן בה בינה לפי דרכינו, ונעתיק לשון הגמרא הנ"ל (חולין דף ס') דרש רב חיננא בר פפא יהי כבוד ה' לעולם, ישמח ה' במעשיו, פסוק זה שר העולם אמרו בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות נשאו דשאים ק"ו בעצמם אם רצונו של הקב"ה בערבובי' למה אמר למינהו באילנות, ועוד ק"ו ומה אילנות שאין מדרכן לצאת בערבובי' אמר הקב"ה למינהו, אנו על אחת כמה וכמה, מיד כל אחד ואחד יצא למינו, פתח שר העולם ואמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו ע"כ, והנה כבר אמרנו בשיר ירקות שדה ענין שר העולם שרצו רז"ל בו הממונה על טבעי הנמצאים, ולפי דעת התוספות סוף פ' קמא דיבמות ד"ה פסוק וכו' שר העולם הוא

מטטרו"ן

תוציא הארץ עמהם, ק"ו מחטה, ומה חטה נקברת ערומה מ"מ הוציא והיא רחוקה מטבע העפר תצטרך בירור וליבון ברוב פסולות כנ"ל והם הלבושים הנעשים לה מיותרי הפסולות, צדיקים הנקברים בלבושיהם והם רחוקים מטבע העפר יותר מחטה, יהיה הבירור והליבון כ"כ עד אשר מיותרי הבירורים והסיגים מגרוף האדמה יתהוו ג"כ לבושיהם והבן — והו אמר הכתוב ויציצו מעיר כעשב הארץ, כלומר יצצו המתים מהארץ ממש כעשב, אשר כל זרע הנזרע תתחדש ע"י כח הצמיחה ככה הארץ לא תכסה עוד על הרוגי', וזה שמדמה אותם הנביא שם לצמח האדמה כמ"ש הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל, ומלאו פני תבל תנובה:

ונחזור לענינינו מטבע השבלים הנעשים לבוש לאבר, נבחין עוד חכמת הבורא ית' על ידי הטבע הזרע אשר בטבעו עגול כעדשים ומיני הקטניות, עשתה הטבע להם השיבולת כמו שרביט וכים לשמרם בתוכו, והתבואה אשר הם מחודדים הגרעינים יספיק להם השיבולת לא על פני כולו, כל זה מורה שאין בטבע דבר בטל ומותר, כי הם הכל מיד ה' עליו השכיל, במדה משקל ומשורה, וע"ז אמר המלך דוד מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית, היוצא מדברינו מטבע השבלים שמענו איך שאדם ובהמה תושיע ה', ומזון לכולא בי', ולאשר הבהמה נבראת לעזר האדם, והוא העיקר בבריאה, ככה מאכל הבהמה נעשה שומר ולבוש נטפל למאכל האדם, אשר הבר נתעטף בהם, ושומרים אותו לבל יפסיד, כל זה נלמד מטבע השבלים, וזהו שבלים אומרים, כלומר מטבעם יוציא ויבין המתבונן אמרים כנ"ל, וכאלו אומרים, לבשו כרים הצאן, על ידי המזון והתבן, כלומר השדות נלבשים מהצאן על ידי האכלם המותרות מגידולי התבואה, והעמקים יעטפו בר בהם, ועל ידי זה יתרועעו כל בהמות שדי, וישירו בני אדם ויתבוננו חסדי ה' על כל ברואיו, וכמ"ש הריעו לה' כל הארץ, וזה מה שרצינו לבאר:

ירקות שבשדה אומרים: תלמיה רוה נחת גדודית כרביבים תמוגגנה צמחה תברך:

ההבדל בין פעולת הטבע לפעולה הנעשה במלאכה על ידי האדם, הוא מג' בחינות (א) היגיעה והטורח אשר לאדם להשיג מבוקשו ע"י פועל כפיו מה שאין כן לפועל הטבע, כי לא ייעף ולא ייגע האדמה גם היא בלא עמל וליאות תתן כחה אשר נתן לה הבורא בכל הנולדים אשר על פני האדמה מימות עולם עד עתה, וכמ"ש רז"ל על פסוק נער הייתי גם זקנתי וגו' פסוק זה שר העולם אמרו, שלא יתכן להם שאמרו דוד, בהקשותם ומי קשיש כולי האי, והכריחו מזה כי שר העולם אמרו, ורצונם שר העולם, הוא הטבע המופקד מאת הבורא ית' לזון את העולם ע"י, זהוא תחת הזמן כי כל עניני הטבע בזמן, והוא כל ימי הארץ קור וחום קיץ וחורף זרע וקציר הנפעלים ע"י הזמן, ותשתנה הטבע לפיהו, וע"ז אמר נער הייתי מראשית הבריאה, וגם זקנתי כי עברו עלי כמה מהזמן וטבעי בשר ודם יתלאו מהזקנה, ואני כחי לא חלשה לפעול פעולתי הפקדתי עליהם ככחי אז כחי עתה ואוכל לומר לא ראיתי צדיק נעזב מפרנסה על ידי, וזרעו המיוחס לו שהוא צדיק כמותו מבקש לחם, והוא ע"ד הרעותי את מעשי וקפחתי פרנסתי, כי חסרון הפרנסה והמונע כח הטבע ימשך מהבלתי צדק והבן — הרי מבואר שהטבע אינה לואה מלפעול פעולתה למוכנים אליה עד זקנה ושיבה, ואחת הבחינה מצד הפועל. וההבדל (הב') הוא מצד החומר, הטבע תכין החומר לקבל צורה מצד כל הט' מקרים, אבל פועל מלאכותי לא יוכל להכין החומר כי אם מצד כמותו ומצבו ומקומו, הוא מאמר האנה, ובמאמר הלו והמצטרף הם המקריים החיצונים יקרו לעצם מחוצה לו, אבל במקריים הפנימיים כאיכות ופועל ונפעל ומתי אין כח ביד

הטבע בלביונו ולמו לעובד אדמתו, והוא ר"ל העובד האדמה יקח מיד הטבע הזרע אשר זרע כפלי כפליים ומאשר זרע לבור בכליהם הטבעים, ומן הוא והלאה יתחיל האדם לעשות מעשהו קוצר ובורר ודש וזורה ומרקד עד אשר ישים לחם לאוכל וזרע לזרוע עוד הפעם, ועיקר הפרי הוא למאכל האדם ומחיר יגיעתו לעבוד האדמה, ולמה שהאדם לבדו חלש המזג מידי העבודה להכין האדמה לתת פרי' ומוכרח להעזר מבהמות הארץ כמ"ש ורב תבואות בכח שור, לזה האדם מקבל שכר יגיעתו ועבודתו אשר עבד על ידי השור, והסבולת והתבן הנושאים את השור לא יהיו גם כן מאת הטבע לבטלה אחרי הוריקם את השור כי אם יתנו מחיר יגיעת הבהמה והיה להם לאכלה המוץ והתבן לשובע נפשם כפי טבעם, וזהו שאמר דוד מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ, ירצה מצמיח לבהמה עשב יזונו בם בעבור עזרם לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ ויהי' הקש והתבן לסוסים ולרכש והאלפים והעיירים בליל חמיץ יאכלו ואין ה' מקפח שכר כל ברי' חלף יגיעתה בזיעת אפה כי כן גזרה חכמתו יתעלה לתת לכל ברי' וברי' די פרנסתה אם תשלים כוונת בריאותה למה שנבראת לתועלת העולם, וזהו שאמר דוד נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו כי הכל נבראו לתועלת העולם בחסד אל שלא יחסר כלום בעולמו, וכערך תועלת כל בריה בעולם לפיהן יותן לה מזונה, ומזה יתבונן המשכיל אם הטבע תשלם לכל נוצר עליה ויגע בה משכרה אשר עבד אותה וכמו שהארכנו בזה בשיר הגפן, וכמ"ש עובד אדמתו ישבע לחם, ק"ו ליוצר הטבע ובוראה שמשלם לאיש ואיש כמפעלו בעוה"ז אם טוב ואם רע. ועוד נבחין במין הצמח העולה בשבלים חכמה רבה ונפלאה ומפליאות חכמת יוצר הטבע איך הגרעין הנזרע ונרקב בעפר ושב לאין אם יתקבצו כל חכמי קדם וחוקרי תבל וינתן להם קומץ העפר אשר הגרעין בתוכו ההם יכירו בגודל חכמתם מאיזה עפר מהקומץ יתהוה הגרעין החדש ומאיזו חלק יתהוה הסבולת, גם אם יוכלו הכיר איזו גרעין נרקב בעפר הלז חטה או שעורה או מין אחר מה שלא יבילם שכל האנושי, והטבע החכימו הבורא ית' מעין חכמתו והוא בוחן ובורר כל חלק וחלק וכל מין ומין ולא יעלה שבולת שעורה ממין החטה כי אם כל מין למינהו יעלה אף שהאדמה אחת היא וכל צמח הנרקב יתאחד כח הצמח שלו עם כח הצמיחה אשר באדמה ובעלותה מהארץ יתברר האוכל המתהוה מחלק הברור שבגרעין במרכז הקנה והסבולת, לזאת תעלה הקנה כפולה ומכופלת זה תוך זה גלדי גלדי ויהי' החיצון התבן והפנימי יתהוה הסבולת ובתוך אמצעיתו יתברר המוץ לבד, והוא כלי ונרתק לגרעין, ותחילת ביאתה לידי שבולת יוכלל הכל בקנה לעיני רואים עד אשר יוציאהו הזמן לפועל, ואז תעלה בקומתה ובנינה מובדל ונתברר המוץ לבד והתבן לבד, ופנימיותו סגור מין הגרעין הנזרע:

גם זה ראינו בבחינתינו כל גרעין ממין השוב יהיה המוץ והתבן יותר רבה כמין החטה כי היא לחשיבותה יותר רחוקה מטבע העפר, לכן מעת היתה לעפר עד תתלבש צורת החטה תתברר יותר ויתהוה ממנו יותר פסולות ומוץ, וזהו סיבת כמה לבושי החטה שזכרנו למעלה, והשיפון היא קרובה לטבע העפר יותר מסבולת החטה, לכן ברורה אינו כמו החטה, והפסולת והמוץ שלה מעט מהחטה, והשעורה יותר קרובה לטבע העפר אף מהשיפון, לכן בירורה מעט יותר ממנה, לכן הפסולת שלה ימעט יותר גם מהשיפון, והשבולת שועל קרובה יותר לטבע הארץ מכולם, לכן בירורה מהטבע פחות מכולם, והפסולת שלה יותר מעט מכולם. ועתה קורא משכיל ראה והבן נפלאות תמים דעים, איך ילאה כל מעיין ויחלש בינת כל חוקר מהבין פליאות חכמה הצפונה בקטני יצירותיו כצמח הזה, ומזה יקח המשכיל המתבונן ראי' לאמונת חיית המתים, לקרב אל השכל ג"כ אפשרותה, אם הטבע שהיא אחת מיצירותיו ית', תבחין ותברר את כל צמח האדמה, ותחדש כל מין ומין למינהו, ותבדיל האוכל לבד והפסולת לבד, ולא תאבד דבר הניתן לתוך הארץ, ק"ו להבורא ית' שיחדש טבע הארץ שתברר ותבדיל גופות הצדיקים הנקברים ונרקבים לתוכה ונעשו עפר על הארץ כשהיו, וימלאו מעפר עד שיהיו מוכנים לקבל הנפש והרוח והנשמה, ויתבררו ויתלבנו כמו שהיו בתחילה, ויקח ה"א עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים, וזהו ק"ו מה דלא הוי הוי, מה דהוי לא כש"כ כמשארז"ל, וזהו גם כן הק"ו מחטה שזכרנו למעלה צדיקים יעמדו בלבושיהם, כלומר אף הלבושים הנרקבים

לא לבד שלא תועילנו אבל נהפוך כי תהיה לרעתו כלומר לסבב רעתו, והדמיננו דוד המע"ה קיים זה מה שאמרנו עם כל עושר וכבוד שהיה לו בימי מלכותו לא שת לבו להתגאות ולשום כסף כסלו וזהב מבטחו כי אם היה שפל בעיניו והחזיק עצמו לעני ונכה רוח, כמ"ש ואני בעניי הכינותי וגו' ואמר עוד עני אני וגווע מנוער, קיים מה שאמרו רז"ל הרוצה לחיות ימית את עצמו יחשב עצמו כמת והמית תאוותיו מנעוריו וזהו וגווע מנוער, ואמר עוד כי עני ואביון אנכי ובזה חפץ קרבת אלקים, וכמ"ש אסף בדבריו על הרשעים המצליחים ורחוקים מאור פניו יתברך כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה, אמר כמתנחם מה שחשב תחלה אך ריק זכיתי לבבי וגו' אבל ואני בער ולא אדע וגו' הכוונה ע"י הצלחתם וסיבות עשרם הם רחוקים מישועת ה' אבל אני לעניי וחוסר סיבות טבעיות תמיד עמך אחזת ביד ימיני וגו' מי לי בשמים, ועמך כלומר בהיותי קרוב עמך לא חפצתי שום סיבה אחרת לא בשמים ולא בארץ, והכוונה מי לי סיבה אחרת בשמים ובארץ יותר בטוחה כאשר אני דבוק עמך, ואמר עוד לא די שלא חפצתי סיבות חיצוניות להשען בם אף אם כלה שארי ולבבי כלומר אף בהיותי נעדר וריק מסיבות טבעיות והם השאר והלב. עומד לכלות אשר הם סיבת היותי הגשמי עם כ"ז לא אדאג כי לא לבד קרבת אלקים יעמוד לי במקום סיבת החיצוניות ומבטח הרשעים אף צור לבבי וחלקי כאומר חלק היותי ג"כ לאלקים לעולם, הכוונה קרבת אלקים יעמוד לי במקום סיבה טבעיות פנימיות וחיצוניות, ואמר עוד כי הנה רחקיך יאבדו, כלומר הסיבות המרחיקים ה' מהאדם הם העושר והצלחה טבעית אינם קיימים כי אם אובדים, הצמתה כל סיבה חיצוניות אשר היא סיבה להיות האדם זונה ממך בעושר וכבוד, אבל אני קרבת אלקים בעת לי טוב כלומר אף אם יש לי כל טוב עוה"ז לא יניעו לבבי מהזנות אחריהם ולסור לבי מאת ה' שיתרחק ממני על ידיהם, כי אם שתי בה' מחסי לספר כל מלאכותיך, כלומר עיקר תכליתי קרבת אלקים, וזהו תכלית שלימות האדם בעוה"ז לחפוץ קרבת אלקים, וכל זה תעוררנו מיני השבלים הנ"ל וזהו, שבולת החטים אומרת בבחי' רוב לבושים המסבבים החטה לשומרה מפגעים ומאת הטבע נתבונן ממנה ויחשב כאלו תאמר זאת בעצמה, שיר המעלות כאומרת השיר הראוי למי שעלה במעלות העושר והכבוד יותר מזולתו כמוני אשר אני לבושה בכמה לבושים מידי הטבע לשומרני מכל פגע רע, מ"מ זולת עזרו ית' לא יועילני כ"ז אף יהיו לי בעוכרי לפי מעלותי יותר מזולתי אני רחוק ממנו ית' יותר מזולתי לכן השיר השייך לפי מעלותי הוא ממעמקים קראתיך ה' מעומקא דלבא והכנעה יתירה, ועם כל זה קראתיך, וזה מורה על רחוקו ית' ממני כי קריאה הוא מרחוק, אבל שבולת שעורים אומרת והיא אשר אין לה שום לבוש מהטבע לשומרה, יבחן האדם המתבונן ממנה ויהי' כאלו מספרת חסדי ה' בפיה תפלה לעני כי יעטוף בשמלתו לעורו ומתפלל ונשען על ה' בכל לבו ואז יהי' ה' קרוב לו כ"כ עד אשר לא יצטרך לקרוא כלל כי אם לפני ה' ממש העומד לעומתו, ישפוך שיחו, כמ"ש דוד אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד, כלומר אינני כקורא לרחוק ממני, כי אם כאדם השופך נפשו ומזימות לבו לרעהו הקרוב אליו וחרד לטובתו, וזהו אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד, וכמו כאן ולפני ה' ממש ישפוך שיחו:

שאר השבלים אומרים: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו:

בחינה נפלאה יש למשכיל להתבונן מטבע השבלים בכלל, אשר כל מין זרע זרוע הנזרע מדקי הכמות למזון האדם כמיני דגן וקטניות, נתן הבורא בתוך הטבע שוגיא מין זרע הנזרע מעיקר הגרעין ואמצעיתו הברור והמסולת שבו, ומחצוניותו והפסולת שבו יתהוה הקנה העולה מן הארץ עם השבולת להיות נושא ושומר לפרי ובית קבול הגרגרים החדשים לבל יתפזרו ויאבדו, עד ימשכנו

הטבע

ואף בלא סיבה טבעית כלל, והעשיר לא ירבה שמירתו ומפגעי הזמן ומקריו על ידי סיבת ממונו ועשרו, כמו הדל שלא ימעט שמירתו ומפגעיו אף אם אין לו כל, יסך בעדו, ואדרבה העני סמוך לבו יותר להמלט משעות הרעות המתרגשות לבוא לעולם במה שאין לו סיבה טבעית להשען עליו ונשען על רחמי שמים ועי"ז הוא בטוח בשמירתו כי לבו נשבר ונדכה ונאמר קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע לזה בל יתן הרעה ויגון לגשת עליהם כלל, כי אין לו במה לדחותם, וזהו שאמר שלמה ע"ה כופר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה, כלומר העשיר לפעמים ישמע גערת מקרי הזמן ופגעים הואיל כי יוכל לתת כפרו בעושרו, אבל הרש אין לו במה לפדות נפשו לכן לא ישמע גערת הזמן כלל כידוע מרבות רעות וצרות העוברים על מפתן העשירים ונחלץ מהם עני בעניו, מה שאין כן העשיר אם ברוב סיבותיו הטבעים מה' יסור לבו ואז בחרות אף ה' בו לא יועילוהו רוב עשרו והפוך הוא כי הם יהיו לו בעוכריו להדיח עליו הרעה, כמ"ש לא יועיל הון ביום עברה, ואמר עוד הבוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו וגו', אבל יותר ויותר צריך העשיר להשפיל דעתו לבל יבטח ברוב עשרו ויכנע מלפני ה' ויבקש שישמרנו מכל צרה ורעות המועדים עליו, כי האדם המעוטר ומוקף מסיבות טבעיות להשמר מכל צרה כמעט בלתי אפשר שלא יחלק לבו מבטוח בה' לבל יתרחק ממנו הבורא ית', מה שאין כן לרש אין כל, בלתי אל ה' עיניו והוא מתקרב לו וכמ"ש קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע אמר אל נשברי לב קרוב ואל דכאי רוח יושיע, ולא קרוב, והוא כדברינו כי מי שאין לו סיבה לבטוח עליו לבו נשבר בקרבו ועיניו אל ה', וזה קרוב ה' לנשברי לב, אבל דכאי רוח הוא תואר לאנשים יש להם סיבות טבעיות ולא נשבר לבם, ועם כ"ז בעת צרה עוזבים גובה רוחם ונדכאים ברוחם לעזרת השם עליהם אמר ואת דכאי רוח יושיע בעת קראם אליו בכל לבם אבל אינו קרוב להם כי אם לנשברי לב כנ"ל, ועל כל זה יתעורר המתבונן מב' נמשלים אלו והוא אם כי החטה הלבישה הטבע בכמה לבושים ישמרוה מפגעים העוברים עליהם ונמשלה לעשיר, והשעורה אין לה כי אם קליפתה כעני זה שאין לו כי אם שמלתו לעורו עם כל זה לענין מקרי התבואות הנגזר מאתו ית' בפשע הארץ, אין הפרש ולא תמלט החטה עם רוב לבושיה והפוך הוא כי יותר מקרים עוברים על החטה מאשר על השעורה אף כי לא עשתה לה הטבע לבושים שונים לכסות מערומיהן להגן עליהם מחורב ביום ומקרח בלילה, ויתכן לדעתי בא העומר מן השעורים להורות על עת צאתנו ממצרים עיקר סיבת ישועתינו היה במה שלא נשאר לנו שום סיבה טבעית נשען על ידו ואז תלינו בטחונו בו ית' והלכנו אחריו במדבר ארץ לא זרועה לכן הקפידה התורה בו קצירה לשמה ובאה שבלים להורות ע"ז כמו שהשעורה בטבע ערומה מלבוש ובחסד אל נשמרה מכל פגע וזולתו אין לה על מה לסמוך, ככה היינו במצרים חסרים מכל סיבה טבעית תסבב ישועתינו כמ"ש הנביא ואעבור עליך וגו' ואת ערום עורי', לכן יהיה זאת לנו למזכרת לעורר את לבבינו כנ"ל לבל נפנה אל רהבים אך נשליך עליו יהבינו ומושיע אין בלתו, לכן מצינו במדרש כי המצוה הזאת עמדה להם בעת צרה, וז"ל במדרש רבה אמר ר' אבוהו ור' סימון וריב"ל היא שעמדה להם בימי גדעון שנאמר ויבוא גדעון וגו' והנה איש מספר לרעהו חלום וגו' והנה צליל שעורים וגו' ובזכות מה נגאלו בזכות לחם שעורים ואיזה זו מצות העומר, עכ"ד, והכוונה כי אז לא היה להם שום סיבה להשען כמ"ש מפני מדין עשו להם את המנהרות וגו' וידל ישראל מאוד וגו' ובהגיע עת מצות העומר ראו ולקחו מוסר ובטחו בה' ונושעו, ואמרו עוד שם רבי לוי אמר היא שעמדה להם בימי המן דאמר ר' לוי כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו וכו' והענין כי גם שם ראו כי אזלת ידם לקחו מוסר מהוראת העומר כנ"ל:

והנה מסגולת חטים נלמוד שהעשיר צריך להכניע עצמו יותר ולהתפלל לה' מהעני וכולי האי ואולי ישמע אליו ה' הואיל ועשרו עומד בינו ובין אלהיו והוא לו למבטח עוז להתפש לכן צריך יותר להתגבר על זה בל יחשוב כי זהבו וכספו יעמוד לו בעת רעתו, ואז יהיה כמ"ש שלמה עושר שמור לבעליו לרעתו, וכוונתו הוא לעת תהי' רעה על הארץ ישמור עשרו שתעמוד לו בעת רעתו, כלומר הבעלים שומרים העושר לעת רעה שתפול עליהם ישען ויבטח בעשרו ובוטחים על חילם ואז

בהיותינו על אדמתינו הם טובות מאוד אבל כשאנו חוץ למקומינו רעות מאוד מטעם ומראה רק לענין הריח אלו ואלו נתנו ריח, וזהו הדודאים נתנו ריח כי אף שלא עמד טעמנו בנו עם כ"ז ריחנו עדיין לא נמר, וזאת מעט ההשפעה בא לנו מידו יתברך ע"י ריח התורה והמצות הנמצא בנו גם עתה, וזהו כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים, אף שהקב"ה נמשל לעץ תפוח ואנו לתפוחים אבל איננו עתה כתפוח העומד במקום הראוי לו בין עצי הגן שיוכל לתת כח בפירותיו בשלימותו כי אם כתפוח העומד בין עצי היער ואז אינו לפירות כלל ואף לגבי אילני סרק טובים ממנו כי יש להם עלים רחבים מהתפוח ואם יחסה איש בצל התפוח העומד ביער יחשב למתעתע בעיני רואיו כי יאמרו לו מדוע בחרת בצלו ולא תחסה בין אלים יפיפי נוף צלם גדול וטוב ממנו, אבל אם אין הכוונה בשביל הצל לבד כי יאמר אין הצל עיקר אצלו אבל זה התפוח זכורני בהיותו עומד בגני טעמתי טוב פריו וחמדתי מראהו, וגם עתה אשר טעמו לא עמד בו ומראיהו איננו מסיבת אשר הוא עומד ביער שלא במקומו בין אילני סרק ואינו מה שהיה מ"מ ריחו עדיין ערב עלי ואקוה שאטענו בגני עוד ואעבוד עבודתו כראוי ואז יהיה כבראשונה פריו מתוק לחכי ונחמד למראה, הלא לא לבוז יהיה מה שיושב בצלו, ככה לענין הנמשל כי העובדי כוכבים ומזלות הקדמונים אמרו לנו מה לכם חסים בצל ה' והך שוט התלאות על ראשיכם ותסבלו תורב היגונות בואו וחסו בצלנו אשר לנו כל טוב, כמ"ש המשורר מדבריהם אלינו מה דודך מדוד וגו' שובי שובי השולמית וגו' ונחזה בך וכמו שפי' רש"י ובמדרש שזה פיתוי העובדי כוכבים לישרא'

לסור מאחרי אלקינו ויחשבו אותנו למשוגעים מה שנסבול עול הגלות והשיעבוד בעבורו ית', והיה התשובה המשורר אליהם עדיין לא נשכח ממנו הג' בחינות שזכרנו הטוב טעם ומראה וריח הנשפע ממנו בהיותו עמנו בציון הוא למושב לו ולא נחמוד הצל אשר הוא רק לשעה כי גם אז קדם לנו הפרי קודם לעלים המסבבים הצל בהקדימנו נעשה לנשמע כנ"ל ומה שעתה אינו משפיע לנו כמאז לא מצדו ית' ח"ו אבל ככחו אז כחו עתה, רק מסיבת אשר אנו משוקעים בטומאת עבודת הגלולים כמותכם וע"ז החריב משכנו ואינו במקומו המיוחד, אבל נקוה אי"ה ישוב לגנו ואז יהיה עוד פריו מתוק לחכי, כל זה יתעורר המתבונן בטבע התפוח בהבדל הגדול בגן מאשר ביער וישים לב לענין הנמשל, ויובן דברי המשורר אשר שמו רז"ל בפי התפוח ויהיה כאלו התפוח אומר זה למתבונן כנ"ל כתפוח בעצי היער כן דודי כעת בין הבנים, עכ"פ בצלו חמדתי וישבתי, ויש לדעת הלא עיקר הצל עשוי לישיבה וחימוד שייך לפרי כמ"ש כי טוב העץ למאכל ונחמד למראה וכי תאוה הוא לעינים, והי' נ"ל בצלו ישבתי וחמדתי פריו מתוק לחכי, אמנם מזה יצא לרז"ל ענין פרי קודם לעלים כי הצל נמשך מהעלים והחימוד מהפרי לזה אם אמר בצלו ישבתי הי' משמע שהעלים הם עקריים המסבבי' הצל והאמת כל שאר אילנות גדול וטוב ממנו, אבל עתה אמר בצלו חמדתי הפרי העתידה לבוא וע"ז ישבתי גם בצלו הקטן לסיבת ופריו מתוק לחכי והוא ענין עשיית מצותיו וזהו שהקדימו נעשה לנשמע, וככה נקוה ג"כ בעתיד ישקני מנשיקות פיהו ישובו יושבי בצלו, בוז יבוזו להם עתה, ואז יחיו דגן יפרחו כגפן זכרו כיין לבנון, וזה מה שרצינו לבאר:

שבולת חטים אומרת: שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה':
שבולת שעורים אומרת: תפלה לעני כי יעטוף ולפני יי ישפוך שיחו:

טבע אלו ב' מיני השבלים הפכים זה מזה, החטה קבורה כולה בתוך השבולת ומוקפת בכמה מיני מוץ לבד מקליפתה הנטחנת עמה, והשעורה תקועה בשבולת ערומה ומכל מוץ לבד קליפתה הדבוקה בעצמה וכל הגרעין חוץ לשבולת כאשר יראה הרואה, והבחינה הזאת תעיר ותעורר למשכיל המתבונן חסדי ה' על ברואיו איך אין מעצור לה' להושיע ברב הסיבות או במעט

ואף

תפוח אומר: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי:

להיות שהתפוח יש בו מראה וריח וטעם מה שאיננו בשאר הפירות. הם יש להם טעם אין להם מראה וריח, והאתרוג הוא ג"כ ממין התפוח (ועיין בתוספ' חולין) כמו שתרגם המתרגם פסוק וריח אפך כתפוחים כאתרוגים ועליו נאמר פרי עץ הדר, ומזה יתעורר המשכיל המתבונן על התיחדות הישרים. מבני אדם בשלשה בחינות אלו מזולתם ע"י קבלתם הישרה מאלקים והוא התורה, אם בטעם אמר המשורר וחכך כיין הטוב, אם בריח אמר וריח אפך כתפוחים, ואמר הנביא וריח לו כלבנון, ובמראה אמר ומראיך נאוה, ולזה נקראת התורה האלקית מפי רז"ל שדה של תפוחים, כמ"ש במדרש רבה ע"פ תחת התפוח עוררתיך זה סיני וכו' והקב"ה נמשל בפי המשורר לעץ התפוח, כמו שהעץ סיבה לטוב פריו, ככה הבורא ית' ע"י נותנו התורה הי' סיבה לשיקלטו ישורון המקבלים. אלו הבחינות כפרי התפוח, וזה כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים:

ובזה יובן מרז"ל (שבת פ' ר"ע דף פ"ח) אמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים, מה תפוח זה פריו קודם לעליו, כך ישראל הקדימו נעשה לנשמע, והקשו התוס' הלא ראינו שגם התפוח מוציא עליו תחילה ואח"כ פירותיו, ופי' ר"ת תפוח זה אתרוג, כדמתרגמינן וכו' והוא דר באילן משנה לשנה נמצאו פירותיו קודמין לעליו אשר יגדלו מחדש בשנה הבאה, אך תימה מהכתוב משמע שהבורא ית' נמשל לתפוח ואומר למה נמשלו ישראל לתפוח עכ"ל, ולפ"ד לא קשיא מידי, והכי פירושו למה נמשלו ישראל לתפוח ר"ל פרי התפוח כמ"ש להלן וריח אפך כתפוחים ושם הכוונה על הפרי ולא על העץ, הואיל והקב"ה נמשל לעץ התפוח, ואנחנו דבקים בו כפרי לעץ כמ"ש אני כברוש רענן ממני פריך נמצא, ואמר ואתם הדבקים בה' אלקיכם, ושואל ומאיזה בחינה נמשל הקב"ה לעץ התפוח, והתשובה על שהקדימו ישראל נעשה לנשמע והעשיה הוא הפרי והשמיעה הם העלים הקודמים למציאת הפרי בכל שאר אילנות וישראל תפשו המסובב והוא העשיה קודם הסיבה והוא השמיעה, מה שאין כן בשאר אילנות אין מציאות לפרי בלא העלים ואם נדמה הקב"ה לאילן ואנחנו תלוים בו כפרי היונקים מהאילן כמ"ש קב"ה ואורייתא וישורון כלא חד כאילן עם פירותיו ומקדימות הפרי לעלין והוא מקדימות העשיה לשמיעה מוכח שלא נוכל לדמותו ית' לאילן אחר כ"א לתפוח מצד הבחנת פריו שיש להם טבע התפוח כנ"ל, לכן המשילו המשורר לעץ התפוח, וזהו כתפוח בעצי היער כן דודי וגו', ולפ"ז כל הבחינות הנמצאים בפרי התפוח כנ"ל נבחין גם כן בישראל והבחינה הנמצא בעץ נבחין בהקב"ה, ועתה נתבונן פשט הכתוב כתפוח וגו' כן דודי וגו' בשימת לב על טבע עץ התפוח אם יעמוד בגן ויעבד וישמר יזמר ויעדר אז יהיו התפוחים מובחרים מכל ג' הבחינות הנ"ל טעם מראה וריח, אבל אם יעמוד העץ בין עצי היער ארץ לא נעבדה לא תוסיף תת כח הטעם והמראה, כי יתקלקל ע"י שכניו האילני סרק ולא ישאר כ"א הריח אשר לא ישתנה בשינוי מקומו, כדמיון הזה ממש ענין דבקותינו אליו ית' בהיותינו בארץ הקדושה אשר בחר לשבתו והיה ארץ נעבדה ע"י עבודת ישראל במצות התלוים בארץ היינו מושפעים ממנו אם בטעם כמ"ש טעמו וראו כי טוב ה', במראה, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ואומר ישראל אשר בך אתפאר, גם בריח כנ"ל וריח אפך כתפוחים, אבל עתה כששורש עמנו שלא במקומו המיוחד והנבחר לו, סר טעמינו ונשתנה מראות פנינו כדמיון התפוחים הגדלים על עץ התפוח שלא במקום הראוי לטבעו יתקלקל בטעמו ומראהו יוטל שאינו יכול להשפיע עליהם כמאז מצד שכניו והם עצי היער המכחישים אילנו כנ"ל, ולזה הלכנו קדורנית וחשך משחור תארינו ולא עמד טעמנו בנו כמ"ש השביעני במרורים הרוני לענה, ולא נשאר לנו בלתי הריח אשר בה בלבד יוכר תפוח יערי אשר הוא ממין התפוח, ככה אמר המשורר הדודאים נתנו ריח וכמאמר המדרש אלו ואלו נתנו ריח והם הדודאי התאנים אשר ראה ירמיהו מועדים לפני היכל ה' הטובות טובות מאוד ג"כ בטעם ובמראה, והרעות רעות מאוד, והוא

בהיותינו

אוחזה בסנסניו, והבחינה הב' מה תמר אין לו עוקמין וסיקוסין אף צדיק וכו' שנות להתקרב לו כנ"ל והוא הדמיון אמר פה ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן, והבחינה השלישית מה תמר אין בו דבר לבטלה כנ"ל הוא אמר רצה כאן בדמיון וריח אפך כתפוחים וחכך כיין הטוב הולך לדודי למשרים כלומר שאין בו דבר בטל שלא יעלה להקב"ה לנחת וריח ניחוח ואפי' שיחת חולין שלהם צריכי' לימוד כמ"ש ועליהו לא יבול וכל עניניו הולך לדודי למשרים דובב שפתי ישנים כלומר לאיש כזה אף בעת שהוא ישן כאלו שפתותיו דובבות בתורה כלומר כל כך הוא דבק במחשבתו לבורא ית' ובתורתו שאף בעת השינה מרחשן שפותי', ומה נאות דרשות רז"ל על זה ע"פ אגורה באהלך עולמים האומר דבר תורה מפיו שפתותיו דובבות בקבר וסמכו ע"ז דובב שפתי ישנים ומורה על זה כמ"ש ועי"ז אני לדודי ועלי תשוקתו, הרי מבואר שהג' דמיונים שזכר המדרש בתמר לבד לקח המשורר למשל נגד בחי' אחת קומת התמר, ונגד בחינה ב' אשכלות הגפן, ונגד בחינה שלישית תפוחים ויין הטוב וכנ"ל — ועתה נבוא לבאר המאמר אשר יצאנו בו בפתח דברינו בשנקדים ומאמר רז"ל במדרש רבה פ' במדבר הסותר לו ממש ע"ז הפסו' בעצמו וז"ל המדרש צדיק כתמר יפרח מה התמרה אם נעקרת אין לה חליפין, כך הצדיק בשעה שהם מתים אין להם חליפין שנאמר והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה, וקשה איך אמר שצדיק אין לו חליפין והרי המשילו ג"כ לארז שגזעו מחליף, ונראה לי לבאר כוונת ר' חייא בר לולינא כי הוקשה לו בכתוב צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגא דהוה לי' למימר בשניהם כתמר וכארז יפרח או בשניהם ישגא, ולתרץ זה הוקשה לו למה המשילו לתמר ולארז והאחד מספיק ולזה אמר אלו נאמר תמר וכו' כי יש בתמר חדא לטיבותא שהוא עושה פירות ויש בארז חדא לטיבותא שגזעו מחליף, ויש בתמר חדא לגריעותא שאין גזעו מחליף, וחדא לגריעותא בארז שאינו עושה פירות, והצדיק דומה לתמר בענין הפרח שעושה פירות, וז"ש צדיק כתמר יפרח, לענין הנטת הפירות, כדכתיב ויצא פרח ויצץ ציץ, ודומה לארז לענין החלפת גזעו, וז"ש כארז בלבנון ישגא שהוא לשון ריבוי שגזעו מחליף ומרבה להצליח כל היונא ממנו, ומפני מה לא המשילו הצדיק לעץ אחר מן האילנות מין הדמיונים לפי שגם יש בצדיקים שאין גזעו מחליף ואין עושה פירות, והיינו כי בשעת מיתת הצדיק אין גזעו מחליף מיד להוציא צדיק אחר במותו רק ברוב הימים. כי עד שלא שקעה שמשו של צדיק זה זרחה שמשו של צדיק אחר אבל באותו הפרק ובאותה השעה עדיין אותו הצדיק שזרחה לא יאיר כמו הצדיק שמת ובבחינת אותה שעה לבד דומה לתמר שאין גזעו מחליף, וזהו כוונת המדרש שזכרנו מה תמר אם נעקרה אין לה חליפין כך הצדיקים אין להם חליפין בשעה שמתים דקדקו בשעה שמתים דווקא כלומר באותו שעה לבד דומים לתמר, אבל לאחר זמן מחליפין גזעם כארז, וגם בבחינת הפירות שהמשילו לתמר מ"מ נמשל ג"כ לארז שאין עושה פירות, שכן הצדיקים אין עושין פירות בעוה"ז שעיקר פירותיו הם בעוה"ב, ונמצא שהצדיק דומה לתמר בשתי בחינותיו אם שיש לו פירות דהיינו לעוה"ב וגם כשמת אין גזעו מחליף מיד לפי שעה, ודומה ג"כ לארז בבחינתו שגזעו מחליף כן יחליף הצדיק לאורך ימים זרח השמש ובא השמש, וכן אין עושה פירות לפי שעה דהיינו בעוה"ז, ולכך לא המשילו לעץ אחר עושה פרי וגזעו מחליף לפי שאנו באים ללמוד שיש לצדיק זמן שאינו אוכל פירות וגם אין גזעו מחליף מיד עד לאחר זמן, וז"ש אם נאמר תמר למה נאמר ארז, כלומר כיון שהמשילו לתמר בכל פרטיו למה נאמר ארז, וכן אם נאמר ארז צריך להמשילו בכל פרטיו למה נאמר תמר, ותירצו אם נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי מושלו כתמר שאין גזעו מחליף לא מיד ולא לאחר זמן, וכן אם נאמר ארז ולא נאמר תמר, הייתי מושלו לארז שאינו עושה פירות לא מיד ולא לאחר זמן, ואנחנו מדמין הצדיק לשניהם כמו שכתבנו שדומה לתמר בכל פרטיו בבחינתו מיד, ודומה לארז בכל פרטיו בבחי' שאינו אוכל פירות בעוה"ז — והענין נכון וברור, הרי בחינת הארז נכלל ג"כ בתמר כנ"ל — וזהו תמר אומר, כלומר התבוננו' התמר ישים אמרים בפינו מטבע ומעלת הצדיקים וזהו צדיק כתמר יפרח לענין הפירות שעושה פירות לאח"ז ואין גזעו מחליף מיד כי אם ג"כ לאחר זמן, וזה נלמד מהארז, וזהו כארז בלבנון ישגא שאינו עושה פירות מיד וגזעו מחליף לאחר זמן, וגם עושה פירות לאחר זמן, וזה נלמד מהתמר, וזה מה שרצינו לבאר:

בהם לשם שמים וזהו בכל דרכיך דעהו, ירצה אם בכל דרכיך יהי' תכליתך דעת אלקים, ופי' דעהו חוזר על ה' שזכר מקודם ואז אף אם תטה מעט מדרך הישר להורחות עקלקלות רק כוונתך שלימה לפי הזמן והמקום אז התכלית הטוב יישר הפעולות וישוב העקוב גם כן למישור, וזהו והוא יישר אורחותיך ומלת והוא, סובב על מי שעשה תכליתו דעת אותו והוא הבורא ית' אשר עליו אמר דעהו בכינוי הוא"ו ואמר יישר מכלל אף אם אינם ישרים מצד עצמם, וזהו שאמר תנה בני לבך לי כי התכלית יתואר בלב כי פועל הלבב אין בלי תכלית כידוע, והכוונה תנה בני לבך, כלומר תכלית כוונתך לי לשמי אז תהי' בטוח כי עיניך דרכי תצורנה, ואיש כזה אשר עת לו בה' ואליו הוא נושא את לבו ונפשו, כמ"ש דוד ע"ה אליך ה' נפשי אשא, אם אפילו עוסק בצרכי עוה"ז עם זוך כוונתו לשמים אם יאכל וישתה ויישן למען הברות גופו לעבודתו ית' יחשב עסקים גופנים כאלו ממנו ג"כ לעבודה, נמצא איש כזה עובד ה' בכל עת ורגע ואין בו פועל לבטלה, וכמ"ש לפעולות אדם דהיינו עסקים גופנים, עשיתי בדבר שפתיך ירצה לא לשם תאוה כי אם לקיים דבר ה' שצוה לאכול כמ"ש לאדם הראשון מכל עצי הגן אכל תאכל מצוה למען יתקיים בארץ לעבודתו ית' שמו, וע"ז דרשו רז"ל ועלהו לא יבול אפילו שיחת חולין שלו אינם לבטלה וצריכה לימוד, ולכן הזהירונו רז"ל וכל מעשיך יהיו לש"ש, הורו בדבריהם כל מה שדברנו, ונגד זה בא הדמיון השלישי אחר שאמר גוה תמרה לבה למעלה אף צדיק לבו מכון למעלה נמשך מזה מה תמרה אין בה דבר לבטלה ואין בו פסולות תמרים לאכילה לולבין להלל וכו' באופן ועלהו לא יבול אף העלים אשר הם שומרים לפרי ג"כ יש בו תועלת, כך הצדיקים אף עוסקי בעניני העוה"ז אשר הוא במדריגת העלים לפרי השלימות הוא גם כן לתרופה, וזהו שאמר ההוא ספדנא תמרים הניעו ראשם על צדיק כתמר, והוא ע"ד הפלגת ההספד כי תמרים זקופים ראשם ולבם למעלה והיה הצדיק ג"כ דומה להם בתיו כי הי' מולב פה בעוה"ז וראשו ולבו מגיע השמימה כנ"ל וכאשר מת ונכפף קומתו מוכרחים ג"כ התמרים להשפיל ראשם ולנוע על העדרו, וזהו מה שאמרו עוד שם במועד קטן כד מת ר' משרשי' טעון דיקלי

שילו ופי' קוצים, כי מגדר התמר שאין עוקמין וסיקוסין פי' קוצים וקשרים והי' רב משרשי' הישר באדם נדמה לתמר כנ"ל בכל ג' בחינותיו וכאשר מת לא נשאר עוד דוגמתו בכל הבחינות כי אם היו צדיקים היו נדמים לתמר בב' בחינות האחרונות לבם למעלה בהם אין דבר לבטלה אבל בלי עקומים וקוצים לא נשאר עוד כמוהו, וזהו טעון דקלי כלומר הצדיקים הנשארים לא היו בלי שילי לפי ערך תמימות הנ"ל, ובזה נבין מאמר המשורר הקדוש זאת קומתך דמתה לתמר ושדיך לאשכולות אמרתי אעלה בתמר אוחזה בסנסניו, ויהי' נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים, ויש להבין אומרו דמתה לתמר ושדיך לאשכלות וידוע כי אין לתמר אשכולות רק בגפן וכמ"ש ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן ודמה ריח אפך כתפוחים וחכך כיין הטוב, והענין כי יש בתמר מעלה כי הוא גבוה זקוף ותלול מכל שאר אילנות ופירותיו וענפיו גבוהים מאוד ובהתחתיות גזעו אין לו כלום, וכמ"ש במדרש מה תמרה נלה למרחוק פי' לרוב גבהו גל ענפיו ולולביו נוטה למרחוק והינו מגין על עצמו, אף צדיק גל צדקותיו מגינים למרחוק כלומר על אחרים ולא על עצמו וגובה הפירות הוא חסרון כי אין נוח לאדם להשיג פירותיו כ"א ע"י אמצעי בסולם וכדומה, ובגפן הוא בהיפך יש לו חסרון שהוא נמוך מכל האילנות, ולעומת זה יש לו מעלה על התמר במה שפירותיו נוטים אשכלותיו למטה וכל עוד יגדלו ויתרבו פירותיו נוטים עוד יותר למטה ונוחים להשיג לכל מי שירצה בלי טורח כלל, אמר כי טבע האומה הישראלית קובלו מועלות טבע ב' האילנות האלה לענין הקומה נדמו למעלת התמר, ולענין השגת פירות משפיעהם בגלות נדמו לאשכלות הגפן, וזהו זאת קומתך דמתה לתמר גבוה ונשא מאוד מכל האומות, ועם כ"ז ושדיך לאשכלות כלומר המשפיעים שלך והם החכמים והצדיקים עם כל גובהם נדמו בהשפעתם לאשכלות הגפן לקלות השגת פרים לכל מי שירצה בלי טורח מורידים גובה השגתם להיישיר לכל איש קטן וגדול ולקרבו לאביו שבשמים ובזה נכללו הב' בחינות שנמשל הצדיק לתמר שזכרנו מהמדרש, לבה למעלה אף צדיק וכו' והוא מעלת קומת התמר, וזהו שאמר אמרתי אעלה בתמר

אוחזה

הצדיק ימצא באדם ע"י ג' בחינות הללו ואז יצדק עליו שם צדיק, והוא ג' מיני צדיק שזכר הרב בעל עקידה בשם ספר המדות והוא תקון המדות יהיה נח לבריות בהוציא לפועל מדות טובות אשר בטבעו ויכניע מדותיו הרעים ככעס והאכזריות שנאה כיליות ויגבילם בשכלו שלא להשתמש בהם כ"א לעת הצורך - וע"י זה הוא אהוב כשאוהב את הבריות כמ"ש התנא בפר' קנין תורה אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, וזהו לאות שרוח המקום נוח הימנו כמו ששנינו כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו ויהי' איש ישר כלבו כן פיו ויתרחק מכת הצבועים הלוקחים לשונם ויאמרו נאום ולבבם לא כן יחשוב ודוקרים לאנשי אמת בחרבות שבלשונם, וע"ז אמרז"ל מה התמר אין לו עוקמין ולא סיקוסין הם הקשרים אשר בכל עץ. ובתמר אינם כי הוא ישר מתחילתו ועד סופו, כך גדר איש צדיק שלא יהי' כשאר מיני עצים אשר על ידי סיקוסים וקוצים אשר להם בטבע אינם נוחים להתחבר להם מפאת דקירת הקוצים אם יבואו בכף איש ונקבוהו אבל יהיה נוח להתחבר אל הצדיק ויהיה כתמר בלי קוצים ועוקמין הכוונה בלי ערמה ומרמה והוא ענין דמיון הראשון, ודמיון השני מה תמר לבו למעלה רומז על השלם בדיעות האלהיים ורחוק מדעות כוזבות ונפסדות ושרשם היא האמונה ואז יתואר בשם צדיק, וכמשארז"ל בא חבקוק והעמידן על אחת ירצה כל מצות התורה העמיד על קוטב אחד ואם זאת ביד השלם נקרא צדיק וצדיק באמונתו יחי' ושלימות האמונה בזה אחר שלימות האדם בדיעות אמיתיות ורחוק מהאמין תעתועי הבלים דמיונים אשר על זה אמר החכם פתי יאמין לכל דבר ונבון יבין לאשורו, כלומר הנבון בדיעות אמיתיות יבין האמונות המועילות לאושר הנצחי ומהי' פי' לאשורו לאושר שלו, ושיעור הכתוב ונבון יבין להאמין מה שיועיל לאשורו ואל יאמין בשוא נתעה, וכאשר יתחקה בלב השלם האמונה האמיתית אז יחיה בעוה"ז חיי האושר וימשיך כל פעולותיו והנהגותיו על זה העיקר והוא עומד פה למטה ומחשבותיו המה משוטטות למעלה בין השכלים מתבונן מפלאות תמים דעות, וכמ"ש החסיד בחוה"ל בשער אהבת ה' מגדר האדם הצדיק, ת"ל ופנו נפשותם ולבותם לעניני תורתם ועבודתם לאלהיהם לכבודו ורוממותו ולשמור מצותיו, וגופותם עולמית ולבותם רוחניות וגופותם בארץ ולבותם בשמים והם במה שבלבותם ומידיעת האלהים כאלו עובדים אותו עם המלאכים הקדושים בשמי שמים נמשו התאות מלבותם ונעקר מהם הכוסף לתענוגים בעבור מה שנכנס בהם מן הכוסף לעבודת הבורא ומאהבה אותו ע"כ, ומכל נמצאי זה העולם מה שישיגו בחושיהם לא ישאר פה השגתם כי אם יתעוררו לאיזה מדה ממדות הטובות או איזה מוסר והשכלה לעניני עבודתם ואחריתם, וזהו דמיון השני לתמר מה תמרה זו לבה מכוון למעלה כך הצדיקים לבן מכוון למעלה, וזהו ענין קומת התמר שדמה המשורר הקדוש יחידי סגולה זאת האומה, זאת קומתך דמתה לתמר, ירצה כמו קומת התמר שרשו וגזעו בארץ ופירותיו למעלה על ראשו, וכמו ששנינו בדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק לעניים הרי פירותיו במקום גבוה ככה הצדיקים עיקר פרי מעשיהם הטובים מה שגונזים למעלה ומכוונים לבם לאביהם שבשמים, והדמיון השלישי מהתמר מה תמר אין בו דבר לבטלה וכו' והוא על הפעולות המסודרות משניהם יחד ר"ל הדעות והמדות ישרות עד שלא יהי' פעולה גדולה או קטנה שלא יהי' ניכר בו עוצם השכלתו והגבירו שכלו על חומרו עד אשר אף עסקו בצרכי גופו ג"כ קודש לה', וכמ"ש דוד לפעולות אדם בדבר שפתיך ולא לשם תאוה ח"ו וכמ"ש הרב המורה ע"פ שויתי ה' לנגדי תמיד וגו', הוא כלל גדול בתורה ובמעלת הצדיקים ההולכים תמיד לפני האלהים, וכמ"ש ע"פ בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך, ואמר שלמה תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה, כי מבואר אשר כל פועל ימשך אחר תכליתו, ואם התכלית טוב ומעולה יתעלו ג"כ הפעולות ע"י ויהיו מועילות אף אם הפועל בעצמו אינו מעולה, ובהיפך אם התכלית פחות ונבזה יהיו ג"כ הפעולות הנפעלים לזה התכלית ג"כ מגונים ונבזים אף כי הם בעצמם בלי השקפת התכלית משובחות, וכמו שהאריך בזה הרב בעל עקדה בפתיחתו מבוא שערים ע"ש, והכלל בזה כי הכל נמשך אחר התכלית, ואם ישים האדם תכליתו להשיג רצון בוראו יתעלה על ידו זה התכלית אף אם הפעולות הנראים למראות עינינו לא טובות ויהי' ג"כ על פעולת כאלו שכרו גדול אם כוונתו

ברחמים, ולזה יפה אמרו כל תעניות וכו' וראייתם מסממני הקטורת כנ"ל, היוצא מזה הרמון יעורר למתבונן בטבעו ליקר כלל הישראל החשובים והפחותים ג"כ בצרוף הכלל הם שלמים ומשלימים הכלל ממש כפלח הרמון אשר הוא דבק לרמון ומעמידו ושומרו ומחזיקו מכל צד, אבל זה לא יתכן אצל כל הפושעים מישראל כי. אם באותם אשר הם דבוקים ומקושרים להכלל ומתכבד בשם ישראל עליו רק חוזק התאוה גברה עליו להיות פושע בגופו ואחר מלאת תאותו הוא מתחרט, ועל כיוצא בו נאמר הרשעים מלאים חרטה במה שאינם יכולים לכבוש תאוותם ופושע כזה יש לו בושה מהגדולים שבישראל וטפל עליהם ממש כעין הקליפה להפרי והכלל מקבלים תועלת ממנו זהו ממש כקליפת הרמון הדבק לרמון, אבל אם הוא פוקר ועובר על הדת להכעיס ואין לו בושה כלל מגדולי ישראל ומכחיש בחלקי ישרא' ע"ז נאמר והנפש אשר תעשה ביד רמה, כלומר שאינו מתחרט כלל על מעשיו זהו לאות כי את ה' הוא מגדף הכרת תכרת וגו' והוא מן המורידים ולא מעלים וע"ז וכיוצא בו לא אמרו שמלאים מצות כרמון כי הוא יצא מכלל הערבות כנ"ל והוא דומה לקליפת רמון הנפלא ממנו ונזרק ע"פ חוץ ריק נפרד מהגרעינין אשר היו בתוכו, וזהו שאמר כפלח הרמון רקתך כלומר כקליפת רמון הריקנים שבך, והי' משמע כקליפה הנפרדת מהגרעינין לכן פי' הכתוב בעצמו מבעד לצמתך ופי' רש"י מפנים לקישוריך כלומר אותם הריקנים אשר הם דבוקים ואדוקים בכלל ישראל הם כפלח הרמון אשר גם כן הקליפה אדוקה ודבוקה לפרי הם מלאים מצות ממש כרמון שמלאה לה גרעינין, כל זה. ההתבוננות יצא לנו מבחינת טבע הרמון בכלל קבוץ אנשים אין הפרש בין הפחותים והחשובים כי אם בערך עצמו עם חלקיו, אבל מחוצה לו להיות לו תואר שלם בין אם יגרע ממנו חלק הפחות בין החשוב יצא מגדר שם שלם ונמצא חסר, וזהו רמון תאמר, כלומר ההתבוננות טבע זה הפרי בכללו ישים בפינו אמרים כנ"ל המחוות ומבואר בכתוב כפלח הרמון רקתך כנ"ל לפי דברי רז"ל ריקנין שבך וכו', וזה מה שרצינו לבאר:

תמר אומר: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה:

למה שאלו האילנות אינם נמצאים במדינתינו, ואין אתנו יודע ומכיר טבעם, לכן צריכים אנו לחפש ולדרוש בדברי חז"ל, לא לבד הנלמד מהם כפי דרכינו בכל אלו הפרקים לבנות הלמודים הנלמדים מכל הנמצאים על יסודות דברי חז"ל, אבל באלו המינים והצמחים והפירות להיותם נמצאים במדינות הרחוקות במקום מושב רז"ל בא"י או בבל לכן אף עצמות טבעם ואופן גדולם נשמע מה בפיהם מטבע הנמצא הזה אשר לפנינו. ומצאנו לרז"ל תענית (דף כ"ג) ע"פ צדיק כתמר יפרח וגו', דרש ר"ח בר לוליינא אם נאמר תמר למה נאמר ארז ואם נאמר ארז למה נאמר תמר, אלא אם נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר זה אין גזעו מחליף יכול אף צדיק אין גזעו מחליף לכך נאמר ארז, ואם נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר מה ארז אינו עושה פירות אף צדיק כן אין עושה פירות לכך נאמר תמר ע"כ, ויש להבין ענין הצריכותא הוא למותר כי אין זה דרכם בדברי אגדה, והיה צריך לפרש בקצרה נדמה לתמר לענין שהם עושין פירות כתמר, ולארז לענין שגזעם מחליף כארז, אבל הדברים מוסכים למ"ש רז"ל במדרש רבה מטבע התמר על פסוק זה עצמו, וז"ל מה תמרה זו אין בה לא עוקמין ולא סיקוסין כך צדיקים אין בהם עוקמין ולא סיקוסין, מה תמרה לבה מכוון למעלה אף צדיקים לבם מכוון לאביהם שבשמים, מה תמרה זו אין בה פסולות אלא תמרים לאכילה לולבין להלל חריות לסיכוך סיבין לחבלים הנסנים לכבד שפעת קורות לקרות בהן את הבית, כך צדיקים אין בהם פסולות ע"כ, באמרו ז"ל ג' דמיון מטבע התמר להורות על גדר הצדיק

עז וקשה בכדי שיהי' המוח נשמר לדקותו ורוחניותו בתוכו מכל מקרה ופגע, ורז"ל מבארים הדוגמא כי הנמשל הוא כלל האומה הישראלית, והנה תועלת הרקת הנ"ל בגוף הוא עצם קשה ואין בו תועלת בעצמו כלל כי אם במה שהוא שומר על המוח והוא עצם חשיבות כל הגוף ועי"ז יקנה העצם הזה ג"כ חשיבות במה שא"א למוח שיתקיים בלתו כמ"ש אכיש לדוד שומר לראשי אשימך, ונתפש בכלל האומה אנשים שישרתו לאומה כדמיון זה האבר הרקת בגוף ונמצא אותם בני אדם אשר הם בעצם ריקים מכל חשיבות ואין בהם תועלת אחר לאומה כי אם במה שהם משרתים ושומרים ומגינים לעצם אישי האומה וחשוביה אשר הם במדריגת המוח לכלל האומה לכן הם במדריגת הרקת וזהו שאמרו הרקנים שבך, ואין כוונתם להוציא תיבת רקתך מפשוטו ולפרשו ריקנים, ואדרבה הם מפרשים רקתך כנ"ל פי' רש"י ומזה יצא להם הנמשל להרקת בגוף הם הריקנים באומה ואינם מפרשים אלא ממשלים והוא עומק פשוטו של מקרא והבן — וזהו הריקנים שבך מלאים מצות כרמון הם בעצמם אין להם תורה ומצות כמו הקליפה אשר בעצמותה אין לה טעם וריח כי אם בהצטרפותה אל הפרי, ככה בהצטרפותם אל חכמי ישראל וחשוביהם אשר לא יתקיימו בלעדיהם יחשבו גם הם מלאים תורה ומצות כקליפה מהרמון אשר הוא מלא גרעינן ככה הם נושאים ומחזיקים חכמי הדור המלאים מצות ובין כולם ימשיכו על הכלל שם ישראל ואם יחסר נפש אף מהרקנים הוא דמיון שבירת הקליפה יפרוץ גדר שלימות הרמון בכללו ונוגע להפסד הגרעינין וזהו כפלח הרמון כנ"ל, ובזה יובן מ"ש רז"ל כל תענית שאין בו מפושעי ישראל וכו' והראי' מחלבנה המצורף לסממני הקטורת אף כי הוא בעצמו דבר נבאש וריחו רע מ"מ לתועלת כלליותו א"א בלעדו, ועי"ז יצדק מאמר החכם מה שלא יצדק בפרד יצדק מחובר, ועיין בדרשות הר"ן מ"ש לענין כבוד צבור הנוגע לענינינו, וכמבואר ליודעי ומבין בחכמות המוזיקה יש קול בודד אשר הוא מגליל ובלתי נעים לאוזן מכל מקום כשנערוך הקולות הערבים על ערך וסדר מתייחס בזה אחר זה מוכרחים המנגנים דווקא להכניס הקול הבלתי נעים הנ"ל בין הקולות הנעימים ועי"ז יקבל הנגון המסודר נעימות יותר והבן — וממש ע"ד זה נתבונן בכל הברואים מאתו ית' הינו הכל על דרך אחד כ"א מחובר מחלקים נערכים חשובים ופחותים והפחית מקיף החשוב להיות שומר לו וע"י יוכר החשוב יותר מענין ההצטרפות כנ"ל וכן הוא בכל החושים יתפעלו יותר ע"י ההצטרפות. כשהעין רואה מראה הלבן לבד או השחור לבד אז האדם לא יתפעל ממנו כאשר יתפעל מחיבור הגוונים הלבן והשחור והצהוב מחובר ע"י ערך וסדר מתוקן, וכמוהו האוזן שומע קולות ערבים לא יתפעל כ"כ כאשר אם שומע ביניהם קול שמעו בהיותו בודד לא יערב לו אבל צלל אזנו ועתה ע"י הקולות הנעימים אשר לפניו ולאחריו ירגיש ממנו נעימות והוא מלתא דתמיה יתפעל מזה יותר, וכן חוש הטעם לאשר הוא מתוק לבד יקוץ ברבותו כמו אכול דבש הרבות לא טוב וחמוץ או מר או חריף לא יסבול החוש כלל אבל אם נערבם זה בזה לפי סדר וערך ידוע אזי יקבל החוש מזה תענוג נפלא יותר מדבר מתוק לבד, וע"ד זה גם השכל יתפעל מצרוף הקדמות מושכלות שונות ואין להאריך והרוצה לעמוד על עומק הענין יעיין בספר אגרות הפלסופים להחכם השלם מוהר"מ במ"ן בל"א במכתב הראשון והשני ולזה הטעם כתבתי לעיל בהקדמתי ביאור לשם אלו הפרקים פ' שירה ע"ש הוראות שם שיר ע"ש, היוצא מדברינו אם יש ענין בלתי מתקבל בהיותו בודד ואם מצרפים אל דברים מתקבלים יהיו ע"י מתקבלים יותר, ובזה יובן מש"ל מענין סממני הקטורת כל אחד יש לו ריח מיוחד זה למעלה מזה ולחוזק ריחם המקובץ לא יסבול האף המורח עד שנצרף אליהם החלבנה אשר ריחו רע מאוד בהיותו לבדו ובבואו לתוך אלו אשר ריחם חזק יתר מאוד מאין הכיל יחליש חוזק ריחם וע"י זה יאבד ריחו הרע ויעשה מכולם ריח אחד ערב וממוזג, ככה אם יהיו עשרה צדיקים גמורים אף שהם לרצון אצל הבורא מ"מ ריחם הטוב הערב לו ית' יתר מאוד יעורר קטרוג על הכלל לא לבד שאינו מקבל נחת מהם ויש עוד אשר שולחים הזמורה בהפך, אבל אם יש בחבורתם אחד מפושעי ישראל ולשעה היא מתפלל עמהם בכוונה ובלב שלם עי"ז יתמזג הדין אשר על השאר ולא יוכל המשחית להזכיר עון הכלל ע"י אלו כי ישיב לו הרחמן ראה זה מכלל הפושעים ולע"ע גם ממנו אני מקבל נחת רוח וממוזג על ידם הדין

ברחמים

בעלי שכל ומדות ישרות יודעי דת ודין תלמידי חכמים נמשלים לאברים עצמים המעמידים עצמות גוף כלל האומה, וכמ"ש במדרש איכה ע"פ בלה בשרי ועורי שבר כל עצמותי, בשרי ועורי זה צבור, שבר כל עצמותי אלו סנהדרין ומובן כדברינו, ועמי הארץ נדמו לאברים המיוחדים למקרה והמקרים כנ"ל ואלו ואלו הם כדמיון הפרי ויש עוד אנשים למטה מהם כדמיון העלים והקליפה המגינים על הפרי וכולם נצרכים לשלימות האומה בכללה כמשארז"ל צריך למבעי רחמי על עליא דאלמלא עליא לא יתקיימון אתכלייא, הרי נשאו זה המשל בעצמו כנ"ל כי כאשר הטבע לא תוציא דבר מותר ללא תועלת כלל כי אף העלים והקליפה נצרכים לשמירת עצם הפרי מן השמש כמ"ש ועליהו לא יבול לכן וכל אשר יעשה מן הפירות יצליח, ככה אנשים הפחותים והשפלים באומה אשר הם כדמיון העלים והקליפה צריכים אנחנו לדרוש שלומם וטובתם ולהתפלל על חייהם, ולפי משלינו בגוף פרטי הם כדמיון הצפרנים והשער אשר שמה הטבע לשמור חוש הראש ע"י השער וראשי האצבעות ע"י הצפרנים, והואיל כי הם רחוקים מאוד ממקור חיות הלב לכן חיותם מעט ואין להם הרגש כי אם כח הצמיחה, עכ"ז אם ידקר הציפורן במקום חבורו יכאב הלב וירגיש ואם יתלוש השערות יכאב הראש כי יש להם השפעה ומזומנות מחיות הלב בהמשיכו להם כח הגדול והצמיח' ובהנמשל יהיו במדריגה כזאת פושעי ישראל הרחוקים מאוד מגדולי הדור ואין להם הרגש מענין עבודת ה' ותורתו ועכ"ז הם חיים בזכות הצדיקים כנ"ל, ולפעמים הצדיקים נתפסים ונענשים בעונותיהם והוא ממש כגוף פרטי המחובר מאברים ע"י כח המחבר והמאחד פעולת כל האברים לתכלית אחת והוא חוש הטבעי השמור בלב ומוצא ממנו על ידי עורקים וגידים במהלך הדם הנובע ומתפשט מהלב עד החזה והירך וירדו לעקבים והנה העקב יקבל חיותו מהראש והלב ע"י הגידים אשר הדם בהם רצוא ושוב, לכן אם יכאב העקב ירגיש הראש והלב וכאשר יכאב הלב יחלשו גם העקבים כי ממעט חיותם ולא ירגישו, ככה הרשעים מקבלים חיות מזכות הצדיקים ואם יהיו בצרה הצדיקים מרגישים ומצטערים בצרתם, וכאשר הצדיקים נתונים בצרה אינם מרגישים כלל וזהו מש"ל כל ישראל ערבים זה בזה וכנ"ל:

היוצא מדברינו מעלת קיבוץ כלל אנשים להנהגה ותכלית אחד ואז אף הפחותים שבפני עצמם יקנו שלימות וחשיבות ביחוס מצטרף אל הכלל, כמו הקליפה בפני עצמה אינה כלום אמנם שלימותה וחשיבותה בהיותה דבוקה אל הפרי את היא שומרה וצלה וא"א בלעדה, וזהו שהפליגו רז"ל בכבוד צבור ואמרו אל תפרוש מהצבור ותפלת האדם מקובלת יותר כשהוא מתפלל בצבור וכמו שיתבאר, ואמרו לצרף רשעי ישראל בתעניותיהם וראי' מהחלבנה שנצטרף לקטורת במקדש, וע"ז יוקח ראי' מטבע הרמון אשר עמדנו עליו, ונקדים מאמר רז"ל על פסוק הנושא כפלח הרמון רקתך אפילו רקנים שבך מלאים מצות כרמון, ולהבין מדוע דווקא נמשלו לרמון וענין מלאים מצות ואעפ"כ קורא פושעי ישראל, ועם האמור עד הנה יובן זה בטוב טעם ודעת בשנתבונן במהות וטבע הרמון, והוא כי טבע הרמון משונה משאר פירות שעיקר פריו הוא הגרעינים שבתוכו שוכבים בין חדרים מפסיקים וע"י מספר כל הגרעינים נשלם הפרי ומקיף לה קליפה מבחוץ המאחדת הגרעינים ובין כולם יהי' הפרי שלם ונודק עליו שם רמון, ואם יוקח מפרי התפוח או שאר פרי חתיכה ישאר הנשאר ג"כ בשם תפוח אבל יאמר עליו חצי תפוח, אבל מזה הפרי אם יוקח ממנו חלק וישבר הקליפה אז יתפזרו הגרעינין ולא יהיו עוד לאחדים שישא שם הפרי עליו לא הנשאר ולא הנחסר הרי על ידי הקליפה בצירוף הגרעינין יוכר שלימות הפרי והקליפה בלא הגרעינין אף שיוכר שלימות הפרי למראות העין אבל עיקר הפרי חסר מהאוכל להשיב נפש, ככה כלל האומה בצירוף הריקנים שבה הונח עליהם שם ישראל, והנה מנהיגי האומה וחכמיה ושופטיה וראשיה הם כדמיון עצם הפרי והרקנין שבה הם כדמיון הקליפה השומרים לעצם הפרי וע"י הגנתם בחוזק גופם יהיו כל האומה לאחדים ממש כדמיון רמון השלם יתאחדו הגרעינים על ידי הקליפה העבה והקשה, וזהו כפלח הרמון רקתך ופי' פלח מלשון ויפלח אל סיר הנזיד (מלכי' ב', ד') ופי' הפשוט הקליפה וג"כ כפלח ר"ל כדבר הנפלח מהרימון והוא הקליפה שלו. כמו כן רקתך ושם רקת הוא גובה הפנים ולפי פשוטו גובה הפנים הוא עגול ונבנון כמו חצי קליפה מהרמון והוא עצם המסבב את המוח אשר הוא

ז"ל איך מתרץ רבי אבוה בזה ענין הערב הראשון והוא מלמד שהקב"ה בונה עולמות ומחריבן, והכוונה עליית עילוי במחשבתו ית' עם חסרונות והוא ענין הבנין כנ"ל, וכאשר שערה חכמתו באופנים ההם חסרונות ותקן עולם זה אשר יצא לפועל בלי שום חסרון כאשר יאות לשלימותו ית' וביטל והסיע ממחשבתו האופנים הבלתי שלמים כמוהו זהו חורבן, ופי' דין הניין לי ירצה לפי שלמותו, ויתהון אשר עלה במחשבתו לא הניין לי כי הם חסרים ומפועל שלם לא יתכן לצאת פעולה חסרה, ור' פנחס פי' טעמא דר' אבוה מהכא, כוונתו אחר שתירץ ר"א איך שייך ענין ערב קודם הבוקר שלפניו ועיקר הנחת שם ערב כנ"ל הוא ערוב היום ושביתת אור הבוקר, ואיך יתכן ערב אם לא קדם לו בוקר ועל מה יפול ענין הערבה והשבתה, ופי' ר"א אשר זה הערב הראשון הונח על השבתת וחורבן המחשבות מבריאת עולמות באופנים בלתי שלמים לא הניין לי' לפי שלימותו אשר יתכן שיהיו על אופנים אחרים מזה העולם, ובוקר הונח על בוקרו וברורו זה העולם בלי שום מום וחסרון והוציאו אל המציאות, ובא ר"פ להביא ראי' מהכתוב על המושכל של ר"א שהכריח שזה העולם שיצא אל המציאות הוא היותר שלם שאפשר מאשר יתכן יבראו על אופנים אחרים והוא המופת הנ"ל, וזה טעמא דר"א מהכא וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. אמר אשר עשה הוא טוב מאוד בשלימות האפשרי ומכלל אשר קודם המעשה עלו במחשבתו אופנים אחרים ועולמות אין מספר אפשרים שיבראו ומכולם בחר בזה העולם להביאו לידי מעשה להיותו טוב מאוד. ומכלל שהי' בונה עולמות ומחריבן וזה יצא לפועל להיות דין הניין לי יתהון לא הניין לי כנ"ל, כל זה מוכרחים אנחנו להבין בו ית' מענין פועל בו"ד אף שהוא יתברך נעלה מזה עד לאין שיעור ותכלית רק בכדי לייחס אליו פועל הרצון בזה רצה ובהם לא רצה ולולי זאת הינו פועל ברצון כי אם בחיוב פועל ע"ד אחת כפי המתחייב ממנו וכבר הרחיקנו התורה מזה הדעת אבל ברצונו ברצה יתחייב ע"ד הנ"ל והבן היטב כי הוא פלא:

ונחזור לענינינו במשל גוף השלם מחובר מפרטים רבים, ומהם פרטים אברים המעמידים הענין על עמידתו כאברים הראשים אשר לא יתכן לשאת שם ותואר חי בלעדיהם, ויש מהם אברים לתוספות קיום ולדחות המפסידים או לתוספות הידור וקישוט, עכ"ז כולם עוזרים אל שלימות הדבר ההוא להעמיד הענין על מכונו וקיומו ואם יחסר אחד מהם אף המורים על הידור וקישוט לבד לא יתכן לומר עליו תואר שלם כי אם יקרא חסר, והנה שתועלת כל אברי הגוף אינו שוה יש אשר תועלתו בענין ויש אשר תועלתו במקרה, והמועיל בענין הוא החשוב ואשר ישמש לאיזו מקרה הוא הפחות, אמנם לענין זה כולם שוים החשוב והפחות לענין שיקרא הגוף ההוא תואר שלם בין אם יחסר העין או הלשון לא יתואר הגוף בשם שלם ואף אם יחסר הצפרנים והשערות ג"כ יאבד הגוף ממנו תואר השלם ויקרא חסר, ולענין זה אמרו חז"ל על כלל ישראל כל ישראל ערבים זה בזה, והנה אם לענין ערבות היה נ"ל ערבים זה על זה או זה לזה כמ"ש בני אם ערבת לרעך, אמנם הכוונה במלת ערבים מעורבים ונכללים זה בזה ונמשלים לאיש אחד בעל אברים רבים, ככה כל אישי מין האנושי קבוצם והתאחדם זה בזה הכרחי להיותם נעזרים זה מזה ובלתי אפשר להם לחיות חיי הפירוד והתבודדות כבעלי חיים, וכמ"ש הפלסוף האדם הוא מדיני בטבע וביחוד בעלי דת אחת או מדינה אחת התכללותם וקבוצם יותר הכרחי להעזר זה מזה, ובפרט לעם בני ישראל אשר נחלו מאל התורה והמצוה נאמר ויחן שם ישראל נגד ההר, ואמר רז"ל כולם כאיש אחד בדעה אחת ובלב אחד כי בזולת זה לא יתכן חול הענין האלקי בהם ולא יתקיים התורה והמצוה כי אם ע"י קבוצם והעזרם זה מזה לתכלית אחת, וכמו שהראש הוא מנהיג כל אברי הגוף ככה הגדול בחכמה ובמדות ישרות צדיק מושל יראת אלקים הוא במדרגת הראש לגוף האומה, וחשובי הדור ומנהגיו אשר למטה במדריגת הראש הם בחינת העינים המאירים לפני כל האברים, ככה הם מאירים לכל אישי המון האומה בכלל, ואמר במדרש חזית ע"פ עיניך יונים מה הגוף הולך אחר העינים כך ישראל נמשכים אחר הגדולים שבהם וכמו שהאריכו בספרים למצוא דמיון בכלל האומה ראשיהם ושופטיהם ומתייחם לאברים הראשים ותועלת כל אבר בגוף פרטי ככה תועלת כל איש מיוחד בכלל האומה נערך ודומה לו, והנה האנשים

בעלי

המזיקות ובעת פנות אור היום יתערבו כל המוחשים וזהו כאשר רפה היום לערוב ולא יוכל לראות ולבקר בין טוב לרע הנה עליו שם ערב, גם מענין השבתת האור כמו ערבה כל שמחה, ולפ"ז הערב נמשך מהבוקר והבוקר אינגו נמשך מהערב ולא יתכן לומר ערב בלי בוקר שקדם, וא"כ ערב הראשון הכתוב בתורה אין לו מקום, וכמו שפי' בריש ברכות תנא היכ"ק דקתני מאימתי ותו מ"ש דתני ערבית ברישא ליתנא דשחרית ברישא, ותירצו תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך, והוא תירוץ לב' הקושיות כפי' רש"י ז"ל, ואי בעית אימא יליף מברייתו ש"ע דכתי' ויהי ערב וגו', ומקשים מה דלא סגי לי' להש"ס תירוצא קמא דשכיבה קדים שהוצרכו לומר ואב"ע, והאמת כנ"ל אלו כתב ג"כ התנא ליתנא דשכיבה וקימה כמ"ש בקרא מאימתי קורין ק"ש דשכיבה, לא הי' קשה כלל מאי שנא והי' מספיק תירוץ תנא אק"ק לב' הקושיות, אבל עתה שתפס התנא לשון ערב ובוקר לפי משמעות הלשון הקושי' מ"ש במקומה עומדת ואין ראיה מלשון בשכבך ובקומך כי בלשון זה צריך להיות כפי טבע הענין שכיבה קדים הואיל ענין הקימה לא יתכן כי אם אחר השכיבה ולא בהיפך, אבל בלשון ערב ובוקר כנ"ל משמעותו בהיפך ערב הוא נמשך מהבוקר כי לא יתכן הערב כ"א כשקדם הבוקר, והקשה שפיר ליתנא דשחרית ברישא והדר ערבית כי ערב הוא השבתת הבוקר וא"ל בוקר תחילה, לזה אומר ואב"ע יליף מברייתו ש"ע שלא קדם בוקר ואמר אעפ"כ ערב תחילה לזה פתח התנא ג"כ בערב וא"ש, מ"מ קשיא גבי ברייתו ש"ע מה עניינו של ערב קודם הבוקר, ועל קושיא הזאת בנה ר' אבוה יסוד דרשתו הנ"ל, והבין מזה ענין נפלא מאוד והוא אחר שיצא אל המציאות המוחלט העוה"ז כצורתו ונגלה אשר לפנינו היום והמשכיל המתבונן בנמצאים, כללותם ופרטיותם יראה בעיני בחינתו בנוי ומשוכלל על צד היותר טוב ויותר שלם שיחשב מעיד על עומק חכמת פועלו, והנה כבר בארנו לעיל אשר פועל חכם ושלם מבני אדם הוא הפועל בבחירה ורצון לתכלית מיוחד, והנה טרם יצא לפעלו לפעול בנין מובחר ונאות על צד היותר טוב בהכרח יצייר במחשבתו ציורי בנינים הרבים ומתוכם יבחר היותר נאות ושלם לכוונתו ומוציאו לפועל, ומשאר הבנינים העולים בציורים באופנים הבלתי רצוים לכוונתו יסיעם ממחשבתו, ומוצא ממחשבתו אח"כ מציור הבנין הנבחר ויחקור למוצאיו ומובאיו איך מסיבת הקילקל כי לא יתכן לפעול פעולה שלימה אם לא ידע ויעלה על לבו החסרונות יוכלו להמציא בפועל הסוף ומצייר תחילה הענין עם חסרונו ויראה ויכיר שאינו שלם ויפעול על דרך השלם שיצוייר, ועד"ז נצייר בשכלנו ענין בורא עולם אשר הוציא לפועל עולם ומלא כל השלימות שאפשר ולא יתכן עוד יותר שלם ממנו, כי לו הונח שיתכן לבראות עולם על צד היותר שלם מאשר הוא עתה, כבר הנחנו שהבורא הוא פועל שלם והיה בורא העולם באופן היותר שלם מאשר עתה, אחר שהבריאה הנוכחית היא חסרה אם הונח האפשריות על אופן היותר שלם והי' פועל באופן הנ"ל ולפי ראות עינינו הוא ע"ד הזה מוכרח שיותר שלם מאשר לע"ע הוא בטל והבן:

והנה אחר שאופן זה הוא היותר שלם ע"כ ידע וצייר במחשבתו ג"כ עולמות על אופנים שונים הבלתי שלמים ובחן וצרף עד שבחר מכל האופנים אופן היותר שלם כעולם הזה אשר יצא לפועל הוא אמר ויהי וצוה ונבראו, ושאר העולמות באופנים החסרים יתכן שימצאו הסיעם ממחשבתו, כי לא יתכן שלא עלה במחשבת היוצר כי אם באופן הזה לבד והיה פועל מוכרח, וכבר הנחנו שהוא ברצון ובחירה, והבחירה שייך לבחור היותר שלם מאופנים הבלתי חסרים מוכרח עליית מחשבתו תחילה כל האופנים הבלתי שגויים ג"כ, והנה כבר כתבנו ג"כ למעלה ההבדל בין מחשבת בו"ד ודבורו ומעשהו, לענין מחשבה דבור ומעשה אשר נצייר בשכלנו אצל הבורא ית' כי הבנין המצוייר במחשבת בו"ד לא יגן בעדו מהקור והחום לצורך האדם אשר הוא חומרי לשבת בית גם לא בדיבור כי אם במעשה חומרי כמוהו ממש, אבל אצל הבורא ית' אינו גוף ולא כח בגוף הוא בהפך עיקר הבנין הוא במחשבה הוא הנקרא אצל חכמי האמת בריאה, ובדיבור הוא יצירה ובמעשה הוא רחוק מאוד מאוד פניו רחוק מעלתו הנתגשם ונקרא עולם עשיה, ונוציא מהנ"ל אשר בברוא העולם באופן זה היותר שלם, כבר עלו במחשבתו עולמות האפשריים יתכן ימצא באופנים אחרים מזה ועליית מחשבתו כבר אמרנו הוא ענין בריאה ובנין מוחלט, ועתה שמע דברי חכמים, ולבך תשית לדעתי בביאור דבריהם ז"ל

יצא מכלל שלם ויקרא בעל מום, כי כולם ומשמשים לתכלית אחת להעמיד הגוף על מכונו שיצדק עליו שם העולם חי המונח עליו, והנה לחלק גדול מהתכלית הוא מיוחדים הראש והמוח והעינים והאזנים והחוטם והקרבי' ובני מעים ושאר האברים כהידים והרגלים והאצבעות וצפרנים והשער הם להשלמותו, וכן כפל האברים הזוגיים אינם אלא על צד היותר שלם שיתכן בחק היוצר החכם, כמ"ש רז"ל ע"פ הוא עשך ויכוננך כביכול שהקב"ה ובית דינו מינו על כל אבר ואבר מאברי האדם, וכוונו בדבר זה ענין נפלא כמו שאבאר, כי רצו לייחס לפעולתו ית' לספר את האמן טבע פועל מבשר ודם היותר שלם שאפשר המוציא ענין חדש שלא לבד שיפעול העולם הנופל במחשבתו תחילה, אבל ישוטט במחשבתו אח"כ עוד על כל המקרים יתכן שיקרו לעולם ההוא יפסידו אותו לאחר זמן, ומטבע פועל שלם המוציא כלי למעשהו ירצה ג"כ בקיומו לכן ידין בכח השופט שלו אופני ההפסדה והקלקל ויתקן לו להעולם אברים פרטים ישרתו להעמיד העולם על מכונו וקיומו ועל כל הפסד פרטי יתכן שיקרה, יתקן אבר פרטי לשמרו מהפסד ההוא, או יוסיף אברים המיפים ומקשטים פעלו כפי מעלת הפועל ותכלית חכמתו, ומין זה מהאברים הם נוספים על העולם, והנה על העולם נופל שם עשי' כמ"ש במקום אחר, ועל האברים הנוספים לדחות המקריים המפסידים שלימותו שיתקיים ויתכונן העולם על כנו ועל בסיסו, הונח עליו מלת התכוננות, וזה ביאור הכתוב לדעת הדרשן האלהי בהקשותו בכתוב אחר שאמר הוא עשך מלת ויכוננך הוא למותר, ופי' בו הוא עשך נופל על אברים השייכים לעולם האדם כנ"ל אשר צודק עליו ענין עשי' על צד השלם שאפשר כפי חכמתו הבב"ת, אבל חפש עוד במקרים יתכן יקרה להפסיד העולם ההוא ויעדר קיומו, לכן אמר ויכוננך כלומר גם הוסיף אברים המסבבים קיום העולם כטבע הפועל חפץ בקיום מעשה ידיו, אשר על ידם יתכונן על כנו ובסיסו או לתוספת יפוי וקשוט, לכל מקרה אבר אחד מיוחד, והנה לפי פליאת חכמת כל אבר ואבר אשר נתבונן בו תועלתיו אם לעולם או לשמירת מקרה מהמקריים וכפיהם נצייר מחשבת הפועל אשר היתה נסיבה לייחס האברים על מתכונתם כפי מה שהם עליו למראה עיני בחינתינו הבאים מכח השופט אשר לפועל המקיף פרטי מקרי העולם ומפסידיו, והנה חלוק מחשבות אשר יעלה על לב איש, מקרים יתכן לסתור בנינו, והמחשבות המעוררים אותו לתקן המקרים, הונח עליהם שם דין בלה"ק כמו ויהי כל העם נידון, ופי' כל אחד בעצמו נלחמו מחשבותיו אם להטיב המלך או לא, ומזה נאמר עליו ית' לא ידון רוחי באדם, כביכול על חלוק מחשבותיו אם להפסיד או לקיים האדם, ככה המחשבות אשר נצייר בפעולתו ית' ממקרים המפסידים והמחשבות ההפכים אשר הוא סיבת האברים המתקנים, יתכן לקרוא ע"ד ההשאלה בית דינו, והכח השופט אשר יצא בפועל הונח עליו שם הוא, וזהו הוא וב"ד מינו על כל אבר וכו' והוא הנראה ביתור מלת ויכוננך והבן כי עמוק הדבר מאוד ואין להאריך — ועד"ז יש לפרש פסוק ויהי נועם ה"א עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו, ורז"ל קבלו כי משה אמרו בשעת הקמת המשכן והשלמתו, והנועם שזכר הוא ענין השראת השכינה אשר בעבורו נעשה כל המלאכה וכמ"ש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, וזהו ויהי נועם ה"א עלינו, פי' יהי נעימות אלקים עלינו ע"י מעשה ידינו אשר כוננה עלינו הנעימות הזה ע"י מלאכת המשכן והוא השראת השכינה אשר המשכנו ע"י מעשה ידינו בעולם, וע"ז שייך כוננה עלינו והוא עולם עיקר ההמשכת הנועם ויהי' ה' מלת כוננה נוסף כמו זכרה שמרה נפשי, ומעשה ידינו כוננהו והוא מצד המקריים אשר יתכן להפסיד זה הנועם וע"י מעשה ידינו בטוב ההכנה והזריזות עשינו כוננת להעולם לבל יקרנו המקרים המפסידים ולא יבטל הנועם ההוא:

עם הנ"ל נבין מדרש תמוה ע"פ ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד, א"ר אבוה מלמד שהקב"ה הי' בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי, אמר רבי פנחס טעמא דר' אבוה וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד דין הניין לי יתהון לא הניין לי ע"כ, ולא נצריך בדקדוקים כי כולו מוקשה, אמנם קשה לר' אבוה ענין ערב יום הראשון מה ענינו, אלא כפי פירוש הרד"ק בשרשים ענין ערב ובוקר, בוקר הוא מענין בקור כי ע"י אור היום יבקר האדם בין טוב לרע, וערב הוא ענין השבתה וערבוב כמו ערוב הנאמר במצרים ערבוביא מחיות

ואמרו במדרש מה התאנה תחילה אורין אותה אחת אחת ואח"כ אורין אותה סלים קופות וגריפות כך נמשלו ישראל האחד הי' אברהם ואח"כ י"ב שבטים וכו' ואומה שבכרה אם לא ילקטו אותה מן התאנים מיד מתליע ונפסד וצריך בעל התאנה לידע עונתה של תאנה ולהשגיח על רגע בישולה, ואם יאחר זמנה כהרף עין יאבד ויפסוד פרי', ולזה דמו במדרש התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל, וע"ד שאמרו בגמרא הרשעים מלאים חרטות פעם יעלה על לבו לשוב ועוד מעט ישוב לכסלה כדמיון התאנה אם יניחו אותה במחובר מעט רגע אחר בישולה תפסד לכן יקחם ה' קודם זמנם בתחילה לשוב, כמ"ש על חנוך ואיננו כי לקח אותו אלקים קודם זמנו שלא יפסוד שקל בדעתו לשוב להרשיע כמ"ש רש"י ע"ז ע"ש:

ואמרו רז"ל הרואה תאנה בחלום תורתו משתמרת שנא' נוצר תאנה יאכל פרי', והכוונה לדעתי כי לכך מראים לו תאנה לעוררו על טבעה כמו מי שרוצה להנות מפרי התאנה צריך לשום עין עלי' מידי היותה במחובר עד תבכר לרגעים ונצרכה שלא יאחר רגע בכורה ויקח הבכורות ואם לא יתליע ולא יהי' ראוי לאכילה, הרי נוצר תאנה ולא יירף השגחתו ממנה, אז יאכל פריה, ואם לא לא, כך טבע התורה אם לא ינצרנה בלבו בכל עת ובכל רגע לא תתעלם בו ולא יהנה מפרי תבואתה כמ"ש התעיף עיניך בו ואיננו כי ישכחנה לכן מראים לו זה המין בחלום המצטרך לפקוח עין כל רגעי הזמן שלא יאבד אף רגע פן תתקלקל, ויקח מוסר לענין שמירת תורתו ג"כ תלוי בשום עין על רגעי הזמן לחזור תמיד על גרסתו פן תאבד ממנו, והוא ענין יקר יותר מהתאנה ואם על הנאה מועטת כאכילת תאנה צריך לנצור שלא יאבד רגע מהזמן ואז יהנה ממנה ויאכל פרי' ק"ו לענין יקר ונכבד כזה והוא שלימותו ואושרו כמה צריך לזרז לבל יאבד אפילו רגע מהזמן לקנות אותה שלא תאבד ממנו וימשך ע"י ראותו מין זה בחלום שתורתו משתמרת עליו בהתבוננו ממנה, ומה גם בבכורות ימיו הם ימי הנעורים אם ינצור כל רגע להוציאה בענין השלימות לבל יאבד רגע לבטלה אז יאכל פרי עמלו בעה"ב, ואם לא ישים עיניו ולבו על ימי נעוריו מידי יום יום יפסיד היום ההוא ולא ישוב עוד ואז ינחם באחרית זמנו אשר קראם שלמה ימי הרעה, אינם מוכשרים עוד לקנין שלימות כימים הראשונים, כערך תאנה המתולעת לתאנה ברגע בכורה כנ"ל וטוב יום אחד מימי הנעורים מאלף ימי זקנה כמ"ש שלמה ונהמת באחריתך וגו' איך שנאתי מוסר, והוא ממש כדמיון התאנה אם לא יפקח עינו עלי' רגע בכורה לארות אותה יפסד טובה, ככה אם לא ילקט מהזמן ימי הנעורים להוציאם לדבר קיים בשלימות התורה והמצוה אבדה תקותו אבידה עולמות ואין אומר השב, וזה תאנה אומרת, הכוונה באלו התבוננות טבעה תשים בלבנו אמרים כנ"ל נוצר תאנה יאכל פרי', ואמר נוצר כהוראות זאת המלה על השגיח על דבר בלי הרף עין ממנו, וזה שדייק נוצר תאנה ואז יאכל פרי' ותורה אותנו ליקר את הזמן וכנ"ל.

וזה מה שרצינו לבאר:

רמון אומר: כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך:

אם רבים מהמגמאים יקובצו לתועלת ותכלית אחת אין הבדל בפרטים מי שתועלתו לחלק גדול מהתכלית הנרצה, או מי שתועלתו בו חלק קטן אחר כי גם בלעדי זה לא יהי' הענין הנרצה בשלימותו, ואין הפרש בין יחסר חלק גדול או קטן בין כך ובין כך יצא מגדר השלם ונשאר חסר בין הנשאר ובין הנחסר, ועל זה תעוררנו טבע הרמון ליקר קיבוץ פרטים מישראל אשר הכלל המקובץ מהם לעדה שלימה אין הפרש בין החשובים הראשים או הפחותים אם יעדר אחד מהם יצא מכלל שלם ונשאר חסר, כמו בגוף המחובר מאברים בין אם יחסר אבר ראשי או אף אבר קטן בלתי ראשי

כעין המאמר הנ"ל כמין חומר והינו מעשה כלל הכתוב אלא מיישרו, ודווקא אמר זה בסיום הש"ס שלא תזוח דעת האדם עליו בסיימו כל התורה שבע"פ כלומר כבר יצאתי ידי חובתי, כי לא המדרש הוא עיקר אלא המעשה, והמעשה לא יתכן כ"א ע"י הלכה פסוקה ומתוך התלמוד אינו כי לבוא לכלל הלכה פסוקה כי הם כשירד לעומקא להסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא על בוריה, וזה סייעתא דשמיא, לכן מביא מסדר הש"ס סך ברייתא דתנא דב"א כל השונה הלכות בכ"י כלומר עדיין לא יצאת ידי חובתך לענין המעשה עד אשר תלמוד הלכות פסוקות המביא לידי מעשה דבר יום ביומו ואז תהי' בן עוה"ב, ומביא ראיה מפסוק הליכות עולם לו, ירצה כפי כוונת הדרשן הליכות עולם כל מה שאדם מהלך בעולם כל הליכה והליכה תהי' מיוחד לו ית' ופי' מתי יהיה כן בקיימו ההלכות המיוחדים על כל הליכה והליכה עד שלא יהי' הליכה בלא הלכה, ומה נפלא עתה כוונת המאמר כל השונה וכו' מובטח לו וכו' כי ע"י למודו הלכות יוכל לבוא לכלל הליכות עולם לו וכנ"ל ואיך יהיה זה כל לעד ולעד מיוחד לו ית', בתנאי שאל תקרי הליכות אלא הלכות כל כך יתעלמו ההליכות בהלכות עד שלא תפרד ההלכות מהליכות בשום פנים וידבק על כל הליכה ג"כ שם ההלכה כמשפט המקרה הדבק ומתעלם בנושא בלתי נפרד בשום פנים ואז דרך הכתוב לקרוא העלם בשם המקרה, כמ"ש הרד"ק ע"פ ואני תפלה ע"ש וכמ"ש ענין אמרנו המלך המשפט ולא המלך השופט, (ועיין ברש"י ברכות י"ב: ד"ה המלך המשפט) והבן — וזה ג"כ מאמר הכתוב והודעת להם את הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון, ירצה כי הדרך והמעשה הכל אחד כטעם הליכה והלכה יתעלמו יחד — כנבאר מזה קדמות דברינו אשר התהלכנו כי הזמן היא כלי חפץ נתנה לבני אדם יסבול תמורות עתותיו תחת עול התורה והמצוה תלמידהו למטרת רצון בוראו ובהנתק פתיל משך זמנו ומדת ימיו יתקשר במעדנות תקות הבב"ת להיות נפשו צרורה בצרור החיים הנצחיים, ע"כ ביאור הקודש:

ונבאר הנמשך אחר שהזמן הוא כלי אומנות [illegible] להגיע על ידו אל האושר האמיתי ע"י התורה, וכמ"ש היום לעשותם וכו', גם כל מעלה וכל תכונה הזמן יוציאנו לפועל א"כ חויב הנמשך לבל נבלה החפץ היקר הזה לא יערכנו זהב ופז, לתהו והבל, כי הם נדעה ונרדפה לקנות שלימות כל יום ביומו ולא נאבד מאת אלקים כזה לריק אשר חפץ להיטב אותנו, אבל נפיק בהם רצונו ית', וכמ"ש דוד הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני, בקש מאתו ית' יודיעו קץ ותכלית האדם בעולם להשלמתו, וגם מדת הזמן משך עמידתו בעולם, ואז יערוך כמות ומלאכת השלימות לעומת משך הזמן, ואז ידע מה מהשלימות כבר עשה ונשלם בעבר ומה הוא חסר וחדל עדיין ומעותד להשלים ביתר ימיו, וזהו הודיעני ה' קצי הוא קץ ומלאכת הנפש להשלמתה ע"י התורה ומע"ט, וגם תודיעני מדת ימי הוא משך הזמן המוכן ומעומד לתקן שלימות הנפש באמצעותו ואז אחשוב כמה ימי שני חיי וכמה מהשלימות קניתי ואדעה מה חדל אני עדיין מן השלימות לתקן באחרית ימי שני חיי, אבל באמת הינו כן שאין קץ לשלימות האדם ואין קצב ידוע לימי חייו כי הנה טפחות נתת ימי כמודד בטפחים טפחים והטפח הניתן לו הינו רואה עדיין טפח השני וכאשר יושלם זה הטפח יותן לו משנהו, ככה מדת ימיו נמדדין לו יום יום וכאשר יושלם יום זה אינו יודע האדם אם יותן לו יום המחרת וכן כל ימיו והוא ממש הנה טפחות וגו' וחלדי כאין שהוא גלוי רק נגדך ולא נגדי כי מכוסה מנגד עיני, ובמזמור תפלה למשה באר בפירוש ענין יוקר הזמן הנתון לקנין שלימות לבני אדם כי אלף שנים וגו' זרמתם שנה וגו' כי כל ימינו פנו וגו' ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' למנות ימינו וגו' וכמו שביארנו בספרינו צוף דבש, ובפרט ימי הנעורים אשר הם מוכנים לקנין שלימות יותר מכל ימי האדם כמ"ש שלמה וזכור את בוראך בימי בחורותיך, ואמרו רז"ל אשרי איש ירא את ה' וגו' אשרי שירא את ה' בעודנו איש, וכמ"ש כל אשר תמצא לעשות בכחך עשה, הכוונה כל אשר תמצא לאדם לעשות מהשלימות עשה כ"ז שאתה בכחך והמה ימי הנעורים, וכמ"ש בזוהר ע"פ לפני שיבה תקום, לפני שיבה דידך תקום להתחזק לשלימותך לשוב ולתקן, וכמה תעוררינו ע"ז טבע התאנה למתבונן בה אשר פירותיה אינם נגמרים בפעם אחת כשאר אילנות כי אם בזה אחר זה כמ"ש לענין בכורים אדם רואה תאנה שבכרה כורך עלי' גמי וכו',

נסע ונגלה מני כאוהל רועי קפדתי כאורג חיי מדלה יבצעני מיום עד לילה תשלימני, והכוונה דורי הימים הקצובים לי במשך הזמן והוא נקרא דור מלשון מדור, נסע ונגלה ממני כאוהל רועי כלומר כאוהל הרועה הנוטע אהלו על משך ימים במקום דשא עשב עד אכלו הצאן הדשא מהמקום ואחר יסע יסודות האוהל ממקום זה ויטענו במקום אחר, ככה המדור הקצוב לי במשך הזמן עוה"ז עבר והלך לו, ואמר מני ולא ממני כי מאמר הנאמר על המדבר בעד עצם חיותו הונח עליו מלת מני, ומלת ממני הונח בתוספות המ"ם המורה על ייחס שממנו מורה במדבר על דבר נוסף על עצמותו הנלקח ממנו, ובמקום אחר חזקנו זרועות ההנחה הזאת בראיות מוכיחות ואין כאן מקומו, וזהו שאמר נסע ונגלה מני פי' מעצמותי, קפדתי כאורג חיי מדלה יבצעני, מלת מדלה אין לו פתרון לכל המפרשים, ולפ"ד יתכן כי מלת מדלה מוסב על ענין האורג ופי' כמו האורג כנ"ל בעת האורג מחלק החוטים אשר בשתי לשני חלקים ובכל עת השליכו הערב פעם מגביה חצי השתי ומשפיל חצי השני ואחר יחליפם החצי אשר למטה יגביה למעלה וישפיל חצי העליון ועי"ז ישלים הארוגה בכל עת חליפות, ועי"ז יתמעט החוט הכרוך על הערב, ככה ממש משך הזמן אשר נתלה בו האדם ישתנה כפי נטות השמש פעם השמש למעלה ויהי' יום ופעם יהי' למטה ותהי' לילה והחילופים האלה יכלה וימעט תקות חיי האדם, וזהו קפדתי כאורג חיי מדלה פי' מסיבת דלותו בכל עת חוטי השתי למעלה פעם חצי הראשון ופעם חצי השני, ככה מיום עד לילה ע"י הגבהת השמש והשפלתו ישלם ימי חיי נפשי, והבן כי נכון הוא, ועל זה אמר דוד הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא וגו', הנה טפחות נתתה ימי וחלדי כאין נגדך והוא מבואר לפי הכוונה הנ"ל, וכעין זה מצאנו למשוררים הקדמונים ממשלי משלים והם אמרו ג' עלמות יש אחת תטוה חוט חיי האדם, ואחר תשזיר אותו, ואחת בידה תער הגלבים ומספרים תחתוך אותו ביום בא חליפתו, וזה נאות לכוונתינו ובזאת נדע כי הדברי חכמה הנמצא בם שאבו ממקור מים חיים גנוב הוא אתם מספרי הקודש ואין כל חדש כמו שהוכחנו שגם איוב וחזקי' בארו פירוש הענין אשר התפארו בו חכמיהם:

עד כה בארנו מהות הזמן, והנה כי כן הזמן הזה ותמורת עתותיו, נתפשה ונחקורה על מה עשה היוצר ככה לאדם שיהיה קצר ימים שבע כל ימיו כעס ומכאובות מעת התלותו בזמן עד הנתקו ממנו לקץ ימים רובן תחת משא תמורות הנמשכות מהמצב השמימי, ולזה כשראה שלמה המלך ע"ה להבדיל עניני האדם בזמן אמר תחת השמים, או תחת השמש, כי תמורת העתים באים מסיבת השמש כנ"ל, ומה מחויב שפועל חכם לא יפעל דבר ללא תכלית לזה שם הפלסוף גדר האושר הוא פועל האדם כפי המעלה והוא תכליתו ואושרו כפי כוונת יוצרו להדבק בשכלים כפי דרכם אשר לא נגה עליהם אור התורה, לא כן אנחנו תורה צוה לנו משה היא חיינו בעוה"ז ואורך ימינו בעוה"ב נכלה בה ימינו ועל ידה אושרינו ותכליתנו בהגות בה יומם ולילה והיא משוערת לפי תמורת העתים והמקום אשר יעברו עלינו מעת היותינו על כל עת מהעתים מצוה מהמצות, כמ"ש במדרש ילקוט על פסוק בהתהלכך תנחה אותך, בכל מקום שאתה הולך המצות מלוות אותך, באת לזרוע לא תזרע כרמך וגו' וכו' אף בעת שאתה הולך בדרך המצות מלוות אותך שנאמר כי יקרא קן צפור וגו', ובמסכת נדה בסיום הש"ס תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב שנאמר הליכות עולם לו א"ת הליכות אלא הלכות, והענין תמוה איך משמע הלכות מהליכות ומי הכריחו לעקם הכתוב ולומר אל תקרי כך אלא כך, גם מה הענין בסיום הש"ס, אמנם יובן לפי דברינו אמר הכתוב כל הנשמה תהלל יה, ופי' רז"ל על כל נשימה ונשימה נתחייב ליתן לו הלל ושבח מיוחד כשם שחיותו של אדם נמשך כל נשימה ונשימה לפי השינוים והתמורות אשר הוא משתנה בטבעו ומזגו בכל רגע והקב"ה מחדש בטובו בכל עת ע"י האמצעים ההם ולא יפסוק חיותו רגע, ואם ח"ו יפסק חוט משך הזמן הכולל ימות, ולהורות לאדם מישראל אשר הכל תלוי כפי קיום מצות התורה לכן ג"כ נתחלקו מצות התורה על כל רגע ונשימה מחיי האדם אשר חיותו התדירה תלוי' בקיום מצות התדירות ומצות התורה צעדינו תספור על כל צעד וצעד תילי תילים של הלכות וזהו כל נשימה ונשימה תהלל יה ע"י כל מצוה הנבנה עליה, ולפי דברינו

בפועל כלל, והכוונה כאשר הקו מגביל הגשם ומשער אותו מענין התפשטות רחקיו האורך ורוחב, ובזה תתן לו מדה כפי התפשטותו במקום ותתפעל התמונה ותחקו בכמות, ככה המשך המקיף ומגביל תכלית הנמצאים הויתם והפסדם במאמר המתי הונח עליו ענין זמן והפעלות הנפעלים הנרשמים בהמשך הכולל ע"י שנויים ותמורות נקראים כפי הפעלותם, והונח על כל תמורה ושנוי שם עת והם כענין הנקודות הנרשמים בהקו לציין המותו בחלקים המתדבקים, ולזה לא תמצא במקרא שם עת כי אם דביק למקרה מן המקריים אשר על ידו נרשם הדבר ונחקק בזמן על ידי התמעה סוגי מקרים שזכר הפלוסוף בהגיון כולל כל השנוים והתמורות שבעולם, והו שאמר החכם שלמה לכל זמן והוא המשך הכולל שזכרנו במשל הקו מקיף כל הנמצאים מראשית הויתם עד תכליתם הפועל בהם והיא המתואר בשם זמן, והנפעלים תחתיו לתת מדה ושיעור מתי הם נפעלים הונח עליו שם עת וזהו ועת לכל חפץ תחת השמים, וסיבת הפעליותם משנויים ותמורת העתים הוא לפי שהם תחת השמים והוא הגלגל אשר הוא סיבת ההויה וההפסד וכל מקרה ושנוי, והמשל בזה לחוט או חבל מתוח מקצה האחר עד קצהו נגד השמש והכובס תולה בו בגדיו ליבשם וכפי נטות השמש פעם על חלק הראשי מהקו יתפעל הבגד אשר על החבל נגד זה החלק ופעם על חלק שאחריו עם עלות השמש ושקיעתו יורת השמש על כללות החבל ומתיבשו כל הבגדים רק שהבדל בקודם ומתאחר, והחבל הוא משך הכולל ימי עולם אשר נצייר במחשבתינו וכל הנמצאים נתלים ונגבלים על המשך ההוא וכפי נטות השמש הוא הגלגל בסיבובו יפעלו ויתפעלו הנמצאים במשך הכולל והוא מהות הזמן ועת התליתו בזמן הוא הויית הנמצא משך מציאותו והפסד או מיתת הנמצא הוא עת הנתקו מהמשך הכולל והתפעלות הויה והפסד עם נטות הגלגל, ומהייתם לנמצאים הנפעלים, והם העתים המתייחסים לכל המקרים למשך עומדת הנמצא על חלק מהמשך הכולל נקראהו זמן של הנמצא ההוא, ובהנתקו ממנו יאמר שנתק חוט זמנו לפי שלא נצייר זמן בפועל ממשש מהנמצאים וכשיפסד הנמצא ויעלם מהזמן יראה בערכו הנתק חבל הזמן ממנו אף באמת הדבר הוא בהפך כי נתק הוא מהזמן, כי הזמן הוא כמות המתדבק ולא יתחלק בעצמותו כי אם אמנם נדמה בו חלקים בבחינת הנמצאים הנגדרים בו והנתלים עליו, וזה מבואר למשכיל והיא כוונת שלמה בכ"ח עתים וכל"ל והבן היטב כי הדברים עמוקים וברורים למבין:

ומצאנו לחיוב באר דברינו אלה באיוב שלא תלה שנוי ימי האדם ומטוב אל רע והיפך, בזמן, כי אם כפי נטית הגלגל המחייב שנוים אין מספר בעלות וירדת המתואר אצלינו עתים, וזהו שאמר הלא צבא לאנוש עלי ארץ, ירצה חוק קצוב לאנוש יתלה בזמן המשך עלי ארץ והלואי יהי' המשך שלו על דרך אחת בלתי משתנה משנוים יתפעל בהם מענין נטית היום אז היה טוב לו, אבל התלונן כי אינו כן, כי אם כימי שכיר המשתנים כפי עבודתו ורצון האדון כן ישתנה המשך שלו ע"י ימים ממירו המשך שלו מחשך אל אור ומאור אל חושך עד אשר מתבל יגידוהו, ומאין בא התחלקות המשך לתמורות אלו אמר כי הוא מנטות השמש והצל, וזהו כעבד ישאף צל וגו' כן הנחלתי לי בעל כרחי המשך שלי נחלק אשר הוא נחלת הויתו בירחי שוא המשכים ומנטות הירח ולילות עמל מינו לי על ידי שנוי הערב והבוקר הנמשך מנטית השמש, וזהו שאמר אם שכבתי וגו' ומדד ערב ושבעתי נדודים וגו' ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה, בזה ביאר בפירוש מהות הזמן כפי הנחתינו כאשר האורג מותח חוטי השתי הארוכים ומגלגל אותם על הכן והוא משל למשך הכולל המתואר אצלינו זמן וענין תמורת העתים הפועלים בכל נמצא ובאלו משך חלק מהזמן שנתלה עליו יתפעל על ידו דמה להשלכת העץ הכרוך עליו חוט הערב יתפעל השתי על ידו בשנויים רבים עד אשר יכלה החוט שעל העץ הנשלך כ"כ ישביל הנמצא הנתלה בזמן שנויי השמש מערב עד בוקר קור וחום יום ולילה וכדומה מהתמורות עד יכלה הלחות המחייבים מציאותו עם העתים המשתנים ועוברים עליו תמיד, ובזה יכלה משך הויתו בזמן ונתק ממני וזהו ימי קלו וגו' ירצה שנויו וימי חייו קלו במהירות יותר מהשלכת האורג ברצוא ושוב ויכלה להיותו רצוא ושוב באפס תקוה על העץ, ויהיה מלת תקוה באורו כמו תקות חוט השני, ועל זה הקוטב סובב הולך מאמר חזקיהו בעת חלותו ומחליו, אמר דורי

נסע

הזרע או המקום כי אם הי' זה לא היה נראה אף זה המעט תירוש, אבל מזה המעט נתברר שמקומו ראוי לו והזרע ג"כ זרע אמת רק מניעות פריו הוא מסיבות מקריות והרכבות זרות ימנע מתת חילו, הרי המעט תירוש אשר באשכול יגיל הגפן כולו לבל ישחיתנו בעליו ונהפוך הוא כי יחשוב מחשבות לבטל הסיבות המקריות המונעים התירוש ושאר האשכולות, ככה בכרם ה' צבאות בית ישראל אשר לא נראה בו מחשבת ה' ועצתו להיות שמח במעשיו כמ"ש ויקו לעשות ענבים וגו' והם המעשים הטובים המשמחים אלקים וגו', וכמ"ש חז"ל ישמח ה' במעשיו שמח לא נאמר אלא ישמח כביכול מיום שברא הקב"ה את עולמו לא שמח בעולמו כי לא נתקיימה תכליתו בכלל, והנה אם לא הי' ניכר תכלית כוונתו כלל בשום איש מאנשי זאת האומה היה מהראוי להשחית האומה בכללה כנ"ל כי זה יעיד שהחסרון הוא בעצם הזרע וכנ"ל, אבל זה אי אפשר שלא ימצא בדור מהדורות מאנשי השם צדיקים העובדים ה' כפי כוונתו בבריאה והוא המעט יין הנמצא באשכול מהאשכולות, זה לאות שאין החסרון בעצם כי אם במקרה מהרכבת סורי הגפן נכרי' כנ"ל ולא די שלא ישחית כללותינו אבל יחשוב מחשבות להסיר המונעים המקריים כמ"ש רצונינו לעשות רצונך בעצם אבל מי מעכב שאור שבעיסה וכו', והעד ע"ז יחידי סגולה אשר בכל דור ודור ניכר בהם היין הטוב המשמח ועל ידיהם יחשוב מחשבות לבל ידח ממנו נדח ומעקור שורש פורה ראש ולענה המונע פריו הטוב אשר כון בו ית' שמו אחר כל ההשתדלות אשר פעל ועשה ממנו עד כה ואז הגפן תתן פריו פרי קודש הילולים המשמח אלקים ואנשים כנ"ל, וכעת יעשה למען המעט תירוש הנמצא באשכול והם עבדיו עושי רצונו לבל ישחית הכל וזהו גפן אומר, ירצה המתבונן מטבעו ותכונתו כנ"ל כאלה ישים אמרים בפינו טובים ונכוחים למען לבל נאבד תקותינו וזהו אמריו המתבוננים ממנו כי כאשר ימצא התירוש רק אף באשכול אחד מכל הגפן ואמר, הכוונה כאלו התירוש הנמצא באשכול אומר לבעל הגפן אל תשחיתהו והוא ע"ד מליצה, אף שפעולתו בכל הגפן הי' לריק עכ"ז ינחם במעט היין הנמצא באשכול שאין המניעה בעצם מה שאין מועיל תיקון ומוכרח להשחיתהו, כי אם המניעה במקרה מענין חיצוני יוכל להתקן ואדרבה יוסף אומץ ולהוסיף השתדלות וזהו אל תשחיתהו כי ברכה בו בעצם ויחשוב מחשבות להסיר המונעים מכללו, ככה אומר ה' אם לא נעשתה תקותי בכרמי בית ישראל ואיש יהודה את אשר קויתי בו בכללו, עכ"ז אעשה למען עבדי הם המה השרידים אשר ה' קורא בכל דור נתקיים בם כוונתו ית' בפרט והם דמיון התירוש הנמצא באשכול ולמענם אעשה לבלתי השחית הכל אף אם הכלל אינם כפי מחשבתי כי הם יעידו ג"כ על טבע הכלל שאין המניעה בעצמותם אבל הם זרע אמת ועצמותם ופנימיותם טוב כמ"ש רצונינו לעשות וכו' ומי מעכב סיבות חיצוניות והם שאור וכו', ואדרבה אחשוב מחשבות לבל ידח ממנו נדח וישוב טבע הפרט בכלל ואז ישובו לבצרון אסירי התקוה, וזה מה שרצינו לבאר:

תאנה אומרת: נוצר תאנה יאכל פריה:

אם הזמן הוא כלי חפץ לבוא על ידו ובאמצעותו לתכלית האדם ולשלימותו רצהו בוראו, מה מאוד יתאמץ האדם ויפקח עיניו על כל רגע מרגעיו לבל ח"ו יוציאוהו לבלי מועיל, ובפרט בימי בחורות ימיו המוכשרים לקנות כל מעלה, אם בעיונית או מדותיות יותר מכל ימי חייו תכנו הבורא החפץ ביקרו, וכל זה יתבונן המשכיל בשומו עין התבוננות על התאנה:

אמתת הקודם מבואר נגלה בשנבין מהות הזמן וגדרו, והוא, הזמן ענין מחשבי מספר מקיף פועל בנפעלים כענין הקו הוא משך מקומיי מקיף ומגביל תמונת הנדסיים ואין לו מציאות בפועל

עשיתו כפי מחשבתו אשר קוה ממנו ע"י השתדלותו עמנו מיום צאתנו ממצרים, צדיק הוא ה' אשר הביא עלינו כל אלו הענשים המעיקים והמציקים הגרומים בענין ואשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר וגו' וכמו שפי' רש"י המשל בזה, והיה צריך לייסר אותנו ביסורים הבאים מאתו ע"י דבר וחרב ורעב ושאר עונשים לשבר לבינו הזונה ולכלה קוצים מכרם ה' צבאות עד נשוב לשאת פרי טוב, אבל צעק מרה למה פרצת גדריה והכוונה על המשילו האומות הקדמונים עובדי כוכבים ומזלות הגרועים, בנו והוא מוש כדמיון פרצות גדר הכרם ואף הצדיקים העושים פרי טוב בנחת לפניו ית' דמיון הענבים הטובות ילקט ממנו מעט מעט, ועל שארית כללותינו יכרסמנה חזיר מיער והיא האומה אשר בלי דת ושם אשר החריבה בית מקדשינו המושלת בו, ותיו שדי ירענה, והוא כמ"ש דוד זכור ה' לבני אדום וגו' האומרים ערו ערו עד היסוד בה, ואמר עוד אלקים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת וכנה אשר נטעה ימינך, ירצה תן לה שארית לבל תהי' לכלה, והם השריגים והיונקות המתפשטים ממנה אשר כסו הרים צלה קצלת והחריבוה חזיר יער כנ"ל נא שמור וחוס על העיקר והמצבת אשר נטעת מתחילה לבל יאבד, ונמשך למה שפי' דברי ירמיהו עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו הסירו נטישותיה המתפשטים ממנה כי לא לה' המה אבל ישאיר העיקר, וכן אמר ישעי' כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם זרע קודש מצבת, כלומר ואם העלים והנטישות הנוספות יחרבו עיקר המצב הוא זרע קודש יתקיים על מכונו, לכן התפלל המשורר פה לפקוד גפן זאת עכ"פ המצבת ותסו וכנה ירצה תכוננה אשר נטעה ימינך ואם החרבת הזמורות הזרים והנטישות אשר גדלו אח"כ הלא גם המצבת הניעו ומיסוד אשר הוא עיקר תכלית השתדלותך כל הימים, ותכלית יכונה בשם ימין כמו שביארנו במקום אחר, ועל בן אמצת לך כלומר הענף אשר אמצת לכבודך והכוונה על שארית ישראל המתאמצים לעשות רצונך, אשר כוונת האויבים היה לבל יזכר שם ישראל עוד אשר היה שרופה באש כסוחה, וכפי' רש"י נכרתה משרשה מגערת פניך יאבדו ח"ו לגמרי תהי ידך להגין על איש ימינך והוא הצדיק אשר הוא תכלית פעולת ימינך כנ"ל ועל ידו תגן ג"כ על בן אדם אמצת לך וקם: ג"כ יחידי סגולה אף כי הם אינם במדריגה איש ימינך, ולא נסוג ממך והדרכה תוסף ידיך על כולנו לבער המונעים אותנו מלעשות פרי טוב, כי הרע אשר בנו לא מטבעינו הוא כי אם סורי הגפן נכרי' וכמאמר ישעי' זמורות זר וגו' והוא כינוי ליצר הרע אשר בקרבנו וביכלתך להסיר בדילנו ולצרף סיגינו עד שלא נסוג והכוונה זה התיקון שלא נהי' נסוגים עוד מעבודתיך הוא ממך וביכלתך לעשות כמ"ש ואשר הרעותי, ועי"ז תחיינו ובשמך נקרא ע"ד שאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי וגו' וחזר המשורר לסיים מעין פתיחתו ה"א צבאות השיבנו בתשובה במה שתעקר יצר הרע מלבינו ואז ממילא נהי' עושים רצונך והאר פניך אלינו כמ"ש דוד פניך האר בעבדך ואז נושע:

היוצא מזה הוא השלום דברינו הנלמד מענין טבע הגפן אם במדה הפרטיות כנ"ל ואם לבחינות ענין כללותינו אף אם עד כה לא עלה ביד הנוטע אותנו מחשבתו ותכליתו בכלל והיה מה שהי' מהריסות והחורבנות לפרטיותינו, מ"מ א"א לבל ימצא בנו מעט מזעיר בכל דור אשר בם ניכר פעולתו והשתדלותו ית' ובהם ינחם שלא הי' השתדלותו בבריאתינו לריק ויחשב מחשבות להשיב טבע הפרט בהכלל כולו ע"י הסרתו המונע העיקרי והוא היצר המרכיב זמורות זרים וסורי הגפן נכרים בכרם ה"צ, ועל כ"ז תעוררינו ענין הגפן למתבונן בענין האמת ועי"ז מורה הכתוב סמך מסדר פ' שירה לזה הנמלה, כי כאשר ימצא התירוש באשכול, והוא כמ"ש למעלה אם נטע גפן עם כל השתדלות ולא עשה פירות בכלל, הוא מב' סיבות עצמיות אם מפאת הגרעין הוא נפסד או המקום אינו ראוי בעצם והי' הדעת נוטה לעקר הגפן משרשו, להיות העדר עשות יין הוא מסיבה עצמית ולא יעשה יין כל ימי היותו נטוע ומה תועלת בהיותו נטוע במקום זה הלא טוב למשאות אותה משרשיה ולטעת במקום ההוא נטיעה אחרת יעשה פירות מחיר המקום לבעליו, אבל אם יראה באשכול אחד מאשכולותיו הרבים מעט יין אותו המעט יין הנראה בקצה האשכול מציל על הגפן בכללו לבל יעקור אותו ולא ישחיתנו אף שאין כדאי השתדלות ויגיעת בעל הגפן לזה המעט יין ולא זו היתה כוונת תכליתו, אולם זה המעט יין הוא לאות וסימן שהעדר יין מאשכולו' זה הגפן אינו חסרון מצד טבע עצמותו מפאת

לך לך וגו' והנה בא"י כשנטעו החל לעשות פרי, ככה עשה הבנים בניו עם חלקי אברהם במצות אותם כתניים על פרי טוב כגפן, אכן המקום בלתי ראוי בהיותם במצרים ממש כענבים אשר מגד טבע ענמם ראוים לעשות פרי המשמח אלקים ואנשים אפס המקום הוא בלתי ראוי לעבודה רק מדבר שממה לכן עשה כטבע הגנן יעקור הזמורה ממקום הבלתי ראוי וישתלנו במקום הראוי, וזהו שאמר גפן ממצרים תסיע כאומר עקרת הגפן ממצרים שלא הי' ראוי מגד המקום לשאת פרי כטבעו לכן תגרש גוים מארץ כנען ותטעה כי שם מקום עשות פרי טוב, וזהו פנית לפניה ותשרש שרשיה וגו' המשך ממש כענין עבודת הגפן לא לבד שצריך להיות הקרקע הראוי' לטבעו גם אם לא יעדר ולא יעבד לעקור שרשים הרעים והקוצים ג"כ לא יגלה, וזהו פנית לפניה הקוצים והמציקים ותשרש שרשיה השרשת שרשי' בארץ והמלא הארץ בהשרשים כענין נטיעה המוצלחת תשלח שרשים מתחת לארץ גידים אילך ואילך והוא אות הצלחת פריו, וכוונת המשל על אבדן הגוים עובדי כוכבים ומפניהם והריסת מצבותיהם והשחתת נמוסיהם לבל יהיו לקוץ מכאוב וצנינים יטעו ישראל אחרי הבליהם וישחיתו פרים על ידם, ואמר עוד אשר עשה התחבולות להשרישה בארץ התחילה לעשות בדים ותשלח פארות על הארץ עד כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל, כלומר הענפים היו גבוהים כארזים החזקים ויהי' אל לשון חוזק כמו אילי הארץ, תשלח קצירה והוא נופל על האשכולות מלאים פרי כשבלים העומדים לקצור, וכמו ועשה קציר כמו נטע, ואמר עוד ואל נהר יונקותיה מפליג בזה גדלות ישראל, ואחר כל אלו ההצלחות התאונן המשורר למה פרצת גדריה וארוה כל עוברי דרך יכרסמנה וגו', זכר ענין פריצות הגדר לבד ולא זכר שאר עניני מפסידי הכרם מה שזכר ישעיה במשל זאת האומה לכרם וכל התיקונים הראוים לכרם כמ"ש ויעזקהו ויסקלהו וגו' כנ"ל ויקו לעשות ענבים ויעש באושים, ואחר זכר המפסידים, ועתה אודיע נא אתכם את אשר אני עושה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדירו והיה למרמס לא יזמר ולא יעדר, ועל העבים אצוה וגו' זכר כמה סיבות מחריבי הכרם, ומדוע לא זכר פה ג"כ המשורר בתלונתו למה הסיר משוכתו וגו' רק תפס ענין פריצת הגדר לבד, ואחת התלונה אמר ג"כ ירמיה ואנכי נטעתיך שורק כולו זרע אמת כלומר מחשבתי עבור לנטוע אותך עם כל התיקונים והתחבולות להיותך זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה, וזה הכתוב כולל כל דברי ישעיהו הנ"ל, אמנם כוונת המשורר הוא כי על כל אלה המפסידים שזכר לעשות, בתה לא יזמר ולא יעדר, להניח עלות שמיר ושית ולא להמטיר עליו ע"ז איני קורא תגר כי כל זה אינו מורה חורבן כללי במוחלט עדיין, ואדרבה יתכן כל זה לפעמים לתועלת תקונו לשרש כח הרכבתו הנכרית כמו שאמר סורי הגפן נכרי' ויהיו אלה הסיבות לקיום הכרם אח"כ אמנם רק ע"ז צעק מכאב לב אסף המשורר למה פרצת גדריה על מאמר ישעי' פרץ גדירו כי זה מורה על חורבן החלטי מאיסה כללית כי בעל הכרם הפורץ גדר כרמו מורה שאין חפץ עוד להזכר שם כרם במקום זה כלל ולא יתכן פריצת הגדר לתיקון, כי אף הפירות המעט אשר הוא עושה כפי רצון ומחשבת הנוטע ענבים כנפש בעליו מחיר יגיעתו גם זה לא לו יהי' כי ע"י פריצת הגדר וארוה כל עוברי דרך, זאת לא זאת, יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי וגו' וזהו הפלגת המליצה לעגמת נפש יתירה כי מי שעמל ויגיע לדבר והשתדל בהשגתו ימים רבים כי יקרה בעיניו מאוד ואחר יפול ביד מי שלא עמל בו שלא יטיב יחרה לראשון עד מות בראותו יגיע כפיו ועמל זיעת אפו ביד איש כמוהו, ועכ"ז ינחם במעט באשר שאדם העומל לאדם כמוהו, אך מה יאמר לאדם אשר הדבר היותר יקר בעיניו העלה על ראש מחשבתו בלאות ועמל כל היום, ימשלו בו עתה חזירי יער וזה מהתכלית הרע והעוגב בנפש, וזה שהתלונן רק על זה שפרץ גדר כרמו למה פרצת גדריה, ועי"ז אף מעט פרי הטוב יקבצוהו כל עוברי דרך ולשות עמלך ועוד יותר כי כל עץ טוב לא יהי' עוד לתועלת בני אדם כלל כי אם יחרב ע"י יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי, כ"ז יסובב ע"י פריצת גדריה כי זה הוא חורבן מוחלט לכרם, וכמו שאמר שלמה על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים עד שיגיע לגדר חורבן החלטי שיהי' לבסוף גדר אבניו נהרסה ואין חורבן גדול מזה, והנמשל אמר על גלותינו. אם לא

כפי דבקותם בתורה יקבלו שמירה ומעלה אלקית
מחיר פרי מעשיהם וכשרונם תחת החוק הטבעי
הנלקח מהם, אומנם בעזבם את תורת ה' אז יהיו
גרועים ופחותים מכל אומה ולשון אשר אין להם
שמירה אלקות, יד הטבע יחזקם, וזה שא"כ ישראל
נקראו קרח מכאן ומכאן הטבע לא אבה השלימם
מאז היו לעם לה' וה' עתה אין אתם להעדר
פרי מעשיהם הטובים ויהיו ממש כדמיון הנ"ל עץ
הגפן בעצי היער:

אמר ירמיהו בעת כרם ה' צבאות עשה באושים,
העל אלה לא אפקוד נאום ה' ואם
בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי עלו בשרותיה
ושחתו וכלה אל תעשו הסירו נטישותיה כי לא
לה' המה, ירצה. העל אלה החטאים שחשב שם
תחילה איך יתכן שלא אפקוד בם איזה פורענות
אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי כלומר אם
נקמת נפש וכליה גמורה לא אעשה כדמיון מתנקם,
מ"מ לא ימלטו מפקידה לשחת נטישות הרשם
והבאושים, ושיעור הכתוב ראשיתו לא בתימה,
והשני לא תתנקם הוא ע"ד האמת: אם לא יתכן
לעשות עמהם כלה ע"ד הנקמה. מ"מ לא יצאו נקי
מפקידה על הפרטים והוא אמיתת פשט הכתוב,
והו שאמר עוד עלו בשרותיה ושחתו והם שורת
הכרם ועל כ"ז כלה לא תעשו כי אז יהי' ע"ד
הנקמה וזה לא יתכן כי אם הסירו נטישותיה כי
לא לה' המה העושים הבאושים, והוא ענין הפקידה
כנ"ל, וזהו שאמר למעלה ועל בית הכרם שאו
משאת וגו' כי כרם ה"צ בית ישראל כנ"ל, ואל
הדרוש הזה בעיני כוון המשורר (תהלים פ')
בהתפללו על הגלות אמר אלקי' השיבנו והאר
פניך ונושע גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה
פנית לפניה ותשרש שרשיה וגו' כסו הרים צלה
וענפיה ארזי אל וגו', למה פרצת גדריה וארוה
כל עוברי דרך יכרסמנה חזיר מיער וגו' עד סוף
המזמור, אמר כי מטבע פועל לחמול על מעשה
ידיו ויותר אם בא לו פעולתו ביגיעה רבה, וכל
אשר ירבה השתדלותו על דבר בהשגתו ככה תגדל
החמלה לבל יחבל מעשיו אף לא נתקיימה מחשבתו
בשלימות בכללו מ"מ המעט או החלק אשר נתקיים
בו מחשבת השתדלותו תיקר בעיניו מאוד לחשוב
מחשבות ג"כ על שאריתו יקוים מחשבתו בו, ואם
זה בפועל אדם ב"ו קצר ידים קל וחומר לפעולת

הבורא ית', והנה כביכול הכתיב לעצמו בהוצאות
האדם אל שלימותו עשיה והשתדלות מאוד יתר
מכל הברואים כמ"ש נעשה אדם וגו' וייצר אלקים
את האדם עפר וגו' ויפח באפיו נשמת וגו' ובפרט
בהוצאות אומה הישראלית בכללה לפועל שלימותה
מאברהם עד ירידתם ויציאתם ממצרים ע"י אותות
ומופתים גדולים ונוראים והביא אותם אל ארץ
חמדה היה השתדלות יותר מזה בפעולות האדם
כפי ספורי התורה והנביאים, ומתחייב כפי רבת
השתדלותו ית' בהוציא אותם אל הפועל ככה
הגדל חמלתו על פועל ידיו לבל יהיו לריק, וכמו
שאמר יהושע בהזכיר אותם ראשית יציאת האומה
אל היש עד השלמתם בפועל, אמר בעבר הנהר
ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם וגו' ואקח
את אביכם וגו' ואתן לו את יצחק וגו' הרי כל
פעולה ופעולה מתחילה ועד סוף מייחס הוא ית'
לעצמו ואין זר אתו וזה לעד אשר יקרנו בעיניו
נכבדנו כי חרד עבורינו את כל החרדה הזאת,
והוא ממש כדמיון איש לקח גרעין מגפן ויטעהו
לגדל ממנו גפן לטעת ממנו כרם כמה מהטורח
והיגיעה וההשתדלות ועמל יעלה בו עדי יהיה
לגפן אדרת, ככה דמה המשורר הקדוש ענין אלקינו
עמנו ויהי' אברהם הגרעין הראשון אשר נטע ה'
וממנו עד יציאת האומה השלימה אשר יצאו משרשו
ממצרים ויהיו לגפן אדרת, כמו שאמר הושע כענבים
במדבר מצאתי ישראל ירצה לעשות מגפן הזה כרם
גדול אבל לא היה במקום הראוי ואז אם יעשו
פרי יהי' פקועות מגפן שדי אשר הוא מות כמו
שמצינו אצל אלישע עם בני הנביאים ויצא ללקט
אורות וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקועות
ויצעקו מות בסיר וגו' כי בזה המין ר"ל הגפן,
המקום הראוי והעבודה הראויה לטבעו סיבת
שבח פריו, וזהו כענבים במדבר מצאתי ישראל כלומר
בעת מצאתים במדבר במקום אינה ראוי' לשלימות
המיוחד להם כמו המדבר אינו מיוחד לענבים ואף
שבאו לעשות פרי מצד טבעו ככה מצאתי ישראל
כתפיים על השלימות לעשות פרי תואר לו ית'
במעשים טובים וישרים כאברהם הנאמר בו ג"כ
ענין מציאה המורה על טוב כאלו הגלוי רק
להקב"ה לבד, לכן חשב מחשבות להוציא הטוב
הכחני' לפועל וכיון שהוציא את אברהם ממקום
השמם לטבעו והוא ארץ מולדתו ובית אביו כמ"ש

וטרח בעבור תקותו לטוב פריו ונכבה תוחלתו כנ"ל הורס ואינו מועיל, וזה פרץ גדרו וגו' והוא להפליג להם עונשו אף שעדיין לא עשה כן ועם כל זה הכעס לא אמר לעקור אותו לגמרי ולשרשו מארץ, כי אם ימנע ממנו סיבת המועילים כמו המסוכה והגדר ועניין המטר, והוא רומז עם כל הכעס שהי' לו ית' עמנו הבטיחנו שלא יעשה עמנו כלה כחטאינו והוא ממש דברינו בתחילה, ותכלית המקום מזה הכרם החרב ביאר המשורר הקדוש בשיר השירים כרם הי' לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנוטרים וגו' כרמי שלי לפני וגו' וכמו שיבוא, ויחזקאל דמה אותם במלאכות ה' ג"כ לעץ הגפן בזמן שאין עושין רצונו ש"מ ית' אמר בן אדם מה יהי' עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בעצי היער היוקח ממנו עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל כלי הנה לאש ניתן לאכלה וגו' לכן כה אמר ה"א כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את יושבי ירושלים, אמר כל עץ יהי' לו מעלה וחשיבות כפי פריו והגפן היא ראשונה במעלה לפי יוקר ומעלת יינה המעולה מכל המשקים, וכבר כתבנו לעיל הסיבה לחולשת עצו ורכות מזגו. ולפי חשיבותו לבני אדם, קפלה הטבע ידיה ומתת לו החזק והקיום כשאר עצי השדה אשר חומרם עב וקשה הואיל ואין להם פירות מחיר העבודה לא יהי' כדאי לבני אדם ייגעו בשמירתם כנ"ל, וזה טעם נכון לחקירת הבע"ק בפ' פנחס כל שהוא יותר שלם הצורה הוא חלש החומר נראה אמתתו בחפוש כל הנמצאים הטבעים והמלאכתיים ולא ביאר לנו הטעם בשכל למה תהי' כזאת ומדי מוצר בראשית אמנם לפי דרכינו בזה הדרוש הוא מתוייב אמתתו ומוכרח מפאת השכל הישר כנ"ל:

והנה שאל מה יהיה עץ הגפן מכל עץ כלומר העץ מצד עצמו זולת פריו במה נחשב הוא מכל עץ, ור"ל איך יתכן שיהי' זולת פריו, אומר כמו הזמורה אשר היה בעצי היער שאינו מוכשר לשאת פרי מצד המקום הבלתי ראוי לכך כנ"ל ומסובת העדר פירותיו לא יזמר ולא יעדר מבני אדם כי אין לו במה לשלם שכר עבודתו, והטבע ג"כ לא השלימתו הואיל והוא ממין המוכשר לשאת פרי במקום הנאות לו, אז העץ ההוא פחות ונשפל מכל הנדדין תועלת פריו אין לו ותועלת אילני סרק השלימם הטבע יהיו מוצלחים לכל מלאכה ג"כ אין לו, וזהו אמר היוקח ממנו עץ לעשות לכל מלאכה או יתד לתלות עליו כל כלי הנה נשאר קרח מכאן ומכאן, הנה לאש ניתן לאכלה אין לו תועלת שאר העצים אשר עיקרם לעשות מהם כלים למלאכה אמנם לזה אין לו תועלת אחר כי אם לשריפת אש, וזהו אף כי שני קצותיו וגו' מצד עלולו להפסד ע"כ המשל, וביאר הוא בענין הנמשל לכן כה אמר א"ה כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את יושבי ירושלים, והנה הבדל ישראל לבין האומות בימים ההם הוא ממש כעין הבדל הגפן מבין אילנות שבשדה, ובזה נבין מדוע לא היו יכולים ישראל לעמוד נגד אויביהם הנלחמים אתם בשאין עושים רש"מ, הלא לא יבצר מהם ג"כ עוז וגבורה למלחמה כמו שאר האומות בני אדם כמוהם, אבל הענין כי יעקב בחר לו יה בעבור מעשיו הטובים והישרים בעשות רצונו ית', לכן בכוונה היתה זאת מאת ה' לבל ישלימם הטבע כשאר האנשים אבל ישארו חלשים ורפה המזג ובעבור מעשיהם הטובים יהיו נשמרים מאתו ית' ע"ד ההשגחה מחיר פרי צדקתם יערב להבורא, ישמרם ויתנם עליון על כל גויי הארץ כערך הנחת וריח ניחוח יקבל מהם, וכדמיון הגפן אשר תושלם מחיר השלמתו ע"י עבודת בני אדם עם פריו הטוב, מה שאין ביד העובדי כוכבים ומזלות לשלם נחת רוח להבורא מחיר לפקוח עין שמירתו עליהם לכן נתנה הטבע להם החוזק והקיום כדמיון עצי היער וכנ"ל, וזהו ישראל שעמדו על ה"ס פסקה זוהמתם והוא כינוי לחוזק הגוף, ולזאת הסיבה נקראת התורה תושיה שמתשת כחו של אדם כי ע"י התורה דבקו בה' ומדאגה מבחירתם לבל ישובו מאחריו לרע להם נוטל מהם חזקם הטבעי אשר גדלו אתו כשאר בני נח בכדי שידעו ויבינו שאין להם בטבע סמיכה כלל כי אם ע"י התורה וקיומה יהיו נשמרים מאתו ית', ובהמרם מהנה יהי' נעזבים למקרה ופגעי הזמן ויהי' חייהם וקיומם עירבון לשמירת התורה, וזהו ישראל שעמדו על ה"ס היה סיבה להמנע מהם חזקם הטבעי, אבל עובדי כוכבים לא עמדו על ה"ס להשיג מעלות התורה ישמרו על ידה לכן נשארו בתקפם הטבעי וזהו לא פסקה זוהמתם לכן ימשך מהם הוסרם ותוקפם של ישראל הוא

כפי

אוהבי עשיר רבים ויש לו הארז בלבנון הנולד עני ובני אדם לא יעמלו בגדולו ואינם דואגים לשמירתו, יד הטבע תהי' עמו לשמרו מכל פגע כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו כי כל דרכיו משפט:

והנה מה שיחייבוהו השכל אם יעמול האדם לתקות דבר טוב והשתדל בזעת אפו לקרב הסיבות המביאות הטוב ההוא, ומנע הסיבות המרחקים אותו, ועכ"ז לא עלתה בידו תכליתו, ותקותו נשארה מעל, ובהתודע לו כי כחו כלה לריק, אשר בא אל תכלית מעשהו ואין שכר לפעולתו, הלא אז תעלה חמתו באפו להבל מעשה ידיו, וכפי רבות יגיעתו והשתדלותו ככה יגדל קצפו בראותו כי לא נעשתה עצתו, ותכליתו למפח נפש, ויתעורר לבלע ולהשחית פועל ידיו בלי השאיר שורש וענף לבל יזכר על ידו חרפתו, במה שפעל פעולתו ההבל ותוהו, דרך משל מי שהיה נוטע כרם הצריך יגיעה גדולה ועבודה רבה מאוד כנ"ל והשתדל לעזקו ולסקלו מאבן, לילה ויום יגרשו ויעסוק בסיבות המועלות לתכלית יין הטוב ורחק הסיבות המונעים תכליתו וחרד כל החרדה עבורו ימים כבירים, וכאשר בא העת והגיע המועד למשוך ביין את בשרו קוה אליו מתחילת נטיעתו והנה אין ענבים בגפן נכזבה תוחלתו ויקו לעשות ענבים ויעש באושים, ובראותו כי אחר כל העמל והטורח הגפן לא נשא פריו הלא אז יתקצף האיש במלאכתו למשאות אותה ומשרשיה לעקר ולשרש פועל ידיו בלי חמלה בחשבו כי עצמיות פעולתו היה לריק אם שלא בחן טבע הארץ ההיא הראוי' לגפן היין או הזרע לא הי' זרע אמת כי אם סורי הגפן נכריה לכן מה לו למלאות החלקה בכרם עקר ושמם בזה, טוב טוב לו להחריבו ולחרשו ולזרוע זרע אחר במקומו וקדמותו לא תשה, אמנם כ"ז הוא כאשר נכזבה תוחלתו מכל וכל בל חזה שמץ ממגמות תכליתו, יורה על חסרון עצם הפועל ההוא כנ"ל, אבל אם יראה מעט יין בקנה הזמורה אחת או אף באשכול אחת מעט ענבים כפי תקות הנוטע אז יהי' האשכול והזמורה ההיא מגלת על כל הכרם בכללו לבל ישחיתנו ולא יאבד אותו, ואף אם אינו כדי יגיעת הנוטע בעבור אשכול ענבים אחד רק בזה יתנחם כי אין החסרון בעצם הזרע ואף המקום טוב הוא הואיל ונמצא בו אשכול אחד טוב נושא פרי, אבל החסרון אשר האשכולות הוא במקרה ולזה יועיל לו התיקון, ולא זה שלא ישחית כל הכרם אבל עוד יוסף אומץ לחפש ולחקור המונעים המקרים ולבער הקוצים עדי ישוב כל הכרם כטבע האשכול הזה:

והנה המשכיל המתבונן ענין צמיחת זאת האומה מאברהם עד היתה לגוי בימי משה ואח"כ השגחתו ית' עליהם בבואם לארץ הנבחרת עד בימי הבית, הוא ממש כענין השגחת בעל הכרם על כרמו בעבור תקות טוב פריו המקוה ממנו והבל כמה מהטורח והעמל ולא יקוץ בו, ככה מעת בחר ה' ביעקב להיות לו לעם נחלה כביכול אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו כמה מהטורח וההשתדלות השתדל עמנו בהוציאו אותנו ממצרים בקוות ממנו העבודה אליו כמ"ש בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את אלקים על ההר הזה, ודמה אותם הנביא לענבים כמ"ש הושע כענבים במדבר מצאתי ישראל, וענין מציאה נופל בלה"ק על דבר לא שכיח בזה המקום, והנה ענבים לא שכיחי במדבר ואם ימצאון יגדל שם לא יתן טוב פריו בארץ לא נעבדה, אמנם המכיר עצם טבע הענבים ראויים לשאת פרי בארץ המוכן לטבעם מוציא אותם משם ונוטע אותו בארץ שמנה וראוי', והוא משל לישראל הראוים לשלימות התורה מצד טבעם ומגזע צדק זרע אמת יותר מכל בני נח אבל היו נמצאים בארץ אינה ראוי' לזה השלימות בארץ מצרים, והיו ממש במצרים כענין הענבים טובים בארץ מדבר וכנ"ל לכן לקחם והביאם לארץ המוכן לטבעם, וכענין זה המשל ביאר ישעיהו בפירוש בפרשת אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו, (פי' בשביל כרמו) כרם הי' לידידי בקרן בן שמן, לקח הנביא למשל מבחר המקומות הראוי לנטיעה כזאת, ויעזקהו ויסקלהו וגו', הכוונה בזה ההשתדלות הגדולה מה שאפשר לבעל הכרם להשתדל לכרמו יתן פריו טוב ועם כל זה לא עלתה מחשבתו ויקו לעשות ענבים ויעש באושים וגו' ועתה אודיע נא אתכם וגו' הסר משוכתו והי' לבער פרוץ גדרו והי' למרמס, וביאר הנמשל כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו ויקו וגו' הרי גם הנביא כלל ההנהגה בכללו ובפרטיו מאתו ית' אלינו לבעל הכרם עם כרמו עד ותקצר נפשו (כביכול) בעמל ישראל וצייר הנביא כאלו עשה מעשה הנוטע כרם

גפן אומר: כי כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו׃ כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל׃

בשנתבונן בזה הנמשל אשר לפנינו יובן ממנו היין הטוב המשמח אלקים ואנשים, באופן גדולו ודקות עצו, ורכות מזגו, ועלול לכל מקרה ופגע יתר מאד מכל עץ פרי והנוטע אותו צריך יגיעה רבה, והתחכמות יתירה ולהבחין טבע הקרקע הראוי לו ולסקלו מאבן ולשמרו מהקור והחום ולרגעים ישקנו לילה ויום ינצרנו, וזולת ההשתדלות וטורח גדול לא יתן פריו, אמנם לפי יוקר פריו ותועלת יינו המשמח חיים אשר הוא תקות הנוטע יסבול בעבורו העמל והטורח הרב להשיג מחירו היין הטוב ובו יתנחם מעצבון עמלו ויגיעתו שבעתים, ומזה נתבונן נפלאות אל אשר שם גבול בחקי הטבע עד פה תבוא ובכל צמח ופרי ואחר תמסרנו לפעולת אדם המקבל תועלת ממנו ישלים אותו בפועל כפיו, ואחר יאכל פרי עמלו, והענין מוגבל מדוד ושקול כשעור וערך התועלת וגבול ההנאה מהצמח והפרי לאדם, ככה תקפוץ הטבע ידיה ולא תוסיף את כחה ותניח לאדם לעבוד ולעמול בהשלמתו, ושלום שכרו כפועל מיד הטבע בעד השלמתו ההנאה והתועלת מהפרי והצמח ההוא, ונבאר זה כל פרי אשר הנאת האדם ותועלתו רבה, קפצה הטבע ידיה והניחה הדבר חסר ונשאר חלק גדול בלתי נשלם לפעולת אדם ייגע בו וישלימו בעבור תועלתו, והנאתו בגפן היין והלחם להכרחיות האדם בו, יקבל מיד הטבע חלק גדול בלתי נשלם ולא ירף האדם ידו עד ישלים האוכל למו פיהו, אמנם התאנה והרמון והזית ושאר פרי העץ אשר הנאת פרים מעטה מהגפן הרחיבה הטבע ידיה מעט יותר והשאירה חלק קטן מהשלמת פריו להקל ליד האדם הטורח והעמל, כפי מעוט תועלתו והנאתו, והתפוח והאפרסק החרוב והאגוז, יקבל האדם מהם הנאה מועטת ותועלתם פחות מהנ"ל, ואם תאסוף הטבע ידה בחצי המלאכה כגפן ותעמוס ההשלמה על האדם לא יאבה האדם לעבוד בכחו וחילו ושכר לא יהי' לו כערך עמלו, ויגיעו מפריו, הוסיפו הטבע בשלימותם והשאירה לאדם מעט יגיע רק כערך תועלת פריו, ומזה יובן הכח והחוק אשר לארזי הלבנון לא מעלו

לאדם כלל, מהעדר פרים, ואלו לא השלימם הטבע מי ישלים חסרונם כי האדם לא יעמול בו בחנם לכן ניכר בהם פעולת והשלמות הטבע יותר מאוד מכל עץ, הנה זאת חקרנוהו והוא בחינה אמיתית נכבדת מאוד תלמוד לאדם דעת כי הבורא ית' יסד עולמו שלא יאכל ויהנה האדם מטובו חנם נהמא דכסופא כי אדם לעמל יולד דאי לא לאי לא אכיל, ואם מיד נאמן בית הבורא ית' והוא הטבע אשר חננה ה' ויש לה כל עכ"ז לא תתן כחה בחנם כי אם לעובדים עבודתה תשלם שכרו כל איש כפי עמלו, ק"ו שלא לחמוד יגיע אדם חנם בארחות עקלקלות גניבה גזילה או לעמוס עצמו על שכם אחרים להתפרנס מהם אם יש לאל ידו לאכול יגיע כפיו והוא מתעצל טומן ידו, לאיש כזה לא נתן הבורא ית' חלב בשדי הטבע להניק אותו, ונח לו שלא נברא אחר שאוכל ואינו עושה, ונאמר יברכך ה' בכל אשר תעשה, ודרשו רז"ל יכל ישב בטל ת"ל בכל מעשה ידך אשר תעשה, והמעשה על שני פנים אם להיות עוזר אל הטבע כנ"ל או להיושבים לפני ה' והם ג"כ נקראים בונים כמרז"ל א"ת בניך אלא בוניך, ומי שאין בו לא זה ולא זה הוא מגיאות דבר לבטלה, וע"ז נאמר עבדא דנהים כריסא לא שוי', ודי בזה ההערה לזרז העצל אשר מאנו ידיו לעשות, גם זאת תלמוד הטבע לאדם דעת לבל יקפח שכר רעהו העובד אותו כפי ערך העבודה, כמו שהטבע תשלם לאיש ואיש כערך פעולתו ולא תעשוק שכר עובד האדמה, כמ"ש עובד אדמתו ישבע לחם, וכל זה יעיד על גודל יושרו של יוצר בראשית וכאלו כל עץ פרי ישוררו ע"י המשכיל המתבונן ויתנו צדקת מלך הכבוד שככה לו בעולמו וכל צמח וענף וקול עלה נדף יתרועעו אף ישירו עונים ואומרים למשכיל מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית, כי לא יקבל נזק וחסרון עץ הגפן אשר תניח הטבע בלתי נשלם לחולשתו ודקות עצו ורכות מזגו וצריך שמירה מב"א לזאת הטעינה הטבע עמו כיס מלא זהובים לשלם לאנשים שכר יגיעם למלאות חסרונו והוא ע"י טוב פריו, המתוק לחיך האדם, יקבלו מחיר עבודתם ממנו, לכן עובדיו ושומריו רבים ע"ד

אוהבי

והפית כולם ישמו למו בתת פרי תואר ישמחו אלקים ואדם, כמו שנוה במאמר תוצא הארץ, אמנם הסדר הזה אשר לעינינו נתחדש מסיבת חטאו, וכל אשר הנפגם יותר ע"י זה החטא, הכחות אשר בצמחים וב"ח נתייחסים לזה הדבר נפגמו כמוהו, והדברים אשר לא נפגמו הכחות אשר לעומתם נשארו על טבעם, ולבאר בפרט הצמחים לעומת האברים בייחס וערך אין זה בחק אנוש כערכי כי אם סוד ה' ליראיו, וכבר אמר בן סירא במופלא ממך בל תדרוש, אמנם הענין בדרך כלל כמו שביארנו הוא אמת נכון, ולזה מצאנו רוב אילני מאכל הנבחרים נמשלו ישראל להם, והוא כי האדם הי' כלול בכח מכל הנולדים ממנו, ולכן אח"כ בהתחלק כחותיו בתולדותיו הנולדים מכחותיו הפגומים נתרחקו מהשם למדותם הפחותות הבאים משורש פגום, כקין וחבריו, ונמשלים לאילני סרק המתייחסים לשורש אחד, והבאים משורש הטוב בלתי נפגם הנשאר בו כמו זרע שת, ולפי שהיו כלולים באתר פגום נזדככו ונצרפו עד אשר עמד אברהם ראש יחוסינו ונשתלה ממנו העם הנבחר כולו זרע אמת שורש הטוב אין פרץ ואין יוצאת לכן נמשלו לאילני מאכל גפן תאנה רמון תמר תפוח המתייחסים להם כי הם ג"כ משורש בלתי נפגם אשר מבחר פירותיהם לעד, ועובדי כוכבים נמשלו לאילני סרק אשר אמר עליהם הנביא כקוצים כסוחים באש יציתו, וכמו שאין להם תועלת אחר כי אם עומדים לקצץ ולאש נתנו לאכלה:

ובמדרש רבה סוף פרשה ה' ע"פ עץ עושה פרי אפילו אילני סרק עשו פירות וכו', כיון שנברא הברזל היו האילנות מרתתים אמר להם מה לכם מרתתים עץ אחד מכם אל יכנס בהם ואין אחד מכם נזוק ע"כ, ומה עמקו מליצתם כולל כל דברינו כי סיבת העצים הנקצצים ע"י כלי ברזל למלאכה או לשריפה הוא מחמת העדר תועלת יותר נכבד מהם להיות אין להם פירות, וסיבת מניעת פירותיהם אינו בטבע הבריאה כי שם נאמר בכולם עץ עושה פרי רק נתחדש מסיבת העץ שאכל אדם נשללו פירותיהם ושלטו בהם הברזל באמצעות האדם, וכמו שבפשט המשל לא יכנס הקתא בגרזן מעצמו כי אם באמצעות יד האדם והקתא הוא העץ עוזר לקצוץ עץ חבירו, ככה ג"כ עץ הדעת אשר העיר את חוה לאכול ממנו והסית אותה ביפיו ובחמדתו למראה הי' כדמיון הקתא אשר הי' סיבה רחוקה ע"י האדם שישלוט הברזל על העצים חבירו יען כי הי' סיבה קרובה למניעת פירותיהם והבן — ולעתיד אי"ה כאשר יתוקן כל מין האדם כמו שהיו כלולים באדם הראשון קודם חטאו ויתוקן מקום פגימות זה העץ בשאר אילנות המתייחסים לו אז יחזרו כל האילנות לתת פרי כבראשונה כמאמרו עץ עושה פרי, וכ"מ ועץ השדה יתן פריו ואמרז"ל אף אילני סרק יוציאו פירות, ויהי' כמ"ש הנביא יהי פיסת בר בארץ, כלומר ריבוי מזונות בארץ במה שירעש כלבנון פריו כלומר שיתרבה פירות מכל ארזי לבנון אשר היו משוללים עד כה פרים, והנה בא האזהרה בתורה לבלתי נדוח גרזן להשחית עץ מאכל, ואמר הטעם בשכל כי ממנו תאכל, והוא תועלת יותר מהכריתה לכן ואותו לא תכרות רק עץ שלא ימשך ממנו תועלת האכילה הוא אינו עומד אלא לכריתה אותו תשחית וכרת ובנית מצור כי הוא עומד להשחית ולהשחית אחרים ע"י בנין המצור והוא המרתתת תחת הגרזן ומערכה, ואי"ה לעתיד שיבוא ה' לשפוט הארץ ויתוקן עולם במלכות שדי ועץ השדה יתן פריו כנ"ל שאפילו אילני סרק יעשו פירות ויהיו כולם אילני מאכל בכלל לא תשחית את עצה לנדוח עליהם גרזן ואז ירננו כל עצי היער, וזהו אילנות שבשדה אומרים, כלומר מהתבוננות המשכיל השינוי ביניהם ובין אילני מאכל ויקשה לו כנ"ל ויתשוב כנ"ל שזה הסדר נתחדש ע"י חטא האדם כנ"ל ואי"ה בסור הסיבה יסור ג"כ המסובב ויתעורר על זה הכתוב, וכאלו ישימו אומרים בפינו אז ירננו כל עצי יער כי בא לשפוט הארץ כי לא יעלה עוד הכורת עליהם, וזה מה שראינו לבאר הראוי להתבונן מהנושא אשר לפנינו, וה' הטוב יכפר את שגיאתי:

כן, ומצינו לרז"ל ע"פ ועץ השדה יתן פריו, מלמד שאף אילני סרק יעשו פירות בעת ישראל ילכו בחוקות התורה, ואם היה בראשית הבריאה מציאות לאלו אילנות ושוללים הפירות כאשר לע"ע יקשה אך ישאו פירות לעתיד, הלא אין כל חדש תחת השמש, ומכל הנזכר לעיל מוכרח אשר שלילת הפירות מאילנות שבשדה אינה מהתחלת הבריאה אבל אז היה ניכר יכלתו ית' בכולם דכל אחד הוציא פירותיו כטבעו וכהוראת פשט הכתוב עץ עושה פרי אף אילני סרק הוציאו פירות, כלומר אף אילני סרק ושוללי הפירות כהיום היו אז מוציאות פירות, אמנם מה שהם עתה בלי פירות הסיבה לזה הוא ענין מחודש לע"ע כשאר ענינים המחודשים אחר חטא אדם הראשון מסיבת ארירת האדמה בעבור האדם כעדות התורה וקוץ ודרדר תצמיח לך והוא כינוי לאילנות בלי פירות העומדות לקיצוץ, וזהו וקוץ ודרדר אשר ע"ז יורה שם קוץ כלומר מסיבת חטאך ישללו הפירות מקצת אילנות ויהיו עומדים לקצילה וזהו וקוץ ודרדר, ומשמע דקודם החטא היו אלו המינים טוענים פרי ויהיו שמותיהם עתה שמות תוארים על שלילות הפרי מהם כנ"ל והבן — וראוי ע"ז בעת המקווה לתקן עולם מחטא אדם הראשון יתוקנו גם הם, ואז ועץ השדה יתן פריו וכמדרשו אף אילני סרק יוציאו פירותיהם הנשלל מהם וישובו כבראשונה וישתנה שמותם המתוארים עתה על שלילת פירותיהם כקוץ ודרדר וכדומה ויקראו בשמות כפי טבע פרים אשר היו למראה עיני אדם בעת קראם בשמות, ומה גם שחטאו היה ע"י פרי העץ אינו מהתימה שיהי' ניכר קלקולו בסוג האילנות יותר מבכל הנמצאים ואחר שהאדמה נתקללה ק"ו למין הצומח ובן בנו של ק"ו למין האילנות שיותר קרובים במין לדבר שקלקל בו, והוא ע"ד הכתוב ואת הבהמה תהרוגו, ואמרו טעם הדבר אם האדם חטא בהמה מה חטאה אלא התורה חסה על כבודו וכו' שלא תהא הבהמה עוברת בשוק ויאמרו ראו זו שנכשל פלוני ע"י והוא טעם נכון לקלקול מיני הצומחים והאילנות בסיבת חטא האדם וכל הקרוב הקרוב יותר למין שקילקל נתקלקל יותר ונתעבר צורתו שלא יוכרו והוא כעין הריגה, וכמה יורה על אמיתת דברינו אמרם ז"ל עץ הדעת לא גלה הקב"ה אותו לשום אדם ולא עתיד לגלותו והוא מטעם הנ"ל, ועיין במורה נבוכים פ' שלשים מח"ש מזה והבן:

והנה כי כן אשר קלקול מין הצומח ושלילות פירות, וממקצת אילנות הוא ענין מחודש מחטא אדם הראשון, נשאר עוד ספק מדוע חלה הקלקול והוא מניעות הפרי מקצת אילנות ומקצתם נשארו בשלימותם לא ימושו מעשות פרי כאז כן עתה, אמנם הנכון בזה הוא כמ"ש בשיר המדבר מענין כחות הב"ח הכלולים באדם, ככה כח הצומח שבאדם כולל כחות כל פרטים הנכללים מסוג הצומח, ולכן בעת הי' האדם ישר היו כל האילנות והצמחים אשר הוא כלול מכחותיהם עושים פירות שיזון מהם האדם כאשר הי' כחו לאלוה ויחליף כחו לעבודת בוראו באכלו מפרים וזהו שלימותו ועי"ז נתוספה דשנם וטובם וטעמם, אמנם כאשר חטא באכלו מהעץ אשר לא צוה נתקלל עם כל הנמצאים העולים ויורדים בעלותו וברדתו, וק"ו למין הצומח נארר ע"י, והנה כל נמצא הקרוב ומתייחס לטבע חטאו יותר, נתקלקל יותר, גם העץ המתייחס יותר לטבע העץ אשר אכל ממנו ניטל פריו לגמרי והוא עתה מאילני סרק וכל אילן שהוא רחוק מעט יותר מטבע החטא לטבע העץ הנ"ל לא חלה בו הקללה כ"כ שיהיו נעדר פירותיו לגמרי אבל הוא עושה פירות בלתי משובחים, והאילנות הבלתי מתייחסים כלל לטבע חטאו נשארו בשלימותם ותשובות פרים כמאז, רק ירדו ממעלתם בערך כל הנמצאים אשר ירדו לרגלי האדם בכמות ואיכות וטבע עצמותם לא נשתנו, ויתכן כי זה סיבת עילוי קצת פירות מין זה האילן על משנהו ויתרון קצתם על קצתם, והוא ע"ד מאמחז"ל לענין קללת מים המאררים למה הקדים ירך לבטן לפי שהוא נהנה מן העבירה תחילה וכו', ככה הכחות והאברים אשר באדם שנהנו מאכילת העץ בראשונה היו הצמחים והאילנות אשר לעומת אלו הכחות והאברים נקלקל ראשונה ונשתנה עצמותם כאשר נשרו אבריו כמרז"ל ע"פ משנה פניו ותשלחהו, ועד"ז נעשה סדר חדש בכל הנמצאים אחר חטא האדם ובפרט בענין מין עצי השדה, ואנחנו לא נדע מסדר הקודם כי אם זה אשר לפנינו הוא סדר שנתחדש, זולת הבא בתורה בסיפור מעשה בראשית, ובזה הותר הספק הנ"ל כי מגד שלימותו ית' וטובו כל שיח השדה ועצי היער תאנה וגפן

ותפוח

ע"י לכל העולם הוא לאות ולמופת על מתנת הגשם שהיא בנדבה ומועיל תפלתינו לו ית' שלא ימנע נדבתו ממנו, אם מה שרצינו לבאר מענין הגשמים והטלים בעזרת ה"י. פרק שני ואלו הפרקים, וה' יהי' בעזרי ללכת בדרך ישר לא אכשל בפרקים הבאים לפנינו בעזרת השם.

סליק פרק שני:

בעזר מציל עני:

פרק שלישי.

אילנות שבשדה אומרים: אז ירננו כל עצי יער לפני ה' כי בא לשפוט הארץ:

יפלא בעיני כל משכיל ומתבונן בסוג הנמצא במין האילנות הנחלקים לב' מינים עלי השדה הנושאים כל פרי התאוה לעינים טוב למאכל ונחמד למראה, גם אילנות גבהי קומה אזרחי רענן פרי כל יעשון והם ארזי לבנון אשר נטע ה' שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה, תרזה ואלון תדהר ותאשור, ולמה יגרעו גם המה מאת פרים בעתו כתמר ותפוח גפן תאנה ורמון, הקנה קנהו יד הטבע להעניק גם להם מדשנו וטובו, כידו הגדולה והרחבה מיד ה' עליו השפע, על כל עץ מאכל אשר אתנו כהיום, אשר נשארו ברוקים נראים כאלה כל המון עצי היער משוללים התכלית המיוחד להם בראשית הבריאה, אשר נאמר שם בלימוד עץ פרי עושה פרי למינו, ובעשי' נאמר ותוצא הארץ דשא ועץ עושה פרי אשר זרעו בו וגו', ולפי מדרשי רז"ל כי שנתה הארץ הוא כי הכוונה היה שיהי' טעם העץ והפרי שוה, והיא לא עשתה כן, ומדוע העליון עיניהם ומרבית עלי היער השוממים בלי פרי כלל ובלי ספק גם הם מילדי הארץ הם אשר הוציאם במאמר תוציא הארץ כי לא יתכן שנולדו אח"כ, והא כתיב אין כל חדש וא"כ היה לרז"ל לומר זה השינוי כי הוא יתר גדול מאוד במה שנשתנו להוציא עץ עושה פרי והיא הוציא' עלי היער אילני סרק אשר לעינינו בלי פרי כלל, ומלשון הכתוב משמע שעשתה כן שהוציאה עץ עושה פרי ומאין מצאנו כאן הוגם אילני סרק אשר לא מועילו לתכלית אחר, כי אם יעלה הכורת עליהם ולאש ניתן לאכלה, והוא ספק עצום מאוד וירא' חסרון ח"ו בחק שלימותו ית' להשלים גם אותם בהשלמות הפרי ככל אילני מאכל, ואיך אין להם מציאות בסיפור בריאות הנמצא כנ"ל:

ובמדרש ע"פ עץ עושה פרי מלמד שאף אילני סרק עושין פירות, הרי מבואר כדברינו אשר משמעות הכתוב בבריאו' האילנות שלא יהיה אילני סרק כלל באומרו עץ עושה פרי וגאוה ויסי

כן

הדמיון, והטוב אשר יצדק עליו שם טוב בעצם הוא טוב עוה"ב המוסכם לכל בעל שכל ובעל דת, וידוע כי טוב עוה"ז בלי הגבלה ושיעור יפסיד הטוב האמיתי לגמרי, ומבלי נגוע בקצה טוב מדומה בעה"ז כלל מונע הגעת טוב אמיתי, ולעמוד על השיעור וההגבלה בענינים כאלו אין זה בחק האדם כי אם לבורא אלו ב' מיני הטובות והוא ית' שמו אשר נתן תורה חוקים ומשפטים יגבילו בענין הטוב המדומה שנשתמש במה שתקרב אותנו אל הטוב האמיתי ונתרחק ממפסידיו, ומי אשר יקרה בעיניו הטוב האמיתי יכניס עצמו בהגבלה התוריות התיחד ארץ מהארצות העותרות ביחוד אל זה הטוב וזה הוא העם הנבחר בארץ הנבחרת, ומי אשר לא הכניס נפשו באותה ההגבלה בחר בטוב המדומה תחת טוב האמיתי והוא משומר לבל יכלה ממנו טובו באות נפשו ואין עול למנוע קצת טוב מדומה לאשר בחרו בטוב האמיתי בהמרה מההגבלה הניתן להם, והנה עם תורתו בקרבם והיא המישרת אותנו לתכלית טוב האמיתי בעוה"ב והנזר ממנה תצעידהו לתכלית אופל חושך וצלמות, וב' התכליות ההפכים האלה לא יוכרו ולא יודעו להולכים בדרכים המוליכים להם כי אם בבואם אל מפתן התכלית לא קודם זמן לא מועיל השבת אחור ותקון המעוות, לזה בחסדו ית' לאנשי בריתו הגיד ציונים בדרך המסוכן ועלול להטעאה, הזה בענין הטוב המדומה המוכרח להולך בדרך השלימות והם הדמיון לו הטוב המדומה לעת הצטרכותו תמידים בהדרך זה לו לאות כי הולך דרך השלימות האמיתי ביושר לא יכשל, אמנם אם נוטה מעט מדרך הישרה ירגיש מיד מענין חסרון הזדמנות טוב המדומה ידע כי לא נכון דרכו לפניו, ומשם לדרך הישרה פעמיו בשובו אחור מדרכו אשר דרך בה לא מסובת חסרון טוב מדומה כי אם מסיבת הודעו שהולך בדרך לא טוב, וזהו ענין שכר זמני אשר להולך בדרך השכר והשלימות הנצחי, ועונש זמני להולך בדרך העונש ואבדון נצחי כי הם רק סימנים וציונים להגיד לאדם דרכו בעוד בידו לשובו ולא יאריך ברעתו, וזה לכלל שם, ההשגחה בארץ הנבחרה באופן למטר השמים תשתה מים וכנ"ל יהי' המטר אות ומופת להגיד להם דרכם אל הטוב האמיתי ואלקים חשבה לטובה ליעקב חבל נחלתו להטיבם על זה האופן כאב המייסר את בנו ומנהיגו לימינו לא יכשל באבני נגף אשר בדרך הילדות, וכשרואה בו דבר לא טוב לא יאחר מליסרו ולהשיבו אל דרך טובה, וזה שאמר משה רבינו ע"ה כי כאשר ייסר איש את בנו ה"א מיסרך פה בעוה"ז בכדי להיישירך הדרך השלימות והטוב האמיתי וכנ"ל:

על כל זה תעוררנו ענין הגשמים למתבונן בם אשר הם חיי גויתנו ונפשותינו וצריכים אנו לפחד מהדר גאון ה' לבל ימנעם ממנו, ואם כבר סיבבו חטאתינו ועצר השמים ומנע ממנו רביבים ומלקוש לא הי', נשוב אליו בכל לבינו ונתקרב אל רצונו ונתחנן אליו בעד נפשינו יתן לנו המורה לצדקה ויברך את ארצינו כבראשונה הנלאית ומשתוקקת לפתיחת אוצרו הטוב וכנ"ל, וזה שסמך המסדר פ' שירה לזה הנמנה זה הכתוב להורות כל דברינו אלה בזה הדרוש במעט אמרים וזהו, גשמים אומרים, כאלו ישימו אמרים בפה מתבונן בם גשם נדבות תניף אלקים, אמר כי כל הענינים הבאים לנו מהטבע לא יתואר עליהם שם נדבה לכל איש ואיש פרטי, כי אם כללות הבריאה בראשיתה היתה ע"ד נדבה וחסד מהבורא ית' מ"מ עתה אחר אשר כבר סידר הטבע ע"י צבא השמים ענין הזמן שמש וירח קור וחום קיץ וחורף לא יתכן לומר עליהם שהם כנדבה בעת יהנה מהם כל איש ואיש הואיל כי לא יתכן לייחס להם שינוי לדברים אשר הם מופקדים עליהם מהבורא ית' כמ"ש לא ישנו את תפקידם והם מוכרחים ואין בידם טובה וזה היפך הנדבה, רק הגשם לבד לא נמסר ביד הטבע מפתחו כנ"ל ונשאר בידו של הקב"ה לפי מעשינו ברצותו גושם וברצותו עוצר וזהו תואר הנדבה אשר ביכלתו להמנע מהתנדב, וזהו גשם נדבות כלומר יתכן לתארו בתואר נדבה לפי שתניף אלקים וכמ"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב לתת מטר ארצך והינו ביד שלית לבחורינו, והמופת ע"ז אשר א"י מובדלת בזה מכל הארצות והיא הנהוגה בקבלת המטר ומשולחן גבוה קא זכי ולא גלינו בענין אחר טבעי ישתנה א"י מכל העולם והרבה תשוקתי' למטר מאשר המדינות בכדי שיתנה לעצרכה כפלג מלא מים ומתמלאתם דגנם כולם ותכונן ע"י הגשם כי כן תכינה כנ"ל וזהו נחלתך ונלאה למטר אתה כוננת בראשית הבריאה ולא היה נלאה ומשתוקקת בכדי להשפיע

ע"י

תורה כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא וגו' אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק, והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים, ארץ אשר ה"א דורש אותה וגו', והי' אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו', ונתתי מטר ארצכם וגו', ביאר בפירוש ענין דרושינו אמר הארץ אשר אתה בא שמה לא כארץ מצרים שהיא ניזונית ע"י גשמים כ"א ע"י עליית הטבע והוא הנילוס וכח אדם להשקותה ברגליו וזהו אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך ויספיק לה יען כי היא ארץ מישור ואינה צריכה למוגה ברביבים ולנחת גדודיה כנ"ל, אבל הארץ אשר אתם וגו' ארץ הרים ובקעות ולזה לא יספיק לה השקאת מים ברגליך כי להכינה ולישר הרכסים והגדודים צריכה דווקא למטר היורד משמים המשקה ומרוה ומזבל ומעדן וממסיך כנ"ל, וזהו למטר השמים וגו', וכל זה הוא בשביל שהיא תלוי' במעשיכם והוא ית' רוצה לנסות אתכם אם תלכו בחוקותיו לזה שם בטבע הארץ בתחלת הבריאה על זה האופן בכדי שיהי' תמיד עיניכם נשואות השמימה כמו שעשה עם המן במדבר שלא ירד על שנה או חודש כי אם דבר יום ביומו למען אנסנו וגו', וסגר מהם כל סיבה טבעית ישיגו מחיתם ממנו בכדי שיהיו מוכרחים לחסות תמיד תחת כנפיו ית' בקיום רצון התורה והמצוה לחיות בהם בעוה"ז ולטוב להם כל הימים בעוה"ב, וזהו שאמר עוד דעו כי היא ארץ אשר ה"א דורש אותה תמיד עיני ה"א בה וגו', לא כן השגחתו בשאר ארצות היא השקפה כלליות מר"ה לר"ה במין שהעולם נידון כמ"ש למעלה, וכמ"ש דוד אשרי הגוי אשר ה' אלהיו העם בחר לנחלה לו, ואמר משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם, ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ, היוצר יחד לבם וגו', ויש להבין מהו ענין הביט והשגיח וחילופי המקומות משמים וממכון שבתו, והתחלה אמר כל בני אדם ואחר אמר כל יושבי ארץ, אמנם הוא הדבר אשר דברנו, והנה שמים הונח על הנהגתו בטבעית שאינו מבחין לפעולות האדם אם טוב אם רע והוא בבחינת עליית לביאורינו כנ"ל, וממכון שבתו הונח על הנהגתו המיוחדת לעם קרובו ומשתנה כפי מעשיהם ולזאת ההנהגה היתה תכלית כוונתו ורצונו ית' בבריאה להקרא אלהי עולם כונן למשפט כסאו ומתוארת כסא שלם כמ"ש במ"א, וידוע כי הבטה הוא בדרך כלל בלי התבוננות, והשגחה הונח על עיון והסתכלות פרטי בהתבוננות גמור, וזהו ביאור הענין ה' משמים ירצה מהנהגתו הטבעית המסודרת מנצח השמים וכסיליהם הביט ה' ראה את כל בני אדם אמר ע"ד ההבטה בדרך כלל כמ"ש כל בני האדם לדונם כפי מעשיהם בדרך כלל וכולל כל מין האנושי כפי שהם כולם בני אדם הראשון, אמנם ממכון שבתו והוא הנהגתו המיוחדת אשר בה ועי"ז תתיישב כסאו בהיות ע"י עם קרובו השגיח בפרטיות אל כל יושבי הארץ לבד והכוונה על א"י אשר היא מתוארת בכתוב סתם ארץ, היוצר יחד לבם ומבין אל כל מעשיהם בפרט, וזה שאמר כאן ארץ אשר ה"א, ירצה הואיל כי הוא ביחוד אלהיך ע"ד אשרי העם שה' אלהיו העם בחר וגו', לזה דורש אותה תמיד עיני ה"א בה ביחוד להשגיח על הדרים בה מראשית השנה עד אחרית שנה לתקן עניני מזון הארץ כפי מעשי יושבי', וזהו שאמר עוד והי' אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו', השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם וגו' וחרה אף וגו' ועצר את השמים ולא יהי' מטר וגו', הזהירנו בפירוש כי סגר מזונותינו בידו ואין פותח זולתו בכדי שנהי' תמיד קרובים לרצונו ורחוקים מקצפו ולא נתייאש מהעונש ירדוף אותו מיד בעברינו מצותיו נרגיש המנע מזונותי' מיד לבד העונש הכרוך בעקבי עושי רשעה בעוה"ב לחרפות ולדראון עולם, וכי ישאלך בנך מדוע עשה ה' ככה לארץ הזאת ולהעם היושב עליה שיהיו מזונותיהם תלוים מנגד במדה ובמשקל בדקדוק כפי חקור מעשיהם ויבצר מהם כל סיבה טבעית אשר חלק ה' לכל העמים ולכל הארצות הניזונים ושבעים לחם בלי מבחן פרטי פעולותיהם יהיו טובים או רעים ויהיו הם חוטאים ונשכרים כל טוב הארץ בידם, ואנחנו רק אל השמים עינינו כעיני עבדים אל יד אדוניהם ונבט לארץ ונפשינו ברעב תתמוגג, הזה חסדינו מחלקים קרובים אלינו כה' אלקינו לעם נבחר בארץ נבחרת:

אמנם היתר זה הספק יקל עלינו מאוד כשנפקח עינינו על הבדל טוב מדומה לטוב אמיתי, והוא כי כל טוב עוה"ז הוא רק לשעה קלה כפי

אשר עליו השבולת עם הבר גדולה מאוד כמה פעמים מחלק הבר כידוע, אבל בשנה מבורכת היא בהיפך כמ"ש ז"ל ביואל אשר מקום הבר הי' גדול יותר מהקנה, וזהו שמפליג כאן ועמקים יעטפו בר כלומר שאין הקנה והקש ניכר לעומת הבר, ואמר יעטפו הוא ג"כ ענין נכבד מאוד כי במקום הרים אף אם יהי' הבר לרוב מ"מ יתראו כמפוזרים השבלים ע"י שפוע וגבנוני ההר ויראו השבלים והבר לבוש להר, אבל בעמקים יראה להיפך צפופים ומרובים כ"כ עד שהמקום לעומת הבר כלבוש להנלבש אשר הוא בלי ספק יותר קטן ודק מהנלבש, ככה העמקים יעטפו את הבר כבגד יעטיף האדם והבן, כי היא כוונה עמוקה ונכבדת לפי עומק פשוטו של מקרא, ועי"ז יתרועעו אף ישירו השבלים המתנועעים ומקישים זה על זה ע"י הרוח המנשבן נראים כמשוררים, ויתכן כי בני אדם יתחברו יחד במסיבה מרעים וישירו שירי שמחה על טובת השנה, ויהי' פי' יתרועעו לשון חבור ורעות, גם השבלים משמיעים קול ע"י התחברם זה עם זה ותרוויהו איתנהו, והם שממשיך אחריו במזמור הריעו לה' כל הארץ, וכדברי המדרש שהבאנו לעיל משאלת העכו"ם אנו יש לנו מועדים וכו' עי"ש הריעו לה' כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא הריעו לה' כל הארץ כי ע"י יהי' מבטח כל קצוי ארץ והוא נאות לכוונתינו כנ"ל, וזהו ג"כ כוונת הכתוב הנ"ל הנותן מטר ע"פ ארץ ושולח מים וגו', ודקדקנו שאמר אצל ארץ מטר ואצל חוצות מים, אמנם לפי מ"ש בשם חז"ל פה אמר הנותן ושם אמר השולח ותרצו כנ"ל א"י שותה ע"י עצמו ושאר העולם ע"י שליח, ניחא ג"כ מה שדקדקנו משינוי מטר ומים והוא יצייר איך המטר היורד בחוץ לארץ בערך אליה הוא כמו מים היורד ממקום המטר בעצם למקום שלא הי' מטר כלל אף כי גם הוא כולה משקה ע"י המים הנגרים אלי' במורד, עכ"ז הטפה היורדת משמים ארץ למקום המטר תמוגג הארץ ותרביע הארץ שתורה כאן בבטן הארץ וכמאמר חז"ל כזכר הרובע וכו', מה שאין כן המים היורדים לה ממקום אחר אם כי תשקה שטח הארץ אבל לא ירד בבטנה להשכיבה ולהרבילה וכמרז"ל מטר משקה מרוה מזבל ומעדן ומשמין, אבל מים כנ"ל אינה אלא משקה בלבד ומביא ראי' מפ' תלמיה רוה נחת וגו' ברביבים

וגו', וזהו הנותן הכוונה אחר שהוא מיד הנותן אלי' בעצם לא ע"י אמצעי יש לה מסגולות המטר כנ"ל, אבל בחוץ לארץ הוא ע"י שליח אינם בערך המטר כפי סגולותי' כי אם בערך המים המוגרים ממקום הממטר המשקה לבד, וזהו ושולח מים על פני חוצות הואיל שהוא ע"י שליח אין המטר אלי' אלא כערך המים בלבד:

וכל זה יורה כוונת דברינו בתחלה איך אנחנו צריכים להשתדל בשמירת מצותיו ית' ולהמשך לרצונו באמת ובתמים אשר בידו מחיותינו בלי אמצעי על פני האדמה ולא עשנו כעובדי אלילים אשר פרנסתם ומחיתם נמסר ביד שריהם כנ"ל, והוא כוונת ענין נמסר לשליח כפי ביאורינו למעלה זולת ענין הגשמים אשר עמדנו עליו אין ביכולת לנבא השמים וכסיליהם עליו כ"א מידו ית' כולם ישברון ועיני כל יושבי תבל ושוכני ארץ נשואות אליו ית' ובם ידין עמים וכפי מעשיהם ישתנה דינם לענין מחיתם ע"י הגשמים, ובפרט גשמי א"י אשר ה' דורש אותם תמיד לפי מעשה העם היושב עליה בכל יום ויום מראשית וגו', לפי שהיא בעצם וראשונה בקבול המטר כנ"ל, וכמ"ש ע"ז הפסוק עתים לטובה עתים לרעה עתים לטובה כיצד הרי שהיו ישראל רשעים בר"ה ופסקו להם מעט גשמים לסוף חזרו בהם להוסיף להם א"א שכבר נגזרה גזירה אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ הצריכה להם, עתים לרעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים בר"ה ופסקו להם גשמים מרובים וכו' לפחות א"א אלא הקב"ה מורידן שלא בזמנם על הארץ שאינה צריכה להם, הרי מבואר איך גשמי א"י משתנים לפי מעשיהם ואם לא יתכן להשתנות כמותם הנגזר בתחלת השנה מ"מ ישתנה כפי הזמן והמקום להרע או להיטב כפי השתנות מעשיהם, וכל זה מצינו באר להם משה רבינו ע"ה כי חיותם ופרנסתם הוא מידו של הקב"ה ממש היורד להם כפי מעשיהם אם טוב ואם רע הכל לרצונו ית' ולא ע"י שליח כנ"ל, והנה אם נמסר דבר לשליח עושה שליחותו ואינו מבחין אם מי שנשלח לו הוא טוב בעיני המשלח או לא בין כך ובין כך השליח עושה שליחותו ואין עוד הדבר ביד המשלח, אמנם ענין הגשמים אשר הוא חיותם של בני אדם הם בידו של הקב"ה ממש כמ"ש פותח א"י, וישתנה בכל רגע כהשתנות מעשינו, וזהו מאמר משה במשנה

תורה

וע"י מה שהיא תצטרך כ"כ מטר הוא ע"י שהיא תלולה בהרים וגבעות, וזה שביאר הסיבה במה פקד הארץ לבעלת תשוקה הואיל ותצטרך לרוות תלמיה ולהשפיל ע"י הגשם רב תלולים הגבוהים ולמוגג אותם ע"י רביבים ואז יבורך למחה, וזהו תלמיה רוה נחת גדודיה, כלומר ישפיל כמו ותנחת עלי ידיך, גדודי' פי' תלולי עפר קרא אותם פה גדודי', ובלשון חכמים מזה הרבה גידוד חומה בעירובין, דאית לי' גדודים ובלי ספק הוא נגזר מלה"ק אשר במקרא כי הם היו יותר קרובים אל הלשון ומקורו הוא פה כי לא יתכן לפרש כאן גדודים אנשים כפי ענין הכתוב, וכמו שמצינו שורש רכב בהיפך עיקר הנחה על תלולי עפר הבולטים וגרים ושאר מקומות והושאל ג"כ פעם אחת במקרא על קבוץ אנשים כמ"ש מרוכסי איש להשוות אשר ביניהם, ככה יהי' שורש גדוד עיקר הנחתו על קבוצי אנשים כפי רוב שימושי הכתוב ומזאת ההוראה ופה הושאל זה השם על תלולי עפר הנקבצים במקום אחד, וזהו תלמיה רוה נחת גדודי' אם לא יתכן כ"א ע"י הרביבים תמוגגנה אלו התלמים והגדודים ואז למחה תברך,

א. ועי"ז עטרת שנת טובתיך ומעגליך ירעפו דשן, כלומר עטרת שנת טובתיך עד אף מעגליך וגו', דמה א"י אשר היא כולה משקה בעלם מידו ית' לעיקר השדה ושאר הרצות השותים אח"כ מתמליתה להמעגלים ממנה, כי מדרך שדה דשינה ממולאת עד אשר המעגלים והמסילות אשר סביבות התבואה העשוי למדרך כף רגל סמוך לגדר ולפעמים ע"י זריעת השדה יתפזרו גרעיני הזרע במקרה ג"כ על המעגלים ההם ויצמחו וירבו בבר אף הם זהו לאות על עיטור השנה בתבואתה, וזהו עטרת וגו' שיהי' השנה מעוטרת ומבורך מדשא אפילו המעגלים הנזרעים במקרה ירעפו דשן ויצמחו פרי תבואה, וכוונת המשורר כשיהי' שנה טובה ומעוטרת לא די בא"י אשר כוונתו להטיב אותה בעצם ובה ניכר שנת טובתיך עד שגם בחוץ לארץ המתיארים בערכה למעגלים שאינם שותים כי אם במקרה מתמליתה גם הם ירעפון דשן, ופי' כוונתו מהענין המעגלים ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגורנה הנהרים לריבוי מים יגילו על ידם שהיא פלג אלהים מלא מים וכאמור לעיל, ואמר עוד כי ימשך מזה לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר, ויתכן לפרש כרים הוא מישור השדה כמו ככר הירדן, או כך נרחב לדעת קצת המפרשים והוא (בל"א מיזען) והיא מליצה נכבדת מאוד אשר בשנה מבורכת יתרבו עשבו' הכרים ובאחו יגדל מאוד כאשר יעזבו עליהם הצאן לרעות התיר והדשא יעמידו הצאן כפולים כל אחד במקומו ולא יזיזו ממנו כל היום לרוב הדשא אשר במקום עומדם וידמה לרואה אותם עומדים מרחוק בלי תנועה כהלבוש אל הנלבש, וזה מליצת הפלגת הדשא, מה שאין כן כשהדשא אינו כ"כ בריבוי יתנועעו הצאן וילכו הנה והנה לבקש מרעה ולא יתראו כמו הלבוש, וזהו לבשו כרים הצאן כלומר הכרים הם המישורים יתלבשו מהצאן כנ"ל, ועמקים יעטפו בר הוא ג"כ ע"ד מליצת השיר להפלגת רוב תבואה וכמשרז"ל שהי' בימי יואל קנה זרת ושבולת עם הבר זרתים, והנה כפי נוהג העולם הי' נ"ל עמקים יעטפו קנים או שבלים אשר הוא שם הונח בלשון הכתוב על הקנים עם השבולת, כי הקנה

הגה"ה

א. וע"ד דרש פירשו רז"ל נחת גדודיה, אנשים, כמ"ש במסכת תענית גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו דכתיב נחת גדודיה, והוא תמוה מה ענין מניעות הגייסות לגשמים, ואם מפני הטורח של גשמים יפסקו מלכת מה מביא ראיה מנחת גדודיה, הלא יש להם לער כי הגשם יפסיקם מלכת למחוז חפצם, וכמו שהתפלל הכהן הגדול שלא יכנסו באזני ה' תפילתן של עוברי דרכים יש להם נחת במניעת המטר ואיך יהיה נחת גדודיה, אמנם הדברים כמשכים למאמר רז"ל בברכות שנכנסו אצלו (אצל דוד המלך ע"ה) חכמי ישראל, אמרו לו עמך ישראל צריכים פרנסה וכו', אמר להם לכו פשטו ידיכם בגדוד, והענין פלא שאדונינו דוד יצוה להתגודד גדודים לשלול שלל ולבוז בז ואין זה נימוס מלך עושה משפט צדקה והתורה אמרה כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום, וק"ו שלא ליפול על עיר היושבת שלוה ושקטה, גם פשטו ידיכם בגדוד אינו מובן והיה צריך לומר התגודדו גדודים — אמנם הכוונה הוא לפי שדרך העמים באותן הימים היה להקבץ ולעשות גדודים לשלול שלל כמו שמצינו ואדם ילאו גדודים, גדודי בני עמון גדודי פלשתים, ונתן להם ד"ה ע"ה עלה הגונה לכו פשטו ידיכם בגדוד שתמלאום, שהמה הולכים לשלול ושקחו מהם שלל שללו, וזה מותר כי ימניע שודדים מהארץ ולכל זה היו צריכים העולם עת חוסר פרנסתם לפזר רגליהם ולהתגייס גייסות להשיג מחיה מגדודי העמים אשר הם ג"כ התגייסו גדודים מפני חוסר לחם, ואם היה גשמים בעולם היינו פרנסה היה פונה כל איש לכרמו ולשדהו, וזהו גדול יום הגשמים המבטלת על הלחם שאז אפילו גייסות ההולכים לבקש מחיתם (וכמו שעשה דוד בהיותו אצל אכיש) ועתה בהיות המטר פוסקים ושבים כל איש ואיש אל אדמתו לעבדה ולשבוע לחם מיגיע כפו, וזהו תלמיה רוה בגשמים אז נחת גדודיה כלומר ישליו בנחיתם בהשקט ובבטחה ואינם צריכים עוד להעשות גדודים, והוא דרש נחמד, אמנם הפשט הוא כמו שכתבנו בפנים:

לא ירף ממנו מהשגיח עלי' כי לזה אלהי הארץ יקרא, והעמיק הרחיב יותר זה הענין אדונינו דוד ע"ה (במזמור ס"ה) מספר תהלים בדברו בענין פליאות הגשם אומר אשרי הגוי אשר תבחר ותקרב ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים, מכין הרים בכחו נאזר בגבורה, פקדת הארץ ותשוקקיה רבת תעשרנה, פלג אלקים מלא מים תכין דגנם כי כן תכינה, תלמי' רוה נחת גדודי' ברביבי' תמוגגנה צמחה תברך, עטרת שנת טובותיך ומעגליך ירעפון דשן, ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגורנה, לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו, והכתובים האלו קשי ההבנה וכבדי ההשכלה, אמנם לפי דרכינו יותכו ויבוארו כמין חומר כי כוונת המשורר ענין דרושינו מענין ארץ ישראל, אשר היא ראשונה בקבלת המטר מפתיחת אוצרו וממנה ישתו ויזונו כל הארצות, ומשבח האומה הנבחרת השוכנות בתוך ארץ הנבחרת ואשר בראשית הבריאה היא מוכנת ומעומדת להיות מושפעת בסיבתה לכל העול' ומוכר זה מטבע בריאותה, וזהו אשרי הגוי אשר תבחר ותקרב ישכון חצריך, דמה ה"י לחצר המלך (נגד המקדש) מלא אוצרות כל טוב מוכן ומעומד לחלק מזון לכל המדינה, ושבח ג"כ לאשר על הבית כלומר לאומה הדרים בתוכה המקורבת לחצר הזה אמר נשבעה בטוב ביתך כאומר בל' רבים אם אנחנו הרחוקים נשבעה בטוב ביתך קל וחומר להקרובים המקודשים ומזומנים בהיכלך וזה קדוש היכלך, ואמר עוד נוראות בצדק תעננו ירצה תפליא אותנו נוראות בעת אשר ע"י צדק דינך תיסרנו בעינוי ויסורים כמו עצירת גשמים וכדומה ואח"כ אתה אלקי ישענו כלומר תושיענו מהעינוי אשר תעננו ואז לא לבד נגילה ונשמחה בישועתך כי אם הישועה הזאת אשר תושיענו בתתך מטר ארצך הוא מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים הניזונים מתמצית א"י כנ"ל, ופי' דבריו מכין הרים בכחו. ע"ד ארץ הרים ובקעות וידוע כי הרים לא יצלחו לעשות פרי תבואה כי אז בריבוי גשמים הוא ית' יכין אף הרים בכחו נאזר עי"ן בגבורה, והוא ע"ד שארז"ל למה נקרא גבורות גשמים מפני שיורדים בגבורה, ואמר עוד משביח שאון ימים וגו' ועי"ז וייראו יושבי קצוות מאותותיך אשר תעשה בארצך ועי"ז מוצאי בוקר וערב תרנין כלומר ממזרח שמש עד מבואו ירננו בני אדם משפעת הגשמים אשר בא"י כנ"ל, ואמר פקדת הארץ ותשוקקיה וגו', והנה עד הנה דבר המשורר בדרך כלל איך כל הארצות ניזונות מתמציתה של א"י ועתה ביאר הסיבה בזה איך הוטבע בתחילת הבריאה שתשתוקק למטר יותר משאר ארצות לכן יעשרנה גשמים כ"כ בשפע עד יספיק תמציתה לכל העולם והוא להיותה בטבע יצירתה ארץ הרים ובקעות כנ"ל על מכין הרים בכחו וזהו פקדת הארץ הלזו בראשית הבריאה ותשוקקה, כלומר עשית אותה בעלת תשוקה עצומה למים יותר משאר ארצות בכדי שרבת תעשרנה במי גשמים עד שתשים אותה כפלג מלא מים המשקה כל השדה ככה הוא בכללה לעומת כל העולם כפלג המפלג מים, וזהו פלג אלקים מלא מים תכין דגנם של כל יושבי תבל כי כן תכינה כלומר לאשר הכינותה הארץ הלזו כן בזה האופן בעלת תשוקה ורבת תעשרנה והרי היא כפלג מלא מים בזה תכין דגנם כנ"ל, ומלת דגנם סובב על קצוי ארץ וים רחוקים שזכר תחילה כי כן תכינה שלא יספיק לה מעט גשמים, כי אם היה טבעה להסתפק במעט גשמים, והמטר אינו יורד לכל העולם אלא בעבורה, וממנה יורד לשאר ארצות, ואם ימצא ארץ צמאה לריבוי גשמים יותר ממנה, לא יספיק לה התמצית מא"י, ומותר אי אפשר להשפיע לה ולא יהי' לה שום תקנה, והדמיון בזה לשר ונגיד אשר הוא קרוב למלכות וחשוב מאוד ומספיק לו כל צרכיו משולחן המלך והוא דר בעיר אשר אנשיה דלים ואין להם פרנסה אחרת כי אם מה שיושפע להם מידי זה השר על ידי שמשמשין אותו ועומדים לפניו מוכן לעבדתו ולשרתו בכל הצטרכותו, טוב לאנשי העיר ההיא שיהי' השר ההוא בעל נפש רחבה ולא יספיק לו מעט כי כל עוד שיהי' סוכן ומפזר בצרכיו המרובים כיד המלך יתוסף לאנשי העיר ג"כ פרנסתם ברוחה על ידו, כי אם יקמץ בהוצאותיו ואין לאנשי העיר פרנסה אחרת כ"א מתמציתו ע"כ יוכרחו להסתפק במעט מהמעט ומי שהוא בטבעו פזרן ובעל הוצאה יותר ממנו אין לו תקנה, ככה הואיל כי כוונת הבריאה היתה שבשביל א"י וממנה ועי"ו ישק כל העולם לכן עשה אותה בעלת תשוקה רחבה לגשמים אשר אין בעולם ארץ שתצטרך ריבוי מטר בעתה

וע"י

תבל ארצה אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו, האזינה זאת איוב עמוד והתבונן נפלאות אל, הורה בפרטיות איך הבורא ית' ידין עולמו בענין המטר לפי פעולות בני אדם לתת להם כפעלם מדה כנגד מדה, וכמו שפי' רז"ל ע"פ אם לשבט אם לארצו וגו', והוא אם למנוע מהם לגמרי ומעצר במים ויבשו או להוריד להם שלא בזמנן כמ"ש וימנעו רביבים ומלקוש וגו', ואמר עוד ולא אמרו נירא נא את ה' הנותן לנו מטר יורה וגו' שבועות חוקות קציר ישמור לנו, כלומר ע"י יראתו ישמור לכם חוקות קציר בזמנו או יוריד המטר שלא במקומו להענים יושבי ארץ, כמ"ש הנביא וגם אנכי מנעתי מכם וגו', והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אחת לא תמטר עליה תיבש והכל מדה כנגד מדה לפי עונות הדור, וזהו והוא כלומר והקב"ה מסיבות מתהפך עם המטר בתחבולותיו לפעלם, ירצה לפי פעלם של בני אדם כל אשר יצוום על פני תבל ארצה, הכוונה וענין הכפל פני תבל ארצה הוא כמו שנבאר בסמוך הנותן מטר ע"פ ארץ כמרז"ל ארץ ישראל שותה תחילה ושאר הישוב שותים מתמצית א"י יתכן שסיים כאן אף כי הגשם לפעולות בני אדם יושבי תבל, עם כ"ז שארץ אשר בחר ה' היא ראשונה להורדת המטר והיא נקראת בפי הכתוב ארץ סתם וזה כל אשר יצוום ע"פ תבל, הוא בשביל ארצה כלומר הארץ, ופי' דבריו אם לשבט, וכמו שפי' רז"ל במסכת תענית אם לשבט בהרים ובגבעות אם לחסד ימציאהו בארצו בשדות וכרמים, אם לשבט לאילנות אם לארצו לזרעים, אם לחסד ימציאהו בורות שיחין ומערות, הרי נתבאר מכל זה דברינו אשר דברנו בתחילה כי ענין המטר הוא אשר אינו מוכרח מצד סיבותיו כי אם ברצון רוצה בתורת חסד ונדבה מאתו לפי פעולות אדם בבחינת זמנו ומקומו להחיות רוח שפלים כי א"ת להם בלעדיו ומונעם עת קצפו כאשר ביארנו מכל דברי הנביאים ודברי רז"ל ומעיד הנסיון גם כן על זה בהעצר השמים יורידו אותו הצדיקים בתפילתם ודי בזה לביאור הקודם:

ויתחייב א"כ הנמשך נדעה ונרדפה לדעת ה' יתן לנו גשם מורה ומלקוש בעתו חוקות קציר ישמור לנו אשר בידו מפתח מזונותינו כמ"ש יפתח ה' לך אוצרו הטוב וגו' לתת מטר ארצך בעתו ונתקרב לרצונו נאהב אשר אהב ונשנוא אשר שנא, ואיך נדע דרכיו ומדותיו הוא ע"י התורה בה נכיר דרכיו ונדעה אורחותיו, ואז נמשיך רצונו אלינו, וכמ"ש אם בחוקותי תלכו ופי' רש"י ז"ל אם תהיו עמלים בתורה וכו', ונתתי גשמיכם בעתו, אמר לשון גשמיכם ולא אמר ונתתי גשמים לומר כי הראו בחוש שאין הגשמים בא במקרה כי אם בכוונה מכוון ביחוד אליכם, וזה לכם האות כי יהי' גשמיכם דווקא מיוחד לכם במה שיהיו בעתם בעת הצטרכו לא קודם ולא אחריו וכאלו הפקדתם אצלי ואני אחזירו לכם בעת תצטרכו, ומזה יצא לרז"ל בעתם בלילי שבתות שבני אדם בבתיהם שקטים ולא יטרידם המון הגשם כי מאחר שהדבר תלוי בנו נוכל לצוות על הנפקד שלא יחזיר אותם לנו כי אם בעת מוכשר לפי רצונינו שלא ישבית אותנו מפעולותינו והזמן המוכשר לזה הם אלו הלילות, וזה ג"כ אומרו יפתח ה' לך דווקא את אוצרו הטוב להודיעך שהמטר יורד מאוצרו בשבילך ובשביל ארצך יהי' המופת מה שיורד בעתו כנ"ל וזה ג"כ והי' אם שמוע וגו', ונתתי מטר ארצכם בעתו וכנ"ל ודייק ארצכם ולא שאר ארצות וכמ"ש רז"ל כל הארצות שותות מתמצית ארץ ישראל, ומביאים ראי' ממה שאמר הכתוב הנותן מטר ע"פ ארץ ושולח מים על פני חוצות ונקראו שאר ארצות נגד ארץ ישראל חוצות, כמ"ש עד לא עשה ארץ זו ארץ ישראל וחוצות הם שאר ארצות, ואמר על ארץ ישראל נותן משמע ע"י עצמו וחוץ לארץ משקה ע"י שליח וזהו השולח וכמ"ש רז"ל, ומה שאמר בא"י מטר ואצל חוצות מים נמשך למאמרם כתיב ארץ אשר ה"א דורש אותה תמיד עיני ה"א בה מראשית שנה ועד אחרית שנה, והכוונה אף כי כל הארצות דורש ה' להמטיר עליהם מטר, אמנם הוא כמ"ש בזוה"ק ויהי היום דא יומא דריש שתא, ויבואו בני אלקים להתיצב על ה' אלו כל שרי אומה ואומה וכל שאר מקבלי השפעתו מאת ה' על שנה תמימה להשפיע לאומתו על שנה תמימה אם מעט ואם הרבה אבל באמצע השנה אין ה' זקוק לה כי אם השר על ידו יעשה כל עמו, לא כן הארץ אשר בחר ה' למעננו תמיד עיני ה"א בה בלי הפסק מראשית שנה עד אחרית שנה אף בכל יום מאמצע השנה

בלשון המלך שלמה בקהלת תחת השמש, כוונתו על ההנהגה הטבעית זאת אינה מבחנת בין צדיק לרשע אמר זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל, ומדייק תחת השמש, וכמו שמדייק המדרש ע"פ מה יתרון וגו' בכל עמלו שיעמול תחת השמש הוא דאין לו אבל למעלה מהשמש יש לו, והנה כל עניני עוה"ז נמסרו ביד הטבע המתואר בפי' ר' יונתן בהם שליח ואין לשנות הפקידה כנ"ל, לבד מאלו הג' דברים שחשב לא נמסרו ביד הטבע כלל ועיקרא רק נשארו ביד הקב"ה החוקר לב ובוחן כליות לתת לאיש כדרכיו ולהשכיר ולהעניש בהם עולמו, והוא פקידת עקרות, תחיית המתים, וגשמים, ואין לטבע מבוא בם כלל ואף אם לפעמים יתחייב מצד סיבותיו אם אין רצונו של הקב"ה לא ירד כמ"ש נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר, ודרשו רז"ל שהוא עונש איש הנ"ל מדה כנגד מדה אין הגשמים נעצרים אלא בעון פוסקי צדקה ברבים ואינם נותנים מזה הפסוק, והוא פינת יסוד שכר ועונש הזמני בעוה"ז לבד מה שהורה על עונש ושכר הנצחי מענין גן עדן וגיהנם כמו שביארנו שם, ומה נמלצו לחיכנו דברי המדרש שוח"ט, גוי אחד שאל לר"י ב"ק אתם יש לכם מועדות ואנו יש לנו מועדות בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים וכשאנו שמחים אין אתם שמחים, ואימתי אנו ואתם שמחים ביום ירידת גשמים, מה טעם לבשו כרים הצאן וגו', מה כתיב אחריו הריעו לה' כל הארץ כהנים לוים וישראלים אין כתיב כאן אלא כל הארץ ע"כ, והכוונה אתם יש לכם מועדות על זמני הניסים והנפלאות אשר עשה לנו אדונינו לא עשה כן לכל גוי לכן יש לנו לשמוח ולא להם, ויש להם מועדות כפי מעלות הכוכבים אשר הם עובדים בגלגל המזלות יסבב להם שמחה ולא לנו לשמוח במעלות כוכב מן הכוכבים כי חלק ה' עמו וגו', זולת ביום ירידת גשמים ישתתפו בשמחתינו גם הם בבוא מאתו ית' ואין בהוראה השמימית כח לזה כי לא נמסר ביד שליח כנ"ל ויורד בשביל עם תורתו בלבם העובדים לו לבדו ותועלתם מגיע להם ג"כ, הרי הודה העכו"ם שאין ביכולת המזל והכוכב להוריד גשמים וכמ"ש ירמיה היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה ה"א ונקוה לך, הכוונה אם יש לעליונים משטר בשפלים בכל עניני עוה"ז לזה יהבלו בהם הגוים ויחשבום בעבדם אותם, הלא טח מראות עיניהם אשר על ענין היותר הכרחי לחיי עוה"ז אין להם יכולת ומוכרחים עובדיהם לצפות בע"כ לה' אלקינו, והנו שאמר הלא ישימו על לבם המשכים אחר הבלי הגוים אם יש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים כאומר נבא השמים אם יש להם יכולת ליתן רביבים רק אתה הוא ה"א יש בידך מפתח של גשמים ונקוה לך בעת ההכרחיותו מזה יראה חסרון וגנות הכוכבים ומזלות והבלי הגוים המשכים אחריהם:

ולזה כשיתעוררו הנביאים בסיפור תהלת ה' ועזוזו ונפלאותיו פליאת ענין ירידת הגשמים יעלו על ראש תהלתם יען הוא ידוע ונגלה לעין כל כי הוא יוצא מהיקש הטבעי, אמר ירמיה בגנותו עובדי כוכבים ומזלות, כי חוקות העמים הבל עץ מיער כרתו וגו', כתומר מקשה וגו', מאין כמוך ה' גדול אתה וגדול שמך בגבורה מי לא יראך וגו', אמר עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו וגו', ומסיים מענין הגשמים לקול תתו המון מים בשמים ברקים למטר עשה ולזה הכל ייראוך כי אין זה ביכולת כוכבי השמים וכסילהם שזכר תחילה ולזה מי לא יראך וגו', הואיל וענין תת המון מים בידך כנ"ל וע"י כן ניכר גדלך ותפארתך בגבורות גשמים, ולפ"ז מושך יפה כל הפרשה כולה שם והבן, והמשורר הקדוש אמר גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר וגו', ענו לה' בתודה וזכר ג"כ המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר ראשית דרכיו, אליפז התימני בהוכיחו לאיוב ונפלאות אל אמר עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר הנותן מטר ע"פ ארץ ושולח מים ע"פ חוצות, ואליהו השלים מענהו בפרטיות נפלאות הורדות המטר אמר הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא יחקר כי יגרע נטפי מים יזוקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם וגו', כי בם ידין עמים יתן אוכל למכביר, הרי דין עוה"ז תלוי בענין המטר, ואמר עוד ירעם אל בקולו נפלאות עושה גדולות ולא נדע כי לשלג יאמר הוי ארץ וגשם ומטר וגו', הרי כולם כאחד מספרים נפלאות מענין זה הנפלא, ועל ידו יתברר השגחתו בפרטות, וכמו שאמר אליהו עוד אף ברי יטריח עב וגו', והוא מסובת מתהפך בתחבולותיו לפעלם כל אשר יצום על פני

הבורא ית' תלוי בפעולות אדם לברר ע"י השכר והעונש, וכמו שכתוב בתורה אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ולא אמר אזריח לכם חמה בעתו ולבנה במועדו, אבל הם כנ"ל לא ישנו את תפקידם אם ייטיבו בני אדם או ירעו מעשיהם, אבל במלאת הזה אמר הנביא שאלו מה' מטר, ואומר ונתתי גשמיכם בעתם, ונתתי מטר ארצכם בעתם, וברצותו מתנדב וברצותו מעציר כמ"ש ועצר את השמים ולא יהי' מטר, ויתכן שזהו מה שאמר ה' לאיוב להכריחו על אמונת השגחה ושכר ועונש אמני מההתבוננות המטר אשר אין לו סיבה מחייבת לזמן הכרחיותו, אמנם הוא מסרך דרכו לפי מעשה בני אדם אמר היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל, ירצה היש למטר סיבה טבעיות מכרחת היותו בזמנו הידוע לצורך הארץ כאב אשר הוא סיבה טבעיות להיות הבן בזמנו הידוע כשאר ענינים טבעיים המוכרחים מסיבותיהם חוק ולא יעבור, ועל כרחך שתודה שהוא ברצוני וכחפצי אעשה, ובזה נבין מאמרם ז"ל בתענית אמר ר' יוחנן שלש מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח, אלו הם מפתח של חי' שנאמר ויפתח ה' את רחמה, ומפתח של מטר שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, ומפתח של תחייה שנאמר וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם וגו', נתחבטו בו רבים מהמפרשים מענין מהות השליח ולפי דרכינו הענין פשוט, והוא הענינים אשר בטבע המסודר מאתו ית' מששת ימי בראשית חק נתן ולא יעבור לשנות את תפקידו כי אם לצורך גדול, הוא כדמיון דבר הנמסר לשליח (והוא הטבע) שאין ביד המשלח לשנותו כי אם לדבר הכרחי מאוד לא זולת, וזהו טעם מאמר חז"ל על פסוק וישב הים לאיתנו לתנאו, כי תנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית על הים שיקרע לפני ישראל, אמר רבי ירמי' ברבי אליעזר לא עם הים בלבד התנה אלא עם כל מה שנברא מששת ימי בראשית, הה"ד אני ידי נטו שמים, וכל צבאם צויתי, צויתי את הים שיקרע, את האור שלא הזיק לחמ"ע, והאריות שלא יזיקו לדניאל, והדג שיקיא את יונה וכן כולם (ע"ש בבראשית רבה) ופי' הרמב"ם כוונתם (במורה נבוכים פ' כ"ט משני) וז"ל וזה שהם אמרו כי כשברא הקב"ה זה המציאות והטבעו על אלה הטבעים, שם בטבעים ההם שיתחדש בהם כל מה שיתחדש מנפלאות בעת חדושה ואות הנביא ההוא שהודיעוהו השם בעת אשר יאמר בו מה שיאמר ויפעל הדבר כמו ששם בטבעו בשורש מה שהוטבע, וזה אם הוא כמו שתראהו הוא מורה על מעלת האומר והיות קשה בעינינו מאוד שישתנה טבע אחר מעשה בראשית או יתחדש רצון אחר שהונחו כן ובאלו הוא יראה ע"ד המשל שהוא שם בטבע המים שידבקו ויגרו מלמעלה למטה תמיד רק בעת ההוא שטבע בו המצרים והמים ההם לבד שיחלקו, וכבר העירותיך על עיקר זה המאמר ושזה כולו בריחה מהתחדשות דבר עכ"ל, וקוטב דבריו שלא לשנות טבע הקיים בסדר הנהגות ובזה הוא מעיד על מציאות הבורא כמבואר במקומות אחרים מספרו, ולכן לפי דבריהם הטבע בחוקו עומד לא ישתנה, וענין הנפלאות המפורסמים אותו לפעמים הוא תנאי בהתחלת סדור הטבע במעשה בראשית יהא כזאת לעת המצטרך, והמשל בזה אגלי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע מלך בו"ד מנהיג המדינה ע"י שרי הוועד הנקראים זאנאטע היושבים לפניו יודעי דת ודין ולהם נמסר כל מקרה וכל הנהגה לפי החוקים והדתות אשר במדינה וניתן להם תוקף ועוז למשפטם אשר היוצא מפיהם כפי הדת אין לשנות אף למלך כי אם לצורך גדול, והטעם אם ישנה המלך בכל עת תפקידם לא יועיל מעשיהם כלום ויתקלקל סדר הנהגת המדינה, ככה הטבע המסורה בידי צבא השמים וכסיליהם המופקדים על עניני תבל אינו מהנקל להרסה בכל עת כי אם לדבר יקר הערך עד אחי המלכות גם זה הותנה בראשית הפקדה שיהי' כך בזמן כך כנ"ל ולולי זה אין סדר למציאות טבע קיים מעיד על הנהגה מסודר והבן, ומזה סברת הפלסופים האלהיים הקדמונים ומבני עמינו כהרלב"ג וחבריו יגעו בכל יכלתם לקרב הנפלאות אל הטבע אשר רבים מהאחרונים המיטו עליהם עון, אם כי באיזו מקומות לא דברו נכונה מ"מ כוונתם הי' לחוס על כבוד שמים וכדברינו הנ"ל וקטנה עבה ממתני המחפאים עליהם דברים אשר לא כן, וכבר יצאתי מכוונתי, העולה מדברינו כי הטבע יתואר בפי רז"ל בשם שליח כנ"ל ולזה לא יועיל בפעולות הטבע צדק ורשע והי' כצדיק כרשע יהנו לאור השמש וירח לבד מהשרידים כנ"ל, ומזה יהי' צדיק ורע לו רשע וטוב לו וכמו שמורגל בלשון.

ואם יתרעמו ישראל מדוע יאחר ה' לרחמינו עד אשר נהי' בשפל המדריגה כזאת, זהו שסיים המדרש, אמר להם הקב"ה הכל מכם, הכוונה מידכם היתה זאת לכם על שלא הייתם כשושנה מול התעוררותי הנדמה כטל ולא נתעוררתם, וזהו שאמר כשושנה הזה מפורחת ולבה למעלה כך אתם כשתתפעלו מהתעוררותי ויהי' לבבכם למעלה כמותה אשר לבה פתוח למעלה לקבל הטל ותעשו תשובה אז אני גואל אתכם קודם שתהיו במצב הנ"ל כמ"ש אהי' כטל לישראל אימתי כשיפרח כשושנה ומבואר כנ"ל:

הרי נתבאר על נכון ענין הבאת ראי' ולימוד מוסר השכל הנוגע לשלימותינו יבחן למתבונן מטבע הנמצא הזה אשר לפנינו, וזהו טל אומר כאלו הטבע המוטבע בנמצא הזה יקרא אלינו בשם הקב"ה אהיה כטל לישראל כי כל הענינים אשר בעולם הזה לתועלתינו צריך התעוררות למטה להשיגם פה כהגשמים וכדומה, אמנם זה הנמצא תועלתו רבה מאוד ויורד מלמעלה בלי התעוררות תחתונים כלל והוא כענין יש מאין יאיר עינינו לחזק ידים רפות וברכים כושלות לאומרים יבשה עצמותינו אבדה תקותינו ואין מתעורר מלמטה להמשיך ישועתינו ואיך נושע, ולצפות שיערה עלינו רוח ממרום הוא כענין ... חדוש יש מאין ואין כל חדש תחת השמש וח"ו יכלו חיינו באפס תקוה, אבל כשנתבונן בנמצא הזה והוא הטל הבא ויורד מלמעלה ג"כ בלי שום התעוררות מלמטה כלל כענין יש מאין להחיות נדכאים ולשום שפלים למרום והיא דוגמא בעולם לענין ישועתינו ואינו בכלל חדש כי מצינו דוגמתו בעולם והוא כנ"ל, רק כשיהי' שרשינו פתוח מלמעלה אז טל ישועתינו ילין בקצירנו עולם ונושע, וזהו יפרח כשושנה למול הטל כנ"ל אז ויך שרשיו כלבנון ישובו יושבי בצלו ויצלו מעפר כזית הודו יפרחו כגפן, ולזה יהי' ג"כ תחיית המתים בטל בלי התעוררות התחתונים כלל, כמ"ש כי טל אורות טליך וגו', יחיו מתיך נבלתי יקומון, וזהו שאמר אף שחקים יערפו טל: אשריך ישראל עם נושע בה' כדמיון הטל, ואומר הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק ואז תהי' שובע שמחות ונעימות נצח לטוב לנו כל הימים, וזה מה שרצינו אליו בביאור זה הנמצא הנכבד בעזרת השי"ת:

גשמים אומרים: גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננת:

למה שהענין אשר מציאותו אינו מוגבל בזמן ומקום כפי סיבותיו הטבעיות כי אם הוא ביד רוצה כחפצו יעשה, ברצותו מתנדב וברצותו קופץ, אמנם הדבר ההוא הכרחי לחיי נפש איש או אנשים רבים, אי אפשר להם לחיות בלעדו, יתחייב להחפץ בחיים מהאנשים האלה, ישתדל בכל עוז לרדוף להשיג לדעת מדותיו וטבעו של מי אשר בידו חיי רוחם וקיום נפשם, ועי"ז ידעו הדברים אשר אהב ואשר שנא בכדי להתקרב אל רצונו ולהתרחק מקצפו שלא ימנע מהם הדבר עת הכרחיותם לו, בפרט אם כבר אצלתם ההכרח כי הרגישו בהעדרו ובלתה נפשם לו, מה מאוד יחרדו לבקש רצונו, כמתחנן ועומד בעד נפשו:

הקודם, הוא הנושא אשר לפנינו, אם כי הוא מוכרח מצד סיבותיו עכ"ז בבחינת הזמן והמקום אין לו חוק בטבע שלא ישנה את תפקידו כשמש וירח וצבא השמים אשר חוק נתן להם ולא יעברו מלפעול פעולתם אף בבחינת הזמן והמקום, גם לא ישתנו לפעולות חדש כלל עד עת קץ כמ"ש הנביא אז וחפרה הלבנה ובושה החמה ונגולו כספר כל צבא השמים מה שאין כן הגשמים, הוא הנמצא אשר לפנינו אין לו סיבות רחוקות טבעיות להכריח סיבות הקרובות יוריקו מטר ע"פ האדמה לעתים קבועים כמו כל ימי הארץ יום ולילה קיץ וחורף לא ישבותו ועולם כמנהגו נוהג, אבל הנסיון יעיד אשר הגשמים ברצון רוצה והוא הבורא

ולהבירך את עשו הפך הסדר הנה משמני הארץ יהי' מושבך ומטל השמים מעל, ולפי הפשט נראה כמאמר רז"ל מה שקנה עבד קנה רבו והנה יעקב נתברך יהי' גביר לעשו והאדון מחוייב לזון את עבדו והאדון נתברך בטל ומשמני הארץ ממילא יהי' מושב העבד במשמני הארץ בחלק האדון לכן יהי' ג"כ מושבו במשמני הארץ הבא ע"י טל השמים, ולא אמר לו זה בנוסח ברכה רק נחמו שהם יעבוד את אחיו יהי' לו מעין ברכותיו, וזהו שלא אמר לו ויתן לך כי הם בלשון הנחומין על בכייתו, לכן אמר הנה כלומר מה תצטער הלא כפי ברכת אחיך יהי' ג"כ מושבך במשמני ארץ הבא ע"י טל השמים מעל, אמנם הוסיף לו תנאי בענין העבדות אשר לפעמים יעבוד את אחיו ע"י חרבו, היינו כשיסור מדרך התורה המוטל עליו ליסרו שבט כחטאתו, וענין עבדות כזה הוא כאשר בבתי השרים יש להם רופא ומשרת המקיז דם כשיחלה אחד מבני ביתו, והנה בעת יבוא האומן בכלי משחיתו וממחצהו להקיז דם נראה כמו שהעבד מושל באדונו, ובאמת זהו עיקר העבדות שלו כשיחלה יעסוק באופני רפואתו להצילו ע"י הקזתו ממותר הדמים, ועד"ז ממש ענין עבדו ליעקב בעת משלו עלינו הוא רק כשיצא יעקב מגדר שווי בריאות נפשו ימשל עליו בכלי משחיתו לרפאותו וזהו הנחומין לעשו שיהי' עת תעבוד את אחיך ע"י חרבך במה שתיסר אותו, ויהי' לך מזה חיות וקיום, וזהו על חרבך תחי' ואת אחיך תעבוד והי' כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך מלעבדו עבודת עבד כ"א אז תעבדנו כרופא ואומן להחזירו לבריאותו, ואם כי באמת גם זה תועלת עבד לאדונו, אמנם נחם את עשו כי בעבדות כזה נראה לעשו כעין פירוק עול במה שימחץ לאדונו ע"י חרבו, וזהו ענין מאמר הזוהר אשר הוא רצועה בישא לאלקאה, אמנם מה שלא נאמר ליעקב ויתן לך משמני הארץ ומטל השמים, סובב על ענין דרושינו אשר היינו עליו והוא כי הברכה הזאת אשר נתן ה' בלב יצחק הוא מפלש ויורד עד סוף כל הדורות הן בגשמיות הן ברוחניות, וכבר ביארנו לעיל שלזה שאלה כנ"י שלא כהוגן במה שאמרו ויבוא כגשם לנו, שאינו כוללת בכל הזמנים כי לפעמים אין התעוררות דלתתא בנמצא, ואלו אמר תחילה משמני הארץ הי' שלא כהוגן כנ"ל כי הי' משמע שיהי' ההתעוררות מהארץ תחילה ואח"כ יהי' הטל משמים כאמור ויתן לך משמני הארץ אשר בענין הרוחני הנ"ל הוא כינוי לאתערותא דלתתא כשיהי' משמני ארץ לתתא ויהי' מ' הסיבה ומסיבת שמני ארץ יהי' לך טל השמים וזה הפך הכוונה כנ"ל, לכן אמר ויתן לך מטל השמים תחילה בלי התעוררות כדמיון הטל ועי"ז ימשך משמני הארץ שיעשה רושם, והוא ממש כמו שאמר הוא ית' אהי' כטל לישראל לביאורינו הנ"ל, ולהורות ע"ז הכוונה אמר הדרשן האלקי בא וראה, והוא כי הי' קשה להדרשן ענין והי' שארית יעקב וגו' כטל מאת ה' מה היה לו לייחס הטל אל ה' משאר הנמצאים וע"כ פי' הכתוב כנ"ל הם יהיו כטל במדריגה אשר ההתעוררת יבוא להם מאת ה' לזה המשיך על הכוונה הזאת ג"כ ענין ברכות יצחק וזהו בא וראה שכל ברכות שברך יצחק את יעקב מלמטה כנגדו ברכו הקב"ה מלמעלה כלומר הסכים הקב"ה ומה שאמר הקב"ה שיהי' לנו כטל הוא הסכם לברכת יצחק שאמר ויתן לך מטל השמים ומשמני הארץ ולא הפך הסדר מוכרח לפי כוונתינו, לכן השלים הקב"ה כנגדו וברכו בטל שנאמר והי' שארית יעקב וכביאורינו הנ"ל והבן:

ועל פי דברינו אלה יושלם כוונת זה הדרוש בדברי המדרש שהתחלנו על פסו' הנוסח אשר לפנינו הכולל כל דרושינו זה אמרו ישראל לפני הקב"ה אימתי אתה גואלינו אמר להם הקב"ה כשתרדו במדריגה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם, ורומז לדברי מיכה שנהי' כ"כ גרועים במדריגה שיעורר אותנו משמים כטל ולא יעשה בנו שום רושם כדמיון השושנה רק כרביבים עלי עשב כנ"ל, ויראה כי אזלת יד ואז לא יקוה לאיש שיהי' כגשם להמשיך ההתעוררות מלמטה ואף זו שלא ייחל לבני אדם שיתפעלו מהתעוררותו כשושנה אל הטל ועם כ"ז יושיענו ה' בחשבו מחשבות לטוב לנו ע"י תפלות ועבודות כנ"ל קוצותי רסיסי לילה, ומביא ראי' ע"ז ונקבצו בני ישראל ויהודה יחדיו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ הכוונה עלייתם וגאולתם יהי' אם יהיו ירודים בתכלית התחתיות כל עומק בשפל המדריגה יתנו מארץ קולם או אז יתנערו מעפר וזהו ועלו מן הארץ, ומביא עוד ראי' כי שחה לעפר נפשינו דבקה לארץ בטננו, מה כתיב בתרי' קומה עזרתה לנו והוא מבואר,

בית קבולה יעשה בה הטל רושם ואינה מאבדת טפה ככה יהי' לב כל אחד מישראל פתוח מול התעוררותו ית' ויעשה רושם בנו עכ"פ ולא יהי' לבטלה כטל הנופל על שאר מינים, ולכוונה הזאת אפשר לכוון דברי המשורר בשיר השירים אני חבצלת השרון שושנת העמקים, וצריך להבין ההבדל בין שושנה לחבצלת, והוא כי שניהם דבר אחד, אמנם בתחילת גדולה קודם פתיחת העלים שביבה נקראת חבצלת כי היא מסובבת בכיס ירוק ולא תוכל לקבל הטל כ"כ ואינה מריחה אז כאשר היא בגמר בשולה וכאשר יקרע המכסה הירוק ויפתח העלים הלבנים והאדומים בעלי הגוונים סביב סביב ותקבל הטל כפי צרכה והיא בשלימותה אז נקראת שושנה, כי זה השם הונח על תמונה עגולה בעלת שפה פרחים וציצים, כמ"ש בים של שלמה כמעשה פרח שושן על שפתו סביב והיא היא במילואה וטובה ובהסיתה קודם שלימותה בכיס הירוק הונח עליה שם חבצלת וזה השם נגזר מב' מלות חבוי צל כלומר טמונה עדיין בצל לבוש המקיפה, ומצינו ג"כ במדרש ע"פ אני חבצלת דורש לב' תיבות חבויה בצילו של מלכיות, ולשניהם המשיל אותנו המשורר בזמן שאנו נותנים ריח במצות ומעשים טובים ע"י התעוררותו ית' הנדמה כטל יעשה בנו רושם, אז אנו מתוארים בשם שושנה כנ"ל, ובזמן שאין אנו עושים רצונו של מקום אנו מתוארים בשם חבצלת, כמ"ש רז"ל פ' אין עומדין ר' אלכסנדרי בתר צלותי' אמר הכי רצונינו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה וכו', והוא כי בקרב ולב עמוק של כל א' מישראל רצונו לעשות רצון אביו שבשמים כי הוא מטבע הנשמה אשר היא חלק אלקי ממעל, אמנם התאוות והתשוקות הבאים מטבע החומר הם המונעים מהשלימות ומסירים אזניו לבל יתעורר לקול הקורא שובו בנים שובבים, והוא ממש כדמיון החבצלת אשר מטבעה היא מוכנת לתת ריח נחות רק הכיס הירוק המקיפה ומלבישה מונעה מלקבל הטל כפי צרכה לבריאת, ככה הלבוש המקיף את הנשמה והוא הגוף המתואר בפי ר' אלכסנדרי שאור שבעיסה מעכב ומונע, והנה החבצלת תשב שושנה על ידי הטבע תוציאנו מכח אל הפועל במה שיפתח העלים מתוך מכסה הירוק, אך מה זה הדבר אשר תוציא את האדם מכחניותו לפועל לתת ריח ונחת במצות ומעשים טובים לפניו ית', אמנם אותה ברעי' מהימנא רב מתיבתא אמר מאי דלא סלקא בי' נורא מבטשין יתי', גופא דלא סלקא בי' נהורא דנשמתא מבטשין יתי', הרי ע"י ביטושים ויסורים יכנע החומר ותשוקותיו ואז תעלה שלהבת הנשמה מאליה להאיר אל פני אביה שבשמים כי המירוק ע"י יסורים מועיל מאוד להוציא מן הכח לפועל שלימות הנפש, הרי כשאנו בדמיון החבצלת אשר רק יש לה הכנה לבריאת, ע"י הצרות והיסורים יקרע הגור החומר ויפתח לבו של אדם מול התעוררותו ית' כדמיון השושנה שרשה פתוח אל מים וטל ילין בקצירה ויתן ריח נחות בתשובה ומע"ט לפניו ית', וזהו שמדבר המשורר בעד כלל ישראל אני חבצלת השרון ירצה כשאנו עומדים במיסור ואין דוחק אותנו אז אנחנו כדמיון חבצלת כנ"ל אשר שלימותינו בכח ולא בפועל, שושנת העמקים אימתי אנו כדמיון השושנה כשאנו בעומקי הצרות, וכמ"ש ממעמקים קראתיך ה', ואמר עוד המשורר הקדוש דברים מסכים אל כוונתינו אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי וגו', שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה, אמר שראשי נמלא טל והוא כינוי להתעוררות מלמעלה ולא יעשה בנו שום רושם הרי אנו כדמיון החבצלת לכן מהסכרח להיות קווצותיו רסיסי לילה הוא כינוי לצרות ויסורין וביטושים כפי' רש"י ע"ש:

ובזה נבוא לביאור דברי מיכה והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה', והנה ידוע כ"מ שנזכר שם יעקב הונח על דלות העם ואמר כ"כ יהיו שארית יעקב במדריגה שפלה שלא יהי' בה כח להתעורר מלמטה כדמיון הגשם כנ"ל כ"א כטל שהשתעוררות מוכרח לבוא מאת ה', ושלולי יהיו כטל הנופל על השושנה שיעשה בה רושם הריח אבל גם זה אינו שהשתעוררות מלמעלה לא יעשה בהם שום רושם כי אם כרביבים עלי עשב ירצה כרביבי טל הנופל על שאר עשבים אשר אין בהם בית קיבול ולא יעשה בו הטל רושם כלל כי יתך אדם ככה יהי' בית יעקב:

ועל זה הקוטב סובב הולך דברי הילקוט הנ"ל שהקדמנו בא וראה שכל ברכות שברך וכו', יצחק אמר ויתן לך מטל השמים והקב"ה ברכו בטל מלמעלה שנאמר והי' שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה', ותחילה נבין מדוע כשברך יצחק את יעקב אמר מטל השמים ומשמני הארץ והשבירך

ע"פ והי' שארית יעקב כטל, ז"ל (ברמז תקנ"ג) הוא וראה שכל ברכות שבירך יצחק את יעקב מלמטה כנגדו ברכו הקב"ה מלמעלה, יצחק אמר ויתן לך האלקים מטל השמים, והקב"ה ברכו בטל שנאמר והיה שארית יעקב כטל מאת ה' ע"כ, ולהבין הענין נקדים מאמר רז"ל תענית, ג' שאלו שלא כהוגן וכו', ואף כנסת ישראל שאלו שלא כהוגן אמרה כנ"י לפני הקב"ה רבש"ע ויבוא כגשם לנו אמר לה הקב"ה בתי את מבקשת דבר פעמים נמצא ופעמים אינו נמצא אני אהיה לך דבר הנמצא תמיד שנאמר אהי' כטל לישראל, ובע"י הגירס' פעמים מתבקשת וכו', ולפי המכוון במה שלפנינו היא היא — וצריכים אנו להבין ענין הויכוח בין כנ"י להקב"ה במה שהם שאלו כגשם וכו' שלא כהוגן והוא השיבם כטל והיה כהוגן והדברים מחוסרי הביאור, אמנם הענין לפי דברי החוקרים הטבעיים מהתהוות הטל ומטר הביא הגאון מהר"י בספר י"ד על זה המאמר בעצמו, עיקר התהוות המטר והגשם מהתעוררות האדים העולים מלמטה, כמ"ש ואד יעלה מן הארץ ואחר והשקה וגו', ולכן בעת יבושת הארץ מאדים לחים יהי' נשיאים ורוח ויתאחר הגשם לפי מעוט האדים אשר מלמטה, ולזה אמרו רז"ל אין לך טפה שיורד מלמעלה וכו' — אמנם הטל אין צריך התעוררות מלמטה לכן הטל אינו נעצר לעולם, אבל הגשם נעצר באין לו אדים הממשיכים אותו, ובזה נבוא לענין הויכוח והדברים נמשכים למה שארז"ל במדרש איכה על פסוק השיבנו ה' אליך ונשובה אומרת כנ"י לפני הקב"ה רבונו ש"ע שלך היא אמר להם שלכם היא שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם וכו', הרי הוא ית' מבקש מאתנו שנתעורר למטה תחילה ואחר ישלח עזרו מקודש לתת בלבנו אהבתו ויראתו ויגמור בעדינו, ואנחנו מבקשים שיתחיל הוא ית' מלמעלה לעורר אותנו לעבודתו ואח"כ נשוב אליו באמת, והנה רצון השי"ת הוא שנהי' כדמיון הגשם שנתעורר מלמטה תחילה כעלות האדים תחילה ואח"כ ירד המון הגשם, ככה ע"י התעוררתנו הוא ישפיע עלינו ממרום רוח טהרה, אבל בקשתינו הוא ממש בהיפך כדמיון הטל היורד מלמעלה בלי התעוררות כלל רק בתורת חסד גמור בלי התחלה מלמטה — והנה כנסת ישראל בדור ההוא אשר שאלו כנ"ל היו במדריגה מעולה עדיין והי' נקל להם ההתעוררות מלמטה, לכן שאלו רבש"ע ויבוא כגשם לנו כפי מדרגתם אז אבל הקב"ה ראה את הנולד יבוא דור יתום כמונו לא נעצר כח להתעורר מלמטה תחילה מפני הטרדות והמצוקות וקושי פרנסתינו מבוקר לערב יומנו מבלי משים על אחריתנו ושלימותינו ואם לא יעורר אותנו הקב"ה ברחמיו וברוב חסדיו מלמעלה כענין הטל ח"ו אבדה תקותינו, לכן אמר להם הקב"ה בתי בלשון חיבה כלומר לפי מעלתכם לעת עתה יפה שאלתם כי זה ג"כ רצוני כנ"ל, אמנם בקשתכם זאת אינה כוללת כל הזמנים, וזהו את מבקשת דבר פעם נמצא דהיינו בדור זה, אבל יהי' השאלה שלא כהוגן בדורות הבאים כאשר אהיה להיות להם כגשם כפי בקשתכם כי יכזב תוחלתם כנ"ל לזה אמר פעמים אינו נמצא כנ"ל, והבטיח ה' שיעשה למען שמו כדמיון הטל לעורר אותנו מלמעלה אם יכלול כל זמן אף שאין עושין רצונו של מקום כי יראה כי אזלת יד באין מעורר מלמטה, וזהו אני אהיה לך דבר הנמצא תמיד שנאמר אהיה כטל לישראל:

ולהבין כפי דרשותם ז"ל ביאור סוף הפסוק יפרח כשושנה, נאמר אף כי באמת לפי רצונו ית' שנהי' כדמיון הגשם להתעורר מלמטה להמשיך חסדו ית' יעזרינו אח"כ להדבק באהבתו ויראתו זה לא נמצא אתנו בכל זמן כמו שהשיב הוא בעצמו כנ"ל, מ"מ אם אין איש מתעורר להחזיק בו יעורר מלמעלה כדמיון הטל; אמנם לכל הפחות זה מבקש מאתנו שהתעוררותו יעשה בנו רושם להחזירנו בתשובה שלימה לפניו, כדמיון הטל הנופל על השושנה, כפי שאמרו החוקרים סיבת הריח הטוב הבא לשושנים המריחים הוא מהטל והואיל שהטל נופל על כל העשבים בשוה לזה נתן היוצר בטבע השושנה הנבראת להריח תמונה כדמות גביע פיה למעלה ומסובבת מעלים והי' מוכנת לקלוט טיפת הטל הנופל עלי' יעשה רושם בה מה שאין כן בנפול טיפת הטל בשאר צמחים על ראשם אחד תנח ויתך ארצה ולא יעשה בו רושם כלל והשושנה עם בית קבולה תקלוט טיפת הטל ותהי' לריח טוב, וזה מאמר הקב"ה לכנ"י בצרוף דרשותם כנ"ל אהיה כטל לישראל להשפיע שפע רוח טהרה מלמעלה בלי התעוררתא דלתתא אבל באופן יפרח כשושנה הנז' ע"י

שם אחד והוא שורש אחד, ויאמר על בהלה ופחד פתאום, גם על הקבוץ לדבר נחוץ כמו ויחרדו לקראתו, יחרדו כצפור ממצרים, לחרדת אלקים, כי טבע שניהם ענין אחד הפחד והבהלה פתאומיות יקבצו כל הדמים שבאדם למקורם והוא הלב, כמשפט אנשי הגבת כי תקרם פחד שודד יקבצו כולם וירוצו אל הראש והוא המלך, וכמוהו בנפש הנ"ל וזהו לא נבראו רעמים הנ"ל, והביאו ראי' מפסוק והאלקים עשה שיראו מלפניו, אף כי בכתוב והאלקים עשה לא נמצא רמז לענין הרעמים, אמנם הוא מצד הסברה אחר שאמר הכתוב שאלקים עשה אתו ענין לעורר בלבות בני אדם היראה ולא פי' מהו הדבר ואנחנו רואים אין דבר בטבע יעורר יראה ופחד בלבות בני אדם כברקים ורעמים אורו זיקי זעם וחצי משחית ומרעישים תבל ומלואה, על כרחך הקולות והברקים והרעמים הם המכוונים בפסוק והאלקים עשה, כי על ידיהם יראה כל איש נפשו בכפו ובשרו בין שיניו מפחד ה' ולא יקום עוד רוח באיש לעת כזאת להפנות לבו לתאוה אז לבלע כל התוקף כי יתאחדו כל כחותיו ליראה את ה' בדרך ישר לא יכשלו, וזה ענין פשוט עקמומיות שבלב כנ"ל:

על כל זה תעוררנו ענין הברקים והרעמים להתבונן בהם ויתייסר ליראת ה' באמת, וזהו ברקים אומרים, הכוונה שאלו יורו אותנו מבחינת טבעם והוי שאלו אומרים זה בפיהם ברקים למטר עשה להוציא רוח מאוצרותיו הם לתועלת הגופות, כבר אמרנו כי מוציאו חפשי האויר הלא המורגל מאדים וקיטורים העבים אשר אגור בם, ועיקר הכוונה לתועלת שלמות הנפש ג"כ מענין זה ע"י היראה והחרדה יצאו חפשי חלקי הנפש העכורים ומפותחים בכל תאוות זרות ודרכים מעקולים, והוא ממש כמאמר רז"ל לפשט עקמומיות שבלב כנ"ל, וזהו מוציא רוח ע"י הברקים למטר עשה מאוצרותיו ממקומות אשר היו נעצרים בו כמו באוצר ויהי' אוצר הנ"ל הוא עקמומיות שבלב, וה' בחסדו ייסר לבבנו לעבדו באמת ובתמים, וזה מה שרצינו לבאר:

טל אומר: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון:

ההתבוננות מזה הנמצא יעיר לנו אזן בבוקר בבוקר לשלימותינו לשמוע כלימודים עת יפול הטל ע"פ האדמה על כל פרח שושן אשר פיותיהם פתוחות מול אגליו וכל שיח השדה כליל תקטר בריח ניחוח ותהי' בפי הדבורים כדבש למתוק אשר תמוצנה להמציא הנופת המאיר עינינו ומתוק לחכנו וכערך התועלת הזה לגויותינו כן הלימוד אשר נוציא ממנו יהי' נופת לנפשותינו להאיר עיני נשמותינו באור האלקי המתנוצץ לכל אשר נשמה באפו, וקודם שנבוא להעיר ולעורר על בחינותיו ופרטי ההתבוננות ממנו נראה מה בפי רז"ל ילמדו לקח ומביא ראי' לענין השלימות מענין הטל:

וזה לשונם במדרש שוחר טוב, אהי' כטל לישראל, כשם שאין הטל מזיק לכל ברי' כך עתידין צדיקים לשבוע מזיו השכינה ואינם ניזוקין, שנאמר שובע שמחות את פניך, אמרו ישראל לפני הקב"ה אימתי אתה גואלינו אמר להם הקב"ה לכשתרדו במדריגה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם דכתיב ונקבצו בני ישראל ובני יהודה יחדיו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ, וכתיב כי שחה לעפר נפשינו דבקה לארץ בטננו, מה כתיב בתרי' קומה עזרתה לנו, אמר הקב"ה הכל מכם כשושנה זו מפורחת ולבה למעלה כך אתם כשתעשו תשובה ויהי' לבבכם למעלה אני גואל אתכם, שנאמר אהי' כטל לישראל אימתי כשיפרח כשושנה, בילקוט מיכה

ע"פ

ברקים אומרים: ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו:

הנמצא הלא העומד לעיני בחינתינו עם הרעם הבא אחריו למשמע אזנינו תועלתו ג"כ לנקות האויר מאדים קשים העולים מהארץ על ידי חום השמש המעלים הבל מהדברים שמנים וגפריים הנתכים מחומה ומכבידים הנשימה על האדם לא יוכל השב רוחו וע"י הקול רעם ורעש אם הוכלה מהברק יפלם נתיב לאויר המורגל והמילוא במה שיפזר חלקי האוירים והקיטורים אוגרים רוח החפשי מוכן לכדי חיות הנבראים, וכבר כתבנו לעיל כמ"פ כי כל נמלא בערך תועלתו לגופות ככה יוקח ממנו רא' ולימוד מועיל לנפש, והנה באהרנו תועלת הברק והרעם להחפיש האויר הנעכר מאדים שמנים כבדים ע"י חום השמש והם אוגלים בעד האויר התמידי המורגל ומתהוה ע"י כמה חלאים אשר הוא ג"כ סיבת הדבר והמגפה ב"מ, וכעין זה ג"ב הלימוד המעורר אותנו לנפש מזה הנמלא להצילה חפשי מתאוות ותשוקות הדמיונות המכבידים עלי' עב טיט ומעבירים אותה לבל תוכל לעלות מעלה לשאוף רוח נח מחיי החיים כפי טבעה, אשר הם ר"ל עבירות וגסות תאוות החומריות סיבה לחליה ומיתתה ר"ל כעין חולי ומיתת הגוף בשאיפת רוח עב ועכור מכפי הרגילות כנ"ל, ונבאר בזה מאמר רז"ל ברכות פ' הרואה לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שבלב שנאמר והאלקים עשה שיראו מלפניו ע"כ, והכוונה כי מטבעם להחריד לב האדם פתאום ולבהלו כי יסבב לפעמים נזק לאדם ואין תחבולה להמלט ממנו, והוא אחד משלוחי הגבורה ית' המכריח ומודיע כי יש אלקים שופטים בארץ ואנחנו בידו כחומר ביד היוצר וכמלבי' עביד ואין חכמה עצה ותבונה לברוח מתחת ידו, לכן ירעש אל בקולו נפלאות ותהי לחרדת אלקים, ויפזר ע"ז כל רוח תאוה ותשוקה החומריות המכבידים ומונעים לנשמת רוח חיים נפוחה באפו מלמעלה, לשאוף רוח טהרה ממקורה, ויסבבו כמה רעות לנפש וראשית כל פריקת עול מלכות שמים וע"י קול הרעם והבלך הם הרגה אחריו כל אדם ממשוך ליראת מפניו ית' ובה נדע אשר בידו נפש כל חי ויתבדו כל חלקי הנפש המפוזרים בתאוות בשריות ותשוקות דמיוניות, כמ"ש הגביה והפזרי את דרכיך לזרים, וע"י זה הנמלא הבא לברקים יתאחדו ויתקבצו חלקי הנפש וכחותיה אשר היו מפוזרים ומעורים כל כח במחשבה התאוה ויחדו לעשות רצון מלך מלכי המלכים כי באש ה' נשפט ויתפזרו כל המונעים והשוב לשאוף רוח קדושה וטהרה חדשים לבקרים ממדי עלותה בית ה', וזהו לא נבראו רעמים כי אם לפשט עקמומיות שבלב ועניך עקמומיות הוא כנ"ל, יען כי דרך עבודת ה' הוא דרך אחד ישר לאחד כל פעולותיו הנובעים לפרטי מדותיו כמו אהבה ויראה חסד רחמים גבורה מורך פחד בטחון נדיבות כילות אשר פעולת הנפש בגוף תתחלק למדות האלה ובא מכחה ומשפע מנגה והואיל כי ע"י אלו הפעולות הנפש נכרת בגוף כאמור ע"ד השאלה שהם חלקי הנפש וכאשר יתאחדו כל אלו הכחות לעבודתו ית' ע"י דרך ישר והוא דרך התורה אזי הנפש דבקה לשרשה עודה בגוף ותשאף רוח לה משפע הטהור היורד מלמעלה והי' לה למשיב נפש, וע"ז אמר דוד תורת ה' תמימה משיבת נפש והוא מבואר, והמתנהג עד"ז הוא היושר ותום דרך שלם בלי פרוד ופזור, אבל הנוטים מדרך כבשה התורה והולכים בשרירות לבם הזונה בארחות עקלקלות אחר פיתוי היצר ויכנים כחות וחלקי נפשו לתאוה כפי פרטי מדותיו ככה יתרבו תאוותיו אשר לא לה' המה, וחלקי נפש איש כזה הוא מפוזר ומפורד בארחות עקומות ועקלקלות שבלב, וכמ"ש המשורר בתאוה יבקש נפרד, הכוונה מי שמבקש התאוה הוא נפרד בנפשו, וכמו שהורגלו רז"ל לכנות מי שמתקלקלים מחשבותיו לנפשו המפוזרים זה בכה וזה בכה בשם פזור הנפש, כמו שהתפלל אחד מרז"ל יהי רצון שתצילנו מפזור הנפש, וכן הוא המשוטט במחשבתו להשיג תאוות לבו ואינו חלקי נפשו מפוזרות במספר תאוותיו וכנ"ל ע"פ ותפזרי את דרכיך וגו', ויתכן שגם לזה כון בהתפללו יגילהו ה' מפזור הנפש ותרומיהו איתנהו, והפזור הזה קראוהו רז"ל פה עקמומיות שבלב וע"י הרעמים והברקים יראו מה' כל הארץ ומהכרת תמותה פתאומיות, ובשעה ההיא יתפזרו כל התאוות ויקבצו חלקי הנפש למקומם ויפשטו מעקמומיותם וזהו ענין לפשט עקמומיות שבלב והבן, ולסיבה זאת הונח בלה"ק על הקבוץ ובהלה

סגולה למקום עפרות זהב להם, וכן כיוצא בהן כפי תאוות איש לדבר מיוחד גלה למקום ההוא ויהי' אובד ונדח שם ולא ישיג תאותו אשר לנגד עיניו ומכשל עונו נגד פניו, ועי"ז ישוב ורפא לו, והו מ"ש הכתוב ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כלומר ממקום הגלות שמה יעלה על לבך לבקש את ה"א מסיבת באותך תמיד זאת התאוה אשר היה מסיבת חטאתיך, וזהו כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך, כלומר בכל רצונך ותאותך כי התאוה תהי' לנגד עיניך ולא ישכחו ממך חטאתיך ויהי' תשובתך גדר תשובת המשכל, וזהו אפרים רועה רוח ורודף קדים כל היום כזב ושוד ירבה וברית עם אשור וגו', ממשך למה שאמר ירמי' פרא למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה, הכוונה מי שאין לו תכלית מיוחד לפעולתו פעם כה ופעם כה נדמה לענין הרוח הנושב פעם מזרח ופעם מערב, לזה אמר כי רועים ומתחברים לרוח בשילוח תאוותיהם זה בכה וזה בכה ולא לתכלית מיוחד, ומשלם עוד כפרא הזה הלמוד לשוט במדבר באות נפשה שאפה רוח תאנתה והוא מלשון תואנה הוא מבקש והוא תאוה לדבר שאין תכלית לו, לזה אמר זכרי' כי הם פרקו עול תורה המאחד כל הרוחות לרוח ורצון אחד לעבודת הבורא ית' ופזרו דרכיהם לתאוות זרות, כמ"ש ירמיה ותפזרי דרכיך לזרים, לזה אמר ולבם שמו שמיר משמוע את התורה וגו' ויהי כאשר קרא ולא שמעו וגו' כי כל אחד הולך בשרירות לבו ורוח תאנתו, לכן בא העונש מדה כנגד מדה ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום יען כי לא יתכן היותם במקום אחד לפי התחלקות מאוויהם ותשוקתם, ובא להם זה דרך עונש הפיזור בין הגוים בארבע כנפות הארץ כנ"ל, וזהו כי רוח תרעו וסופתה יקצורו ונתקיים עליהם ואתכם אזרה לכל רוח:

ועתה נתבונן בה בינה אם כי זה הפיזור נתחדש לעונש חטאינו עכ"ז מה רב תועלתו לכוונה הכוללת אשר היינו עליו בזה הדרוש אשר כון בה בורא עולם אשר חושב מחשבות לטוב הכללי לא לבד לעם בחירו כי אם לאשר ולהצלית כל באי עולם וגויי הארצות לטהרם מגילולי וטנופי עבודת כוכבים ומזלות ואמונות הזרות המלאה לה כל העולם כולו בזמן בית ראשון, וכאשר גלו ישראל ביניהם נתפשטה אמונת אלקי' אמת אשר רוב חלקי' הישוב וכמעט כולו מאמינים בכל עיקרי תורת משה ונעקרו ונאבדו זכר אמונת ההבלים צורות המיטעלאגיע מהארץ, והוא ממש כטבע הרוחות המנקות עפושי האויר כנ"ל בתחילת זה הדרוש, ועי"ז יזדככו ויצרפו ויתלבנו להשגה מעלה מעלה כטבע רוח צח, וזה כמו שאי אפשר לעולם בלי רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל המזככים ומטהרים את העולם מעפושי דעות כוזבות ויתהפך על כל העמים שפה ברורה ואז יבוא אלהינו אדון העולם אשר אנחנו מבקשים וכמ"ש יכירו וידעו כל באי עולם ויקבלו כולם את עול מלכותך, וזה פרי כל המקרים וההעדרים עברו מימות הבריאה להכין הבירור והליבון כולם נצרכים לתקן עולם כנ"ל, ואי"ה כשיקויים בנו ואת רוחי אתן בקרבכם, וכמו שבקש המשורר לב טהור ברא לי אלקים ורוח נכון חדש בקרבי, ויתאחדו כל הרוחות לתכלית אחת ולשפה אחת, וכמו שאמר הנביא ונקבצו בית ישראל ויהודה וגו' ציון ישאלו דרך הנה פניהם, ואז יהי' מטבעם הקיבוץ כנ"ל ויקבץ נדחינו מד' כנפות הארץ, וכמ"ש אם יהי' נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה"א ומשם יקחך, ויתכן לפ"ד כי, אם, זה דווקא הוא כמו אם כסף תלוה כלומר שלא יהי' הקיבוץ כ"א אחר הפיזור בקצה השמים שיתפשט אמונת ה' בכל קצה הישוב כאשר בזמנינו זה, אמר משם יקבצך על ההעתקה השטחיות וממש יקחך כמו שהרוחות אם הם עצורים בבטן הארץ סוף יחזרו ליסודם למעלה וזהו משם יקחך על ההנשאות המעלה כטבע הרוח העולה היא למעלה, כל זה נלמוד מטבע הרוח למתבונן בו מענין הדמות אל מקרי זאת האומה כנ"ל, וזהו רוח אומר ירצה המתבונן בענין טבע הרוח ובחינותיו יעמוד על אלו הענינים כנ"ל וכאלו יעורר אותנו על קיבוץ גליות המפורש בזה הכתוב אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי, ותחילה אמר ממזרח אביא את זרעך וממערב אקבצך אומר לצפון וגו' והוא התאחדות כל הרוחות לתכלית אחת יתאחדו ג"כ רוחות העולם אשר זרו אותנו והיו סיבת פזורנו, עתה יהיו הם בעצמם סיבת הביאו בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ והבן כי הענין פלא — וזה מה שרצינו אליו, וה' יראנו נפלאות מתורתו, אמן:

ונאמר לענינינו הנביא יחזקאל אמר, והעולה על רוחכם היו לא תהי' אשר אמרתם נהי' כגוים וכמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם, והענין עם הנ"ל כמו שהאדם חפשי ללכת בכל מקומות העולם כרצונו וחפצו הן קרוב הן רחוק מ"מ אי אפשר לו לצאת מכללו לעלות השמים או לפרוח באויר, ככה אף כי האדם חפשי במעשיו וכל אשר יחפוץ יעשה כפי טבע הבחירה מ"מ א"א לו לצאת בפעולותיו מרצון הבורא כון לטובת כלליותינו לתת לנו אחרית ותקוה לקץ הימים כמוס במחשבתו ית' הבלתי ב"ת אשר עליו תסובה כל פעולותיו אשר פעל ועשה קורא הדורות מראש הן לבנין והן להפסד וחורבן, הגם אשר בפרטיות הפעולות כל איש שורר בבחירתו ופועל לתועלת עצמו מ"מ ענין הנוגע מכל פועל פרטי לתועלת הכוונה הכוללת המקובץ מכל פעולות פרטיות לא תספיק בחירת האנשים לבטל כנ"ל במקום א"א לצאת מכללו, על אחת כמה וכמה שא"א לשלוט במשך הזמן אשר אין לאדם בו כי אם שבעים שנה על כל היותר, לצאת מכללו לבטל כוונת עתיק יומין שמור למועד קץ הימין כי ירחם ה' יעקב ובחר עוד בירושלים אז תסובה כל ההצלחות אשר אפס קצה זהרם שופיע לנו בימים קדמונים והוא רק לתת לנו פתח תקוה הטעימנו כף נחת בימי הבהמ"ק מנחל עדנים ישקינו לעתיד, וכל התלאות והצרות אשר עברו ראשינו במשך ימי ענינו, אלקים חשבה לטובה למרק עון ולהתם חטאת פרטיותנו לבל ידח ממנו נדח, וזהו דברי הנביא והעולה על רוחכם, ירצה תבונכם להפסיד הכוונה הכוללת היו לא תהי' כי מה לא תספיק בחירתכם לבטל הברית ולצאת מתחת ידו להיות כגוים לשרת עץ ואבן, והבטיח אותנו ע"ד אף כי יקרה באחד מהדורות כבימי יחזקאל ע"י רוע בחירתם ירצו לבטל רצון העליון הכוללת, ולהיות כגוים, עכ"ז אין להפסיד יגיע ושכר כל הדורות ימי עולם, אבל כל איש ואיש כפי עלות על רוח יענש בפרט כפי מדתו, ושהריסה והעדה אשר יחייב ויסבב עונשים גם ממנו יחד ופנה עזר ובעד לכוונה הכוללת, וכמו שאמר הנביא ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם בית ישראל מחשבת שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה, וכמ"ש במדרש פ' וישב ע"ז הכתוב שבטים עסוקים במכירתו של יוסף יעקב ויוסף עסוקים בצערם ראובן עסוק בשקו ותעניתו יהודה עסוק בלקוח אשתו, והקב"ה עסוק לבראות אורו של משיח הוי מחשבת שלום ולא לרעה וגו', הרי מבואר שאף מפעולות בלתי ישרים כנ"ל והפועלים יקבל כל אחד עונש על פעולתו והקדוש ברוך הוא בחסדו מקבץ כללות הפעולות ובורא אור של משיח:

והנה סיבת פזור דבר, הוא מהתחלקות הרוחות, וקבוץ נפזרים בא מהתאחדות הרוחות, כי טבע הרוח אם ינשב מפאות הפכיות מטבעם לפזר דבר הבא ביניהם כמו עבים או שאר דברים, ואם ינשבו כל הרוחות לפאה אחת טבעם לקבץ הבא ביניהם יחד, וכבר הנחנו למעלה כי שם רוח הונח ומושאל ג"כ על הרצון בכתבי הנבואה, לכן ג"כ בהיות התאחדות הרצון של כל איש ואיש מישראל לב אחד ורוח אחד להם לאביהם שבשמים, ועי"ז כל איש ממשך פעולתו לתועלת חבירו כגוף אחד חלוק האברים כל אבר ישרת לדבר מיוחד נוגע לקיום הגוף, ככה כל איש יפעול פעולתו לתועלת הכלל ומתאחד רצון כל אחד לקיים התורה אשר היא רצון העליון הכולל ואז הם גוי אחד עובדים לאל אחד נקבצים למקום אחד כטבע התאחדות הרוחות יסבבו הקיבוץ כנ"ל, אבל סיבת חטאם הי' חלקת הרוחות וכל אחד פועל כפי העולה על רוחו תועלת מילוי רצונו בלבד בשלוח התאוות, ולא ידרוש טובת זולתו, גם טובת הכלל המסכים לרוח של הקב"ה והוא רצון העליון ואין ב' מסכימים לדבר אחד ונחלקו איש מעל אחיו אף בהיותם בקירוב מקום, וכבר אמרנו כי התחלקות הרוחות יסבבו פזור לכן אז נפרדו איש מעל אחיו ג"כ ברחוק מקום כל אחד למקום נשאו לבו למלאת תאותיו העולה על רוחו, וכמו שראיתי מי שפי' כי נטשת עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבותיו ותמלא ארצו כסף וזהב וגו', אמר כי סיבת הנטישה והפיזור הוא שנטשת ופירשת עמך לארבע רוחות השמים הי' מסיבות חילוק תאותיהם כי זה הי' מתאוה לסוסים הי' עשו סיגלה למצרים מקום מוצא הסוסים, וזה הי' מתאוה לכסף וזהב הי' עשו

האלהי וכוונת הבריאה להתרחק ולצאת מידי תוהו ובוהו וחושך ונתגלה מעט בימי נח כי היה צדיק לפניו ית', ועכ"ז לא זה הוא האדם הנעלה אשר בעבורו יתהווה ויתקיים כל המציאות כאשר נודע מענינו אשר היה מרחפת על פני מי המבול עד אשר נראה ונגלה תכלית אמיתי לזה המציאות האדם הגדול זה אברהם, וזהו ויאמר אלקים יהי אור זה אברהם והוא תכלית זה המציאות, כי התכלית הוא האור המאיר לפעולות הקודמות לו ועליהם מכלל תוהו ובוהו וחושך והבן — וזהו דעת רבי יודא ברבי סימון בביאור הכתוב והיתר זה הספק מתחילת הבריאה עד אברהם, אמנם ר' שמעון ב"ל פי' ג"כ הכרחיות זה הכתוב בהתחלת הבריאה כר' יהודה בר"ס והעמים בו הענין שהיינו עליו אשר הוא ספק היותר כולל מראשית ועד אחרית ימות עולם אשר עדיין לא נהייתה ולא נראתה תכלית אמיתי לבורא וברואיו, אבל הכל נשתנה הפך הכוונה וספק זה מהמלכיות אשר לדעת רשב"ל הוא יותר כולל כפי שנתבונן מתחילת הבריאה עד סוף כל המעשים וכנ"ל, לכן פתר קרא זה אשר הוא מיותר לפי הפשט, ואמר שבא להורות על המלכיות וכל הקורות אותנו מהם במשך הגלות תוהו ובוהו וחושך תהום אל תהום קורא, הכל הי' בידיעתו ית' בראשית הבריאה וטבע שלימות מין האנושי חייב כל אלו המקרים ולא יתכן האושר בלעדיהם כמו שראינו בפעולות הזורע כנ"ל כי הכל הי' בידיעתו ית' וכך גזרה חכמתו קודם בריאות העולם עם כל השינויים והתמורות עברו על האומה מיום ברוא אדם על הארץ עד אברהם כפי דעת ר' יהודה בר"ס ומאברהם עד היינו לגוי עד קץ היומין, עכ"ז תלוי במעשה בני אדם להעניש ולהשכיר איש כדרכיו ובמעלליו בכדי להשאיר ענין הבחירה וישר ה' ואין עול כנ"ל, וע"ז מורה כפי דעת ר"ל ענין הכתוב הנ"ל והארץ היתה תוהו זהו מלכות בבל, כמ"ש ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו, והכוונה שענין התוהו ובוהו שראה ירמיהו בשעת חורבן אינו דבר חדש נתהווה אז במקרה אבל יצא אל המציאות ענין התוהו והבוהו שהי' בידיעתו ית' קודם בריאת העולם, והוא ראה ומספרה הבינה וגם חקרה אז להוציא אל המציאות תכלית הטובה אשר לא יתכן בלתי יקדם התוהו והבוהו

כנ"ל, ובוהו זהו מלכות מדי גם אותה ראה ירמיה מרחוק, וחושך זה מלכות מוקדון שהחשיכה עיניהם וכו', כל אלו אשר חדשות הם לעינינו הכל גלוי לפניו כענין קצירת הענפים גלוי לנוטע קודם נטיעתו אמנם לא יתכן טבע גידולו בלתי זה, כל אלה רמוז לנו בתורתינו מיד קודם סיפור הבריאה בזה לומר שכל אלו התמורות הכנה להוציא לפועל רצונו ית' תכלית האחרון המקווה והוא ימות המשיח, וזהו ורוח אלקים מרחפת, כלומר רצון הבורא מרחפת מאז לכל לראש להקדים כל השינוים האלו לפני בא יום הגדול יתראה תכלית רצונו בבריאות זה העולם והוא ענין המשיח, וזהו ורוח אלקים זה רוחו של משיח כלומר רצונו של הקב"ה בכל אלו הענינים להוציא ענין המשיח, ומביא ראי' ונחה עליו רוח ה' בלשון עבר, ולא אמר ותנוח בעתיד אבל הכוונה כנ"ל כי אמר תחילה ויצא חוטר מגזע ישי וגו', וע"ז כבר נחה עליו רוח ה' מראשית רומז לענינו ורוח אלקים מרחפת זה רוחו של משיח, כדרשת רז"ל שביארנו, ואמר על פני המים, ואין מים אלא תשובה שנאמר שפכי כמים לבך וגו', הכוונה אף שהענין חייב זה מ"מ תלוי בתשובת ישראל בהסירם את לבם האבן וישפכו נפשם לפניו באמת וזה שפכי כמים לבך, נרמז במרחפת ע"פ המים לומר שגם התשובה קדומה במחשבת הבורא כי היא הכרחיות לתכלית האחרון כנ"ל ואז יתבונן אור התכלית האחרון האמת בין הבורא בברואיו, וזה ויאמר אלקים יהי אור אחר כל זה מה שכתוב תוהו ובוהו וגו', אז יתחיל ענין הטוב ההחלטי מה שעד כה לא הי' כלל ולא נראה עדיין בעולם, וע"ז אמרו מיום שברא הקב"ה את עולמו כביכול לא שמח הקב"ה בעולמו שנאמר ישמח ה' במעשיו שמח לא נאמר אלא ישמח לעתיד, כי עד הנה בתמורות ותלאות העתים, ואף מעט טוב אשר הי' בינתיים הי' אצלו ית' הכל זמן תוהו ובוהו וחושך כנ"ל ולא יתכן שמחה באמצעים כי אם בהתכלית והוא הטוב והמציאות הגמור והאור אשר לא תכבה, וזהו וירא אלקים את האור כי טוב, וכבר עלה בידינו על נכון התר הספק העצום הנ"ל מסכים לדברי חז"ל והכתובים בעזה"י אשר לו נתכנו עלילות נפלאותיו ומחשבותיו אלינו לטובה לנו כל הימים:

שהם מתאחדים ומוכרחים להוציא כוונתו ית' הכוללת כפי ענין לכל זמן כנ"ל, ועכ"ז יועיל ג"כ כל עת פרטי לפעולת אדם בבחינת השכר ועונש הזמני בלי נסתכל בהדי כבשי דרחמנא וכמו שבארנו במקום אחר בהרחבה, והיינו זה הדרוש בביאור יותר, מה יתרון העושה באשר הוא עמל כלומר העושה ומיגע את עצמו להוציא לפועל אלו התמורות מה יתרונו אחר שאינו יודע הענין אשר ישתרגו ממעשיו כפי כוונה העליונה ויתכן ישתעף ממנו הפך כוונתו ותכליתו, לזה אמר כי יתרונו הוא ג"כ נעשה כפי עמלו לשעה למלאות חפצו ואם יהורס אח"כ בניינו כפי כוונה הכוללת מי יביאנו לראות במה שיהי' אחריו די לו במה שנתמלא חפצו לשעה את כל פרי עמלו וכנ"ל, וזה ועת לכל חפץ תחת השמים ושיבח החכם ההנהגה הזאת באמרו ראיתי את הענין אשר נתן אלקים לבני אדם לענות בו, ירצה כי הענין כולל וכוונה התכליתית נתן לבני אדם יפעול כל אחד חלקו כפי מה שהוא עליו מהשינויים והתמורות ויפה לו לכל אחד אומנתו בעתו יערב לו תכלית*** שעה מבלי שיביט אל כוונה הכוללת, והמשל בזה כאומן במלאכת הבנין הנקרא ארכיטעקט שאינו פועל בידו כלל אבל נותן ומחלק חלקי הבנין לפועלים שונים זה ינסר ארזים וזה יקדיח הקורות וזה יעשה כלי ברזל וזה יפעל בפחם כפי הוראות האומן יפעל כל אחד חלקו ויקבל משכורתו בעד פעולתו הפרטית ומכולת ביתו מבלי שידעו תכלית פעולותם אשר במחשבת האומן הכולל כי אם כל אחד יראה בפעולתו תכלית לשעתו והוא משכורתם, ואם יתרפו ממלאכתם יענשו כפי אשמתם מבלי שידעו מה שקילקלו מלאכת הכללי, ואח"כ יקח האומן את החלקים ויסדר מהם בנין כולל וארמון מפואר לתועלת כלל הפועלים ולטובתם יקבל כל אחד ממנו לאין שיעור וערך ממשכורתם אשר קבלו בעת פעולתם אתו, ואם ראיתי את הענין ר"ל הענין הכללי שאמר תחילה לכל זמן, נתן אלקים לבני אדם לענות בו כלומר הענין יושלם על פרטי פעולת האדם כמה שיפעול כל אחד חלקו, ועכ"ז את הכל עשה יפה ג"כ בעתו הפרטיות יקבל ממנו כל פועל תכלית שעה למראה עינו, לזאת ישתדלו בהם בני אדם לטובת עצמם כפי ראות עיניהם, כי פועל אדם לתכלית ידוע לו יפעול בחשק ותאוות

מאשר יפעול לתכלית נעלם ממנו ובלתי ידוע, לזה יופה לכל אחד פעולותיו ג"כ בעתו הפרטיות כנ"ל, וגם את העולם נתן בלבם מבלי, הכוונה עניני העולם נתן בלבם יפעלו אותם לתכלית קרוב, כלומר תכלית הבל ומדומה ישיג כל אחד כפעולתו והוא בכדי אשר לא יוכל האדם לידע המעשה אשר עשה אלקים מראש ועד"ס אשר גזרה חכמתו העליונה להסתיר מהאדם לסיבת קוצר השגתו, גם אם הי' יודע אותו הי' גורם היזק לפעולות הפרטיות מהעצלות והתרפות במלאכה כטבע הפועל לתכלית רחוק ואם הוא טוב יותר מתכלית קרוב מ"מ אין לו לאדם אלא מה שעיניו רואות יפעול בכל חפצו ורצונו, ומה נעים לפי דברינו מאמר רז"ל כפי הכתיב העלם כתיב והבן מאוד, ועל יסוד דרושינו סובב הולך מזמור תפלה למשה יעויין למתבונן כי כוון זה הדרוש בעינו, וגם במזמור תפלה לעני כי יעטוף ע"ש ואין להאריך, ונחזור לענינינו לכוונת המדרש הנ"ל אשר העמדנו בפתח דברינו אלה, למה שהוקשה להם יתור הכתוב והארץ היתה תוהו ובוהו וגו', והיה קשה להם ג"כ קושית הבע"ק, והתירו הספק העצום כפי דרכינו והעמיסו ביתור זה הכתוב להורות כי כוונת בורא עולם ונותן התורה בתחילה הי' על כל המקרים הקורות אותנו למטוב ועד רע וכי טבע מציאות שלימות ותכלית המקווה חייב זה כמשל הנ"ל לכן זה פתר קרי' בדורות וכוונתו להעמיס ביתור זה הכתוב הספק זה אשר הערנו בכל מעשה ה' בראשית חול ענין אלקי באומה עד עתה יפול זה הספק בעונו על בריאות האדם תכלית יצירת בראשית, ולפי הנראה מיד ביום הבראו החטיא בחטאו כוונת הבריאה בכללו במה שלא לן ביקרו ושינה טעמו ויגרשהו, ויפול ע"ז ג"כ קושית הבע"ק אם ידע הוא ית' מקודם וכו', לזה בא זה הכתוב בראשית הבריאה לתרץ ולומר בלי ספק ידע זה הבורא מקודם אבל באמת לא זה האדם אשר יצא אל המציאות ראשונה פרי כוונתו ית' אבל תדעו והארץ היתה תוהו ובוהו בל יוכר עדיין התכלית זה האדם אשר בעבורו יהי' עדיין פעולת הארץ וכל צבאיה מפועלת התוהו, ובוהו זה קין, וחושך זה דור אנוש כלומר עדיין כוונת תכלית הבריאה בחושך יכוסה, ורוח אלקים מרחפת וגו' זה נח כלומר אז ביאר כח האל רצון

יצמח החסד וצריך שתאמין שההפסד הוא לצורך הבנין, וכמו פעולת הזריעה שהקדמנו במשל, לזה אמרו רז"ל אמונת זה סדר זרעים ופי' בו לפי שמאמין בחי העולמים וזורע, לזה מתואר החסד והבנין המוסתר תוך ההפסד וההשחתה בתואר אמונה וזהו אל אמונה כנ"ל, ואם יקשה בעיניך הפסד הנשחתים דע ג"כ כי אין עול כי בחטאם נפסדו ולזה צדיק וישר הוא כנ"ל, וצדיק נגד הנפסדים והנשחתים, ופי' דבריו על הסובלים פעולות ההפסד בא להם זה מצד מעשיהם וזהו שחת לא לו בניו מומם וגו' ועם כ"ז מחסדו ית' אשר העונש וההפסד הנעשה בהם הוא מועיל לבנין התכלית כנ"ל, ואם יעלה על לב איש איך הי' אם לא היו חוטאים במה פעלו פעולת הסתירה לתועלת הבנין והי' עול, התשובה בזה הוא כאשר השיב ה' להנביא ירמי' בעת ששאל הנה הסוללות באו העיר ואתה אומר לי קנה לך השדה, והשיב לו ה' היפלא ממני כל דבר, כי אין מעצור לה' להוציא מחשבתו לפועל על איזה פנים שירצה אמנם מה שהוא הוציא מחשבתו לפועל כפי מעשינו הוא רק מגודל חסד להיטיב אחריתנו, כמו שאמר הנביא ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם בית ישראל מחשבת שלום ולא לרעה להיות לכם אחרית ותקוה והוא מבואר כדברינו, והכוונה הזאת מבוארת במדרש מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון וכו', הוי נורא עלילה על בני אדם והבן, כי בענין הכל לצורך ההנהגה הכוללת לתכלית, המקווה מ"מ תלוי במעשה בני אדם להשאיר קיום השכר והעונש ע"י בחירת בני אדם וכמו שביארנו זה במקום אחר, ועל קוטב זה הדרוש אשר כתבתי עד הנה עם המשל הנ"ל נבנה דברי שלמה בקהלת לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע וגו', הכל את התמורות והשינוים בוללים כל ההשתנות הנמצא בעולם ואחר סיים דבריו מה יתרון העושה באשר הוא עמל, ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני אדם לענות בו, את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלקים מראש ועד סוף, ודבריו סתומים וחתומים אין אומנם גפרק, אמנם סוד דבריו הוא הענם הדרוש אשר הארכנו למעלה, ונראה פירוש דבריו הנה הקדמותינו כנ"ל שלא יקשה לדעת בני אדם תמורות העתים פעם לטוב ופעם להפך, אבל הוא כפי מה שיקח אותם האדם כפי מה שהוא עליהם בהבחינה מופשט מהקודם והמתאחר יתרבו ספקותיו להתלונן על ה', אבל אם ישים על לבו כנ"ל כפי כוונת הבורא בהמשיך מציאות הזמן מראשו לסופו לכוונה אחת להשלים הנהגתו כוון בה לתכלית כולל כמו שאמרנו במשל ענין הזריעה והנטיעה, לא יקשה כלל ענין ההפסד לצורך הוי' והוי' לצורך הפסד והוא לצורך הוי' כללית לעתיד, וזהו לכל המקרים ההווים בעולם יש ענין כולל והמשך אחד לחבר מקרי כל עתידות לתכלית אחת כוונה כוללת ימות עולם מראש ועד סוף, והענין הזה מתואר בפי החכם זמן והמשך הזה הוא המאחד והמישר תמורת העתים כולם קולעים למטרה אחת להוציא לפועל טובת הכמנא אשר בעבורו נברא כ"ז המציאות כנ"ל, וזהו לכל זמן ועכ"ז יאותו ג"כ העתים מופשטות מהזמן הכולל כפי בחינת האדם המתפעל לכל חפץ תחת השמים, והוא דברינו כנ"ל אף כי העתים פרטים והשינוים הנעשים בעולם מוכרחים להוציא לפועל התכלית כולל במחשבות יוצר האדם הנעלם מאנוש בש"ו, מ"מ יסד הבורא עולמו בחכמה אשר בבחינת האנשים אשר תחת השמים יועילו כל עת ועת בהתבודדו בהמשך הכולל לכל חפץ האדם גם כן, וזהו ועת לכל חפץ תחת השמים וביאור דבריו בכ"ח תמורות כוללים כל מקריים המתרגשים לבוא בעולם, עת ללדת ועת למות בבחינתינו פה תחת השמש העתים ידומה נפרדים הנולד שמחו בו והמת מתאבלים עליו ובבחינה הכוללת כנ"ל יתכן שהלידה הוא בשביל המיתה וזהו ענין וי"ו החיבור לדבר והפוכו, עת לטעת ועת לעקור נטוע והוא כמשל הנ"ל אשר בבחינתינו הנוטע הוא טוב והעוקר הנטוע הוא עושה רע, אמנם היודע טבע הנטיעה יתכן לטעת בכדי לעקור הנטוע ולשתלו עוד ואז יעשה פרי כנ"ל, וכוונת החכם בכלל הוא כי יתכן טוב יחשבו האנשים טוב בבחינה שהם עליו לשעה, אמנם באמת אינו כן, אבל הטוב הוא בעבור הרע הבא אחריו, ומוכרח לתועלת טוב הכללי לכן אין לשמוח כ"כ בטוב כנ"ל, ואחר נעתק לתמורה אחרת שאין להתאבל על רע הבא כי יתכן שהוא בעבור הטוב הכללי, וזהו עת לפרוץ ועת לבנות עת לשחוק וגו' עת להשליך אבנים, וכן כל התמורות אלו ית'

לתועלת הכלל לא מעשה עול נגד הנשחתים, כי ידע ה' האנשים המחויבים עונש בעוה"ז בעבור פעולותיהם אשר לא טובים יהיו צדיקים או בלתי צדיקים יענוש אותם בעוה"ז בפועל ההשחתה לתועלת הכלל, ועי"ז ירצו עונם ויזכו עי"ז הנשחתים בעצמם לתיקון הכללי בבחינת השכר הנצחי, והעונש בא להם בבחינת שכר ועונש הזמני והיגם לאדון השלטי, ועי"ז חושב מחשבות לבל ידח ממנו נדח, וזהו מהעמוק דרכי אל דעות ה' אשר אף בפעולתו הסתירה בעבור הבנין יהיה הצדק בבחינת הבנין וגם הצדק והמוסר בבחינת הנסתרים והנשחתים מה שלא יתכן זה בפעולת אדם כנ"ל. והבן זה, וזהו צדיק כתמר יפרח וגו' שתולים בבית ה', וידוע כי שורש שתול הונח על הברכת האילן פעם שני, והוא מוסב כענין הנ"ל כי טבע נטיעות אילני מאכל לא יטע הגנן הגרעין תיכף באדמה, כי אם תחילה יטע הגרעין בכלי ויעמוד בבית על החלון עד אשר יצמח וישלח פארות וענפים וימשך כך שנה או שנתיים ולפעמים שלש כפי טבע הפרי ההוא, ואחר אשר ישלח שרשיו הנה והנה יעקרנו הגנן ממקום הכלי וישתלנו באדמה ואז יוכל לשאת פרי, והנה איש ההמוני אשר לא ידע בטבע נטיעות עץ עושה פרי כי יראה פועל העקירה מהעץ אשר הגנן חרד עליו כמה שנים גודל החרדה להשקותו ולשמרו, הלא יפלא מאוד איך יעקור פעולתו הנחמדה ברגע אחת דאג עליה כמה שנים, אבל האמת פעולתו העקירה וההריסה היא עצם תכלית בנין זה הפרי והעץ ואין זה השחתה כלל רק למי שלא ידע טבע הנוטע, וככה מום דימה המשורר ענין הצדיקים בעה"ז נה שלא ישיגו הנה פרי מעשיהם ונהפוך הוא כי נאמר עליהם וסביביו נשערה מאוד, ואמרו רז"ל הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, לזה אמרו צדיק כתמר יפרח כמו התמר טרם יוציא פירותיו בפעם ראשון אחר נטיעתו ימשך זמן רב ויש מרז"ל אומרים כי ימשך שבעים שנה ובמשך הנ"ל כח הראוי לצאת מגידול הפירות ישארו באילן לגדלו ולהרחיבו עד אשר ותערה כאזרח רענן, ככה הצדיק הכח ממעשיו הטובים יתגבר ויתעלם בנשמתו להגדילה ולהאדירה ולא יתראה בעוה"ז כלל, וזה ענין צדיקים יושבים ועטרותי' בראשיהם, וזה כארז בלבנון ישגה כי הארז הוא עב וחזק הואיל ואינו עושה פירות, כי עץ עושה פרי הפירות יכחשו גוף האילן, לזה יהיו הצדיקים בעוה"ז בלי פירות ודומה לארז ישגו ויגדלו והפירות שלהם הוא לאחר שבעים שנה ואז יעקרו משה אשר הם מוגבלים בכלי הגוף, והגנן הוא הקב"ה ישתלם בפרדיסו והוא הג"ע, ואז ינובו ויוציאו פירותיהם תאוה לעינים, ופה בעוה"ז הנקדא פרוזדור וחצרות בית ה' עיקר נטיעתם רק למען יפריחו ויציצו ציץ כדמיון הגנן כנ"ל, וזהו שתולים בבית ה' ושם ישאו פרי ובחצרות אלקינו אינם אלא כדי שיפריחו, וכמו שעץ פרי אינו מוציא פירותיו בעת שהוא נטוע בכלי כי אם כאשר ישתל בפרדס ככה עוד ינובון בשיבה ואז דשנים ורעננים יהיו, וענין העתקם משה אשר למראה עינינו ידומה להשחתה ועקירה ובאמת אינו אלא בנין לקיום אשר לא יכחשו עוד לא לבד לתועלת הכלל כי אף לתועלת עצמם וגידולם והוצאת פירותיהם, וזה ההבדל עצמי בין השחתה הנעשה מבשר ודם לתועלת קיום ובנין, הוא מורכב מיושר ועול כנ"ל, המנם פעולת הקב"ה אינו כן כי אם עוד ינובון בשיבה כנ"ל, וזהו להגיד כי ישר ה' צורי, כלומר יושר נקרא פעולת הסתירה בקצת לתיקון הכלל, ובו"ד לא ימלט בכל זה מעול גמור נגד הנשחתים, המנם כאן ישר ה' צורי ולא עולתה בו כלל, והבן זה כי הענין יחד ופינה כללות להשקיט תלונות האנשים על הנהגת הבורא ית' אשר עמקו ורמו דלו מאנוש נעו, וכ"ז מבואר ג"כ בדברי משה רבע"ה בשירת האזינו הנ"ל הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, בא ג"כ ליישב קושית הבעל עקידה הנ"ל שהערנו שלא יקשה לאדם על פעולת הבורא ית' פעל ממנו ממי קדם ולא נשארו בקיומם אמר ענין דברינו בזה הדרוש, והוא הצור וגו' כמו שסגור בפי ההמון לשכל אין מראין חצי המלאכה, לז"א אם תראה לעמוד על כוונת פעולת הבורא ית' צריך שתראה המלאכה בתמימותה ושלימותה ואז יובנו עמוק מחשבותיו ונפלאותיו אלינו לטוב, וזהו בלתי אפשר כי כל ימינו עלי ארץ וכנ"ל, אמר עוד כי כל דרכיו משפט בלי עול, ואם תראה ממנו פעולת ההריסה וההפסד צריך שתדע שעדיין לא נגמרה מחשבתו, אבל תדע כי הוא אל אמונה, ירצה כי מדת חסדו המתואר בחסד אל אינו גלוי בכל פעם, אבל לפעמים מוסתר החסד במעטה ההפסד והשחתה ומתוכה

מטעות הילד שנתיישבה דעתו בירק דשא נמחה מזריעת הדגן כנ"ל, אבל באמת ישובה הוא למען החריבה עוד הפעם ולישבה בישוב נכון כמו בה החפץ בטובתה, אולם טעותינו הוא שאנו בני תמותה ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו', ואנו רואים הנהגה זה במשך שנותינו או ישוב או חורבן, והלך מהעולם או בקושי' או בתירוץ מדומה לפי דעתינו הקצרה ולפי האמת אינו כן כנ"ל, אבל מי שרואה מעשה האלקים מראש עד סוף הפועל בעצמו או הדור האחרון יבין דרכי ה' והנהגותיו הי' לטוב לנו ולחיותינו באחרית הימים, וכל המקרים מקרה לנו נאשר יקרו עוד עד הדור האחרון ידע הבורא ית' בלי ספק ומקודם אם מענין הבנין אם מהסתירה והקיום והחורבן, אבל טבע שלמות כללותינו חייבה כן כמו שהזורע ידע בפעולת ההפסד והצמיחה מגרעינו כמה פעמים, אבל ידע כי טבע הזריעה חייבה כן:

והנה אף שטבע תכלית שלימות מין האנושי כפי חכמתו ית' חייבה כן פעם הריסה וחורבן פעם בנין ועוד הריסה כמה פעמים לתועלת שלימות הבנין, יהי' צודק זה בלי עול כלל על איש אחד פרטי יעברו עליו כמה רעות ומקרים פעם בגוי ופעם חוב להטיבו באחריתו ויהי' הנושא הסובל הרעות וההריסות הוא בעצמו נושא להטובות והבנין הנמשכות מהם, אמנם עדיין ישאר ספק איך יתכן זה בלי עול נגד האומה בכלל ימשכו המקרים וההריסות כמה דורות זה אחר זה, ואם באמת אלו ההריסות והחורבנות נצרכות לתועלת הבנין יהי' זה לדור אחרון, ויהי' האישים מהדורות הסובלים ההריסה נעדרים מהטוב ההוא, ומתו בענין רע. והנה זה הספק יותר לנו ע"י אמונת תחיית המתים ויקיצו המתים ברעות ג"כ נושאים ענין הטוב הכללי הבנוי מאותם המקרים, אמנם עדיין נשאר קצת ספק בלב המשכיל באמת נושאי הרעות יהיו ג"כ בקבול הטובות, אמנם במשך הדורות אשר הי' בעת הבנין המעותד לשתיבה היו בטוב ויהי' ג"כ בטוב הכללי האחרון והדורות אשר סבלו צרות רבות ורעות ואבדו חייהם יהיו ג"כ בקבול הטוב הכללי, ומה יתרון לאלו הדורות אשר סבלו הרעות לאלו אשר אכלו בטוב הזמני ימיהם בהשקט, ומה נשתנו אלו מאלו, אמנם גם הספק יותר לנו בבחינת שכר ועונש זמני הנוסף

על שכר ועונש נצחי, ויהיה ההריסה והבנין וההסתירות נתלים בפעולות אדם, ולפ"ז צדקו דרכי ה' בבחינת הכלל כמ"ש, ואף בבחינת הפרט ג"כ לא עולתה בו, ובזה יבוארו לנו דברי משה רבינו בשירת האזינו, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא והכפל מבואר, וזהו ג"כ דבריו שסידר המלך דוד בתהלים המיוחס אליו, באמרו צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו, עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו, והכוונה מאמר כענין משל הזריעה אשר אמרנו, והתחלת דבריו מה גדלו מעשיך ה' מאוד עמקו מחשבותיך מאוד נעלה ממחשבת אנוש אנוש, ואמר איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת, ומדוע כי תואר איש הונח על החשוב שבבני אדם כמו שאמר דוד אל אבנר הלא איש אתה ומי כמוך בישראל (שמואל א' כ"ו) והכוונה איש אף החשוב שבמשכילים הוא נקרא בער לענין עומק הבנת מחשבות ה' ולא ידע גודל דרכיו אמנם יוכל הבין כנ"ל, אבל כסיל לא די שלא ידע ויבין עומק דרכיו גם לא יבין את זאת שאמרנו אם יש כלל מהעומק בדרכי אלקינו כנ"ל, וזהו בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם, וכוונתם הוא לתכלית הנתיצה וההשמדה כנ"ל במשל, והטועה בהצלחתם הוא דמיון הילד אשר חשב הירק דשא לתכלית הזריעה וזה שקר, אמנם צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה שתולים בבית ה' וגו', כי כן במלאכת הנטיעה מוכרח הגנן לעשות פעולות ההפסד לקצץ ענפים ולחתוך זמורות לתועלת עיקר גב האילן שהוא תכליתו ויתחייב הריסה במקצת בעבור בנין כללו, וכדמיון הרופא אשר יחתוך אבר מן הגוף בעבור בריאות כולו, וככה המלך יפסיד קצת אנשים ויאבדם בעבור תיקון הכלל, והבדל בין פעולת הבורא ית' ובין פעולות הגנן והרופא והמלך, כי הגנן העושה פועל ההשחתה מבדים וזמורות וענפים נעשה בהם עול לתועלת קיום האילן בכללו, וזהו מהצדק והיושר נגד האילן, אמנם עול הוא נגד הנשחתים כי האבר והבד הנשחת לא יחי' עוד אמנם נעדרו העדר החלטי על לא מאומה עשו ויקבץ בפעולתו זאת הצדק והעול יחד, אבל הבורא ית' במה שפועל פעולת ההשחתה

לתועלת

מטבע כרכים גדולים לא יאפה כל בעה"ב פת בביתו כי אם קונים לחם מן חוץ, האופים די מאכל שולחנם לא כן מנהג הכפרים ועיירות קטנות, והנה הילדים מהכרכים אשר לא יצאו מימיהם מקיר העיר וחומה לא ידעו התהוות הלחם ומעשה הפת מעולם כי לא ראו הדגן ולא ידעו מהותו ויש חושבים כי ככרי לחם גדלים כמו ששן, מהארץ, פעם קרה מקרה ילד אחד מכרך גדול נתארח אצל כפרי אחד מחוץ לעיר ראה שם חדשות איך טוחנים דגן ברחים ונעשה קמח ולשים ואופים לחם כמו שראה נמכר בשוק אזי נתוספה לו ידיעה חדשה מהתהוות הלחם לא ידע זאת מקודם, ועדיין לא ידע מאין יתהוה הדגן, ובהיותו שם היה זמן זריעה ויצא הבעה"ב עם כל בני ביתו לזרוע ויהי הילד הזה ג"כ בתוכם עומד ורואה מעשיהם ראה שהבעה"ב נוטל הסל בזרוע מלא גרעינין ממין הדגן אשר ראה אתמול אפו מהם לחם ומשליך באגרופו מעט מעט לרוח ונופל ע"פ האדמה והילד עומד ומשתאה והיטב חרה לו מה ראה על ככה ליקח דבר יקר כזה הנעשה ממנו לחם ומאבדו ומפזרו לרוח, אבל הי' בוש לשאול ע"ז והי' נבוך מאוד במחשבה הזאת ובכל יום הי' מתהלך הנער למקום אשר השליך הבעה"ב ופזר הדגן ומתעצב עליהם ויהי כי ארכו לו שם חודש ימים וילך אל המקום ההוא לראות והנה כסה פני המקום אשר השליכו שם הדגן דשא ירוק נחמד למראה ושמח הנער ע"ז מאוד ויאמר אכן נודע הדבר וסיבת השלכתם הגרעינים לפה, והוא למען הירק דשא הזה הנחמד וטוב לילך לשוח פה ולהנות מיופי מראהו והותר הספק שנסתפק לפי דעתו והמבוכה אשר בלבבו מפזור הגרעינין וחשב תועלת הדגן פי שנים, לעשות מהם לחם ויתרו לעשות מהם הדשא לשעשוע, ושמח כי הבין הוציאו ממבוכתו אשר היה נבוך בה כל הימים על פזור ואבדן הדגן ובכל יום ויום הולך שם להשתעשע בשעשוע הנחמד כזה ובכל יום ויום ותוסף גדלם ויגבהו תתחזק בינתו יותר וכאשר גדלו ובאו בשבלים והרוח מניפם ומניעם הנה והנה נתחזקה וגדלה בעיניו חכמת הבעה"ב יותר אשר פיזר פה הדגן לצורך זה השעשוע ולא חשב שהי' כוונת בעה"ב לתכלית אחר יותר נכבד מלהוציא לעיניהו זה השעשוע, ויהי כי ארכו שם עוד הימים והגיע עת הקציר ויצא בעל השדה וכל ילידי

ביתו ומגלות בידם והוא בתוכם וראה כי קוצרים בסכינים הרוכים אשר בידם זה השעשועים אשר הי' לו מתמול שלשום התאוה לעינים וחשב כי זה תכלית אחרון לפזור הגרעינים, אז חרה לו יותר ונפל במבוכה חדשה יותר גדולה מפעם הראשון כי נתברר לו כי התרת ספיקו אשר הי' נבוך בפזור הגרעינים למען הוציא זה השעשוע, והתנחם מעצבונו ועתה נתברר לו כי הוא תנחומין של הבל והי' מתעצב ע"ז יותר מ"מ הי' בוש לשאול פן יהיה לבוז והי' נבוך במחשבה הזאת עומד ומשתאה ומחריש לדעת מה יעשה עוד בהם וראה כי צוברים הקנים אלומות אלומות ליבשם ואחר ראה חובטים אותם במקלות ונתוספה לו מבוכתו יותר ומידי השקיפו במעשה האלומות והתפלא גם נתן עיניו תחת האלומות ראה גרעיני דגן נופלים מהם לרוב כאשר היו בעת השלכו מיד בעה"ב, אז נפקחו עיניו ויצא מידי מבוכתו והבין כי טעה בדמיונו בתחילה כי לא זאת היתה כוונת בעל השדה כאשר חשב מתחילה ועמד על האמת כי כוונתו היה בכל אלו הפעולות להוציא דגן רב ממינו מהזריעה אשר זרע, והנה נתברר להילד האמת בעבור הזמן ההוא מתחילה ועד סוף אשר היה אצל הכפרי, אבל אם הי' נוסע מאתו הילד אז מיד אחר הזריעה, הי' נשאר במבוכה וספק הנ"ל או אם היה אף בעת הצמיחה ונוסע לביתו אזי הי' לו תירוץ על מבוכתו ואכן סהדי כי הוא טועה במבוכתו ותירוצו, או אם נסע ממנו אחר הקצירה הי' נשאר במבוכה יותר גדולה ואין פותר לו ע"כ המשל, והנמשל כמו שטבע מלאכת הזריעה והקצירה וכו' עד יתהוה הלחם לאוכל למי שראה מתחילתו ועד סופו לא יקשה לו מה שרואה עושה פעולות ההפסד ופעולת הקיום ועוד פעולת ההפסד פעם ישליך הדגן ופעם יכנס פעם הורס ופעם בונה כי הזמן יורנו שטבע התבואה חייבה פעולות אלו, כמו כן אלו חיה איש מראשית הבריאה עד סוף מעשה אלקים באחרית הימים יצא ידי מבוכות הספקות כולם במה שידע ויבין טבע השלימות כלל מין האנושי יגיע לתכליתו האחרון חייבה חכמתו ית' בזה האופן דווקא פעם חרבה ופעם נבנית, ועוד חרבה ונבנית כמה פעמים ואז תבנה ותכונן לנצח, והנה מי שראה אותה בעת ישובה נדמה לו כי זהו תכליתו האחרון והוא טועה כמו במשל

רוח על הבורא ית' כמו לא ידון רוחי באדם, ורוח אלקים מרחפת ע"פ המים, הכוונה על רצונו ית', ויאמר ג"כ עליו נפש אשר הושאל על הרצון מטעם הנ"ל כמו בכל אשר תשאלך נפשך, תאוה נפשך ורבים כמוהו, ומזה ותקצר נפשו בעמל ישראל, ופי' רצונו, ומזה ג"כ ענין נשמה אשר יתואר בו ית' כמו נשמת שדי תבינם, נשמת ה' כנחל בוערה, מנשמת אלקי יאבדו, אף כי הוא ית' נעלה ומרומם ג"כ מזה ר"ל מייחס אליו ענין הרצון כמבואר בספר הכוזרי ממאמר הפלסוף כי כל רוצה לדבר הוא חסר מהדבר ורוצה להשלים חסרונו והוא הפך השלם ומונח קיים שהבורא ית' שלם בהכרח בשלול ממנו הרצון אבל בהקל מהלשון לשבר האזן נייחס אליו התואר מה שהוא מעלה אצלינו אבל לא מה שהוא חסרון אף בערכנו, לכן אלו ב' מיני הוראות משורש רוח הראשונות אשר זכרנו אשר הם חסרונות ג"כ אצלינו לא יתכן ליחסם אליו ית' רק מענין השלישי אשר הוא מעלה אצלינו כי רצון הפך ההכרח נייחס לו ית', וכמבואר בס' המורה בענין התוארים, ולפ"ז נבין מדרשם ז"ל בב"ר על פסוק והארץ היתה תוהו ובוהו וגו' ורוח אלקים מרחפת, וז"ל ר' יהודה בר' סימון פתר קרי' בדורות, והארץ היתה תוהו זה אדם הראשון שהי' בלמה ולא כלום, ובוהו זה קין שבקש להחזיר וכו', וחושך זה דור אנוש, ע"פ תהום זה דור המבול, ורוח אלקים ע"ש ויעבר אלקים רוח על הארץ וגו', ויאמר אלקים יהי אור זה אברהם וכו', ר"ש ב"ל פתר קרי' במלכיות והארץ היתה תוהו זוהי מלכות בבל שנאמר ראיתי את הארץ והנה תוהו, ובוהו זו מלכות מדי, וחושך זו מלכות יון וכו', על פני תהום זו מלכות אדום וכו' ורוח אלקים מרחפת זה רוחו של מלך המשיח המד"א ונחה עליו רוח אלקים באיזה זכות בזכות התשובה שמושלה למים שנאמר שפכי כמים לבך ע"כ, ויש להבין מה קשה להם בזה הכתוב ומי הכריח לר' יהודה לפתור בדורות ור"ל לפתור במלכיות, אבל הענין נ"ל כי היה קשה לרז"ל זה הכתוב למאי נ"מ כתבה התורה מה דהוי קודם הבריאה תוהו, ובוהו, וחושך ורוח, כ"ז מיותר לגמרי, הלא רצון התורה להשמיענו עיקר חידוש העולם יש מאין מוחלט, והי' צריך לכתוב בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ ויאמר אלקים יהי אור וגו', והוא התחלת הבריאה ומה לנו לדעת מה שהי' קודם האור, ואדרבה עתה נתנה מקום למינים לטעות בענין חומר קדום ולדבר תועה נגד החידוש כמבואר במדרש שם משאלת הפלסוף צייר גדול אלהיכם שמצא סממנים טובים והוא תוהו ובוהו וחושך וכו', וכוונת טעותו הי' מזה הכתוב שלא מצא בהם בתורה בריאה עד שהוכרח ר"י להראותו בריאה בכל א' מאלו מנביאים וכתובים כמו יוצר הרים ובורא רוח, יוצר אור ובורא חושך וכדומה א"כ זה הכתוב לא לבד שהוא מיותר אף שנותן מקום למינים לטעות, ולמאי כתבה התורה, מוכרחים אנו לבקש איזה תועלת השמיענו התורה מזה הכתוב יהי' כדאי ונכבד יותר על הנזק היוצא מפשוטו הנותן מקום למינים, וכמ"ש על פסוק נעשה אדם אמר משה רבע"ה לפני הקב"ה רבונו ש"ע אתה נותן פ"פ למינים לומר ב' רשויות אמר לו הקב"ה כתוב והרוצה לטעות יטעה, ופי' שם כי התועלת היוצא מפ' נעשה לפי כוונת התורה יותר נכבד ויותר שקול מהנזק של הטועים מפשוטו ותשובתם בצידם, לכן אף כאן מוכרח להיות כן אלולי כוונה התורה כוונה נכבדת מועילה בזה הכתוב והארץ היתה תוהו וגו' לא כתבה התורה לתת פ"פ למינים, לזה באו הדרשנים האלהיים ר' יהודה בר' סימון ורשב"ל והעירו אותנו על ענין יקר הערך תשמיענו התורה ומזה הכתוב יהי' כדאי לסבול בעבורו טעות המינים, על דרך צדיקים ילכו בם וכו' וירמוז דבר גדול להתיר בזה ספק עצום אשר יפול על איש מתבונן במעשי הבורא ית' כמו שהעיר הרב בעל עקידה בשער מאה ושלש, וז"ל למה שההשתדלות על הדבר אשר לא נשאר בקיומו כפי רצון הפועל הוא מפעולת הריק ופועל כזה לא להתייחס אליו ית' בשום ענין והי' כל מעשי ה' ית' וכל מזימות לבו בכל אשר עשה עם אבותינו מיום צאתם מארץ מצרים עד סוף בנין הבית ומלכות שלמה דברים אשר לא עמדו בקיומם אבל כולם חרוב נחרבו וספו תמו נתחייב מזה ספק מגונה ובלבול דעת וכו' בין שהבורא יתעלה ידע כל אלו הענינים טרם שיהיו או לא ידעם, אלא שאם ידעם הוא חסרון בחק שלימותו ית' ואם לא ידעם הוא צד העדר בחק ידיעתו ע"כ, ולהתיר זה הספק המחריד לב כל מאמין נתעוררתי על חיקור נכבד ומשל נאות לקוח מטבע המציאות, והוא

מטבע

עלינו אשר זנחו עבודתם ותועבותיהם אשר היו דבקים בהם בימי בית ראשון ושני, ועתה נתקיים מאמר הנביא ממזרח שמש עד מבואו מהולל שמי בגוים וסיבת זה הי' ענין פזורינו בכל העולם ונתפרסם אמונת התורה אתו', גם אי"ה יקויים עוד מאמר הנביא אז אהפוך אל עמים שפה ברורה ויקראו כולם בשם אחד והם ממש כענין הרוחות לעולם אשר אין מקום ריק מהם, גם אין אדם שולט ברוח לכלות את הרוח ואם יעצור בחלק מהרוח על שעה מיד בסור המכריח ישוב ליסודו, ככה אין האומות שולטים בישראל להעבירם מדתם ואמונתם וכו' כמחשבה הוא רק לשעה, וכאשר הרוחות מקיפות כל כדור הארץ ככה נאמר בישראל ותתנך ה' עליון על כל גויי הארץ לשם ולתהלה ולתפארת וגו':

ואמר זכרי' הנביא ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח ה' צבאות ברוחו וגו' ויהי כאשר קרא ולא שמעו וגו' ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום וגו', דימה הגלות לרוח סערה, וכן ישעיה אמר עניה סוערה לא נוחמה אמר, הינה כעני' המוסבת סערה במקום אחד אבל כסערת ממקום למקום לכן לא נוחמה ואמר ותפילם לרוח מדבר, ואמר יחזקאל ואתכם אזרה לכל רוח וגו' וכו' זה מדה כנגד מדה כמאמר הושע אפרים רועה רוח ורודף קדים כל היום, וירמיהו אמר פרה למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה, ואמר עוד כי רוח זרעו וסופתה יקצורו (הושע ח') ולזה צרר רוח אותה בכנפי', ולהבין ענין הדיפתם ברוח כאשר תחילה הורתה מלת רוח בלה"ק והנחתו בעצם, ועל כמה ענינים הונח זה השם, ע"ד ההשאלה והעתקה מפאת השווי והדמיון:

שם רוח הונח בעצם והושאל על הרוח המנשב אשר יתפעל האדם ממנו לפרקים ומרגיש התפעלותו ובכ"ל, ואחר נעתק זה השם על האויר אשר אנו שואפים בתמידות ולא נרגיש כ"כ שינויו למה שאנו מורגלים בו תמיד, כמ"ש כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, ומגד זה נרדף לשם נשמה כי הונח על נשימת הרוח הנשאף בכל רגע לכל חי ובמ"ש איוב לא יתנני השב רוחי, ומזה הענין קורא רוח כי הוגע בעבודה נשמותיו קצרים, וכן אלו ההוראות ענין ה' לבם פי ענין רוח המנשב יתהוה:

מהאויר הנשאף כנ"ל וכפי אלו ג' ההוראות לא יתכן לייחס ענין הרוח אליו יתברך כי הוא המהלך על כנפי רוח, וכמ"ש במדרש שוחר טוב ע"ז מלך ב"ו רכובו טוענו אבל הקב"ה טוען רכובו, והענין כי הבשר ודם נתפעל מזולתו אף כשהוא פועל בו והוא כמו הרוכב הפועל ומנהיג מרכבתו ובהותו בעת נתפעל ומתנועע גם הוא ממרכבה וזהו רכובו טוענו, אבל הקב"ה אף כי פשוטי הכתובים דברו ג"כ עליו ענין הפעליות ומקרי התחתונים ומנהיגם ומדריכם כרצונו ושמו אותו בתואר רוכב שמים, ועבים רכובו, הכוונה כי הוא סיבה להתפעלות הנפעלים ולהוציא מרוממות הפלסופים המסלקים השגחתו והנהגתו מתחתונים כמ"ש הרב בעל העיקרים ע"פ אשר ממרום למזימה וגו' ע"ש, לזה דימו אותו לצרוף מרכבה ורוכב, ויש בזה ב' בחינות המרכבה תתפעל מהרוכב במה שמנהיג אותה לפי רצונו ובעת הזאת ג"כ יתפעל הרוכב ממרכבתו במה שיעתק על ידה ממקום למקום, ואמר על הקב"ה שהיה רוכב שמים במה שמנהיג הנמצאים לפי רצונו כרוכב ומנהיג מרכבתו אבל לא ח"ו ממין השני, וזהו מאמרם ז"ל מלך ב"ו רכובו פי' הנהגתו מה שמנהיג האומה לפי רצונו טוענו ג"כ כי ע"י זה ינשא ג"כ הוא מה שהאומה מעמידים אותו אל ההנהגה ונושאים במשא אפטרופותו וזהו רכובו ממין הא' כנ"ל אבל ג"כ טוען היא ממין הב', אבל הקב"ה מה שנאמר עליו רוכב שמים הוא ממין הא' ולא ממין השני כי אינו נטעון על רכובו אבל טוען רכובו והבן — וזהו המהלך על כנפי רוח השם עבים רכובו עי"ז ינהיג ויפעול בתחתונים וזהו עושה מלאכיו רוחות וגו' והבן — אבל יש עוד ענין שלישי הנעתק עליו שם רוח והוא על הרצון, כמ"ש רוח איש יכלכל מחלהו, ורוח נכאה, ולא קם עוד רוח באיש, כל רוחו יוציא כסיל, והעולה על רוחכם היו לא תהי', וטעם ההשאלה הזאת הוא ג"כ כהנ"ל כי מהתפעלות האדם ישתנה רצונו, וידוע כי הלחות פועל במדות ואויר מן הרוחות פועלים בלחות ומזה ישתנה הרצון לזה הושאל שם רוח על הרצון, לכן קראו ענין הנותי' את האדם, רוח נפש נשמה, רוח כנ"ל ונפש וכו' ונפש הוראתו השבת רוח, ונשמה מן נשימה המתכנסת לרגעים ע"י שאיפת רוח, ומזאת ההשאלה ר"ל אשר שם רוח הונח על הרצון יאמר

רוח

רוח אומר: אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ:

תחילה נעיר על הנושא הזה הוייתו וטבעו, ואחר נתבונן הנלמד ממנו לפי דרכינו, הרוחות המנשבות הם ד' מד' פאות העולם כמ"ש שכתוב מארבע רוחות בואי הרוח ופחי וגו' ולזאת נקראו צדי ופאות העולם בשם רוחות ע"ש הרוח הנושב מהם כמו רוח צפון רוח קדים וכו', ומהות הרוח המנשב הוא האויר אשר אנו שואפים, ומתהוה על פנים שונים מבחי' איכות האויר כי הקור מצמצם את האויר והחום מפשטו, וכשעולים מן הארץ אדים חמים והאויר יבש ויפגשו באויר הקר אשר למעלה במקום העננים ויכה על קדקדם ונרתעים לאחור ויולידו תנועה חזקה ויתהוה האויר להיות המנשב, על כן בבוקר בצאת השמש על הארץ ומעלה אדים מתעוררים ע"פ הרוב רוחות וינוחו על פי הרוב בעת צהרים ולפעמים יתהוו מסיבת גלי הים אשר ילחמו עם האויר, וטבע הרוח חלוש בתחילה ואחר יתקבצו אליו כל הבל חם ויבש ויתלוו עמו ואז יתחזק, ומה רבו תועלת הרוחות למתבונן הא' הוא סיבה להורדת המטר במה שהרוחות יקבצו וימלאו האדים וכמ"ש למעלה בשיר העבים, וע"ז תקנו לנו קדמונינו בי"ח ברכות משיב הרוח כי הוא סיבה להוריד הגשם וכמ"ש רוח צפון תחולל גשם, וגם אחר הגשם יועיל הרוח בעברו לפזר העננים ויטהר ויזכך האויר מהקיטורים אשר לא טובים העולים לפעמים עם האדים המעופשים את האויר ויוכל להתהוות דבר בר מינן כי בנ"א שותים ושואפים האויר המעופש אל תוכם וקרי' למות ולמחלות, וכל אלה הקיטורים את כולם ישא הרוח המנשב ומנקה את הארץ ומטהר האויר, גם בעת חום או בארצות החמים ישיב הרוח הקר וימזג האויר השורף מחום השמש ויקררנו, גם הוא מייבש הליחות, גם מניע האויר וכל מקוה מים ונחלים ישוטפו ויתנועעו אנה ואנה כדי שלא יבאשו ממימיהם בנוחם זמן רב על מקום אחד:

ואחר שבארנו תועלתם לעניני הגופות נבוא אל הנלמד ממנו הראוי להתעורר לעניני הנפשות, ותחילה נחפשה מה דפי רז"ל בעניינים הנלמדים והמעוררים אותנו מזה הנושא, [illegible] מצאתי במסכת תענית ת"ל בטל וברוחות לא חייבו חביבים להזכיר, מאי טעמא משום דלא מעכרי, רוחות מנא לן דכתי' כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם מאי קאמר וכו' אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל, ונראים הנחנו להבין הדמיון ביניהם, והנה כבר בארנו תועלת הרוחות בעולם והכרחיותו אשר אי אפשר להיות רגע בלעדיהם ככה א"א לעולם להיות רגע בלי ישראל, ותועלת ישראל כתועלת הרוחות ג"כ פי' כבר אמרנו מתועלת הרוח להוריד הגשם ככה הארץ המיוחדת לישראל היא ראשונה בסבות זכות היושבים עליה להורדת הגשמים כעדות הכתובים וכו' אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וגו', וכתיב ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה, ובכתבי הקודש נאמר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות, ואמרו רז"ל כל העולם כולו ניזון מתמצית ארץ ישראל וכמ"ש הכתוב עוד פקדתי הארץ ותשוקקיה רבת תעשרנה פלג אלקים מלא מים, וכמו שיבואר בשיר הגשמים ע"ש, וכמו שהרוחות מנקים האויר מקטורים העולים מעופשים אשר הם סיבת כל מחלה וכל נגע ככה הי' כל העולם מלא גלולים ושקוצים עד בא ישראל וטהרו את הארץ מגלולי עץ ואבן עבדו אותם הגוים אשר לפניהם, והעבירו רוח טהרה מאמונת אל אמת והוא הבורא ית' וטהרו השכל מעפושי הדעות כוזבות ונפסדות ואמונות נשחתות עד אשר כל העמים בזמנינו עתה ג"כ מאמינים בחדוש העולם ובפינת שכר ועונש ותורה מן השמים ותחיית המתים והשגחה וכולם מעידון ומגידון כי תורת משה היא נר ואבוקה מאירה לכל הדתות שבאות אחרינו, הרי זה דמיון נכון ואמנתי לאמר שהמשיל הנביא את ישראל להרוחות ודקו ג"כ דברי רז"ל באמרם כשם שא"א לעולם בלי רוחות וכו', וזהו מרז"ל לא גלו ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ דרך הזורע סאה כדי להוציא כמה כורים ככה ע"י פיזור ישראל בין הגוים החזיקו הגוים באלו העיקרים שזכרנו והם נקראים גרים הנוספים עלינו

הפיע עליהם אור תורתו ונגלה כבודו עליהם כמ"ש פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש, ולעולם אור האלקי בהיר הוא בשחקים לא יכילו גלמים גשמיים אשר עיני בשר להם, לזה על כל דיבור ודיבור יצאה נשמתם כמ"ש על פסוק נפשי יצאה בדברו כטבע אור פתאומי כנ"ל, לזה פרש ענן למסך וכמ"ש באיוב מאחז פני כסא פרשז עליו עננו, הכוונה מודע הופיע עלינו אור למעלה מכחינו עד יציאת הנפש ופי' הואיל ונשמת איש צדיק נאחז במקום חוצבו מתחת כסא הכבוד יאות לנשמה האור ההוא, ולזה באור הנ"ל נדבקו הנפשות כשלהבת הנר בפני אבוקה, ולמה שרצה הבורא ית' לתת מציאות התורה בעוה"ז כדי להעלות גויתנו והדמיתינו ג"כ באור האלקי לזה פרשז עליו עננו להסתיר ולהעלים האור מעט מעט עד אשר יתגשם במצות מעשיות לחיות הגוף ע"י עסקו בפשטי תורה ומצות, ועי"ז תזדכך הנפש אשר היא כח מעורב בגוף להבדל מסיגי החומר המחשיך אורה ותתלהב באור פני מלך חיים, והוא ממש כעין אור השמש המסתתר ומתעלם בתוקף זהרו כפי אשר יוכלו שאת עיני הילודים ע"י ענני בוקר עד ישכנו בו מעט מעט, לזה קבן המשורר ודמה אותם זה לזה במזמור השמים מספרים וגו' לשמש שם אוהל בהם, ירצה עשה לשמש מסך ונרתק המאהיל עליו ומעלים תוקף זהרו ע"י ענני בוקר המחופפים עליו אז הוא כחתן יוצא מחופתו לאט לאט יורגלו בו העינים לסבול מאורו ואח"כ ישיש כגבור לרוץ אורח בלי שום מסך ומבדיל מקצה השמים וגו', וכן תורת ה' אשר היא להאיר הלבבות ובעצמותה היא תמימה משיבת נפש לשרשו כמ"ש למעלה מאחז פני כסאו ולפי זוך נפשות בני אדם בתחילה הוצרכו להתלבש בסיפורים המסתירים ומעלימים אורה כפי אשר יוכלו שאת הנפשות האחוזות בסבך החומר עדיין, והנו עדות ה' בסיפורים המלבישים אותה ג"כ נאמנה והיא צריכה כדי להחכים הפתי והם כעננים להסתיר בתוכם אור התורה והבן, והוא לפתי שעדיין לא הורגלו באורה כמו שהיא והנו מחכימת פתי, וכמוהו כל המזמור באורנו אותו במקום אחר, יצא לנו מזה תועלת העננים ושלזה נקראו פה בשם ענני כבוד, ועי"ז אמר אליהו לאיוב אשר חשב כי בא עד תכלית שדי אמר איך יתכן זה, התדע בשום אלקי עליהם, ירצה בעת שם אלקי התורה ופרש זיו שכינתו עליהם כלומר על בני אדם לא נגלה כבודו ממש כי אם הופיע אור עננו תחילה המסתיר אור עצם הכבוד כנ"ל:

ונבוא לענינינו העננים הבאים אחר הגשם בהתפזר העבים יעוררו אותנו להודות ולהלל הבורא ית', חשש הוא לטובתינו למסך ולמזג האור שלא יזרח פתאום אחר החושך לבל יזיקו לעינינו ולא די שיסתיר האור לעת בוקר עם ענני בוקר, אף ברי יטריח עב, כלומר כשהשמים ברים וזכים והעבים אחר הגשם ושמים פשטו לבוש הקדרות והעבים אשר בני אדם בחשיכה יתהלכו, וברי כלומר הבירורות והזכות, יטריח לפזר העבים ויזרח השמש בהקפה יוכל ג"כ להסב נזק לכן בחסדו יפיץ ענן אורו של השמש ויסך בעדו לתועלת רכי ותלושי העינים ויפזר האור על פני הענן, וידוע בחכמת הראי' ובל"א אפטיק קו האור המכה ביושר על גשם ספירי' יפלש מעבר אל עבר ויזיק להגשמים אשר מעבר השני בהמולם נגוהי השמש אל מקום אחד ויקבצו כולם למקום ונקודה אחת ויתהוה הניצוץ השורף ובל"א (דער ברען פונקט) וזהו התבולות כלי זכוכית השורף, לכן לולי העננים המשברים קוי השמש ונכפלים לאחור הי' האור מפלש בין מסך הזכוכי והספירי אשר בעין וירפה האיתרים מן המות ויתהוה המהון ועורון אבל ע"י העננים יפילו האור וישברו הקוים ויבוא לעינינו האור החוזר על זווית בלתי נגבת והדרגה כ"ז מחסדי הבורא ית' על ברואיו, כ"ז נתבונן מהעננים וכאלו יאמרו לנו תועלתם בפיהם אף ברי וגו' וזהו מה שרצינו לבאר:

ענני כבוד אומרים: אף ברי יטריח עב, יפיץ ענן אורו:

מציאת העננים אינם בעבור המטר לבד כי על הגשם ומטר הונח אלו הג' שמות הנ"ל שזכרנו לפני זה, אבל שם ענן וחזיז תועלת שניהם להסתיר אור השמש או אור אחר המתהווה למעלה פתאום לא הורגלו בו התחתונים ואור גדול מהרגל הבא פתאום מזיק לראות העין, ומאהבת ה' על יצוריו ובחמלתו עליהם ברא נמצאים הממזגים את האור שיהי' טוב לעינים והם העננים, ובכל בוקר אשר עיני בני אדם רכות מהשינה וחשכת הלילה יבואו העננים לפני השמש להסתיר חוזק הופעת אורו והכאת נגוהי זהרו, ונקראו ענן בוקר המתהווים לסיבת זה ואחר יעלמו וע"ז אמר הנביא וחסדיכם כענן בוקר וכטל משכים הולך והוא מבואר, ושם חזיז הוא חזיונות האויר אשר דברו בם חכמי הטבע והם על כמה מינים אין מקום לזכרם פה, והוא נרדף עם שם ענן יען כי חזיונות האויר מתהווים ע"פ הרוב מקבוץ אדים וקטורים גפריים והם ג"כ חומר הענן ומציירו מקבולם תמונות שונות מבהילות לעיני בני אדם, ויש מהם יסבבו הקשת כשתופע השמש נוכח העננים והונח על העננים פה והמחבר פ"ש זה השם ענני כבוד הואיל ורז"ל אינם מבדילים בלשונם בין עב לענן ולפעמים ישמשו בשם ענן על העבים אחר הגשם כמו ענני דבתר מטרא, ופה כוונת המחבר לדבר מהעננים שאינם עשוים כי אם להסתיר אור כי יהיל לזאת קורא אותם ענני כבוד העשוים לכבוד, כנהוג אצלינו אשר אדם נכבד ומסויים כמלך או קרוב לנשיא או אדם גדול לא יתראה פתאום לעיני עבדיו כי יבהלו מפניו אבל יסתיר כבודו ויתראה לפניהם לאט לאט בכמה ידיעות לפניו ותחילה יתראו השרים ואחר יגלה המלך בהוד לבושו ואלו המסכים וההסתרים נקראים הסתרי כבודו, ככה הסתרי אור של מעלה לאורך וטובת הברואים של מטה ע"י העננים נקראים ענני כבוד, ועד"ז מצינו כל שם ענן שבמקראי קודש במקום התגלות אור לעיני בשר לגמגמו ולהסתירו כמו בצאת ישראל ממצרים ונגלה כבוד ה' על ישראל, אמר וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך והי' הענן להסתיר ולגמגם אור פני מלך מלכי המלכים מתהלך בתוכם והי' הענן והחושך להסתיר הכבוד מהמצרים, וזהו שאמרו רז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכמ"ש רש"י ע"פ זה אלי בכבודו נגלה אליהם והיו מראים אותו באצבע ראתה שפחה וכו' כנ"ל, והיכן מרומז הענין בגוף סיפור קריעת ים סוף ומה דוקת יחזקאל, אמנם לפי דברינו מפורש בפסוקי הפרשה כי תחילה הלך ה' לפניהם יומם בעמוד ענן ועמוד אש ואחר נוגה הוא מחילת הערפל אשר שם האלקים, וזה מעין מדרגת יחזקאל ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה, ובעת קריעת ים סוף כתיב ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם והשיגו ישראל באותה שעה את הכבוד בלי אמצעות עמוד הענן וחסר מסך אחד ולא נשאר כי אם אש ונוגה וזהו ראתה שפחה על הים כלומר הפחותים שבהם ראו את הכבוד על הים מתוך ב' מסכים מה שלא ראה יחזקאל כי אם מתוך ג' המבוארים אצלו ענן אש נוגה והוא ברור, הרי ענין הענן המוזכר שם וכאן אינו לתועלת הגשם כי אם להסתר אור הכבוד ולהגבילו עד יראה לעיני בשר וזולת זה א"א כמ"ש כי לא יראני האדם וחי, ובמתן תורה אמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן פירשתיו למעלה בשירת עבים ע"ש והי' אז וירד ה' על הר סיני כאמור וענן כבד על ההר, ונאמר וירד ה' בענן, הרי נתבאר תועלת הענן אם יהי' הופעת אור בין גשמי ובין רוחני למעלה מטבע עיני בשר ואור פתאום למעלה מטבע עיני בשר ואור פתאום למעלה מהרגל יסבב עורון העינים ובחמלת ה' על ברואיו ברא מציאות הענן להסתיר תוספת האור ולהגבילו עד אשר יאותו לאורו וכמו שזכרנו תועלת ענני בוקר, ולדעתי הוסד ע"ז נוסח המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים כלומר במה שמאיר לאט לאט ולא יבהיק שפעת אורו פתאום והסתר הוא ע"י ענני בוקר שהוא ברחמיו ית', וזהו ג"כ הכין ופעל זהרי חמה וזהו מודעת טובו טוב יצר כבוד לשמו, בני אדם ישבחוהו וירוממוהו ע"ז בהתבוננם נפלאות אל דאג לנו, כאב רחמן חכם דאג לבריאות בנו ולפי רכות טבעו מרכיך לו מאכלו ומשתיהו ומהלכו וטיולו, ככה יתנהג הבורא יתברך עם יצוריו וביחוד עם מין האדם ובפרט לאנשי סגולתו אשר

הפיע

הרי מבואר נגלה שהשגת אלקות נמנע ומסותרת ממנו מתוך חושך ועבים סתר לו מצדינו שוכני בתי חומר, ומעט האור המוגבל לנו עודנו בגוף הוא כדמיון הגשם הבא בטורח וטרדה ע"י עבים המחשיכים אור השמש, והם עבים המטרים, ירצה מהתבוננות טבעם ותועלתם להושיע לנו חיי הגופות ע"י מסכים כאלה נבחין ענין השגת נפשותינו עתה, ומזאת הבחינה נתעורר להבין הכתוב שמכון להם, מה שאמר דוד המע"ה ישת חושך סתרו סביבותיו סוכתו, כלומר שם בחושך מונע ההשגה סתרו, איך הוא נסתר ומעולמו, ועכ"ד את השמים והארץ הוא מלא וכמ"ש מלא כל הארץ, ואין להבין זאת עודנו בגוף ולא זו אף זו והוא סביבותיו יתואר בזה התואר עולם המלאכים, החונים סביבותיו המסבבים כסא כבודו ולא זו בלבד אף סוכתו והוא תואר לעולם הגלגלים אשר אנו מרגישים תנועתם מ"מ ישת חושך בלתי מושג תכונתם וטבעם אם הם גשם חומשי או מהיסודות או אם הם גופים חיים או מתים כאשר טעו הפלסופים וגללו במבוכות כאלה כל המעיינים ולא העלו דבר נכון וברור כ"א בחשיכה יתהלכו, ומה שנכנה הגלגלים בשם סוכה יען כי הם סוככים עלינו, וגם הנביא אמר וימתחם כאוהל לשבת, ובאיוב התבונן מפרשי עב תשואות סוכתו, והכונה העבים המכסים פני השמים כמ"ש המכסה שמים בעבים ויקר' תשואות כמו חשכת, הרי כל אלה והוא סתרו וסביבותיו וסוכתו הוא נתון בחושך והדבר המושג אלינו מהם הוא כדמיון חשכת מים הבא ע"י עבי שחקים; ככה כל עניני השגתינו יבוא ע"י טורח ועמל וטרדה מגד עוביות החומר, ולזה ישתלשל אלינו ע"י כמה עבים ומסכים להגשים הענינים עד יראו עינינו ויבין לבנו, וזהו שהוכיח אליהו לאיוב הן אל שגיא ולא נדע, הכוונה אין לעמוד על נפלאות פעולותיו כאשר חשב איוב כנגד אלו זה המשל אשר הנו בו מהעבים אמר תחלה ענין המטרם כי יגרע נטפי מים, ועי"ז יזוקו מטר לאדו, והנה לסיבת אחד פעולה מן הארץ אשר עי"ז יזלו שחקים ירעפו וגו', ואמר עוד אף אם יבין על מפרשי עב, והנה אם יבין המבין מהיכן יתהוה מפרשי עב כנ"ל והוא קרוב אלינו ונראה התהוותו עם כ"ז תשואות סוכתו, כלומר נשאר בחושך בלתי מושג ענין המחשיכים סוכתו והם הגלגלים כנ"ל, אחר אשר סיפר כמה מהנפלאות פה למטה ע"ד ענין העבים אמר האזינה זאת איוב עמוד והתבונן נפלאות אל התדע על מפלשי עב נפלאות תמים דעים, ירצה כ"ז דברנו מהארץ עד העבים אשר הגיע השגתינו אליהם, אבל התדע מהם למעלה מהם מהנפלאות וזה לא יתכן כי אם בהתפלש ראות עינינו בעד העבים ולהביט למעלה מהם, ואמר בה' התימה כי הוא נמנע לדעת על מפלשי עב מהנפלאות, וזה אשר רצינו לבאר מעלימי העבים מורה על חלישות השגתינו הבא ע"י טורח ועמל כדמיון הגשם הבא ע"י חשכת עבי שחקים המחשכים השמש, ועכ"ז נסבול הטורח לתקות הטוב כי היא פרנסתינו ובו נחי' חיי הגוף, ככה ג"כ ענין השגת התורה והחכמה אף כי השגתינו בה יבוא לנו ע"י טורח ועמל יתר גדול מאוד עשר ידות כפלים מטורח העב המוריד הגשם, וכמו שדרשו רז"ל על פ' כי מיץ חלב יוציא חמאה במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא עליה חלב אמו, ונתבונן מההנאה אשר לפנינו בינה שלא נתרשל בה כי היא חיי נפשותינו ואורך ימינו בזה ובבא, כמ"ש ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום, ואמר וצדקה תהי' לנו, וגו' לטוב לנו כל הימים לחיותינו כיום הזה, ובזה ג"כ נאמר עבים אומרים כנ"ל ישת חושך סתרו סביבותיו סוכתו כאמור בקודש עם כל זה לא בעבור זה נייאש לבינו מהבין את אשר ביכלתינו להבין, ואם ע"י טורח ויגיעה רבה כמו חשכת מים הבא ע"י עבי שחקים הטורח והטרדה רבה מ"מ נסבול העמל והטורח בעבור יתנו מזון לגופינו, כן נתבונן מהם בינה לשלימות נפשותינו אשר ע"י הטורח והעמל פה, נשיג שלימות בלי חסרון ושמחה בלי עצב ועונג בלי נגע ונצחיות בלתי תכלה בנועם ותמיד לאור באור החיים מלך ביפיו תחזנה עינינו במהרה בימינו א"ס. וזה מה שרצינו לבאר:

פניו ממך אף שאינו לרצונך אל תבהל בעת מפניו תלך, אבל רצונו כעב מלקוש והוא העב הבא בעת הבריאות המטר לעולם. אף כי יחשוך השמש עכ"ז לפרסום טוב וחיים אשר יבוא ע"י זה העב לא יוכר החושך והאופל אשר יסבב כרגע, ככה אף באור פני מלך חיים. וטבע איש לא יאבה לפרוש מן החיים אבל לעשות רצונו אם תלך מפניו יהי' סיבה להחליף כח לחזות פניו בתוספת עוז כעב מלקוש כנ"ל, ועל זאת הכוונה אמר ג"כ בקהלת אני פי מלך שמור וגו' אל תבהל מפניו תלך, והוא כנ"ל והטעם שומר מצוה לא ידע דבר רע וגו', וכמו שבארנו במקומו, ואמר איוב וכעב עברה ישועתי אמר באמת לפעמים היסורים והחושך הוא לתועלת האור הבא אחריו כמו העב המחשיך השמש רבה מאוד מיגון וטרחה יסבב בעת חשכו, אבל זה הוא אם יהי' הגשם ג"כ במקום ההוא אשר הי' חשכת העבים אבל לפעמים יקרה במקום זה האפיל העב השמש והטריח והחשיך עיניהם ולא עליהם יהי' הגשם כ"א עבר משם והלאה הרחק מאוד ולא נשאר אצלם כי אם החושך בהחלט ולא התועלת, וזהו אומרו באמת היסורים מסבבים טובה כעב המסבב טובת הגשם אבל אני מיאש עצמי מן החיים והיסורים אני סובל והטובה לא אראנה וזה משום כעב עברה למקום אחר לתת הגשם ופה סבב החושך ככה משום ישועתי אשר אם אחכה כדבריכם, הרי מבואר מכל זה כי להשיג טוב מוחלט בלתי אפשר אם לא תקדם טורח ועמל, וזה כלמוד שלא ימצא הלחם ומזון אם לא ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ויהי' הדלף טורד האנשים משוקים והחוצות להסגר בבתיהם עד אשר לאשת מדינים נשתוה, ולזה אמר החכם אי אפשר לעונג בלי נגע וא"א להשיג האור המוחלט בלתי סבול החושך תקדם לו, וע"ז אמרו רז"ל ג' מתנות טובות נתנו לישראל וכולם לא נתנו אלא ע"י יסורים, ואלו הן תורה, וארץ ישראל, ועוה"ב, ולזה נתנה התורה בחושך ענן וערפל והר סיני עשן כולו וגו', וכמ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם, וסיבת הקולות והחרדה מהלפידים וקול השופר הוא מגד שאנו שוכנים בחומר עכור ולא יתכן לנפש להשיג השגת ענין רוחניות התורה זולת בהפשטת הגשמיות, וע"י הקולות והברקים ושאר ענינים המחרידים נשברו כחות הגוף המטרידים מהשגת הנפש ונשארה הנפש חפשי להשיג את הראוי להשגתה ונדבק החלק בכל והוא הבורא ית', ולזה אמרו בשעה ששמעו אנכי ולא יהי' לך מפי הקב"ה יצאה נשמתם, הכוונה כי נדבקה בשורשה וראייתה מפי' נפשי יצאה בדברו, כי ענין הדיבור הוא מהבל הפה והנפש נפוחה ג"כ מהבל פיו ית' כביכול עד אשר הזיל עליהם טל של תחייה, הרי נתבאר ענין מתנות התורה לא יתכן בלתי יסורים המיסרים ומכניעים את החומר כנ"ל, וענין ארץ ישראל כשנתנה לאברהם בברית בין הבתרים הי' ג"כ באימה חשיכה גדולה ותנור עשן ולפיד אש להחריד כחות הגופניות ולעורר כחות הנפשיות ולא יתכן כי אם ע"י יסורים, ועוה"ב הוא השלימות הנכסף לכל אדם ותכליתו האחרון לא יתכן להיות כ"א אחר כלות החומר וידבק הנפש בשורשה, כמ"ש רז"ל עוה"ב אין בו לא אכילה ושתי' וגו' כ"א צדיקים יושבים וגו' ונהנין מזיו השכינה וזה לא יתכן כ"א אחר המות כמ"ש הכתוב כי לא יראני האדם וחי, ואף אם נשיג איזה השגה מאחר עודנו בחיים חיותינו בגוף גשמי הוא בכמה מסכים והבדלים לעבות ולהגשים הענין עד אשר תקח אזנינו שמץ מנהו, וזהו ודבריו שמעת מתוך האש חושך ענן וערפל והם המסכים להוריד ההשגה להבנתינו כפי אשר נוכל שאת כמו שתרד לנו הגשם ע"י העבים, כל זה הוא ע"י שאנחנו שכל בחומר והחומר לא יסבול אור מופשט, ואף כי השגת מרע"ה הי' בלי ריבוי מסכים כ"א מתוך מסך אחד והוא ערפל אשר היא מחיצה דקה מאוד ואספקלרי' מאירה כמ"ש ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלקים, עכ"ז הואיל וישראל לא זכו לזאת המדרגה לכן בסיבתם הי' מוכרח כביכול לבוא גם אל משה להשמיע הדיבור לאזניו במסכים רבים ויגיע ג"כ לאזני ישראל ואז יאמינו בה' ובמשה, וזהו שאמר ה' אליו הנה אנכי בא אליך בעב הענן הגם שאתה במדרגה גבוה להשיג מתוך מסך אחר והוא הערפל לבד מ"מ אבוא עתה אליך בעב הענן ולא יספיק ערפל לבד כי רצוני הוא לבעבור ישמע העם ג"כ בדברי עמך ועי"ז יהי' תועלת אשר גם בך יאמינו לעולם, לכן באתי ג"כ אליך בעובי המסכים אשר למטה מהשגתך ומדרגתך:

לך עשב שאין לו מזל וכנ"ל, לכן אמר הארץ וכל אשר עליה המקבלים שפעם וחיותם מצבא השמים ג"כ אתה עשית הימים וכל אשר בהם, אתה עשית והם מקבלים חיותם מידך באמצעות תנועות הכוכבים הנראים כמשתחוים לך בקבלם שפע שבע רצון אתה ואתה מחי' את כולם כנשמה בתוך הגוף, הארץ והימים וכל אשר בהם במה שכל צבא השמים המה הכוכבים במסילתם לך משתחוים לקבל ממך ולהשפיע למטה, ועל ידיהם יצדק מאוד ואתה מחי' את כולם כי הם כלים להשפיע חיותך עלינו, כל זה נתעורר מטבע הכוכבים ויחשב כאלו הם אומרים זה בפיהם ונתנהג ג"כ כהם כאשר יהי' לאדם התנשאות ומעלה יתר על אחיו המושפעים ממנו והוא משפיע לא יהי' בגאוה ובגודל לבב כי אם באמת כאשר פעולתם אות יעידו על פועל האמת הוא ה' אלקים אמת אלקים חיים ומלך עולם, ואז נהי' ככוכבים לעולם ועד, וזה מה שרצינו לבאר:

עבים אומרים: ישת חושך סתרו סביבותיו סוכתו חשכת מים עבי שחקים:

הענין המאפיל לנו זוהר הרקיע וממשיך לנו אור השמש לפרקים הונח עליו בלה"ק חמשה שמות עב, ענן, אד, נשיא, חזיז, וההבדל ביניהם כפי טבע הוויתם האויר העולה מן הארץ בסיבת חום השמש המרחיב ומפשיט האויר. אשר בבטן הארץ כטבע חום האש תחת הקדרה כשיתחממו המים תעלה עשן והוא האויר הנפרד מיסוד העפר או מים אשר אי אפשר שלא יקח עמו מעט מחלקי היסוד אשר היה מעורב בו, מה שאין כן באויר היסודיי וע"י חלקי מים או עפר המעורבים באויר יתהוה אויר העשני לכן מראיו מורגש לחוש הראות, ועד"ז יתהוה האד כתבנית עשן וקיטור עולה מן הארץ וכשתקבצם לרוב ינשאם הרוח עד למעלה ויקבצם וידחקם למקום אחד ויתהוה ממנו העב אשר בהתאספם אל מקום אחד ירבו חלקי המים על חלקי האויר ויכבדו וידחו למטה ויתהוה המון הגשם כל זה מבואר בחכמות הטבע דעת המותר קרובה אל השכל ולא רחוקה מדברי חז"ל ובזה נתבאר ענין אד הוא העולה מן הארץ, ונשיא הוא על עלייתם מעלה כי תשאם הרוח ובקבוצם יהי' העב, ושמות ענן וחזיז יבוארו לפנינו בשירת ענני כבוד, ואחר אשר ביארנו ענינו וטבעו נתבונן הענין הנלמד למתבונן ממנו לפי דרכינו, ישעיהו אמר מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם, והענין בקיבוץ גליות נדע למפרע כי חושך הצרות והתלאות עברו ראשינו הי' כמו העב המחשיך השמש ויהי' צער לבני אדם, אבל זה הצער והחושך יביא חיים לעולם עת יהי' הגשם במה שיתן אוכל למכביר, והעד בימי אחאב מה גדלה שמחת בני אדם אז בעת התקדרו השמים בעבים אף כי הי' חושך אפילה לשעה אין יוצא ובא אבל זה החושך הי' אור גדול לנפשות העטופים ברעב, וזהו מתנחמות אל ע"י הנביא כאומר שם קודם שאי סביב וראי כולם נקבצו באו לך אז תראי ונהרת והכיר למפרע אשר מאז כעוף התעופף כבודך השבת כי אין תקוה, ועתה תאמר מי אלה כעב תעופנה ענין עיפתה כמו אופל, אשר היה בהפרדם מעליך בעת הגלות והחושך לא הי' חושך החלטי לרעה אבל עיפתה היה כמו השכת עבים על ידי החשוכם עיני בני אדם יביאו חיים לעולם, כך חשכת הגלות גרם לך כל האורה והכבוד אשר יבא לך אז ויהי' תעופינה מלשון חושך כמו עיפתה כמו אופל, ותאמר כן בעת תראה יבואו עליך כיונים אל ארובותיהם, ואמר שלמה באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש, ירצה אם זכית לראות פני מלך הוא באמת חיים מוצלחים לך והי' אף ישלחך מעם פניו בעבור עשות רצונו ויהי' בעיניך כפורש מן החיים אבל תדע כי ענין הסתרת

מונה וסופר בדבר אחד כפי הנחתינו ע"כ נפרשו כנ"ל לפי שהוא למעלה מהזמן ורואה כל שינוייהם וחלופי מצביהם ולכן אצלו יתכן לשון מונה ג"כ, ולפ"ז לכולם שמות יקרא הכוונה לכל השינויים וחלופי מצבי הגלגל יצדק עליהם זה השם אשר נקרא, אחר כי ראה ה' בעת קורא בשמו כל שינוייו וחלופי פעולותיו בשפלים ויהי' השם מהותו וטבעו לעולם, אף הקב"ה כשירדו ישראל למצרים מנה מספרם והוא ג"כ על הכוונה הנ"ל, מנה כאלו הנמנים למראה עינינו לכוכבים המתוארים אצלינו מספרם כפי הוראות זה השם אצלינו ענין הנתלה בזמן בזה אחר סור זה כמה היו ולפי שהם משולים וכו', ירצה במה שמנה מספרם העתיד לבוא וראה שהם נמשלים לכוכבים במקריהם פעם למעלה ופעם למטה קרא שמות לכולם כנ"ל, ולפ"ז יצדק תואר שמותם אשר קרא ה' ע"י האמהות על כל חילופי מצביהם וקורותיהם ע"ם כל הדורות, וזה נאמר כאן שמות ונאמר בכוכבים שמות הכוונה ששמות השבטים רומזים על כל שנוייהם במה שמנה מספרם כנ"ל, כענין שמות הכוכבים הנאמר בהם מונה מספר כנ"ל והבן כי הוא פלא בעזה"י, ולפ"ז יצדק מאוד ענין החזרת שמותם וענין הוי"ו אשר באלה שמות ב"י, ויהי' מוסף על הראשונים והכוונה ואלה שמות ב"י אשר קראו להם אמותם אז על מקרה קרה להן, מורה ג"כ על מקריהם ע"ם כל הדורות ויצדק ג"כ על מקרי בואם מצרימה ראובן שמעון וגו', וזהו שאמר עוד במדרש את"ז ואלה שמות על שם גאולתם נקראו כאן ראובן שנאמר ראה ראיתי בעני עמי, שמעון ע"ש וישמע ה' את נאקתם וגו' לוי ע"ש שנתלוה ה' לצרתם מתוך הסנה לקיים מ"ש עמו אנכי בצרה, הרי מבואר מאוד מה שאמרנו כי היה צודק השמות שנקראו מאמותם ג"כ על גאולתם והבן — ויש עוד ראיה על מה שאמרנו במדרש תנחומא, אם תרצה לידע מספר ב"י קח ראשי אות של שבטים ראובן ר' מאות אלף שמעון ש' מאות אלף לוי ל' אלף יהודה י' אלף וכו' ב"ה שש מאות אלף הרי הי' בכח שמותם לסגולת ג"כ על מספר אמות זרעם אחר [illegible] כך והוא כדברינו:

ונחזור לענינינו במשלו ישראל לכוכבים בהיותם [illegible] שומרים תורתם וצלמם הלא הוא סדרם ומעלתם כמ"ש מה הכוכבים מעלות ע"ג מעלות

יתעלמו בריבוי וקיום ושולטים על כל העולם אשר ע"ז יורה שם ישראל ע"ש שרה, כמ"ש כי שרית עם אלקים ואנשים ותוכל ויהי' צודק עליהם זה השם בכל עת שעושים רצונו ש"מ כנ"ל מונה מספר וגו', ואם אין עושין רצונו ש"מ ויפסוד סדרם ומעלתם לתכלית אחד כי אם איש הישר בעיניו יעשה ואינם אוחזים טבע הכוכבים אשר לעולם ריבוים הם מתאחדים כולם להשלים זה המציאות אז הם מכונים בשם יעקב ואין להם ב' מעלות הנותרים ג"כ והם נשארים מתי מספר תחת היותם ככוכבי שמים לרוב ונכנעים לכל בני עולם הפך שליטתם מסוף עולם וכו', וזהו שאמרו רז"ל אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים כשהם עולים עולים עד לרקיע וכשהם יורדים יורדים עד לעפר, כשהם משולים לכוכבים במעשיהם הם עולים במעלות הכוכבים לענין שהם אין להם חקר ומנין ושולטים מסוף וכו' כשנקח מוסר מהכוכבים לפעול פעולות המעלה איש איש כפי טבעו אשר הפקד עליו ויעבוד עבודתו באמת לקיים רצון הבורא ית' ולא לטובת עצמו, וכמ"ש לעיל מצדיקי הרבים ככוכבים המקיימים רצון בוראם ששים ושמחים בפעולתם אמת יעידו על פועלם אמת כפי משטרם בארץ והי' זה שכרם להדמות להם לענין הקיום והמעלה, וזהו ענין הכתוב המיוחס להם, כוכבים אומרים, ירצה ממה שאנו רואים פעולתם בשפלים כנ"ל כאלו אומרים לנו שאין בידם טובם והם כלים לרצון הבורא ית' והוא נשמתם וחיותם ובתנועתם הם כמשתחוים למולו לקבל השפע והחיות מאתו ובתנועתם למטה כל אחד מחלק חיות ושפע למטה לארץ לאשר הפקד עליו וככה הוא חלילה בתמידות וכאלו מורים אותנו שאתה הוא ה' לבדך, אם כי יש כמה ממוצעים עד לאין תכלית בין הוי' אשר הוא בסיבה הראשונה ובינינו שוכני בתי חומר גבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם והם מעלות ע"ג מעלות כנ"ל וכולם בידם מטה עוז ושבט מושלים עלי ארץ הלזו, מ"מ עיקר חיוב המציאות אשר לו תאות המלוכה והממשלה ע"ד האמת אתה הוא ה' לבדך כי לך תכרע כל ברך מהנמצאים העליונים אשר משטרם בארץ למה שאתה יוצרם ובוראם, וזהו אתה עשית את השמים ושמי השמים כולל כל הנמצאים העליונים וכל צבאם הוא פרטיות מזרות המשפיעים כוחותיהם בשפלים כמ"ש ז"ל אין

לך

והארנו בחבורינו על שמות הנרדפים ההבדל בין מנין למספר, ונאמר פה בקצרה הנצרך לענינינו, מנין יאמר על כמות המתפרד אשר כל פרטי הנמנים לעינינו כמונה מעות, ומספר הונח על כמות המתדבק שאין כל פרטי הנספרים לעינינו כמו ימים ושנים בשעור זמן ומקום כמו וספרה לה שבעת ימים, וספרתם לכם, וספרת לך שבע וגו', ומצינו ויך לב דוד אותו אחר ספר את העם, ומהראוי הי' לומר לשון מנין כמו כמות המתפרד אמנם פה לא נקבצו כולם יחד כמו בשאול נאמר ויפקדם וגו' כי אם יואב עבר על מקומותם במושבותם בכל עיר ומדינה ונהלה בכמות המתדבק אמר לשון ספירה (ועיין בחיבור הנ"ל דברים נכונים ע"ז הענין בארוך ופה נקצר), והנה מצינו אצל עפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות וגו', אמר לשון מנין אשר פרטי הנמנין לעינינו כמ"ש שא נא עיניך וגו' הארץ אשר אתה רואה, ואצל הכוכבים אמר לשון מספר כי הם מסוג כמות המתדבק יש מזל יום מזל שעה מזל חודש, וענין התלוי בזמן שייך לשון מספר כי אין פרטי הנמנים לעינינו בעת אחד, דרך משל כמו בספירות ימים כשאתה סופר השני הא' כבר חלף הלך לו וכן הלאה, וכמו כן בכוכבים בעת שיתראו כוכבי יום ב' כוכבי יום א' אינם לעינינו ומבואר למבין ולכן אמר וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם לפי"ז מדוע אמר מונה מספר לכוכבים, ולפי דרכינו יתכן מאוד כי אצלינו למטה מהזמן המסודר מפאת הכוכבים שייך להם מספר וספירה כמו בימים כי הוא כמות המתדבק אבל אצל הקב"ה שהוא למעלה מהזמן ומסדר הכוכבים שייך אצלו לשון מנין כי פרטי הכוכבים לעינו כאשר אצלינו כמות המתפרד הוא מונה כולם יחד, ומספר לכוכבים אשר אצלינו הונח עליהם שם ומספר בזה אחר זה הואיל והם תלוים בזמן כפי ממשלתם בזה אחר זה ואליו ית' צודק גם ע"ז ענין מנין כי כולם נסקרים בסקירה אחת לכולם שמות יקרא כפי ממשלתם פה בשפלים יעורר איש על טבעו כאלו נקרא בשם לעמוד על משמרתו כנהוג אצלינו בני אדם, והנה לכאורה הכוכבים פעולתם בשפלים כפי תפקידם אינם שוים בכל עת וזמן הואיל והם מתנועעים מרום הגלגל לתחתיתו ויפעול ע"ז שינויים ומתחלפים על אשר הפקד עליו ואינו פועל על אופן אחד, דרך משל כוכב צדק יורה על טוב המזג ויושר למטה, אז שבתאי על הריסה וחורבן והנה יתחזק פעולתו כשהוא ברום הגלגל ויחלש כשהוא בתחתיתו ויתמזג כשהוא בב' נקודות הנוכחים האמצעים, ואיך יתכן לקרות שמו כפי טבעו ומהותו ופעם הוא ברום ופעם הוא בתחתיות ועי"ז ישתנו טבעו ומהות פעולתו בשפלים מן הקצה אל הקצה ע"כ יש במשמעות שמו הוא טבעו ומהותו לפי דרכינו שצודק על כל פרטי שינויו ג"כ בארבעת רבעי הגלגל והיא פליאה נשגבה שיהי' שם אחד צודק על הוראות מתחלפים והפך זה — ועל זה הדמיון ג"כ שמות השבטים ידענו ג"כ שלא נקראו בהסכם גרידא כ"א מעין המאורע, ראובן ראה ה' בעניי שמעון שמע ה' בקולי על אשר קרא לאמו בעת הלידה וכן כולם, מ"מ ראינו כי יש במשמעות שמותם לא לבד מה שקרה לאמותם בעת הולדם כי גם לפי כל הקורות אותם אח"כ כפי גלגולי סיבותיהם יצדק לקרותו ראובן שמו המיוחד ולקרות שמעון ג"כ צודק עליו שמו כפי כל סבותיו המתהפכים פעם כה ופעם כה יורה שם כל א' על מקריו, ולא להם לבדם כי אם אף לדורות כל שינוייהם וחלופי מצביהם מרעה אל טובה ובהיפך, יצדק בכל עת וזמן שמותם מעין המאורע לקרות זרע ראובן יצדק עליהם הוראות שם ראובן וכן כולם, והוא ממש כענין שמות הכוכבים המושמים מאתו ית' על הכוכב ההוא על כל פרטי חלופי מצבו בגלגל הן ברום הן בצידיו הן בתחתיותו, אף יתהוה עי"ז בשפלים שנויים מתחלפים מהפך אל הפך עם כל זה יצדק עליו שם המונח לו כפי טבעו, כמו כן נתן ה' בפי אמותינו לקרוא שמות לבניהם ע"פ רוח הקודש שרתה עליהם יצדק השם לפי המאורע אז, ותופס זה השם ג"כ מקריהם בימי חייהם ומקרי בניהם ע"ם כל הדורות כאלו ראו מה שיקרה אותם עם כל חלופי מצביהם ותמורותיהם ותלאותיהם ושמחתם ואנחתם יוכלל הכל ברמז שמותיהם וזה ממש כענין הכוכבים, ועתה יתבאר לנו דברי המדרש על נכון וזה ברור כוונתו ע"פ ואלה שמות ב"י ראובן שמעון וגו', ודקדקנו למעלה יתרון החזרת השמות עוד, ואמר ענין גדול הזכרת שמותם והוא שקולים ישראל כצבא השמים נאמר כאן שמות ונאמר מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא וקשה כנ"ל איך שייך

מונה

בעבור האמת וה' אלקים אמת והתורה נקראת תורת אמת ולכן במה שנתהלך באמת ובתמים הסי' מעידים על אמת ה' לעולם כמו שהכוכבים בפעולתם מעידים על אמתתו, וכמו שאמר הנביא אתם עדי ואני אל והשנים' ככוכבים להיות פעולתינו אמת אף שאנו בתי חומר נעדרי הקיום ועלולי ההפסד, בשכר זה שנדמה להבורא ונדבק במדותיו נקנה הנצח והקיום ג"כ ככוכבים שהם קיימים לעולם, והנו מה שהבאנו במדרש לעיל מה הכוכבים מעלות ע"ג מעלות וכל אחד מכיר ערכו ואינו מתגאה לשנות מקומו ותפקידו להתנשא לאשר עליו, אבל שומרים תמונתם ומדריגתם באין קנאה ותחרות והשגת גבול וכל איש על מקומו יתיצב מוכן לקבל שפע אלקים להשפיע לאשר תחתיו, כך ישראל אם יהיו מעלות ע"ג מעלות שומרים סדרם ומעלתם זה על גב זה, הפך מה שדרשו רז"ל על פסוק ותקרבון אלי כולכם בערבובי' הנערים דוחפים הזקנים וכו', כי אם יהיו נשמעים הקטנים לגדולים ומהם בסדר נכון ואז כל איש על מקומו יבוא בשלום, ויהי' כמ"ש הנביא האמת והשלום אהבו, ואז יהיה שכרם מה הכוכבים אין להם חקר ומנין כך ישראל, מה הכוכבים שולטים מסוף העולם וע"ס וכו', אמר משה ולמה לא כחמה ולבנה הנראים לעינינו שהם גדולים מהכוכבים ויש להם ג"כ אלו המעלות, אמר לו הקב"ה חמה ולבנה יש להם בושה לעתיד לבוא, אבל הכוכבים קיימים לעולם כמ"ש וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו', והכוונה כי יפסוק ממשלתם כמ"ש לא יהי' לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח וגו', ואמר השמש לאש והירח לדם וגו', אבל הכוכבים נאמר בהם ככוכבים לעולם ועד, ככה ישראל אין להם אז בושה כמ"ש ולא יבושו עמי לעולם, וזהו והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ויש להבין הלא הרקיע אשר לעינינו אינו מזהיר אבל יתכן שעל הרקיע שעל ראשי החיות כעין הקרח הנורא יהי' שכר המשכילים בסודות התורה, ומצדיקי הרבים אלו העוסקים בצדקה וג"ח לשם שמים ככוכבים לעולם ועד ויהי' מלת ככוכבים למעלה ולמטה, ושיעור הכתוב ומצדיקי הרבים ככוכבים ואלה כענין פעולת הכוכבים, ובשכר זה יהיו ג"כ ככוכבים לעולם ועד לענין הקיום הנ"ל, ומה נדקו דרשות חז"ל מצדיקי הרבים אלו גבאי צדקה, וחד אומר אלו מלמדי תנוקות ושניהם מסכימים אל כוונתינו:

ובמדרש פרשת שמות שקולים ישראל כנגד השמים נאמר כאן שמות ונאמר בכוכבים שמות שנאמר מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא, אף הקב"ה כשירדו ישראל למצרים מנה מספרם כמה היו, ולפי שהם משולים לכוכבים נקרא שמות לכולם, הה"ד ואלה שמות ב"י הבאים מצרימה וגו' עכ"ל, והמדרש תמוה מה קשה לו בפסוק ואלה שמות ומי הכריחו לגז"ש שמות שמות, ומה שמסיים אף הקב"ה וכו', ולפי שהם משולים לכוכבים נקרא שמות לכולם אין לו ביאור כלל, אבל הענין נ"ל קשה להדרשן קרא דואלה שמות ב"י והחזרת שמותם מיותר לגמרי הלא כבר נאמר בפ' ויגש בפרט כל השבעים נפש אשר ירדו למצרים, ומתרץ בתירוץ כפלא מאוד עם הכתוב מונה מספר וגו', ושית לב לכפל לשון מונה מספר וסוף הכתוב לכולם שמות יקרא, ותחילה נבין ענין השמות איך יצדק לפני הקב"ה הלא לנו שוכני בתי חומר והכלינו מוגבל ועיקר השגתינו ע"י חושים גשמים מוכרחים אנחנו לדבור החיצוני לתת הבדל להכיר המוחשים ולהניח שם מיוחד על כל מוחש להודיע לזולתינו מחשבת לבינו כפי הצטרכותינו לקבוץ וחברה מה שלא יתכן זה לו ית', אך לפי שבארנו ענין קריאת אדם הראשון שמות לכל בהמה חי' ועוף מה שאמרו במדרש בינה יתירה ניתנה לו (עיין בפתיחה) כי השם תופס עלם הדבר ומהותו וטבע הנקרא בו ואת היתה חכמתו ובינתו שהכיר טבע כל היצורים, הרי אף בלה"ק גם בדיבור החיצוני כל שם תופס כח וטבע עצמות הנמצא ולא בהסכמה גרידא בלבד, וע"ז האופן ענין קריאות שמות לכוכבים, הכוונה על ממשלת כל כוכב על ענין מיוחד מהשפלים ושומר תפקידו כל יום ויום עומד על משמרת עבודתו הפקד אותו ולא ישונה, וזה הענין אצלינו לא נוכל לצייר כי אם בקריאת שם לכל איש ואיש לפי תפקודו בדיבור החיצוני לעורר על עמדו איש איש אל משמרתו ומשאו, וזהו ענין מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא להוציאם במספר כפי פקודתם איש איש ממלאכתו אשר הוא עושה בו בסדר נכון לא יעדרו דבר אשר ענין כזה לא יצוייר בהנהגת מלך ב"ו כי אם בקריאת שמות, וזהו מונה מספר וגו', כאלו לכולם שמות יקרא,

ובארנו

מעיני החושים. כמ"ש הרב המורה, וזהו מטעות החושים מה שהכוכבים נראים קטנים כניצוצי אש ובאמת הם גדולים כמה פעמים מהירח, ויש מהם גדולים ג"כ מהשמש אמנם לעולם רחוקים מהארץ יראו לעינינו קטנים, והמופת כי הירח הוא קטן מכולם ויראה גדול כשמש לפי שהוא קרוב יותר אלינו, וכמ"ש רז"ל כל העולם כולו תחת כוכב אחד עומד, לכן תחילה נתבונן בטבעם ותועלתם ומשטרם פה בארץ ואחר אשר נבין מהותם נתבונן הנלמד מהם ואז נבוא אל שירתם, ר"ל להבין טובת הכתוב אשר סמכו להם, אמר הכתוב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ויש להבין מה שמדמה המשכילים לזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים לכוכבים, ודרש רז"ל על פ' והנכם היום ככוכבי שמים לרוב, למה ברך אותם ככוכבים מה הכוכבים הללו מעלות על גבי מעלות כך הן ישראל מעלות על גבי מעלות, מה הכוכבים הללו אין להם לא חקר ולא מנין, כך ישראל אין להם לא חקר ולא מנין, מה הכוכבים הן שליטים מסוף עולם עד סופו כך ישראל, אמר לפניו רבונו ש"ע למה לא המשלת את בניך כחמה ולבנה שהם גדולים מכוכבים, אמר לו הקב"ה חייך חמה ולבנה יש להם בושה לעתיד לבוא, מנין דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה אבל הכוכבים אין להם בושה לעולם ע"כ, יצא לנו מזה כי יש ג' בחינות בכוכבים, הם מעלות ע"ג מעלות, ואין להם לא חקר ולא מנין, ושולטים מסוף העולם עד סופו, ידוע מה שאחז"ל אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה בו ואומר לו גדל וכו', ואמר הכוזרי מאמר רביעי, וכן אנו רואים שיש לעליונות מעשה בשפלים פה לכן כמו שיש בנמצאים אשר פה מלמטה פועלים ומתפעלים ככה המזלות והכוכבים אשר לפועלים הם במעלה על הכוכבים ומזלות אשר למתפעלים, דרך משל פה הצומח נתפעל מהחי לעומת זה המזלות אשר למין החיים הם במעלות ע"ג המזלות אשר בצמחים, וככה בפרטות כל מין ומין אשר בסוג אחד בין הצומח והחי כל החשוב מחבירו פה ופועל בו מלמטה לעומת זה ג"כ מזלו אשר מלמעלה הוא ג"כ יותר ברום המעלה יותר מחבירו, וזה מה שאמר שהכוכבים הם מעלות ע"ג מעלות, וכמו שהמינים והנמצאים דומם צומח חי מדבר אין מנין

וחקר למספרם זולת ליוצרם ובוראם ככה ג"כ להכוכבים אשר ממעל להם המיוחסים לכל מין ומין אשר פה בארץ ג"כ אין חקר ומנין למספרם זולת לו ית' אמר המוציא במספר צבאם, ואמר מונה מספר לכוכבים לכולם בשמות יקרא, ומבואר ג"כ בבחינה השלישית במה שהכוכבים בכלל שולטים מסוף העולם ועד סופו, נתבאר מכל זה תועלת הכוכבים להשפיע על ידם לכל מין ומין המיוחד לכל כוכב שפעו וחיותו הבא לו מאת הבורא ית' ע"י כמה אמצעים, כי מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא מלך בשר ודם המשגיח על אושר ושלימות כל איש ואיש מהנהוגים תחת ממשלתו ע"י שרים ופקידים ממונים גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם עד יגיע אל המלך אשר הוא אחד ומשפיע שפע כולם, ככה ג"כ חיות ואוצר כל הנמצאים אשר פה מתחת יבוא מהכוכבים אשר ממעל להם והם ג"כ מעלות ע"ג מעלות עד אשר יגיע למלך ה' צבאות המחי' את כולם, והמתבונן בטבעם זה ילמוד טוב טעם ודעת איך להתנהג אם השעה עומדה לו להאדם והצליח מזלו ועלה במעלות להשפיע ע"י לאשר תחתיו לא יתהדר עליהם ולא ידרוש טובת עצמו כלל רק יהי' שש ושמח לעשות רצון קונו המפקידו לממונה ואפטרופס לאשר תחתיו, ויקח מוסר מהכוכבים עשאן הבורא והפקידם על השפע היורד מידו המלאה והרחבה להשפיע לרעבים גם צמאים בתורת חסד ונדבה ולא יעצורו השפע לטובת עצמם כלל, וזה חוק וזמן נתן להם, ויהי' חוק כמשרז"ל לישנא דמזונא, וזמן השפעתם הוא מראשית השנה עד אחרית השנה חסו חוק וזמן הוא על זמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם אף שהם בפעולתם פועלים בהכרח ונקרא אצל הפלסופים פועל עלב המוכרח בפעולתו אף עפ"כ הם שש ושמחים לעשות רצון קונם, ובזה הם מעידים על אמיתת הבורא כי הפעולה תעיד על הפועל ואף שהם מוכרחים פעולתם בשמחה בלי שינוי הכל באות יורה על כי מאלקי אות נקרא, וזהו פועל אמת והוא הבורא ית' מוכח ממה שפעולתו והם הכוכבים הם ג"כ אמת, ק"ו לנו בני אדם שאנחנו בעלי בחירה ורצון שצריכים אנו להדמות לבוראינו לפעול פעולת המעלה שפקדנו עליהם באמת ובתמים, וששים ושמחים בתפקידו לבד ולא נכוון טוב עצמנו, כי זולת זה לא נהי' פועלים

עטרת תפארת לעמוסי בטן להורות להם על ענין החידוש בכלל לבל יפלו ברשת מאמיני הקדמות, ולמה דווקא הלבנה תעורר לעמוסי בטן על ענין החידוש ולא לכל בני עולם, אמר לפי שמצויר עליה קורותינו ועניננו היא לעד שנבראת עם כל זה ההיכל והוא כלל המציאות רק למעננו כנ"ל במשל, לכן רק לנו היא לאות ולמופת ולא לאחר והטעם לפי שעתידים העמוסי בטן והם ישראל להתחדש כמותה כמו הלבנה וסיים ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו, הכוונה כי זה ימשך ממנו מאמיני החידוש שלא נמניע השבח וההודאה לפאר ליוצרינו המטיב לנו בזאת הבריאה ולא כמאמיני הקדמות השוללים ההודאה מאהל היוצר כל היצורים ברצונו, למען יתכבד בנו בשם מלך כל הארץ, וע"ז אנו חותמין ברוך א"ה מחדש חדשים והוא ענין הפאר והשבח, אם שתקנו לנו ביוצר של שבת בנוסח אל אדון פאר וכבוד נותנים לשמו, כלומר בני אדם ע"י המאורות צהלה ורנה לזכר מלכותו ובמה יודע איפה כי הם מחודשים, אמר זה המופת בעצמו הוא לראי' על כל הנוסח במה שקרא לשמש ויזרח אור ראה והקטין (נ"א והתקין) צורת הלבנה באופן כנ"ל, ואם מאמר הכתוב החודש הזה לכם ראש חדשים, ירצה אם תתבוננו בחידוש הלבנה יהי' לכם דייקא לאות ולראי' על התחלת החידוש מאין ליש, ואם שדרשו חז"ל הראהו לבנה בחידושה ואמר כזה ראה וקדש, ואינה אלא לישראל הם העמוסים מני בטן כנ"ל שעתידים להתחדש כמותה, ובילקוט איתא רמז למשל שהנחנו לעיל מהשפיל אור והוא על פסוק זה עצמו החודש הזה לכם אמר ר' לוי משל למלך שהי' לו אורליגן והי' מביט ויודע איזו שעה ביום כיון שעמד בנו על פרקו עמד ומסר לו אורליגן שלו כך אמר וכו', הרי מדמה הלבנה לאורליגן בזה מצד הוראותה על הזמן וכיון שעמד בנו מסרה לו תורה אותו דעת שהיא נתחדשה בעבורו כנ"ל:

ואחר אשר בארנו הלמודים היקרים והנפלאים היוצאים מהתבוננות טבע הלבנה וכי היא יחד שכל השלימות תלוים עליה, נשוב לבאר סמיכות הכתוב שמכו לה להסמיך עליו הנלמד ממנה, וזהו לבנה אמרת, ירצה תשים בפינו אמרים מהתבוננות עניניה אשר לא יתכן כי אם בצירופה אל השמש ולפי שנות עניני' מולדה ותנועתה עם השמש יתהוה החידוש למראה עינינו ושאר כל המקרים יקרו לה מה שהיא כאספקלרי' תראה אותנו דוגמת עניננו עם כל גויי הארצות ולזאת הסיבה תעורר אותנו על אמונת החידוש, ויהי' כאלו אמרת עשה ירח למועדים השתנה ותתחלף במה שנויים ותמורות ויוקבעו ע"י מועדים לכל רואה הנעשה בזמן הן לשמות והן להיפך והכל מסיבת השמש יגיה אורו, אם שמש ידע מבואו בסבותה מול פני השמש יומשך כל אלו הלמודים והבן, אם מה שרצינו לבאר בדרוש הנפלא הזה דבר דבור על אפניו מסכימים לדברי חז"ל במדרשות ונאותים אל הכוונה אשר היינו עליה בעזה"י, ובספרינו גלגל כנפים על דרושים זמנים, בדרושי ר"ח, הארכנו בביאור נוסח תפלת ר"ח והמעיין שם יטעמו פה הדברים יותר:

כוכבים אומרים: אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחוים:

למה שני המאורות המכרים למעלה והם השמש והירח נגלה לעין כל משטרם בארץ ותועלתם כמ"ש והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה והיו לאותות ולמועדים וגו', ולפי תועלתם לגופות גלויה מאד ערך ענין הלמוד נקח מוסר לתועלת הנפשות, והי' מתייחס זה לעומת זה, אבל הכוכבים תועלתם בארץ אינם ניכרים לעין כל גם טבעם נעלמה

מולך המלכים ההם מוסיפים וגורעים וממלכתם כמו הלבנה, כי מעתה תחפיר ותבוש ולא תהי' לציון עוד למלכות ישראל לפי שמלך ה' צבאות בהר ציון ומלכותו נכון וקיים לעולם ועד, וענין המלכים שיהיו אז על האומה לא יהיו אלא כזקנים וסגני מלוכה ומפקדים מאתו ית' לנהוג בהם כבוד, אבל הוא ית' יהי' יושב תמיד על כסא מלכותו, ועל זה הענין נאמר לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף עוד וגו', ומבואר עוד שם במדרש למה נקראו ישראל בני בכורי לפי שכתוב בתורה כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים כך ישראל יורשים ב' עולמות העוה"ז והעוה"ב ולכך מסר להם צורה של לבנה שיהיו הם מונים בה והעובדי כוכבים ומזלות מונים למנין החמה לומר מה חמה אינה אלא ביום כך עובדי כוכבים ומזלות אינם מושלים אלא ביום בעוה"ז, מה חמה היא של אש כך עתידין לידון בה שנאמר הנה יום ה' בא בוער כתנור, וכשם שהלבנה נראית ביום ובלילה כך ישראל מושלים בעוה"ז ובעוה"ב, וכשם שהלבנה היא של אור כך ישראל נוחלים אור שנאמר אור זרוע לצדיק, ואמר קומי אורי כי בא אורך, לכך נאמר החודש הזה לכם ראש חדשים שאתם כדוגמתה שלא הוי החודש הזה לכם, הנה באמת דוגמא זו יותר נפלאת ומועילה ומכוון לפי שהיא העיקר אמונתינו:

ועתה אחר שהלבנה היא דוגמא שלימה לכל עניני אמונתינו וכאלו היא מגילת ספר כתוב עליה כל עניננו וקורותינו יפה אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם וכו' ומה טעם פתח בבראשית וכו', הכוונה הענין אשר תודיענו התורה בפתיחתה בראשית היא החידוש למוד על כל התורה, ומעתה אין צורך לזה כי העיקר הזה נלמד מצד ענין הלבנה במופת חושיי כנ"ל במשל האיצטרלוב יורה בחוש כי נתחדשה זאת המלאכה מאבינו בעבורינו מצד שהיא תצייר קורותינו בהתהלוכותיה כאשר ידע נפשינו, ואף שאין זה מופת לאחר שלא ידע עניננו וקורותינו מידי יום ביום לאמר שזה השכל מחודש מ"מ אחר שבעבור זה שנתחדשה עבורו היא לו למופת כנ"ל והיה צריך להזהיר על ההתבוננות הלבנה ולקדשה כמו שצונו במצוה הראשונה והיה די למבין אמונת החידוש ומה טעם פתח וכו', כן נראה לפי דרכינו ביאור התחלת דברי ר' יצחק, וביאור השלמת דבריו יבוא בסיום זה הספר ביאור נפלא ועמוק למבין — וכל הדברים שדברנו עד כה מהתבוננות הלבנה יסדו אנשי כנה"ג בנוסח ברכת הלבנה, אשר במאמרו ברא שחקים, אמר לשון בריאה על יש מאין, וברוח פיו כל צבאם, אמר על השחקים בכלל מאמר ועל פרטי צבאם רוח פיו, כמו שהמדבר א"א שלא יצא רוח מפיו אמנם הדיבור הוא העיקר אשר בעבורו פצה פיו ככה כביכול מעצם המאמר נבראו השמים ושחקים אשר הם עקריים בבריאה, וכל צבאם אשר אינם עקריים בבריאה בערך השחקים נבראו מרוח פיו הבא עם המאמר והבן — חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את התפקידם, אמר מהתבוננות הלבנה יצא לנו ענין החידוש מצד שינויים וחידושים שלא ע"ד אחד, והוא ללמוד על הכלל כלו יצא על חידוש כל הנמצאים אף שלכולם טבע קיים בלי שינוי ותמורה תעיד עליהם הלבנה שאין קיומם וטבעם ע"ד אחד לעולם כי אם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ואחר ישלם אותו הזמן כאמר השמים כעשן נמלחו כטבע כל הוה נפסד, ששים ושמחים לעשות רצון קונם, הכוונה הואיל והם פועלים בהכרח כמ"ש לא ישנו את תפקידם, ואלו בשר ודם הפועל בהכרח הוא פועל עצב כמ"ש החוקרים, לכן אמר פה אף שלא ישנו את תפקידם והם פועלים בהכרח עכ"ז הם ששים ושמחים לעשות רצון קונם כי זה הוא להם עצם התענוג והרצון, ואמר עוד פועל אמת שפעולתו אמת שלא יאמר האומר בקדמות הואיל שפועלים ע"ד אחד כל ימי עולם בלי שינוי הם קדמונים נצחיים ואינם מחודשים, לזה אמר פועל אמת שפעולתו אמת כלומר לפי שהפועל שהוא הבורא אמת בלי שינוי ותמורה, לכן פעולתו ג"כ בלי שינוי לזה מתוארים באמת ולא ישנו תפקידם אבל לא שהם נצחיים כי אם חוק וזמן נתן להם, והמופת ע"ז לו היו הגרמיים השמימיים נצחיים היו כולם ע"ד אחד בלי שינוי ותמורה ומדוע ללבנה יש לה שינויים ותתחדש ע"כ אינם נצחיים אבל מעשי ידי יוצר בחפצו בראם ובכחו להחזירם לאין ופעולתם אינו אלא לפי מאמרו יפקד עליהם שלא ישתנו שומרים פקודתם, ועוד וללבנה אמר שתתחדש אורה מיש לאין ומאין ליש גם היא שומרת תפקידה להשתנות להורות שכולם אינם נצחיים, והיא עי"ז

ומובאיהם אם ע"י עצמה אם ע"י זולתה כולם מורים על תולדות יעקב וקורותיהם ותולדותיהם ותלאותיהם אשר יש בזה סעד וסמך גדול לאמץ הבטחון וטוב התוחלת אל הגאלה המיועדת ומכל הנביאים לאחרית הימים עכ"ל ע"ש שהאריך ומביא שנים עשר דמיונות הלבנה לזאת האומה, גם הרמב"ן בפ' וישב הביא בשם רבי נחוני' בן הקנה, והוא כי כמו שהלבנה היא נפרצת ונבנית נפרצת ונבנית כך ענין האומה הזאת ומלכות בית דוד מתחילת היותה, עתים נפרצים ועתים נבנים עד יבוא זמן בנינו לעד, שנאמר ובניתי לדור ודור כסאך סלה ע"כ, ונזכיר עוד שנים או שלשה דמיונים, כמו שהלבנה כל עוד שתתישר לעמוד נוכח השמש תוסף לקבל מאורה חלק גדול בפניה הנראים לנו ממנה עד שבהיותה נכחה לגמרי תמלא כולה אורה, וכל עוד שתצדד עצמה לצדדין יעלם אורה ממנה עד שכאשר יהי' פניה אל הנסתרים ממנה לגמרי לא נראה באורה כלל, כן ישראל בהתישרם לעמוד נוכח פני ה' יאר ה' פניו להם ויחנם, ובהסתרם ממנו לנטות מכנגד פניו כן הסתיר יסתיר גם הוא את פניו עד ישובו אליו כבתחילה ואז ישוב ה' לשום עליהם באור ושמחה וששון, והוא טעם ופניתי אליכם, ונאמר האר פניך ונושע, ואמרו רז"ל בזמן שהלבנה לוקה סימן רע וכו' והוא מבואר כמו שאמרנו כנ"ל, וכמו שהלבנה תמיד היא מלאה אור מצדה האחד ולא יחסר ממנה כלום רק בהתחלף מקומות מעמדה מיום אל יום מסתרת מנגד עינינו חלקי אורה עד שתסתירה כולה ואחר חוזרת ומראה אותנו את אורה מעט מעט עד שתראה כולה, ככה וע"ז הדרך יהי' ענין האור המגיע מהאל ית' אל האומה הזאת כי תמיד לא סרה ולא תסור השגחתו ואור פניו מעליהם, ואפילו בהיותם תוך חשכת אפלתם כמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' להפר בריתי אתם וגו', ולזה לא נאמר בתוכחות והסירותי פני או אסור כי אם והסתרתי או אסתיר כי תכלית הזעף הוא היות לנו עמהם אהבה מסותרת עם תוכחת מגולה, וכן אמר הכתוב כי אל רחום ה' אלהי' לא ירפך וגו' ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם, כי אפילו בשעת ההסתר יזכור רחמיו, וכן נאמר בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך וגו', ועוד הזכירו רז"ל במדרש בפ' החודש הזה לכם הה"ד יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח, עד שלא הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ברמז הודיע להם המקום שאין מלכות בהם להם עד שלשים דור שנאמר החודש הזה לכם הלבנה שלכם שלשים יום המלכות שלכם שלשים דור, הלבנה יום ראשון של חודש מתחלת מאור וכל שהיא הולכת ומאירה עד חמשה עשר ודסקוס שלה מתמלא ומחמשה עשר ועד שלשים אורה הולך וחסר ובשלשים אינה נראית כלל, כך ישראל מאברהם עד שלמה חמשה עשר דורות, אברהם התחיל להאיר שנאמר מי האיר ממזרח צדק וגו' וכן הוא אומר אני ה' קראתיך בצדק וגו', בא יצחק אף הוא האיר שנאמר אור זרוע לצדיק וכתיב ויזרע יצחק, בא יעקב והוסיף אור שנאמר והיה אור ישראל לאש ואח"כ יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד כיון שבא שלמה נתמלא דסקוס של לבנה שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך וכי מי יכול לישב על כסא ה' שנאמר בו כרסייא שביבין דינור, אלא מה הקב"ה שולט מסוף עולם עד סופו שנאמר יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו' כך שלמה שולט מסוף עולם עד סופו, ומושל בכל המלכים שנאמר וכל מלכי ארץ מבקשים את פני שלמה והמה מביאים איש מנחתו לכך וישב שלמה על כסא ה', הרי נתמלא דסקוס של לבנה, ומשם התחילו המלכים הולכים ופוחתים רחבעם אבי' אסא יהושפט אחזי' אמצי' עוזי' יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיהו יהויקים, כיון שבא צדקיהו נאמר ואת עיני צדקיהו עור חסר אור של לבנה, וכל אותם השנים אף שישראל חוטאים היו האבות מתפללים עליהם ומשימים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים שנאמר ישאו הרים שלום לעם, ואין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים את ריב ה', הוי ורוב שלום עד בלי ירח ע"כ, הנה הלבנה סימן גדול לכל מדרגותיהם בעלייתם וירידתם והי' סוד כמוס נרמז להם ועד הזמן ההוא שלא הי' האור שלם תמיד אלא מוסיף וגורע כאור הלבנה, אמנם בשוב ה' את שיבת ציון עלינו יזרח ה' וכבודו עלינו יראה הולך ואור לא יחסר לעולם ולא יהי' לנו עוד עסק בדוגמתה, אמר הכתוב וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד, אמר כי לא יהי' כזמן העבר

במלך

ידי אביו פעלו כל אלה למענו ויכיר הבן הטוב הראוי לאב מטיב כזה, לכן עשה המלך התחבולה למען ידע בנו אשר אביו חדש זה היכל מקרוב וגם בעבורו חרד את כל החרדה הזאת, והוא כי נפה המלך ג"כ באצטגנותו של בנו הנולד לו וראה כל קורותיו ועניניו אשר יקרה לו מיום הולדו עד אחרית ימיו טובותיו ורעותיו והנהגתו עם אוהביו ושונאיו והצלחתו, עשה (אצטרלוב) ובל"א שפיל אוהר מראה שעות היום ותנגן דרך הילוכה עת הורה השעה פעם שירי שמחה פעם תקונן ותשא קול נהי, ויסד שעור נגונים כפי קורות בן המלך מיום הולדו עד סוף ימיו הכל משוער ומסודר בניגוני המורה שעות ותקן הרתוקות סביב גלגלה תהלך משך חודש ימים ואז תלך הלוך וחסר ואחר ימשכו הרתוקות מחדש ויתמלא הגלגל ותלך הלוך ונגן עוד כשיעור זה המשך וככה כל הימים ובמשך זה הזמן תחליף נגינה מעצב לשמחה ומשמחה לעצב כנ"ל כפי התחלפות קורות בן המלך במשך ימי חייו, ובאה הפקודה מאת אביו אשר בעת יגלול רתוקות הגלגל ויתמלא מחדש יתבונן הבן על המורה שעות ויתן תשואות חן לאביו על זה הכלי חפץ ביחוד נוסף על חיובו להכיר טובות אביו בעד כל הארמון בכלל, והכוונה עת יעמוד על המורה שעות ויתבונן בו במהלכו יעורדיהו נגוניו על קורותיו יקרהו בכל יום ויום הן לשמחה הן לעצב יראה נחוש כי אביו ידע כל קורותיו מקדם ויסד נגוני המורה שעות עליהם וממילא ידע ויבין כי מאביו נתחדש רק למענו כל המלאכה הזאת הארמון עם המורה שעות, והנמשל מלך מלכי המלכים הקב"ה עלה במחשבתו לבראות בני אדם יעשו רצונו וברא למענם העולם ומלואו אשר הוא דמיון ההיכל מלא כל טוב ומסודר על סדר אחד נאה ומתוקן ואין כל חדש תחת השמש אשר מסדר הנמצאות יוכח ראי' על המצא מסדר והוא האל ית', אבל חשש הואיל והכל מסודר בלי שינוי וחידוש יטה לב בני אדם בימים הבאים לאמר שהעולם לא סר ולא יסור להיות מכמו שהוא עתה ע"ד אחד והוא קדמון כקדמות הבורא כנ"ל מענין שורש הרע פרה לאריסטו מסדר נמצאי העולם הזה וישללו מבורא הכל פועל ברצון להיטיב לברואיו הכבוד הראוי לו בעבור זה העולם המחודש מאתו, למען עבדיו עושי

רצונו טרם הולדם וכנ"ל במשל ומי יכזבם על פניהם, מה עשה הקב"ה להציל עמו ונחלתו מזאת המבוכה, הנה ברא ב' מיני נמצאים התחתונים הווים ונפסדים העליונים קיימים נצחיים ע"ד אחד לא ישנו את תפקידם כל ימי עולם, ולפ"ז נוכל לטעות מאלו הנמצאים הקיימים כנ"ל שהם אינם מחודשים לכן קבע ביניהם את הלבנה ותקנה באופן שתהיה כעין הווה ונפסד ותשתנה במלואה וחסרונה במשך ימים במספר הונח ע"ז המשך שם חודש על התחדש הלבנה אורה עד חצי המשך ואחר תשוב תתמעט, והיא כדמיון מורה השעות הזמן בעצם ועל ידי טבעה כנ"ל בחדוש והפסד תצייר דרך הילוכה כל קורות עם בני ישראל אשר עינינו ראו ולא זר כי כל ענין הגלות והגאולה רשומים עלי' כמו על לוח כשנתבונן על מקריה על מלואה וחסרונה מידי חודש בחדשו לקותה ניגודה ודבוקה עם שאר כוכבי לכת נראה בחוש כי מאת ה' יצאה להפליא עצה על זה הנמצא לצייר עליה דוגמת ענינינו ומחדשה בכל חודש, והפרט על הכלל כולו יצא להעיד על חידוש כל הנמצאות מאפס המוחלט בכוונה ורצון לכל הנקרא בשמו וכי ידע מקדם כל קורותינו צרותינו והצלחתינו וכמ"ש הנביא מגיד מראשית אחרית וגו', ואומר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו', ולזה באה המצוה הראשונה החודש הזה לכם ראש חדשים, ודרשו רז"ל הראהו לבנה בחידושה אחר שחידוש העולם יסוד כל התורה ועיקרה לזה ראשית הכל הניח לנו זאת המצוה ליסוד לחדש אותה בכל חודש ולהתבונן בה במה שתורה על קורותינו וגלגולי הסיבות יקרה לעובדיו ועושי רצונו ומורדים בלבנה, ומזה נבוא אל אמונת החדוש כנ"ל ואז יהי' מקום לשאר מצות התורה, ועל זאת הכוונה אמרו רז"ל עובדי כוכבים ומזלות מונים לחמה, ועושי רצונו ית' מונין ללבנה לפי שהיא מתייחסת אלינו כנ"ל, וז"ל בעל העקדה שער שבעה ושלושים בפ' החודש הזה לכם, וז"ל והנה בבחינה הזאת יצדק גם כן שלא הי' צריך להתחיל את התורה רק מהמצוה הזאת ראשונה כי בהמצא אצלה ובלמוד מעניניה נלמוד כי לכן נתנה לנו לנחלה לזה שנתחקו בה כל עניניהם וקורותיהם יותר ממה שנתחקו באבות, ולא לחנם אמרו חז"ל שצורת יעקב אבינו חקוקה בתוכה רק להורות כל תולדותיה וקורותיה מוצאיהם ומובאיהם

עבור גלגלה בכ"ט יומים י"ב שעות תשל"ג חלקים ומתר"ף בשעה מולדת אורה תשוב להראות אורה עוד הפעם וככה כל ימי עולם, והיא גם היא תסבול הכרחיות גלגל היומי לסבב הכדור בכ"ד שעות כמו השמש וע"י טבעה זאת תעורר למתבונן בה כמה ענינים הכרחיים נפלאים נוגע לענין שלימותינו, ועי"ז נבין גודל החרדה אשר נצטוינו לברך עליה ולקדשה בעת הולד אורה לעינינו מה שלא בא הצווי על שום כוכב אחר מהסובבים, וכמ"ש החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה, גם מאמר ר' יצחק שאמר לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, הפליגה התורה בראשית מצותי' לצוות לשום לב עליה בכל חודש ולהתבונן בחדושה ולברך עליה ולעשות היום יו"ט בשיר והלל וקרבן, זה יעיד על יקר ערך בחינתה הנלמד ממנה שהוא יסוד שכל עניני התורה נבנו עליה, לכן היא מצוה ראשונה כטבע היסוד תקדם לאשר הוא יסוד לו, ויובן בזה מה שקורא לקדוש החודש מצוה ראשונה והלא מצות פ"ו ומילה וגיד הנשה קדמו, אבל לפי"ד אין הכוונה על קדימת הזמן, אבל קדימת המעלה והקיום המתואר ג"כ בשם ראשית, ועי"ז נבין ג"כ ביאור נוסח ברכת הלבנה אשר תקנו לנו אנשי כנה"ג ז"ל אשר במאמרו ברא שחקים, וברוח פיו כל צבאם, חוק חמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קונם פועל אמת שפעולתו אמת, וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו בא"י מחדש חדשים ע"כ, והנה לפי המתבונן מוגה לעינינו במה שנבראת ע"ז האופן שיולד אורה מעט מעט ותתחדש ואחר תשוב תתמעט לעינינו ותחסר מכבודה הפך שאר הכוכבים הקיימים במדרגה אחת כל ימי עולם, תעורר אותנו על אמונת החידוש אשר הוא יסוד כל התורה ובלעדה תפול התורה בכללה, והוא לפי שמצינו טבע קיים לכל הנמצאים העליונים לא ישנו את תפקידם כל כוכב פרטי על מה שהוא הוטבע עליו ומכולם יסודר תכלית אחת לענין הנהגת זה העולם בהויה והפסד ע"י סיבות הגלגל יפעלו ויתפעלו זה מזה אם בזה, וע"ת, כל איש מהנמצאים על מקומו יבוא בשלום, עמדו השכמים והביאו ראי' על המצא סיבה אחת

כוללות אליה תשובנה כל הסיבות וההתחלות, והוא מחוייב המציאות המאחד כל הפרטיים העליונים לפעול בשפלים איש איש ממלאכתו ותנועתו אשר הוא עושה, ועל ידה יקובץ תכלית כולם לנמצאי זה העולם וקיומו, ואף שהטיבו הפלוסופים אשר דברו בזה לעמוד על עיקר מציאות הבורא אשר הוא יסוד כל היסודות וכמו שביארנו בשיר השמים אשר עי"ז הי' ג"כ הכרת אברהם אבינו את בוראו, אבל יצא להם ג"כ שורש פורה ראש ולענה במה שנפלו בפח יקוש הקדמות, כאדסטו וחביריו. ע"י הבאות ראי' מענין הטבע קיים אשר לנמצאים העליונים וחייבה שכלם שילך הטבע קיים עד בלי תכלית לפנים גם לאחור, והם משפעים מהסיבה הראשונה ע"ד חיוב כאור מן השמש כפי מה שהביאם הרב המורה בפ' שנים ושבעים חלק א', ומשורש נחש יצא צפע להפיל כל מצוה ולהכאיב כל אמונה ולהרוס הדת והעיקר תורה מן השמים ולמשאות אותה משרשיה, רק אחד הי' אברהם אבינו אשר מחקר סדור הנמצאות הדריכו בעת ועלה לרום ״״מעלות השלמים בלי פגע וכמ"ש שם בשיר שמים:

אמנם כאשר רצה הקב"ה לזכות את ישראל זרע אברהם אוהבו ולהאיר עיניהם אשר למענם הוציא מאין ליש תבל ומלואה בריאה חדשה מוחלטת עשה הלבנה ע"ז האופן תעורר אותנו על חידוש העולם, גם על כוונת מחדשה הוא למען עושי רצונו הנקראים בניו ונסביר הענין במשל יתחקה זה הענין, מלך גדול צפה באצטגנינות שיולד לו בן, וטרם הולדו עלה בדעתו לבנות היכל גדול בנוי לתלפיות לתת שם בנו אשר יולד, וכלל יופי ההיכל עם כל תענוגות בני אדם ע"ד השלימות האפשרי כיד המלך וכלל יופיו בסדר נאה ומתוקן עמודיו תאיו אלמיו תזק לא יפיק, ורצה להשריש בלב בנו בעת התענגו בזה הארמון המפואר ידע ומכיר טובות אביו אשר דאג עבורו טרם הולדו להכין מחסורו וחשש המלך אולי יגדל בנו יהי' רוח אחרת עמו בהמצאו את עצמו בהיכל מפואר מאד בל ימוט קיים לדור דור פן תעלה על לבו בראותו חתק ההיכל וקיומו יוכל להתקיים מאנו והלאה לדורות עולם, יאמר בלבו גם אין זכרון לראשונים אשר הי' מלפנינו ג"כ מי שיסדו ושכללו ארמון מפואר כזה אבל מקדם קדמתם היתה זאת ולא

מתרפאים בה הואיל והם אחזו דרך שלימותה, ורשעים נדונים בה שלא לקחו מוסר ממנה, והוא מדה כנגד מדה והבן, ולזה נקראו הצדיקים שמש וכמ"ש רז"ל על יעקב שנקרא שמש ע"פ והנה השמש והירח, ואמרו עוד עד שלא שקעו שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל וכו', ובזה נתבאר הלימוד היקר היוצא למתבונן מטבע השמש אשר היא מאיר לנפש ע"י תוכחות מוסר הנ"ל כערך השמש לעיני בשר והבן:

ובכל דברינו אלה מבואר בהכתוב סמך לה המסדר פ"ש ושם בפיה כאלו תעורר אותנו אל הלימוד הנ"ל, וזהו שמש אומר, מלמד אותנו טוב טעם ודעת איך לכבוש היצר ולנצח כל מונע ומעכב ואף אם ע"י טרדתו בגלות המעיקים והמצוקים לו בדרך עבודתו ית' לא יוכל להרבות בעבודת ה' אין בכך כלום כמאמרז"ל רחמנא לבא בעי וכנ"ל טוב מעט בכוונה וכו' וכטבע השמש אם לא הי' לה מכרית בלי ספק הי' תנועתה הטבעית בגלגלה יותר מהירה מאשר הוא עתה, ועכשיו שיש לה מלחמה כזאת המכריחה ומנגד לה מוכרחת לעמוד, פירוש להתעכב בתנועתה העצמית אין בכך כלום, וזהו שמש ירח עמד זבולה, ירצה זבול של שמש וירח עומד פי' נתעכב תנועתה הטבעיות פי' שלא תלך במהירות כ"כ, ואמר הסיבה בזה יען לאור חיצך יהלכו, אור יהלכו מבנין הכבד ירצה יוכרחו לילך ע"י אור חיציך והוא הכרחיות גלגל היומי, ועי"ז תחלש תנועתה הטבעית ותנועתה ההכרחיות תתפשט ועכ"ז יהלכו בכבדות ג"כ תנועתה העצמית והוא גבורת השמש כנ"ל, וזה מה שרצינו לבאר:

ירח אומרת: עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו:

אחר שזה המאור עושה רושם גדול במציאות זה העולם כמו השמש וע"י שניהם יושלם הזמן מהיום והלילה, נוסף ע"ז מהירח לפי מלואו וחסרונו נקבע מסך כולל מקבוץ עתותי ערב ובוקר ונקרא חודש, והוא סדור זמנים מוגבלים למועדים ימים ושנים, גם הבורא ית' החשיב זה המאור ליסד על ידו רוב מצות התורה, ולפרסום תועלתו לקבוץ המדינה לפי מו"מ בני אדם ותקון עניניהם זה עם זה, נתנה ראש להשכיל ולהבין איזו מדה טובה או מוסר השכל נתבונן ממנה ע"י בחינתינו בטבעה יהי' מתייחס לנפש כערך התועלת הנמשכים ממנה לעניני הגופות כנ"ל כי זה דרכינו בפ' אלו. והנה טבע זה המאור כפי דעת כל התוכנים אין לה אור מעצמה כלל, אבל היא כעין גשם מלוטש מול אור פני החמה בנפול נצוצי זהרה עליה תגיה חשכה ומולד ממנה ג"כ אור חלוש בחשכת לילה ואפילה ויהי התחלפות אורה נראות לעינינו כפי התחלפות תנועתה ומצבה נוכח פני החמה, ואחר שהיא כמחזה מול פני החמה יתחייב ממנה תמיד חציה מאירה וחציה חשוכה ובמשך סבוב החמה בגלגלה תנועתה העצמית תחת גלגל המזלות בשס"ה יום ורביעי, תסוב הירח גלגלה י"ג פעמים בקרוב, יתחייב מזה פגישתה עם החמה בכל חודש במקום אחר, וזהו סיבת מהלכה לעינינו אשר היא משרכת דרכיה כידוע כל זה למעמיקים בחכמת התכונה, וענין לדת אורה וחסרונה הנראה לעינינו הוא אם תעבור ברום גלגלה נוכח השמש אז יחסר אורה מעינינו בכלל כי לא יתראה לנו החצי המאיר אשר כנגד השמש ובעברה ומפגישת השמש מעט יולד אורה, כי החלק המאיר יראה לנו מעט מעט ובכל לילה יתוסף אורה כפי מצבה בשיפולי גלגלה עד אשר תפגוש בשמש והיא בתחתית גלגלה בהפסק ק"פ מעלות והוא קוטר גלגלה לעומת השמש אז נראית לעינינו מאורה כולה, וחצי העליון חשוכה והוא זמן הנגוד ומשם בעברה תחסר מעט מעט עד

המשכיר והמענים לזאת יקרא עבודה תמה וזה תכלית האדם, ונקרא בלשון חכמים תנועה הטבעית יצר טוב המושכו לטבעו אשר בעבורו נברא במציאות הנקרא טוב כמבואר בשיר הלילה, והתנועה ההכרחיות המושכו להיפך תכליתו נקרא יצר הרע (ועיין בעל עקדה על פ' לא טוב היות האדם לבדו וגו' ותבין ג"כ זה) ולפ"ז יתבאר לנו מאמרם ז"ל לפום צערא אגרא, אחר שהיצר מושכו היפך שלימותו לתאוות שנפשו של אדם מחמדתן והוא מצטער לכבוש היצר ולפרוש ממנו כפי ערך התגבורותו כן ערך שכרו, ומי שאין לו נטי' לצד הרע כ"כ ועושה טוב אין שכרו גדול כמי שיש לו נטי' חזקה לצד הרע ועם כ"ז יכבוש תאוותו ויתאמץ בכל עוז לצד דרך שלימותו בלי ספק שכרו יותר גדול כערך צערו לכבוש יצרו, ואף כי בעצם המעלה הצדיק גדול מהכובש והבן — הרי כפי חוזק תנועה ההכרחיות אשר לאדם והוא כובשה כן תגדל שכרו, ויצא לנו מזה ענין נכבד יש אדם שעמלו בדעת ובכשרון עומד על משמרת עבודתו יומם ולילה עוסק בתורה ותפלה נשמר מכל דבר רע הרי הוא בן עוה"ב, ויש אדם שאינו מחובשי בית המדרש ואינו בן תורה ועוסק בעניני העולם ועכ"ז מתהלך בתומו צדיק נשמר מרע יתכן שיהי' מעלת זה השני יותר גדול מהראשון, והטעם כי איש כזה אשר הוא יותר עלול לתאוות במה שעוסק בעניני העולם וקרוב עליהם יצטרך גבורה יתירה להתגבר על היצר הרע המושכו בחוזק לצד הרע, מאיש הסגור בבהמ"ד רחוק מכל תענוגי העולם, לא יראה ולא ישמע כי אם מכתב אלקים ודברי אלקים חיים בבית אלקים ולא יתעורר לתאוה כלל אין מהתימה שלא יחטא, וכזה בענין עשה טוב ג"כ איש הטרוד במלאכתו לפרנס אשתו ובניו ואין לו עת לעסוק בתורה ומצות ועכ"ז לעתים ישליך עסקיו מנגד ויעסוק בתורה ומצות שעה קטנה ונלחם בעבורה עם היצר מלחמה גדולה וכבדה ממי שעוסק בתורה כל היום כשאינו טרוד בעניני העולם, כי ע"ז נאמר טוב מעט בכוונה לכבוש היצר לשם שמים מהרבות שלא בכוונה דהיינו שאינו צריך לכבוש היצר כי הורגל כך עד שנעשה לו לטבע, ולזה יתכן להיות מצות אנשים מלומדה:

אמנם עיקר עבודת הבורא ית' הוא הבא לו לאדם מתוך צער וכבישת היצר המושכו אל הפכו ואעפ"כ מתגבר על מכריחו ולולי התנגדות כח היצר הרע הרי זה עבודת המלאכים אבל לא לאדם כפי מה שהוא אדם מורכב מגוף ונפש, וע"ז תעוררנו השמש כשנתבונן באלו הב' תנועות הטבעית וההכרחיות, והטבעית אשר ממנה יבחן עיקר שירתו כנ"ל הוא ממערב למזרח ולפי שיש לה מכריח להיפך והוא הגלגל היומי בכל מעל"ע ימשך מהלך הטבעי במתון ואיחור בכל יום מעלה אחת בקרוב ואם לא היה לה זה המכריח היתה מתקנת הילוכה במהירות יותר, מ"מ יחשב לבורא הילוכה המעט כנ"ל אשר תעשה במה שתתחזק נגד מכריחה המונעה ממהלכה עד שתתגבר בכח גדול לאחוז דרכה במהלכה הטבעי ג"כ, יותר מאשר הלכה במהירות אם לא היה לה זה המכריח, ועל כל פנים נראה בזה האופן תלמדנו דעת מענין עבודת הצדיק הבא לו ביגיעה רבה לשבור כל המונעים והמכשולים אשר מונחים בדרך שלימותו יותר חשוב ומקובל לפני הקב"ה ממי שדרכו פנוי' בלי מכשול ואין לו שום מונע כלל וכנ"ל לפום צערא אגרא, והוא ממש דומה לשמש אשר עיקר השלמות עבודתה להתגבר מול מכריחה ואם מצער מהלכה בכל יום, ככה האדם כל עוד שתנועתו ההכרחיות מצד החומר תכריח לבטל תנועתו הטבעית מצד הנפש, והנפש תתגבר על מכריחה ותאחוז דרכה כפי טבעה יותר רצוי' ומקובלת לפני הקב"ה והוא עיקר קיבול שכר, יצא לנו מזה כי עמל הצדיקים נגד היצר הרע המכריחם להיפך מטבעם דומה ממש לעמל השמש שהיא עמלת להתנועע תנועתה הטבעית ממערב למזרח בתוך הכרחיות גלגל היומי המוליכה ממזרח למערב, ובזה נבוא אל מאמרינו הנ"ל, הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים, אף כי טבע האדם מכריחו תמיד להשיב חרפו דבר שבעתים והוא אינו משיב ומתגבר על הכרחיות טבעו לקיים רצון בוראו, זהו לאות שעושים מאהבה כנ"ל מצד שמחים ביסורים לבוא ע"י לרצון הבורא, עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, ירצה אוהביו אלו הצדיקים פועלים כדוגמת פעולת השמש בצאתו לאחור ממהלכה היומי בגבורתו של השמש על מכריחה כנ"ל ככה ממש נדמו הצדיקים כנ"ל ולפ"ז יובן ענין כצאת והבן — ובזה יובן מאמר רז"ל לעתיד הקב"ה מוציא חמה מנרתקה צדיקים

מתרפאים

אותה ואומר מי יתנני כירחי קדם בימי עלומי ערב לי הכל ושתו שמעתי בקול שרים ושרות והוא ממש כספינה המטורפת בים הגלים יגביהוהו פעם כה ופעם כה כנ"ל, והוא ממש ענין תנועה הכרחיות אשר בתחילתה חזקה ואחר יחלש לאט לאט כנ"ל עד אשר תכלה לגמרי, הם ענין דעתן מטורפת עליהן, וזהו ג"כ מאמר שלמה אורח צדיקים כאור נוגה וגו' אמר אצל צדיקים אורח ואצל רשעים דרך והבדל ידוע ממי שקדמוני אורח הוא צר וקצר מדרך כי אורח הורגלו על מדרך כף רגל ודרך הוא רחב לעוברים ושבים כמו דרך המלך, וידוע מ"ש החובת הלבבות בשער התשובה וז"ל ויכנוס בפתח צר נכנסו בו השלמים וכו', והצדיקים הם המורגלים להוליך התנועה הטבעית ממכריחה, וכבר אמרנו כי תחילתה חלושה מאוד והדרך צר אין לנטות עבור מכריחה ומנגדה, וזהו אורח צדיקים כלומר צר מאוד בתחילתה כהוראות אורח כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, דימה התנועה הטבעית לאדם והוא דרך הצדיקים מעלות השחר עד חצי היום תחילתה אפל ואין נוגה להם, כאור נוגה הוא כוכב השחר ומתואר בזה השם והוא התחלת אור חלש מאוד מתוך אפילה בתחילה אבל אח"כ הולך ואור כלומר אורו יתוסף בכל רגע עד נכון היום והוא עת תופיע השמש בצהרים, כך כל עד יזקינו הצדיקים יגבור מכריחם ויאירו יותר עד נכון היום והוא תכלית האור ואז נדבק החלק בהכל כדין תנועה טבעית כל עוד תתקרב אל יסודה תמהר הליכתה אחר אשר היתה בתחילה מאוחרת וחלושה, אבל דרך רשעים אמר אצל הרשעים לשון דרך להורות כי תחילתם יתהלכו ברחבה מאוד וכל עוד יזקינו יחלש כחם לאט לאט כמו אור השמש אחר חצות היום אשר בתחילה יזרח בעצם זהרו ותקפו, אמנם לרגעים כמעט קט יאבד אורו לאט לאט עד אשר הולך וחושך כאפילה, ושיעור הכתוב כאשר אמר שם הולך ואור כן גם כאן בכח הכתוב כאלו אמר הולך וחושך באפילה לא ידעו במה יכשלו כנ"ל מענין מטורפת כספינה המטורפת בים כך יחוגו וינועו כשכור פעם בין עובדי אלקים ופעם בין אשר לא עבדו וכ"כ מורגלים בענין הרע אשר נכשלים בלא דעת וכוונה, וזהו לא ידעו במה יכשלו עד אשר ידחו באפילה ובחושך שמם יכוסה, וזהו מאחז"ל צדיקים תחילתם יסורים היינו ללחוץ ולהתנגד ולפרוש ממנעמי הגוף עד אשר יבואו בימיהם וכבשו יצרם והמרים בתכלית לכן וסופם שלוה להתעדן בתענוגים הנפשיים, והוא כטבע תנועה הטבעית כנ"ל שתחלתה חלושה ואחר תתחזק ותמהר הליכתה לחזות בנועם ה' עד אשר יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו, לא כן הרשעים תחילתן שלוה כי יכרעו ויתענגו תחת תנועה ההכרחיות ולא יתנו על לב לתנועתם הטבעית כדי להתגבר על תאוות גופם המכריחם ללכת אחר לבם הזונה ותמשול בם זאת התנועה וטבע התחלתה חזקה טובה ורחבה למלאות כל תאוה ולבלע כל המדה הרי תחילתם שלוה, אמנם סופם בסור המכרית ויתבטלו הכחות הגופניות יש לו טירוף ויסורים כנ"ל כי סוף כל דבר טבעי חוזר ליסודו והוא נאחז והפוך במכריחו ע"כ צריך מירוק וזיכוך ביסורים קשים אם בעוה"ז או בגיהנם כמשפט בעלי החיים להפריש יסוד מחבירו, ולא יתכן כי אם ע"י האש המתיך הרכבותיו ותוזר יסוד ליסודו והבן. —

עלה בידינו מכל הנ"ל דמיון אחד מאדם לשמש כאשר לשמש ב' תנועות טבעית והכרחיות ובעת יתנועע על ידי מכריחו והוא גלגל היומי יתאמץ בכל עוז להתנועע תנועתו הטבעית אשר כנגד מכריחו, גם לאדם כן תנועת גופו מכריחו הפך טבעו להתנועע למטה לענינים פחותים ארצים ותנועתו הטבעית לו היה תניעתו למעלה מקום מחצב נפשו, לכן יתעורר האדם מזה הנמצא והוא השמש וטהר ידים יוסף אומץ לעמוד כנגד מכריחו, כלומר בעת תנועתו ההכרחיות לא ישכח מלהתנועע ג"כ תנועתו הטבעית כאשר יעשה השמש ולולי תנועה ההכרחיות לשמש לא היה הבדל והיכר בין יום ולילה וחושך ואור כי זה ימשך מתנועה היומית, ככה ג"כ לולי תנועה ההכרחיות אשר לאדם המושיכו היפך טבעו העצמיות לא הי' מקום לבחירה ולשכר ועונש כלל והשכר הומשל עליו שם אור כמו אור זרוע לצדיק והעונש לחושך כמו והרשעים בחושך ידמו, נר רשעים ידעך, יהדפהו מאור אל חושך, ולולי היצר המנגד לשכל היה אדם כשאר טבעים אשר אין יכולת להם על ההיפך טבעם כי אם ע"י מכריח חוצה להם, לזאת נתן באדם יכולת המכריחו ומשכהו על היפך טבעו, ועכ"ז הוא מתגבר ופועל כפי המעלה למלאות רצון

נמצא הי' חוץ למקומו ואחר למרכזו הוא בהתחלה חלוש מאוד וכל עוד יקרב ליסודו תתחזק ותתמהר תנועתו כנפול האבן למטה תחילת נפילתה חלושה וכל עוד ירד למטה תמהר הליכתה, וכמוהו היסודות העליונים העצורים פה מטה בצאתם חפשי מהכח העוצר גם תחילתם לאט לאט וכל עוד יעלה מעלה יעוף במהירות יותר, והתנועה ההכרחיות היא בהיפך תחילתו חזק מאוד כצאת האבן מהקלע יעוף כחץ וכל עוד יעלה מעלה תחלש הליכתו לאט לאט עד כלות כח המכריח ויכלה לגמרי ישוב לפול ולירד מטה וירד לאט לאט וכל עוד יקרב ליסודו ימהר תנועתו הואיל והיא טבעית לו, הרי מבואר אופני ההכרה והבחינה בין שתי תנועות איזו טבעית לנמצא ואיזו הכרחיות:

ובזה נבוא אל הענין, ידוע כי באדם יש ג"כ אלו הב' תנועות האחת הממשיכו לצד מטה לתענוגי העוה"ז הגשמים לתאוות בהמיות אשר בעפר יסודם כטבע המים והעפר ימשיכו למטה ליסודם כל הדבק עמם, ותנועה הב' מצד נפשו המשכלת אשר היא חלק אלקי ממעל תמשיכהו לצד מעלה להדבק ביוצר הכל ע"י התורה והחכמה אשר המה ענינים ג"כ עליונים, ונבחין איזה מב' בחינות תנועות אלו היא טבעית לאדם ואיזה הכרחיות לאדם ע"י הבחינה הנ"ל הטבעית תחילתה חלושה ואחר תתחזק כשתתקרב ליסודה וההכרחיות בהפך, ומצאנו כי הנטי' המושך את האדם לצד תאוות הגשמיות גופנית תחילתה חזקה מאוד בהיות האדם בילדותו לא יבצר ממנו כל תאוה כל תשוקה יעלה שמים ירד תהומות בהרים וגבעות יעשה ומלאכה בימים רבים למלאות מזימותיו אין שטן ואין פגע ימנעהו מעשות אשר בלבבו, וכל עוד יזקין תחלש תשוקותיו וירפו מזימותיו עד אשר יבוא בימים אין בהם חפץ ויבוטלו כל תאוותיו לגמרי, ותנועותיו אשר לצד מעלה הוא בהיפך כי עודנו ילד עיר פרא למוד לכל תאוה לא ישמע לקול מוכיח מואס בלימודים אינו שומע לקול מוריו ומלמדיו המפהיעים אותו מפעולתו, וכאשר יגדל והי' לאיש תתחזק הכרתו להיות לבו נוהג בחכמה ולהחזיק במוסר, מ"מ לא ימלט שלא ילכד ברשת התאוות החומריות אשר יעצרו מלכת בדרך שלמותו וקשה עליו לשבור הכרחיות החומר המושכו לטבע תולדתו לצד האדמה אשר לוקח ממנה, וכל עוד יבוא בימים ויחלש החומר וכחותיו לאט לאט לעומת זה תתחזק הנטי' אשר לצד מעלה עד יכלה הגוף ותשוקותיו לגמרי ואז תבוא הנפש לטבעה ושלימותה ותכליתה, יצא לנו מזה כי הנטי' לצד מעלה אשר לאדם היא טבעית לו להיותה בתחילה חלושה ואחר תתחזק, והתנועה הממשיכה לצד מטה לתאוות הבשריות היא תנועה הכרחיות לא טבעית להיותה בתחילה חזקה ובהתמדתה תחלש ותתבטל, זה ביאור דברי רז"ל אשר יצאנו בתחילה, זקני תלמידי חכמים וכו' הכוונה כפי שגדרנו אלו השמות בשם בעל עקידה הנ"ל הוא המרגיל ומתלמד להוציא לפועל תנועתו הטבעית והוא להדבק בענין התורה והחכמה, בתחילתה קשה מאוד לשבור תנועות הגוף המכריחו להיפך בהיות כחותיו הגופנים בעצם תומם, אבל כל זמן שמזקינים יחלשו ועצמו כחות גופו ותאוותיו כדין תנועה הכרחיות ומאליה תתחזק תנועתם הטבעית בסור המכריח, וזהו דעתן נתוספת עליהם והוא הכח השכלי הממשיכו לצד שלימותו לצד מעלה כדין תנועה טבעית, אבל זקני עם הארץ כהנחת הרב בעל עקדה הוא הנמשך לצד הארץ וחמודותיו והיא תנועה ההכרחיות אשר תכריח גם הנפש להמשך אחר תאוות הגוף ולא התחיל להוציא לפועל תנועתו הטבעית אשר היא שלימות נפשו, הנה בתחילה בהיות כחו חזק לצאת ולבוא בכל תאוה ותשוקה יפנה דרך כרמים למשוך ביין את בשרו ויתנה אחר עיניו לבו הלך ולא יבצר ממנו כל אשר יזם לעשות, אבל כל מה שמזקינים וכחות גופם הולכים ודלים ולאט לאט מידי יום ביום תש תנועתו ההכרחיות מעליו בסור כח המכריח וישוב להכיר טבעו ופנה למעלה, אבל מימיו לא התחיל להוציא תנועתו הטבעית לפועל ולא הכין גם אז הוא פוסח על שתי הסעיפים כח גופו כבר עזבו בל יוכל לרדוף עוד כבהמה בבקעה אחר כל תשוקה ותאוה כי כליו רעים ונחלשים וכמ"ש כד חסרי' לגגבי' נפשו בשלוה נקט ובדרך השלמים עדיין לא הציג כף רגלו ולא הואיל ללכת, והנה בבואו על מפתן אנשים צדיקים העוסקים בתורה ובמצות להשלים הנפש יקנא לבו בהם ותפץ לעשות כהם כי טבע נפשו ממעל יסתער בקרבו ותמשכהו לזה, ובבואו בין סובאי יין זוללי בשר למו עוסקים בתענוגות בני אדם, יקנא גם

אותם

תעוררנו על עיקר מציאות הבורא ית' כי גלגל היומי הוא ענין שמים בכלל הואיל ושולט על כל הגלגלים ומכריחם. ותנועתו נכרת ראשונה פה בשפל וכמ"ש שם ע"פ וידעת היום וגו', אף כי הכרת תנועתו הוא על כ"פ ע"י השמש שמסבב עמו מ"מ לא תיוחס הענין הנלמד לשמש הואיל ואין זאת התנועה מעצמות השמש, ואם נראה להתבונן ולהוציא איזה לימוד מתנועת השמש אשר זהו שירו נבחין זה דווקא מתנועתו העצמיות והוא טבע השמש בפרט במה שעומד על מכריחו והולך לאט ממערב למזרח ומזאת יעוררנו על ענין גדול הכרחי לעבודתו ית', ונבאר מאמר רז"ל הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ע"כ, ויש להעיר באיזה בחינה ידמה הנעלבים וכו' לשמש, גם מצינו לרז"ל מדמין הצדיקים לשמש כמ"ש ע"פ זרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע וכו', גם אמר שלמה אורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, דרך רשעים באפילה לא ידעו במה יכשלו, ויש להבין הכפל, גם חילופי המלות אורח ודרך, אמרו רז"ל צדיקים תחילתם יסורים וסופם שלוה, והרשעים תחילתם שלוה וסופם יסורים, ולהבין טעם הענין מדוע לא יהי' צדיק טוב לו כל הימים, ואוי לרשע כל ימיו, גם אמרו רז"ל זקני ת"ה כל זמן שמזקינים דעתן נתוספת עליהן (נ"א מתיישבת עליהן), זקני ע"ה כ"ז שמזקינין דעתן מטורפת עליהן, ולפי הסכמות ההמון באלו השמות ת"ח הוא בעל תורה, עם הארץ, מי שאינו יכול ללמוד תורה, המציאות יכזב זאת ההנחה שלא נראה כמה אנשים בני תורה ולעת זקנתם הם מטורפים ומטפשים, ויש זקנים אינם בני תורה והם חכמים ומחוכמים:

אמנם דבריהם ז"ל נאמרים באמת למתבונן בם, ונאמר תחילה הבדלי אלו השמות תלמיד חכם, עם הארץ והוראותיהם כפי שביארם הרב בעל עקידה, ת"ח יאמר על איש המושך אחר שלימותו השכלי והוא החכמ' כמ"ש החכמה תחי' את בעליה ומרגיל עצמו ומתלמד לשמור חוקי החכמה אשר הם נחקקים בתורה שהיא נובלות חכמה של מעלה כמאמר רז"ל, ואף שאין שכלו חריף להעמיק ולהבין כאחד הלמודים אמנם מה שיודע ומבין הוא שומר ומקיים, ת"ח יקרא באמת כהוראות זה השם, תלמיד הוא מלשון מלמד ידי לקרב כלומר מרגיל ומכין עצמו לדרוך תמיד בדרך חכמה, ועם הארץ הונח על מי שנמשך אחר השלמות גויתו והדמותו לבד ואינו משגיח על שלימותו השכלי הוא תיקון נשמתו די מדורתא עם בשרא לא איתוהי, והוא ג"כ כהוראות זה השם עם הנמשך לעניני הארץ ומתאחד בה ועובד רק אותה כל ימי חייו וחושב להיות מהתושבים עליה כל הימים ואין מחשיב את הארץ למלון אורחים דירת ארעי כי אם לבית עולם ע"ז הונח שם עם הארץ כהוראתו הפשטיות ואף כי הוא בעל תורה, ולזה הצדיקים אשר הם מגודרים בגדר ת"ח ומחזיקים עצמם כגרים על הארץ, ועיקר תכליתם לתקן מעשיהם פה לשבת שלו ושאנן בעולם העליון אשר היא אחוזתם עולמית ונצחית, וכמ"ש דוד גר אנכי בארץ אל תסתיר ממני מצותיך, הכוונה אחר שאני גר פה בארץ הלזו ואיני מחשיב עצמי לתושב ומתאחז בה כי אם בעולם העליון, לכן היושר לבל תסתיר ממני מצותיך וסודותיהם כי לא על הנגלה מהמצות בקש לבל יסתירם ממנו שלא התורה גלוי' לפני כל איש, אבל סודות פנימיות התורה אין מגלים אלא לגר בארץ ותושב ומתאחז בהקב"ה בעולם העליון, כי מדרך האדם להמתיק סוד עם ריע מיודע תושב מכיר טבעו ולא עם גר כמ"ש אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד, לכן מי שהוא תושב ומתאחז בארץ הוא גר ונכרי למעלה ואין מהראוי לו לדעת סודותיו ית' כי אם לתושב ומתאחז אלו הוא הנקרא ריע אהוב להקב"ה, לזה יאותו לדעת סודותיו ית', וזה שאמר גר אנכי בארץ ואני תושב ומתאחז עמך בשמים, לכן על תסתיר ממני מצותיך ע"כ דברי הרב בעל עקידה הנ"ל ולא לשונו ממש:

ידוע אשר בכל מנהגי הטבע ימצאו לאלו הב' תנועות מה שאמרנו למעלה בשמש, טבעית והכרחיות, הטבעית הוא כתנועת האש והאויר למעלה, ותנועת העפר והמים למטה, והכרחיות המכריח לדבר הפך טבעו כהכרח האש והאויר למטה כי יצטרכו הגשם, ועלות העפר או המים למעלה ע"י הכרחיות כח חיצוני, ומבואר לאריסטו בס' השמע הטבעי, בחינה להבחין בין תנועה הכרחיות לטבעית הוא זה, תנועה טבעית מאיתו

הכרחיות לשמש והמהר הילוכה בכ"ד שעות במסלול ישר ממזרח למערב, וראיתי מי שפירש על אלו שני מהלכי השמש פסוק והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כגבור לרוץ אורח, והב' הדמיונות סותרים זה את זה כי החתן היוצא מחופתו אינו רץ אבל הולך במתון והגבור הוא הרץ, אבל יאמר אלו ב' הדמיונות על אלו שני מהלכים על תנועתו הטבעית שהשמש הולך במתון עד סבותו הכדור בשס"ה ימים ורביעי כנ"ל והוא כחתן יוצא מחופתו המהלך בכבדות, וזהו אמרו והוא יורה על תנועתו העצמית, ועל הכרחיות גלגל היומי לסבב אותו בכ"ד שעות, אמר ישיש כגבור לרוץ אורח, והוא תנועה המהירה והמרוצה, וע"י אלו השני מהלכים מקצה השמים מוצאו היא תנועה היומית, ותקופתו על קצותם היא הקפתו העצמית מב' אופני ההיפך כנ"ל ימשך מזה ואין נסתר מחמתו כי יחמם כל מקומות הישוב:

ושמעתי מהרב החסיד האמיתי כבוד ק"ש מוהר"ר שמואל מק"ק ראהסיין במדינת זאמעט זצוק"ל פי' ענין העמדת החמה בימי יהושע ביום שאמר וידום השמש וירח עמד וגו' ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים, מלת ולא אץ אינו מובן כי על ההולך במתון שייך לומר ולא אץ ולא על העומד לגמרי, גם ענין כיום תמים אין לו באור, והענין חקר איזו מאלו ב' מהלכי השמש העמיד יהושע, אם העמיד תנועה העצמית והיומית הי' מהלכ' לא הרויח כי אם חלק משס"ה ביום והוא חלק ששה עשר ומעה והוא מבואר הביטול, ואם העמיד תנועת גלגל היומי, היו מוכרחים כל הז' כוכבי לכת לעמוד, וזה ג"כ לא יתכן כי אם הי' זה לא הי' לו להכתוב לסתום אלא לפרש, לכן אנו מוכרחים לומר דהגלגל היומי עם החמשה כוכבי לכת הי' מסבב תנועתו היומית רק התקשרות השמש והירח נתק מגלגל היומי והעמידן, ולפ"ז ניחא ענין ולא אץ לבוא כיום תמים הנה דרך משל בכל יום כשהגלגל לוקח השמש מנקודה המזרחית ומסבבה ש"ם מעלות כל הכדור בתוך כך תחזור השמש לאחור מעלה אחת בתנועתו העצמית ולא ישוב עדיין השמש אל מקומו לנקודה שהיא אשר לוקח משם כשיגיע גלגל היומי לזאת הנקודה כי אם ברחוק מעלה אחת ממקומה אשר זרחה אתמול ואין עדיין המעל"ע שלם עד אשר הלך עם השמש ג"כ המעלה הזאת אשר עשתה מהלכה העצמי במשך זה ואז הוא יום תמים מכ"ד שעות, ואם לא הי' השמש חוזר לאחור מעלה אחת הי' סיבוב גלגל היומי כל הכדור בכ"ד שעות פחות חלק ששה עשר בשעה כנ"ל, והנה עתה שהשמש עומדת במקומה ולא הלך עם גלגל היומי הי' צריך עתה להיות מעל"ע גלגל היומי במשך חזרתו לנקודתו חלק ששה עשר ומעה פחות ממה שהי' מתמהמה כל היום בהיות השמש מהלך והי' צריך הגלגל להקדים ביאתו עם שאר הכוכבים כערך משך זה החלק שא"צ להקיף עוד, וע"ז העיד הכתוב אף ע"פ כן לא אץ לבוא כיום תמים, ומסב על גלגל היומי אשר הוא סיבת ביאת השמש והי' נס בתוך נס בכדי שלא לשבש חשבון מהלכי היומים אחר זה ע"כ שמעתי מפה קדוש זצלה"ה והבן כי הענין פלא:

גם על אלו ב' מהלכי השמש סובב הולך דברי שלמה בקהלת המוקשים בתחלת ההשקפה וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם, אמר זה על הכרחיות גלגל היומי המסבב השקיעה והזריחה, הולך אל דרום וסובב אל צפון על תנועתה העצמיות ממערב למזרח בתקופותיה כנ"ל, ואמר הולך על נטייתה ממזל טלה לעיגל סרטן וסובב על חזרתה מהיפוך הקיץ למזל מאזנים ומשם להיפך החורפי הוא עיגל גדי ונוכל לכוון ג"כ בזה פי' רש"י ובבאורנו על קהלת שם הארכנו בזה הענין ופה יספיק הקצור:

והנה אחר שבארנו ב' תנועות השמש הטבעית והכרחיות וידענו מרז"ל על פסוק וידום השמש, וז"ל לפי שבהליכתו אומר שירה ועתה עמד ופסק ג"כ שירתו לכן מייחס הדמום להליכתו, ענין השירה לפי דרכינו הוא מהרושם אשר יעשה בהליכתו בתחתונים ישוררו בני אדם גדל כח מנהיגם ומניעם וכמ"ש בפתיחה על פ' השמים מספרים וגו' וע"ש בהגה"ה וינעם לך, ועתה נחקורה באיזה תנועה מאלו הב' תנועות תלוי שירת השמש, כלומר ההתבוננות המיוחד מענין השמש לבד, בהכרח יובחן מתנועתה הטבעית המיוחדת לה דווקא, כי כל ההתבוננות אשר בפ' שירה נבחן מענה טבע הנמצא לה ממקריו כמבואר למעלה, נוסף ע"ז אשר מהתבוננות תנועתו ההכרחיות מגלגל היומי כבר התבונן בה בינה בשיר השמים

תעוררנו

הוא עזר גדול בהוית המאכלים במין האמת בבישול פירות ובכור התבואות כמ"ש וממגד תבואות שמש, וכבר כתבנו אשר ע"ז נבנה יסוד אלו הפרקים אשר עמדנו עליהם כי מכל נמצא כשם שנקבל ממנו איזו תועלת לגוף לעומת זה נתן לו הבורא ית' בטבעו איזה מדה טובה או דבר חכמה נתבונן ממנו ומועיל להשלים נפשותינו ג"כ כפי ערך תועלת הגוף ממנו, ועתה נתבונן בה בינה ללמוד ממנה דבר טוב לנפש כערך האור לעינים ויהי' הבחינה וההתבוננות גלוי לרואי השמש ובלי שנעמיק בתכונתו אשר נעלמה מעיני ההמון, אבל הוא ככל עניני פ' שירה אשר הענין והבחינה הנלמד מהנמצא הוא אשר יפול עין כל אדם בתחילת ההסתכלות ולא יצטרך לעמוק בסתרי חכמות הטבע אשר אנשיה מעטים, אבל הבחינה בברואים לכל אדם מסורה כפי שיד שכלו מגעת איש איש כפי עיני בחינתם יעסוק בפרק שירה ולולי זאת הי' ענין פ' שירה נתונה לבני עליה, וכבר קרא הנביא לכל אשר בשם ישראל יכונה שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו', ולזה אמרו האלהיים בפתיחה כל העוסק בפ' שירה ולא אמרו כל תוכני טבעי למודיי יעסוק בזה הרי עשו חובה לכל עינים לו ישום לבו להבין מה שעיניו רואות וכמ"ש לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה לא בשמים היא, כלומר אין לעלות השמימה בכלים מכלים שונים כהמעמיקים בחכמת התכונה עם אורך הגעת הלמודים המרחיקים איש ההמוני מלהתבונן בה, אבל כל עניני פ"ש קרוב הדבר מאוד בעיניך ובלבבך להבינו:

ידוע למתבונן מעט בתנועת השמש כי יש לה ב' מהלכים, האחד מה שאנו רואים בכל יום תסבב כיפת הרקיע ממעל לראשינו ממזרח למערב ומזאת התנועה יולד היום והלילה כשתסבב הכיפה מתחת רגלינו תשת חושך ויהי לילה, וכאשר תהי' ממעל לאופק ויהי' אור וכן כל ימי עולם, יראה מזה כי משך סיבובה כל הכדור בכ"ד שעות ממזרח למערב ואת התנועה לא יסכל כל מי שיש לו עינים, עוד ראינו ממנה במה שהיא משרכת דרכיה דהיינו בתקופת ניסן תעלה השמש ממוצא מזרח ותשקע במוצא מערב, ובתקופת תמוז עלייתה מקרן מזרחית צפונית ותשקע בקרן מערבית צפונית ומתקופת תמוז עד תקופת תשרי תתקרב השמש עוד למוצא מזרח במזל מאזנים אשר הוא תחת מזל טלה ותשוב תעלה במוצא מזרח ותשקע במוצא מערב, ואז ג"כ היום והלילה שוים ומתשרי עד תקופת טבת תתקרב לדרום ותעלה מקרן מזרחית דרומית ותשקע בקרן מערבית דרומית, גם זאת התנועה גלוי לעינים ויולד מזה השתנות הימים והלילות אורכם וקוטנם ושינוי העתים קור וחום קיץ וחורף, ומאלו השינויים חקרו ובחנו התוכנים כי יש לשמש ב' תנועות הא' היא תנועה היומית ואיננה תנועה עצמית וטבעית לה כי אם הכרחיות מפאת גלגל היומי המכריחה לעזוב תנועתה הטבעית אשר היא ממערב למזרח ויסבב עמה כל הכדור בכ"ד שעות ממזרח למערב, ועכ"ז תאחוז ג"כ דרכה למהלכה הטבעי ותתגבר על מכריחה ותלך בכל יום מעלה אחת בקרוב מש"ס מעלות הכדור ותגמור מהלכה הטבעי סביבות כל הכדור בשס"ה יום ורביעי, וזה סיבת מה שלא תזרח ותשקע ממקום אחד בכל יום, והקשו איך יתכן לגשם להתנועע בעת אחת ב' תנועות הפכיות, ותירצו מגלגל העגלה המתגלגל ממזרח למערב וילך זבוב עליה ממערב למזרח בעת שמתגלגל, ויש עוד כמה ראיות על זה בספרי התכונה ואין רצוננו להאריך בענינים כאלו במקום הזה, ולפי שבכל יום תלך השמש מעלה אחת בקרוב באלכסון גלגל המזלות לכן ממקום שלקח גלגל היומי השמש ביום זה, למחרתו לא תסבב השמש להשיבה אל מקומה ממש כי אם מעלה אחת בקרוב יותר באלכסון גלגל המזלות' אם לצפון או לדרום עד אשר תט עם נטיית גלגל המזלות כ"ג מעלות ושליש מקו המשוה אם לצפון או לדרום ותכלית נטייתה לצפון הוא בתקופת תמוז ואח"כ תחזור נטייתה ותשוב לאט לאט עד מוצא מזרח ויקרא זה היפוך הקייצי והוא תכלית אריכות היום ומן הוא והלאה יתקצר לאט לאט כפי נטייתה בחזרה למוצא מזרח תחת המשוה בתקופת תשרי ואז היום והלילה שוים ומשם לדרום עד אשר תבוא לתכלית הנטיה כ"ג מעלות ושליש מקו המשוה ואז כשתהי' השמש בעיגול גדי הוא תקופת טבת ויהי' תכלית יום הקצר ומן הוא והלאה תחזור נטייתה ותתהפך עוד למוצא מזרח ויקרא היפך החורפי כל זה פשוט וברור למעיינים מעט בצורת הכדור, כל זה נמשך מתנועתה הטבעית, וענין היום והלילה ימשך מתנועתה היומית אשר היא

הכרחיות

ולא יתכן כי אם ע"י יסורים יפסיד צורתם הקדומות בכדי שיוכנו לקבל צורתם המעולה והוא מבואר. ולהשלמת דברינו ראיתי כי טוב להביא פה ענין נפלא מה שכתב מהרי"ע הסלאנימי בספרו אפיקי יהודה, והוא קרוב לעניננו על מאמרם ז"ל כל ארחות ה' חסד ואמת, ואמרו ז"ל יכול לכל ת"ל לנוצרי בריתו ועדותיו והוא פלאי, ומשמע להבלתי נוצרים בריתו ועדותיו אינו חסד ואמת ח"ו התמהה, אמנם כפי באור המלות חסד ואמת והוראתם יובן היטב, והוא כי הנהגתו ית' עולמו פי שנים אם ברצותו להשפיע טוב נגלה ידעו הכל שהוא טוב והנהגה הזאת מתוארת בשם חסד כי חסד ית' גלוי' לכל, אמנם לפעמים ישפיע איזה טוב אבל לוטה במלבוש מכאיב ומזיק טרם יגיע הטוב הלוטה תוכו והוא מתואר בשם אמת או אמונה כי נאמין שאין רע החלטי יורד מן השמים מהאל הטוב נדע בבירור אשר מהרע יצמח איזה דבר טוב, וע"ז אמונת זה סדר זרעים שמאמין בחיי העולם וזורע כי הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע במה שמפסיד התבואה אבל מאמין כי עולם כמנהגו עומד וה' אמת לא ימנע הטוב יצא ממנו להטיב לו מאה שערים מכח הצמיחה, וזהו כל ארחות ה' בהנהגתו זה העולם יש מהם חסד הם הטובות הגלויות הבאות מאתו ית' המתוארים בחסד כנ"ל, וגם רעות הנראה וצרות אבל הטובות במחבואת והם המתוארים בשם אמת ואמונה וכפי אלו ב' ההנהגות יתחלקו כל ארחות ה' בחסד גם באמת ואין רע החלטי כלל בא מאתו ית', ופריך יכול לכל כלומר לכל בני העולם כשיהי' איזה רע יהי' לתקות דבר טוב נלבש בו, ת"ל לנוצרי בריתו ועדותיו זה אינו אלא בישראל עם קרובו לא יבוא להם רע החלטי כי אם לתקות דבר טוב יען כי הם תכלית בריאתו במה שהם נוצרי בריתו ועדותיו ע"כ, וזהו תכלית כוונתו מתוך דבריו שהאריך לא לשונו והוא קרוב לדברינו כנ"ל:

והנה נקח מדבריו הבדלי הוראת השמות חסד ואמת ונאמר לחזק הנחתו ולהורות על אמתת ב' אלו ההנהגות יורה לנו סדר הזמן המתחלק ליום ולילה, יום הוא כטובה גלוי' לפעולת אדם כפי הצטרכותו כנ"ל ויאמר עליו חסד להבורא ית' בהנודע אותו, והלילה הוא לפי הנראה ענין רע אבל לוטה בתוכה תועלת המכין אותנו למאה טובות כענין ההעדר שאמרנו ונשבח להבורא בתואר אמונה במה שנאמין כי גם היא לטובתינו, ובזה נבוא לענין שירת הלילה להבין הכתוב שייך להם המחבר פ' שירה השייך להנלמד ממנה, וזהו לילה אומרת כשנתבונן טבעה ותועלתה כנ"ל תעוררנו על הנהגת ה' את עולמו בשתים אלו כנ"ל וכאלו תאמר לנו איך נשבח לבוראינו על כל אחד בזמנו המיוחד לה, וזהו להגיד בבוקר אשר תועלתו וטובתו נגלית יתואר לך הילולו מגד חסדך נודה לך בתואר החסד, ואמונתך נשבח אותך ג"כ בתואר אמונה על ענין הלילות כי אינו טוב נגלה אבל מכאוב ומזיק, אמנם הטוב אשר בתוכו הוא כי יכון אותנו לקבל טוב הבוקר המתואר בשם אמונה שנאמין בו כי הוא לתקות דבר טוב כנ"ל, והכוונה מתי יגידו חסדי ה' בהכרת הטוב הבוקר והאור, הוא ע"י אמונתך בלילות קדמו להם אשר הם רעות לעתם, והטוב הוא במה שיכינם לטוב הבוקר וזמש"ל, ואומר לילות לשון רבים ובוקר לשון יחיד להורות כי לפעמים יקרה לאדם רעות רבות וצרות ויחשכו עינינו זמנים מתחלפים ועתים שונים המתוארים בלילות התכופים ומסובכים זה בזה להוציא מהם טוב אחד אמיתי צפון בהם, וידוע כי הטוב הוא על דרך א', והרע הוא על דרכים רבים כמ"ש מפי עליון לא תצא הרעות והטוב וזמש"ל:

שמש אומר: שמש ירח עמד זבולה לאור חציך יהלכו:

לבד שהנאה הזה תועלתו נגלה במה שמאיר לארץ ולדרים גם כל אשר בו רוח חיים יאמרו האח חמותי ראיתי אור בעלותו על האופק, גם יעורר חום הטבעי בגופות בני אדם והב"ח ודוחה כל חלי ומכה כמ"ש שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ואמרו רז"ל אדלי יומא אדלי קצירא, גם

הוא

בשם טוב כי נמלא הוא טוב וכל העדר הוא רע וחושך ולילה ויכונה ג"כ מות, ולא יתכן לייחס אליו העדר ולילה וחושך, וכמ"ש לא יגורך רע ויקשה להדרשן האלשי מזה הכתוב המייחס אף ענין הלילה לו ית' גם ענין יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע, וכל אלו הכתובים ודומיהם מיחסים לו ית' ענין ההעדר והוא הפך המונח, ובמה שאמר מה היום ברשותך אף הלילה ברשותך, התיר זה הספק עם קיום מה שהנחנו שהוא הטוב הגמור, אמנם יש בזה ענין עמוק, כי יש ב' מיני העדר, העדר החלטי והעדר הנברא לעזר מציאות ומונח עליו ג"כ ענין מציאות ע"ד השאלה, והנה העדר הקודם להויה כל הויות הוא הנקרא אין אשר לא נוכל לחשוב ציורו ולא יפול בסבך הדמיוני כלל והוא העדר שלא יתואר בשם מציאות אבל הוא מתנגד בכלל למלת מציאות, אמנם כאשר עלה ברצונו ית' להמציא מצואים מאפס נתן להעדר החלטי מציאות חלוש והוא כח ממוצע בין מציאות להעדר, וזהו ההעדר הקודם להווית כל נמצא בפרט, והוא עזר גדול להויה כי בלעדו לא יתהוה דבר מדבר, ולזה הניח אריסטו התחלת כל הווה ג' החומר והצורה וההעדר הכרוך בעקבי כל נמצא להפשיט צורה הקודמת וילבישו צורה חשובה ממנה ועי"כ יתעלו הנמצאים משפל מדרגתם למרום המעלה והשלימות עד למדריגות האדם, וגם באדם נתן זה הכח ההעדר להעלותו לשלימות שכל נבדל על ידי המרת צורות, והענין רחב ועמוק אין פה מקום לבארו יותר, וזהו ענין ההעדר העוזר להוי' נקרא היולי לדעת הרמב"ן ונקרא חושך כמ"ש יוצר אור ובורא חושך ומייחס לו בריאה מאתו ית' יען זה הכח ההעדר הוא לעזר הנמצאים ההוים, וזה הענין מבואר בכתוב ראשון שבתורה לפי דעת רוב מפרשי הקדמונים, בראשית ברא אלקים וגו' והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך, והוא כינוי לכח ההעדר הנברא לעזר מציאות והוא ממין השני יתכן עליו בריאה וזהו היתה תוהו וגו' והדברים ברורים למבין, ויכונה זה הכח ג"כ בשם לילה, ויהי' זה מליצת רז"ל ע"פ ולילה אמר הורה גבר, מלאך הממונה על ההריון לילה שמו, הכוונה כי הווית כל נמצא ומנמצא הקודמו לא יתכן עד שתקדם בה ההעדר הפושט צורה הקודמה ויהוב לאין ואחר תחול בו פתאום הצורה ההוה החדשה כמ"ש רז"ל היות קא גביל לכי מסרח כלומר שתחול ענין ההעדר בטיפת הזרע ויפסיד צורתו הקודמת אז תחיל ההוי', וכמו כן בזרע הנזרע בארץ נאמר ברביבים תמוגגנה צמחה תברך, בעת הגשם תמוגג הגרעין ויעדר אז צמחה תברך, כי לא ישאר מהגרעין כי אם כח הצמיחה ויתאחד עם כח הצומח אשר לארץ ואז צמחה תברך, וידוע מה שאמר הרב המורה כי כל כח הממונה על איזו דבר יקרא מלאך, וזהו ולילה הוא כח ההעדר הדבוק בטיפת הזרע אמר הורה גבר הואיל והוא סיבת חול ההויה, ומה ממתק מליצתם ז"ל מלאך הממונה על ההריון ירצה הכח הממונה לעזר ההריון והוא ההויה לילה שמו, והוא כח ההעדר והבן — וזהו ענין יוצר אור יצייר החומר שתחול בו הצורה ע"י מה שבורא חושך והוא כח ההעדר אשר סיבת ההויה, וזהו לך היום והוא ההויה המיוחס לך ולא יתכן ההויה כי אם אחר כח ההעדר בדרך החומר והפשיטו מצורתו הקודמות וזהו אף לך לילה ועד"ז יתהוו כל ההויות שבעולם וזהו אתה הכינות מאור ושמש, והוא ע"ד שכתב הפלסוף השמש עזר גדול להווית הנמצאים ואמר אף האדם יולידוהו האדם והשמש, וזהו מה היום ברשותך והוא המציאות והאור מיוחס לך ע"כ אף לך לילה גם הלילה והוא כח ההעדר ברשותך ולא כדעת האומרים אין רע והעדר יורד מלמעלה, אמנם נדקו בזה במה שאין רע החלטי יורד ממקור מטוב, אבל הרע לתועלת הטוב יתכן לייחס אליו ית' וכנ"ל:

ובזה נבוא אל הענין אשר עמדנו עליו מהתבוננות טבע הלילה ילמדנו דעת כל רע הבא לאדם לא נוכל לשפוט עליו שהוא רע החלטי, אבל הוא מענין ההעדר שאמרנו אשר לוטה בו הכנה למציאות חדש וטוב כענין הלילה אשר אמרנו אשר לפי תחלת המחשבה הוא רע וחושך אבל הוא הכנה לכמה טובות יבוא לנו על ידו, וכענין מה שסופר מנחום איש גם זו כי כל מה שבא לו מהרע אמר גם זו לטובה, כלומר גם זו הכנה לאיזה טובה והפלא מאמרו גם זו לטובה ולא אמר גם זו טובה אבל יובן כדברינו, וכמ"ש רז"ל ג' מתנות טובות נתנו לישראל ולא נתנו להם אלא ע"י יסורים, ואלו הן תורה וארץ ישראל ועוה"ב, והכוונה כי ע"י אלו הג' דברים נעשו בריה חדשה

שידע גנות הסכלות ומכיר מעלת החכמה אח"כ כי הדבר ניכר מגד הפכו, מה שאין כן מי שלא טעם הסכלות מעולם לא יקר בעיניו החכמה כ"כ, והנה מי שבא למדריגת החכמה ע"י הכשלו בסכלות והרגיש בגנותה ובסיבתה יגע והשיג מעלת החכמה כנ"ל לחכמה כזאת קורא החכם שלמה חכמה מן הסכלות, כלומר זאת החכמה השיג מסיבת הסכלות ויקר ערכה עד מאוד כנ"ל והוא ממש כיתרון האור מן החושך, ויש ג"כ בעניני האור מי שהוא תמיד באור ולא ידע מהחושך כלל זה לא יכיר מעלת האור כ"כ אמנם מי שישב בחושך ורע עליו ואח"כ ראה אור נגה עליו לזה יהי' מתוק האור מסיבת החשך שקדם לו, וזהו כיתרון האור הבא מן החושך קדם לו יתוסף שמחה ותענוג יותר מהשרוי באור תמידי, ובבחינה הזאת המשיל החכמה לאור וכמבואר:

ומעתה יצא לנו תועלת הלילה אף שהיא חושך והעדר על כ"ז ע"י יוכר מאודיות טובת היום והאור, וכמאמר רז"ל מגו חשוכא אתידע נהורא, ואם יתמיד וירגיל האדם באור לא יכיר טובו, וזה מחכמתו ית' אשר קבע בעולמו להיסרת האדם אשר משך כל חייו לעתים מזומנים מאור אל חושך ינידהו, הנה טפחות נתן ימיו ורגעיו במספר ומפקד הרגשת שינויו העוברים מרע אל טוב מטוב לרע מאור אל חושך יקרא לילה ומחושך אל אור יקרא יום ועל ידי מראה הערב והבוקר ישלם מליאות הזמן המשערים ימי שנותינו עלי חלד מה שלא יתכן להיות כן בלא אלו השינוים העושים רושם חזק בנפש, וזהו שאמרו בספר יצירה טוב לעומת רע ורע לעומת טוב, הטוב מבחין את הרע והרע מבחין הטוב, עונג לעומת נגע ומבואר כדברינו והבן:

גם יש עוד תועלת בענין הלילה והיא בחינה נפלאה להכיר חסדי ה' על האדם מבחר יצוריו, והוא במה שטבע כל נמצא הוקבע בו התנועה והמנוחה והנה המנוחה יותר עלוית לנמצא ויותר שלימה מהתנועה, והוא מבואר במעט עיון כי לא ינוח בעבור יתנועע אבל יתנועע בעבור ינוח לכן המנוחה תבוא עם התכלית והתכלית גר לרגלי האמצעים המגיעים אותו והוא המרכז שעליו תסוב והתנועע שהם נקודות גבולי וקצוות הכדור והיא תנוח באמצע וכל התנועה בעבורה, וזהו ענין מעלת השבת הבא אחר ששת ימי התנועה למלאכה והוא הנר המאיר לכל ששת הימים, וזהו ששת ימים וגו' וביום השביעי שבת ואחז"ל מה הי' חסר העולם מנוחה והוא התכלית לתנועות הקודמות בא שבת בא מנוחה, הרי המנוחה משלמות התנועה ולא בספק, וזהו שאמרו החכמים כל תנועה חסרון וכל מנוחה שלימות ודעהו — וכל נמצא יתנועע בעבור איזו חסרון ובהגיע להשלמות חפצו ינוח, ולמה שכל נמצא לבד האדם הגבילה הטבע צרכיו ומחסוריו לכן לא הוקבע להם בטבע עת לנוח אבל ינוע עד ישיג צרכו ומחסורו ואחריו ינוח, לא כן האדם יען צרכיו אינם מוגבלים מיד הטבע והם רבים מאוד כפי תכונותיו וכחותיו הבלתי מוגבלים ולא הי' איש במנוחה אם לא קבעה לו הטבע עת קבוע לנוח בו מעצבו ורגזו כל היום והוא כשיופסק כח וחוש ראותו במה שתחשך השמש ואז שלא בטובתו ינוח בהפסק עניניו ועסקיו כנ"ל, ולולי זאת הלילה המכריחו לנוח לא יתקיים זה המין על פני האדמה ויכלו חייו בתוהו מרוב טרדת צרכיו:

הרי נתבאר רב תועלת הלילה שינוח בעבור ינוע אח"כ והוא הפך שאר ב"ח כי הוא ינוע בעבור ינוח, והסיבה לזה כי הב"ח אין להם אלא שלימות ראשון והוא מציאותו בעוה"ז לבד לכן פה מנוחתו ואם יחסר לו דבר מה ינוע בעבור ישוב לשלימותו והוא מנוחתו, מה שאין כן האדם אשר יש לו ב' מיני שלימות שלימות ראשון ושלימות אחרון כמבואר במורה נבוכים, ולהכנת שלימותו האחרון צריך להתנועע כל ימי חייו בעבור תכליתו והוא מנוחתו עדי עד בעוה"ב, ולסיבה הזאת רבו ג"כ צרכיו שלימות הראשון מכל הב"ח להורות על שלימותו האחרון, וכמו שבארנו בשיר השדות ע"ש ומנוחתו פה אינו כי אם להחליף כח בכדי שיוכלו להתנועע עוד, נמצא כי האדם בעבור זאת ינוח בכדי שינוע למנוחתו האמתי וזהו הענין יבוא שלום ינוחו על משכבותם, הלא תראה קורא משכיל מה רב טוב הצפון בענין הלילה לתועלת היום, וזהו מדרשם ז"ל אשר יצאנו בשם ראשונה, לך יום אף לך לילה וגו' והוא לפי דעת האומרים אחר שסבורא הוא מחויב המציאות והוא הטוב הגמור כי מציאות וטוב הוראתם שתים במלות ואחד במובן כידוע, וכאשר נתן מציאות להעדר יכונה

או עושר, ומשמע ששניהם חכמים או עשירים רק הבדל יש בניהם במקרה הכמות, אבל אור וחושך חכמה סכלות הם מההפכים שאין בהם אמצעי כידוע למבינים עד אשר כינו החכמה קנין והסכלות העדר, וכמוהו אור מציאות חושך העדר, ומה ענין יתרון שייך בין ההפכים וק"ו בין קנין והעדר:

אמנם רז"ל התירו לנו זה הספק העצום באמרם ז"ל אין אדם עומד על דברי תורה אלא א"כ נכשל בו, וכמ"ש אם נבלת בהתנשא, כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשאות, והוא כי דבר טוב הבא לו לאדם בלא יגיע ובלא צער אינו מכיר מעלת הדבר ההוא, מה שאין כן אם יגע והשיג דבר אחר העמל והטורח וכל עת תושב בהעדרו ימתק לו הדבר ההוא וישמח בו מאוד, וע"ז אמרו רוצה אדם בקב שלו הבא לו אחר העמל והיגיעה שטרח בעבורו בזיעת אפו, מעשרה קבים של חבירו, ככה אם יבואו לו דברי תורה בלא יגיעה ועמל לא ישמח בו כמו שיגע וטרח להשיג הדבר ההוא, כי הראשון לא ידע מעלת הדבר ההוא במה שלא צייר הפכו, אבל השני ישמח ויתענג בו במה שחושב ברעת הסכלות קדם לו והתעורר לבקש החכמה ישיש וישמח בהשגה לו ויראה שתתקיים בידו על כ"פ כמות עינה עלי', וזהו אין אדם עומד על דברי תורה, ופי' עומד ענין הקיום והתמדה, אלא א"כ נכשל בה תחילה ואחר עמד על האמת הוא חביב בעיניו מאוד במה שמצייר טעותו וסכלותו שקדמה והפרש בין האמת והשקר, ישתדל שתתקיים בידו ואל ישוב לכסלה, וכמאמר רז"ל על פ' אף חכמתי עמדה לי חכמה שלמדתי באף ופי' ביגיע בזיעת אף היא עמדה לי כלומר נתקיימה בידי, וכמאמר החכם אין שמחה כהתרת ספק, מה שאין כן מי שלא סיפק בדבר לא ידע מעלת האמת ולא ישמח בו לכן לא תעמוד לו אבל תעיף עיניו בו ואיננו כי הדבר יוכר מנגד הפכו, וע"ז אמר שלמה ג"כ כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע, ירצה הייתי מטעים חוזק האמת בחכי אשר שם חוש הטעם ומה שתעבתי בשפתי רשע עמדתי על האמת ולא יודע מעלת האמת אלא מהפכו והוא השקר, וככה ג"כ באור עם חושך אשר לא תודע מעלת האור כי אם מן החושך, וכמו שאמרו רז"ל מגו חשוכא אתידע נהורא:

ומזה נבוא לדון בדבר החדש אם שהמציאות הוא טוב וההעדר הוא רע, אמנם מהיכן נדע טוביות המציאות לגמרא בשנצייר העדר הקודמו ונבחין רעתו, ולזאת הבחינה נמצא תועלת בהעדר ג"כ אף שאינו טוב בעצם מ"מ ע"י יושלם טוביות ושלימות המציאות, ולפ"ז זכינו להבין מדרשם ז"ל אשר שלימים וכן רבים נתקשו בבאורו, והוא ברבה פ' בראשית טוב זה חיים טוב מאוד זה מות, טוב זה יצר טוב מאוד זה יצר הרע, והענין פלא כי הוא הפך החוש והשכל, אבל לפי דברינו יתכן מאוד, כי טוב הוא מציאות ורע הוא העדר וכבר בארנו כי שלימות טוביות הדבר הוא מפאת הפכו וזה לעומת זה טוב לעומת רע, והנה מפאת המציאות לבד הונח עליו שם טוב אבל להכיר מעלת הטובה ההוא יבחן מפאת הפכו והוא ההעדר, ולפ"ז נוכל לכנות שם מציאות על ההעדר לתועלת הכרת שלימות הטוב להנמצאים והטוב השלם הוא שלא יתכן להוסיף עליו יותר טוב והוא הוראת מלת מאוד כמו ויפרו וירבו במאוד מאוד, והכוונה עד מקום שהשכל יוכל לחשוב והפה לדבר ולא יתכן עוד תוספות על זה, וזהו ענין המדרש טוב הוא ענין החיים כלומר מציאות כל נמצא יתואר בטוב אבל עדיין לא יוכר מעלת החיים בשלימותו וגבול טוביותו אם לא תהי' במציאות העדר החיים והוא המות אשר הוא רע גמור, הרי המות במציאותו ישלים הכרת טוב החיים וגבול שלימותו עד שלא יתכן להוסיף על שלימותו, בציירו ענין רעת המות, וזהו מאוד להכיר מאודיות טוב החיים שאין למעלה הימנו הוא המות, כלומר ציור ענין המות ורעתו יגדיל מאודיות החיים וטובתו — וכן הענין ג"כ, טוב זה יצר טוב מאוד זה יצר הרע כלומר טוביות היצ"ט לא יוגבל ויובחן עד גדר שלימותו והוא ענין המאוד, אבל יוכר זה מנגד היצר הרע ואז יושלם מאודיות טוב היצ"ט והבן זה:

וזהו וראיתי כי יש יתרון לחכמה מן הסכלות כאומר יש לפנינו שתי מיני חכמות החכמה הבאה לו לאדם אחר העמל והיגיעה ונכשל בסכלותו תחילה, ומין חכמה הבאה לו לאדם בלי יגיעה ועמל כי מיום עמדו על דעתו הי' לו מנהל ומורה דרך בל נמוטו פעמיו מדעת הסכלות ולא ידע מומה כלל, יש יתרון לראשון על השני, כי מי

לילה אומרת: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות:

ענין התחלפות הזמן מאור אל חושך, וגבולות קבע היוצר בעולמו חוק ולא יעבור במה שקרא לאור יום ולחושך קרא לילה, יעורר אותנו להתבונן על מה עשה ה' ככה לכסות מחצית הזמן אשר אנו חיים על פני האדמה ימי שנותינו באופל לא נראה אור, והאל הטוב יבוא ממנו רק טוב ומדוע חושך ישופנו ועיף עלטה יכסה פני תבל, בו נשבות מכל מאויתנו, ושעשועינו תתכס במסוה העצבון, חשכת דומי' תפרש כנפי' על עפעפינו, תשים בסד התנועה רגלינו, לא נמצא פתח, אין עוד מעשה וחשבון במטה אשר נשכב שמה, וכל שכיות החמדה תסתר מנגד עינינו, ולא נקרא עוד איש את רעהו תחת גפן או תאנה, לא נמתיק חברתינו בשושני חמד פרחי עדנים, בית הועד ישום מבני אדם אשר יועדו אל כל מקנה וקנין, אספת אנשים לא ידברו חד את אחד ברחובות קרי', ילדים וילדות לא ירקדו שם עוד, כולם הומים שוכבים בעלטתים עד זריחת השמש יקומו משנתם, תבל תסיר עיף אלמנותה מעליה ומתוק האור לעינים ישוב איש איש אל משמרתו ואל שעשועיו עדי ערב והי' כזה יום מחר ולמחרתו כל ימי עולם, אשר בין לילה אבד כל ענין ונשבת כל פעולה, עד אשר המשוררים כינו כל נרה כל נגע כל מחלה בשם לילה וחשכה, כמו לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסום, והחשכתי לארץ ביום אור יום ללילה החשיך, בכה תבכה בלילה, קומי רוני בלילה, אומללה יולדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעוד יומם, ורבים כמוהו, אשר כפי הנראה הוא ענין רע נתן אלקים בעולם לענות בו, ומחצית ימינו עלי ארץ בחושך יכוסה:

אמנם כבר בארנו במה שקדם ויתבאר עוד לפנינו אמות זאת ההנחה כי כל מעשה ה' אשר הטביע ביצורי תבל, הוא על צד היותר טוב ושלם שידומה כטבע פועל חכם דורש טוב, ותועלת מעשי ידיו וקיומם כפי ערך חכמתו, ולכן אם ידמה לנו על איזו דבר אשר לא טוב עשה ניטיב המחשבה בו ונחשוב חולשת דעתינו כי קצרה מהבין הטוב והתועלת נמצא בו, כפי המתחייב מצד השכל להתנהג אף עם בשר ודם, אשר שמכה דעתינו ונתברר לנו שהוא חכם ממנו, וכל פעולותיו הולכים ע"ד השלימות, ונראה ממנו איזו פועל לא יושר בעינינו לא נבהל את פינו לסוליא מדלתי שפתינו החולה שום דבר עד אשר נחקור אולי הענין הזה נשגב מדעתינו כערך דעת הפועל, כי מה נדע ולא ידע ואף ע"פ כן עשה הדבר הזה, ואולי אחר החיפוש והעיון נגיע במופכיות הטוב הנחבא בדבר ההוא כוון הפועל בפעולתו ואז תנוח דעתינו, ואם כזה דרכינו בבן אדם אשר דעתו ודעתינו ממין אחד רק ההבדל בפחות ויתר, קל וחומר במעשה יוצר כל אשר עומקו ורמו מאוד נפלאותיו ומחשבותיו לטובת יצוריו, וכמ"ש המשורר מה גדלו מעשיך ה' מאוד עמקו מחשבותיך איש בער לא ידע וגו', כגבוה שמים מארץ כן גבהו דרכי וגו' ואין דעתו ודעתינו לא ממין ולא מסוג רק יאמר שם דעת עליו ועלינו בשיתוף השם לבד כמבואר כ"ז בדברי הרמב"ם ז"ל, ואם יראה לעינינו דבר בלתי מתוקן לחולשת דמיונינו נבלום פינו מלדבר ולבנו מלהרהר עליו, אבל נחפשה ונחקורה אם נמצא דבר טוב ומועיל יסמוך דעתינו עליו להשיב דעת המהרהר ולגלות לעיני ההמון עומק חכמתו וגודל טובו ולתת לו שבח ותהלה על ככה מה טוב יגל לבנו ויתן תודות לו ית' אשר האיר עינינו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, והוא בחי' יצוריו הנפלאים הנטועים בתבל אשר הוא היכלו של יוצר בראשית, וכמ"ש בשיר הארץ על פ' ושולח מלאכים את ההיכל ע"ש, לכן מלאני את לבבי לחקור בענין הלילה מה תועלת ודבר טוב נמצא בה.

אמר המשורר לך יום אף לך לילה וגו', ודרשו רז"ל מה היום ברשותך אף הלילה ברשותך, ולהבין דברי המשורר מהו אף לך לילה, גם דברי חכמים וחדותם באמרם מה היום ברשותך וכו' מהיכי תיתי לומר הלילה אינו ברשותו ח"ו, אמנם נבין תחילה מאמר שלמה בקהלת, וראיתי אני כי יש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך, ויש להעיר מה השמיענו החכם ומי לא ידע בכל אלה שהחכמה טוב מן הסכלות או האור מן החושך, גם יש להבין מה לשון יתרון שייך כאן, כי יתרון נופל על ב' דברים בענם שניהם שוים אבל יש להם יתרון זה על זה במקרה מן המקרים כאמרך יש יתרון לראובן על שמעון בחכמה

עליו, העלים המשורר בכפל לשון לפי דעת בעל פ' שירה במה שאמר אבל יום, ענין הבעה והאמירה, ואבל לילה יחוה דעת, גם הכפל יום ליום, ולילה ללילה:

והענין כנ"ל כי האמירה המוזכרת בכל פרק שירה הוא בחינת טבע הנמצא הנראה לעינינו כאלו יאמר לנו הענין הנרצה ממנו וזה לא יתכן אלא ביום, ומחמת ריבוי המוחשים החולפים על עיני האדם ביום יבלבלו כח המתבונן ואין לו פנאי להשכיל בכל נמצא כהוגן, ועת המסוגל להתבונן ולהשכיל הוא הלילה כי אז אדם פנוי מעסקיו ואין לו מטריד, כי חוש הראות אף כי אמרנו למעלה אשר הוא יסוד ההשכלה זהו אח"כ כשכח הזוכר מעלה על כח הדמיוני לפני משפט השכל כל מחשיו ולבנות עליהם טירת מושכלותיו, יהיו מחש הראות לאבן פינה ולמוסדות לבית השכל, אבל בעת ישלוט הראות לקבץ משגיו אז יבלבל כח השכל, ולזה כאשר ירצה אדם להכנים עצמו בחיק השכלה, יעלים עיניו לבל יטרידו הראות:

היוצא מדברינו, היום מוכשר לקבץ מוחשים המושגים מטבעי הנבראים, והלילה מוכשרת להתבונן בם להוציא הנלמד מהם, מדות טובות דברי חכמה ומוסר, וזהו יום ליום יביע אומר, ירצה כנחל נובעי מושגי טבעי הנמצאים נראים לנו רבים מאוד, והוא לפי דרכינו יכונה בשם אומר, כמו שפי' שמים אומרים ארץ אומרת הנזכרי' בכל פ' שירה, והוא התעוררות המוחשים וזהו ענין הבעה כמעין נובע מקור חכמה, אבל לא יספיק להתבונן על מה שראוי לו להתבונן מהם לריבוים, ובא הלילה זמן ההתבוננות מקבץ המוחשים כנ"ל, ויחוה לשון חיבור ואחוה והוא חיבור מושג למושג ומושכל למושכל, וע"ז הונח ענין חוה, כמו אחוה דעי אף אני, אחוך שמע לי,

והוא התבוננות היוצא מחיבור המושגים ע"י כח השכל נקרא דעת כידוע, וזהו ולילה ללילה יחוה דעת יחבר המושכל למוחש מה שראה ביום ויצא ממנו ענין הנרצה והוא הדעת מכל מין ומין יוכלל ההתבוננות יצא לנו מבחי' היום המאיר ומאיר את השכל והחוש לזה:

אמנם מה שאמר יום ליום וגו' בכפל, ולפי כוונתינו הי' מספיק שיאמר יום יביע אומר ולילה יחוה דעת, אבל ירצה בהכפל ענין נאות מאוד להורות כי ענין בחינה בברואים למשכיל הוא מים שאין להם סוף וכל עוד יעמיק בהם תבונתו יתוסף לו ענינים מועילים מטבעם תלמודנו, לא לבד כל נמצא פרטי התעוררהו על ענין פרטי, גם בהצטרף טבע ב' בחינות מב' נמצאים או יותר זה לזה יצא לנו מהצטרפותם איזה ענין או ענינים מועילים חדשים להנהגות האדם נפשו, במה שמשיג חוש הראות יצטרף ויחבר ענינים ויפשיט השכל הכוללים מהפרטים ויוליד תולדות חדשות מצרוף טבעי הנמצאים ויתבוננו דרכי ה' כנחל נובע מקור חכמה במה שהשיג החוש ביום ענין חדש מפלאי הטבע ע"י צירוף מושגים מיום ליום, לבד מה שכל נמצא ונמצא תעוררהו על ענין מיוחד, וזהו יום ליום יביע אומר זולת מה שכל יום יעורר אותם על התבוננות המושגים הנראים בימיו, אבל מצרוף השגת מוחשי יום זה בהצטרף להשגת מוחשי יום שלאחריו יהי' נובע מהם עוד אמרים לעוררנו על מה שראוי להתעורר, ולילה מה שהתבונן בשכלו מעניני מושגיו ראה ביום שלפניו ונצרפם להשכלות היוצא ממושגי יום אחר ללילה שלאחריו, וזהו ולילה העברה בהצטרף ללילה הזאת, תחוה לנו מצירופם דעת חדשות ונצורות לא ידענו, ובזה השלמנו השיר המיוחד ליום בעז"ה תהלה לאל:

יום אומר: יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת:

למה שהשכל האנושי כח בחומר, המונעו ולהשיג בעניינים עמוקים ומא"כ הנבדל אשר הוא שכל בפועל, ולא יעצרהו הגשם השכלת עילתו והמושפע ממנו, כי אינו צריך ענין חוצי תעוררהו אל ההשכלה בפועל אחר שהיה משכיל בכח כי אין הפרש בין כח לפועל אצלם, ביאור זה כי ענין הדבוק לענין אחר יש בו מה שבכח הדבר ההוא וישוב בפועל בצאתו מהיולאנית הדבר האחר ההוא היה עצור בו, וכבר נגדר בשם נבדל לכן ענין הכח ופועל בטל אצלם, וקבוץ כח ופועל ונבדל הוא כקבוץ שני הפכים בנושא אחד, יתחייב שלא יצדק כח ופועל רק אצלינו אשר שכלינו סבוך במחשכי החומר ודבק בחסרונותיו יקרא משכיל בכח, ובעת הוציאו השכלתו על דבר מיוחד ישוב משכיל בפועל ולא שכל בפועל, כי גדר השכל הוא הדבק במושכל ומתעלם עמו יהיו לאחדים, וזה לא יתכן בשכל היולי הדבק עדיין בחומר כי לא ישובו לאחדים השכל והמושכל מסיבת פירוד מחשבות המשכיל בעת ההשכלה בין כחות גופו, ככסף קודם נזקק ונצרף מהעפר שלוקח ממנו, וממה יולד הבדל השכלת אנשים בקודם ומתאחר כפי צרוף מחשבותיהם והפשטת מושגיהם אשר מזה ידומה כי ההשכלה תחת הזמן, אמנם עצם ההשכלה הוא בעתה, ודע זה והבינהו כי הוא עיון דק פליסופו, והתאחד השכל והמשכיל והמושכל לא יתכן אצלינו זולת בעת מ"ת כאמור מרז"ל על כל דיבור ודיבור יצאה נשמתם כי נתק השכל ממאסר הגוף ואז שב השכל והמשכיל והמושכל אחד, והי' לנס ופלא והוא ענין מלאכותי ולא טבעי כידוע למעיין בספר מורה נבוכים חלק שני דברים עמוקים בזה הענין ואין להאריך:

ולפי זה יסוד השכלתינו הוא על דבר יולד מענין חוצי לנו המעורר אותנו אל ההשכלה והם המוחשים בצרוף המושכלות הראשונות, ומזה שאמר הפלסוף השגת החוש הוא בפרטים והשכלת השכל בכללים יצדק אצלינו מזה הצד במה שהחושים ישיגו תחילת הפרטים ומובילו אל המוח מקום משכן החוש המשותף ויפשיט השכל ההשגה כלליות מעל מושגיהם הפרטים וישובו כוללים מ"מ יצדק על זה אין בכלל אלא מה שבפרט, ולזה כאשר יפקד מהאדם חוש מהחושי' בתולדתו יחסר לו ההשכלה מההשכלות:

והנה אף שהחושים חמשה על כ"ז הגדול שבכולם נושא ההשכלה, הוא חוש הראות כמ"ש רז"ל עינא באוכנתא דלבא תליא, ולזה הושאל שם ראי' ג"כ על הלב, כמ"ש ולבי ראה הרבה וגו', וראיתי אני וגו' ופי' על הבנת הלב, והחוש הזה הוא עמוד התוך אשר כל בית ההשכלה נשען עליו, גם עליו נבנה יסוד הבחינה בברואים כל פרי הספר הזה אשר אנחנו בביאורו, בכל אשר העין רואה פרטי הנהגת הנמצא והלב מבין מפרטי מקרי הנמצא אשר הוביל החוש אל המוח עצם טבעי ממשכו ממנו המקרים ומזה יולד המדע טובת הנלמד מהנמצא, או ההשכלה מענין נפלאות ה' להכיר חכמתו הבלתי ב"ת ויולד ממנו השיר והשבח ליוצר בראשית, וידוע כי זה החוש אין תשמישו אלא ביום, יצא לנו מזה תועלת היום למתבונן זה והוא ענין השיר המיוחס לו כי מעורר אותנו כל ענין שלימותינו במה שמאיר עינינו להביט ולראות בתבל כל היצורים למיניהם, וזהו יום אומר, הכוונה מן היום המאיר ובא יש לקחת ראי' ויתעורר האדם לשלימותו זאת לבל יהי' טובת הבורא במה שממתיק האור לעינים להבל וריק, כי אם לראות מפעלות ה' ולהשכיל באמיתתו כי הוא המוציא לפועל חוש הראות אל כל מה שיפולו עינינו, ומזה נתבונן טבעי כל היצורים הנראים והנשכלים, וכאלו יאמר לנו שאו עיניכם וראו מי ברא אלה, ונוכל לכוון בזה ענין הכתוב וישמעו את קול אלקים מתהלך בגן לרוח היום, ירצה הבינו כי יש אלקים ממעל מקול הנמצאים אשר בזה המציאות המכונה בשם גן מהם ידעו ויבינו כי אלקים מתהלך בתוכם, ואיך ידעו זה, לרוח היום המאיר לחוש הראות והוא כשנתבונן ענין היום ותועלתו לשלימות הנפש כאלו קורא אותנו בעת עלותו מקדים והוא רוח היום, עורו ישנים והביטו לראות כל היקום בעת תסיר צעיף עלטה ומסוה החושך מעל פניה ותנו תודה ליד ה' עשתה זאת המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ועי"ז נבין הכתוב המסדר לזה הנמצא לפי כוונת המסדר אלו הפרקים המדבר מזאת הבחינה הנלמדת ממנו, והוא יסוד כל פרק שירה, וזה יום ליום יביע אומר, ולילה ללילה יחוה דעת, וביאור הבחינה הנ"ל אשר יעורר

עליו

ישאון ואף אנשי ביתי' לא מתקבל מכל שכן שלא תמשך מלכותו, וכמו שהמעיין לא יפעול פעולתו בעבור דבר אחר רק על מה שהפקידו היוצר, ככה האדם הנפקד על איזו דבר טוב להיטיב לא יפנה להנאת עצמו כלל לשם כבוד או תפארת רק יהיה בטל אל הכח הנפקד כמעיין הבטל אל מה שבתוכו להיטיב לבני אדם, כן יבטל רצונו מפני רצון קונו, כל זה יתבונן המשכיל מהנמצא הנכבד אשר לפנינו, והם מעינות אומרים להמתבונן מהטבעם להיטיב לבני אדם בחשאי ולא לפרסם הטוב כי אם לעשות דבר לשמה למלאות רצון בוראו ברא על אופן זה לתועלת בני אדם, ושייך להם בעל הפרק שירה זה הכתוב המורה על הלימוד הנפלא כנ"ל, ושרים כחוללים יש בני אדם אם יטיבו טוב מה, הם משוררים ומשמיעי' טובתם בתוף וחליל יהוללו בשערים, אבל זה לא תאות לייחם ההילול והשבח למי שאינו המטיב הגמור, אבל כל מעיני פי' עיוני בהטיבי לבני אדם, אינו לשום כוונה כי אם בך למלאות כוונתך במה שבראתני על זה האופן לטובת בני אדם וכאלו יאמר זה המעיין להמתבונן, הה מה שרצינו לבאר בעזה"י:

ועם זה השלמנו כוונת מה שהיינו עליו לבאר כפי מה שיעדנו בפתיחתינו להוציא מכל נמצא ונמצא איזה מדה טובה או מוסר השכל הנכבע להנהגת האדם להיותו כלול מכל הנמצאים,

צריך לקבץ בבחינתו בטבעם מדותיהם הטובות לבל יגרע כחו מהם, וישבח למלך הכבוד שככה לו בעולמו בכל אשר יתן עיניו יעוררנו על דבר טוב הנמצא בו ויעידהו למטרת שלימותו, וע"י ישוררון כל הברואים כתן מציאות להעיקר בעבור כבודו, וכמו שאמר הנביא (ישעיהו מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, אמר בראתי מאין ליש, יצרתיו צר לו צורה מיוחדת על איזה מדה טובה שנתן לו בטבעו, ובכל זה לא יושלם ויתוקן בזאת המדה יען כי הוא מוכרח על זה וכמו שכתבנו בשיר המדבר לזה אמר אף עשיתיו, ויהיה עשיתיו כמו ויעש אלקים את הרקיע שפי' תקנתיו שיושלם תיקונין ע"י האדם השלם כמ"ש נעשה אדם, שיקח מכל מין המדה טובה השייך לו ויעבוד את בוראו וישלים בו כל הנמצאים לפי שהוא בחירי וישובו כל הכחות מהכרח לבחירה, והו וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, וכמ"ש רז"ל מאוד הוא האדם והבן — וכמו שביארנו בספרינו צוף דבש אשר הוראת טוב לא הונח בלה"ק כי אם על בחירה אשר יש לו ג"כ כח על הפכו ולא יאמר כי אם על הבורא ית' או על האדם, ופה אמר וירא אלקים וגו' והנה טוב מאוד ומה נפלא דרשותם מאוד זה האדם למבין, ודע זה והבינהו, ובזה השלמנו פרק ראשון, תהלה לאל לא ינום ולא יישן, נוצר עבדיו כאישון:

סבל, חרבוני קיץ, שַׁלְוַת נוֹדֵד גוזלים,
סורה, הולך דרך! סורה המימה,
נבחך, יְקַר מעין, קרים נוזלים,
אין המולה ורעש, ישב נפש, ברממה.

ככה הֵיטֵב את אחיך, בעת צרה,
ולא תעטר, מנת טובתיך בתפארה,
פן תבוש, שברך בהפסדך יצא,
כתרנגולת, תצליל אזנים, בלדתה ביצה:

סלוק פרק ראשון:

מעינות אומרים: ושרים כחוללים כל מעיני בך:

טבע המעינות משונה מכל מים, במה שכל המים הולכים ברעש וברעש ישמיעו קולם, והמעין נובע באין קול ואין קשב, ותועלתו למין האדם יותר מועיל ומותר טוב להשיב נפש מכל מים, ובבחינה הזאת מה שנביעתו הוא בדממה הוא הבדלו מסוגו להקרא עליו שם מעין, לכן נחפש מזה ענין הנלמד ממנו ביחוד והוא שירתו לפי דעתי במה שיתבונן האדם מדתו איך להתנהג איש אשר חננו ה' בעושר וכבוד או חכמה יתר על חבריו, ויחד אותו בזה שלא לבד יספיק לו אבל עשאו מלא ברכת ה' להשפיע מהודו ג"כ על אחרים החסרים מהטוב ההוא, לא יחזיק טובה לעצמו ולא יתגאה לאמר הן אני ואפסי עוד ולי הכבוד והגדולה במה שרבים יחלו פני ויתפאר ליד שערים לפי קרת מי כמוני? לא בזה בחר ה' אם יטיב בטוב מה להזולת יגלגל כפעמון להשמיע טובו לרבים, וכל הנשים תעננה לאמר מטיב אין כמוהו, איש חסד אין בלעדו, זהו ממפסידי הטוב והצדק, כי הטוב ההוא יקרא טוב ע"ד הדמות ולא טוב בהחלט, כי איש כזה מיטב לעצמו יותר ממה שמטיב לאחרים מהכבוד והיקר יקוה על פעלו, והוא מסיג בזה גבול הבורא ית' אשר הוא גאות לבש במה שיכירו כל באי עולם כי מאתו יושפע כל טוב וחסד ולו תאות הגדולה והכבוד והתפארת וזולתו הם כלים להושיט הטוב על ידם, והמתפאר בטוב יושפע על ידו כהתפאר הגרזן על החוצב בו, והוא מורד נגד המטיב האמיתי להתלבש בטלית שאינו שלו, אוי לעולם! שאיש כזה עשאו הבורא לאמצעי להגיע איזה טוב מהטובות על ידו הלא לאשמת הדור הוא, ומשלו בזה כתרנגולת המקרקרת תצלול אזנים תשבור כלי זכוכית לבנה ואחר תטיל ביצה מחיר קשיטה ויהי' התועלת כאין מול הנזק יגיע על ידה, ככה הפסדו גדול מתועלתו:

ואם חננך ה' במעלה ממעלות או בטוב מה להטיב בני גילך, קום לך אל המעין ואאלפך חכמה אחת בדומיה, והיא תהלתך, הלא תראה כי יקרה הלך בציה עיף ויגע כחום היום ולשונו בצמא נשתה הולך שחוח תחת עול סובלו אשר על שכמו זיעת אפו ידלוף על פניו ובאין אונים ישרך דרכו, פתאום נשא עיניו וירא והנה באר מים, ישיש בשמחה ויאמר האח מצאתי חיים, הלא כרגע ימסו אסוריו מידיו וישליך סבלו מעליו ישתה וירוה וינפש בצלו עד אשר תשוב נפשו אליו, האם יוכל איש לדמות או לחשוב מטובו הגדול מהמעין הזה לאיש כזה, או לכל הבאים בצלו, ועם כל זה לא ישמיע קול אבל טבעו בלט ובחשאי ישפיע מטובו חלק לו הבורא להושיט על ידו לבריותיו, ולזאת נתן לו טבע הדממה משונה משאר מים המשמיעים קול בלכתם להורות שכל מי שטובתו יותר שלימה צריך יותר להיות הצנע לכת בל ישמע בחוץ קולו לבל יפגום טובת הבורא על ברואיו ולבל יגע בכבוד שאינו שלו כי אם למיטיב הכולל והוא הבורא ית' שמו, כל זה נלמוד מטבע המעין הנוזל ונגר בדממה אם כי טובתו לבני אדם יותר שלימה מכל טוב שידומה, האם יתפאר בקולו לאמר כזאת וכזאת עשיתי להשיב נפשות נכשלות ועיפות, ואם היה לו קול בתנועתו כשאר מים לא היה נשמע ממנו הלמוד הנפלא המועיל כזה:

ולהורות על זה הלימוד הנכבד היו מושחים את המלכים על המעיין לאמר אחר שנתן לך הכח והממשלה על אומה שלימה וטוב הכלל בידיך, בל תרהיב בנפשך עוז ותלבש גאות לאמר לי תאות הכבוד והגדולה ואלי תכרע כל ברך וכולם לא נבראו אלא לשמשני ולשרתיני, ירא' ויקח מוסר להיטיב מנהגיו בלאט ובנחת, ויחשוב בדעתו להיפך כי הוא לא נברא אלא להיות בעבור עמו והרים למשמעתו, וישים אל לבו כי לה' המלוכה והוא נתן הכח והממשלה לבשר ודם להושיט על ידו טובו והנהגות ישרות לבני אדם ואין לו להתפאר כי אם במה שמצא חן בעיני ה' לבחור בו ולהפקיד אותו על ברואיו, וכל עוד תנשא מלכותו תרבה הכנעתו אל בוראו ולא ימעול בכבוד שמים הנפקד בידו, כמ"ש דוד כי ממך הכל וגו', וכשילמוד מטבע המעיין להנהגת מלכותו ימשך מלכותו ג"כ כמעיין, וימצא חן בעיני עבדיו להכנע אליו ולעבוד עבודתו באמת ובתמים כערך הכנעתו אל אדונו ממעל לו והוא הבורא ית' ויהיה זה סיבה טבעית להמשיך מלכותו, ובהיפך המתגאה נמשל לנהרות ומים כשאון מים כבירים

ישאון

גשמים הוא שותה לחות זרע על פני האדמה ולהצמיח פרי תבואה לתת לחם לאוכל, אולם יש מקומות שאינם מוכשרים לקבל מי גשמים, והם שפוע ההרים בבוא עליהם מים יגרו במורד ולא עליהם יהי' הגשם למדי יצלחו לעשות פרי זולתי על ראשם לבד, ואם לא יהי' להם סיבה אחרת המרטיבם ישארו שוממים, הי' מחכמת הבורא להכין אף אלו המקומות אשר אינם מוכנים לטובתו הכוללת והוא הגשם, לא יחסר ליוצר כל התבואה אחרת להכינם על ידי סיבת הנהרות, והוא שעל הרוב הנהרות הולכים בין הרים ועל ידי טבעם לשטוף גבולם עת עלות המים באביב ימלא הנהר על כל גדותיו ויעמוד כך איזה ימים על שפועי ההרים, ויהי' כולו משקה יותר משאר חלקי האדמה המוכנים לטפת גשמים, ועי"ז הרים וגבעות אף הם יפצחו רנה ויעש כלבנון פריים ויעלה מהם שבח למלך הטוב והמטיב אשר לא חסר בעולמו כלום שלא יהנו מטובו וחסדו וחשב מחשבות לבל ידח מטובו נדח, וארץ מצרים יוכיח כי לא עליהם יהי' הגשם, על כ"ז כגן ה' כארץ מצרים ע"י יאורים והוא הנילוס כידוע העולה ומשקה, ועל התבוננות הזאת מצאנו כאשר כלתה נפש דוד לברך ה' על חכמתו הנראית בפליאת טבעי יצירותיהן הנכבדים במזמור (ק"ד) שם זכר נפלאות תמים דעים והנמצאים העליונים הנכבדים עד רום ועוף השמים אשר פה מתחת, ואף על זאת הבחינה שאנו בו פקח עיניו ולא זז מחבבה באומרו, המשלח מעינים בנחלים בין הרים יהלכון, וזכר תועלתם על כמה ענינים, ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם וגו', ואחר זכר עיקר תועלתם היא בחינתינו משקה הרים מעליותיו, ירצה מה שזכרתי תחילה בין הרים יהלכון, הוא ענין תועלתם במה שעל ידיהם משקה הרים ואיך הוא? אמר מעליותיו, הכוונה עת יעלו המים על כל גדותיו בעתותי השנה מהפשרת שלגים או ריבוי גשמים אז יעלה הנהר מעלה מעלה וישקה שיפועי ההרים במשך עליתם, ואז מפרי מעשיך תשבע הארץ בכללה ועי"ז מצמיח חציר לבהמה וגו' ולא יהי' שום נמצא חסר מטובו:

ובזה נתעורר להדמות לקונינו ולהדבק במדותיו, אם חנן ה' את האדם דבר במה להיטיב עם הזולת, לא די להשפיע טובתו עם המוכן ומוכשר לקבל טובו ע"י שאלה או בקשה לבד, ואם אחד נצרך ובוש לשאול יהי' נעדר מטובו, אבל יחשוב מחשבות לתת הכנה וכח אף לבלתי מוכן לקבל טובו וחסדו, וכגון דא פתח פיך לאלם, וכמו שמצינו ספורים מחז"ל מחסידי' אשר נדמו לקונם בזה לתת צדקה בסתר לעניים בני טובים הבושים לקחת בפרהסי' ואלו אינם מוכנים לטובתם ולהשפעתם היו מציירים בסודרם ומורקים לאחוריהם שלא לבייש, וכדומה מהתחבולות כדאיתא במסכת תענית אשר היו מערימים להכין הבלתי מוכן לטוב נדבתם בפרהסי' היו נותנים בצנעה מידעת קונם יש בזה; וע"ז נאמר טוב איש חונן ומלוה, הכוונה חונן בהנה למכינים אלי', ומלוה לבלתי מוכנים אל צדקתו, אם הם מצטריכים ובושים ליטול יחשוב מחשבות לתת להם דרך הלואה, וזה יכלכל דבריו במשפט, הכוונה יסבול עניניו בהנהגה ישרה כפי העת והזמן, וזה כוונת מסדר הפרקים במה שסמך פסוק הנושא לזה הנמצא, וזה נהרות אומרים, הכוונה מהתבוננות טבעם כנ"ל כאלו אומרים, נהרות ימחאו כף וגו' ומזאת הבחינה נבין מליצת הכתוב ימחאו כף לפי דרכינו, והוא בעת שערי הנהרות נפתחו בזמן האביב ומלאו הנהרות מים בשפע יעלו עד ראשי ההרים כנ"ל והמישור אשר סביבותיו ימלא ג"כ מים מאשד הנחלים, ויהי' כאלו הנהרות ישטחו כפיהם סביבות ההרים וימחאום כף אל כף כאדם המלא שפעת גיל מרוב טובה ומציא התפעלתו במה שיפשט זרועותיו וימחא כפיו זה אל זה, ככה הנהרות מרוב שפע מימיהם יפשטו זרמיהם ואשדותם אילך ואילך כמו זרועות ויחבקו ההרים כמוג והלום, ימליץ המשורר כאלו הנחלים הנמשכים מהנהרות הם כפי הנהרות הפרושים וממחאים כפיהם, וזהו נהרות ימחאו כף, כלומר מטבע שטיפות הנהרות ישקו הרים מעליותם אשר לא יוכלו לשתות מי גשמים, ועי"ז ירוון ההרים והבקעות יחדיו ירננו לא לבד המקומות המוכנים לגשמים והם המקומות הנמוכים יחד עם ההרים ירננו בהשגת תכליתם, וזהו מה שרצינו לבאר מטבע זה הנמצא:

ורעשם אשר הם בזולת טבעם, כי כפי טבעם היו ממלאים העולם ומלואה כמו שהיה קודם מאמר יקוו המים היו שוטחים על פני שטח כל הארץ וכמו שכתבנו בשיר המים ע"ש, ועל הלחמם בכח לשוב לטבעם יעיד ע"ז למתבונן במשברי ים, והוא כי ההבדל בין גלים למשברים הוא, כי כשהמים יעמדו תלי תלים זה על גב זה כשהם סוערים באמצע הים ובתוכו נקראים גלים, וירוצו בקול רעש גדול אל החוף ושם ישברו מהחול ויחזרו לתוכו ובשובם יפגשו בהגל הב' הבא אחריו וישברוהו קודם בואו אל החול ומשבירת הגלים ילבינו המים, לזה יקראו משברים על שם שבירתם, ומזה נראה בחוש צרות מקומם וענין הלחמם, ועכ"ז הבורא עוצר בעדם במלא חוטא דחלא ומזה המשכיל המתבונן פוק חזי גבורתא דמרך ית"ש, והם ימים אומרים, כלומר מעוררים אותנו, מקולות מים, וגם רבים ואדירים, ועוד משברי ים, יעיד על ענין היותם זולת מקומם והלחמם בכח לשוב לטבעם ולא יוכלו, ומזה מוכרח, אדיר במרום ה', וזה מה שרצינו אליו לבאר ענין הנלמד ומזה הנמצא המיוחד מסוג המים בהבדל שמו להקרא ים המורה על טבע המיוחד המבדילו מסוגו, נוסף על הלימוד היוצא מכלל הסוג אשר ביארנו לפני זה, מסכים לדברי חז"ל, ולשכל הישר אין בהם נפתל ועקש בעזרת השם ית"ש:

נהרות אומרים: נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו:

כבר כתבנו אשר בהבדל הנהרות מכלל סוג המים ועל זה הונח עליהם שם נהר, נתבונן על הנלמד מהם לבני אדם ובו יובן ענין שירתם, והנה הבדל עצמי של נהר הוא השטיפה במה שיורד נמוג והלוך, הפך הימים אשר הם עצורים מהחול, ובזאת הבחינה תחול עין משכיל מתבונן להוציא ממנו ענין מועיל ושלזה הכח כוון נותן טבעם על האופן ההוא בעבם וראשונה לתועלת הנמצאים וחיותם להשקות כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם וגו', וכוונה שני' כוון נותן זה הכח והוא הבורא ית' ללמד האדם דעת על מדה טובה או מוסר השכל יקח ממנו, ותחילה נבחין גודל חסדי ה' על ברואיו, אם כי טבע הנהרות בשטיפתם הוא תועלת ליושבי תבל כמו שיבוא, לא נתן זה הכח לימים להיות מימיהם מרובים יגדל הנזק מהתועלת, לכן עצר ה' טבעם לבל יעברו גבולם, אבל הנהרות אין מימיהם מרובים נתן להם טבע לעבור מקומם ולשטוף סביבם, ומסי' התועלת בשטיפתם רב מאוד מהנזק אשר יקרה מהם לעתים רחוקים, וזה לעד כי עיני ה' פקוחות על תבל הלזו, ובחכמתו הבב"ת נטה על יושביו קו חן למבנה חסד לטובת יצוריו החלשים והפך בקיומם אחר אשר נתן מציאות להעדר למען היותם:

ונבוא לענין תועלת שטיפתם ונכיר ע"י התבוננות הזאת כי מדת טובו וחסדו של הבורא ית"ש, איך הוא נעלה ומרומם ממדת טובו וחסדו של בשר ודם, והוא אם נמצא איש טוב חפץ חסד ומרבה להיטיב, ורבים יחלו פני נדיב, מ"מ טובו וחסדו לא יחולו כי אם למכינים עצמם אליהם והמשתדלים לבוא עדיו לתנות מחסורם ישיגו חפצם ממנו, אבל מי שאינו מכין עצמו אל טובו ואינו בא לפניו לבקש מחסורו מפני הבושה או סיבה אחרת, יתכן להיות מוטל ברעב לעיניו ולא יתבונן בו, אבל מדת הקב"ה וחסדו על ברואיו, לא לבד כי טוב ה' לכל וקרוב ה' לכל קוראיו המכינים עצמם לעומת טובו וחסדו ירוינן מדשן עדניו, אף לאינם מוכנים לקבל טובו לסיבה מהסיבות משפע הכולל, יכינם הבורא ויכשירם, גם הם בטוב פרטי כפי טבע הכנתם ויחשוב מחשבות שלא ישארו נעורים ורקים משפע טובו וחסדו על עולם ומלואה, ונתבונן זה מטבע נהרות, והנה ידוע כי כל העולם ממי

גשמים

הקב"ה על כבשו את המים שהם האדירים שבעולם, וזהו שאמר הפייטן ואדר ממעל ושעל כינוי למים ע"ש הכתוב מי מדד בשעלו מים, ואמרו עוד בקדושת מנחה של יום הכפורים ממים אדר וכמ"ש כי תואר אדיר לא יוכר משום דבר בעולם ע"ד האמת והיחוד כי אם ממים הנסים והנחפזים מגערתו, וזהו שאמר הקב"ה לאיוב הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת וידעת כי אין אדירים מהם, עכ"ז ויסך בדלתים ים, ומים לא יעברו פיו וכמ"ש בשיר הארץ ע"ש:

וזהו ענין הילקוט שהקדמנו כי אדרינוס קיסר היה רוצה להבחין טבע המים אשר באוקינוס ובמה כח של הבורא גדול אשר שם חול גבולו אם הוא בכח טבעי אשר המקום מכיל המתקומם כשאר נהרות וקלוסו של הקב"ה עולה ממנו כמשאר דברים שבעולם טבעים ואין חדוש כ"כ אם החול יסגרם, או הוא כדברי אנשי התורה האומרים כי כל מימי בראשית נקוו לתוכו ולפ"ז יהיה המתקומם גדול מהמקום ולזה לא ינוחו כי אם יתחרו לפרוץ מאסרים ולמלאות מקומם הטבעי, וזהו סיבת קול הרעש מהגלים הנשברים והנכפלים לתוכו, ויהיה החול העוצרם למעלה מהטבע ויהיה קלוסו של הקב"ה יותר גדול ומקודש, וזהו מאמר רז"ל רצה לידע קילוסו של הקב"ה העולה מהפלא הנראה מאוקינוס מאיזה אופן הוא מאלו הב' אופנים שכתבנו שלשל אנשים בתיבות של זכוכית אשר יוכלו לראות משם חקר תהום ושלשלם משך ג' שנים ומחצה וכשעלו אמרו לו שהקילוס העולה מהאוקינוס הוא מהבחינה הב' שכתבנו ושמריבויים לא יכילם המקום, וענין התגעשם הוא במה שהם חוץ לטבעם וחותרים בכל יכלתם לחזור לטבעם ועם כל זה הקב"ה עוצרם בחוט של חול יעיד על אדירתו של הקב"ה הכובש מים רבים אדירים כאלה, וזהו שמענו קילוסו של אוקינוס אומר הכוונה המובן ממנו הוי כאלו אומר אדיר במרום ה', וזהו ג"כ ענין הכתוב עצמו המיוחס לו ומסדר אלו הפרקים ימים אומרים מקולות וגו' אדיר במרום ה' ומבואר בדברינו, אמנם מה שלא הביא המסדר סוף הפסוק לבד אדיר במרום ה' כי זהו עצם הקילוס המתבונן ממנו כמ"ש חז"ל שהקדמנו אבל הוצרך ג"כ לכתוב תחלת הפסוק מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר וגו', אמנם בזה נראה גודל חכמת המסדר פרק שירה ומעלתו שלא העיר אותנו על הלימוד היוצא מזה הנמצא לבד כי גם הדרכים ואופני הבאת ראיה אל זה הלימוד כלל עם הלימוד עצמו בזה הכתוב ונתן הערה למתבונן מיד בראותו זה הנמצא שיעלה על מחשבתו הנלמד ממנו כנ"ל, והוא מג' בחינות יוכר אומץ וגודל כח האדיר אם יכבוש ויעצור יחיד ביחיד ויסגור עליו בכחו אם כי זה הגדל כח הוא שם עליו אדיר, אמנם עדיין לא תגדל גבורתו כ"כ כאשר יעצור ברבים הפך רצונם, וברבים ג"כ אם שהוא יותר אדיר מהקודם על כ"ז עדיין לא נודע כחו בתכלית אולי הרבים הם חלשים נשים וטף, ואם יהיו רבים וגבורים וזה האחד עוצר בם עדיין יש בחינה שלישית אולי לא יתנו על לבם אם הם נעצרים כלל מבחי' מקומם אשר הם בו הוא רחב ידים ולא יצר להם לכן לא יתעוררו כלל לקום נגד זה העוצר בעדם ובמה זה איפוא יודע כחו ואדירתו, והוא כדמיון עיר גבורים יעמוד הכל אחד מחוץ לעיר ואמר כי סוגר בעדם שלא יוכלו לצאת והראי' שלא יצא איש מקיר העיר וחוצה הלא כל השומע יצחק לו כי לא מחמתו לא יצאו מהעיר אבל אינם צריכים לצאת מפאת שלא יחסר להם כל בעיר ויתהלכו בה ברחבה ואת היא הסיבה שלא ירצה איש לצאת אבל לא מפאת זה הפתי החושב כי הוא עוצר בעדם, אמנם כשיתקבצו כל הג' בחינות הנ"ל רבים וגבורים ועכ"ז הם נעצרים במאסר צר ולא יספיק להם מקומם להשתרע, איש את רעהו ידחוק ונלחמים על נפשם בכל עת בקול רעש ורעש על איש אחד הסוגר בעדם לא בחיל ולא בכח כי אם באצבעו עוצר בם ויחתרו בכל עת לצאת לחפשיותם ולא יוכלו להרוס מנגדם ע"י זה הגבור אלו הבחי' יעידו ויגידו על אדירת העוצר בם:

ועתה כשכשית לב לענין הימים נראה כי אלו הבחינות שלשתן נקבצו ובאו כאשר כתבנו כי הם רבים ואדירים אין כמוהם ועוד הם נעצרים ונקוים בזולת מקומם הטבעי, ומי שהוא מוכרח הפך רצונו מתאמץ בכל יכולתו להרוס מקומו ולשוב לטבעו ויעיד ע"ז קול שאון ברעש המית הגלים בתנועה חזקה רגע לא ינוחו, ומי שהוא [*] במקומו הטבעי ינוח ולא יתנועע, ויתחייב מתדירת תנועתם

זה על זה עד שהם גבוהים ורמים, ומעל חלק אדמה אשר משפתו והלאה, ועכ"ז לא יעברו גבולם, ולכן הם תמיד בקול רעש ורעם ויתגעשו ממיו כמשפט דבר זולת מקומו הטבעי חומד תמיד לשוב אל מקומו, ולכן לא ינוחו המים אשר מטבעם לשטוף ולהתפשט על פני כל הארץ, כמו שהיתה טבע בריאותם בתחילה קודם יום השלישי, ועתה סגר עליהם במקום זה יסד להם מקום צר וקטן לגודל ריבוים, לכן נלאים ונכפלים זה על זה ונגברים הגלים בקול המולה כקול מחנה עם רב הנסגרים לבוא בעיר דלתים ובריח, והעיר צר לריבוי אנשיהם יתעוררו בכל כחם ומעפילים לצאת ולשבור הדלת, ככה קול המון המים רבים נסגרים במאסר לא יכיל המים סוערים והומים למצוא רווחה ולא יכולו, ומי הוא הסוגר בעדם לא דלתים ובריח כנוהג בידי אדם לעצור המים, כי אם מלא חוט חול, הא יעיד על גבורת הבורא, וכמו שסיפר רבה בב"ת בפ' הספינה זימנא חדא הוו אזלינן בספינתא ודלינן גלא וכו' ורמה קלא מי שבקית מידי בעלמא דלא שטפתא ואיתא אנא וכו', א"ל פוק חזי גבורתא דמרך דאפילו כמלא חוטא דחלא לא מצית עברית, והכוונה כי ההולך בספינה על הים בעת יעלוהו הגלים עד שמים ידמה לו כי אחר שהגביהו את הספינה כל כך למעלה עד דמזא כוכבא זוטא וכו' וההולך בתקפו לרדת על פני הארץ סבר שטפו כל העולם כי הם גבוהים מאנשים אשר בספינה והמה יראו מעשה ה' ונפלאותיו במצולה איך טבע המים לגרות במורד ופה עומדים ערימות הגלים גבוהים הרבה מעל שפתו ולא יגרו מעל חוט חול הארץ, ובזה נתבונן גבורות ה', וזהו מאמר פוק חזי גבורתא דמרך לייר ההתבוננות הזאת כאלו הגלים מספרים זה עם זה, והיא מליצה נפלאה לשום אמרים בפי נעדרי הדיבור כענין פ' שירה כפי דרכינו והבן:

ובילקוט תהילים מעשה באדריגנוס בקש לידע במה המים מקלסים להקב"ה עשה תיבות של זכוכית ונתן לתוכן בני אדם ושלחן לאוקינוס ועלו ואמרו כך שמענו לאוקינוס מקלס להקב"ה אדיר במרום ה' ע"כ, ולהבין ענין הקלוס המיוחס לים אדיר במרום ה' נתבונן תחילה על מה הונח שורש אדיר בלשון הקודש והוא שם נרדף עם מושל כמ"ש והיה אדירו ממנו ומושלו ומקרבו יצא, ופי' מי שהוא מיוחד בהיות כח ובעבור הכח הוא שולט ברבים אחרי הכח ההוא וכולם נשמעים לו ולא יוכלו עמוד נגדו הונח עליו תואר אדיר בלה"ק כמ"ש ימינך ה' נאדרי בכח לשלוט על מורים, ואמר מיד האלקים האדירים (שמואל א', ד') והם בעלי כח על מה שהם ממונים ולא יאמר זה התואר כ"א על מלך או אדון שוטר ומושל, כמו ואת האדירים ואת המושלים, מה אדיר שמך בכל הארץ לפי שכולם באים מכחו הגב"ת, נאור אתה אדיר, ויהרוג מלכים אדירים בעלי כח על שאר מלכים, והלבנון באדיר יפול (ישעיה י') ופי' רד"ל אדיר זה מלך, אשר אדירים שודדו, ישכנו אדירך, גם יקראו הספינות הגדולות הבוקעים במים העמוקים צי אדיר כמו וצי אדיר לא יעברנו, ויקרא ג"כ האילים בעלי קרנים אשר הצאן יראים מהם אדירי הצאן, ויקרא ג"כ לבוש המורה על הממשלה והכח אדר היקר, ולבוש המיוחד לנביאים אשר כל רואם יכירום כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם אדרת כמ"ש הלובשים אדרת שער וגו', והבדל בין אדיר ומושל, מושל יקרא על הממלוה ומכרית ברצון על מי שימשול עליהם והסרים למשמעתו מדעת המושל ופקודתו, ואדיר הוא גדול ומושל במה שיראים ממנו ומכחו והרדים מאימתו אף לא מדעתו, וכמ"ש נאור אתה אדיר מהררי טרף אשתוללו אבירי לב וגו' ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם והוא מבואר, ובחבורנו על שמות הנרדפים בזה השורש הארכנו בביאור הכתובים נזכר שם זה השורש, ולסיבה הזאת הונח ג"כ על דבר שאין בו רוח חיים כמו גפן אדרת, ארז אדיר, מים אדירים, והוא על יתרון כח אשר להם לשלוט על אחרי מינם כמו גפן ברוב דליותיו וכסה הרים צלה, וארז בגבהו משאר אילנות, ולפי שבמים מצא הכח לשלוט על כל הנמצאים ולשטפם נקראו המים אדירים על כל הנמצאים וכולם חרדים מכחם, ואין מי שלא יראה מזרם מים כבירים שוטפים ומי יעצור בפניהם כמו שהיה בדור המבול, וזהו ענין האדר העולה להקב"ה מהמים כי לא יוכר האומץ והגבורה ומגבור במה שינצח חלשים אבל כל מה שהמנוצח יותר חזק ויותר אדיר יוכר יותר גבורת המנצח, ולזה אחר שהמים יותר אדירים מכל דבר שבעולם יוכר מזה הנצחת אדרתו של הבורא ית' לכן תואר אדיר יאמר על

הקב"ה

האדים נדחפים לאור ע"י טבע האש הניתן בהם והוא ענין קיבוצם והעליונים נשארו בכח התפשטותם וזהו סיבת פרישותם זה מזה, ומזה הבכי למים התחתונים כנ"ל שנטל מהם כח הפגיותם ואת הבכי סיבת הגשמים, וכאשר זכר ר' אליעזר ענין הגשמים הבא ממים העליונים כמש"ל במשל הקדרה עם המים אשר קדמו לעבים כנ"ל ביאר סיבת הגשם וירידת המים העליונים ע"י כח המושך הוא ענין הבכי והוא כח הקיבוץ והצמצום אשר בם מיום השלישי ע"י מאמר יקוו המים, ועי"ז נפרשים מים ממים, ומביא ראי' מבכי נהרות חובשו ירצה ע"י ביטול כחם הטבעי, ועי"ז נהרות חובשו, פי' נאסרו ונתקבצו אל מקומם בנהרות ואין מניחין להתפשט כמקדם, ורבי תנחומא זכר ג"כ ענין ר' ברכי', אמנם לפי דעתו זכר זאת ירמיהו ג"כ כאן במקום בליאת גשמים ורמז במלת לקול כי כאן הוא נאות להודיע ענין בכיית המים אשר הם סיבה להורדת הגשמים כנ"ל, ואין קול אלא בכי כמ"ש קול ברמה נשמע כלומר אין השמעות קול כ"א ע"י אזו בפי' והכרח וזה סיבת קול המים ובכיותם ענין הכרחיות לרדת מטה הפך תשוקתם ולא יעשה זאת ברצון כי הם בבכי ויורדים ממקום גבוה למקום נמוך ולא בהיפוך, ועי"ז מעוררים את האדם למדת ענוה ושפלות הרוח ומענין הכרחיות העולם להם יעוררו לבני אדם הכרחיות תורה מן השמים וכנ"ל, והוא שסדר בעל פ' שירה על זה המשל זה הכתוב מים אומרים כלומר מעוררים למתבוננים וישימו אומרים בפיו מטבע המים היורדים כנ"ל לקול תתו המון מים בשמים והם סיבה להעלאת נשיאים מקצה הארץ ועי"ז ברקים למטר עשה, והוא ענין הכרחיות ירידתם ע"י רעם וברק וסיבת כל זה ענין כח קיבוצם וקירוב חלקיהם במה שמוציא רוח מאוצרותיו, כלומר הרוח אשר הי' מוצא חלקי המים ומפרידם חלק מחלק והוא טבע התפשטותם, ועתה הוציא זה הרוח ממקום שהי' אצור שם ונמשך למטה טבע ירידה ממקום גבוה וע"י זה נתעורר למדת ענוה ושפלות הרוח, וזה מה שרצינו לבאר מטבע זה המשל הנכבד מסכים לדברי חז"ל והמקראות כפי עניות דעתנו, ואם שגיתי ה' הטוב יכפר כמ"ש המשורר הקדוש שגיאות מי יבין, יהיו לרצון וגו' אמן סלה:

ימים אומרים: מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה':

עד הנה דברנו מהתבוננות המשכיל מטבע המים בכלל, ועתה נדבר מלימוד הפלא ומבחינת התחלקות מקומותם על מינים שונים, ימים, נהרות, מעינות בפרט, וכל אחד משונה בטבעו במה שהימים מוגבלים מחול ולא יעברו גבולם, וטבע הנהרות בהיפך כי מטבעם לשטוף עפר ארץ, ועל זה הונח עליהם שם נהר מגזרת ונהרו אליו כל הגוים, ומעינות טבעם לנבוע לאט בדממה, זולת ים שהשם הכוללם הוא מים המעורר למתבונן על ענין הנ"ל, אף מהבדל טבעי מקומותם במים: שזה נהר וזה מעין וזה ים ישקף ג"כ למשכיל להתבונן מהתיחדות מקומם כפי הבדלי טבעם, להתיחד לזה הנמצא שם מיוחד המבדילו מסוגו אשר עליו כפי התיחדו בטבע מיוחד, יעורר לאיזה מדה טובה, ודבר מועיל להנהגת האדם יראה ויקח מוסר, ונתבונן ענין הימים אשר יכילו כל מימי בראשית ובראשם האוקינוס אשר הוא מקיף העולם כולו והוא מפלאי יוצר בראשית לשנות טבע המים כנ"ל אשר מדרכם לגרות במורד ולהתפשט, ונתנם במאסר באוקינוס אשר הוא גבוה מכל הארץ, כמ"ש הקורא למי הים וישפכם על פני תבל ארצה, ואין הכוונה אשר קרקעית האוקינוס גבוה, אמנם המים לריבוים אשר נקוו בו ממלאים אותו על כל גדותיו, ונוספו להגבר ערימות ערימות

כמידת הקב"ה מדת בש"ו, בש"ו שופת קדירה ואח"כ נותן בתוכה מים, קרא העבים המקבלים המטר קדירה, והנה מדת בש"ו הקדירה סיבה לקבלת המים, ולא יצוייר קיבוץ מים בלתי קדירה, וזהו שופת קדירה ואח"כ נותן בתוכה מים, אבל מדת הקב"ה נותן מים ואח"כ שופת הקדירה, והוא כנ"ל, כי המים העליונים הם סיבה להווית העבים והוא הקדירה כנ"ל, וזהו שהביא ראי' לקול תתו המון מים בשמים, ועל ידיהם ויעלה נשיאים מקצה הארץ והבן — ור' ברכיה ביאר ענין נפלא על דברי ר"א מענין כח המושך אשר במים עליונים אלו הנשיאים, ויש לשאול אם יש להם כח המושך מדוע ימטר על הארץ אח"כ, אבל יובן כפי דברי רז"ל העולם היה מים במים והגלדה טפה אמצעית ונעשה רקיע הפרש בין מים עליונים למים התחתונים, והי' מהארץ עד הגלגל מלא מים במים, וביום השלישי הקוום וכנסם הקב"ה אל מקום אחד במאמר יקוו המים, ואיך התצמצמו המון מים רבים המכסים פני כל הארץ עד הגלגל באלו המקוות והימים אשר לפנינו? זה הספק התירו רז"ל במדרש ע"ז הכתוב עצמו, וז"ל יקוו המים וגו', ר' ברכי' בשם ר' יודן אומר כל העולם כולו מים במים ואת אמרת יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד? משל לעשר נאדות נפוחות מונחים בטרקלין הוצרך המלך למקומו מה עשה התירם והוציא מהם את רוחם וסילקם לזוית, כך דרך הקב"ה כל מימי בראשית וסילקן לאוקינוס, הה"ד הן יעצור במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ ע"כ, הרי שבעל המאמר הניח השאלה ותירץ במשל הנאדות כי בתחילה היו ספוגיים וחלקיהם נפרדים בלתי מקובצים וחלקי האויר נכנסים בהם כמו שאנו רואים שטבע האויר לכנוס בחלקי המים ולנפחם כאשר במים אבל האש, וע"ד זה היו מחזיקים כל החלל ואח"כ כשהתירם ונתקבצו חלק אל חלק והוציא האויר מבין חלקיהם באופן שיכילם מקום מועט ויגלה היבשה, וזהו ענין הדריכה ועצירה שאמר לראי' הן יעצור במים ויבשו והראי' שאין הסיבה אלא עצירתם שהרי וישלחם ויהפכו ארץ שלפעמים כשיתיר עצירתם וישלחם ויהפכו ארץ כמו שהי' בדור אנוש ודור המבול:

ובשמות רבה פ"ז מן גערתך ינוסון כגון ב"ו שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבצור

אמרו לו והיכן אתה נותן שאר ענבים בשביל שהגת קטנה, אמר אני עושה גת שתטול כל הענבים שבכרם מה עשה רפש הענבים ובעט ראשון ראשון ואח"כ הביא הענבים שבכרם והחזיק הגת כל הענבים, כך הי' כל העולם מלא מים במים והארץ שקועה במים אמר הקב"ה ותראה היבשה, אמרו המים הרי העולם אנו מלאים ועד עכשיו צר לנו להיכן אנו הולכים, יהי שמו מבורך בעט באוקינוס והרגו שנאמר בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב, ואין מחץ אלא לשון הריגה שנאמר ומחצה וחלפה רקתו, כשהרג אותן יש אומרים שהן בוכים עד היום שנאמר הבאת עד נבכי ים ע"כ, הרי מבואר ג"כ מזה המאמר כדברי ר' ברכי' הנ"ל אשר ענין המחילה והריגה הוא קיבוץ חלקיהם ובטול טבע התפשטותם להתמלאם כמו הריגה האויר בב"ח הוא ג"כ ביטול כח ההרגש המוטבע בו, וענין בכיתם שלא נטלה מהם כח ספוגית והתפשטותם לגמרי ונתן בהם טבע חדשה להקבץ, אבל יש בהם כח הזה ג"כ עתה ומשתוקקים להתפשט כמו גלי הים המתגעשים לעבור חול גבולם ובכל עת כחו ית' הנוגש עליהם שלא יעברו גבולם, וכאשר בבני אדם המשתוקק לעשות דבר או לילך למקום יחפוץ ואינם מניחים אותו אבל מכים ודוחפים אותו לאחור יתפעל וישמיע קול בכי וצעקה, ככה ציירו הקול הנשמע מהגלים הרצים בכח על שפת הים ונדחפים לאחור ונשברים כי יתבטל כחם כאלו הם בוכים והוא מליצה נפלאה למבין — והנה כל זה נעשה במים התחתונים, אבל המים העליונים הם קיים ככחם אז כחם עתה ונשארו בספוגיותם ורוחניותם, והנה האידים הלחים והמים העולים מן הארץ הם ספוגים מאוד ומעורבים המים באויר וכמעט קיבלו צורת המים העליונים, מצא מין את מינו וממשיכו אליו, אמנם כשיעלו מעלה לאויר הקר ויתצמצמו חלקי המים, כטבע הקור ויאבדו ספוגיותם ויקבלו צורת מים גשמיים כמים התחתונים ולא יכילם עוד האויר ויתבטל כח המושך אשר בעליונים ויורד למטה, וזה ענין סיבת המטר בעת יפסדו טבע [ספוגותם וילבשו טבע קבוצם, וזה שביאר רבי ברכי' דברי ר"א לא פרשו מים העליונים מהתחתונים אלא בבכי והוא הבכי שזכרנו לעיל, כי המים התחתונים נטלו כח ספוגיותם ומעפילים לעלות כימי קדם ע"י האדים

מצד עצמם, אמנם אינו אלא להכרחיותו לחיי הנפש כמו המים לחיי הגוף לכך היא חנם, אבל תאמר מה מים אין להם דמים לבד הכרחיותו אם הי' נמכר אין לו במציאותו שום חשיבות לקנותו בדמים כשאר דברים מועילים בלתי הכרחיים מ"מ שתנים בעדו ממון רב ככסף וזהב ואבני יקר מצד יפים אף אם אינם מוכרחים לא כן המים לולי הכרחיותו אינו שוה כלום, יכול אף ד"ת כן, ת"ל יקרה היא מפנינים, וזהו שאמרו רז"ל אם היתה בשמים צריך לעלות אחריה כנ"ל:

אחרי תועלת מציאות המים הנראים לעינינו והכרחיותו בכל בחינותי' לזאת הרבה ה' מציאותו בכל מקום לצורך חיי הגופות מעוררים אותנו על הכרחיות מציאות תורה מן השמים מקל וחומר, ומה אם לחיי הגופות חרד ה' כל החרדה והמציא דבר המים כנ"ל, מכל שכן לנפש הזאת אשר היא חלקו ממעל בהכרח להטוב והמטיב להמציא דבר תתנהג הנפש על ידו ויהי' לה כמזון תיזון ותתגדל על פיו בכל הבחינות הנ"ל ויהי' מצוי ג"כ בכל מקום ובכל זמן, וזהו מאמר התנא רצה הקב"ה לזכות את ישראל אשר הם חבל נחלתו בשלימות נפשם, לפיכך הרבה להם תורה ומצות, אמר הרבה כעין המים הנמצאים בריבוי לגודל הכרחיותו שיהי' מצוי בכל מקום ככה התורה נמצאת בכל מקום וזמן, כמ"ש בלכתך בשבתך בשכבך ובקומך וגו', והנו ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר כענין מים המכונים אדירים, וזהו ענין הכרחיות תורה מן השמים והבן — ותעורר אותנו ג"כ על ענין מפתח כל השלימות והוא מדת ענוה כמ"ש ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן כל זה בא ממדת ענוה הנלמד מהכונה אשר לפנינו להיות מאוד מאוד שפל רוח, כמ"ש ונפשי כעפר לכל תהי', וכמ"ש רז"ל מי שנעשה שכן לעפר בחייו, וכטבע המים אשר הוא למטה מהעפר והוא עיקר שלימות הנפש המכוון בבריאה:

ובילקוט ירמיה על פסוק עושה ארץ בכחו וגו' לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשיאים מקצה הארץ, אמר ר' אלעזר א"ר חנינא שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בש"ו שופת קדירה ואח"כ נותן לתוכה מים, והקב"ה נותן מים בקדרה ואח"כ שופת אותה שנאמר לקול תתו המון מים בשמים ואח"כ ויעלה נשיאים, אמר ר' ברכיה, לא פרשו המים העליונים מן התחתונים אלא בבכי הה"ד מבכי נהרות חבש, ר' תנחומא מייתי לה מהכא, לקול תתו המון מים בשמים, ואין קול אלא בכי שנאמר קול ברמה נשמע וגו' ע"כ, ולהבין ענין משלם ז"ל לשפיתת קדרה על זה הפסוק, כי הרגיש הדרשן בפסוק הלא המטר יורד משמים, והי' צריך לומר לקול תתו המון מים משמים, גם ענין העלאת הנשיאים הוא קודם המטר, כמ"ש ואד יעלה מן הארץ וגו' כידוע כי הנשיאים הם מהות העבים, ומה שייך לכאן דברי ר' ברכי' ענין פרשו מים העליונים מן התחתונים זה היה בשעת הבריאה ור"א א"ר חנינא מיירי מענין ירידת גשמים, גם מהו ענין הבכי המיוחס למים, כל זה צריך ביאור, אמנם תחילת דברי ירמיהו הנביא עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים, ואמר ע"ז לקול תתו המון וגו' ביאר בזה מנפלאות המטר כמ"ש בשיר השדות במה שיסד ארץ בכחו והכין תבל בחכמתו, שיהי' בכחה כח הצמיחה לכל אשר יאכל להנמצאים, ולא תוציא אותם כ"א למטר השמים אשר נטה מעל הארץ, וביאר עוד איך השמים סיבה לענין התהוות המטר בעבים זולת ענין ירידתם ולמעלה, אשר כפי הנראה מהסכמת כל המחקרים ענין הווית המטר מהאדים העולים מהארץ, כמ"ש ואד יעלה מן הארץ וגו' ומה ענין השמים להווית המטר, אמנם דברי הנביא אתי' כמ"ד הארץ ממים העליונים היא שותה, ואף כי אנו רואים עליית הנשיאים והאדים והתקבצותם יסבב המטר, אמנם דעתם כי המים העליונים ימשיכו אליהם חלקי הלחות המעורבים רוח ומים כדבר המושך למינו, ושם יתקבצו האדים ויתפרדו חלקי האויר המקובצים יתהוו מהות חומר העבים וחלקי המים אשר יתקבצו ויתעבו ויתגשמו הם הנתכים ארצה, וכמ"ש בשיר הארץ ע"ש, ולפ"ז סיבת עליית האדים וקיבוצם וירידתם הם המים אשר מעל השמים הנחלקים ממים שלנו מעת הווית הרקיע, תלוים במאמרו ית' לסבב פה הווית המטר והוא ענין עלות הנשיאים, וזהו ביאור ענין ובתבונתו נטה שמים לתקון הארץ, כיצד לקול תתו המון מים בשמים בראשית הבריאה הם המושכים אליהם הנשיאים כאלו הוא מעלה נשיאים וזה לקול וגו' ויעלה נשיאים מקצה הארץ, ובזה יובנו דברי ר"א שלא

כמדת

ולטעמו להחיות אותו כן דברי תורה חיים לעולם, ר"ל לכל הנמצאים במה שאדם שלם עוסק בתורה ומתקן מדותיו עי"ז יתהפך שפע של עסק התורה לכל מין ומין והנמצאים כפי שייכות שיש להם במדה ומהמדות וכמו שכתבתי בשירת מדבר ע"ש ויגעם לך, וזה שמביא ראי' מפסוק כי חיים הם למוצאיהם ואמרו רז"ל א"ת למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה, ונוכל לכוון ג"כ למוציאיהם בפועל ומעשה ואז הם חיים לכל הנמצאים כנ"ל וזהו חיים לעולם דייקא והבן — ואמרו עוד מה מים מעלים את האדם מטומאה לטהרה כך דברי תורה שנאמר יראת ה' טהורה, ירצה כמים המנקים כל מיני גיעול ולכלוך הגוף וזה מעלין את האדם מטומאה לטהרה כך ד"ת מעלה את האדם מטומאת זוהמת נפשו ע"י מדות רעות ותאוות אשר בטבעו וממרקו ומזכו הנפש עד אשר יהיה טהור ונקי, כי טהרה וטומאה שמות מושאלים עיקר הנחתן על טומאת הגוף וטהרתו מטנוף ולכלוך כמו שאמר הכתוב סורו טמא קראו למו וגו' כי נצו גם נעו, ואמרו ג"כ ע"ד השאלה על דעות כוזבות ומדות פחיתות המתעבים הנפש ומטמאים השכל ולהשכיל באמיתתו ית' כמ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גילוליכם אטהר אתכם, ואמר עוד מכל חטאותיכם אטהר אתכם, וזהו שמביא ראי' יראת ה' הבא מצד התורה ומאת ה' טהורה היא מכל סיג לא כן יראת הפילוסופים מצד השכלתם בשכלם האנושי אינה טהורה לכן אינה עומדת לעד כי תתהפך כהתהפכות שכלם, ואמרו עוד בחינה רביעית מה מים משיבים נפשו של אדם כך ד"ת משיבים נפשו של אדם שנאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש, אמר כמו מי שהוא צמא ועיף ונפשו שוקקה ומזדמן לידו מים יוכר חסד הבורא יתר מאוד ממי שאינו צמא ולא חסר לו מים מעולם כי אינו מכיר העדרה, כך ד"ת אם כי יכיר גודל תועלתה מי שגדל על ברכי' מנערותו וזכך נפשו, עכ"ז יוכר ויובחן תועלתה יותר במה שתשיב נפש רשע אותה רע הולך בשרירות לבו אשר נפשו לא מטוהרה והולכות למות באבדון עולם, וכששמים לבו אל התורה תשוב נפשו מיני שחת ותצרור בצרור החיים וזה תורת ה' תמימה ואימתי יוכר תמימותה יותר במה שהיא משיבת נפש ממות לחיים כנ"ל, ואמר עוד דמיון חמישי מה מים חנם לעולם אף ד"ת חנם לעולם שנאמר הוי כל צמא לכו למים וגו', ובזה מצאנו עיקר כוונתינו במה שחפשנו למצוא ענין מועיל לנפש ככל פרטי תועלות המים לגוף ויהי' מצוי ג"כ כמוהו, וזהו ענין התורה, וזהו מה מים חנם לעולם כי זה יעיד על טובת הבורא על ברואיו וחמלתו עליהם כשנתבונן כל אשר הכרחי מאוד לחיי הנמצאים וא"א בלעדו אף רגע כאויר הנשימה שבו תלוי חיות כל חי לשאוף בכל נשימה אויר חדש מציאותו כ"כ בריבוי עד אשר אין העולם ריק ממנו, והמים אשר בהכרחת האדם למטה מהאויר לא בכל רגע אבל הכרחי לו יותר משאר דברים ההכרחים כלחם ודומיהם לכן מציאותו יותר בכל מקום משאר דברים אף שאינו מלא העולם כאויר לפי שאינו נצרך בכל רגע כאויר, אבל מציאותם במקומות מקומות כפי ערך הכרחיותו: שימצא האדם או הב"ח בכל עת שיצטרך בחנם בלא מחיר, והלחם אשר הכרחיותו למטה מהמים כי יכול האדם להיות יום או יומים בלעדיו לכן אינו מצוי בכל מקום ובחנם כמו מים אבל צריך עבודה ויגיעה רבה וכמו שאמרו רז"ל דהוי לא לעי לא אכל, וכן כל דבר שאינם הכרחים לאדם כ"א לפרקים כשאר צרכי האדם בגד ושמלה ומדור וכסף וזהב כל שאינו מוכרח מציאותם על המעט, ולבחינה הזאת נמשלה התורה למים, אף כי היא נחמדה מפז ומפנינים מבחינת עצמה והי' צריך מציאותה על המעט, אבל לגודל הכרחיותה וא"א לו לאדם להיות בלעדה זמן מה כמו שנאמר כי היא חייך, לכן מחמלתו ית' עשה מציאותה יותר קרוב אל האדם, כמ"ש לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה, לא בשמים היא וגו' ולא מעבר לים היא וגו', הכוונה כי ליקרת עצמותה וסגולתיה מפז ומפנינים, ואם על חמודות כאלה עוברי' ימים ומדברות לחפש אחריהם ק"ו ליקרת התורה יותר היו צריכים לחפש אחריה מפז ומפנינים, אבל להכרחיות מציאות' לחיי הנפש לכן לא רחוקה היא וגו' כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו, וזהו מה מים חנם לעולם אף ד"ת חנם לעולם וכו', וזה מה שסיים או מה מים אין לו דמים אף ד"ת אין להם דמים ת"ל יקרה היא מפנינים, יורה על מה שכתבנו כי מה שהם חנם לעולם אינו כמו העפר והחול שאין להם חשיבות

מגד

ומבואר ענין היראה והאהבה וענוה ופרישות וחסידות וכל המדות ישרות ולב הטוב, ובהצטרף אלו המדות למעשה המצות הוא כענין השתי' אל האכילה שהתעלה הנפש בתורה וישוב השכל והמשכיל והמושכל אחד והבן — וזהו משען לחם. אלו ההלכות ומשען מים אלו אגדות והוא מבואר למבין, וזה החלק לא ימצא כי אם במי שדעתו שפלה אבל ההלכות ודינים ימצאו ג"כ במי שאינו בעל מדות ישרות, אמנם המדות והדיעות ולהתנהג בדרכי השלמים הוא עצם צורת התורה ותכליתה המוסרים למוד התורה לשמה בא וללימוד האגדות הנמצאים במי שדעתו שפלה והיא ראשית ויסוד כל מדות טובות, והואיל וענוה מביאה לכל המדות יורשה ויוכר על ידה תכלית התורה והוא עוה"ב, כמ"ש רז"ל שלחו מתם איזהו בן עוה"ב ענותן שפל ברך שייף עייל שייף נפיק וגריס באורייתא תדירא, וזהו ענין למה נמשלו ד"ת למים מה מים וכו' אף ד"ת מניחים כו' ומתקיימים במי שדעתו שפלה וכו' והוא עלול לקבל כל עניני התורה ויתעלה בה ע"ד האמת כנ"ל, וזה אינה מתקיימת כלומר שישוב הנפש והתורה לאחדים אלא במי ששם עצמו כמי שאינו או כשיריים והוא כנ"ל במשל המים ללחם, ומלא לנו מזה עוד ענין נפלא כמו שהלחם קודם היותו לחם א"א מבלי מים המחבר הרכבת הקמח כי הוא היסוד הפשוט א"א למורכב בלעדו, אף לחמה של תורה והם הלכות המצות ומעשיות עיקר הרכבתן מאת נותן התורה מדוע בחר במצוה זו ובאופן כך וכך ותנאים אלו דרך משל, מצות סוכה מדוע דוקא שבעת ימים והסכך מדבר שאינו מקבל טומאה וכיוצא בו כל פרטי המצוה והמצות לא נעשו במקרה כ"א כל פרט ופרט בדקדוק עצום כוונה בה החכמה רמזים וסודות פנימיים, ועי"ז הורכבה המצוה מכל פרטים אלו דוקא, וכמו שהמים נעלם בלחם וע"י התחזק הרכבת הלחם לענין אחד שלם, ככה משל הטעמים והסודות אשר בכל מצוה נתן בה הבורא ית' נעלמים עתה בהמצוה והם סיבת הרכבת פרטי תנאי המצוה לענין אחד שלם, והרמזים אלו הם דברי אגדה המשולים למים מטעם הנ"ל, והנחנו נקיים המצוה בשלימות אף אם לא נדע הסודות הפנימיים הנעלמים בה, ובאופן כזה היא מזון הנפש כמו בעת האדם רעב ללחם ונזדמן לו לאכול יאכל למלא את נפשו בל יחקור קודם על הרכבת כל חלקי הלחם ומאין ממלאו כי אם ישביע רעבונו תחלה ואחר יוכל להתבונן ג"כ על הרכבתו, כך נקיים כל מצוה שנזדמן כפשוטו כאשר צונו ה' להשקיט רעבון הנפש השוקקה ואחר אשר תשבע ממצות ה' אז חובה עלינו לחקור ג"כ בפנימיותם ולדעת הרכבתם ולעמוד על סודם כפי יכלתינו, והוא בחינת מים הנעלם בה אשר הוא עיקר קיום כל מורכב, כך כל מצוה מורכבת ממדות טובות ודעות אמיתים ולא יגלה כי אם לעין משכיל מתבונן באמת, וע"ז אמרו רז"ל כל התורה שמותיו של הקב"ה, ושמותיו הן מדותיו כי כפי מדותיו הוא נקרא כידוע מרז"ל נקרא רחום בעת שמרחם ונקרא חנון שדי צבאות וכו', ורצה לזכות אותנו ולהחיות נפשותינו ולדבק אותנו אליו במה שנדבק במדותיו ה"ה מצותיו, וכמו רופא אומן מרכיב סמים מועילים לחלי הכבד והמעים ומחבש אותם בתחבושת ולא ידע החולה כלל מתועלתם עד אשר יבוא במעיו ולכל בשרו מרפא, וכמ"ש שלמה רפאות תהי לשרך ושיקוי לעצמותיך, וזהו בחי' מים אשר בלחמה של תורה לבד זה אשר אינו נאכל ג"כ בלי מים אשר ישתה אחריו, והם חלקי אגדות המורכבים במדות טובות, וכשיבואו בקרבו לחמי ההלכות המכונה בשם אכילה ואחר ימלא נפשו במדות טובות היראה והאהבה וענוה המכונה בשם מים וישתה אותם אחר האכילה, ובכח העיכול יתפרדו חלקי הלחם והמים אשר בו ויומתק ויתאחדו המים אשר ישתה במים אשר בעצמות הלחם וישוב המזון לעצם הנזון והנפש תשוב בריאה אולם כדמיון הגוף הנזון והבן — ולזה תכונה בשם מים כמו שאמר שתה מים מבורך, וכ"ז תתקיים במי שהוא במדרגת המים שיורדים ממקום גבוה למקום נמוך והוא מי שדעתו שפלה עליו, והנה עד כה ביארנו בחי' הראשונה במה שנמשלה ד"ת למים מבחי' שפלת הרוח הנלמד ממנה למקבל התורה שתתקיים בו:

ועתה נשוב לבאר דברי הספרי המדמים התורה למים בכמה דמיים אחרים מה מים חיים לעולם אף ד"ת הם חיים לעולם שנאמר כי חיים הם למוצאיהם, אמר ומתועלת המים בדרך כלל להצמיח פרי תבואה וחציר לבהמה, והואיל שהמים לטבעו הוא יסוד פשוט יתהפך אל כל פרי ונוח

ולטעמו

מים חנם לעולם והוא מצוי בכל מקום בלא כסף ובלא מחיר עם כל הטובות והתועלת הנמצאים בו הם שוים לכל נפש לעני ועשיר, צריך שנתעורר ממנו על ענין כזה הנותן לנו כל השלימות לנפש ויהי' ג"כ מצוי בכל מקום כענין המים, וכשנחפש ענין יש בו כל השלימות הללו לנפש עמדנו על עיקר תורה מן השמים, והוא אחר שנתבאר מענין השדות הכרחיות שיגיעה לענין המביא שלימותינו להוציא תבונה מהחכמה הנטוע בכל יציר נוצר ע"י כח הבינה שבלב וכי זה הוא מזון הנפש ותיותה להור באור החיים, עדיין לא שמענו באיזה אופן תהי' יגיעתינו אל מזון הנפש ולא ניגע לריק אם בשלימות הדיעות והמדות אשר המציאו המשכילים והפלסופים, זה לא יתכן כי מעולם לא הסכימו על דעת אחת זה בונה וזה סותר זה חולס וזה פותר, ואם נתנו סדר במדות דרך כלל לא הגבילו לנו פרטותיהם זמנם ומקומם וכמו שמבואר בספריהם, דרך משל מדת אכזריות מגונה מדת רחמנות משובח ביאת הקרובות מגונה וחרפה ולא הגבילו איזה ועד כמה ומתי כי לפעמים בהיפך אכזריות משובח ורחמנות מגונה, כמו שמצינו בשאול עם עמלק וכמבואר בספר הכוזרי, ואם בדעות אין להם שייכה כלל כי לא התאחדו מעולם שנים יחד על דעת אחת, וזהו לעד על חולשת אמיתתם ועם כל זה אינו נח להשיג דעותם אשר בספריהם לאורך הצעותיהם ורוב הקדמות מהחכמות החיצוניות ילאה המעין להשיג חפצו, וכבר נתבאר בהמצא ענין לגוף כולל כל התועלת והמעלות ועם כל זה נח להשיג בחנם לכל מי שירצה מוכרח ג"כ שיהי' במציאות ענין כזה למזון הנפש ונח להשיגו, וכשם שהכונה הנ"ל ר"ל המים אשר הוא הכרחי לחיי הגוף עם כל התועלת אינו מעשה ידי אדם כלל אבל בריאה מאת ה' לטובת היצורים, ככה מוכרח להמצא ענין כזה ג"כ לשלימות הנפש בריאה מאת ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת והוא יצרה ויודע טבעה ואיך ובמה תשלם ותשוב אל מקומה כפי רצונו ותכליתו ית' כוון בה כאשר בראה, וכמו שאמר הכוזרי אין לבוא אל רצון אלקים כי אם במעשה מצות אלקים היא התורה צוה לנו משה עבד ה' והיא המשולה למים בכל החמשה בחינות כנ"ל, והוא מה שאמרו מה מים הולכים ממקום גבוה לנמוך אף ד"ת מניחין מי שדעתו גסה עליו ואינם מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה עליו ורוחו נמוכה הנית ראשית דרכי התורה מדת ענוה והיא עצמית לאמונת התורה כי מי שדעתו גסה עליו כהחכמים והפלסופים חושבים שיוכלו לסדר הנהגה משכלם ולפי דעתם אינם צריכים לתורה מן השמים ולכן אין התורה מתקיימות עליהם, אבל מי שדעתו שפלה עליו ולא ירהיב בנפשו עוז לאמור אבוא עד תכונת נפשי ואסדר הנהגותיה כפי שכלי אולם לפי שהיא אלקות אין להגבילה ולהנהיגה כ"א ע"י מצות ומעשים מאתו ית', וזהו מי שדעתו שפלה ובטלה להנהגת אלקים והיא התורה אז מתקיימת עליו, וכמ"ש אין התורה מתקיימות אלא במי שמשים עצמו כמו שאינו שנאמר ומתחת זרועות עולם, וכמ"ש על פסוק אם נבלת בהתנשא כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא, ועל שם בחינה הזאת אשר הוא הכרחות לתורה נמשלה למים:

ומצאנו ג"כ כי התורה נמשלה ללחם כמ"ש שלמה לכו לחמו בלחמי, אבל הענין כי יש ב' בחינות בתורה ושתיהן הכרחיות לנפש כהכרחיות הלחם והמים לגוף, וע"ז אמרו רז"ל פ"ק דחגיגה משען לחם אלו הלכות משען מים אלו ההגדות, ולהבין דבריהם הנאמרים באמת ידוע כי הלחם הוא עיקר הזן ומים לשתות הוא לכבות חום הטבעי המתגבר בכלי העיכול המבשלים המאכל, ולזה אמרו רז"ל אכל ולא שתה אכילתו דם, הרי המים לעזר העיכול הלחם ולשרותו ויתבשל ויפסיד צורתו וילבש צורת השאר והבשר ויחולק על האברים בכח המחלק וכמו שהאריכו הרופאים בספריהם, ואיך שיהיה זולת המים לא יותך המאכל ולא יתענג עם האוכל, ככה ג"כ במזון הנפש מצות התורה והלכותי' לדעת מה יעשה האדם הוא מזון הנפש העקרי כעין הלחם, והגדה הוא מוסרי התורה ומדות הטובות ועניני דרך ארץ הנכללים בה הוא כעין המים לעזר העיכול והיתוכו שישוב המאכל כאוכל, ככה המעשה אם היא מצות אנשים מלומדה בלי כוונה טובה ומדות טובות אינה כלום ועי"ז לא תתענג הנפש במעשה המצות כדרך המזון שישוב לענג הנזון, ואת עיקר כוונת התורה שתתענג בנפש ותשוב התורה ונפש איש הישראלי כאחד, וזה לא יתכן כ"א ע"י ההגדות, וכמ"ש רז"ל אם רצונך להכיר מי שאמר והיה העולם כלך אצל הגדה, כי שם

מבואר

והתיחסם אל ארץ ושמים כדברי שלמה, ומה טהר ידים יוסף אומץ לעבודת גופו ונשמתו ויגיעת שניהם משכחת עון, זהו שדות אומרים, והוא חלקי הארץ הנעבדת בידי אדם להוציא כחה לפועל ע"י מטר השמים לתת לחם לאוכל יתעורר האדם מזה על ענין שלימותו לשמור ולעבוד וליגע בכח החכמה אשר נתנה לו ברוח בינתו להפיק ממנה התבונה כנ"ל, וכאלו ישימו אומרים בלבנו אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה ממנה כנ"ל. וזהו ה' בחכמה יסד ארץ וכשם שתכלית הנרצה מהארץ לא תוגמר אלא ע"י בינת האדם ועזר השמים, יהי' לאות ולמופת אשר כל ענינו בהשלים נפשו ג"כ ע"ד זה להתבונן בחכמה אשר נתן ה' והיא התורה הנמשלת לשדה הצריכה לעבודת האדם וע"י כח בינתו יכוננה מול התבונה והוא העזר האלקי הנשפע משמים, וזהו כונן שמים בתבונה, וכענין זה אמר ג"כ ירמיהו הנביא עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו, והם מקומות הראוים לישוב בני אדם בחכמתו ואח"כ בתבונתו נטה שמים לקול תתו וגו', והבן זה כי הדברים ברורים למבין, וזה מה שרצינו לבאר בעז"ה:

מים אומרים: לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשיאים מקצה הארץ: ברקים למטר עשה מוציא רוח מאוצרותיו:

למה שמבואר בקודם יגיעת צרכי הגוף מעיר ומעורר האדם על יגיעת צרכי הנפש יחויב הנמשך אשר הנמצא היותר מוכרח לכדי חיי הגוף וא"א בלעדיו הנלמד ממנו לפי דרכינו, צריך ג"כ להיות איזה מדה טובה או מוסר השכל היותר מוכרח לחיי הנפש, וכמו שבארנו במה שקדם כי הנמצא היותר מצוי למראה עינינו והיותר כולל מעורר אותנו ג"כ על לימוד היותר כולל ע"ש, ככה ג"כ הנמצא שא"א להיות בלעדיו כמו הלחם מעורר אותנו על עסק שלימותינו בתורה ובחכמה אשר ג"כ מזון הוא לנפש, ולזה דמה שלמה התורה ללחם כמ"ש לכו לחמו בלחמי וגו', וככה ג"כ הנמצא אשר לפנינו אשר הכרחיותיו אחר הלחם להמיר הנתך ובאופן הוא מוכרח מהלחם במה שאף הלחם א"א להיות בלי מים, לכן נחפש בטבע המים ונחקורה אי זה מדה טובה או ענין מועיל נתבונן ממנה תהי' הכרחית לשלימות הנפש כהכרחית המים לגוף:

תחלה נראה מה בפי רז"ל מהנמצא אשר לפנינו, בגמרא תענית רבי חנינא בר אידי אמר למה נמשלו ד"ת למים לומר לך מה המים מניחים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך אף דברי תורה כן מניחין מי שדעתו גסה עליו ויורדים למי שדעתו שפלה, ובספרי נמשלו ד"ת למים שהם מים מבורך מה מים חיים לעולם אף ד"ת חיים לעולם שנאמר כי חיים למוצאיהם, מה מים מעלין את האדם מטומאה לטהרה כך דברי תורה אמרת ה' טהורה, מה מים משיבים נפש של אדם כך ד"ת תורת ה' תמימה משיבת נפש, מה מים חנם לעולם אף ד"ת הוי כל צמא לכו למים וגו' ע"כ, הרי אמרו ה' בחינות במים, א' שמניחים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך, תעורר אותנו על מדת ענוה ושפלות הרוח, ב' שהם חיים לעולם תעורר אותנו על ענין הנותן חיים לנפשינו, ג' מים מנקים כל מיני טינוף ולכלוך הגוף צריכים אנחנו להתעורר ממנו על איזו ענין המטהר והממרק כל מדה רעה ודעה כוזבות המזהמות נפש, הד' משיבת נפשו של אדם מי שהוא עיף וצמא ונפשו שוקקה מים קרים נוזלים ישיבו נפשו ויחליפו כוחות גופו, ככה תעוררנו על דבר ישיבו הנפש לשלימותו ויחליפו כחותיה הנחלשים ע"י תאוות הגופניות, ה' מה

אמנם מי יזכה לכוון לדעת ותבונה אשר מפיו אמר יצפון לישרים תושי' מגן הוא להולכי תם, יקלעו למטרת האמת לנצור ארחות משפט וגו', זהו אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה, אמר אצל חכמה לשון מציאה והוא על חוקי התורה אשר ימצאם האדם בתורה שבכתב ובעל פה בעסקו בהם ביגיעה וכמו שאז"ל יגעת ומצאת תאמין, ואף אם אינו מתבונן בכח הבינה לחדש ולהוציא תבונות חדשות כלומר אף אם הוא בעל שמועות לבד הוא מאושר ק"ו לאדם המפיק תבונות חדשות ומכוון לתבונה העליונה בכח בינתו, זהו ואדם אשר יפיק תבונה הוא מאושר יותר כנ"ל ולזה אמר ב' פעמים אדם להורות כי הוא מדבר משני מיני אדם אשר מצא חכמה לבד ואשר יפיק תבונה, ומלת אשרי מוסב עליו ואחר עמו ופי' ב' מיני אושר על הראשון אמר כי טוב סחרה מסחר כסף, אמר כאשר אדם מקבץ כסף ע"י סחורה ככה המיגע לקבץ עניני החכמה אמנם הוא יותר טוב מהכסף כי הכסף יוציא ואיננו אצלו ותמורתו יקבל דבר אחר וכל עוד ירבה להוציאו יתמעט אצלו, אבל החכמה ילמד לאחרים וירבה להוציאם יתקיים אצלו יותר ויהיו שגורי' בפיו, וכמו שהכסף לא ימשוך האדם ממנו תועלת בעצם כלל כי אם ראות עיניו ועיקר התועלת כאשר יצא מתחת ידו לסחורה, ככה המאסף חוקי חכמה ואינו מפיק ממנה התבונה אין לו תועלת מהחכמה בהיותו אצלו כי אם בהוציאו אותה לאחרים ע"י לימוד או ע"י מעשה והוא ממש כענין סחר כסף אבל יותר ממנה שלא תבצר גם ממנו בהוציאה לאחרים וכמו שפי' רש"י, אבל נגד השני אמר יקרה היא מפנינים והוא לאיש הנבון דבר ומפיק מהחכמה התבונה ימשוך מהחכמה תועלת אף בהיותה אצלו, ולענין זה נדמה לפנינים אשר יתחדש בכל עת סגולות חדשות לנושא אותם ועוד יותר מהם במה שע"י הפנינים ימשך סגולה פרטיות אשר יחפוץ ולא הרבה חפצים אף לא כולם, אמנם ע"י השתמשו בכח הבינה ימשיך ממנה התבונות לכל חפציו לא נעדר דבר, זה לענין מה לא ישוו הפנינים לחכמה במה שאמר יקרה היא מפנינים אמר לענין וכל חפציך המושגים ע"י הפקת התבונה לענין זה לא ישוו הפנינים בה וביאר כלל חפצי האדם המושגים ע"י אורך ימים בימינה וגו', דרכיה דרכי נועם וגו', עץ חיים

היא וגו', ועתה נבוא לביאור הנושא אשר לפנינו ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, אמר משל נכבד ובחינה נפלאה כשנתבונן בכלל התיסדות הארץ לא תתן כחה ופריה ולא יתחדש ממנה דבר כי אם בצירוף אל השמים אשר יתן מטר ולא תוציא פרי הנרצה ממנה לכלכל את יושביה, הרי התכונן שמים להוציא תנובת הארץ ע"י המטר ומפעולות יודע הכחות הפועלים, והנה הארץ יש בכחה להוציא כל ירק עשב ועץ פרי תבואה אמנם בלעדי עבודת האדם ומטר השמים לא תוליד מאומה, זהו ממש הכח החכמה הנמצאת לעיני האדם ובלי יגיעת האדם בכח בינתו להתבונן בה ועזר אלקי משמים לא תוליד התבונה האמיתית הנרצה ממנה, והואיל וטבע הארץ נתיסדה להתפעל מעבודת האדם וכונן אותה מול מטר השמים ובהצטרף שלשתן תוליד מה שבכחה להחיות כל חי ונדמתה לכח החכמה יתחייב שנבראת מזה הכח, זהו ה' בחכמה יסד ארץ והשמים ישלים כח הארץ להוציא ממנה כל אשר בכחה והוא כענין כח התבונה אשר תשלים כח החכמה ויצטייר בה לזה נתכוננה ג"כ בזה הכח, זה כונן שמים בתבונה ועבודת האדם ויגעתו להכין אדמתו מול מטר השמים נמשלה לכח הבינה אשר היא סיבת התבונה, ואמר אצל ארץ יסד בעבור כי כך נתיסדה בתחילת הבריאה ואין כל חדש תחת השמש אמנם השמים יכונו בכל עת להוריד מטר וכמ"ש חדשים לבקרים אמר כונן בהוה, והנה התורה הנמצאת לפנינו היא החכמה וע"י בינת האדם בה יפיק התבונה ע"י עזר משמים זה כל האדם ושלימותו בעוה"ב, לכן יסד ארץ בחכמה שלא תתן יבולה כי אם ע"י עבודתו ואח"כ יצפה למטר השמים יהי' זה לציור מורגש לנגד עיניו כמו שהוא אמצעי בין שמים לארץ להוציא לחיו לגויתו, ככה יתבונן ענין נשמתו הנתונה בו תהי' ג"כ ממולאת ע"י עמלו בחכמה להפיק תבונה בשלימות התורה יהי' נעתק מחומריות עוה"ז לעוה"ב למקור החכמה והתבונה, אמנם הב"ח אשר השה אלקי' חכמה ולא חלק להם בבינה אף לא בתבונה יאכלו לחמם בלי עמל ועבודה כי אם ע"י מטר השמים לבד ויורה שאין להם שלימות אחר כלל, ובזה הותר הספק שהערנו לעיל וממקום יתעורר האדם על הספק מידי הולכו לשוח בשדה יתבונן על כח החכמה והבינה והתבונה כנ"ל,

והתיחסם

להטות, ואם יסכימו שנים ברוח מבינתם ויפיקו ההלכה לזכות והאחד לחוב ויהי' כאן ב' מיני התבונות הפכים והאחד כוון תבונתו לתבונתו ית' כפי ההסכמה למעלה להלכה והוא הפקת התבונה אצלו ית' מחוקי החכמה והשנים הסכימו בהיפך ויקום הדין כאלו השתים כי הם הרבים והדין דין אמת כאמור אחרי רבים להטות, אמנם הוא אמת הסכמי כפי תבונת בני אדם ואינו לאמיתו כפי תבונתו ית', אמנם אם יסכימו הרבים לתבונתו ית' ומוציאו הדין זה נקרא אמת לאמיתו וישתתפו ב' מיני האמת יחדיו, וזהו משפטי ה' אמת צדקו יחדיו למטה ולמעלה, וזה שאמרו הדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית והוא מבואר, וזה שאמר ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה בתבונה ובדעת ואמרו רז"ל הסכימה דעתו לדעת המקום וכאלו בצל אל היה כי לא לבד נשפע עליו רוח החכמה הבא מלמעלה אף הסכימה דעתו בבינתו להפיק התבונה ג"כ אשר ברוח אלקים, ולזה אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בו שמים וארץ והוא ענין נעשה שותף כנ"ל והבן — והוא ענין עזר אלקי לירא' כמ"ש וה' עמו ודרשו רז"ל שההלכה כמותו בכל מקום כי הסכימה תבונתו לתבונתו ית', וזה ביאור המשך יראת ה' טהורה עומדת לעד, וזה מעלת העוסק בתורה לשמה נקי וטהור מכל סיג ואינה תלוי' בדבר שתתבטל ולכן עומדת לעד, אים הלזה יזכה למשפטי ה' אמת צדקו יחדיו כנ"ל והבן, וזה ביאור דברי שלמה (משלי ב') בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך, להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה, כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך, כי אם תבקשנה ככסף וגו', אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה וגו', ואין להאריך בדקדוקים אבל יובנו מתוך דברינו, וקוטב דברי החכם סובב הולך על ענינינו הנ"ל העוסק בתורה לשמה זוכה לוה' עמו שתתכונן ותתיסר כח בינתו לספק התבונה האמיתית כאשר בדעת נותן החכמה, וזהו בני אם תקח אמרי לא לשום תועלת חיצוני כי אם באופן ומצותי תצפון אתך, כי העוסק בתורה לתועלת חיצוני כסף או זהב הרי התורה אצלו כסחורה המזומן לסוחר להוציאה עבור דבר יותר יקר מרויח ככסף או זהב או כבוד ולא יצפון המצות

אתו כי אם יוציאם בעבור דבר הנראה לו יותר יקר ממנה, אמנם אתה בני תקח אמרי באופן ומצותי הוא הנראה אצלך ותצפנם אתך כסגולה יקרה לא ישקל כסף מחירה, להקשיב לחכמה אזנך, פי' תחלת הטיית להקשיב חוקי החכמה באזניך לא יהי' לשום דבר זולתי תטה לבך לתבונה והוא כדי להוציא ברוח בינתך הלכה למעשה וזה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים, ואז תזכה שייסר ה' בינתך ותכוון להוציא התבונה לאמיתה כאשר היא למעלה, ויהי' כאלו נתת לתבונה העליונה קולך ותבוא לקול קריאתך, וזהו כי אם לבינה תקרא כלומר כאשר תעורר כח הבינה אשר בלבבך מיד תפיק תבונה באמת שוה לתבונה העליונה כאלו לתבונה העליונה תתן קולך והוא מאמר בצל אל היית וידעת כנ"ל, וביאר עוד שזה לא יתכן כי אם ללמוד ומבקש התורה לשמה, וזהו ובתנאי אם תבקשנה ככסף בזה ביאר ענין תצפון אתך שאמר למעלה כפי דרכינו לעיל, וזה כי כל מגמת האדם בסחורה או אומנות ומלאכת עבודה אינו נדרש בעבור עצמו כי אם בעבור הכסף יקום לשקול מחירה אמנם הכסף נדרש בעבור עצמו לא בעבור זולת, וזה שאמר החכם הנ"ל אוהב כסף לא ישבע כסף כי הענין הנדרש בעבור הזולת יש לו גבול ושיעור אם יש לו מדי להשיג דבר הזולת יעמוד אצלו ולא יוסיף לבקש עוד וישבע ממנו וישתדל לדרוש ולבקש הדבר הנדרש בעבורו, אבל דבר הנדרש בעבור עצמו ישוער כשיעור תשוקת האדם אשר אין לה גבול וקץ כמ"ש אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש לו מנה מבקש וכו', והואיל שהכסף הוא דבר הנדרש בעבור עצמו לכן לא ישבע האדם ממנו שאוהבו, והנה כאשר יבקש התורה ג"כ בעבור עצמו ולא בעבור דבר אחר כמבקש הכסף בעבור עצמו לתת באוצר וכמטמונים תחפשנה להיות לו אוצרות מלאים כסף וזהב ככה יבקש מצות התורה לצפנם אתו ולתתם באוצרו אז תבין יראת ה', כלומר יהי' כח בינתך ביראת ה' ואז תהי' בטוח אשר ודעת אלקים תמצא פה למטה מעין תבונה שלמעלה, ופי' כי התבונה שלמעלה יותר בטוחה ואמיתית ומסולאת כח בינת האדם התבונה הואיל והוא עשה החכמה ויצרה והבינה ונתנה לנו וטבע האומן יודע להשתמש בכלי פועל ידיו יותר מאשר אדם ככה כי ה' יתן חכמה לכן מפיו ישמע הדעת והתבונה

עשה ה' ככה לארץ בלי תת פרי לאדם בלתי עבודה ויגיע רבה הלא ה' הטוב ברא את האדם מבחר היצורים במדת טובו יאות להכין שולחן לכל אחד ואחד די מחיתו ככל הב"ח אשר אינם צריכים לעבודה ומלאכה להמציא מאכלם אף אין תקון ובישול והרכבה כהצטרכות האדם, ומהראוי להיות בהיפך אחר כי האדם הנולד לתקן שלימות נפשו היה צריך להיות מזונו מוכן בלי עמל ויגיעת בשר כלל כמ"ש רז"ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן הבא לפתח האהל בלי יגיע כלל, ואמרו עוד אפשר אדם זורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה וכו' תורה מה תהא עליה אבל הב"ח אשר הם חפשים מעול שלימותם האחרון ולא עליהם עול תורה ומצות ולא יזיק להם הטורח עבור פרנסתם הם יגעו כמה יגיעות עד אשר ימצאו פת לאכול כי השם אלקים חכמה ולא חלק להם בבינה, ולא לאדם אשר מדת ימיו יקרים מפז וכמרז"ל יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז וכו', וכח וטורח מזונות הגוף יפריעו אותנו מעבודת אלקינו, והוא ספק עצום מאוד ישתומם כל משכיל ויתפלא כל מתבונן:

אמנם אם ישוב המשיב כי זה הטורח בא לו לאדם דרך עונש עבור חטא עץ הדעת כמ"ש ארורה האדמה וגו' בזעת אפיך וגו', אף אנכי אענך כי התוספת יגיעה ועמל הוא הבא מקללת הארץ אבל מה נאמר כי מיד ביצירת האדם נאמר ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה וגם פה אמר כי תעבוד את האדמה לא תוסיף תת כחה לך, הרי עבודת האדמה ע"י האדם הי' ג"כ קודם החטא ועיקר יצירתו היתה על כך רק קודם נתנה הארץ כחה ע"י עבודה קלה ומעט עמל וע"י חטאו הסבב שלא תוסף תת כחה אף ע"י יגיעה רבה תחת חטה יצא חוח, הרי בין כה ובין כה מידי עבודה לא יצא האדם בהשיג לחמו לנפשו כמ"ש אדם לעמל יולד, והספק הנ"ל אשר הוא מחלת משכיל לא העלה ארוכה:

ולהתיר זה הספק נשית לב לדברי המלך שלמה אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה, כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה, יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה, אורך ימים וגו' דרכיה דרכי נועם וגו', עץ חיים היא למחזיקים בה וגו', ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, והוא פסוק הנושא אשר לפנינו, אמר אצל חכמה לשון מציאה ואצל תבונה לשון הפקה ופי' יוציא מן החכמה, גם ב' פעמים מלת אדם, והנה ההבדל שבין חכמה לבינה ידוע מה שפי' רש"י ז"ל חכמה הוא מה שאדם לומד מרבו ובינה הוא מה שמבין מדעתו מתוך החכמה, וזה הדרך הרחיב החכם נה"ו ויסד ע"ז כל ספרו גן נעול לבאר כל שם חכמה הנזכר במקראי קודש, וז"ל בספר יין לבנון על משנת אם אין יראה אין חכמה, ודע שכל דרכי החכמה נודעו מן ה' ב"ה כי אין דעת האדם יכולה לברר אותן במופתי הבינה כו' כמו מופתי הלימודית, ולכן כתוב בספר איוב והחכמה מאין תמצא ולא שאל מאין תבוא מתנת החכמה כי מי לא ידע כי מאת ה' היא וכו' אבל לפי שאמר לפניו שכל התעלומות יוציא לאור עם הזמן ונודעים לעין כל אמר והחכמה מאין תמצא מלת מציאה על המופת הברור, כלומר הבינה והגבורה והעושר וכיוצא מודו עליהן כל רואיהן אבל החכמה לא תתברר לעיני הכסילים והם טוענין עליה ואין בידינו מופת לברר אמתתה, והראנו שע"ז העיד איוב והשיב אלקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה ושנעלמה מעיני כל חי, כלומר השם ית' לבדו מבין מה היא דרך החכמה בכל דבר ומודע זאת בידיעה הנשגבת משקול דעת כל יצור ולנו הכל חק ומשפט וכדאמרינן חוקה חקקתי גזירה גזרתי ואי אתה רשאי להרהר אחריה עכ"ל, הרי החכמה היא מה שאדם מקבל מרבו חוקי אלקים ותורותיו, ובינה הונח על הכח שבאדם להרחיב עניני החכמה ולהוסיף עליהם השגות חדשות מרוח בינתו ואלו השגות חדשות היוצאים ע"י הבינה יקראו בשם תבונה או תבונות, ונאמר אצל הקב"ה לו עצה ותבונה (איוב י"ב) הכוונה כי בינת האדם קצרה מלהשיג ולהוציא מחוקי החכמה התבונה כפי אמתתה אבל ית' אמנם לנותן חוקי החכמה לו התבונה האמיתות, וזהו לו עצה ותבונה, וזהו שאמרו הדן דין אמת לאמיתו והנה מלת לאמיתו הוא שפת יתר והיה סגי בהדן דין אמת ומדקדק עליו ומאמר חז"ל דאמת אמת תפשי להאי, והענין כי הדיין הדן את הדין הוא המבין בכח הבינה שלו ומאסיפת חוקי החכמה ומפיק מהם התבונה והוא ההלכה אם לחוב או לזכות, והנה גם זה מחוקי החכמה אחרי רבים להטות

הוא נוחה לנפש נענה ופתח תקוה למצפים לישועה במהרה בימינו א"ס:

ואומרו אצל מדבר ישושום ואצל ערבה לשון גיל, יובן כפי שכתבנו למעלה ההבדל בין מדבר וערבה בהצטרף הבדלי שמות שמחה גיל ששון המבוארים אצלנו בחבורינו על נרדפים שם התהלכנו ברחבה בפרטי אלו השמות ותכונותיהם בנפש והזקנו זרועותם מכתבי קודש למקומותם במושבותם יאריך כאן זכרם, אמנם פה נאמר בקצרה העולה לנו שם אחר החיפוש להבין כוונת זה הכתוב נושאינו אשר עמדנו עליו, והוא ששון יאמר על טוב הבא לו לאדם מה שהי' לו כבר מקדם ונאבד לו ממנו כמה מהזמן והתאבל עלי' עד למדי ונואש ממנו ופתאום ימצא לו אבדתו והתפעלות כזה הונח עליו שם ששון, כל הנגזרים ממנו, ושמחה וגיל הונח על ענין חדש הבא לו לאדם מה שלא היה ולא עלה על דעתו מקדם כלל, ופירשנו שם הפסוק שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב, ויש להבין דהי' צ"ל כמוצא מציאה או כשולל שלל כי השלל לא נמצא כי ילקח בחרב ובחנית, אמנם כפי הנחתינו ירצה שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל הנשלל ממנו ע"י שודדים והתאבל על השלל ההוא ונואש ממנו ופתאום ימצא אותו לא חסר דבר, כאשר היה בדוד עם העמלקים ששדדו צקלג אשר ע"ז נופל ענין ששון וצהלת פנים מהתפעלות ענין זה יותר גדול משמחה וגיל הואיל ובא אחרי האבל, וידוע כי הדבר יוכר ויורגש יותר בנפש הבא מהפכו ומה גם כי רואה אדם בקב שלו וכו'. ולזה תמצאם זה אצל זה בדבר והפוכו שישו אתה משוש כל המתאבלים, והפכתי אבלם לששון, שמן ששון תחת אבל, והוא לעד כי התפעלות הזאת הוא בא אחר ההעדר והאבדה, והדמיון ענין מציאת התורה לזה הוא נכון מאוד כי גם התורה אבודה מהאדם ממש יצא מבטן, כמאמר רז"ל מלמדין אותו כל התורה עד שהוא בבטן וכשיוצא לאויר העולם בא מלאך וסוטרו על פיו ומשכחו הרי זה אבדה, ולזה הביא הש"ע כי הסעודה שעושין בליל שבת אצל הנולד ונקרא בן זכר היא סעודת מצוה והוא ענין ניחום אבלים, מטעם הזה כי נאבד ממנו התורה אשר ידע ותמול שלשום טרם הולדו הרי הוא ענין אבילות, וכאשר יאחז צדיק דרכו ויוסף אומץ והשתדלות בלימוד התורה וישיג לאט ימצא אבדתו ושייך שפיר אצלו ששון, וזהו שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב והענין ברור ונכון, ושמחת חתן על כלה ג"כ הונח עליו זה התאר כי גם זה ענין אבידה כמ"ש רז"ל מי מחזיר על מי בעל אבידה וכו', ובארנו שם ענין כמשוש חתן על כלה ישיש עליך באופן נפלא ע"ש וינעם לך, והנה מדבר הונח לעיל על מקום שהי' מיושב ונחרב לכן לעתיד כשיחזור לישובו שייך לשון ששון, וזהו ישושום מדבר וציה כאשר כבוד הלבנון יותן לה, ואצל ערבה אשר הונח על מקומות לא נושבו מעולם כנ"ל. ויהי' זה אצלה ענין חדש, אמר לשון תגיל וזה מה שרצינו לבאר בעזה"ש ית':

שדות אומרים: ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה:

מה נפלא בעיני כל משכיל ויתבוננו חסדי ה' בהשקיפנו על שדי תבואות המכלכלים אותנו מידי שנה בשנה ע"י עמל עובד אדמתו יכין אותה מול מטר השמים ובשתי אלה נשבעה לחם, ועל זה אמר הכתוב כי לא המטיר ה' אלקים וגו' ואדם אין לעבוד את האדמה, הרי תועלת המטר אין אם אין אדם וכן בהיפך וכמ"ש הנביא כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל, ויש להתעורר ולפקוח עין על מה

עשה

תעביר ממשלת זדון מן הארץ, ופי' הזדון לא ימשול עוד בבני אדם והוא היצר הרע הרי תלו מסדרי תפילתינו הרשעה בשלוה והוא הנזק אשר בעולם מהמזיקים ונושא הרשעה הם החיות יער וכחש טרף ועקרב בזדון בני האדם, כי זדון נופל על בעל בחירה ובו הבדל בין שוגג למזיד אבל המוכרח ואונס לא יתכן בו זדון ולא שוגג והוא מבואר, והכוונה סיבת רשעת הב"ח הוא זדון בני אדם וכאשר תכלה הרשעה אז ישובו המדברים בייתות ולא יצטרכו למקומות מיוחדים שוממים וחרבים, ולזה הבטיחנו הנביאים כי לעתיד נדע אשר לא קצרה יד ה' לתת שלימות לאלו המקומות החסרים ג"כ ורק עד כה לטובתינו וחסדו עלינו מנע ממקומות האלה שלימותם במה שיהי' אז המדבר ככרמל כמ"ש והי' המדבר לכרמל וגו' ושכן במדבר משפט וגו' וצדקה בכרמל תשב תחת אשר מקדם הי' שממון ויילל מהטורפים עתה יהיו מוכנים לישיבת בני אדם מלא כל טוב כגן ה' ובתוך בני אדם ישכון משפט וצדקה בכרמל תשב, ירצה מקום המדבר אשר יהי' אז ככרמל וכמוסך אחר פ' הקודם והי' המדבר לכרמל וגו', ואמר עוד (ישעי' מ') קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסילה לאלקינו, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שישובו מקומות המדבריות לעשות פרי תבואה והחרבות תשובנה והנהרסות תבננה, ואמר עוד אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (תהלים ק"ז), ואמר עוד אתן במדבר ארז שיטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור וגו', ויש להבין אצל מדבר אמר אתן ובערבה אמר אשים ונבין ג"כ ההבדל בין מדבר לערבה אף כי שניהם מורים על חורב שממה, אמנם מדבר הונח בין על מקום שמם מעיקרא גם על מקום ישוב נחרב ונוטש מבני אדם ונעשה שממה כמ"ש נחרב ונוטש כמדבר, וערבה הונח על מקום שלא הי' ראוי לישוב מעולם לא מקום זרע אף ע"י עבודת האדם לא יצלח לכל מלאכה ומקומות כאלה מצוים ג"כ במדינתינו בין שדות ויערים חלק רב מאדמה רופף מכבול ובוץ (ובלע"ז זואמפיגע וויזען) גדלים שם עשבים גבוהים לא יצלח למאכל בהמה ונקראו אלו המקוות עוד ארץ מלחה על שם אלו עשבים הנקראים מלוחים כמ"ש איוב הקוטפים מלוח עלי שיח, ובדברי רז"ל העלו מלוחים על שולחנות של זהב (קדושין מ"א), והעד מה שנאמר (איוב ל"ט) אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה, אמר על פרא שזכר תחילה המשלח פרא חפשי כי טבעו לשכון במקומות אלו המתוארים בשם ערבה ומלחה כנ"ל, אמנם שם מדבר הונח ג"כ על מקום עירות נחרבות כמו ציון מדבר היתה, כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה, והנה מתנה שייך ג"כ על המשיב את שלו כמו ומידך נתנו לך, תנה לי את מיכל אשתי, ושימה הוא על דבר חדש שלא הי' מקדם כמו ואשים הנזם על אפה, ואשים הלוחות בארון, שם שם לו חוק ומשפט, לכן אמר אצל מדבר אתן שישוב לכמו שהי' ובערבה אמר אשים, ושיעור הכתוב לא די שאתן במדבר ארז וגו' אשר אין זה חדש אשר כבר הי' מלפנים אף בערבה שלא היה מעולם מוצלח לאילנות כאלה ג"כ אשים, וסיים ענין דרושינו מאמר מדוע יעשה זאת וידעו וישימו וישכילו יחדיו כי יד ה' עשתה זאת, ירצה יד מדת רחמנות ית' עשתה זאת אשר החלקים האלה היו בתחילה חשוכים וחרבים משאר מקומות הישוב שיהיו משכן לטורפים כנ"ל בשם המדרש משל לגיון קשה הפליגן ונעל בפניהם וכו', ואמר ג"כ כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה, וזכר פה ג"כ ענין מדבר וערבה והנה כל מקום שהתנבאו גאולתינו ופדות נפשנו זכרו ג"כ ענין ביטול נזק הטורפים וחזרת מדבר לישוב כי שלשתם תלוים זה בזה כנ"ל, ועל זה הענין הנכבד אשר עמדנו עליו עד הנה בעז"ה תעוררנו התבוננות ענין המדבר כאשר יעלה על לב משכיל בתחילת המחשבה שינוי מקומות אלו לרוע מחלקי שאר הארץ הדשנה ורעננה עוטה כל טוב כיד ה' המלאה והרחבה עושה מאפס ותוהו — האם קצור קצרה ידו להשביע אותם ג"כ מטוב שלימותו ויתבונן ענין הטורפים והוא דבר הכרחי לצורך הנהגת העולם בעוד מטה זדון וחמס שבט מושל והוכרח ליחד להם מקומות ימשך מזה אם יכלה החטא ויבוטל הזדון ישוב המדבר לישוב, ועתה פקח עיניך קורא משכיל כי זאת כוונת מסדר הפרקים האלה במה שסמך לנמצא המדבר זה הכתוב מדבר אומר כלומר מתועלת המדבר כנ"ל מוכרח יבוא יום ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת והוא מבואר כנ"ל והבן זה מאוד שים לבך לכל הדברים האלה כי

הוא

אחד, ויהיה תקותו אחר יגיע כפיו תיעת אפיו לטעום טעם לחם כמאמרם ז"ל כמה יגיעות יגע אדה"ר עד שמצא פת לאכול וגו', הרי מאז נתהוה שממת חלקי הארץ ולא נבראת על זה האופן ולא תשאר ע"ז האופן כל הימים, אמנם לעת קץ כשיתוקן העולם מחטא אדם הראשון יתוקנו כל הנמצאים ותתרפא הארץ ג"כ מקללתה ואז תראה יופי תפארתה מלאה כל טוב בעדי עדיים כיאות למעשי ידי יוצר הכל בכל השלימות ויהיה המדבר לכרמל וכמו שהאריכו בזה כל הנביאים וכמו שיבוא בזה שלפנינו, כי זה המציאות שאנו רואים עם כל הנבראים לא היה באופן זה מלאים חסרונות בעת יצאה מאת יד הבורא ית' אבל היו כלול בסדר יופי השלימות שיצוייר, אמנם כמו שנברא בעבור זה האדם הכולל ככה בירדת האדם מכבודו כן ירדו כולם לרגלו ואי"ה כשיבוא משיח צדקינו ב"ב ונחה עליו רוח ה' וכו' ישוב מין האדם לשלמותו על ידו יתעלו ג"כ הנמצאים וישובו לקדמותן, וזה שכוונו במדרש רות אלה תולדות השמים והארץ אלה תולדות פרץ כל תולדות שבמקרא חסרים ואלו השתיים מלאים ללמוד מתי יתמלאו תולדות השמים והארץ כשיבוא תולדות פרץ והוא משיח צדקינו, והוא מבואר כדברינו שרק אז מיד בהבראם היו תולדות שמים וארץ מלאים כי לא חטא אדם עדיין ככ"ל ומן הוא והלאה כל תולדות שבמקרא חסר כי ע"י אדם ובניו נחסרו משלימותם ולא יתמלאו עד אשר יבוא מתולדות פרץ ויתוקן חטא אדם ותחזור כל המציאות לקדמות שלימותם כאשר היו בעת הבראם לכן גם תולדות זה מלא, וע"י תקן מדות האדם יבוטל כח הנזק מהטורפים וישארו על הכוונה הראשונה כיוונה החכמה האלקית בבריאותם ולא יהיו צריכים עוד למקומות מיוחדים להרחיקם מעל גבול האדם ולא יהי' ניכר אז הבדל המקומות כי תהיה הארץ כלולה ביופי וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה', וע"ז סובב הולך נבואות ישעיה (בסימן י"א י"ב) ויצא חוטר מגזע ישי וגו' והוא המבוקש מתולדות פרץ ונחה עליו רוח ה' וגו' תשב פה ששה דברים המבוארים במדרש רבה מה שנטלה מאדה"ר זיוו קומתו וחיו וכו' ע"ש ותבין אחת לאחת, ואמר עוד ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי הארץ והיה צדק אזור מתניו וגו'

והוא שעל השכם חיה רעה בא"ה לעולם כדתנן באבות חיה רעה באה לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין וכו' לכן אמר עתה יתוקן הכל ולא יצטרכו להטורפים ויבוטל מהם כח הנזק, וזהו שאמר וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וגו' ולא אמר בהחלט שיבוטל מהם כח הנזק ומה בכך אם עוד ידורו יחדיו אבל זה מה שכתבנו שלא יצטרכו אז למקומות מיוחדים כמדבר וערבה אבל ידורו יחדיו הטורפים והנטרפים כמ"ש ופרה ודוב תרעינה יחדיו וגו' וארי' כבקר יאכל תבן ועגל וכפיר ומריא וגו' ואמר אחר שיבוטל החטא מהאדם הגורם זה ותרבה הדעת אף הנזק מהטורפים זה לזה ג"כ יבוטל (כמו שיתבאר אצלינו בשיר בהמה דקה טהורה ע"ש) ויתוקן ג"כ טבעם כמו שהי' קודם החטא ויזונו מהמזונות המוכן להם ביום הבראם, אשר ע"ז בא מאמר מהי' מאמרות ויאמר אלקים ונאמר אחריו ג"כ ויהי כן לענין מזונות האדם והב"ח ולא נאמר אחרי' יטרוף כבש ונמר גדי ונשר אפרוחיו יעלעו דם וכל זה בא מקלקול האדם וכאשר הארכנו בזה בשיר הנ"ל, אבל אז ואריה כבקר יאכל תבן לא ירעו ולא ישחיתו ותלה הטעם כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו', וכל מה שכתבנו לעיל שהכח הנזק להטורפים אינו עצמי להם כי אם מקרי עיין לעיל, וכאשר הבטיח על ביטול סיבת הרע אמר שיתחילו הטוב המקווה לזרע ישראל, אמר ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו וגו' ונשא נס לגוים ושרה קנאת אפרים וגו' והחרים ה' את לשון ים וגו' והיתה מסילה לשאר עמו וגו' ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד וגו', ירצה כי אז בראותינו הישועות הגדולות האלה יתשוב כל הרעות שסבלנו עד כה למאומה ואין נגדם ואדרבה נודה את ה' עליהם אשר בעבורם הכין אותנו אל זה הטוב הגדול, ולא יהיה עוד כימים כראשונים ישועות גליות הב' פעמים שהושיענו ה' ובטחנו בישועתו אבל אח"כ היינו עוד פחודים מהגלות שאחר הישועה, אבל עתה בטוח אני שלא אפחד עוד וזהו אבטח ולא אפחד עוד לעולם כי עזי וזמרת יה וגו', וזהו ענין ביטול יצר הרע מן העולם ואז הרשעה בכלל מאיות וגחשים כעשן תכלה כי

תעביר

הסנהדרין מלינים משפט מות אולי ימלאו לו זכות ויפטור, וגם אמרו רז"ל סנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת חובלנית, לכן אין מהראוי לעכב לגיון קשה כזה בבית מקדש מלך לזה עמד והפליגן מכנגד פניו ויחד להם מקומות מיוחדים הרחק מאוד מאור פניו וישלח להביאם לעת הצורך לענוש לעושי רשעה ובתוך כך ישוב הרשע מרשעו ויפיים למלך וישכך חמתו מעל החוטא ולא ימות, מה שאין כן אם הי' זה הלגיון במושב המלך לא היה מקום לתשובה ולא לחסד והי' בפועל כפיו נוקש רשע, וככה עשה הקב"ה באלו הטורפים והמזיקים והפליגם מכנגד פניו במה שיחד להם מקום המדבר שאינו מוכשר לישוב בני אדם והוא מחסד הבורא על מבחר ברואיו שלא יאבד ע"י יצרו הרע מנעוריו, ואמר ולא עוד אלא שנעל בפניהם ירצה בזה ענין כפלא אף בבוא עת שיצטרך לאיזו חי' שיבוא ממעונתו הוא כאלו המקום נעול ולא נפתח אלא לאותה חי' בלבד אשר לעומת החטא הנשלח בעבורה והשאר נשארו סגורים, וגם בפני אותה החי' ננעל הדלת בפנים מלצאת ולהזיק כי אם להחוטא השייך למדתה, יורה כי הענין בכוונה עצומה ממנו ולא נפל הדבר במקרה רק כאדם הנועל ופותח ומשגיח בעין הבחינה אם יאות ענין הפתיחה ומגבילה כפי העת הנצרך היוצאים ולא יותר, וזהו שאמר אגל מפלת הרשעים כמדתם פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו — וכמ"ש במדרש קהלת ע"פ ויתרון ארץ בכל היא, אמר רבי אבא בכל עושה הקב"ה שליחותו אפילו ע"י נחש אפילו ע"י עקרב ואפילו ע"י צפרדע וכו', רבי תנחומא ואמרי לה רבי מנחם ורבי ברכיה ור' חלבו ור' יוסי מתני עובדא הוי בחד גבר דקאים על כיף נהרא חמא חד עורדאן טענה חדא עקרבה ומגיזה יתה נהרא, אמר זו מוכנת לעשות שליחותא אזלת עבדת שליחותא ואהדרת יתה לאתרהא, וזה ממש דברינו הנ"ל, וממולא דברינו נתבאר תועלת המדבר וכמו שהנחנו במשל אם ירצה בפלטין של מלך המהודר ומכלל ביופי איזו חדרים בלתי מתוקנים ומגוירי' ביופי כראוי ליד המלך והוא מלך גדול ולא יתכן לייחס אליו חסרון אומנים או שאר דברים, אמנם המשכיל היודע בטיב הנהגת המדינה יבין כי המלך יחד אותם החדרים לאנשים רעי המזג כנ"ל הממונים לענוש לעושי רשעה לכך לא צייר וקשט אותם, וע"י זה יהיו מובדלים מכל עבדי המלך ומפאת דיורם ולא יתערבו עמהם, וכמו שאנו רואים בכל מדינה ומדינה האנשים המוכנים לאומנות בזויה כזאת הם משונים בלבושיהם ודירתם כפי רוע מזגיהם כל רואיהם יכירום להתרחק מהם, וככה עשה להטורפים חלק ה' להם מקומות החרבים והשוממים אין גפן ותאנה לא מקום זרע שלא יגלא לבני אדם בכדי שלא יתערבו עמהם והם לא ימלאו קורת רוח עמנו כי אם בגזיר' יוצר הכל כנ"ל:

והנה מעת חטא אדם הראשון מבואר במדרש שהרעישו כל הבריות עליו ובקשו להורגו והכוונה כנ"ל וכמו שאמרו רז"ל כל מעשה בראשית בצביונם נבראו לדעתן נבראו, ופי' בו כי כל בריה תסכים מדעתה על מציאותה כמו שהיא יותר מהעדרה אף אם מציאותה הוא בלא בחירה ורצון באין שכר ועונש אמנם ישלימו ע"י האדם אשר הוא בחירי ורצוני במעשיו וע"י השלמתם בו נשמעין לו כמ"ש ומוראכם וחתכם וגו', וכשחטא אדם ונתקלקל כל מין ומין ממדרגתו כפי היחום אשר לו עם האדם כנ"ל הרעישו כולם עליו ובקשו להרגו בא כח הנזק לכל מין ממיני הטרף כפי המדות אשר בם תלוים באדם, ועי"ז הוצרך הבורא ית' לקלל את האדמה שיהיו בה מקומות בלתי מוצלחים תחת אשר היתה מלפנים כגן עדן הארץ כולה משקה על אופן אחד כפי מעשה ידי יוצר אחד ע"ד הטוב והשלימות האפשרי והיה פסת בר בארץ ירעש כלבנון פריו ואח"כ אף מקומות המובחרים תחת חטה יצא חות לקיים בזעת אפיך בעצבון תאכלנה וגו' וקוץ ודרדר תצמית לך, ומקומות ארורים למשכן החיות והנחשים והעקרבים המזיקות גם אפעה ושרף מעופף להציל בחסדו הגדול להאדם מהם ויהם ערבה ביתם ומשכנותם מלחה להפרידם מעל גבולו שלא יאבד לגמרי, וזה מבואר בסיפורי התורה ולאדם אמר וגו' ירצה בעבור הצלתך מהנזק אשר פעלת לך מהחיות המזיקות מוכרח אני לארר חלקי אדמה לגמרי לבל יעשו פרי וצמח כלל והם מקומות המדברים והנשמות וכל זה בעבורך כלומר לטובתך, ואף אותם המקומות המיוחדים לך לא תוציא פסת בר בלא יגיעה כמלפנים אבל בעצבון תאכלנה במה שקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה כמאמר רז"ל אני וחמורי נאכל באבוס

אחד

כח הנזק בנמר וכן כולם, יצא לנו מזה כמו שבררנו לעיל כי כח הנזק אשר בטורפים ישפיע מהאדם המקולקל ומגביר תכונותיו הרעות יעורר עליו הב"ח המיוחדים נגד ההתכונות ההם יפרעו ממנו, וכמו שאמרו רז"ל אמרו לנחש ארי טורף ואוכל זאב דורס ואוכל ויש להם הנאה אתה מה הנאה יש לך, אמר להם כך מיפקדית מעילאי וכו' עד מה יתרון לבעל הלשון, הורו במליצתם כאלו חשבו שכח הנזק בהטורפים הוא בטבע לפיכך אמרו ארי טורף וכו' וכאלו עלם טבעו לאכל בשר ולשתות דם אולת זה אין לו בטבע מזון ובאמת אינו כן כנ"ל, לכן הביאו ראי' מהנחש שטועם בכל מאכל טעם עפר ואין לו הנאה מזה בטבע כלל והלבישו התשובה כנ"ל במאמר הנחש כך מיפקדית מעילאי ופי' מהאדם המושל עלי ולמעלה ממני אם הוא מדבר לשון הרע אשר חטא כזה ג"כ אין הנאה גשמיות להחוטא ומזיק מאוד כחיצי גבור שנונים נותן כח הנזק בזה הנמצא לישוך ולא יהי' בו הנאה כאשר הטורפים והזיקו רב מהם והוא מדה כנגד מדה יען כי טבעו ג"כ נתקלקל עבור שדבר לשון הרע בבורא עולם ית' כמבואר במדרש, הרי במה שהאדם כלול מכל מדות הב"ח והמדות טובות אינו מצוי לרוב ב"א יקלקלו בהם להפסיד העולם זולת על המעט ולעתים רחוקים לכן הב"ח המיוחדות במדות ההם אין בהם כח הנזק על הרוב ומתערבים בנו, אמנם המדות הרעות אשר באדם הנזק מצוי בהם מאוד ואין בעולם ברוב בני אדם שישתמש בהם לדבר שהטבעו בהם לבד לא יותר זולת בני עלי' אשר דברנו מהם למעלה, לכן הב"ח אשר כנגד המדות האלו הנזק מצוי בהם יותר מסיבת בני אדם הפוגמים מדות אלו. והנה כאשר הביא ה' את בני ישראל לארץ וצפה במדותיהם כי אינם עדיין מהאנשים בני עלי' שיהיו במדרגת וחית השדה השלימה לך כנ"ל אמר לא אגרשנו מפניך וגו', מעט מעט אגרשנו וגו' פן תרבה עליך חית השדה, וכמו שפי' רש"י בדברי הברית נאמר והשבתי חיה רעה מן הארץ וכאן אמר פן תרבה עליך חית השדה לא קשי' כאן בעושין רצונו וכאן באין עושין רצונו והוא מבואר כדברינו, הרי ביארנו סיבת כח הנזק בחיות הרעות ולא ה' פעל כל זאת אבל האדם כפי מדותיו יתן בהם כח הנזק כנ"ל. ולפי זה יצא לנו גודל תועלת המדבר אשר עמדנו עליו בפתח דברינו איך הוא מפועל שלם כה' אלקינו יבא דבר בלתי נשלם כנ"ל, ועתה נבין כי הוא מחסדו ית' על בריותיו לתקן עולם שיתקיים מין האדם וע"ז נקרא ארך אפים והוא רוצה בתשובת החוטאים. והיינו הפך במיתתם כמ"ש הנביא החפץ אחפוץ מות רשע כי אם בשובו וגו' וזה נבחין מטבע המדבר, כי אלו היו כל המקומות נשלמים ורצויים לישוב בני אדם היו מתערבים בנו הב"ח אשר מיוחדים במדות הרעות ומיד כשהאדם יחטא בחטא השייך למדה מהמדות הרעות אשר בני אדם עלולים עליו היתה באה החי' השייכה למדה הזאת ומזיקו או ממיתו כפי ערך הפגם ולא היה קיום לעולם, גם לא הי' מקום לכח הבחירה כי כמעט היו מוכרחים על הטוב, אמנם עתה כאשר הניח הבורא ית' מקומות בלתי נשלמים ואינם ראוים לישוב אדם כמו ערבה וציה ארץ מלחה ונתן בטבע הלא הב"ח למצוא מזונם שם כפי טבעם ולא ימצאו נחת במקומות אלו וידורו במקומות ההם וכשיחטא האדם פה באיזה מדה מהמדות יפקוד הבורא עליהם ויבואו לעשות שליחותו כמו שמצינו במכות הערב או כמ"ש והשלחתי בכם את חית השדה, וזהו כשחטאתם גדלה כ"כ בהפלגה שלא יתכן בהם ארך אפים אז משלח בהם החיות המוכנים לעומת המדות שפגמו והדברים ברורים ואמתים, ויתבאר עוד בשיר העקרב והדוב בעז"ה:

ובמדרש ע"פ באים מארץ מרחק וגו', משל למלך שהי' לו לגיון קשה וכו' הפליגן מכנגד פניו ולא עוד אלא שנעל בפניהם שנאמר פתח ה' את אוצרו ויוצא כלי זעמו, הרי מבואר במדרש כל דברינו הנ"ל כי מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא, והנה מלך במשפט יעמיד ארץ ומוכרח להיות לו שוטרים הרודים בעם גם אנשים מיוחדים להכות או להרוג להעוברים על דתי המלך ולענינים האלו יובחרו אנשים רעים וקשים אכזרים בטבע וחברתם רע עם עבדי המלך ק"ו במושב המלך ומעמד משרתיו אשר החטא והשגיאה יותר מצוי ויהי' העונש ג"כ מצוי ומיד כשיחטא אחד יהי' השוטר או הספקלטור מוכן לימינו במקל או בשבט ברזל, ואין זה מניעות המלוכה וצריך שיהי' חסד ואמת יקדמו פניו כאשר כונן למשפט כסאו ולא יאהב להשחית ולחבל כשוט ימית פתאום, ולזה היו

ג"כ להיפך בבני אדם המקולקלים מדותיהם כ"כ עד שגם מדותיהם הטובות יהפכו לרעות וק"ו שיפרוצו מדותיהם הרעות גבולם ולא יתנו מקום למדות הטובות אשר כנגדם כלל אז לא די שיתנו כח הנזק בהטורפים אשר הם לעומת מדות הרעות כי יתקוממו עליהם מיד שלא יתוקנו ע"י ולא יהיו נכנעים לו ויפרוץ בהם כח הנזק כאשר פרצה באדם מדה הרעה ואינה מוגבלת תחתיו במוסרות התורה והשכל, ואף הבהמות הטהורות והב"ח המכוונים לעומת המדות הטובות שבאדם אף הם יתקוממו עליהם מיד שיתקלקלו ע"י עבור שיחזרו גם המדות טובות לרעות ויתן בהם ג"כ כח הנזק להזיקו כמ"ש הכתוב בדור כזה כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם, ירצה הם מהפכים תכונותם הטובות ג"כ לרע הנטועים בטבע האדם לטוב וקשה מאוד לקלקל בם ולהפוך אותם לרעה כי אם בהפסד אנושותו לגמרי ע"י בחירתו הרעה והוא בתכלית הגרוע, ואחז במשל בנים לא אמון בם כי הונח בטבע הבן להאמין באביו וכ"כ היו בתכלית ההפסד עד אשר אף בנים לא אמון בם באביהם ק"ו העבד באדוניו שאינו בטבעו להאמין בו כי אם מהכרת השכל אבדה האמונה, וזה שאמר אספה עלימו רעות לא לבד הטורפים המכוונות נגד מדות הרעות כמו מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי אף שן בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר, כלומר כל הנמצאים יתקוממו עליהם לרעה, וכמו שדרשו רז"ל שור נוגח ומכית חמור נושך וממית אשר ברוב פשעיהם כנ"ל עוררו הנזק בב"ח ההם אשר כנגד אלו המדות שקילקלו כמו בשור מדות ההשתעבדות והפלות ובחמור מדת הסבלנות ומי שיש לו אלו המדות בהרגל לא במהרה הוא חוטא ופשיטא שקשה להחזיר אלו המדות הטובות לרוע, אמנם הם הרבו פשעיהם כ"כ עד שהשתמשו באלו מדות הטובות ג"כ לעבודה זרה, ובמה שיקלקלו במדת הסבל נתנו כח בחמור להזיקם כי הוא הוטבע בזאת המדה ואינו מפסידו והאדם הוא גרוע ממנו לכן הי' החמור נושך וממית וכן בשור וכדומה, וזה אשר הוכיחם הנביא (ישעיה א') ידע שור קונהו, במה שמשפיל עצמו לפניו ונכנע לעבודתו הואיל שנוצר על כך, ואמר קונהו להפלגה כי בעבד יש הבדל בין יליד בית שהוא נולד בשיעבוד זה האדם ורגיל מיום הולדו להכניע אליו אינו מהתימה כי יודע מלאכתיו ומעשיהו בבית אדוניו כי ההרגל נעשה טבע אבל מקנת כסף שאינו רגיל בעבודת זה האדון יכול להיות שאינו נכנע לעבודתו כ"כ כל זה הוא באדם שהוא בעל בחירה אמנם השור ידע אף קונהו לאיזה תכלית קנהו ולא ישנה את תפקידו, וחמור אבוס בעליו סובל על שכמו מאכל והצטרכות בעליו, כלומר הם עומדים במדות שהטבעו בהם ונוצרו על כך, אבל ישראל לא ידע עמי לא התבונן, מהב"ח האלו איך להשתמש אף במדות טובות האלו שהחזירום לרעה לעבוד עבודה זרה ואמר זה במה שהחזיקו במדות ההשתעבדות והסבלנות מהנביאים המחרפים אותם, ולזה אמר שהוא תכלית הרוע במה שאין לחוטא כזה כמעט שום תקנה לזאת עליהם הוי גוי חטא עם כבד עון וגו' עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור, הכוונה שאף מדות טובות כאלו המטים לב האדם לעבודת ה' החזירום בכח בחירתם הרע לאחור ואנשים כאלו יתנו כח הנזק ע"י מעשיהם הרעים אף בבהמות שאינם מזיקים בטבע כנ"ל, וזה"ש ה' לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס, אפילו ב"ח חומסים וטורפים ומודע שינו את טבעם אפי' חיות שלא הוטבע בהם מדת החמס, מפניהם מפני שבני האדם הרעו מעשיהם ע"כ נתנו ג"כ כח להזיק בכל החיות והבהמות כנ"ל. עד כה דברנו מהצדיקים גמורים ולהם אין כח בשום ברי' אף מהטורפים להזיקם כנ"ל ומהרשעים גמורים אשר ע"י מעשיהם הרעים יתקוממו עליהם אף שן בהמות ויבער הגלל עד תומו והם ב' הקצוות ועל זה אמרו רז"ל זכה ורדו וכו' לא זכה נעשה ירוד לפניהם, ודרך אמצעי מה שבין אלו מי שיש לו מדות טובות בטבע ישתמש בהם לטוב אבל אין בו כח להפוך מדותיו הרעות ג"כ לטוב וישארו גם הם בטבע בהתגבר בו מדות הכעס יכעוס ואין בו כח לעצור המדה היא ויבואו לעבירות גדולות כמו חלול שבת ושנאת חנם ומתכבד בקלון חבירו והרבה עבירות מהמדה הזאת אשר על זה אמרו כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה, כי עבודה זרה כלולה מכל הל"ת והכעס הוא ג"כ שורש פורה לעבור על כל הל"ת, ובזה נותן כח הנזק להנמצא המיוחד בזה הכח כמו דוב וזאב ערבות, המתאכזר נותן כח הנזק בשחל ושאר חיות מיוחדים בתכונה הזאת, המגביר מדת העזות לעבור על ד"ת יתן

בבהמות, וכן הנשר במדה המיוחדת לעופות אשר תחתיו, ולמעלה מכולם הוא האדם הכולל כולם ולזה היא מושל על כולם ורודה בהם ע״י שכלו ובחירתו ובו ימשלו כולם, ככה דמו הנביאים ראשית השתלשות הכחות מאתו ית׳ כולל כל הכחות באחדותו ממציא כל הנמצאים ברצונו וחפצו לאדם, כדמיון האדם למטה אשר הוא בחירי כנ״ל וראשית התחלקות הכחות והמדות כח החסד וכח הגבורה וכח הרחמים וכל כח משפיע מעלה ועלול ומשתלשל עד סוגי הב״ח כנ״ל למטה מאדם, והואיל וראינו ראשית סוגי הב״ח כמו ארי שור נשר הם מיוחדים בכחות אלו ר״ל החסד והגבורה והרחמים, ככה נצייר כחות העליונים בשם כח זה החיה המורגש לעינינו פני שור פני ארי׳, וידוע שתוף שם פנים מה שכתב הרב המורה הוא על כח עצמי המיוחד מאשר תחתיו וכאשר פה ולמטה נקראים חיות הואיל והם למטה מכח המדבר אשר באדם והם נכנעים להנהגתו, ככה ג״כ למעלה אלו הכחות הנאצלות מאדון יחיד והיושבים ראשונה להנהיג ע״י העולם נקראים ג״כ נושאי הכסא והוא כינוי להנהגה כמו שבארנו במקום אחר וד״ל ואין להאריך ואי״ה בשיר החסידה יבוא דברינו אלה בתוספת ביאור. ונשוב לענין שהיינו עליו, בזמן שהאדם הנברא בצלם ודמות העליונים כנ״ל שומר תמונתו וצלמו להדמות ע״י בחירתו לעליונים ע״י הדבקו במדותיו של יוצרו ובוראו כשמתקן מדותיו כפי התורה ונותן לכל כח ותכונה אשר לו מדה מיוחדת שלא תפרוץ גבולה ותכנס בגבול תכונה וכח רעותה, ד״מ כח החסד שבאדם אינו מוגבל בטבע בכח הזה אשר בב״ח המיוחד למדה הזאת אבל יוכל להתפשט עד בלי די ולא יתן מקום לכח ההפכי לו כלל, וכן המיוחד בכח ותכונה הנדיבות ולא יעצור אותה תפרוץ גבול מדת הקימוץ לגמרי ולפי שהוטבע בנפש ג״כ כח הקימוץ והכילות לא יתקיים הנהגת האדם בלתי כח הזה המתנגד לנדיבות אף אם היא מדה רעה מ״מ היא מוטבעת בנפש להגביל המדה הטובה אשר כנגדה שלא תפרוץ גבולה, ואם תפרוץ המדה רעה גבולה יחרב העולם לגמרי, לכן נתן באדם השכל והבחירה להתקן כחותיו ותכונותיו כפי התורה הנותנת קצב ומדה עד כמה תפרוץ מדת החסד ומתי ישתמש במדה שכנגדה היא מדת הרוגז והגבורה וכן בנדיבות וכילות רחמים ואכזריות ודומיהם, ולזה נקראו הכחות והתכונות בשם מדות להיותם נמדדים במדה ובמשקל וקצב ע״י כח השכל והתורה, ומגביל אותם ומסדר פעולותיו והנהגותיו כפיכן ומשתמש בתכונותיו הן טובים והן רעים כפי אשר הרשה לנו התורה להנהיג במדות רעות ג״כ, ע״י זה האיש יתעלו כל הנמצאים והב״ח עם כל מדה ומדה והוא העולם אשר תתייחס המדה אליו ועי״ז תתעורר שפע שבע רצון להחיותו ולהחיות נפש כל חי המתייחס למדה ההיא, וכל איש ואיש מהנמצאים ומיניהם על מקומו יבוא בשלום, ולפי שכל הנמצאים ישיגו שפעם וחיותם עי״ז האדם הנעלה כל נמצא כפי מדתו ואלקו הנכלל באדם הצדיק ותיקן מדה הזאת בבחירתו הטובה לעבוד ה׳ ע״י זאת המדה בזה יהי׳ הנמצא ההוא נרתע ונפחד מפני האדם הזה ונמשך לרצונו, הואיל ונעשה מרכבה להמשיך כח העליון המיוחד מזאת המדה עליו וממנו ימשך כח המדה הזאת בתוספות עוז על הנמצא מהב״ח השייך לזאת המדה, ועי״ז יתאב ג״כ הב״ח ההוא את האדם גם ירא ממנו ועל זה נאמר ומוראכם וחתכם יהי׳ על כל חית הארץ וגו׳, והוא ע״ד אף על גב דאיהו לא חזא מזלי׳ חזא, שהיא נשלמת ע״י זה האדם לכך יקיים בו וחית השדה השלמה לך כשהיא מעשה דרב״ח ב״ד עם הערוד, ודאייתי עיזא דובא בקרנייהו, ולאיש כזה אין בהב״ח הטורפים כח הנזק כלל אף בזמן הזה כפי תקון מדותיו הרעות ואדרבה יהיו סרים למשמעתו וישתמש בהם כמו שמשתמש במדותיו הרעות לעת הצורך כמו אלישע גירה דובים בתנוקות, ואליהו הוריד אש מהשמים לשרוף שר חמשים וחמשיו, ועי״ז נאמר ורדו בדגת הים וגו׳, ואמר המשורר תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו וגו׳ צונה ואלפים וגו׳ וגם בהמות שדי צפור שמים כולם יהיו לו לעבדים כל נמצא כפי התועלת המגיע לו מהאדם כפי מדתו ובה ישתעבד לו להאדם ולא ישנה את תפקידו, ובו נשלם כוונת הבריאה מהנמצא ההוא במדה המיוחדת ההיא אשר יתעורר האדם ממנה כנ״ל והוא העוסק בפרק שירה כמו שביארנו בפתיחה, וזהו תורת האדם המעלה ולו נכנעים כל הנמצאים הן טובים והן רעים כפי אשר נכנעים כחותיו ותכונותיו להגבלת התורה והשכל, ומצינו

מקרה קרה להם, ועתה נתבונן ממה יבוא להם כח הנזק ובמה יוסר כחם ויבוטל מהם לעתיד אם ירצה השם:

כבר הוכחנו למעלה בפתיחה לזה הבאור כי נפש האדם כוללת כל כחות מעשי בראשית, לזאת אמרו רז"ל האדם עולם קטן וכל מה שיש בעולם יש באדם, וכפי זכות האדם את מעשיו בשמירת תמונתו ומזלו אשר בעבורו יתוקנו ע"י כל המזלות הטבעים, במה שכל מזל יעורר אותו על ענין מיוחד הנוגע אל שלימותו, כי המזל המוטבע באיזה מדה טובה כמו לנגיעות מחתול לא יושלם המין ההוא ולא יתעלה כלל בהיותו נגועה אף כי היא מדה טובה הואיל והיא הכרחית על זאת המדה במה שלא יתכן אצלה ההיפך ממדת הנגיעות ומי שלא יכול על דבר והפכו לא ישובח ולא יגונה, ומזה הטעם אין לו קיבול שכר ולא שלימות ואין הפרש לנגיעות החתול מגד החתול לעזות הנמר מגד הנמר, לבד האדם הוא שיש לו יכולת על עשות דבר והמנע מעשותו לזה שייך שכר ועונש ע"י מדותיו ופעולתיו הטובים אם רעים, ולא הוטבע אצל הטבעים המדות האלה כי אם להשלים האדם במעוררים אותו ע"י מדותיהם יקנה מכל מזל המדה ההיא, ובבחינת האדם יתעלה לנגיעות החתול במה שילמוד ממנה ותעשה אותו נגועה יותר מעזות הנמר כי יתעלו מדותיהם הטבעי ע"י בחירת האדם ובזה יתוקנו גם הם, והדברים עמוקים ונדבר עוד בזה במה שיבוא — ועתה נוסיף ביאור איך האדם הוא כולל כל המציאות, והוא כי כל המדות הן טובות או רעות האדם כלול בהם ומשתמש בהם בבחירתו, יכעוס ויתאכזר וישנא וירגז ויבהל ויתגבר וינקום ויפחד וימחול וירחם וירצה ויסבול ויכבוש ויאהב ויבטח ויאמץ, כל מדה בעת הראוי ובמקום הראוי כפי הסיבה החוליית תעוררנו על מדה ומהמדות, והנה בעולם ר"ל אצל המזלות הטבעים בכלל זולת האדם ימצא בם ג"כ כל המדות האלה אבל הם נחלקות אחת הנה ואחת הנה לכל מזל מיוחד הוטבע בו מדה מיוחדת ומהמדות עד אשר בכללם ימצא בהם כל המדות אשר באדם, דרך משל בנשר הוטבע מדת הרחמים, ובארי מדת הגבורה, ובנמר מדת העזות והדומים, ולפ"ז נוכל לדמות בעת יתעורר באדם מדת הגבורה יתכן לאמר שהוא ארי' שבאדם יען כי בזאת המדה בעולם הארי' מיוחד בין הבע"ח, ומדת העזות הפועל באדם נוכל לאמר עליו שהוא כח הנמר שבאדם, וכן בכל מדה ומהמדות המזל לעומתו במזלא ומהמזלות נוכל לכנות זאת המדה כפי שם המזל בטבעי אשר מיוחד במדה הזאת:

והנה נפש האדם כוללת תכונות טובות ורעות, ולעומת זה יש ג"כ מזלות ומבע"ח המיוחדים במדות טובות והמיוחדים במדות רעות, ומזה הכריחו המקובלים אשר כנגד כל מדה ומהמדות מזל בעליונים עולם כלול ומאת המדה ומשם מושפע זאת המדה בתחתונים, ומיוסד על מאמר רז"ל לית לך מידי בעלמא דין דלא אית לי' אתר מלעילא, ואמרו עוד אף במין הצומח אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה בו ואומר לו גדל, והוא הדבר אשר דברנו לפי שאנו רואים המזלות שבעולם כלולות מאלו הכחות והתכונות ונפש האדם לבדה כלולה ג"כ מכל הכחות הפרטיות אשר בהמזלות, והתורה תתן סדר והנהגה לאלה ההתכונות אשר בנפש האדם לזה היא כלולה ג"כ כנגד איברים וגידים שבאדם הנקרא עולם קטן להיותו מאסף כל הכחות אשר במזלי מעשי בראשית, ומזה מוכח אשר בעליונים ימצאו ג"כ אלו המדות בשלימות עצמי כמו עולם החסד המושפע ממנו מדת החסד הנמצא בעולם ובנפש האדם, וכן עולם הגבורה והפחד עולם הרחמים והנצחון וההדרה, והיטיבו אשר דברו שבאדם הוא דפוס כל העולמות מגד אשר בו בעצמו יושפעו התכונות והכחות הכלולים בכל עולמות עליונים ותחתונים, ולזה ימצא במרכבה פני שור פני ארי' פני נשר ויקראו המלאכים נושאי הכסא בשם חיות כמ"ש ועל ראשי החיות דמות כמראה אדם, אשר על זה אמרו רז"ל גדול כחן של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה, וכמו הבע"ח אשר פה למטה יש לכל אחד מדה מיוחדת נחלק לג' סוגים כוללים בהמה חיה ועוף, וראינו אריה נתיחד בכח הגבורה בענוה ורהבונה מכל סוגו והם החיות לזה הוא מלך בחיות, הכוונה כי בו התיחד הכח אשר בחיות תחילה וכן השור התיחד בכח ועוז יתר מכל אשר תחתיו במין הבהמות אשר לזה נקרא מלך

בבהמות

המהודרות ימצאו איזה חדרים בלתי נגמרים ביופי אבל רק הלבנים מסודרים בשיד לא יותר בלי שום יפוי וקישוט ולא מצוייר ומכוייר, הלא יפלא מאוד בעיני הרואה מדוע כל החדרים בנוים לתלפיות כיד המלך זולת אלו נשארו אחת הנה ואחת הנה מחוסר השלימות הראוי, ויחשוב הרואה אחת משתי אלה אם כי קצרה יד המלך מחסרון סיבת אומנים או ממנים או שלא הספיק הממון וכיוצא בם או בכוונה מכוונת היתה זאת מאת המלך לסיבה ידוע אצלו כפי תועלת אלו החדרים וטבעי סדרים גם מוכרח להשאר בלתי נשלם אם כי יש בידו להשלימם — ככה אם נתבונן בתבל ומלואה נבנה בחכמה נפלאה עם כל השלימות שיצוייר ואין לשום נמצא פתחון פה לתת שום חסרון אשר יחסר בה מאומה, רק על חלקי המדבר השממות ערבה ושוחה ציה ושממה המפותרים ומפסיקים בין חלק הישוב אשר לא יזרע ולא יצמיח ולא יעלה בה כל עשב נאה מאה אין מים אין גפן תאנה ורימון לא ימצא בה מכל הכרחיות הנמצאים מאומה בו לצורך החיים, ויקשה מאוד למשכיל המתבונן על פעולות הבורא ית' מדוע השאיר הנמצא הזה כולל שלים העולם חסר כל השלימות ומחסר ימצא מידו בתורת חסד בשאר חלקי העולם, ולא יתכן לייחס אליו ית' לאות או קצור מחסרון אומנים או ממנים אשר יתכן להמצא בפעולת בשר ודם יהי' סיבה שלא להשלים אשר ירצה, והנביא אומר אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ אשר לא יעף ולא יגע וגו', ולא נשאר לפנינו להתיר זה הספק כי אם באופן השני אשר בכוונה מכוונת היתה זאת מאתו ית' כנ"ל במשל. ומעתה נחפשה ונחקורה לאיזה סיבה יצא מפועל שלם פעולה חסרה כזאת, ומדי לבוא אל תוכן הענין נוסיף עוד לחקור ענין ראוי לשום אליו לב ונשתדל בהתרת ספק העירו רבים על דרכי ה' הטובים והישרים, כמ"ש המשורר טוב ה' לכל, הא הלא מוסכם בפי כל הנביאים והחכמים אשר הבורא ית' הוא הטוב הגמור ומקור כל הטובות כולם ואין רע יורד מלמעלה כמ"ש אתה טובתי, כי ה' יתן הטוב, ואומר טוב וישר ה', ולא יתחייב מהטוב כי אם רק טוב, ומדוע ימצאו נמצאים במציאות בריות שונות זה מזה אשר אין דרכם כי אם לילך ולהזיק ולא יהי' מהם רק רע כל היום

המינים טורפים אדם ובהמה ככל החיות הטורפות בעלי המלתעות החדות והצפרנים העקומות ארי דוב נמר זאב ערבות נחש שרף ועקרב צפעוני פתן שפיפון אפעה. ונבאר תחילה תועלת אלו המזיקין כי ע"כ אחר שהם נמצאים מהאל הטוב לא ימלט שלא יהי' בהם איזה תכלית טוב לענין הנהגת העולם, והנה לבד מה שיתבאר תועלת כל מין ומין מהם בפרט מענין השיר המתבונן לנו מכל אחד ואחד אשר זהו שירתם כפי דרכינו באלו הפרקים וכמו שיתבארו כל נמצא במקומו המיוחד לו אי"ה, ונבאר עתה מענין מציאות כללותם וסיבת הנזק הנמצא בם, ואחר נבוא אל הנושא אשר לפנינו לתת סיבה מספקת כונת החכמה האלהית מה שלא נתנה שלימות לאלו "המקומות המדבריות החסרות וכי הוא לטובתינו, ויצא לנו מזאת הבחינה מוסר השכל והתעוררות נפלא יתבונן המשכיל מהנושא אשר לפנינו, ויתבאר מה רב חסדי הבורא ית' על האדם אשר הוא מבחר ברואיו וכל הנבראים אינם אלא בשבילו ובעבורו, ויתבאר ג"כ ענין הכתוב ורדו בדגת הים וגו' לא בחרב וחנית ותחבולות טבעים וערמימיות כמו שחושבין ההמון, אמנם הוא מפחד הנפש הזאת המשכלת כשהאדם שומרה בטהרה ועי"ז נשמר תמונתו וצלמו, וכמו שיבוא עוד אי"ה — והנה לא יתכן שידמה אשר מציאות אלו הטורפים אינם אלא בעבור הנזק הנמשך מהם והנביאים הבטיחו אותנו אשר לעתיד יבוטל כח הנזק מהם, כמ"ש (ישעיה י"א) וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ושעשע יונק על חור פתן וגו' לא ירעו ולא ישחיתו וגו', ואם עיקר בריאות אלו המינים לא היה כי אם בעבור טבעם הרע הנמשך מהם יתחייב שיבטלו לגמרי המינים הללו בהבטל כח עצמותם, אמנם אם אינם בטלים לגמרי כי אם ישארו בלא כחם להזיק מוכרח מזה שיש להם איזו תועלת אחר בעולם היא עצמי להם, וכמו שנבאר תועלת כל אחד במקום שירתן, ולזה לא יבוטלו לגמרי לעתיד בביטול כח הנזק וההשחתה מהם, יתחייב מזה אשר כח הנזק אינו עצמית להטורפים כי גדר העצם בנושא המתעצם בו בהבטל העצם יבוטל ג"כ הנושא המתעצם, דמיון זה ההרגש בחי הוא עצם המתעצם בנושא החיות והוא הב"ח ואם יבוטל כח ההרגש יבוטל ג"כ הנושא ההרגש והוא הב"ח, ומשך מזה כי כח הנזק בטורפים

מקרה

מלא טוב, והבדל בין שוקק לרעב שוקק הוא מגזרת תשוקה והמשתוקק לדבר אינו שבע ממנו אבל הרעב אם תמלא נפשו בדבר ישבע בלי ספק, והנה השאול והאש המה מהשלשה אשר לא תשבענה ונפשם תמיד שוקקה לאכול ולשרוף הבא בגבולם, ובמה שישביע נפש שוקקה מהאש ע"י נפשות החטאים השוקקים ואינם שבעים מתאוות לבם ומתכו בתוכה ועי"ז יצרפו ויזוקקו ככסף בתוך כור ויהי' זה לטובת נפש החיה במה שע"י הצירוף נפש רעבה משלימות העוה"ב מלא טוב העוה"ב אחר אשר קבלו דינם בנפש השוקקה והוא האש תזכה לאור באור החיים והוא הטוב הגמור וזה מש"ל — ובזה נשלמו שלשה עיקרים כוללים מהג' נמלאים מליאת ה' משמים, השגחתו בשפלים מטבע הארץ, שכר ועונש נצחיים מגן עדן וגיהנם וכל זה מבואר בעזרת ה':

מדבר אומר: ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת:

למה שמפועל שלם ואמן מופלא ימשך פעולה שלימה על כל צדדי השלימו' האפשריות שידומה כפי טבע הנפעל, ואם אנו רואים היותו כן בכל מיני הפעולות המיוחסות לו המעידים על פליאת חכמת האמן ותכלית שלימות הפועל, יתחייב אם יראה לעינינו פעולה המיוחס לפועל ההוא אשר נתברר לנו אמתת שלמותו וידמה לעינינו חסרון מה בצד מהצדדים ובלתי נשלם, אל נבהל ברוחינו ליחס להפועל השגיאה או הלאות והוא סיבת זה החסרון, אולם נחפש בכל יכלתינו למצוא העילה והסיבה אשר הניעה לב הפועל או האמן ההוא לבל ישלים פעולתו הפרטי הזאת:

אמתת הקודם הוא הבורא ית' בעל מעלה הזאת והוא הפועל השלם כפי אשר תארוהו החוקרים המעמיקים בטבע הנמצאות למיניהם ומצאום כלול בסדר יופי השלימות שיצוייר עד שגדרו פועל שלם ומבני אדם כפי שישוה פעולתו עם פעולת הטבע, והוא שר"ל הטבע כלי אומנת הבורא ית' אחרי ששת ימי המעשה, ומן הוא והלאה אין כל חדש וגו' כי אם פעולת הטבע הפועל בנמצאים בהוי' או בהפסד מרכיב או מפריד מתיך וממיר הנתך, אשר זה כל פרי השלמות פועל המלאכותיו ומבני אדם להדמות אל הטבע ממין אלו הפעולות:

ועתה יתחייב הנמשך אחר שהבורא יתעלה פועל אמת התברר לנו ומפעולתו אמת, א"כ איפוא בהמצא לפנינו איזה פעולה ידמה שהוא בלתי נשלם וחסר לא יתכן ליחס אליו ח"ו השגיאה והלאות יתעלה הא-ל מזה, אבל נשתדל בכל עוז למצוא איזה כוונה ובחינת חכמה היה לו ית' שהיתה נסיבה העדר השלמות הדבר ההוא:

ונושא הקדמתינו זאת הוא הנמצא אשר לפנינו ענין המדבר, כשנחפש בעולם הזה אשר לפנינו נחלק לג' חלקים ישוב ים ומדבר, והנה תועלת הישוב ידוע במה שמזון לכולא בי' מצויה חציר לבהמה ותוציא לחם מן הארץ כל נוח כל פרי תאוה לעינים ומתוק לחיך המפיקים עונג ונחת לדרים עליה לא תחסור כל בה תעיד על שלימות חכמת מעשי ידי יוצרה ובוראה על התכונה השלימה הזאת, ותועלת הים ג"כ ידוע לעוברי ימים עושי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו, אולם תועלת המדבר נעלם מעינינו, והדמיון בזה למלך בנה היכל ובית גדול למראה ארמון מפואר כלילת יופי ובתוכו חדרים ולשכות זה לפנים מזה כולם מצויירים בציורים שונים ומהודרים בתכלית היופי ספוני ארז משוחים בששר עין רואה משתאה מהדר ומפים והוד יום כיד המלך, אומנם בתוך הבתים הנאים והלשכות המהודרות

וגיא בן הנם אין מקום התמידת תבערת אש יומם ולילה (כפי המפורסם אז ליושבי ירושלים) יותר ממנו, אם מהעובדים עבודת המולך בזה המקום וגם אח"כ כאשר ביערו חזקי' ויאשי' הע"ז מזה המקום שרפו עצמות העובדים והכומרים בה, והי' מיוחד לשרוף שם נבלת האדם והבהמה, ולא הי' נפסק משם תבערת אש, הרי מה שהפה יוכל לדבר הפלגת יקוד אש הוא בזה המקום, וכן אמר כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן, כאומר שאשו לא תכבה והפליג עוד יותר לצייר עונשם למעלה ממחשבת אדם, אמר אף כי האש אשר שם ערוך מאתמול וידוע גודל התבערה על כל זה עת ידונו בו המלך יתרבה בו האש עוד עד להפליא, וזהו העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נוסף על מה שידומה ויצויר במראות העין, והוא להורות על מהירות התבערה והעדר גויתם בו כאשר יוסיפו אש ועצים הרבה ויגדילו המדורה יכלה הדבר הנשרף יותר מהר, בכל זה יצייר הפלגת מהירות העונש בענינים ידועים כפי אשר האוזן יכולה לשמוע, ובסוף ביאר הענין כי כל זה מהתיחדות זה המקום והפלגת התבערה והגדל המדורה מאש ועצים הרבה אינו אלא משל כדי לצייר אל ההמון הפלגת העונש, אבל באמת לא יהי' שם לא זה המקום ולא אש ועצים ומדורה, כי אם נשמת ה' הנשוף בה כנחל גפרית בוערה בה ממרית אפו יכלו כמו בהבערת יקד יקוד אש, כמו שהי' עונש מלך אשור שזכר תחילה כי מקול ה' יחת אשור, ולמהירת שריפתו בידי אדם הי' צריך לזה מקום התפתה ולהעמיק ולהרחיב המדורה באש ועצים הרבה או נחל גפרית, ויד ה' עשתה זאת השריפה ברגע אחת ובלי שום דבר מאלו, ומזה פי' רש"י והמפרשים ז"ל תפתה גי הנם והיא היא, ומזה ג"כ יצאו לרז"ל לכנות מקום עונש נפש החוטאת כפי המקובל בידם שיש מקום בעולם המתואר בז' שמות כמבואר בעירובין פ' עושין פסין ובברייתא מסכת גיהנם ומדדו את תבניתו וז' מדורין וחשבו מי הם הנדונים בה והפלגת חום האש אשר בה וגודל ארכו ורחבו אשר כל הארץ הלזו הוא ככיסוי קדרה אליו, כל זה הם מדברים המקובלים איש מפי איש כשאר עניני התורה ואין לנו רשות לחקור בהם ולהרהר כלל כי הוא למעלה משכלינו כשאר הסודות אשר לא שזפתם עין שכלינו ולצייר

לנו מציאותו עודנו בעוה"ז, הניחו עליו שם גיהנם ותפתה הידוע לנו המיוחד לתבערת אש תמידי, וזהו גיהנם אומר הכוונה כשיראה המקום ההוא בירושלים או שאר מקומות בוערים בהם אש תמיד יתבונן ויעלה על לבו מהות העונש אשר לנפש בעוה"ב אם לא נדקה נפשה לקיים כוונת בריאתה בעוה"ז. ומה שציירו לנו עונש הנפש דווקא באש ולא מאלו דבר יותר מציק ומכאוב, וע"ד האמת הוא ענין בלתי מושג בעוה"ז אבל נצייר הדבר המכאוב והמצוק אשר יציק יותר בהרגשת כאב וצער כשהיא בגוף בזה נמשיל עונש הנפש אחר המות המוכרת מציאותו כנ"ל כשאינה בגוף, אמנם למה שעיקר עונש הנפש החוטאת המוכרח מצד השכל ומפינת התורה הוא לצרף ולזקק הנפש מסיגי חלאה וזוהמא אשר העלתה חלודה כל ימי היותה בגוף בחוברת ויהי' העונש לטובתה כמצרף לכסף וכור לזהב יבדילו ממנה כל טנוף ולכלוך וכתם עד תהי' טהורה ונקי' מכל כתם ושמן תוכל לשוב אל מקום חוצבה ולחם אביה תאכל ותהנה מזיו השכינה, ולא מצינו בכל הנמצאים יכשר להבדיל דבר מדבר ולהסיר סיגים ופסולת ולהפריד המורכב כי אם האש, ולהורות שאין העונש לנפש דרך נקמה ח"ו אבל הוא דרך מרוק כפי שיתחייב טבע הרכבתה בגוף שלא תוכל לבוא למקום אהלה בתחילה עד אשר תנוקה מזוהמתה הנדבק עמה משכינה החומר, לכן זה הצירוף והמירוק ציירו לנו באש וכמ"ש כי באש ה' נשפט (ישעי' ס"ו), ואמר עוד ויצאו וראו וגו' כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, לכן כשנראה מקומות בוערים באש תמיד אשר על זה הונח שם גי הנם ותפתה כנ"ל או הריק המריקים מעליהם אש באיי סיציליען, ונתבונן טבע האש להפריד המורכב, מזה יחרד ויתר לב אדם ממקומה בהבחינו עונש הנפש ומירוקה עת כלות מסך התחברה עם הגוף — וזהו גיהנם אומר, ירצה שיזכיר לנו המתבוננים במקומות כאלו ג"כ הרכבתינו ומענינים רעים ע"י יצרנו הרע ונצטרך ג"כ לענין כזה המצרף ומטהר כמ"ש ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך, וכמו שנשא יחזקאל זה המשל על התערבות ישראל בטומאת עובדי כוכבים ומזלות ואמר היו לי בית ישראל לסיג וגו' נחשת וברזל ועופרת בתוך כור וגו' ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה, וכאלו יאמר לנו כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה

מלא

להזיל בשמיו מרחוק טרם בוא הצדיק אל הגן עוד בעוה"ז טרם ימות מריח ריח ותענוג אשר פעל במעשיו הטובים, והוא ע"ד שדרשו רז"ל על ותשחק ליום אחרון במדרש רבה פ' חיי שרה טרם פטירת הצדיק מראין לו מתן שכרו ונפשו שבעה וישן לו ומביא משל ע"ז מסעודה ע"ש, והוא דברינו ממש הפיחי גני יזלו בשמיו מרחוק עד אשר לתענוג הריח הטוב יבוא דודי לגנו והוא הצדיק ויאכל פרי מגדיו אשר הכין לו בעבודה אשר עבד ה' כל ימי חייו הבשילו אשכולות הגן ענבים ומגדים השייכי' לו לפי פעלו, ומה שהוציא הכתוב ענין השלימות בשם צפון ותימן היא מליצה נשגבה מאוד לפי הפשט כטבע הגן כי מקדם לגן עדן יבוא האדם דרך בית שלוחו ושם נאמר וישלחהו מגן עדן וישכן מקדם לגן עדן את וגו' לבל ישוב עוד ואחר מותו יבוא דרך שער הקדים וקודם בואו יצוה ה' לרוח צפון יניע עלי הגן וילך ריח הבושם עם רוח צפון דרך הדרום או אם ינשב רוח דרום ילך הריח דרך הצפון לכן יצוה לרוחות שתים המנגדים ינשבו זה כנגד זה וגם רוח מערב ינשב לנגד וע"י זה יניעו עלי הגן תנועה חזקה ויזלו בשמיו, ואז לתשוקת הטוב יבוא דודי לגנו והוא ברור, ובזה נשלם ענין השכר המוכרח ומציאות הגן עדן אם נפרשו על גן המלכים ונטע שעשועי השרים ואם נפרש ענינו על גן עדן האמור בתורה ג"כ נתבאר ממנו אמונת פינת השכר מה שיתקבל על לב משכיל ויסבול הנושא טבע המליצה אשר עמדנו עליו ותמש"ל בעזרת ה' ית':

גיהנם אומר: כי השביע נפש שוקקה, ונפש רעבה מלא טוב:

תחילה נבאר פי' המלה הזאת והוראותיה בלשון הכתוב ולאיזה סיבה העתיקו חז"ל זה השם על עונש הנפשות אחר המות הסגור בפיהם בכל מקום אשר ידובר ממנו, כמו משפט רשעים בגיהנם, גיהנם כלה והם אינם כלים, אש של גיהנם, ג' פתחים יש לגיהנם וכו' והביאו ראי' מהכתוב אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים, כל העולם כולו כמשוי קדרה לגיהנם וכמוהו רבים אין מספר, אמנם עיקר הנחת המלה הזאת כינוי הוא למקום מיוחד סביב לירושלים, כמ"ש ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלים וגו' על פני גי הנם ימה (יהושע ט"ו), ובירמיה ביאר הכתוב ענין המקום מדוע נקרא ככה, אמר ובנו במות התופת אשר בגי בן הנם לשרוף את בניהם ובנותיהם באש וגו', לכן לא יאמר עוד התופת וגי בן הנם כי אם גי ההריגה וקברו בתופת מאין מקום, ופי' רש"י במות התופת הוא ע"ז מולך שהי' צלם תלול של נחושת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות וניסקות ונותנים את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם, והעובדי כוכבים ומזלות מקישים בתופים כדי שלא ישמע האב קול הבן, תופת נקרא על שם התופים, הנם על שם נהמת הבן, ואותו מקום הי' גי גדולה ועמוקה לכן נקרא גי הנם, ועל שם זה נקרא זה המקום תפתה, נגזר מלשון תופת כנ"ל, ולפי שהי' בוער בזה המקום תמיד אש ויתכן שהיו מעובדי האש, המשיל ישעיהו עונש המלכים הרשעים באש, כמ"ש הנביא כי באש ה' נשפט, ואמר עוד ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו' ואשם לא תכבה יאמר כי התמדת עונשם הוא בלי הפסק לכן המליץ מקום עונשם לגי הנם הנ"ל והניח עליו ג"כ שם תפתה מענין תופת הנ"ל, כי אי אפשר לצייר בעוה"ז למראה עינים התמדת הבערת אש יומם ולילה בלי הפסק, כי אם במקום הזה הוא התופת וגי הנם, וכמ"ש כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן, העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה, ומה גבהו דרכי המליצה הזאת והפלגת עונשם מאשר יוכל הפה לדבר והלב לחשוב, כי זה מקום התופת

המים וסופרים חכמי היעגראפיע כמו שכתב הרמב"ן בספרו שער הגמול בשם הרופאים הביאו ג"כ הרב בעקדה אשר בימי מלך אחד שלח אנשים ללקוט עשבים ופרחים המסוגלים למרפא בארצות הקדם סמוך למקום גן עדן והתהפך עליהם להט החרב ומתו, והעידו ג"כ כי מקומו במובחר הישוב תחת קו השוה והוא יותר טוב האויר ושוה המזג מכל חלקי העולם, ואחר אשר נמצא במציאות וגלוי וידוע לכל העמים הנהרות המתפלגים ממנו הנודעים עד היום פישון גיחון חדקל פרת, ואם לא נוכל לבוא בתוכו הוא מסיבת חטא אבינו הראשון אשר נגרש ממנו, יש לקחת ראי' ממנו על שכר הנפש אחר המות וכמו שיבוא במה שלפנינו, והוא כי לפי הנראה עיקר גן עדן נטע ה' בעבור האדם כמ"ש הכתוב אחר בריאת האדם ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר ואמר עוד ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, וידוע כי אדם ביקר בל ילין ונשלח מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח ממנו ומאז והלאה לא מצינו אדם אשר הי' בגן עדן אבל כשרצה להיטיב עמם בקבלם את תורתו נתן להם ארץ חמדה ציון וירושלים, ויקשה מאוד על המשכיל מפעול דבר לבטלה והוא הקב"ה אשר בכל נמצאיו וברואיו נמצאם בתכלית הדקדוק מהשלימות ילאה כל משכיל להודות ולהלל על חכמתו ית' הבב"ת הנראית בכל נמצאים הפחותים, ואשר נבראו ע"י האמצעי כמו תוצא הארץ נפש חי' ותוציאם הארץ במאמרו בתכלית שלימות כל ב"ח לפי מה שהוא עליו בלי תוספות ומגרעת, ד"מ הנמלה בכנפי' על שעור מהשלימות כפי אשר תוכל שאת כפי קטנות גופה וטבעה ואין בה מחסרון ותוספות אף כמלא נימא כאשר בכנפי הנשר נראית חכמתו ג"כ בלי יתור וחסרון כפי טבע הנשר וכן הוא משפט דבר שלם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, וכמוהו הצמחים הנבראו במאמר תדשא הארץ ובבריאת האדם הכתיב הקב"ה בו מעשה ומלאכה ויגיע כביכול במה שיחסו לפועל ומעשה ידיו נראית חכמתו ית' בשעור מהשלימות בכפלי כפלים מאשר תחתיו, והנה בריאת זה הגן יחסו הקב"ה ג"כ לעצמו בשם מלא ולא עשה כן לשאר אילנות עושי פרי אשר נבראו קודם האדם והכתיב כביכול לעצמו יגיע כלשון בני אדם כמ"ש ויטע ה' אלקים וגו' ויצמח ה' אלקים

וחרד כביכול כל החרדה בעבור זה האדם אשר לא לן בו אף בפעם אחת כי אם לשעה קלה השיג תועלתו ומיד נגרש מתוכו ונשאר הג"ע ריק ממנו והלא הקב"ה רואה את הנולד ולמה זה ברא זה הגן כלל אשר נכזבה תועלתו מן הוא והלאה כאשר חטא האדם והוא נגד המושכל, ואם המושכל אומר אשר פועל חכם לא יפעול דבר לבטלה, והבורא יתברך פועל חכם, יתחייב בהכרח כי עיקר בריאתו הי' בעבור האדם ולא סר מהיות כן לעולם, כפועל ה' אשר לא ישתנה, אמנם כאשר חטא אבינו הראשון ונתגשם כ"כ ולא יכול לסבול עכירות חומרו תענוג הרוחני אשר בו, כי קודם חטאו אף אם גופו הי' ג"כ גשמי אבל הי' גשם זך ובהיר כעצם השמים לטוהר כמ"ש חז"ל תפוח עקיביו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה פניו לא כש"כ, וכמובא במדרש בתורתו של רבי מאיר כתוב כתנות אור בא' וכן הי' קודם חטאו ואחר חטאו נתגשם מאוד ונעשה מאור המאיר עור בעין וכמוזכר בזוה"ק משכא דחויא ולא יתוקן כי אם ע"י מיתה כי היא תנקהו מזוהמת הנחש וכמ"ש טוב מאוד זה המות, ואז כשתצא הנפש ממאסר זה הגוף המחולל בחטא ומיוחם בעון ע"י חטא אדם הראשון ישוב הנפש זכה וברה כמעלת האדם קודם חטאו ותשב בג"ע משכן האדם, והו ג"כ מה שאמר לו ה' כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואין זה דרך קללה אבל הוא טיבותי' לגבי' כי המיתה תכינהו לשוב בג"ע אחר גרשו ממנו וכמו שהארכנו בזה הדרוש במקום אחר, הרי מבואר כי כל נפשות הצדיקים אשר מתו בעוה"ז הם יושבים בג"ע ומתענגים שם עד עת תחיה"מ זולתי הרשעים אשר לא זכו נפשם ולא הספיקה המיתה לנקות זוהמתם יהיו בגיהנם י"ב חודש ואחר יהי' כתור האדם המעלה וישבו בג"ע קדם כפשט דברי חז"ל כי לולי זאת הוא הפך המונח בשכל כנ"ל, והנו גן עדן אומר ירנה מענין מציאותו מוכרח כאלו אומר לאדם המתבונן ממנו כנ"ל עורי צפון והוא הנפש אשר היתה צפונה זה ימים בתוך זוהמת הנחש מחטא האדם ובואי תימן כאמור בדרך הקודש ע"י התורה והחכמה המכונה בשם תימן ופרשו ימין ע"ד שאמר הכתוב אורך ימים בימינה ודרשו רז"ל למיימינים בה, הפיחי גני יזלו בשמיו, והכוונה כי פעולות המסודרות על פי חכמת התורה מעוררים להפיח עלי הגן

להזיל

נבראו כל הב"ח נתייחד מקומם הטבעי בארץ כמ"ש תוצא הארץ נפש חיה הרי עיקר תולדותם מהארץ ונקראו ג"כ חיתו ארץ להיות קיומם מאשר תוצא הארץ ירק דשא, אמנם כאשר נברא האדם והיפר טבע בריאתו כי לוקח עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים והואיל כי הוא מורכב מהעליונים והתחתונים לכן הוצרך לברוא בעבורו ג"כ מקום מיוחד ולא תספיק לו האדמה כאשר היא לטבעו אשר הורכב ג"כ מהעליונים, ולזה נאמר ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר, הרי מיד רגע יצא אל המציאות האירו לפניו אלו הג' נמצאים הכוללים והוא השמים לעוררו על מציאות בוראו והארץ לעוררו על השגחתו ית' המקיימה והמחזיקה והושם בגן עדן לעוררו על הבדלו משאר ב"ח תולדות הארץ מיד בצאת לפועל חושיו הנפשיים כנ"ל, ויהי' לו זה כנר מאיר על נצחיות נפשו בהבחינו הבדלו החושים אשר לו, תענוג אשר למראה עיניו, ומשמע אזנים, וריח העולה לאפיו מבשמי הגן, כל אלו תענוגים רוחנים מחמדי הנועם והעדן וכאשר יתעורר אל חוש הטעם לטעום מאשר יאכל, ולחבוק את אשר אהב ויראה כי ערבותם עדי רגע ונעימותם גם חיש תעופה, יתבונן בדעתו ושכלו השלימה אשר נוצר בו כמ"ש רז"ל אדם וחוה כבני ארבעים שנה נבראו, והוא להורות על שלימות בינתם הנתנה להם בתחילה כמ"ש רז"ל בן ארבעים לבינה, ויחקור על מקור חושיו וסיבת חלופי הפעלותיהם יעלה בדעתו אשר מהשקר ימצאו אלו החושים ההפכים ממקור אחד ויתחייב לו כי היא מורכב מב' התחלות האחת נצחיות רוחניות ימשכו ממנה אלו הרגשות הרוחנית והאחת גופנית נעדרת ונפסדת ימשכו ממנה אלו התענוגים זמניים נפסדים, ואחר העביר לפניו הבהמה והחיה והעוף לקרוא להם שמות וידע והבחין טבעם ומצא את עצמו יותר עליהם בהתחלה הרוחניית הקיימת וחקר ובחן תכלית מציאותו על זה האופן, ומדוע זכה לכל הכבוד הזה להיות רודה ומושל על כל הנמצאים ועומד על עצמותו והבדלו מיתר הב"ח הוא הכח השכלי אשר בו הרוחנית הקיימת ובמה שהעביר לפניו הב"ח הוא להכיר נפלאות בוראו ולהשכיל מעשיו והיו לו אלו הנמצאים סולם מוצב ארצה ורגשו מגיע השמימה להתעלם שכלו במושכלות אמיתות ויסודרו ממנו פעולות ישרות אם כל פרי האדם בעולמו להשיג על ידו הנצחיות להמשך אחר התחלתו השאר והקיים ולהשתמש בחושיו הרוחנים העינים יחזו מפעלות ה' האזנים ישמעו קול אלקים חיים מדבר מתוך היצורים להתעורר על פועל הטוב והישר ומרחוק יריח ריח ניחוח שפע ברכה וטובה ביראת אלקים כל היום ואז בכלות התחלתו הגופנית ישוב לאור באור החיים ולהתענג על ה', זהו עצם ענין השכר המקווה עין לא ראתה כל זה יתעורר האדם מגן אדנים, זהו גן עדן אומר כאלו ישיב בלבינו אמרים עורי צפון והם חושים הרוחנים הצפונים בנפש ועי"ז ובואי תימן להתעורר על תכלית האדם הוא החכמה כמרז"ל הרוצה להחכים ידרים, וע"י עסק האדם בשלימותו יהיה הסיבה להשלים נצחיות נפשו אשר הוא עצם השכר המקווה אשר לא נוכל לצייר עודנו בעוה"ז כי אם במשל הגן כנ"ל, ואז יזלו בשמיו למזון הנפש להיותה מקוטרת מור ולבונה ואז יבוא דודי לגנו הוא הקב"ה הבא להשתעשע עם נשמותיהם של צדיקים ואז יאכל פרי מגדיו, כלומר יתמלא תכלית הבורא בבריאת האדם וישמח בהם כאשר ישמח האדם בבוא לגנו אשר טרח ויגע הרבה מאוד לאכול פרי עמלו ותכלית יגע בעבורו ככה כ"ב כנ"ל ענין השעשוע בהצדיקים קיימו תכלית הבריאה בעוה"ז, ואמרו רז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו וכל ימיו מכאובים ממלחמת היצר והרשות נתונה, לכן כל זמן שהצדיק חי' עדיין לא נתקיימה בו תכלית הבריאה וכמו שאמר איוב הן בקדושיו לא יאמין, אמנם במותו יצא ממאסר גופו בטח שאנן מפחד רעה ואז משתעשע הקב"ה עמו כאלו הוא מפרי מגדיו, ואכילה האמור פה הוא ענין מצות רצון ותענוג הבורא בראותו תכלית מעשה ידיו, אם מה שרצינו לבאר מבחי' זה הנמצא:

ואם נפרש גן עדן האמור פה על גן עדן האמור בתורה אשר נטע ה' בעבור האדם יתכן ג"כ, והכוונה במה שיתבונן האדם על ענין ג"ע המסופר בתורה המסומן במאמריו ונהרותיו ופאותיו, ואף שיש בענין זה סודות ודברי' נסתרי' מ"מ לא נוכל להכחיש את הפשט כמאמר רז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ומה גם המבואר אמתתו מפי

חכמים

טעם והמשוש אשר הם חומריים ולא יחוש בהם כי אם בפגוש גשם בגשם ולזה באלו האדם משותף עם כל הב"ח אשר תחתיו לפי שהם באים מפועל הנפש הבהמית לכן לא תתענג בחושים הג' הרוחניים שזכרנו, ולכן מאלה הנבואה והתורה לייחס אליו יתעלה תארי' אלו הג' חושים כמו וירא ה' וישמע וירח את ריח הניחוח אף כי הוא יתעלה נעלה ומרומם מכל זה ולא התירו לייחס אליו חוש הטעם והמישוש להיותם חומרים לא כן הרגשת אלו הג' חושים אף כי גם הם כח בגוף מ"מ הדברים הנפעלים מהם לא יתפעלו ע"י פגישה גשמיות לזה התירו ע"ד השאלה ליחס אליו יתעלה החושים אשר אמרנו רוחנים ולא החושים החומרים הפחותים וכלים ונפסדים ג"כ אמרנו, ולזה הסכים ג"כ הפלסוף הביאו הרב המורה כי חוש המשוש חרפה היא לנו הואיל ועל ידו מותר האדם מן הבהמה אין, כי אלו הב' חושים מורים על כליון והפסד הגוף והעדר הכרוך בעקיבו כי כל אשר ישבע מהם יקוץ בהם ומוסיפו לדאוה ולא יתכן בהם נועם ותמיד כמו התאב לאכול ולשתות כי ירעב וימלא נפשו יערב לו מעט רגע בעת האוכל וכאשר מלא כריסו לא יערב לו עוד, וכן במשתה היין כל עוד יוסיף בה יאבד הנועם והעריבה ויקוץ בו וכמוהו בנועם חוש המשוש לא ימשך העונג כי אם כמעט רגע ואחר יעלם ויקוץ בו וזה לאות כי הם חומרים ומוגבלים בשעור כמדת החומר, אמנם הראות והשמע והריח הבאים מפועל הנפש לא ישבע האדם מהם ולא יקוץ בם ברבותם, וזה לאות כי הנפש היא נצחית לכן הנועם מהחושים הנמשכים ממנה ג"כ אינם כלים ונפסדים וכל עוד יוסיפו יגדל הנועם ולא יתכן לקוץ ברבוי תענוגי הראות והשמע וכמו שאמר החכם לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמוע, ומהיו אלו הג' חושים מעידים על נצחיות הנפש בנועם ותמיד אחר כלות הגוף מק"ו כאשר נרגיש התענוג ונועם ותמיד באלו החושים הנמשכים ממנה אף בעודה בגוף כאשר נתפעל בגן עדנים לא תשבע עין וגו' רק הגוף יסיענו בעל כרחנו כאשר יבקש תפקידו מאלו החושים הנמשכים ממנו והוא הטעם והמשוש הנמשכים עד רגע ואחר נכספה נפשינו עוד להתענג באלו הג' חושים, ולא נקוץ בהם,

יתחייב כאשר יכלה הגוף ולא יטריד אותנו בתענוגיו תשאר הנפש בחושי' הג' בנועם ותמיד בלתי מוגבלת בכלום ותראה בלי עין ותשמע בלי אזן ותריח בלי אף ואין קץ ושיעור לתענוגי' ואין לפרש עולם העדון והנועם בציור גופני מוגבל, ועל כל זה תעוררנו הגן עדן ופרדסי השרים והמלכים מקום תענוגי הראות והשמע והריח יתרון תענוגי אלו החושים הקיימים והמתמידים על תענוגי הטעם והמשוש הכלים ונפסדים עד ארגיע על נצחית הנפש הנמשכים ממנה החושים הקיימים והמתמידים ומעלתם על הגוף הכלה והאובד אשר כפיהו ימשכו ממנו תענוגי אלו הב' חושים הטעם והמשוש העוברים והנפסדים עדי רגע, ולזאת כנוי רז"ל שכר הנפשי המקום אחר כלות הגוף בשם גן עדן כי מה שאפשר לצייר עונג ונחת לנפש בלתי הגוף עד היותינו פה בעוה"ז הוא מה שמצינו תענוג ונועם רוחני מאלו הג' חושים לבד מידי רעותינו בגנים ללקוט שושנים שאין הגוף נהנה מהם כי אם הנפש לבד ומוכח מזה ג"כ כי אין הנפש נתונה תחת ההעדר וכליון במקרה הגוף יעידו עליה פעולת אלו החושים כנ"ל והתמדת התענוג בהם רק פה עוה"ז יטרידום מהתמדת תענוג והנועם אלו ב' חושים הגופניים, ק"ו לנפש בעת הפרדה מהגוף יהיה התענוג אלו החושים בנועם ותמיד וקיום נצחי ולא ישיגום הפסד מפגעי הזמן כי כל זה מקרי הגופות הם ובהיותם בעוה"ז עם כי החושים האלה רוחניים מ"מ הם מוגבלים בכלי הגוף ואם כי עצם איכות ומעלת זה הנועם ותענוג אין ביכלתינו לצייר עודנו בגוף כמו שאמר הנביא עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו, עם כל זה בהתעורר האדם על מציאות זה התענוג שיאחז צדיק דרכו ולהשיב להאפיקורס המכחיש מציאותו נוכל לקחת ראיה מתענוגי גן עדנים כנ"ל שאף כשהנפש עודה בגוף מוגבלת בכלים יש ג"כ מציאות תענוג לנפש זולת הגוף ותענוג אשר השתתף עם הגוף והוא תענוג המשוש והטעם ומהבדל אלו ב' מיני התענוגים ויתרונם זה על זה יעידו על נצחיות הנפש ועל מציאות נועם ועדן יערב לה בעוה"ב אם תזכה פעולותי' לפני בעל מלאכתה לשלם לה שכר פעולותי', וראיה ברורה לדברינו זה ג"כ מגד הכתוב בתורה בעת

וזהו שאמר הכתוב וצדיק יסוד עולם, וזהו שאמרה חנה כי לה' מצוקי ארץ והם הצדיקים וישת עליהם תבל, הורה ע"ד המליצה אחר שהם סיבת קיומם כעמודי התווך גשמים הסובלים ומקיימים הגשם הנשוא עליהם וזהו וישת עליהם תבל:

ועתה יובן לנו הכתוב השני שסמך מסדר פרק שירה להתבוננות הארץ אחר שנתבונן הג' בחי' פליאות שונות אשר יסד הבורא בה מוכרח המשכיל להתבונן לולי איזו תכלית נכבד קדם במחשבת הפועל גבורות כאלה לא פעל ועשה כזאת ומוכרח להתבונן, כנ"ל ומעלה בידו כי התכלית האחרון הוא כנ"ל בשביל צדיק אחד העולם עומד, וכאלו תאמר לנו ע"י זאת התבוננות מכנף הארץ כלומר ומעליתינו מעלה מעלה ע"י התבוננות הארץ זמירות שמענו כאלו תאמר ותשמיע לנו מעלת צבי תפארת הצדיק המקיימה והמחזיקה, והתבוננות יתואר אצלינו בשם כנפים כמו שיתבאר לקמן מרז"ל כנפים לארץ כנפים לשוש וכו', הרי נתבאר ונלמד מטבע הארץ עיקר ופינת אמונת ההשגחה ומעלת הצדיקים ההולכים לפניו ית', ובחון נא זאת בעת תדרוך עלי' והתבונן תהי' ג"כ מהמקיימים אותה ומש"ל:

גן עדן אומר: עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו, יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו:

אחרי שנתבאר מאלו ב' הנמשלים הכוללים איך יעוררו למתבונן בהם על שני העקרים אשר כל יסודי הדת נשען עליהם הלא המה, מציאת ה', והשגחה, סמך להם בעל פרק שירה הנמשלים המורים על פינת השכר והעונש, גן עדן מעורר לנו שיהי' שכר טוב בעמלנו שנפעול פעולת המעלה, והנה לפי פשוטו יתכן כיון המסדר לגן המלכים והשרים העשוי להתעדן ולהתענג, ואין כוונתו על גן עדן אשר נטע ה' האמור בתורה לפי שכל הנמשלים בפרק שירה הם הנראים לעין אדם ובהתבונן המשכיל למראה עיניו יראה ויקח מוסר ויתעורר על איזה מדה טובה או דבר חכמה או עיקר מהעקרים כנ"ל בפתיחה, והגן עדן מקדם אשר סופר בתורה אינו נראה עתה לעיני אדם מיום אשר גורש ממנה אדם הראשון, ע"כ יתכן לומר שהגן העשוי למעדנים יש לקחת ראי' על הנמשל שכר הנפשיי בעוה"ב ותארוהו רז"ל ג"כ גן עדן וכמו שיבוא במה שלפנינו בעז"ה, והוא כשיטיול אדם בגן או פרדס עם כל ראשי בשמים ירגיש תענוג עצום יותר מאכילה ושתי' יען אכילה ושתי' ולמשוך ביין את בשרו ולרחוץ בנהרי דבש ושמן כל זה הגוף בלבד נהנה מהם ולא הנפש, אמנם עיקר הנאת ותענוג הנפש הוא מהריח הטוב, ומזה יתבונן המשכיל מציאות תענוג לנפש זולת הגוף והוא אפס קצהו מתענוג המקוה לאדם אחר המות כאשר תצא הנפש ממאסר הגוף הקשה לצייר איך יתכן תענוג זולת אכילה ושתי' והנאת חוש המשוש, אמנם מהנמשל הזה והוא גן עדן המלא פרחי חמד כליל תקטר מור ואהלות נרד וכרכום קנה וקנמון עם כל עצי לבונה והולך לשוח בתוכו אחר אכלו ואחרי שתה ידע כל איש בנפשו איך לא תשבע משאף הרוח נכספה. גם כלתה להתעדן ולהתענג בנועם ריח נחוח השושנים ומראה הגננים והפרחים אשר הם תאוה לעינים ירקרק וזהב כלבושים שני עם עדנים, גם תערב לאוזן שמע קול צפרני צפרים יקננו מבין עפאים ותורת דבורים המעופפים על השושנים למוץ דבשם, והנאת אלו הג' חושים הראות והשמע והריח רשמי הנפש השכלית המה ואין לגוף מבוא בהם. כי אם בתענוג אכול ושתה ומבקש תפקידו מלויתו והוא מפועל ב' חושים הנשארים

אמר העמודים בה' הידיעה לרמוז על העמודים שאמר התנא על ג' דברים העולם עומד על התורה והעבודה וגמילות חסדים ומביא ראי' המרגיז ארץ ממקומה בעת עמודי' הנ"ל יתפלצון שאין ב"א מחזיקים אלו העמודים, ואמר בעיקר העמודים עומדים על המים שהיא התורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים, ואמר המים על ההרים כי התורה לא נתנה למלאכי השרת אבל נתנה לבני אדם הצדיקי' הבוחרי' בטוב שנמשלו להרים כמה דכתיב כמו מקפץ על ההרים, על ההרים לא אכל וגו', ואמר שההרים עומדים על הרוח וגו' הצדיקים ובחירתם בטוב תולה ברוח שהיא הנשמה הטהורה שנתנה להם כמ"ש ויפח באפיו נשמת רוח וגו', ואמר כל זה תלוי' בבחירת בן אדם לנצח את הסערה והוא היצר הרע כמבואר בפ"ק דב"ב גבי איוב שהי' כופר בבחירה ואמר על דעתך כי לא ארשע וגו', אשר בשערה ישופני דרוש שערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב דהיינו רוח יצה"ר, ע"כ כתיב שערה בשי"ן רומז על היצה"ר שהוא כחו של שעיר מלמד שאותו סערה תלוי בבוא האדם לטהר שהקב"ה עוזרו והיינו שתלויה בזרועו וכחו של הקב"ה לעזור לבן אדם לפי בחירתו עכ"ל, ונמשך סוף מאמרה דעת חכמים והי"א ורבי אלעזר בן שמוע ומחלקותם במספר העמודים באופן אחר מדרך הרב הנ"ל כי כל אחד מביא סיבה אחרת בעבורה עשה ה' נפלאות לארץ הלזו להיותה תלויה על בלי מה, והוא לפי דרשות רז"ל על מלת בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל משה שנקרא ראשית כמ"ש וירא ראשית לו ומר אמר חדא ומא"ח ולא פליגי, כי חקרו תכלית עמידת הארץ ובריאת זה העולם המרומז במלת בראשית ע"ד הכוונה שני' כלומר במה שהוא ראשית לכל פעולה והוא התכלית המוקדם במחשבת כל פועל ברצון ויתואר בשם ראשית ע"ד סוף מעשה במחשבה תחילה ובעבור זה הראשית ברא אלקים את השמים וגו', וענין זה התכלית יתחייב מהשכל כי הוא הנברא מב"א אשר יעשו רצונו וכאשר יצא אל המציאות האומה הישראלית עושים רצונו יותר משאר ב"א מרומז במלת ראשית המורה על מחשבה תכלית ישראל, וזהו בראשית בשביל ישראל ברא וגו' והם היו סיבה לבריאת עולם במה שהיו ערה"מ, ועל זה אמרו ג"כ כאן על שנים עשר עמודים כדעת חכמים שנא' יציב גבולות עמים למספר בני ישראל והם היו סיבת הבריאה הנרמזים במלת בראשית כנ"ל ועליהם תתקיים ותעמוד ג"כ כבית הנשען על עמודים, ומי שאומר שם התורה נרמזת במלת ראשית וסיבת הבריאה לא רצה לומר בשביל ישראל לבד העושים רצונו ואם יהי' באיזה זמן אין עושים רצונו כמו שהי' בזמן אחאב שנשארו רק שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל וכמ"ש סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן, הרי הי' באיזה זמן שלא הי' נשאר כ"א עמוד אחד ומי"ב עמודים ועם כל זה תתקיים הארץ, לכן אמר בראשית בשביל התורה תלה עיקר הבריאה בעבור מי שיקיים התורה יהי' כל ישראל או מיעוטם, וזה דעת הי"א גם כן כאן על ז' עמודים ומביא ראי' מפ' חצבה עמודי' שבעה ודרשו ז"ל שבעה ספרים שבתורה ויהי בנסוע הארון ספר בפני עצמו לומר כדאי הארץ להתקיים עם כל אשר עלי' בזכות התורה ואף אם מעטים העוסקים בה וק"ו בשביל ישראל ובתנאי שיהיו עוסקים בתורה, ורבי אליעזר בן שמוע סובר כמ"ד בראשית בשביל משה והכוונה אם יזדמן לפעמים שיהיו כל העולם חוטאים ואינם עוסקים בתורה ואם כדבריהם תרגז ארץ ממקומה ועמודי' יתפלצון ואף על פי כן אנו רואים תתקיים יתחייב שידע זאת הבורא קודם הבריאה ועלה במחשבתו אם יהי' בדור ההוא אף צדיק אחד כמשה ואליהו בדורו יהי' לבדו כדאי והגון יתקיים העולם בעבורו וזה בלתי אפשר שלא יהי' בכל דור, ולכן נרמז במלת בראשית אם בשביל צדיק אחד שיהי' בדור ומדורות לבד וכולם בלתי כדאים הי' ג"כ מחשבת הבריאה שתתקיים הארץ בעבורו וזהו בראשית בשביל משה וכהן — וכמו שאמרו רז"ל ע"פ כי זה כל האדם כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה וכמו שיתבאר בשיר התרנגול על מאמר רז"ל כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד וכו', לכן אמר רבי אלעזר בן שמוע ג"כ כאן על עמוד אחד העולם עומד וצדיק שמו כלומר שפעמים תתקיים הארץ בשביל צדיק אחד מטהר כמשה או אליהו בדורו ושפיק שתהי' הארץ תלויה על בלימה בזכותו לבד ויהי' תכלית הדבר הנפעל בעבורו נשענת עליו לבד

וזהו

אתי עמו בעת יסדתי הארץ וראית יסודה הטבעי לכן תעמוד בדעתך, ועתה הגד נא איפה היית אז ביסדי ארץ ואני לא ראיתיך וזהו ענין נכבד ומליצה נשגבה וזהו הגד אם ידעת בינה, וע"ד זה המשל המשיך הענין עוד מי שם ממדיה בקו המודד כדרך הטובע יסוד בנין של אבנים ושאל לו הבחינה הנ"ל מצד מקומה אשר אי אפשר לגשם בלתו. והוא שאמר עוד על מה אדניה הטבעו כלומר וא"ת שיש לה גשם מתחתי' המחזיקה כאדנים המחזיקים עמודי הבנין השאלך עוד איה מקום העמודים וילך זה לבלי תכלית וזה בטל כנ"ל, וזהו על מה אדני' הטבעו שיתקוממו עליו העמודים, או מי ירה אבן פינתה והוא גשם אחר תכול זה הגשם ועל כרחך תאמר שלא ידעת לו סיבה בטבע כ"א יד ה' עשתה זאת כענין תולה ארץ על בלימה, ומזאת הבחינה הי' לך להכרית השגחתי, ואחר הוסיף שנית ידו להכרית לו ענין השגחתו מבחי' השלישית כנ"ל מטבע המים אמר ויסך בדלתים ים, הענין כטבע ב"ו אם ירצה לעכב מרוצת המים עושה דלתים וארובות ונקרא בל"א (שלייזען, שיטלען) והוא סובב על מי שזכר בקודם כלומר מי הוא שתאמר ויסך בדלתים ים אם האמת אתך שהכל הולך מהלך הטבע, והוא דרך תימה האם עשיתי כדרך ב"ו לעצור שטף המים מעל הארץ אלא ואשבור עליו חוקי ואשים דלתים ובריח, ירצה מה ששברתי חוקי עליו והוא הטבע אשר חקקתי בו תחילה ואשים לו טבע חדשה הרי כאלו שמתי לו דלתים ובריח ואומר עד פה תבוא וגו':

הרי נתבאר אלו הג' בחינות יבחין המשכיל טבע הארץ כמו שהיא למראה עינינו מוכרת השגחתו ית' בשפלים האחת מצד מקומה המרכזית בל תמוט, והשנית מפאת הדרים עלי' מקיפים אותה מכל צד בתחתית הכדור ובשפולי' ומתקיימין עליו, והשלישית מצד טבע המים הקלים ממנה ומ"מ הארץ נתיסדה על המים, וזה הוא ענין שירת הארץ הנרמז בכתוב שמכו לו אלו הבחי' שלשתם, ארץ אומרת ירצה כאלו תאמר לבני אדם המתבוננים בה כנ"ל, לה' הארץ לא כאומרים עזב ה' את הארץ לרוממותו ועיקר קיומה מסיבוב הגלגלים ואין כבודו ית' להשגיח עליה אבל באמת הענין בהפך כנ"ל ומבריח. זה מג' בחינות הנ"ל אחת אל אחת, והנה ידוע כי המקום המועלה המתקומם ינוח בו באופן נאות הונח עליו בלה"ק מילוא כמו שפי' רש"י ז"ל ע"פ והאבנים במלואותם יהיו, ומלאת בו מלואת אבן, ובזה נבוא אל הענין הראי' האחת כי לה' הארץ היא ומלואה ירצה המקום המחזיקה להיותה גשם גדול ועכ"ז לא תמוט ועומדת באמצע כאלו יש לה מליאה ואם תעמוד על מקומה איה ע"כ תאמר כנ"ל תולה ארץ על בלי מה ותלוי' בזרוע של הקב"ה ויבואר לך השגחתו בכלל, והשנית תורה כי לה' הארץ מפאת היושבי' עלי' מכל צד כמ"ש לעיל בשם הרב המורה וזהו תבל ויושבי בה ומתקיימי' עלי', והוראות שם תבל על מקומות המיושבים שבאדמה כמבואר אצלינו במ"א, והשלישית הכי נכבדת מטבע המים אמר כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכונני' הפך טבע הנהוג מוכרח מזה ג"כ כי לה' הארץ כנ"ל והענין נאות ואמת, בעז"ה, הרי נתבאר מההתבוננות הנפלא הזה יתבונן כל משכיל מטבע הארץ ועמדנו על עיקר ועיקרי האמונה אשר הוא שני במעלה לעיקר מציאותה הנלמד משמים כנ"ל ונאות ג"כ לענין הכתוב המיוחס לה וד"ל:

ועתה נשאר לנו לבאר מאי ואומר כי ענין הנלמד ממנה הוא מבואר מכתוב הנ"ל ומה מלמדנו הארץ עוד שנצטרך לפסוק מכנף הארץ וגו', ויובן זה עם מאמר רז"ל שהקדמנו לעיל חגיגה פ' אין דורשין, על העמודים עומדים על המים וכו', ירצה בזה שלא באו רז"ל לתת סיבה טבעית על עמידת הארץ באמצע אבל דעתם כנ"ל כמו שסיימו תלוי' בזרועו של הקב"ה רק הם באים לתת סיבה התכליתית לבורא עולם מה ראה על ככה להמציא זה הנמצא תכיל ותכלכל כל הנמצאים עלי' ומעשי' נפלאים מאוד כאשר ידע נפשנו במה שבארנו לעיל, ופעולה נפלאה כזאת יהי' משולל תכלית הוא מבואר הבטול כי הוא גנאי אף בחק פועל חכם מב"ו ק"ו בערכו יתעלה, לזה חקרו רז"ל בזה המאמר הנפלא וחקרו לתכלית אלו הנמצאים התחתונים בכלל ותפסו בלשונם הארץ הלזו בפרט כי היא הכוללת אותם ולולי עמידתה באמצע ינערו כולם ממנה ובאו לתת סיבה ותכלית על עמידתה וקיומה, והנה תחילת דבריהם ז"ל אמר רבי יוסי אוי להם לבריות וכו' הארץ על מה עומדת על העמודים וכו', כבר פי' הרב מהרש"א בח"א על קוטב זה שאנחנו עליו וז"ל על העמודים

אמר

ממנו וזהו המהלך על כנפי רוח, ויהי' הכינוי הנסתר במלת המהלך, שב ג"כ אל המים שזכר תחילה והוא ביאור פלא המקרה במים עליותיו, והענין נכון מאוד ומסכי' לכוונת המשורר בקודש ונמשך, (ואולי ישאלנו כי מים הבא בלה"כ עפ"י הרוב בא בל' רבים ופה מלת רכובו המהלך בא בלשון יחיד, אל תבהל את פיך כי מצינו מים ג"כ בל' יחיד במקומות מעטים כמו ולא יהי' עוד המים למבול בראשית ט', ט"ו, וכמו אשר יבוא עליו מים יטמא ויקרא י"א ל"ד, מי נדה לא זורק עליו במדבר י"ט י"ג, וכמוהו זרם מים עבר) ואמר עוד עושי מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, תחילה ספר פליאות הרכבת הרוח עם המים ועתה זכר יסוד הרוח הפשוט איך הוא מוכן לחפצו ית' לכל אשר ישלחנו, וזהו עושה מלאכיו רוחות ואחר זכר יסוד האש וזהו משרתיו אש לוהט והוא ע"ד שאמר לאיוב התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו, ואחר זכר יסוד הרביעי והוא הארץ פליאות חכמה הנראית בה התפעל הנפש ממנו ותברך ליוצרה ובוראה, וזכר אלו הבחינות שלשתן שהקדמנו בראשית דברינו והם כל פרי כוונתינו במה שהבאנו פה ביאור זה המזמור מתחילתו עד הנה, והוא יסד ארץ על מכוני' בל תמוט עולם ועד, הכוונה על הבחינה הראשונה אשר זכרנו מענין המקום וכמ"ש איוב תולה ארץ על בלי מה, והוא כנ"ל תלוי' בזרועו של הקב"ה, וזהו יסד ארץ על מכוני' פי' עשה יסוד לארץ על מכוני' הכוונה על כן ובסיס שלא כאדם העושה יסוד לדבר גשמי שלא ימוט ככה אנו רואים שהארץ הלזו קבועה ומיוחדת באמצע והכן ובסיס אינו כן ויסוד גשמי כ"א כנ"ל זרועו של הקב"ה, ואחר נעתק אל ענין בחינה השלישית מהכרחיות טבע המים וספר איך הי' בתחילת הבריאה מכסים הארץ וזהו תהום כלבוש כסיתו, אמר החלק הנקרא עתה יבשה הי' מתואר אז בשם תהום אשר הוראת זה השם נופל על קרקעית המים וכלבוש המקיף כל גוף הנלבש כן הי' המים מלבישים ומכסים הארץ והי' על ההרים יעמדו מים אמנם מגערתך ינוסון מקול רעמך יחפזון יעלו הרים ירדו בקעות, והוא ענין מאמרו ית' יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה בזה הכרית המים הפך טבעם ויכנסו אל מקום אחד ויגלה היבשה לתועלת הברואים ונהנאי האדמה

שלא יוכלו לחיות במים, ואמר לשון ניסה הפיזה גערה רעם והוא להורות על הכריחה הפך טבעם, וציור הענין ע"ד משל כאשר נכריח אדם ונצוה עליו לעשות הפך רצונו לא יאבה מעצמו עד יגערו עליו ואז ינוס בעל כרחו ואם זה לא יועיל אז ירעימו רעם ויחפז דרכו שלא בטובתו וזהו מגערתך ינוסון וגו', והנה בהכרית האדם אינו כמלא הפך טבעו מיד בסור המכרית ישוב לטבעו אמר ההבדל בין הכרחיות נברא לחבירו ובין הבורא לנבראיו, כי הבורא אחר כי הוא נתן להנברא טבעו יכול ליקח ממנו ולהכריחו ולא יחזור עוד ליסודו אבל נתן הבורא להם טבע חדש, וזה אל מקום זה יסדת להם כלומר עשית להם יסוד אחר והיא זה המקום הגבלתים בו והוא גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ כטבעם אשר בתחילה ע"כ בארנו תחילת זה המזמור הנכבד הכולל פליאת מעשה בראשית עד זה הענין שהיינו עליו ושארית זה המזמור המדבר מפלאות יצירתו בשאר הנמצאים יבואר בנמצאי' הבאים לפנינו בביאור שירתם (כמו בשיר הנהרות ונחלים ובשירי הב"ח אי"ה), ועל זאת הבחינה פי' החכם ר' יוסף אלבו בספר העקרים דברי ירמיהו על אנשי דורו הכופרים בהשגחתו ית' שמעו נא זאת עם סכל ואין לב אשר עינים להם לראות וגו' האותי לא תיראו? אם מפני לא תחילו? אמר התבוננו וראו שעיקר חיותכם הוא בידו ית' ע"ד פלא והזכיר להם ענין בחינתינו למופת אשר שמת חול וגבול לים וזהו כענין גבול שמת וגו' חק עולם ולא יעברנו הרי תראו השגחתו בתחתונים ומדוע לא תיראו מפני עכ"ל, ובבאור יותר נכון אמר הקב"ה לאיוב כידוע שכפר בהשגחה השיבהו מן הסערה אלו הבחינות שזכרנו יהי' לו למופת מהשגחתו בשפלים, אמר איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה, מי שם ממדי' כי תדע וגו' על מה אדני' הטבעו או מי ירה אבן פינתה וגו' ויסך בדלתים ים וגו' בשומו ענן לבושו וערפל חתולתו, ואשבור עליו חוקי ואשים בריח ודלתים, ואמר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך (איוב ל"ח), והכוונה אם כדבריך הגד נא סיבה טבעית על מה עומדת הארץ ואיה יסודה הטבעי ואחר אשר ברור לך שאין אני משגיח פה וזה מבואר ההפך מהתבוננות מקום הארץ כנ"ל אם לא שאתה היית

אתי

מבשר האדם זה על גב זה, ככה ישתלשל מהאור הראשון הנמצאים העליונים זה למטה מזה עד גלגל הירח הוא הרחוק מאוד מעצמות הבורא ונתגשם שהוא כערך היריעה אשר היא רחוקה ממלבושי האדם ואינה ממנם כלל וזהו נוטה שמים כיריעה והוא הנקרא בלשון רז"ל ווילון, ואח"כ נעתיק עוד בספור הווית הנמצאים היותר רחוקים ממנו והוא ענין הווית השמים בעבים ולרוחק זה הנמצא וגשמיותו אינו מתואר עוד בשם לבוש כלל ואף לא כיריעה שהוא הלבוש הרחוק שאינו דבק בגוף כי אם יתאר אותו כערך עליית הבית והתקרה לשוכן בתוכו שאינו ממין הלבוש כלל הרחק מאוד מאדם ככה אלו הנמצאים ההווים ונפסדים רחוקים מאוד ממואצל האור ואף מהנמצאים אשר תחתיו מהגרמים השמים, ואם כי גם הם גשמים אמנם אינם מבעלי השנוי והתמורה כהנמצאים אשר מתחת גלגל הירח, לזה תאר אלו הנמצאים בערך ממציאם לתקרה ועליה המקיף את האדם מרחוק ואין להם דבוק עם האדם כלל כמלבוש וזה שאמר המקרה במים, וזהו שאמר אח"כ כשנעתק לספר נפלאות תמים דעים בילוריו התחתונים, המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח וזה בא ג"כ על סדר המאמרות כי אחר יהי רקיע נאמר יקוו המים ותוצא הארץ ע"י הגשם וכפי דרשת רז"ל נאמר זה הכתוב על מים העליונים התלוים במאמרו ית', והמפרשים פי' המהלך על כנפי רוח יסוב על הקב"ה וג"כ השם עבים רכובו סובב ג"כ על ה' שזכר תחילה, ולפי דבריהם מה שייכת יש להשם עבים רכובו המהלך וגו' לענין השמים, גם ידענו מכל זה המזמור איך הנפש תתפעל ותתבונן מהתבוננות טבע המציאות מה שתרגיש ע"י החושים ד"מ ענין האור הוא המורגש בחוש וענין נוטה שמים ג"כ כמוה אבל ענין המים העליונים אינו מורגש בחוש ולא בשכל כי אם מקובל בהוויה, ומצינו להקדמונים כהרב המורה ומהר"י ערמאה מכנים זה השם רצוני מים העליונים על הנמצאים העליונים בכלל וא"כ אין ענין לזכרם פה אחר נוטה שמים ולא יומשך ג"כ למה שאחריו, אמנם כפי דברינו יקושר דברי זה המזמור בסדר נכון מאוד גם כל מה שחשב פה מהנמצאים מורגשים פה בחושי בני אדם המתבוננים, והחל המשורר לצייר מענין המתהוה באויר השמים ע"י היסודות

הארבע אש רוח מים עפר. וזכר תחילה ענין הפלא הנראה בהווית המטר אשר הוא למטה ממדרגת נוטה שמים כיריעה והוא המקרה במים עליותיו, רצונו על העבים המחשיכים פני רקיע וממשכו כמין עליה מפסקת בינינו ובין השמים והם מלאים מים מעופפים למעלה מראשינו ויהיה הקירוי ממעל לראשינו ממים, וזכר עוד פליאה אחרת נשגבה מאוד לפי מה שידענו טבע היסודות כל הכבד מחבירו נושא את חבירו ד"מ הארץ נושא את המים והמים נושאים את הרוח והרוח נושא לאש כטבע הכבד נושא את הקל והקל נישא ורוכב עליו, וידענו בחוש הויות רוכב העבים הוא מהאדים הלחים העולים מהארץ אשר יתקבצו ומולאו באויר ויתגלגלו למקום אחד ויתהוה מהם עבי שחקים ויפרדו מהם אח"כ חלקי המים מהאדים ולא נשאר כי אם חלקי הרוח כידוע שאד הוא מורכב ממים ורוח, וקודם נתך המים על הארץ הלא נעשה הרוח מרכבה למים אשר בתוכם ונישא בתוכו והוא הפך הטבע שהקל יהי' מרכבה לכבד ממנו, ויתכן שעל זה תמה החכם מכל אדם במשלי למ"ד ואמר כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי לקרב זה הענין אל הטבע והוא מי עלה שמים וירד, ירצה אם נתבונן בעת עליית האדים עולה שמים רוח מורכב עם מים ואח"כ בירידת המטר ירד מים לבד וחלקי האויר נשארים למעלה וסובלים המים אשר לא גושמה עדיין והוא הפך הטבע והרי הוא כאלו מי אסף ונמנס רוח בחפניו ובתוכם צרר מים כבשמלה כלומר וזה הוא אשר לא יושג בשכל האנושי וכוונת אמרו מי עלה שמים וגו' בסופו מי אסף רוח וגו' והבן אף אשר גם אנכי בער מאיש וכאלו אין בינת אדם לי להבין, וברביעית זכר הבחינה הראשונה שזכרנו למעלה מפלא התקומם הארץ באמצע כנ"ל וקיום הנמצאי' עלי', וזהו מי הקים כל אפסי ארץ כולל ב' בחינת הנ"ל אחר זכרו הבחינה השלישית תחילה והבן זה מאוד, וזהו שאמר דוד אחר שזכר המקרה במים עליותיו והוא פלא זכר פליאה נשגבה יותר מהתבוננות חומר העבים הוא רוח הנאסף ונחלץ כנ"ל והם קלים ממים ועם כל זה נעשה הנקלה מרכבה לכבד ממנו והוא השם עבים רכובו ויהי' הכינוי הוי"ו שב אל המים שזכר תחילה כאומר השם עבים רכובו של מים ונמצא המים מהלך על כנפי רוח יסוד הקל

ממנו

והי' מכוסה במים ואח"כ אמר ורוח אלקים מרחפת על פני המים, אמנם ביום השלישי כשבא לבראות הצמחים ובע"ח שלא יוכלו לחיות במים ואז הכריח המים הפך טבעם ואמר יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה בה"א הידיעה שהיתה כבר בתוך המים מיום הראשון וזהו שפי' רש"י המים שעל הארץ, וזה הענין בארו המלך דוד עת לבשה נפשו עוז לספר מלאכות ה' ונפלאותיו ביצוריו במזמור ק"ד אמר ברכי נפשי את ה' ומדבר אל הנפש כי היא היודעת בכח הבינה והשכל חולק לה מאתו ית' להבין ולהשכיל באמתתו, וכאלו היא אומרי' תאמר ה' אלקי גדלת מאוד הוד והדר לבשת, וזה הכתוב הוא הקדמה למה שיבא אחריו בכל המזמור, והכוונה היות כי בסדור מהללי איש כערכנו ב"ו יהי' מלך או מאשר תחתיו יש ב' בחינות האחת מצד עצמותו והוא תכונת נפשו הטובים ומדותיו הנעימים ומופי תארו ושיווי מזגיו ויושר דעותיו, והשנית מצד פעולותיו הנמשכי' ממנו לזולתו והם אשר הן מעצמותו המעידים על תארי עצמותו ובהכרח יוקדמו מהללי עצמותו מספור פעולותיו, אבל לא כן בסדר תהלות מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה אשר מצד מהותו ועצמותו הוא סתום מכל סתום נעלה מכל רעיון ומרומם מהשגת כל נברא לשערו ואין להגבילהו וכמ"ש בזוה"ק לית מחשבה תפיסה בי' כלל, ולא נשאר לנו מקום לדעת אותו ית' כ"א מצד בחי' פעולותיו והם חכמתו הבב"ת הנראית פה ביצוריו הנפלאים, ואף גם זאת לחולשת השקפתינו אפס קצהו נראה המסהידים ומעידים על מציאותו ית' ושפעת יפעת חכמתו ותבונתו המלאה לה על הארץ ולדרים עליה, ולזה אם בא נבוא להללו ולספר הודו יהי' בחי' פעולותיו לנו לעינים מורים על מציאות עצמותו אשר לא יכילהו רעיון, וזהו שפתוח תפתח הנפש את פיה לברך את ה' המצוי ראשון ה' אלהי גדלת מאד, כאומרת אם באתי להללך מבחי' עצמותיך במה ששמך הוי' ואתה אלהי מקרוב זה ה"א ולמעלה מיכולת כל נברא כי גדלת מאוד, אמנם רק מה שביכלתי לברכך הוא מבחי' במה שהוד והדר לבשת והוא כנוי לפעולותיו הנמשכים ממנו המורים על שלמותו ומבחי' הזאת נוכל לבוא עדיך ולהלל ולספר קצת גדלך, וכמו שהמון ודלת העם רואים את המלך או אדם גדול הרחקים

לגשת מול פניו לידעם פחיתות ערכם ומודעים ומכירים אותו מפאת התיחדות לבושיו הנמשכים חוץ מגופו היופי והסדר הנראה מהם מזה יכירו תפארת גדולתו, ככה יצייר פה המשורר במשל והיקור כזה ענין השגת הנבראים בורא עולם מפאת ענינים מורגשים חוץ מעצמותו כמו שיוכר המלך בלבושיו והם ג"כ ענינים חוץ מעצמותו, ועל זה ההדמות פי' קצת ענין מאמר ישעיהו ואראה את ה' יושב על כסאו ושוליו מלאים את ההיכל, ירצה לענין ראיית השכל המלך ה' צבאות יושב על כסא הוא מצד ראיית שולי מעילו הנמשכים הנמשך ממנו וממלאים את כל ההיכל והוא כינוי לזה המציאות, וכמו שפי' הרב המורה ענין בכל ביתי נאמן הוא ע"ל, ומצייר כי ענין השגתינו אותו ית' מצד פעולותיו המלאים זה המציאות המכונה בשם היכל אינו דמיון הלבוש בשלימותו כי אם שולי מעילו, וזהו אפס קצהו וחכמתו הבב"ת הוא אשר נדעה ונבין מבחי' יצוריו וכולו הגנוז בלבושו לא נראה והוא ענין נפלא מסכים להנ"ל, והתחיל המשורר לסדר ראשי הפעולות הנמשכים ממנו על סדר מעשה בראשית, ואמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה, כי ראשית ההוי' הי' ענין האור כמ"ש בראשית ברא וגו' ויאמר אלקים יהי אור ואח"כ יהי רקיע והמשיך הענין במשל הלבישה כמו שיש הפרש בענין לבושי האדם הקרובים אל גופו ועצמותו והרחוקים ממנו ד"מ השמלה היא היותר קרובה אל בשר האדם כמו שאמר ופרשו השמלה, שמלה מגוללה, כי היא שמלתו לעורו, מורה כי הוא החוצצת בין עור בשר האדם לשאר לבושיו אשר עליו, והיריעה היא המסך אשר בפתח או בעד החלון והיא היותר עליוני ממלבושי האדם הנלבשים על בשרו עד שהיא חוצצת בין לבוש העליון להיכל, ככה יצייר סדר ההשתלשלות הנמצאים מאתו ית' ויחס מציאת האור אשר הוא לפי דעת הפלסופים והחכמים כנוי לשכלים הנבדלים (עיין בעקדה שער ב'), גם לפי דעת המקובלים הוא תואר לספירות הנאצלים מעצמותו בלי אמצעי דבקים במאצלם כמו השמלה הדבוקה לעור האדם, וזהו עוטה אור כשלמה כי הוא ראשית ההוי' ממנו ית' כשמלה אשר היא לבוש המכסה בשר הגוף ראשונה וממנה ימשכו כל ההויות מצבא השמים כוכבים ומזלות המכונים במשל המשורר שהיינו עליו ללבושים עליונים הרחוקים

תצטרך למקום יותר גדול ומנוחה תנוחה עליו ולו הונח כי יש לה מקום טבעי גשמי, נוסיף שאלתינו עוד איה מקום ינוח עליו הגשם ההוא וילך א"כ שאלתינו עד בלי תכלית וזה בטל וע"כ צ"ל מקיים הארץ על תלה ומקומה הוא ענין הבלתי גשם, וזה ענין מה שרצינו אליו והוא הענין האלקי המוכרח מהתבוננות זאת הבחינה, ומצינו לרז"ל חגיגה פ' אין דורשין זכרו בחינה הזאת וקראו תגר על מי שאינו נותן לב להתבונן אותה, ת"ל תניא רבי יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות עומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות הארץ על מה עומדת על העמודים שנאמר המרגיז ארץ ממקומה ועמודי' יתפלצון עמודים על המים שנאמר לרוקע הארץ על המים, מים על ההרים שנאמר על הרים יעמדו מים הרים ברוח שנאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח, רוח בסערה שנאמר רוח סערה עושה דברו, סערה תלויה בזרועו של הקב"ה שנאמר ומתחת זרועות עולם, וחכמים אומרים על י"ב עמודים עומדת שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, ויש אומרים ז' עמודים שנאמר חצבה עמודי' שבעה, רבי אלעזר בן שמוע אומר על עמוד אחד העולם עומד וצדיק שמו שנאמר וצדיק יסוד עולם ע"כ, והמאמר הזה עמוק מאוד ובאורו כולל עניני מעשי בראשית, ולפי שהשאלה היא בעינה לפי בחינה הנ"ל במה שמוכיח ב"א שאינם נותנים לב על זה מענין עמידת הארץ באמצע ע"כ התשובה מעין השאלה להורות מקום הארץ במה שלא תמוט ממקומה וחשב עמודים זה על גב זה כולם אינם גשמים יספיקו להעמיד הארץ באמצע ואח"כ היה כוונתנו תלויה בזרועו של הקב"ה והוא הענין האלהי המחזיקה ומקיימה, הרי תולית כוונתם שהשגחה האלקית מקיימת הארץ על תלה והוא כוונה כללית זה המאמר המתואר בזרוע של הקב"ה, אמנם פרטיו עמוקים כנ"ל במה שחשב עמודים, מים, הרים, רוח, סערה, זרועו של הקב"ה עמודי שש אשר הארץ נשען עליהם והיא השביעית אשר סודם מבואר ליודעי חן ושארית זה המאמר מחלוקת חכמים, ויש אומרים ורבי אליעזר בן שמוע במספר מפקד העמודים אשר על המים יבואר במה שלפנינו, הרי נתבאר מבחינתינו זאת השגחתו ית' בכלל.

והבחינה השנית, מה שראוי להתבונן מהנושא אשר לפנינו זכרו הרב המורה ע"ב מחלק הראשון באמרו כי יש דברים שהשכל יחייב סותרם ר"ל שהוא נמנע אצלו והחוש מחייב מציאותם שני גשמים על ב' קצות קוטר הכדור יפלו שניהם אחד למעלה ואחד למטה יפול הגשם הנתון למטה וזה יחייבו השכל ואנו רואים הארץ כדורית מכל צד כאשר יאמתהו המופת וידענו כי היא מיושבת בבני אדם ובהמה מכל צד אף נוכח כפות רגלינו והם חיים וקיימים עלי' ותחתי' ומכל צדדיהם והוא אשר ימאנהו השכל ויחייב סותרו כנ"ל עם כל זה החוש יחייב אמתתו עכ"ד לא לשונו, הרי שהרמב"ם לא מצא בזה סיבה טבעית יחייבהו השכל והחוש מעיד היותו כן ומה הסיבה המחזיקם מוכרח מזה ג"כ השגחתו ית' הפרטיות המקיים כל נמצא על מכונו כאשר יחזיק הארץ בזרועו כנ"ל לא תמוט כמו כן יושביה.

והבחינה השלישית, היא הנכבדת זכרוה הנביאים וכל חכמי לב בהעירם אנשי דורם ליראת ה' והוא מטבע המים אשר הם קלים מיסוד הארץ וכל יסוד הקל מחברו טבעו להקיף את חבירו כטבע האש יקיף האויר וטבע האויר והרוח יקיף המים והארץ וכן כפי טבע המים הי' להם להקיף את הארץ לקלותם, וראינו בחלקי נשמר טבעם זה אם נתן צרור עפר או רגבי אדמה יגלול מטה ויכסהו המים ומדוע ראינו בכללות זה היסוד שאינו כן אבל נהפוך הוא כי הארץ למעלה מהמים והוא הפך הטבע כי אם פלא ומפלאות יוצר בראשית, לזה תקנו רז"ל לברך בעת קום האדם בבוקר תדרוך כפות רגליו על הארץ ברוך ה' רוקע הארץ על המים כי הוא ענין צדקה וחסד מאתו ית' לבנין עולם כמ"ש הכתוב עולם חסד יבנה מה שבטל טבע זה היסוד והקוה אותו למקום אחד ונגלה היבשה להועלת האדם וכל הב"ח שלא יוכלו לחיות במים, וזה מבואר בספור מעשה בראשית כי הגלות היבשה הוא ענין מלאכתיי מאתו ית' נתחדשה ביום השלישי ולא נבראו על זה האופן כי אם כפי טבעם האלקיי כעת והיו היסודות מקיפים זה את זה אש רוח מים עפר והי' הארץ מכוסה במים כמ"ש בראשית ברא אלקים וגו' והארץ היתה תהו וגו' וחושך על פני תהום, וכבר בארנו במ"א כי תהום הונח בלה"ק על קרקע המכוסה במים ולהורות כי היו מים סביב פני הארץ אמר וחושך על פני תהום תאר כל כדור הארץ בשם תהום הואיל

והי'

וזה לא נקרא אצטגנינות, והנלמד מהאיצטגנינות ג"כ יותר עמוק מהקודם מה שהכריח הפלסוף מציאות הבורא אשר אינו כי אם ידיעה סיפורית שאינו נוגע זה העיקר לפעולת אדם כלל, אמנם כפי שבארנו מענין האצטגנינות הזה יהי' מוכרח מציאות הבורא בשלמות שהוא שייך ונוגע אלינו ולא יזח העיקר הזה מלבבינו להמשיך פעולתינו ומעשי ידינו אחריו וכמו שאמר משה שמע ישראל הוי' הוא הנמצא ראשון המהוה זה המציאות הוא אלקינו, נוגע בלב כל אחד ואחד כפי מעשיו מיחד עליו אלהותו ה' אחד ומזה נמשך ואהבת את ה' וגו' בכל לבבך וגו' בשכבך וגו', וזה ענין תכלית האמנת מציאות הבורא ג"כ לנו בני אברהם שנדבק בו ונלכה באורחותיו וכל זה נלמד לנו מהתבוננו במעלות העליונים בכלל המתואר בשם שמים ומהחלק הקרוב אלינו אשר תארנוהו בשם רקיע בפרט כנ"ל, והראשון כמו שהכריח הפילוסוף כנ"ל בשם בעל עקדה אמנם זה עדיין הוא ידיעה חולית אשר תארנוהו ידיעה ספורית כנ"ל, ומהשני רצוני הרקיע יושלם זה העיקר שהמלוי הראשון נוגע בלב כל איש מבני אדם וצריך להמשיך הנהגת ופעולת כל איש על כל זה תעוררנו הקפת השמים, ולהורות על זה הלימוד היקר בשלימותו סמך להם בעל פרק שירה זה הכתוב מורה על כל מה שכתבנו, שמים אומרים כלומר כאלו אומרים לנו בשנתבונן בתנועה היומית בכלל כולל כל השמים וברקיע והנרשמים עליו בפרט כאלו יאמרו לנו זה הכתוב השמים בכלל מספרים כבוד אל, ירצה מהם יתבאר במופת כי יש מניע ראשון המניע הגופים הנראים המתנועעים לעינינו וכי זה יורה על כבוד המניע, אמנם עדיין אינו מוכרח כי המצוי ראשון נוגע למעשה ידינו כי אם ידיעה גרידא אשר נופל עליו כפי הנחתינו ענין ספור, וזהו השמים מספרים לבד כבוד אל יתחייב המצא סיבת כל הסיבות אמנם ידיעה סיפורית לבד אבל מי יוכיחנו שהנמצא ראשון נוגע אל פעולתינו וכי כל המתהוה פה הוא מעשה ידיו ועל זה תעוררנו החלק הנקרא בשם רקיע, וזה ומעשה ידיו מגיד הרקיע וכמו שהנחנו ענין הגדה על נגיעת בעצם המוגד וכנ"ל, ועתה קורא משכיל אם איש אמונים אתה שים לבך לכל הדברים האלה ואחר שיעלה בלבך כל עת תשקיף השמים א"א שלא תתעורר על אהבת הבורא ויראתו, ולזה כתבו היראים שירגיל אדם עצמו בכל עת להשקיף השמים ונהי' מהעוסקים בפרק שירה כפי שהעידו השלמים בפתיחה, וזה מה שרצינו לבאר:

ארץ אומרת: לה' הארץ ומלואה, תבל ויושבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: ואומר מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק:

התבוננות הראוי לכל משכיל להתבונן בהשקיפו על הארץ הלזו אשר תדרוך כפות רגלינו עליה תעורר אותנו גם כן על עיקר גדול הראוי לאדם לדעת מיד אחר העיקר הנלמד לנו משמים הואיל והוא ג"כ הנמצא הכולל הנתונה תחת מבטנו תמיד בל יעלם רגע, מצוינו למדין אמנה ג"כ ענין כולל אשר לא תזוז מקרב איש ולב משכיל אשר חושב ולא יסכל מה שעיניו רואות, והוא מג' בחינות. הבחינה הראשונה, כל גשם נתפש במקום המכיל אותו והמקום חויב להיות גדול או חק מהגשם המתקומם כדי שינוח בו וגשם זולת מקום לא יתכן היותו נח והגדול מקומו של קטן שלו יש מקום יותר גדול, ונראה איה מקום הטבעי לכל הגשמים שלא יעיד החוש כי היא הארץ יתחייב כי גשם הארץ יותר גדול מכל הגשמים אשר עלי', ועתה נשאל עוד איה מקום גשם אשר בלי ספק

ומשמים הקרב אלינו כי זה ה' אלקינו נוגע לפעולת אדם וכמצבי' עבד בשמים גם בארץ, ואיך יודע זה מי שיכיר וידע הוראות הכוכבים שמש וירח אשר הם סיבת ההויה וההפסד הנמשך מסיבות גלגליהם וחלופי מצביהם וגלוי מעגלותם והתנועות סדרי כוכבי הנבוכה בכלל כידוע כל זה בחכמת האיסטראלאגיע, ומענין כל כוכב בפרט כפי הוראתו ומשמרתו הפקד עליו פה בשפלים, ונוגה מנהג תמיד על דרך אחד השינוים המתחייבים מהקפת גלגלו על ארבעת רבעיו מעלה מטה מזרח מערב, ולפעמים יהי' על המצב ידוע כמו מצב אהבה ויקום ממנו השינוי פה לפי מנהגו תמיד שיושפע טוב לאשר הפקד עליו ולא יהי' הדבר ולא יבא, וכן להפך שיהי' מול כוכב ידוע במצב איבה ויומשך הריסה וחורבן לדבר אשר משטרו בארץ כאשר יודע האיצטגנין, וכן ההשתנות הנמשכים כשהוא בחצי אהבה או בחצי איבה כמבואר בזאת החכמה וקצתם הביאו הרב אברהם בן עזרא בפי' על התורה וחבר על זאת החכמה כללותי' ופרטי' ראיתיו אני כתיבת יד נקרא בשם ראשית חכמה, ואיך שיהי' מאותות הנרשמים על הרקיע יודע לבעל החכמה הזאת כל מעשה הנעשה פה בשפלים, והם לא ישנו את תפקידם אם בהוראות רוחות ורעמים קור וחום עוצר וגושם ואם בהפעלות הצמחים והחיים ומיעד האצטגנין טוב או רע אם בכלל או בפרט את אשר יראה כפי סבותיהם יגיד ועם כל זה לא יקום ולא יהי', זהו לאות כי יש להם מעכב ומונע מלמעלה שלא יפעלו פעולתם בעת מהעתים הראוי להמשך מהם, ואחר יראה ישוב הכוכב לפעול פעולתו ע"ד אחד כבתחילה, וזה מוכח בראי' ברורה כי גבוה מעל גבוה והוא הנמצא ראשון שומר ומנהיג פעולת כל כוכב כפי רצונו וחפצו והוא נתן להם הכח לפעול כמנהגו וברצונו נטלה ממנו לסיבה מהסיבות ומשדד כחו לתועלת הנהגת נבראי מטה אם לשבט או לחסד, וזה מוכרת כי הנמצא הראשון הפועל ומסדר פעולת העליונים לתועלת התחתונים כפי מעשי בני אדם ויהי' פעולתו ומעשי ידיו נוגע אלינו בעצם לא במקרה, וכל זה הוא ראי' ברורה אשר לא יעלם אף מאיש המוני ק"ו לבעלי זאת החכמה הם אשר יעידו ויגידו הוראות איזו כוכב כפי אשר ראה וידע כמה פעמים לא נכזבה הגדתו ולפעמים

לא יתהוה פה הוראתו ונשאר בדאי זהו לאות ולמופת כי ההנהגה השמימית ביד הסיבה הראשונה כחומר ביד היוצר, ולזה תארוהו הנביאים בשם רוכב שמים כל זה ידע מי שמבין באצטגנינות ובסיבות הטבעיות יותר מאיש ההמוני וכמ"ש הנביא כי הבורא ית' מפר אותות בדים וקוסמים יהולל, קורא אותם בדים על כי לא יבא לפעמים הגדתם ע"י הפרתו פעולת הכוכב ויתהוללו הקוסמים, ואמר עוד מגיד מראשית אחרית ומקדם את אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה, ירצה תחילה מדבר מגנות החוזים לעומת יכולת הסיבה הראשונה ית' המפיר עצתם, ואמר מגידים לחדשים מאשר יבואו אליך ואמרו רז"ל מאשר ולא כל אשר כ"א את אשר יסכים רצון הסיבה הראשונה להנהגת זה העולם על פי פעלם, וזהו מגיד מראשית אחרית והוא החוזה בכוכבים אשר יגיד לפעמים מראשית אשר יקרה פה אחרית ומקדם בוא הענין בעולם הזה יגיד את אשר לא נעשו מצד הסיבות הרחוקות ומעניני הכוכבים כי הדבר אפשר מצד עצמו ומחויב לפעמים מצד סבותיו, אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה יאמר אף הוא הנמשך אחר סיבות השמימיות במה שלא יעלה בידו הוראותיהם בעל כרחו יענה ואומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה וזה מאמר הקב"ה כמדבר בעדו אף האצטגנין המגיד מראשית אחרית וגו' אומר עצתי אשר יעצתי לפעמים לספר הוראותם תקום וכל חפצי לעשות בהפך מה שיורו אעשה, וזהו שאמרו אצטגנינות גדולה היתה בלבו של אברהם אבינו והי' בקי מאד בהוראות הכוכבים ופעולתם הנמשך בשפלים ומזה נתברר לו כי לפעמים לא יעלה בידו הוראותם מזה התבונן כי גבוה מעל גבוה מבטל לפעמים הוראות הכוכבים מה שיורו בשפלים בעבור מעשי בני אדם ומזה הוכיח שהנמצא המחויב המציאות נוגע בכל מעשי בני אדם, ועל העיקר הזה המשיך כל פעולותיו והתהלך לפניו בתמימות תכף להקרא אוהבו ית' ובטל בעדו הוראות המזלות כמאמר רז"ל עד הסגדלך ברגליך דרוך כוכבי', וכמו שדרשו על פסוק מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגליו מאי דעתך דקאי צדק במזרח אסדרי' למעריב, וזהו ענין אצטגנינות התלוי בלבו כפשוטו לא כמו שפי' בעל עקידה שהבאנו לעיל פי' שהי' בקי בסידור התכונה לבד

ונפשו לא חיה, זרע יעבדנו יסופר לאדני לדור, יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה, ורש"י ז"ל פירש המקרא ופירשו ולפי פי' ונפשו לא חיה מוסב על הקב"ה שלא יחי' אותם בתחיה"מ, ונ"ל ונפשם לא חי' בל' רבים כראש הכתוב אכלו וישתחוו, ועוד מה עניינו לראש הכתוב גם ענין ספור והגדה לזרע יעבדנו, ומה שסיים כי עשה פי' רש"י הנפלאות שעשה והוא מקרא קצר, ולפי"ז תי' כי עשה מיותר לגמרי כי אמר יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד ומה מקרא חסר, אמנם לפי"ד יובן כפשוטו בלי שום קצור ויתור כי סיים המזמור במה שהתפלל ונדר תחילה כשיענהו ה' יספר שמו לאחיו ובתוך קהל יהללו ואמר הללוהו כל זרע יעקב וגו' כי לא בזה ולא שקץ וגו' מאתך תהלתי וגו' יאכלו ענוים וגו' יזכרו וישובו וסיים כי לה' המלוכה ומושל בגוים, ירצה כי כל דבר קטנה או גדולה טובה או רעה אשר יקרה לאדם הכל מיד ה' זולת רצונו אין כלום כמו שכל מה שנעשה במדינה הוא בפקידת המלך או המושל כך כל מה שנעשה בעולם אין עוד מלבדו, וידוע כי הכריעה בלה"ק הוא בקשת דבר ממי שתקיף ממנו, והשתחויה הוא תת תודה מאת המבקש על מלא רצון המבוקש כמו שאומר השתחויתי כי מצאתי חן, וזה כוונת הכתוב אכלו כל דשני ארץ ירצה בני אדם המתענגים על רב טובו ושבעים מדשן הארץ למי יתנו תודות רוב טובם אשר הוא מתואר בהשתחוי' הלא הוא לפניו ית' שזכר בקודם כי לה' המלוכה וזה אכלו כל דשני ארץ וישתחוו לפניו, גם אנשים המדוכאים ומרודים בעפר שפלותם ועני ואביון אשר גם נפשו לא יחי' בפחות שבמזונו למי יתנו עמלם ויכרעו להטיב מעמדם הלא ג"כ לה', וזהו לפניו יכרעו ג"כ כל האנשים המתוארים בשם יורדי עפר לבקש על נפשם מי אשר נפשו לא יוכל לחיות על הארץ והוא הפך האוכלים דשני ארץ שזכר בקודם ויהי' מלת לפניו מוסב עצמו ואחר עמו, ושעור הכתוב אכלו כל דשני ישתחוו לפניו וג"כ לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חי', ובזה יקושר סוף הכתוב לתחילתו, ואחר התם המזמור לא לבד שיעשה צדקה לדור הוא הבוטחים ומשליכים יהבם עליו יתנו צדקות ה' כי גם אב לבנים יספרו מלאכות ה' את אשר הגדיל לעשות אף שאינו נוגע אליהם בשורות שם ספור לפי הנחתינו, וזהו זרע יעבדנו כלומר זרע הצדיקים שעובדים אותו יסופר להם לאדני לדור ירצה העסק אשר הי' להדור על ה' בהתפללם אליו ומה שעשה ה' לדור אשר ממצוקותיהם הושיעם, ומידי דברו זכר המשורר כי יש ויש אנשים הנולדים בעת פעל ועשה הצדקות וגם אליהם הי' נוגע צדקות ה' אפס כי היו אז קטנים ולא הבינו אז, אכן עתה יבואו גם הם ויגידו צדקתו נגע להם, ופי' מדוע זכר אצלם לשון הגדה ובראשונים ל' ספור, הואיל והם היו נולדים בעת עשה ונופל עליהם שפיר לשון הגדה כפי דברינו, וזה יבואו ויגידו צדקתו לעם שהי' נולד עת כי עשה, ויהי' מלות כי עשה חוזר על עם נולד לכן יגידו והבן:

ואחר אשר חזקנו זרועות ההבדל בין סיפור להגדה נשוב לענין אשר עמדנו עליו,

והוא לפי המבואר בקודם ענין מציאות הבורא אשר הכרית הפלסוף מתנועת השמים הוא ענין תוספות הידיעה הזאת כנ"ל, לכן הידיעה הזאת תארנוהו כפי הנחתינו ידיעה ספורית אחר שאינו מוכרח שיש יחס להמצוי ראשון שהתחייב מציאותו לנפש האדם היודעת פה בשפל, אבל אמונתינו במציאות הבורא כפי שהאמין אברהם אבינו וסדר פעולותיו והנהגתו כפי הידיעה הזאת והוא דבר הנוגע לעצמותו ונפשו ומאודו, כי השליך נפשו מנגד באור כשדים, ולא חשך בנו יחידו אשר אהב להקריב לאהבת המחויב המציאות כפי דעתו והשגתו והשכלה באופן זה הרחק מאוד מהשכלת הפלסוף שזכרנו, לזה תתואר אצלינו זה ידיעה הגדית הנוגע לאוצר הנפש, והנה אופן הבאת ראי' מענין הראשון כבר בארנו דעת הקדמונים בזה, אכן אופן השכלת אברהם מהנמצאים כפי ענין השני הנ"ל מי הכריחו לזה שלא אינו מוכרח מתנועת השמים בכלל, וכפי דעת בעל הפרק שירה נגלה לו זאת הידיעה מענין הרקיע והיא קערורות שטח גלגל הלבנה הנרשמים עלי' כל צבא השמים כנ"ל בשם ר"י הישראלי בספרו יסוד עולם, והענין כי הרקיע מראה אלינו פעולת כוכבי השמים ושביליהם במה שהם מצויירים עליו למראה עינינו ומסידור מבטיהם וניגודיהם יתחייב שינויים נפלאים פה נדע כי יש לעליונות מעשה בשפלים, ומזה יתחייב לנו כי יש אלקים המתחייב מתנועת השמים כפי דעת הפלסוף סיבת כל הסיבות, יורה לנו הרקיע והוא החלק

מהשמים

מכות בכורות הוא נוגע אלינו בכל דור ודור, כמאמר המגיד אלו לא הוציא את אבותינו הרי אנו ובנינו וכו' ושייך גם אצלנו לשון הגדה, אבל שאר המכות והאותות ומופתים אשר שם בהם והתעולל בהם למען הראות כחו ואף אם לדור ההוא הי' המכות נוגע בעצם שהי' תפשים על ידיהם ומעול השעבוד, מ"מ לנו לדורות אינו נוגע בעצם ויכונה בשם ספור, וזה אומר לפרעה כי עתה שלחתי את ידי וגו' ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך למען הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ, הרי אומר פה לשון ספור כי אינו נוגע בעצם לשומע כמו ספרה נא לי הגדולות אשר עשה אלישע, והנה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו למען שתי אותותי אלה בקרבו, כלומר אף שלא תלאו מתחת ידו על ידי אלו האותות כי הוא ענין התעוללות לכן אומר למען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים, ויהי' זה לבנך ולדורות הבאים ענין בלתי נוגע בעצם ויהי' במדרגת ספור לבד כי זה התעוללות אינו נוגע לעצם הגאולה כי יתכן להגאל בלתי אותות אלו כנ"ל, אמנם פסוק והגדת הוא תשובה לשאלת התם מה זאת השואל על ענין הנס על וזה שאנו עושים הפסח, והוא על יציאתינו ומשם הנוגע לנו דורות הבאים בעצם כמ"ש ואלו לא הוציא את אבותינו וכו', ע"כ אומר והגדת לבנך לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, וענין היציאה שייך שפיר לשון הגדה והענין נכון, ובזה יתורץ לנו דקדוק עצום במאמר המגיד ז"ל בכל דור ודור חייב אדם לראות כאלו הוא עצמו יצא ממצרים ומביא ראי' שנא' והגדת לבנך לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, וטועים העולם לאמר כי הראי' הוא ממלת לי גם בצאתי הוא יוד"ב מוסב על כל אומר כי עליו נאמר זה, ואין זה ראי' האם שנקרא או נאמר דברי הדובר בעדו אשר לפנינו באלף ומאתים ונאמר כפי לשונו אשר דבר אז נאמר ג"כ מי שאומר כלשונו גם עליו נאמר הענין ההוא, ומה נעשה בקראנו הפסוק ספרו נא לי האם ג"כ עליו יצדק בכל דור ודור וכו', או אומרי לי אחיתי את למען ייטב לי וכמוהו רבים אין מספר והוא מבואר הבטול ומהיכן יצא להם הענין בכל דור ודור וכו' מזה הכתוב, אמנם לפי הנחתינו הראי' הוא מההבדל אשר אמרנו שהגדה לא שייך זולת במי שהדבר נוגע לו בעצם לשומע ועליו נאמר הענין לכן דקדקו מזה שלא נאמר וספרת לבנך כמ"ש להלן למען תספר וגו' אלא והגדת מזה מוכח שהדבר נוגע בכל דור כאלו הוא עצמו יצא ממצרים ומסברת אלו לא הוציא וכו' והוא ברור, וכפי הנחתינו זה מענין ספור והגדה יבואר לנו פסוקי תהלים קשי ההתכה לדעת כל המפרשים וזה תארם הכלו. וישתחוו כל דשני ארץ לפניו יכרעו כל יורדי עפר

ונפשו

לאחיו ולא רצה הכתוב לכתוב מה ענין החלום רק אמר כי הוא הי' סיבת הוספת השנאה, ואחר כך אמר ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי ומספר והולך ענין החלום והנה אנחנו מאלמים וגו' והנה קמה אלומתי וגו', ואחר כי כוונת הכתוב לספר החלום הי' לו לומר ויחלום יוסף חלום ויאמר לאחיו שמעו נא החלום וגו' גם מלת הזה מיותר, וענין אומרו קודם החלום ויוספו שנוא אותו הוא מיותר לגמרי הלא אח"כ אחר באר הכתוב ענין החלום נאמר ויאמרו לו אחיו וגו' ומסיים עוד הפעם ויוספו עוד שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו, ומה ענין שנוסיף פה ועל דבריו הלא לא דבר יוסף מאומה כי אם ספר החלום והי' די על חלומותיו, אבל אחשוב כפי טבע הענין יתכן שהי' ויכוח בין י"ב שבטי יה מי יהי' עליהם לראש ומושל כאשר ראינו בסוף בחרו ביהודה, ובעודם בהויכוח חלם ליוסף חלום האלומות וכפי שטחיות החלום מורה שהוא יהי' המלך עליהם, ויוסף לא ידע עדיין משנאתם אותו ואמר לאחיו אחי חלמתי חלום יראה ממנו שאהי' לראש ומושל עליכם, והואיל כי פתר א"ע לענין הנוגע לאחיו ואמר להם שייך בזה לשון הגדה כי אמר להם הפתרון לא החלום, וזהו ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו, ירצה הגיד להם שחלם לו בענין שהיו בו מהויכוח הנוגע להם פתרון חלום, ועדיין לא סיפר להם כלום מהחלום וכאשר הם לא שנו אותו דבר מסיבת השנאה וזהו שאמר ויוספו עוד שנוא אותו, והוא טעם על שלא שנו אותו. אמנם הוא חשב מה שלא שנו אותו הוא מסיבה שלא שמעו ממנו החלום כ"א הפתרון שפתר עצמו ואולי יש להחלום פתרון אחר. לכן אמר להם אולי לא כוונתי הפתרון ולכן לא תשנו אותי שמעו נא החלום בעצמו, וזה ויאמר להם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי וספר להם החלום כאומר שמעו אם יש לחלום הזה פתרון אחר כי אם לפי דברי, אבל באמת מה שהחרישו הוא בסיבת השנאה וזהו ויוספו עוד שנוא אותו. ויצדק לפי"ז ג"כ מלת החלום הזה, ולזה ג"כ לא כתב ויגד אותו לאחיו כי הי' משמע שהגיד החלום ובאמת לא הגיד להם תחילה כי אם הפתרון ולכן נופל עליו מלת הגדה כמ"ש להלן את אשר אלקי' עושה הגיד לפרעה ושם ג"כ על הפתרון, וכאשר אמר עוד הפעם שמעו נא החלום הזה בספר להם החלום הבינו אחיו טעותו ולא התאפקו עוד ושנו אותו והוכיחו אותו על פניו כלומר מה בכך אם חלם לך כזאת, ואם זה פתרונו הלא ידוע כי אין מראים לו לאדם אלא מהרהורי לבו, וזה לאות על זדונך ורוע לבבך כי תחשוב כל היום למלוך ולמשול עלינו, לכן מידי שכבך על מטתך רעיונך על משכבך סליקו, וזהו אומרם המלוך תמלוך עלינו וגו', לכן אמר בשלישית ויוספו עוד שנוא אותו על חלומותיו אשר ספר עתה נוסף על דבריו מהפתרון אשר דבר בקודם, לכן כשחלם לו עוד נאמר ויספר אותו הכוונה על החלום עצמו, ע"כ הג"ה וזה ברור:

ממנו, לכן ענין מציאות האלה אינו נוגע לעצמותם כלל אבל הוא תוספת ידיעה חוציית כמו שנדע מציאות עיר מהעיירות או אחד האיים, שלא נשתלם בידיעה הזאת לתועלת ההנהגה ואינו נוגע לעצמותינו כלל, כמו אם נדע ג' זוית המשולש שוות לב' נצבות או ידיעת ערך קוטר המרובע לצלעו, כל זה לא יוסיפו שלימות מדותיות בנפש כלל, לא כן ענין מציאות הבורא שהכריח אברהם אבינו מתנועת השמים הוא ענין עצמותי נוגע להשלים נפשו ויפרש מדרכי העולם מהיות הסיבה הראשונה ושי' לו הכרת בוראו כנר מאיר על כל דרכיו והנהגותיו עם האמינו שכל פעולה קטנה או גדולה הנעשה פה ה"ה מבלתי עזר המצוי ראשון אשר השכיל, ולזאת נקרא ראש המאמינים אשר אנו נמשכי' אחריו וזכינו לכל הכבוד מאתו ית' בתורה מן השמים, וענין השכלת מציאותו באופן זה הרחק מאוד ודעת הפלסופים בהשכלה מציאותו ית' כנ"ל כי לא יתחייב מתנועת השמים כל זה שאמרנו, לכן נהפכה ונחקורה להוכיח מזה הנמצא ר"ל השמים ענין מציאותו יתעלה כפי אמונתינו ע"פ התורה וכמו שהוכיח אברהם אבינו שיהי' נוגע ענין מציאותו בלב כל איש ואיש להמשיך הנהגותינו על פי זה העקר וכמ"ש לעיל בכל דרכיך דעהו, באופן שהידיעה במציאותו תועיל ליושר הרהורתיך, ויהי' זה כוונת מסדר פ"ש לעוררנו על שלימות זה העיקר כנ"ל בשומנו לזה הכוונה זה הכתוב ויגלה לנו ההתבוננות כשנחקור תחילה על הבדלי השמות כנ"ל, והנה שמים רקיע רבו הדעות בהבדליהם, והמאמר הגלוי מכל אשר נאמרו בזה הוא דעת הרב רבי יצחק הישראלי בספר יסוד עולם בפרק ראשון ממאמר השני ולזה הסכים ג"כ הרב בעל עקידה, שהרקיע נאמר על קערורית שטח גלגל הלבנה הנראית לעינינו ועליו נרשמים הנמצאים אשר בשמים בכלל, כי שמים הונח על כל הנמצאים העליונים כולם מגלגל הירח עד גלגל העשירי ולמעלה עד רום המעלות, והעד מש"ה אתה עשית את השמים ושמי השמים וכל צבאם וגו', ולזה כנו רז"ל ג"כ הבורא ית' בשם שמים כמו ויהי מורא שמים עליכם:

והבדל בין ספור והגדה אחר החפוש במקראי קודש, והוא ספור הונח על ספירת דברים אינו נוגע לשומע בעצם זולת הנאה מה שהשומע חדשות, ופעם יהי' לשומע תועלת במקרה שיקח מוסר שלא ינהג עצמו כאיש המסופר ממנו אם הוא לא כן עשה או שיאחז דרך המסופר אם אחז צדק דרכו וכדומה זהו תועלת במקרה אבל אינו נוגע בעצם כלל לשומע ענין המסופר והוא מגזרת ספר הכתוב עליו דברים מועילים לכל קורא יועילנו במקרה, והגדה נופל על ענין הנוגע בעצם לשומע כשמודיעים לאיש מה שקרה לו או לקנינו אם יתפעל השומע בעצם, וכשנגיע ראיות מתנ"ך מתי משמשים בשורש ספור ומתי בשורש הגדה יראה המעיין כי זה ההבדל יותר מבורר ומסולת ממה שנאמר בזה הענין, כמו ויספר העבד ליצחק מענין אשר הי' לו בבית לבן וזה אינו נוגע לעצם הנשואין כלל, ויספר ללבן והסיפור הזה ג"כ אינו נוגע ללבן כי מה שעבר אין, ואצל חלום מצינו לשון ספור בכל מקום כמו ויספר אותו לאחיו, ויספר אל אביו ואל אחיו, לאלקים פתרונים ספרו נא לי, ויספר שר המשקים (בראשית ל"ז מ'), ויספר פרעה להם, ונספר לו, איש מספר לרעהו חלום, (שופטים ז') כי החלום עדיין אינו נוגע בעצם לא אל החולם אף לא אל השומע כי אם הפתרון ואז יהי' ענין החלום נוגע לחולם, ועל זה נופל לשון הגדה כמו שאמר יוסף לפרעה את אשר האלקים עושה הגיד לפרעה והוא מבואר:

א. ומצינו חילופי המלות אלה בענין נפלאות יציאת מצרים אמר אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגו' ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים, ובמקום אחר אמר והגדת לבנך לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים אמר תחלה לשון ספור ופה אמר לשון הגדה, אמנם כפי הנחתינו הענין נכון מאוד כי בנפלאות יציאת מצרי' הם ב' בחינות, המכה אשר הכה ה' במצרים אשר יצאנו על ידה כמו מכות

הגהה

א. ואל תבהל על פיך הקורא מ"ש בחלום אינו נופל לשון הגדה כי אם ספור הלא מצינו ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו, אף אנכי אענך כי הוא פעם אחת ולא נמצא דוגמתו בכל המקרא, אמנם כשתשית לב לזה הענין לא די שלא יסתור הנחתינו אף יחזק, והוא כשנדקדק בענין אלו הכתובים נמצאם חסר ויתיר וחלוף כפי טבע הלשון על כלם עמדו המפרשים ולא העלו ענין שתתיישב בו הדעת, אמנם כפי הנחתינו יבואר הכל כפי הפשט, וז"ל ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו, וי"ל בכאן לא נאמר מלת אותו כמ"ש לקמן ויספר אותו לאחיו, ויוספו עוד שנוא אותו משמע מלה"כ שהגיד החלום לאחיו

שיקחהו מהמקום ההוא בעצמו אשר לוקח מהם כי גלגל חמה נאמר בכאן במקום השמים בכלל כמאמר הכל תחת השמש בכמה מקומות גם שהוא היותר מפורסם בגבה השמים והכוונה כי אחר שנשתמש בו על ידי למודו של אברהם אבינו תלאה במקום שמצאה שם, ומכאן ואילך כל הנשוך מנשיכות האפיקורסות וראה אותו וחי, וכמ"ש משה רבינו ע"ה וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים, שידעת היום וסיבתו בתנועת הגלגל עם החמה תועיל מאוד לדעת מה שישוב אל הספיקות אשר יתילדו בלבו על זה הדרוש וכו', וסוף דבר כך דרך השלמים הראשונים אשר הי' אנטגנינות זה להם למופת נפלא על אמתת מציאות האל יתברך וכי הוא סיבת הסיבות ועילת העילות כולן עכ"ל לענינינו, ובשער ששה עשר כתב עוד הרב הגדול על מרז"ל משל לאחד שהי' הולך ממקום למקום וראה בירה דולקות וכו', כי אז הי' אברהם הולך ממקום למקום והוא תואר החקירה והעיון החיפושי הוא אשר העלהו מאלו היסודות והמורכבים מהם ההוים והנפסדים אל עולם הגרמים וראה בירה דולקות והוא אור האנטגניגות המאיר לכל באי עולם בתבונה ותכונה נפלאה וראה שהם מתנועעים ושלא יתכן לשום מתנועע שיהי' הוא המניע לעצמו, וגזר בדעתו השתלשלות הסיבות לכלות בסיבה אחת הוא סיבת הסיבות ועילת העילות וידע בידיעה מוחלטת כי הוא האדון שהי' מבקש לאדון ומלך כל העולמות ומזה הכריח אברהם להולכים אתו ומתוכחי' ומכחישים מציאות האל, והוא מה שגזר בלי שום ספק שיש מנהיג יחיד ומיוחד לבירה ע"כ, הרי נתבאר מכל דברי החכם הנזכר אשר מתנועת השמים יש לקחת ראי' ברורה ומופת חותך על מציאות אלקות, ועל זה הדרך הכריחו כל הפלסופים מציאות בורא לכל הנמצאים, וזהו ענין שמים אומרים, פי' מוכיחים אותנו במה שהם מתנועעים על המצא מניע מהיכן ידענו אותו כאלו השמים ספרו לנו מתנועתם התמידית, וזהו השמים מספרים כבוד אל שנתן כבוד לסיבה ראשונה וזהו דרך הקדמונים בזה הדרוש:

אמנם מכפל לשון הכתוב אשר העמיד המסדר פרק שירה לראות התבוננות הנלמד מזה הנמצא הכולל אשר לפנינו, כי הי' די לפי דבריהם שיהי' שירתו השמים מספרים כבוד אל ולא יותר, אולם במה שהמשיך שארית הכתוב עמדנו על ענין יותר עמוק ונפלא הי' זה כוונת המסדר אשר לפנינו בשנבין כפל לשון וחילופי המלות במובן אחד לפי כוונה הפשוטה, לא כן לפי כוונה השני' העמיקו הנביאים ואנשי הרוח בשינוים וחילופים האלה מושכלות יקרות וענינים עמוקים, כי לא נפלו הדברים בפה אנשי הרוח במקרה בחלוף ויתור אשר לא נחשוב זה על מדבר בדעת מאיש כערכנו ק"ו שלא יכביר הנביא או איש הרוח מלים ללא תועלת, ע"כ מצאנו עצמינו מחויבים לחקור ולהתבונן בדבריהם כפי דרכי הלשון ונמצא רב טוב הכמוס ובינה צפון בשינויי מלותיהם וכפל עניניהם, כאשר חברנו חבור נחמד בביאור שמות נרדפים והבדלי הוראותיהם למקומותם במושבותם הלא הוא אתי בכתובים, והעתיק פה מהם הוראות ב' אלו השרשים ספור והגדה וההבדל אשר ביניהם הנצרך לבאור הכתוב אשר אנו בו, והוא יחסו לשמים הסיפור בכבוד אל, ולרקיע הגדת מעשי ידיו, גם ההבדל בין שמים לרקיע אשר מובנם הפשטני אחד כמ"ש ויקרא ה' לרקיע שמים, ואחר נבוא אל הכוונה:

ונאמר עוד אף שהפלסופים הכריחו מתנועת אלו השמים מציאות ממציאם ע"ד שבארנו אופן הבאת ראי' בשם הקדמונים, עכ"ז הבדל גדול בין מציאת הבורא שהאמין הפלסוף לקוח מהמופת הנ"ל למציאת האל חיוב להאמין איש הישראלי כמו שהאמין אברהם אבינו ז"ל אשר עמד ע"י חקירתו והתבוננו בטבע זה האנטגנינות שזכרנו בשם בעקד"ה, שהנהיג כל הנהגותיו על פי זה העיקר ונרתע מהיות הסיבה הראשונה ובא לכלל אהבה ויראה זה לא ימצא אצל הפלסוף עם השכילו שיש מחויב המציאות, כי אם ימצא מכלל דעת האפיקורסי המכחיש כל זה, אבל עדיין כמה מהדעות כוזבות ועיונים נפסדים יש בינו ובין המאמין כפי דת אברהם ומשה, כענין שאמר ארסטו שהוא פועל בחיוב ושהעולם קדמון בקדמותו ושאינו משגיח בשפלים וכיוצא מהדעות יצילנו הרחמן, אף שהאמינו במציאותו מהכרח תנועות השמים כנ"ל והואיל והשתבשו באופן מציאותו לא הועיל להם מציאות הבורא באופן השכלתם כנ"ל להמשיך כל הנהגתם על פי ידיעת זה העיקר, ולבא לכלל אהבה ויראה אחר שכפרו בשאר העקרים המסתעפים

ממנו

שמים אומרים: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע:

ראשית כל בחינה, ותחילת כל ההתבוננות, יתעורר האדם, על ענין הכרחי להצלחתו במה שהוא אדם, פתח בזה הרב הגדול הרמב"ם ספרו יד החזקה וז"ל יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון וכו' והיא אמונות הבורא יתברך וממציא כל הנמצאים ואפס ולא יתכן שום תורה ואמונה בלעדי שיתברר לאדם העיקר הזה אשר הוא העמוד שכל יסודי הדת נשענים עליו, לזה יתחייב כל בעל דת שלא יזח העיקר הזה מנגד עיניו בכל רגע, וכמ"ש במורה פנ"ב משלישי הביאו הרמ"א בתחילת ש"ע א"ח וז"ל שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים ההולכים תמיד לפני האלהים כי אין ישיבת האדם וכו', כ"ש שישתכל האדם כי מלך מלכי המלכים הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו כמ"ש הנביא אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' מיד יגיע אליו ההכנעה והענוה מפחד ה' ובושתו ממנו וכו', ע"כ כל פעולה מפעולת האדם וכל תנועת אבריו על ידיעת העיקר הגדול והנכבד הזה רצוני מציאות האל ית' תסובנה, וכמ"ש הכתוב בכל דרכיך דעהו והוא (ה' שזכר בקודם) יישר אורחותיך, ואיש כזה הנהו השלם המאושר:

לכן ראה והבט קורא המשכיל נפלאות אל שהכין לו בעולמו שברא בריותיו ותקן אותם מהשלמות בטבע להישיר האדם המשכיל המתבונן, והנה הנמצאים פרטיים אשר לא יתראו לעיני האדם בתמידות כי אם לפרקים, הוטבעו במדות ותכונות פרטיות לעורר את האדם עניניו הנצרכות לפרקים כמו צניעות מחתול גמילות חסד מהחסידה וכדומה, אמנם הנמצאים הכוללים המושמים תחת הבטת עיני האדם תמיד יעוררו אותו על ענינים כוללים ועיקרים יקיפו משך זמן הויות האדם על אדמתו ועתיו ורגעיו ואין לו רשות להסיח דעת כמעט רגע מהם, וכל עת יתן עיניו על הנמצא הכולל ההוא יתעורר על העיקר והיסוד הראוי להתבונן ממנו, כמו שמים וארץ בל יסורו מעיני אדם תמיד, מורים על עקרים ויסודות עמודי התוך אשר כל בית האמונה והחכמה נשענת עליהם, כמציאות הבורא, וההשגחה ושכר ועונש, וכמו שנבאר כי השמים יפול עיני אדם עלי' בתחילה להיותו נגד הקומה, יותר מארץ, יעורר אותנו על היסוד הראשון והוא מציאות הבורא כנ"ל, והאופן הבחינה והבאת ראי' ממה הנמצא על זה העיקר בכלל כבר קדמוני הראשונים, אשר מטבע המציאות המסודר בחכמה יתחייב המצא פועל חכם מסדרם ומניעם, כי מהשקר המצא ענין מסודר בלי מסדר ומתנועע בלתי מניע, והאריכו בזה האחרונים מענין השכלת אברהם אבינו על מציאות הבורא והתרחק מהכופרים אשר בימיו עובדי אלילים, וז"ל מהר"י ערמאה בספר עקידת יצחק בשער הרביעי על מאמר רז"ל רבי אליעזר המודעי אומר אצטגנינות גדולה היתה לו לאברהם בלבו שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו, רבי שמעון בן יוחאי אומר אבן טובה היתה תלויה לו לאברהם אבינו שכל חולה שרואה אותה מיד נתרפא ובשעה שנפטר א"א נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה אמר אביי היינו דאמרי אינשי אדלי יומא אידלי קצירא ע"כ, כי רבי אליעזר המודעי אמר שאברהם אבינו היתה אצטגנינות העולם בשכלו ובדעתו ומפני היותו יודע ומשתכל בזה הסידור הנפלא נתרחק מהפקר שאר אנשים בעניניו ובמנהגיו, והי' נרתע בעצמו מאימת מלכות הסיבה הראשונה שתתעלה והולך בהצנע לכת בענוה וצניעות ופורש מדרכי העולם ונוהג בעצמו מדת אלהית כמו שחויב מענין האצטגנינות ההוא וכו', אמנם רבי שמעון בן יוחאי אמר כי לא הי' לבד נהג מקיים במעשיו ותועלותו מגעת לאלו האנשים החשובים כמלכים אבל שהי' ג"כ נהג דורש ומכריז ומפרסם האצטגנינות ההוא אשר בלבו לכל באי עולם ובאזני האנשים ההמונים יחד כסיל ובער, כדי ללמדם ולהישירם בטענותיו החזקות ולהודיע לבני אדם מה שעלה בעיונו, כמ"ש הרב המורה פרק י"ג חלק ב' והעיון הזה המפורסם בדבורו היא היא המרגליות שהיתה תלוי' בצוארו, וע"ד שאמר החכם כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך, ודאי ההסתכלות בה יסיר כל נגע וכל מכה אשר יהי' בנפש החולים מחוסר האמונה במציאותו ית', וכשנפטר אברהם וחדל ההסתכלות ההוא מצוארו נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה, כלומר שנשאר העיון הזה בעצמו לכל בעל שכל

צריך לבאור רחב, ופעם ענין הנרמז לא יראה בתחילת ההקפה אבל יובן וימצא מתוך כפל לשון ויתור הנראה בהקפה הראשונה, אבל אחר שום לב כפי טבע הלשון והוראותיו יצא לנו הענין הנרצה, אבל כוונת האומר הי' לענין אחר והמסדר פרק שירה העתיק לענין המכוון, אמנם ראוי למצא המכוון לאו רחוקה ומפשט אשר עליו נאמר, ופעמים ההכרח מביא להרחיב הדיבור באיזה מידה והמידות יבואו בזה לתועלת יבינו הסמון ומעלת המידה או הענין הסוא להכרחיותיו להנהגה, ויתגלגלו מענין לענין כמה מאמרי רז"ל ומקראי קודש הנאותים אל הכוונה, את כל זה ראיתי ונתון אל לבי לבאר על הפנים אלו שזכרנו כיד ה' הטובה עלי לערוך שולחן נגד אנשים אשר כגילי עם כל המידות ישרות והנהגות טובות ודברי חכמה או מוסר, ולא הלכתי בגדולות כי אם הכל בהורה ישר כפי השכל הישר הנטוע בלב כל ישר הולך, ויהי נועם ה' אלוק' עלינו וגו', ומעשה ידינו כוננהו, אמן כן יהי רצון:

כה דברי העלוב, מטולטל בטלטלת גבר

חנוך זונדל בלא"א הרב מו"ה ישעי' לוריא זצ"ל.

מגיד משרים בק"ק נאוואהרדק

בשנת משם יקבצך לפ"ק.

אבל כל אחד ואחד בפרט כי הוא המאחדם והמקשרם לתכלית אחת ומוציא ענין טוביותם לפועל ע"י בחינתו בהם ויקבץ טוביותם אחת לאחת והוא כוללם בבחירתו ובו יבאו כל הנמצאים לכלל טוב מאד וענין המאודיות הוא גמר השלמתם ותכליתם, ומה נפלא דרשתם ז"ל מאד הוא אדם אתמון דדין כאתמון דדין, כלומר ע"י האדם בא להם מאדיות הטוב והכן, וכאשר ישבח וירומם האדם הזה למלך הכבוד כאלו כולם משוררים ומשבחים על ידו לפי שלמותו הנתוספות לו מהבחנתו בכל מין ומין מהנמצאים יתעלו על ידו, ועל זה נאמר ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית השדה כמו שפירש הרב בעל עקידה, ואמר עוד וחיות השדה השלמה לך וכמו שפירשנו זה בשיר המדבר ע"ש, ועל זה נאמר זכה ורדו בדגת הים ויהיו עסקו ויגיעו בהשתדלות פרק שירה בעוה"ז כנ"ל, אף שאין מבין עדיין התחלפות הטבעים והמדות ומכוון הצורות ומדוע לזה הנמצא טבע זאת המדה ולהנמצא זו מדה אחרת אשר אין זה בחק כל אדם להשיג עודנו בעוה"ז זולת השרידים, כי זה הוא ענין מעשה בראשית כנ"ל בשם הר"ן ובשם ספר הכוזר וענין ספר יצירה, אבל אחר העסק והשתדלות לידע מה שבחוקו לידע בעוה"ז יזכה בעוה"ב להבין כל הסודות אשר בהם והתלות הצורות בחומרים בלי שום יגיע אבל יאמר באמירה בעלמא, כי הוא זה אשר יגע בו בעוה"ז ולא הבין סתרי עניינם ואז יראה לעין באספקלריא המאירה בלי שום הסתר והעלם ויתענג בהבנתם בלי יגיע וזהו ענין תענוג עוה"ב, ומביא ראי' מאז ישיר משה שר לא נאמר אלא ישיר, הורה בזה דבר גדול שלא תאמר הנה אנחנו אשר לא השגנו בעוה"ז סודות המציאות יהי' זה שכרנו ביום מחר על עסקינו במה שבכחינו להשיג שנבין ונשיג אז ונראה עין בעין סוד זה המציאות, אמנם מה נאמר באנשים אשר בעוה"ז היו משיגים כל סודות המציאות כאברהם ושלמה גם במשה נאמר בכל ביתי נאמן הוא העיד עליו ה' כפי פי' הרב המורה כי השיג כל פליאות וסוד יצירותיו ית' אבל העולמות המכונה בשם בית, וזהו בכל ביתי כלומר זה המציאות נאמן הוא שלא העלים ממנו כלום כמו לנאמן בית, ומה לעשות עוד יקר וגדולה לאנשים כאלה בעוה"ב אחר שלא נשאר להם מאומה את אשר לא ידעו ולא השיגו אף בעוה"ז, אולם התשובה בזה הוא אתה נותן קצבה לחכמתו ויכלתו יתברך הבלתי בעל תכלית, כי את אשר השיגו משה והאבות והנביאים מסוד זה המציאות בעוה"ז בעוד היו לבושים בחומר הגם שהי' חומרם זך ומזוכך בערכנו, על כל זה לא היו יכולים להשיג יותר ממה שיוכל להגלות בעולם הזה החשוך והעכור, אמנם כשיסתלקו מעוה"ז ומופשטו מחומרם לגמרי וישובו אלהיים תכפל השגתם בסודות המציאות אשר השיגו פה לאין ערך ותכלית כאלו את אשר השיגו פה כאין יחשב לעומת השגתם אז כאשר אלינו מבלתי יודע אל יודע, והראי' מאז ישיר משה אמר ישיר בלשון עתיד, כי אז הי' מדריגת ישראל בהשגה גדולה מאוד אשר א"א שיאמר מדרגה למעלה מזה, כמ"ש חז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל, וכבר ידעת כי ענין הראי' הנאמר ביחזקאל הוא מענין ההשגה ק"ו להשגת משה כמה מדרגות כנגד כולם, עכ"ז לא הי' השגתם אלא כפי ערך עוה"ז השגה גדולה מאד עד שאין בשום נברא להשיג השגה כמוה וע"י השגה הזאת באו לכלל שירה, עכ"ז אין שירתם זאת אשר שוררו פה בעוה"ז משה וישראל כולם מה שהשיגו סודות המציאות בקריעת ים סוף לערך השגתם אשר יתוסף בעוה"ב במשה ק"ו בישראל, מזה תדע הפלגת השגת סוד פליאות יצירותיו של הקב"ה, וזהו שר לא נאמר אלא ישיר בעוה"ב, ירצה אז במה ששוררו על הים השגתם בסודות הבורא ית' אינו כלום לענין השגתם בעוה"ב, והשגתם אז לא הי' כלום כי אם בערך הכנה והזדמנות להשגתם בעוה"ב, וזהו שר לא נאמר משמע שזה תכלית השגתם לא יותר אלא אז הי' הכנה לשיר בעוה"ב אם במשה ק"ו בישראל והבן:

הרי נתבאר מכל זה מעלת העוסק בפרק שירה אשר אנו בביאורה כפי דעת השלמים המעידים והמאירים עליו הנגבים בפתיחה, אשר הם כלל ההשגות ומדות ישרות דברי חכמה ומוסר השכל הנמצאים בדומם צומח חי שמש ירח וכוכבים המזדמנים ונראים תמיד לעיני בני אדם, יתעורר לענין הנהגתו פה עוד היותו בעוה"ז מסודר מכל מין ומין מה שראוי ללמוד ולהתבונן ממנו ע"י מקרא ממקראי קודש סמכו לו ירמוז על הענין הנלמוד ממנו, ופעם יושקף הענין הנלמוד מהמין או הנמצא ההיא במקרא הנגב נגדו לעין כל ואין

לפי דרכינו אשר דרכו בה השלמים אנשי השם מעולם כאברהם וכשלמה וכל השרידים אשר ה' קורא ידענו מהם אשר הגיעו לכלל נבואה אח"כ, וזאת ידוע מענין אברהם אבינו בספר יצירה המיוחס לו המדבר מאיכות הרכבת הנמצאים מצד צורתם הנמשך מהבדלי מדרגת השכלים הנבדלים והתכללם והתאחדם במקורם והוא שם הוי' ברוך הוא, ועיין בספר הכוזרי מאמר רביעי וז"ל אמר הכוזרי אני רוצה עתה שתראה לי מעט מסתרי החכמות אשר אמרת שהיו אצליכם, אמר החבר מהם ספר יצירה והוא לאברהם אבינו והוא עמוק ופי' ארוך הורה על אלהותו ואחדותו בדברים מתחלפים מתרבים מצד אבל הם מתאחדים מוסכים מצד אחר וכו' ע"כ, הרי נתבאר ענין החכמה בברואים אשר עמדנו עליו ואשר דרכו השלמים בזה הדרך, תחילה התבוננו בטבעי הנבראים לתועלת אשר באדנו וכל יסוד זה הספר על אדניו הטבעו להוציא מהם מדות טובות ועניני חכמה נראית מפשטי פעולתם כמו שאמרנו צניעות מחתול גזל וכו' והתנהגו על פיהם ויישרו מדותיהם והתפעלו כ"כ מחכמת הבורא הנטוע בכל נמצא להורותם הדעת בהנהגת העולם עד אשר גדלה האהבה לבורא הטבע והללו ושבחו לשמו והתדבקו בו והגיעו מהתבודדם עד אשר לא הי' להם שום מחשבה בעניני העולם כלל כי אם בסיבה הראשונה, וכאשר הי' ע"ז האופן התנוססה בם עזר אלקי משמים ונפקח עיניהם והשכיל לבותם והבינו מקורות הכחות אשר אלו המדות ותכונות אשר בהנמצאים השפעו מהם עד אשר הגיעו עוד יותר למדרגת רוח הקודש ונבואה מה שלא מצינו בהחוקרים בטבעי החמרים ומשיגיהם כאריסטו וסוקרט שלא זכו לאור אלקי מעולם כי אם הבאים על שער הכמות הנמצאים כנ"ל הם אשר זכו לבוא בסוד ה' והם התמימים והשלמים החסידים והישרים אשר אין דור מהדורות ריק מהם, כמ"ש רז"ל אביי ורבא כל מעלי שבתא עסקו בספר יצירה ואברי להו עגלא תלתא וזכו להחיות מתים ולעשות נפלאות בשמים ובארץ, והדמיון בזה לנער המשרת אצל אומן מהאומנות היקרים אם האומן רואה שהנער משרתו באמונה וחפץ באומנות ההיא מאוד ויבחינו בחינה אחר בחינה ויראה היותו ראוי לאומנות ההיא מצד שכלו והשתדלותו אשר הוא לאות על חשקו בה אז לא יסתיר האומן סודו ממנו אבל יגלה אליו כל מצפוני האומנות כפי אשר יוכל שאת ובמעט מהזמן יתדמה אל האומן, אבל אם האומן רואה שהנער אינו מתנהג אתו באמונה אף שילמדנו כי לבעבור זה הועמד אצלו מ"מ עיקר סודות וסתרי האומנות יסתיר ממנו ולא ישיג אותה כלל אבל יטעה בדמיונו ויחשוב שהוא אומן שלם, ועי"ד האמת אין לו ידיעה כלל, והנמשל דומה מכל צד כי האנשים התמימים אשר ידעו כי מציאותם בעולם אינו כי אם לעבוד את ה' ולשרתו באמונה ותכלית העבודה להשיג חכמתו הבב"ת ופלאת יצירותיו ולדעת זה מוסרים נפשם ומאודם אשר היא לדעת אמונתו ית' ביצירותיו הנפלאים ומשתדלים להשיג מדותיו ית' להדמות אליו, אז כשיבחין ה' מצפונם ותוך לבם לא יסתיר ה' מהם סודות המציאות עד אשר ידמו אליו וישיגו בצד זה אמונתו ית' ויעשו כמוהו כמ"ש לעיל רבא ואביי וכו' וכהאי עובדא בבנו של ר' יוסי במסכת תענית תאנה הוציאי פירותיך וכמאמר רז"ל אי בעי צדיקא הוי ברא עלמא, והוא מהשתכלם בסודות הנמצאות מצד הנ"ל, לא כן אותם אשר חקרו בשכלם בלי תיקון המדות ותוך הנפש השתדלו לריק וילדו לבהלה ומלאו פני תבל ברעת המינות ודעות מזויפות, הרחמן ישמרנו מהם:

ונבוא עי"ז לבאור דברי רבי אלעזר אשר עמדנו עליו כל העוסק בפ' שירה וכו', אמר מי שישתכל ויעסוק בטבעי הנמצאים להבין ולהשכיל ענין הנהגתיו מה שצריך לו במה שהוא אדם לקבץ כל המדות טובות ועניני חכמה אשר בנמצאים מצד הטבע המוטבע בהם, ויחזרו בו כל המדות קנינים בנפשו ע"י בחירתו כי לזה עיקר מציאות הנבראים באלו התכונות והטבעים אינם אלא להורות לאדם דעת סוד הנהגתו ובזה יתקן שלימות עצמו ויתוקנו ע"י כל אלו הנבראים אשר אינם נמצאים כי אם לצוות לזה העולם ובעבורו, ובזה יקוים בו הכתוב וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ירצה ע"י בריאת האדם בכח הבחירה והשכל לא די שיוציא מן הכח אל הפועל שלימותו וזהו ענין הטוב אשר בו גם יתוקנו על ידו טובות ושלימות כל הנבראים והנמצאים הנתלים בשלימותו, וזהו שאמר אחר בריאות האדם וירא אלקים את כל אשר עשה מהנמצאים נוסף על ענין כי טוב הנכתב

אצל

וניצול מחבלי משיח ומדינה של גיהנם, כי יסורי גיהנם הם למרק וללבן הנפש מחלאת הגוף אשר נגאלה בתאות עולם הזה ואיש כזה הוא ממית תאותיו פה בעוה"ז לזה ניצול מחבו של גיהנם, וזוכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות כי איש כזה בוודאי עוסק בתורה לשמה וזוכה לדברים הרבה כנ"ל, ותלמודו מתקיים בידו יען אשר בכל אשר יפנה ויתן עיניו בו יזכירנו תלמודו ג"כ כנ"ל, ומאריך ימים כמ"ש הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם וזה ניצול מכולם, וזוכה לחיי עוה"ב, וי"ל תחילה אמר הוא בן עוה"ב וכאן אמר זוכה לחיי עוה"ב, אמנם תחילה אמר מעיד אני עליו שהוא בן עוה"ב אחרי ימלאו ימיו ויפקד מעוה"ז, ופה אמר שאף בעוה"ז יחי' חיי השקט ושלוה בלי שום דאגה ועצב מעין עוה"ב, והוא ע"ד שאמרו רז"ל עולמך תראה בחייך וכמ"ש על איוב שהטעימו הקב"ה פה מעין עוה"ב, וזהו שאמר וזוכה בעוה"ז לחיים ערבים כמו שנקוה בעוה"ב, עד כה מעלת העוסק בפרק שירה כפי העדאת רבינו הקדוש:

ובזה נבא לבאר כוונת רבי אלעזר הגדול אשר הצבנו לכם פתיחתינו זה, וי"ל אצל עוה"ז אמר עוסק ובעוה"ב אמר לשון אמירה, ומה שמביא ראי' מאז ישיר משה אין לו מובן, אבל הענין עם דברינו הקודמים במה שבארנו ענין אברהם ומשה ושלמה שעמדו מחקירת טבעי הנמצאות על מצות התורה, יקשה הלא עיקר חכמת הטבע אשר בזמנינו אצל הפלסופים והראש אשר נתן נפשו עליו וחקר בה עד מאודו הוא אריסטו בספר השמע וספר השמים והעולם, ואחריו בכל דור ודור תרבה הדעת על ידי נסיונות ובחינות כלים מכלים שונים העשוי לדבר נתודע ונתגלה לאחרונים מה שלא שערום הראשונים כאריסטו וחביריו, ומדוע לא עמדו הם על חיוב מצוה ממצות השמעית ואדרבה כל עוד יעמיקו בחכמה יתרבה בהם המינות והאפיקורסות כידוע, ומבואר בתשובת הרשב"א אשר צוח ככרוכיא על החכמה הזאת אשר היא שורש פורה ראש ולענה בהכחשת אל ממעל ויכלתו הרחמן ישמרנו מדעתם, והתשובה בזה עם דברי הרב רבינו נסים בדרש בראשית וז"ל אמנם ענין מעשה בראשית זהו צריך באור רחב כי הנה הרמב"ם ז"ל אמר שמעשה בראשית הוא חכמת הטבע ויש בזה סתירה גדולות כי אין בדבורינו ביסודות ובמורכבים הנמשכים ממה דבר שיתחייבו ההסתרה והעלמה, ועוד אם הי' כן צריך לידע הגבול שנעמוד בו ולא נפרסמהו להמון כי אין ספק שכל מה שהוא בענין הטבע ובאורו אין ראוי שיהי' נסתר ונעלם אבל ראוי שיתפרסם שהרי ידוע שחכמת הרפואה וחכמת עבודת האדמה והמרעה נמשכות מחכמת הטבע והנה א"כ היושבים בערי הפרזות דורשים במעשה בראשית וכו', וג"כ לא נוכל לומר שמעשה בראשית לא תהי' חכמת הטבע שהרי מעשה בראשית נוסד כולו בעולם התחתון לא בעליון כי זה יהי' מעשה מרכבה וכו', והתשובה בזה כי אין ספק כי מעשה בראשית היא חכמת הטבע אבל לא מאותו צד שהתחכמו בו האנשים מצד מחקרם אבל מצד מה שהידיעה נעלמת בו מצד המחקר ולא תודע אלא בשפע אלקי, והוא שיש לכל הנמצאים ב' פעלים פועל נמשך אחר חמרם ופועל נמשך אחר צורתם אשר הוא עצמותם, והפעלים הנמשכים מצד חמרם יודעו מצד החקירה ומצד השגת מקריהם אבל אשר מצד צורתם אי אפשר שיודעו בשום פנים מצד החקירה אלא מצד מה שהמציאהו הנסיון לאור וגם כי נדע פעולתם וכו' לא נדע סבת פעליהם כלל, כי אנחנו נדע בפלפל שהיא מחמם ונדע סיבת החימום להיות היסוד האש גובר עליו ומפני שזה נמשך אחרי חמרו, אבל אם היות שנדע שהאבן שוחק והאבן השואבת מושך את הברזל עם כל זה לא נדע סיבתם מפני שהם נמשכים אחר הצורה כי השער הזה סגור לכל דורש החכמה במחקר אנושי לבד, לא יפתח, ואלו הפעלים היוצאים מצד הצורה מהם נתלים מצד נותן הצורות וזה העיון נמנע שיושג מצד חכמת אנשים וכו', וסוף דבריו אמר וז"ל הנה לפי"ז מעשה בראשית היא חכמת הטבע האמיתית לא אותה מה שיתפלספו בה המתחכמים והיא אמתת ידיעת עצמות הדברים וזה הוא נמשך ונתלה בנותני הצורות והם השכלים הנבדלים וא"א שיודע כי אם בשפע נבואת אלקי, ולכן היתה חכמת מעשה בראשית סמוכה ומצרנות למעשי מרכבה ושני' אלי' במעלה כי שתי אלו החכמות תהי' בהם השגה ברוחנית שהם השכלים הנבדלים עכ"ל לעניניו, הרי נתבאר בדברי הרב ההבדל בין חקירת טבעי הנמצאות לאריסטו וחבריו ובין השגת חכמת התורה יתה"ש המושג מטבעי הנמצאים

לפי

ועי"ז כל הנמלאים בחד קטירא אתקטרו ע"י האדם השלם הנ"ל לעילת כל העילת, ויכול להיות ע"י זה דבק בה' תמיד כמ"ש ואתם הדבקים בה' וגו', ועל זה הקוטב סובב הולך ומאמר רבינו הקדוש הנ"ב פתח השער כל העוסק בפרק שירה בעוה"ז (וענין העסק באמרנו לעיל) מעיד אני עליו שהוא בן עוה"ב וזה שלא יתכן להעיד על עוסק במלוה אחרת, ואף שאמרו רז"ל בקדושין העושה מלוה אחת מטיבין לו ונוחל וכו' ואף כי עוסק במלוה אגוני מגנא בעדנא דעסיק בי' ובעדנא דלא עסק בי' אצולי לא מצלא מיצר הרע המטריד מעוה"ב, אבל עוסק בפרק שירה כנ"ל בכל מקום שהוא פונה לא יפנה אל מדעתו כלל להניח מקום ליצר הרע, לזאת יכול להעיד עליו שהוא בן עוה"ב, ולזה אמר הטעם הואיל וניצול עי"ז מיצר הרע הרי בטוח בעוה"ב, ומדין קשה זהו ג"כ בעוה"ב כי אף אם כמה יזכו לעוה"ב בסוף כמ"ש כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, עכ"ז כמה דינים קשים יעברון עליו מקודם עבור מחשבותיו אשר לא לה' המה ומזימותיו הנשחתות, אבל עסק פרק שירה עזר גדול לתיקון המחשבות וישרת המעשים ותקון המדות ואין מי שיטריד מחשבותיו להדבק בה' תמיד כנ"ל, וזהו ג"כ משטן המשחית ומכל מיני מזיקין ואמר שטן המשחית על נזק כולל מיתה והשחתה וכמרז"ל הוא שטן הוא מלאך המות עולה ומסטין יורד ונוטל נשמה והוא השחתה כוללת לזה תארו בתאר משחית, וכל מיני מזיקין הבאים על ענינים פרטיים מכולם ינילנו ה', ואמר עוד וממחבלו של משיח והטעם כי חבלו של משיח באים להנשקעים ונסבכים בעניני עוה"ז השייך לעשו להשמיט אותם מזה כדי שיזכו לגאולה, ולזה הונח על נרת ישראל טרם בוא המשיח ועל אשה הכורעת לילד ועל המות המפרדת הנפש מהגוף שם חבל על נערם ומכאובם, אף כי יש במקרא כמה לשונות המורים על הרגשת נער ויסורים כמו מדוי מכאוב עכ"ז לא השתמשו לאלו הג' שזכרנו בשום לשון מהג' כ"א בשורש חבל והוא שם המושאל מענין ומודדם בחבל, נתקו חבליך, והוא כאשר ילטייר העובר בבטן האשה והי' לנפש חי' וצריך למזון יתהוה ע"י הטבע במעיו גידים ומיתרים מכלי מזון האשה לכלי מזון הולד, ותחילת הויתם הם דקים מאוד כפי צורך הולד למזון מעט וכל עוד יגדל הולד יתעבו ויתרחבו הגידים כדי שיבוא לו המזון בשפע כפי הצטרכותו ממה שאמו אוכלת, ואלו הגידים התלוים הם כעין חבלים, וכשיגיע זמנו לצאת לאויר העולם ינתקו אלו החבלים הנסבכים בו ובאמו אשר היו כלים וצנורות להשגת פרנסתו, והנתק אלו החבלים יכאיבו לאשה כפי ערך דקותם ועוביים כי הדקים ינתקו מקודם ויכאב לה מעט ואחר ינתקו העבים יותר ויגדל כאבה, ובבוא עת לדתה ינתק חבל העב אשר בו תלוי כל תותו והכאב ההוא הקשה שבכל כאביו ואז מוכרח לצאת ע"י כח הדוחה שתתחזק אז כי אין לו עוד מזון במעיה, והואיל כי הכאב יבוא לאשה ולולד ע"י נתק החבלים לזה הונח על כאבם ענין חבל כמ"ש תזעק בחבלי', ועד"ז הונח גם כן על הפרד הנשמה מהגוף ג"כ בשם חבלי מות, כי התקשרות הנפש הוא בדם כמ"ש כי נפש כל בשר דמו וכו', ואמר כי הדם הוא הנפש, והדם סובב סולך סולך במיתרים וחבלים והם העורקים והגידים, והמות הוא התר נביעת הדם אשר הוא בחבלים המקשרים נפש בגוף, לזה אמר אפפוני חבלי מות וכמו שהארכנו בזה במ"א, וכמוה ממש כאשר גזרה חכמתו ית' להוריד אותנו ממקום כבודינו ולהגלות אותנו בין הגוים ונתקו חבלי פרנסתינו אשר הי' נשפע לנו מידו ע"י בית המקדש והקרבנות, הם כדמיון החבלים שזכרנו, לזה הרבו הנביאים למשל משלים ענין חורבן בית המקדש לחבלי יולדה והוא הרגשת צער הנתק אלו החבלים וצנורות אחת לאחת, והוא מבואר בדבריהם, ואחר אשר הגלנו לבין האומות חיוב להמציא לנו פרנסתינו בין הגוים ע"י אופנים שונים והם ג"כ כדמיון החבלים המרוקמים מהאשה אל הולד כמאמר רז"ל ע"פ גוי מקרב גוי משל לעובר שהוא נתון במעי וכו', וכשיגיע עת קץ גאולתינו חיוב ג"כ להנתק תחילה אופני פרנסתינו מהם אחת לאחת אשר לא יהי' עוד שום מחי' ויתרבו הצרות קודם שנצא מתחת ידיהם לאויר ימות המשיח, ולדמיון זה הונח על אלו היסורים ג"כ שם חבל והוא ענין חבלי משיח, והנה מי שהוא מסובך בהשגת טרפו בבטחו עליהם לבד ירגיש חבלי משיח מטעם הנ"ל, אבל העוסק בפרק שירה הוא דבק תמיד באלקיו והוא הבוטח השלם כמבואר בפנים בשירת אות הבר ובשירת פרוגיות ע"ש, איש כזה לא ירגיש כאב ודוחק הפרנסה כמ"ש והבוטח בה' חסד יסובבנהו, וזהו

וניצול

שירה לפי מה שפי' לעיל שלא אמרו האומר פ"ש
כ"א העוסק, והכוונה על שום לב והשתדלות בכל
נמצא ונמצא, יפול עין הבטת אדם עליו יבחין
טבעו וישכיל ממנו מוסר השכל הראוי להתבונן
מכל מין ומין, ויתעורר ע"י ג"כ למצוה ואזהרת
התורה אשר ראה או ידע ונשכח ממנו מענין הזה
ועתה יראה בעיניו וישכיל בשכלו ונזכר הלכה, ואף
למי שתורתו אומנתו ועוסק בתורה תמיד וניצול
מיצר הרע ואם ישיא דעתו רגע מהתורה ויביט
בעניני העולם יכול לבוא לידי חטא, אבל אם
הרגיל נפשו להבחין בנמצאי' המושמים תחת עיניו
והוא עסק בפרק שירה אף לעת ההכרח כאשר
יבטל מעסק התורה לא יכול לבוא לידי עבירה
כי כל השקפתו בעניני העולם הוא ג"כ תורה,
כי כל אשר עיניו תשוטטנה תזכרנה לו עניני תורתו
ע"י בחינה כנ"ל. והואיל כי ההתבוננות והבחינה
בברואים אין לו שעור והוא כולל כל עניני הטבע
כל אחד לפי הבנתו יכיר לפיכן חכמת הבורא
מתוך נבראיו ורוב העולם אינם נותנים לב להתבונן
כלל לכן עמד בעל המחבר והי' חכם אלקי ולקט
מכל נמצא מהנמצאים טבעו היותר נרשם ונופל
על תחלת ההשקפה אף לעיני ההמון והניח טבעו
הנעלם המורה על ענין נעלם כמוהו לחכמי לב
מעמיקי העיון רק ענינים נגלים כל המעורר על
מדה טובה או מוסר השכל, כמו גזל מנמלה אף
שיש בטבע הנמלה ענינים נסתרים מעוררים המשכיל
המעמיק ענינים אחרים נפלאים עכ"ז לקח, בחינה
אשר הוא ידוע לכל בטבעו ואין צריך למתבונן
להעמיק עיונו כ"א בעבור חוש ראיתו והשקפתו
א"א לבל יתעורר על הראוי להתעורר, וסמך אותו
על מקרא ממקראי קודש המדבר ג"כ מזאת המדה
או ההשכלה, והמתבונן בהנמצא בענין הנלמד ממנו
יבין כפי זה המקרא כפי כוונת המסדר סמכו לו,
ויהי' תועלת אף להמון לא נסה ללכת בעקבי
החוקרים האלקיים המסתכלים בטבע הנמצאים
באספקלריא מאירה לפניהם היכולת וחכמת הממציא,
עת יביא דבר זה הספר פעם א' בלב איש המוני
ויתעורר כי הנמצא פלוני מעורר על מדה או ענין
פלוני וכדומה, או אף אם הולך לעסקי דרך ארץ
ולא יחשוב ה' א"א שלא יזדמן נמצא מהנמצאים
המוזכרים פה לנגד עיניו יזכור מה שראה ע"ז
ויתעורר ויבחין על ענין המדה ההיא ויתבונן
נפלאות הבורא וחכמתו הנכרת בנמצא ההוא,
ויתבונן אם זה הנמצא הוטבע על מדה הזאת ולא
נברא אלא לשמשני ק"ו שמוכרח לעשות קנין בנפשו
המדה ההיא לולי זאת הוא גרוע ופחות מהנמצאים
אשר למטה ממנו, והבורא חשב לעשותו מושל ושליט
על כולם ורודה בהם יתחייב על כ"פ שהמעלות
פרטיות הנמצא בהם בטבע ימצא בו בבחירתו אשר
נתן לו, ובזה יראה יתרון ממשלתו עליהם למעלתו
והקלוס והשבח ישיר האדם להבורא על אשר נתן
הכח והמדה ההוא להנמצא ההוא לעורר אותו
ולהוכיחו על שלימותו ויחשב כאלו הנמצא בעצמו
משבחת ואומרת:

ועתה דבר גדול דברו לנו האלקיים המפליגים
בשבח הפרק שירה ועיקר גדול בענין
שלימות האנושי במה שלא תמצא לאדם העוסק בו
השקפה חפשית בעניני העולם שלא תעורר אותו
על ענין מעניני עבודת ה' המרגיל א"ע באופן
כזה, יראה שמים יתעורר על מציאות הבורא וממציא
מאפס כל הנמצאים, אל ארץ יביט יתעורר על
השגחתו ית' המשגיח על דרכי איש ועלילות מצעדי
גבר, כי יפגע בהמה או חי' או עוף או רמש או
צמח יתעורר על המדה או ישכיל השכלה או מוסר
הראוי להתעורר ממנו כמו שיתבאר בפרקים הבאים
בעזה"ש, כי יקר מקרה רוח או גשם רעם ורעש
ברק יראה שמש ירח כוכבים ענינים של כולם יתנו
צדקת ה' ומהללו, ולאיש כזה לא יתכן מאמר
התנא המהלך בדרך וכו' מה נאה אילן זה מה
נאה ניר זה כאלו מתחייב בנפשו, ולא עליו נאמר
זה כ"א על אינו עוסק בפרק שירה ומפנה לבו
לבטלה משיא דעתו מד"ת ונותן מקום ליצה"ר
לשלוט בו ולהמשיכו לתענוגים אשר לא לה' המה
אבל איש העוסק בפ"ש כנ"ל אם יראה אילן או
ניר או שדה יער אחו גן כרם כולם ישוררו ע"י
למלך הכבוד ויתלהב על ידם לעבודת ה' ויראתו,
וכל אשר עיניו תראינה עשה יעשה לו כנפים לעוף
השמים מקום השלמות, וכמה מן הטוב והתועלת הוא
לאנשים אשר לא מצאה ידם לעסוק בתורה והי'
להם פרק שירה לעינים לבל ישטו לבבם מאחרי
ה' אף רגע ולא יתורו אחרי לבם ועיניהם הזונים,
כי הבחינה בברואים ישימו מתג ורסן להעלים
העינים מראות ברע, ונהפוך הוא לקחת טוב העצה
וההשכלה ממקום אשר יקח הרשע עצת רעתו,

ועי"ז

כנ"ל, והנו מבואר במדרש קהלת ע"פ תרתי בלבי תייר הייתי על דברי תורה עי"ש ומעיד על טעמי תורה ומתוך סתרי טבעי הנמצאים, והם מעיד על כולם הי' חושב בדעתו כי לחכם כמוהו אין צורך לתורה כמו שקרה לו עם הג' מצות שאמרו רז"ל שנכתב טעמם בלדם ונמשך אחר הטעם וכבל בהם כתב לא ירבה ולא יסור אמר אני ארבה ולא אסיר, ולא עמדה לו חכמתו מטעם זה עצמו כי נבחן עניני להיות תמים עם ה' אלקיך אף שנכתב טעם למצוה בבאור לא יחשוב אדם כי אין טעם אחר זולת המבואר, ובמקום שאין טעם המבואר נוהג יקל עליו לעבור על המצוה, ובאמת אף במצות וסייגים וגדרים שקבעו חכמים חוק ולא יעבור על אותו ענין אמרו רז"ל שלא היו מגלים טעמו קודם י"ב חודש, וסיבת זה כי בעת נמנו לדבר לגזור גזירה או סייג והיו להם כמה טעמים לגזירתם נסתרים לא רצו לגלותם רק גלו טעם אחד מפני הסברת הנוהג אז, גם זה אחר החזיקו ההמון בגזירתם י"ב חודש בלי טעם והורגלו בו ולא קודם בכדי שלא יבואו להקל על הדבר באופן שאין זה הטעם נוהג, אמנם אחר י"ב חדש אין לחוש אחר שכבר נהגו בדבר גם אם נתלה הטעם בענין הנוהג אז ובזמן הזה אין מקום לטעמים מ"מ אין לנו להקל בגזירתם וכמ"ש דבר שבמנין צריך מנין אחר כמוהו להתירו, כי אולי הי' להם טעמים אחרים נסתרים לגזור זאת והם נוהגים ג"כ עתה אף שנתבטל טעמם הנגלה, וניקח לדוגמא גזירת פתם יינם שאסרו לנו רז"ל מפורש הטעם משום מנסך לעכו"ם אשר הי' מנהג מקדם עת שהי' עכו"ם בעולם, והנה עתה האומות אשר אנו ביניהם אינם עובדי כו"מ ואין כאן חשש נסך מ"מ לא נפרוץ גדר להתיר גזרתם כי אולי בעת גזרו זה הי' להם טעמים נסתרי' לא נתן לגלות ואמרו זה הטעם מפני הסברת הנוהג אז, והעד כי חכמי סודות הקבלה החמירו בזה מכמה טעמים כמוסים. והנה אם בגזירת ומצות ב"ו יתכן כמה טעמים בענין אחד אף כי למלך מלכי המלכים הקב"ה בחכמתו הנפלאה בלי ספק במצות לא ירבה לו נשים יש כמה טעמים כמוסים לא שזפתם עין אדם עודנו בעוה"ז ולו נזכה להבין אפס קצהו מסודות מצוה קלה שבתורה אף בעוה"ב, וטעה שלמה כי אין טעם אחר בג' מצות אלו זולת המפורש בהם לכן אמר ארבה ולא אסיר מה עשה הקב"ה הניחו על בחירתו ונכשל אף בטעם זה המפורש והגלוי ולא עמד בנסיון, והואיל ולא הי' תמים כדוד אביו שאמר והי' תמים עמו לכן אף כי עמד על כל טעמי המצות והשכילו הנמצאים נעלמה ממנו טעם מצוה אחת והיא הפרה להורות שהתורה היא למעלה משכל אנושי ויבין בזה אף במצות אשר שכלו השיג טעמים אשר בעבורו נצטוינו עכ"ז לא יהרוס לעבור עלי' במקום שאין הטעם נוהג כנ"ל, כי זולת זה יש ויש עוד כמה טעמים נסתרים אין ביכולת שכל בחומר לדעתו וכמו שיתבאר:

וכי ישאלך בנך לאמר הבחינה בברואים אשר קראוהו עסק פרק שירה לפי"ד הי' מוכרח לאשר היו קודם מ"ת כנ"ל, אמנם אחר אשר ירד ה' על הר סיני ונתן לעמו תורה ומצות חוקים ומשפטים יחיו בהם מה לנו בעלי ברית התורה לשוטט על פני חוצות ולבקר בטבעי הנמצאים להוציא מהבחנתם מדות טובות כמו צניעות ומחתול גזל מנמלה עריות מיונה, ורוב ההתחכמות לא לבד שאינו מועיל אף יזיק, טוב לנו לבא בחדרי התורה ונהגה בה יומם ולילה ובה נמצא הכל ממנה יתד ממנה פינה לכל המדות טובות, כמ"ש הפוך בה והפך בה ובלה בה ומינה לא תזוע כי אין לך מדה טובה ממנה, והנה תועלת מפרק שירה לעת עתה אין לנו עסק בו וכמ"ש רז"ל אלמלא לא נתנה תורה למדנו וכו' ואחר שיש לנו התורה שלימה מה לנו לשיחת הנמצאים, אף אנכי אענך לך ולדומים לך צדקת מאד אם תורתך אומנתך באמת ואתה מחושבי בהמ"ד עוסק בתורה לשמה תזכה לדברים הרבה ולכל מדות טובות זולת עסק פרק שירה, אמנם לאנשים אשר אין תורתם אומנתם והולכים בשוקים וברחובות לעסק פרנסתם ועיניהם משוטטות עלי תבל ומפנה לבו לבטלה והרהורי דעבירה שלא הם עינא ולבא מהורים תדיר ופורשים רשת ליד מעגלם להכשילם ולהסיעם מיראת ה' כל היום, אין דבר מה שיעוררם למורא שמים אף אין מגיד אף אין משמיע מה לכם ללכת אחרי ההבל אין אלקים עליכם לדעת מוציאכם ומבואכם, להם הוא תועלת בחינה בברואים וזה כל פרי ענין פרק שירה וכוונת באורינו עליו, ומובן כוונת התנאים הקדושים המפליגים בכבוד והדר העוסק בפרק

שירה

טובה הוטבע בה, ד"מ התבונן בטבע עוף ידוע שעושה חסד עם חברותיו, וקרא שמה חסידה, נגזר מפועל חסד, ק"ו שימלא האדם זאת בו בבחירה להתנהג בה, ויהי' ענין קריאת שמות הנמצאים לו, כנתינת התורה והמצוה לנו, שיעשה כטוב הנמצא בכל ברי' אשר זה ענין פרק שירה לפי דרכנו, וזהו ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו, ויהי' לראות שב אל האדם כלומר הקב"ה הביא הבהמה והעוף אל האדם, שיראה ויתבונן האדם מה יקרא לו ועי"ז ידע סדר הנהגתו כנ"ל, (ועיין מ"ש בשיר החסידה דרוש נפלא ועמוק) הרי עיקר חכמתו של אדם הראשון עסקו בפ' שירה והוא בחינה בברואים:

גם על זה הדרך ישכון אור חכמת אברהם אבינו שהכיר את בוראו, גם מה שאמרו קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא נתנה, והוא מהשכלת טבעי כל הנבראים עמד והתבונן בשכלו על חכמת ממציאם וטבע המציאות, הוא הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלהים הם השלמים העולים, וכמו שכתב הרב המורה בפתיחתו, ועמד ע"י זה על מצות כל התורה וכו', ואמרו במדרש שהיו שתי כליותיו של אברהם כשתי מעינות נובעות חכמה וקיים אפילו עירוב תבשילין והבן, וכן עבודת כל הקדמונים קודם מ"ת, ולזה היו בוחרים להיות רועי צאן, אשר הוא עזר גדול לחיות חיי ההתבודדות והפרישות מב"א, אשר באופן כזה יכולים להשכיל על אמתת חכמת הנמצאים למיניהם מעל פני האדמה באין מטריד ומונע, ומשה ג"כ זכה לכל הכבוד הזה ברעותו את צאן יתרו כמ"ש במדרש רבה ומשה הי' רועה וגו' הדא הוא דכתיב יודיע דרכיו למשה, הכוונה ע"י היותו רועה צאן, וחי' חיי' התבודדות זכה לשיודיעו ה' דרכיו:

וזה הי' ג"כ חכמת שלמה, נאמר עליו וידבר אל הארז אשר בלבנון ואל האזוב אשר בקיר, ירצה ג"כ חקרי סודות הנמצאות ומתוכם עמד על טעמי המצות לבד מפרה אדומה, כמו שדרשו רז"ל ע"פ אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (עיין מ"ש בשיר הצפרדע דרוש נפלא מענין שלמה ע"פ וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף), ויש להעיר פה כפי שאמרנו לעיל שא"א עמד על כל המצות מבחינתו בברואים ולא חסר לו כל, ואחשוב שעל זה נאמר וה' ברך את אברהם בכל היא התורה שנאמר ערוכה בכל ושמורה והוא על כוונה הנ"ל, ואצל שלמה נאמר ויחכם מכל האדם ודרשו רז"ל ג"כ מאברהם והרי חסר לו מה שנגלה לאברהם והוא טעם הפרה, אבל מה שאומר בזה הוא, מתוך סודות הנמצאים יוכל החוקר השלם לעמוד על כל מצות התורה והיתה זאת מאת ה' כוונה עמוקה להעלים משלמה טעם מצוה אחת והיא פרה אדומה לבל יעמוד עלי' מתוך השכלתו בנמצאים ככל מצות התורה, והוא כי הדורות הראשונים אשר עדן לא הופיע עליהם אור תורה משמים כאברהם וחביריו נתן ה' חכמה ותבונה בהמה לעמוד מתוך סדר זה המציאות על כל מצות התורה שלא יהי' נשללים מזה השלמות ואושר שהגענו אחר מ"ת ולא יקופח שכר תמימותם ואם לא נתנה התורה בימיהם והעד שקיימו כולה, אמנם בימי שלמה שכבר נתנה תורה לישראל כלל העולם שלא הגיעו לעמוד עלי' מתוך סדור הנמצאות אשר זה לא יתכן כי אם ביחידי סגולה כאברהם וחביריו, אמנם עתה כאשר דבר ה' בהר סיני ונתן לנו חוקים ותורת אמת ננעלה שערי החקירה וההתחכמות על מצותיו כמ"ש הנביא וצדיק באמונתו יחי' ואמרו רז"ל שזה עמוד נשען עליו ענין התורה והוא בא חבקוק והעמידן על אחת והוא ענין האמונה אשר הוא יסוד לתורה אף בלי טעם ודעת ועי"ז תהי' השוות אנשי' בכללה, מה שאי"כ אם הי' מצותיו תלוים בהתחכמות לא ישוו בה כלל אנשי' כי לא רבים יחכמו אמנם באמונה ישוו החכם או הסכל ונאסרה ההתחכמות אשר היתה לפנים יסוד העבודה מהקדמונים כנ"ל, לבד לחכם מכל אדם כשלמה. אמר דוד אביו ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו, ירצה ואתה שלמה בני בטוח אני בך ששכלך גדול ולא יזיק לך ג"כ ידיעת השכל נוסף על האמונה מצד שהוא אלקי אביך, וזהו דע מצד החקירה ג"כ את שהוא אלהי אביך מצד הקבלה, ואמר הטעם אף שהחקירה וההתחכמות בענין כזה אינו רצוי בעיני ה' אבל כל הלבבות דורש ה' מי שלבו אינו רחב כ"כ נאסר לו החקירה ויספיק לו הקבלה לבד כמ"ש צדיק באמונתו יחי', אבל מי שלבו רחב ע"ז נאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי הוי' הוא אלקים, לכן אח"כ כאשר נתנה לו החכמה כמ"ש ויחכם מכל האדם התחכם לדעת טעמי המצות מתוך טבעי הנמצאים

במספר צבאם, והמור על העולם עיניו ומתבונן מטבע הנמצאים חכמת ממציאם לסיבת עורון התאוה והי' כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (ישעי' ה'), ואמר דוד כי לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם וביאר המלך דוד יותר במזמור ח' ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, ופי' דבריו מאין יודע האדר וההוד, אמר כי אראה שמיך מעשי אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת וכו' תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו, ויתכן לפרש תמשילהו מענין משל ודמיון לא ממשלה, כי זה ענין כל שתה תחת רגליו ורצה בו תצוה אותו להעשות משל ודמיון אל מעשי ידיך לקחת פרטי הנהגותיו מהם כנ"ל, ולסיבת זה כל שתה תחת רגליו, כלומר תחת ממשלתו צונה ואלפים כולם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים עובר ארחות ימים, ועל ידי המשל והראי' מאלו הנמצאים יודע פלאך, וכי ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, והי' טעם מלת תמשילהו לנוכח כאלו אתה עשיתו באופן שיקח משל ממעשי ידיך, והוא ע"י שכל השכלי אשר בו, ואתה סיבת השכל, גם ירמי' הנביא הוכיח לבני דורו שאינם נותנים על לב להכיר בורא עולם ע"י פעולתו בנמצאים הטבעיים, אמר שמעו זאת עם סכל ואין לב עינים להם לראות וגו' האותי לא תיראו וגו' אשר שמתי חול גבול לים, הרי לקח ראי' ליראת את ה' מטבע חול גבול לים, וכמו שיתבאר בשיר הארץ הנלמד ממנו:

ואחר הדברים והאמות האלה, מבואר נגלה תועלת פ"ש לעין כל והוא תל שכל שלמות ואושר האדם פונה אליו, והבט נא וראה קורא משכיל כמה יורו על זה המאמרים שהיינו עליהם בפתיחתינו שלא אמרו כל האומר פרק שירה בכל יום, והי' ההוראה על האמירה לבד לא זולת, אבל אמרו העוסק, הוראתו היגיעה וההשתדלות, כמו לעסוק בדברי תורה, ענינו ההשתדלות בעיון ולא האמירה משפה ולחוץ, והוא כי כל נמצא יראה לעינינו ניגע להתבונן טבעו ולהבחין ממנו את מדה טובה, או לקחת ראי' אל דבר חכמה ובינה, או מוסר השכל הנוגע להנהגתינו להתעורר על מצוה ממצות התורה, והוא כי התורה הקדושה אשר בידינו כוללות תרי"ג מצות כמנין אברי וגידי האדם, ומבואר ג"כ כי האדם הוא כדמיון עולם קטן, וכל מה שיש בעולם יש באדם, יתחייב מזה שהתורה כוללת ג"כ נמצאי העולם כאשר תכלול מספר מנין אבריו של אדם, ויהי' המתבונן בטבעי הנמצאים ועומד על סודם במציאות, יעמוד על תיקון אבריו ועל טעמי מצות התורה הנאצלת מחכמה של מעלה כדמות בנין גוף האדם וסוד אבריו, ומזה אמרו רז"ל על האבות ונח ואדם קיימו התורה עד שלא נתנה, והוא מצד התבוננותם בטבעי הנמצאים, ואשר האדם הוא כוללם, יתחייב שימצאו בו כל תכונה טובה הנמצא בכל מין מהב"ח, שלא יהי' נופל הכלל מפרטיו וגרוע מהם, לזה הי' להשלימים הנ"ל נמצאי זה המציאות כמגילת ספר רשום בכתב אמת כל מצות התורה ושלימות האדם ואושרו בעולמו, וזהו אצלי ענין הבאת ב"ח אל האדם לקרוא שמותם, באמר ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה וכל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וגו', ולפי הפשט אין לו באור לאיזו צורך עשה זה ה' שהביאם לו וגם ענין לראות אצלו ית' קשה, אמנם כפי דרכינו יתכן מאד כי אחר שנברא האדם בעולם וא"א שיהי' בלי דת ונימוס, איך יתנהג עם הנהגת נפשו, או אח"כ הנהגת ביתו, ואח"כ הנהגת מדינתו, או הנהגתו עם אלקיו, הי' מכוונתו ית' להביא לפניו מיד אחר הבראו כל הנמצאים יקרא להם שמות, וענין קריאת השמות אינו בהסכמה כבשאר לשונות, אמנם כל שם תופס מהות הדבר וגדרו כמבואר ברמב"ן פ' בראשית, מפעל וטבע כל נמצא נגזר שם שלו ד"מ אדם מאדמה חוה מחי' וכמוהו שור חמור איל פרה בלי ספק אלו השמות נגזרים מפעולות מורה על טבע המיוחדת כל מין מזולתו, ויהי' צריך להבחין תחילה פעולת כל נמצא וטבעו אשר לפיהו יגזור כל שם מפועל שלו המורה על טבעו, וישים על לבו מיד אחר יצירתו להתבונן תכליתו להשלים אלו הנמצאים ע"י קחת ראי' מטבע כל נמצא על איזו מדה או מוסר להנהגתו, ויהי' לו טבע המציאות כספר התורה כתוב עליו כל אשר יעשה האדם וחי בהם, ולתועלת זה הובאו אליו יקרא שמותם בכדי שלא יהי' משולל דת והנהגה, וזה ענין שאמרו רז"ל אמר הקב"ה למלאכי השרת חכמתו מרובה משלכם, להתבונן על אופן כזה מכל הנמצאים, כאשר ישכיל מטבעה לקרוא שמה לפי מדה פרטית או הנהגה

טובה

מעמדן. ועבר על רוב פ"ש בפירוש קצר ע"ד רמז ליודעי חן, ואין אני מכחיש ח"ו שיש בענין נשגב קדוש כזה סודות גבוה מעל גבוה אף אשר לא שערום בעל חסד לאברהם ומהר"י עמדן, אמנם אמרתי בלבי אם אנו רואים ענין יקר ונשגב מחובר לגדולי ערך אנשי השם יעלימו ויסתירו עניני חכמתם תחת מסוה החדה והמשל, לשוא נחזור למצוא בו הבנה פשוטה לפחות ערך כמוני, אבל ענין המסודר לכלל העולם כחכם וכהמון כמו תפלה ובקשה ושירי תהלה, אם כי גם בהם בלי ספק ספונים טמוני' רזי עולם וסתרי תעלומות, ומילין לגד עילאה מללו המסדרים, מ"מ לא יתמה המבקש בעניינים כאלו למצוא ג"כ כוונה כפי הפשט להביא תועלת לכל איש ואיש המסודר בעבורו בערך השגתו, וע"ז אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ככה ג"כ בענין שאנו בו המסודר להמון והוא סתום וחתום אם נוציא ממנו עניינים יקלעו למטרת האמת יבינו רבים כמוני תועלת הפרקים ויסבול ג"כ הלבוש להלבש ממנו ע"ד פשוט מה טוב ומה נעים:

עודני משתאה מתבונן מחריש לדעת למצוא פתח לבוא אל הפרקים האלה, והנה ראיתי אחד קדוש מדבר והוא החכם השלם מהר"י אלבו בספר העקרים אחז בידי נהגני והביאני אל בית מאוי ואל חדר מבוקשתי וז"ל (בג' ממאמר שלישי) ולזה התחכם הבורא ביצירתו (ר"ל האדם) לעשות לו כלים כללים הם בכח כל כלי המלחמה ונתן לו שכל כללי במה שישיג כללי הדברים ולא פרטיותם, וכן שיוכל להשיג בו כלל כל ההשגות הפרטיות אשר בכל אחד מהבע"ח וכו', וכן יכול להשיג בשכל הכללי אשר בו כל התחבולות הפרטיות אשר בכל אחד מהבעלי חיים וכל ההשגות ומדות הפרטיות אשר להם כמאמר איוב מלפינו מבהמות הארץ ומעוף השמים תחכמינו (איוב ל"ה), ואין רצוני לומר שהבהמות והעופות הם יותר חכמים ונבונים ממין האדם שיצטרך האדם ללמוד מהם, כי החוש יכזיב זה להיותו מושל על כולם ורודה בהם, אבל יאמר כי האדם מצד שכלו וכליו כללים ילמוד מכל הב"ח כל התחבולות וההשגות הפרטיות אשר להם ויקבצו כולם בו ומאמרו בו כללים כמאמר הז"ל עירובין אמר רבי חייא מאי דכתיב מלפינו מבהמות הארץ וכו' זו פרידה כורעת ואח"כ משתנת ומעוף השמים יחכמנו זה תרנגול שמפייס ואח"כ בועל, אמר רבי יוחנן אלמלי לא נתנה תורה לישראל למדנו צניעות מחתול גזל מנמלה עריות מיונה, וזה מבואר ע"ד שכתבנו כי המדות הפרטיות אשר בכל אחד מן הבעלי חיים ראוי לו לאדם שילמוד אותם ויקבץ אותם כדי שימצאו בו וכו', ועל הכוונה הזאת נתיסד פרק שירה שאמרו רז"ל, כל העוסק בפרק שירה בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב, ואין הכוונה על ההגדה והגיפגוף בפה אלא על מחשבות הלב כמו אמרתי אני בלבי, והמחשבה היא שיסתכל כי מכל אחד מן הנבראים הנראים לעין יש לקחת ראי' על איזו מדה טובה או מוסר השכל או דבר חכמה ובינה כמו שאמרו שם שמים אומרים השמים מספרים כבוד אל וגו' ואומרים הנזכר שם בכל פרק שירה לרמוז על הסוראה כאמרם ז"ל זאת אומרת, ורוצה לומר כי מתנועת השמים יש לקחת ראי' על המציא מניע אותם בלתי מתנועעת והוא בתכלית היכולת והעצמה שהוא מניע גופים נוראים כאלה הוא האלקים יתברך וזה דבר חכמה בינה כמו שנתבאר במקומו וכן אמר שם וכו', ולכן האדם אחר שנתן בו מדע והשכל צריך שיסתכל וכו' ועל זה הדרך יתפרש כל הפרק השירה, והורו בו כי לכל הנמצאים המוחשים אחד לאחד יש לו לאדם לקחת ראי' אל מה שראוי לו לעשות ולהתנהג בו כי שכלו הוא כללי, וראוי שיתקבצו בו כל העניינים הפרטים ההם עכ"ד לענייננו:

ובאשר שמתי הדברים האלה אל לבי, ראיתי כי טוב וישר לעבור בזה הדרך בבאור פרק שירה, ולהשלים את אשר החל מהר"י אלבו הנ"ל לפתוח, ויהי' הפרק שירה כעין ספר המדות לבאר כל מדה נכונה אשר נוציא מכל פרט ופרט מהנמצאים כשנבחין טבע כל נמצא ונמצא הנופל בתחילת התבוננותינו בו בלי שנעמיק לחפש סתרי הטבע אשר יסקפו עליו השלמים בחכמה, כי אם עניינים גלוים אשר בנמצא שלא יעלם מעיני כל איש, כחכם כהמוני, לולי זה לא יהי' תועלת זה החבור כולל כל איש, ולפי כל מדה ומדה אשר נבחין מהנמצא השייך לו, נבין בו המקרא מתנ"ך המדבר על עסקי מדה הזאת, והוא ענין בחינה בברואים, וע"י זה נכיר נפלאות אל אשר נטע בכל נמצא מיוחד טבע מיוחד להורות לנו על ענין מיוחד לשלמותינו, ועל זה הזהירונו הנביאים כמ"ש ישעי' שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא

פתיחה:

אמר רבי אלעזר, כל העוסק בפרק שירה בעולם הזה זוכה ואומרה לעה"ב שנא' אז ישיר משה שר לא נאמר אלא ישיר לעולם הבא: ואמר רבי כל העוסק בפרק שירה בעולם הזה מעיד אני עליו שהוא בן עולם הבא ונצול מיצר הרע ומדין קשה ומשטן המשחית ומכל מיני מזיקין ומחבלו של משיח ומדינה של גיהנם, וזוכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים ותלמודו מתקיים בידו ומאריך ימים וזוכה לחיי עולם הבא:

יש להתבונן מה הרעש הגדול אשר הרעישו גדולי עולם על מעלות הפרקים אלו, והאחרונים סדרו אותם בסדר תפלה להמון יאמרו בכל יום, והענין מופלא מאד בתתו מקראי קודש מתנ"ך אמרים הנביאים, בפי דומם צומח חי, והדבור אין בהם, ולא יתכן להאמינו כפשוטו שיאמרו זאת בפיהם, והכתוב גם השכל והחוש יכזיבו זה, אמר דוד המלך ע"ה השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע, ותשב פן יאמינוהו כפשוטו, פי' דבריו ואמר אח"כ אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, אמנם מה שבכל הארץ יצא קום וניכרת תועלתם בכל קצות הישוב אשר הונח עליו בלה"כ תבל, ומיליהם ר"ל דבורם המיוחס לשמש ולירח ולצבאי השמים, כלומר מתנועתם נרגש לבני אדם יושבי תבל, מפאת שינוי הזמן והאויר וכדומה יתעוררו המשכילים לספר נפלאות מנהיגם ומניעם ומכבדים אותו, וסיבת זה הסיפור והכבוד מבני אדם הם השמים וצבאם, לזה אמר הכתוב ע"ד מליצה כאלו מספרים זה בעצמם *), הרי אף בנבראי' העליוני' הנכבדים והקיימים בא"ס, ולפ"ד הרב המורה (בחלק שני) ז"ל אמנם שהגלגלים חיים משכילים ר"ל משיגים זה אמת נכון ג"כ מצד התורה ע"כ, עכ"ז לא רצה הכתוב ליחס להם הדבור, אף כי לפחותם שבשפלים דוממים צומחים ובעלי הרגש חסרי ההשכלה, ק"ו שלא יתכן ליחס להם השיר וההלל בפיהם, גם מה שגדרו האדם בשם מדבר אינו הדיבור החיצוני לבד, כי אם ציור המושכלות בנפש, ושאר הנבראים משוללים מזה הכח, לכן השיר המיוחס להם הוא נגד השכל, גם לא הי' נחשב להם ופלא במה שקרה פעם אחת שנפתח פה האתון אם נאמר שהחמור אומר שירה בפיו ממש:

ותפשתי בדברי רז"ל בגמרא ומדרשים ובקדמוני המחברים ולא מצאתי מי שישא שם פרק שירה על שפתיו, ומאד נפלאתי על התנאים האלהיים אשר הבטיחו כל הכבוד הזה הנ"ל לאומר מילים בלא טעם ודעת כמו שנהגו לאומרו פטומי מילי. ואף היא לא תעבור האזן, ויצדק ע"ז שאלת הכותרי להחבר (במאמר ראשון סימן כ"ח) שהוא ישוב לעד חי בנעימם בעבור מלה שהוא אומר בפיו וכו', ואפשר שאינו מבין ענינה וכו' ומי שאינו אומר המלה ההיא ישוב בהמה ע"כ עי"ש מה שהשיבו החבר, ומצאתי בספר חסד לאברהם מביא הפרקים ההם בב' מקומות ומספרו ומדבר בם ענינים נשגבים כפי דרכו בקודש בחכמת הקבלה ומיחס האמירה לשר שלה כמאמר ז"ל אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל למעלה מכה ואומר לו גדל, אמנם הענין נשגב מדעתינו ואין לנו עסק בנסתרות, גם על ידו החזיק הרב הגאון הגדול ר' יעקב

מעמדן

הגה"ה

*) ומה נפלא לפ"ד יחסו הדממה לשמש בעת עמדה מתנועתה בימי יהושע באומרו שמש בגבעון דום וגו' וידום השמש וגו' ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים, והוא כי תנועתו הוא הספור המיוחס לו במה שמעוררים ספור שבחו ית' יוצר אורו ומעריב ערבים, יהיו הפסק תנועתם על צד הפלא הפסק הדבור והספור מפאת השמש ומיוחס לו הדומי', ויהי' התעוררות האדם לספר הפלא המחודש מצד המעמיד השמש והוא יהושע בכח האלקים, וזה אז ידבר יהושע כלומר הדבור המיוחס לשמש כנ"ל והי' עתה מיוחס ליהושע, כלומר מה שבאי עולם ספרו שבחו של הקב"ה מתנועת השמש יהיו עתה מספרים שבחו של הקב"ה מפאת יהושע אשר העמיד תנועת השמש, כי לא ימלט שהי' אז רעש גדול בין בני אדם מהשינוי המופלא שראו בשמש, אמנם זה הרעש הי' מיוחס ליהושע ולא לשמש וזהו שמש בגבעון דום, ויהושע דבר. והבן:

כידוע למשכיל, ומזה המין ענין השיר המיוחס לחיות הקודש כמו שאמרו והחיות ישוררו, ואמר הנביא וקול כנפי החיות, וכבר התבאר במופת שאין למעלה קול גשמי כמבואר בדברי הרב המורה, אמנם ענין השכלתם עלתם ועצמם והקפתם סדר השתלשלות הנמצאי' אשר תחתם המושפעים מהם כפי ערך וסדור חכמת יוצרם ובוראם יכונה בשם שירה לשכלים הנבדלים, והבן כי הענין עמוק ונפלא:

העולה מכלל דברינו כי הוראות שורש שיר אינו לבד מה שיקראו ההמון שירות המוזיקע זולת כל אשר אמרנו לעיל נכללו ג"כ בזה השם, וביחוד על ענין מוזיקע השכלית שזכרנו המתדמה ומשתוה למוזיקע האזנית נופל עליהם ג"כ שם שיר כפי הנחת ההמון, ומעתה נעמוד על חכמת מסדר הפרקים האלו הכוללים בחינת סוגי הנמצאות כולם המגיעים מדות ותכונות האדם שיתנהג על פי פרטי התבוננותם ויתפעל ויתענג איש השלם בלי ספק, ואז תקבץ נפשו בחינת הנבראים למיניהם מסודר ונערך כפי סדר וערך כחות הנפש תתייחס לכחות כל הנבראים פרטיים וישובו בו לאחדים, וענין הקפת הנפש טבע המציאות על זה האופן הונח עליו שם שירה בלה"ק כנ"ל על פרטים המסודרים במצב וערך יתנו נעימות אם לאוזן אם לעין או לטעם או לריח, ולא רחוקה היא לומר על פרטי אנשים או אילנות או שאר דברים המסודרים בסדור נכון יערב לעין יפול עליהם בלה"ק שם שורה ג"כ משורש שיר, וכמו שיתבאר אצלינו במ"א והוא בין שורותם יצהירו וכדומה, לכן נקראו הפרקים ההם בשם פרק שירה, ועוד נוסף עת התפעלה הנפש מלהבת שלהבת יה תדאה על כנפי רוח חכמת הבורא המלאה לה, לא תוכל עצור בקרבה או אז תתן בעת קולה קול רנה לספר נאות ה' ונפלאותיו מבחינת כל נמצא ותתעורר ע"י מוזיקע השכלית למוזיקע האזנית ותשיר בקול נעים כהוראות שירה בפה ההמון, ולהורות על השתוותם והמשך שירת פה משירות השכל, כאשר כלתה נפש דוד ולבשה עת לספר מלאכת ה' השתמש אח"כ ג"כ בכלי המוזיקע האזנית בנבל וכנור להשמיע רגשות נפשו כמ"ש רבות עשית אתה ד' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וגו', וסיבת כל זה הוא בחינת טבע המציאות וכמו שכתב הרב המורה כי כל הנסים והנפלאות לא יבחנו על אומתם אשר הם יוצאים מסדור הטבע ויקראו נסים ונפלאות כי אם אחר ידיעת טבע זה המציאות וסדרו, מה שאין כן הסכל אשר יסכל בסדר הטבע, איך יבחין מה שלמעלה ממנה, וזהו רבות עשית אתה אלהי בסדר טבעי הנמצאים, ועי"ז נפלאותיך אשר למעלה מהטבע ומחשבותיך יבחן ויושכל אלינו וגו', והוא כוונה נאותה בזה הכתוב על סדר המשך והבן, והואיל וע"י אלו הפרקים יתעורר האדם להקיף בשכלו פרטי הנבראים המעוררים על שלימותו הונח עליהם שם פרק שירה:

והנה זה כמה הי' תועלת הפרק שירה נעלם מעיני רוב האנשים ולא הי' מי שיוציא מהם התכלית הנכבד, ולא הי' עולה שירת הנמצאים למעלה, כי האדם אין להתבונן בם שישא אותם על כנפי בינתו להתעורר מהם כנ"ל, ועתה ע"י באורינו זה יתעורר כל אדם להתבונן ויהי' זה הבאור כנפים להעלות רנת הנמצאים מעלה ע"י ההוגה בו, לכן קראתי שם באורו כנף רננים ירון כל משכיל נאות ה' ותבונתו אשר יליץ מבעד חגוי הנמצאים להודות ולהלל ממציאם:

ועתה נשים קצי למילין בציור נכבד כולל דברינו הקודמים להמשיל מוזיקע השכלית למוזיקע האזנית בכל פרטי נושאיהם, והוא כל נמצאי זה המציאות הם כלי שיר מינים ממינים שונים נערכים זה לזה על סדרים וטורי מערכותם כענין כלי שיר המשתמשים במערכת המלחמה אשר בין כל הכלים יסודר ההשואה וההסכמה להוציא לפועל ניגון שלם מהסכמת פרטי הקולות (ובל' לאטיין הארמאָניע) והבורא יתברך ויתעלה הוא אימן הכלים על סדר וערך זה, והתורה הקדושה אשר בידינו נערכת על ערך תתיחס לאלה הנמצאים נאצלת מחכמה שלמעלה היא אותיות המוזיקע הנקראים בל"ל (נאָטען) הנשפעים מאתו יתעלה המתואר במשלנו מסדר הקולות ועושה הכלים לפיהן ונקרא ב"ל (דער טאָן־קינסטלער), והאדם הלזה ע"י שכלו הנשפע בו מתיחס ונערך אל פרטי הכלים ויודע ומבין לשאת במשא הקולות ע"י אותיות המוזיקע, הוא המשורר ומנגן על אלו הכלים להשמיע סדר וערך הקולות ומצרף אותם צירוף נאה ערב אף נעים להודות ולהלל עושה הכלים, ומסדר הקולות כפי אותיות המוזיקע ישבח ויתפאר וירומם ליוצר הכל אשר ברא כל אלה למענהו. ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

לו, ויהי' זה החבור כספר המדות והנהגות טובות המוכרחים ומהתבוננות כלל הנמצאים אשר לא יתכן העלמם מעיני האדם אל כל אשר יפנה:

והנה כי כנה המחבר הנזכר' פה אינו ע"ד האמת שישורר הנמצא כ"א ע"ד ההשאלה, מה טעם קרא שם המסדר אלו הפרקים בשם פרק שירה, טעם זה השם יובן לפי דרכינו כשנעמוד על הוראות שם שיר בלה"ק (כפי שהוכחנו הבדלי השמות הנופלים בחכמת המוזיקע בלה"ק שיר נגון זמר ע"ש, וכמו שיתבאר ג"כ בשיר האמוז הענין בשלימות, אמנם פה נדבר בקצרה מהוראות שם שיר לבד לא זולת), והוא עיקר הנחת זה השם על דבר המקיף פרטים בערך ומצב ידוע ויתאחדו הפרטים לתכלית אחת ע"י מקיפם, ומזה נקרא תכשיט מקיף הזרוע עם הלב אשר הוא עיקר בנין האדם שרות נגזר משורש שיר, ובדברי רז"ל הטבעת המקיף לצואר הבהמה ומגבל כחה שלא תנתק מידו ותמשך לרצונו בשם שיר, כמו יוצאים בשיר ונמשכים בשיר, וחומה המקפת בתי העיר ומאחדת אותם על מצב וערך נכון יקרא שור, כמו אדלג שור, עלו בשרותיו, בנות צעדה עלי שור, והונח ג"כ מזה על איש המקיף בשכלו עניני מדינה ומישב עניני הפרטים לתועלת כללותם כפי סדר קבוצם ותקון אנשיהם אלו עם אלו ומנהיגם ביושר שישובו הפרטים כאיש אחד עם אחריו יקרא בשם שר נגזר מזה השורש, והונח ג"כ על השקפה השגחיות המקיפה פרטי מהלכי ותנועת האדם ומספר צעדיו בשם שור מזה השורש, כמו כמוך עלי דרך השור, ותבט עיני בשורי, ושור שחקים גבהו ממך, שור על אנשים, ומזה ג"כ שם תשורה על מנחה השלוחה מאוהב לאהובו כי תקיף המנחה אהבת השולח ותוכה רצוף אהבת הנשלח בעבורו, ומזה יגזר ג"כ שם ישר באיש היישר כל תכונותיו לתכלית אחת והגביל והקיף אותם שלא יצא מגדר הגבלתו, וכמוהו רבים המתפלגים מזה השורש והראותם הכוללות הוא כנ"ל על מקיף ענינים פרטים ישובו להיותם מתיחסים זה לזה לתכלית אחד ע"י מקיף חונה להם, ומזה הונח ג"כ על חכמת המוזיקה אשר תעיין ותקיף תכונות הנפש לסדר קולות פרטים על יחוס וסדר יתנו נעימות לאוזן שומע וכפי מדות האדם תעדה כלי' בהגבה והשפל באחור ומהרות מקצב הקולות מתיחסים זה לזה יתפעל השומע, ובכוחה להניע האדם ממדה למדה כמו ממצב לשמחה ממורך לאומץ והפכם או מהמלה לאכזריות והפכו, ויהי' צרוף קולות הנעימים להרגשת הנפש נקרא בשם שיר והאדם היודע ומבין להניע הנפשות על ידה בשם משורר, להיותו מקיף על קולות הבודדים ומסדרם לתכלית אחת והוא אשר נעימות יתנו ותקיף ג"כ טבע נפש השומע כפי מדותיו אז להישירם ולהניעם למדה הנאות לה כפי הזמן שהוא עליו:

ולזאת המשכיל המתבונן בחכמת היוצר אשר נטע ביצורים ומקיף בשכלו בחינת כל נמצא פרטי ומטבעי היצורים ויחוסם, וערכם זה לזה מדומם צומח חי מדבר ונמצאים העליונים ויכיר מכל אלה חכמת בוראם וממציאם ויתפעל בנפשו ממפלאות תמים דעים שככה לו בעולמו, ויתנהג במדות ותכונות כפי ענינים הטובים הנלמדים ונבחנים מהם וישובו בשכלו כללים הונח על שלם כזה בשם משורר שירות היכל ה' נצחות, והוא ענין זה המציאות ופרטיו מקיפים בשכלו ויקבצם זה אל זה יתחברו וימזגם בסידור וערך בחינת כל נמצא ונמצא, ויהיו לנו עניני זה המציאות כסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה לתת גדולה ליוצר בראשית, כנגן המנגן ע"י קולות בודדים בלתי נעימים כל אחד בפני עצמו, אולם האומן יצרף הקולות ויערבם בסדר וערך יתנו נעימות לאוזן שומע הונח עליו שם משורר וחלופי הקולות והכלים בשם שירות, ככה יהי' זה השלם משורר בשכלו וכל נמצא ונמצא יעורר שכלו על חלק בחינת דבר חכמה בשם שירה, כי כל נמצא הוא כענין קול מיוחד וחבור התבוננות כולם יהי' כענין חבור קולות המוזיקע ואין הבדל ביניהם, זולת הראשון יקרא מוזיקע גשמית וזה יקרא מוזיקע עיונית ושכלית, כי ענין התפעליות הנפש והרגשתה מוקפת מקולות נערכים יניעו אותה ממדה למדה ותכונה אל חברתה ע"י האוזן אשר הוא אבר גשמי יותר קטן ההתפעלות מהרגשת השכל ממושכלית מתחלפים מבחינת הנמצאות ואח"כ יערבם וימזגם בסדר וערך להוליד מושכלות חדשות ויתפעל ויתענג השכל ותלבש הנפש עוז ותפארת תשתפך אל חיק יוצרה ובוראה בספור נפלאותיו ועזוזו בכפלי כפלים מאשר תתפעל ע"י ערכי קולות מוזיקע הגשמיות לבד, אשר נושאה האוזן, ולמוזיקע השכלית נושאה השכל והנפש בכלל,

כידוע

אולם הענין אשר הניעני לגשת מול מלאכת הבאור לדברים עתיקים כאלה, והיא מלאכה כבדה ורחבה עד מאד, ואנכי צעיר ונבזה דל מבין רק מדעת, וקטני תלמידי הדור אשר לפני עבה ממתני, ואיך ארהיב בנפשי עוז לדרוך על במתי פליאות נשגבות אלו הפרקים אשר דורות שלפנינו יראו מגשת אליהם, אכן חסדי ה' אזכיר על טוב גמלנו, והוא מיום אשר נפרדתי מבית אבי מורי ורבי ה"ה הרב החריף המופלג ומפורסם לכל בני עיר מולדתי המלאה לה חכמים וסופרים ק"ק זאגער הדש, באתי לק"ק ווילנא המעטירה, ושם הוכרחתי לתקוע יתד במקום נאמן לתלות עלי סיבת פרנסתי, שבתי ואעבור בכל תכונות וכחות נפשי ונסיתי ובחנתי אולי אמצא בם כח פרטי יחדו ה' בי טרם הולדי להשיג ממנו חית ידי, אשר בלי ספק כל נברא מהב"ה לא יבצר ממנו אף כי האדם, וכמו שכתב מהר"י אלבו בספר העקרים מאמר ג' פרק ג' בכל נמצאי הב"ה, ואנו הוכחנו זה מדברי חז"ל גם באדם יעוין פנימה בשיר הנחש מ"ש על דח"ל מימי לא ראיתי צבי קייץ וכו', אמנם באדם סיבת העדר פרנסתו לפעמים הוא מצד החטיאו זה הכח וקשה לכונו לסיבת התכללות הכחות כולם וכמו שהארכנו שם.

ואחרי אשר אכף עלי פי לנסות כחותי אשר חנן לי ה' מצאתי כי תקות מחיתי נקשרה בחלוני השגתי ותשוקתי בחכמה, ולהיות כי זה הכח יפרד לדרכים רבים ויש מהם מסוכנים יפריעו האדם ממעשי העבודה ויראת ה', לכן אחזתי להתבונן בספרי החכמים הקדמונים אנשי השם עמודי התורה אבירי הרועים ה"ה ספר הכוזרי וספרי הגאון רבינו סעדי' ורבינו בחיי הרב הגדול רמב"ם אשר נצלתי במימיו האדירים והצלולים מכל טיט ורפש, והבאים אחריו מהר"י אלבו ובעל עקדה, גם חכמתי עמדה לי להתבונן באגדות ומדרשים ומקראי קודש והרגלתי לדרוש ברבים להורות לעם דברי חכמה ומוסר, ועלתה בידי בעזרת ה' והוקמתי למ"מ בעיר מולדתי אזן שומעה ותאשרני ובה אדע כי לכך נוצרתי! ולאט לאט אלף ועבר הטבע על ההכרח עד אשר פרץ גבולו והי' לנחל שוטף ויפולו מעינותי חוצה במלאכת הדרוש זה שנים רבות פה עיר ואם בישראל ק"ק נאוואהרדאק למגיד מישרים דורש ומשמיע דבר ה' מידי שבת בשבתו בשכר הספקתם חית ידי אשר זאת שאלתי מאת ה', וזה כל פרי מאויי כל ימי היותי על אדמתי שבתי בבית ה' בלי מטריד ומונע ככה יתן ה' כל הימים, הנה בכל ערב שבת או ליל שלפניו בעסקי להכין הדרוש לסדר השבוע במדרש רבה או תנחומא ונתגלגל מענין לענין ג"כ עניני פרק שירה בין שאר פליאות דברי רז"ל אשר במדרשות, ואני משער בהם כוונה נאותה לענין הדרוש הנראה המורה על מדה מהמדות או מוסר השכל ובמקהלות אמרתי וקלסוהו, וכן בא לידי דברי הפרקים כמה נמצאים ועלה בידי כהוגן, לכן אמרתי, אחר אשר עד כה עזרני ה' אתקן מלתא שהניחו לו הקדמונים להתגדר, והי' לי לעינים דברי מהר"י אלבו שהביא דברי צפונות ותעלומות הפרקים האלה ומעלותם ותועלותם ישפוקו להביא את המתבונן בם על זה הדרך לדברים רבים שהעידו השלמים הנזכרים בפתיחתם, ואחזתי דרכו להעיר את האדם על כל נמצא ונמצא המובן ממנה כפי שמצאתי מטבעו ברז"ל במקומות מפוזרים, ומתוכם הוצאתי הנלמד ממנה להשלים האדם במדה מהמדות או דבר חכמה או מוסר השכל והנהגה טובה, ויהיו כדאי פליאות זה הנמצא למען השלים האדם בדבר הנלמד ממנה ויודה וישבח האדם לממציאה על ענין הטוב השכיל ממנה ויהי' כאלו הנמצא בעצמה תשיר ותשבח, וזהו ענין שניים אומרים ארץ אומרת את אמר וכדומה, כאומרם זאת אומרת כלומר מוכח ממנה ויהי' האדם הוא המשורר והמהלל לבורא עולם ע"י טבעי הנמצאים העומדים לנגד עיניו ונבראים בעבורו, וכמו שיבוא דברינו בגוף הבאור, והוא ע"ד שאמרו רז"ל למדנו צניעות מחתול גזל מנמלה עריות מיונה עפ"י שאמר איוב מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יתחכמנו, ואמר ישעיהו שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, כלומר מהפעולות יודע גדולות הפועל, וכמוהו בספרי הנבואה רבים מורים כי זה כל האדם ותכלית שלימותו לבחון בברואים על פליאות תמים דעים ולהביא ראי' על הנהגותיו שלא יהי' נופל מאלו הנמצאים אשר תחת רגליו, וזה הי' בלי ספק חכמת מסדר בפרקים אלו לסמוך אל כל נמצא הכתוב השייך לענין בחינה הנבחן מטבע הנמצא ההיא יתכן לעמוד עליו האדם מיד בהראות הנמצא לנגד עינינו, וזהו כוונת באורנו להעיר המתבונן בנמצא על ענין מורה עליו הכתוב המיוחס

מדרך מחברי ספרים חדשים או מפרשי דברי הקדמונים! להגיע בשער סיבת הדבר אשר נשאו לבו לבא עם הספר נוסף על מרבית ספרים הנמצאים בידינו, וכבר שומה בפי ההמון, מי יתן והי' לנו פנאי להגות בספרים חוברו מאת קדמונינו אבירי הרועים, לבם הי' פתוח כו', וכמו שאמרו רז"ל אם ראשונים כבני אדם כו', וזה בא להוסיף וכבר אמר החכם: עשות ספרים הרבה אין קץ. לזאת יתגלגל כל מחבר בהקדמתו ויבאר מה ראה על ככה חסרון בדברי הקדמונים ומה הגיע אליו תוספות דעת באתו ליטע עמו, להשלים חסרון לא שערוהו הקדמונים אשר לפניו, וענינים כאלה יתיו כל מחבר אמרי דעת דלהות ספרו, ועל המעיין להבחין אם כנים דבריו:

אמנם לא כן אנכי עמדי בספרי הזה אשר אנכי נותן לפניכם אחי ועמי! אנשי לבב, מבקשי אמת שפטו נא ובחנו בכור השכל ובמצרף הבינה, על מוסדות ביאורי זה, והוא חבור פרק שירה, חובר ונמצא באומה אלפים מהשנים כאשר יעידו ויגידו עליו גדולי התנאים ר"א הגדול ורבינו הקדוש על יקר מעלתם ותועלותם להעוסק בהם, ובכל חבורי הראשונים והאחרונים אין מי שישא שם הפרקים על שפתו, זולת אלו אשר זכרנום בפתיחה אשר לפנינו, גם הם לא הודיעונו מחברם, אמנם כולם כאחד יתנו יקר וקדושה להם יעידו על תפארת גדולת מחברם יהי' מה שיהי'. (והרב בעהמ"ח ספר אלי' רבה על ש"ע א"ח הביא בשם מהר"מ טראני יתם הפרק שירה לדוד המע"ה בעצמו). ואיך שיהי' הדברים עתיקים ומלפני חבור המשנה, וסתם וחתם שיחתו באין פירש כדרך קדמוני רז"ל, אשר הי' לבם רחב ופיהם קצר כאשר יאות לחכם ומבין מדעתו, ומן אז ועד עתה אשר רבו כמו רבו מפרשי דברי רז"ל הקדמונים מדרשים והגדות מפרש על מפרש, מבאר על מבאר, למאות ולאלפים. אמנם דברי זה הספר ר"ל אלו הפרקים לא שזפתו עדיין עין מבאר להבינו עומק קדושתם ותועלותם יהיו ראוים הדברים למי שאומרם כפי עדות האלהיים ר"א ורבינו הקדוש יותר משאר תפילות ובקשת המסודרים להמון, לכן אין מהצורך להקדים לביאורי זה התנצלות מה ראיתי על ככה, כי כל רואה ויודע ומבין אוהב האמת יעיד על הכרחיות זה הביאור, ונדמיתי למי שהי' לו מרגלית טובה זכה ובהירה ירשה מאבותיו מימי קדם דור אחר דור ומורישיו הקדמונים ידעו ערכה ומעלתה להיותם מביני מדע באבני יקר, ונמשכה כן מאב לבן כמה דורות עד אשר הוכהה מראיתה מעיני רואים ונשכח תועלותי' וסגולתה ומאחרונים רק שמה נשאר עלי' במסורת שהיא מרגלית טובה, שלא יחשבוה ככלי זכוכית לא זולת, והיתה מונחת צרורה וחתומה בקרן זוית עד שבאה ליד דעתן והתבונן עלי' כי לא לחנם באה האזהרה על שמירתה, ולא זה סוף תכלית חפץ יקר כזה להיותה צרורה כמה דורות באין רואים, ולא ימשך ממנה שום תועלת, עד אשר חקר ודרש בעושי מלאכת אבן פתוחי חותם להכיר טבע אבנים יקרות ותועלותם וסגולתם לנושא אותם על לבו להנצל מחלאים שונים ופגעים עצומים, ואח"כ התבונן על האבן הזאת ועמד על תועלתי' וסגולתה לבד יקר ערכה המסורה בידו מאבותיו כחק בלא טעם ונסה ובחן סגולותי' ועמד על האמת בהיותו נצול ע"י מכמה פגעים ובכל אשר יפנה יצליח יתר מאחד מכל אבני יקר זולתו, ואז נתברר לו הסכלות מי שלפניו מאחרוני הדורות אשר אם גם בעיניהם הי' יקר זה האבן אמנם לא ידעו להמשיך ממנו אלו התועליות והסגולות אשר בעצמותו כאשר המשיכו ראשוני הדורות אשר הי' לפנים, וזה הי' סיבת הפלגתם בשמירתו, וכאשר המשיך הוא תועלות וסגולות רבות ונכבדות מעניני הצלחת עסקיו וכמה רפואות, וכאשר בחן כל זה דאג בלבו על מוצאי חלציו שיפול זה האבן יקר בידם אולי ישכח מאחרוני הדורות ג"כ פרטי סגולות זה האבן, ואם יודיע בניו וב"ב פן בימים האחרונים הכל נשכח כאשר נשכח מאבותיו אשר בלי ספק הודיעום מוריהם הקדמונים פרטי סגולותיו עם כל זה לא נשאר עליו בלתי השם כנ"ל. לכן עשה לו משבצות זהב ופתח עליו פתוחי חותם באר היטב סגולת זה האבן ותועלותיו למען ירוץ כל קורא בו, וידעו דור אחרון בנים יולדו להמשיך ממנו התועלות והסגולות ראוי להמשיך מכלי יקר כזה ולא יכזבו תכליתו. ועל הקורא המשכיל לדעת ולמצוא כל מלה שבמשל בנמשל והבן כי זה הוא תועלתו הבאור אשר יגעתי ומצאתי הסיבות הפרקים אשר לפנינו, והמעיין בפתיחה יתבאר לו אמיתת זה המשל וסברו:

אולם

הסכמת הרב הגאון המפורסם מהו' ארי' ליב זצ"ל אב"ד בק"ק בריסק דליטא.

ה"ה הרב המופלג השלם ומפורסם בחכמות הדרוש מהו' חנוך זונדל במו' ישעי' בק"ק זהנער, אשר כעת הוא מגיד מישרים ודורש טוב לעדתו בק"ק נאווהרדאק, ועתה ספרו בידו אשר חיבר על פרק שירה, בדרושים המתקבלים, וממקומו הוא מוכרע ומוסיף הספרו מכמה רבנים, וגם פה קהלתנו דרש בכמה בתי מדרשים, דרושים נאים, וכעת רוצה להביא ספרו הנ"ל למזבח הדפוס, ביאורו על פרק שירה הנ"ל, אשר דבריו בנוים על אדני שכל ומוסר השכל, לכן הנני בל"נ אי"ה כאשר יוגמר ספרו בדפוס לקבל ספר אחד במחיר כסף,

ובעה"ח יום ג' כ' תמוז תקנ"ו לפ"ק.

נאום ארי' ליב מבית קאצענעללענבאגען חפ"קק בריסק דליטא.

הסכמת הרב הגאון המפורסם מוה' דוד זצ"ל אב"ד בק"ק נאוואהרדאק.

ה"ה הרב המופלג ומפורסם, הדרשן הגדול מהו' חנוך זונדל נ"י לוריא מגיד מישרים בקהלתינו, פה מפיק מרגליות, דברים ערבים על אוזן שומעת, הוא נאה דורש ונאה מקיים, אזן ותקן מדרשו על פרק שירה, אשר אין לנו כריב"ז שהי' יודע שיחת דקלים ושיחת עופות או כשלמה המלך ע"ה שיכול לדבר על הבהמה ועוף ועל העצים והאבנים, וחכמינו ז"ל קדשו את המדרש הזה לזכות את כל העוסק בו לחיי עוה"ב, והרב המופלג החוקר כליל המדעים הנ"ל קבע דרושו על כל פרקי שירה, ומה נעימו דבריו אשר דרש פה קהלתינו מדי שבת בשבתו, וכל בעלי השיר יואלים בשיר הזה להעלות הדבר לדרך חיים וכמאמר הכתוב מלפינו מבהמות וכו', ורבים משתוקקים שיקבע חיבורו הנחמד בדפוס, ואלי פגע בריסא להסכימו על זאת בכדי לעורר לבות המתנדבים בעם, לעזור ולתמוך את הרב המחבר בדבר הזה, לזאת באתי על הגלוי ועל החתום פה, ק"ק נאוואהרדאק ר"ח אייר

שנת כנף רננים אלי נעלתה לפ"ק.

הק' דוד החונה בק"ק הנ"ל.

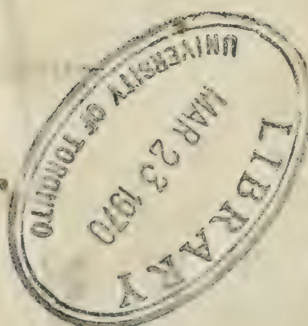
הסכמת הרב הגאון המפורסם מהו' יצחק אייזק אב"ד בק"ק שאוול.

חזינא גברא דמרא סייעו ה"ה הרב המופלג הדרשן המפורסם מוה' חנוך זונדל לוריא מ"מ בק"ק נאוואהרדאק אשר בשתים עלתה לו, כי ברכו ד' בלשון למודים לדעת לעות את יעוף דבר להיות נאה דורש במקהלות עם דברים טובים ונכוחים, חכו ממתקים וכולו מחמדים, עד זאת מקום הניחו לו כל חוברי חבר להיות עומד על הפרק שירה אשר עד כה לא מצאנו לפרש האחדים ולא דרך בזה איש לפרש בדרך פשוט, והרב הדרשן המחבר נ"י הפליא לעשות בזה להתבונן בכל יציר נברא בכל' האמור על הספר לבאר איך כל א' וא' לפי טבעו וענינו מעורר לבני אדם לאיזה ענין נכבד במדות ומוסר כאלו בפיהם יאמרו ובגרונם ירונו כפי המקרא כתוב ונסמך לכל נברא, ישמח לב הקורא בדברי נועם האלה, ובל"נ הנני לקבל ספרו אי"ה לעת שיצא לאור,

ובאתי עה"ח ה' תמוז תקנ"ח לפ"ק. יצחק אייזק חונה פ"קק שאוול.

יתר הסכמות מחכמי הזמן יודפסו אי"ה בסוף המחברת, כי קצר מצע זו מהשתרע, ואת כבודם הסליחה.

UNIVERSITY OF TORONTO
MAR 23 1970
LIBRARY

ספר

כנף רננים

ביאור נחמד על מדרש

פרק שירה

חברו

הרב המאו"הג המופלג השלם בחכמה ומדע הדרשן המפורסם

מו"ה חנוך זונדל במו"ה ישעי' זצ"ל לוריא

מק"ק ואגנער חדש, ולע"ע

מ"מ דק"ק

נאָווהרדאָק יע"א.

נדפס בק"ק

קראָטאָשין

בדפוס המשובח

ה"ה דוב בער בר"ל מאָנאַש.

בשנת בעל כנף רננים לפ"ק.

Krotoschin, gedruckt bei B. L. Monasch. 1842.